

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1814-3199

ISSN online 2345-1017

Revistă Științifică Categoria C

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIA

**Științe
sociale**

- **Sociologie**
- **Asistență Socială**
- **Drept**
- **Științe Politice**

Fondată în anul 2007

**Chișinău
CEP USM**

**Nr.8(68)
2013**

Redactor-șef

Maria BULGARU, profesor universitar, doctor habilitat (USM)

Redactor-șef adjunct (profilul Sociologie, Asistență socială)

Stela MILICENCO, conferențiar universitar, doctor (USM)

Redactor-șef adjunct (profilul Drept)

Sergiu BĂIEȘU, conferențiar universitar, doctor (USM)

Redactor-șef adjunct (profilul Științe politice și administrative)

Vasile CUJBĂ, conferențiar universitar, doctor (USM)

Redactor-șef adjunct (profilul Jurnalism și științe ale comunicării)

Georgeta STEPANOV, conferențiar universitar, doctor (USM)

Consiliul academic

Sergiu BRÎNZĂ, profesor universitar, doctor habilitat (USM)

Violeta COJOCARU, profesor universitar, doctor habilitat (USM)

Igor DOLEA, profesor universitar, doctor habilitat (USM)

Nicolae ROȘCA, conferențiar universitar, doctor (USM)

Constantin MARIN, profesor universitar, doctor habilitat (IPNA „Teleradio Moldova”)

Mihail GUZUN, conferențiar universitar, doctor (USM)

Valeriu MOȘNEAGA, profesor universitar, doctor habilitat (USM)

Valentina TEOSA, profesor universitar, doctor habilitat (USM)

Aurelia RACU, conferențiar universitar, doctor habilitat (Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă”)

Valentina PRITCAN, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat „A. Russo” din Bălți)

Coțiu Tiberiu ȘOITU, conferențiar universitar, doctor (Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, România)

Ioan HUMĂ, profesor universitar, doctor (Universitatea „Danubius” din Galați, România)

Alexandru ȚICLEA, profesor universitar, doctor (Universitatea Ecologică din București)

Toader TUDOREL, doctor (Curtea Constituțională din București, România)

Ramunas VILPISUKAS, conferențiar, doctor (Institutul de Relații Internaționale și Științe Politice, Universitatea Vilnius, Lituania)

Ilie RAD, profesor universitar, doctor (Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, România)

Artak KHACHATRYAN, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Erevan, Republica Armenia)

Coordonatori

Maria ȘLEAHTIȚCHI, conferențiar universitar, doctor

Leonid GORCEAC, conferențiar universitar, doctor

Raisa CREȚU

Lilia CEBAN

Redactori literari

Ariadna STRUNGARU (limba română)

Valentina MLADINA (limba rusă)

Dumitru MELENCIUC, conferențiar universitar, doctor (limba engleză)

Asistență computerizată

Ludmila REȘETNIC

Tatiana VASILICĂ

Alesea SECRIERU

Articolele incluse în prezentul volum au fost recomandate de catedre, consiliile profesoriale ale facultăților, consiliile științifice ale instituțiilor în cadrul cărora activează autorii, recenzate de specialiști în domeniu și aprobate spre publicare de către Senatul USM

CUPRINS

SUMMARY

Sociologie și Asistență Socială

Maria BULGARU

DEONTOLOGIA ASISTENȚEI SOCIALE

3 DEONTOLOGY OF SOCIAL WORK

Cristina COROBAN

RAPORTURI SOCIALE ÎN SISTEMUL FAMILIAL

16 SOCIAL RELATIONS IN THE FAMILY SYSTEM

Stela MILICENCO

IMPORTANȚA SUPERVIZĂRII ÎN PRACTICA ASISTENȚEI SOCIALE

21 THE IMPORTANCE OF SUPERVISION IN SOCIAL WORK PRACTICE

Aliona ONOFREI

MODERNIZATION OF SOCIAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA – KEY FACTOR TO AN EFFECTIVE SYSTEM OF SOCIAL WORK

26 MODERNIZAREA SERVICIILOR SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA – ELEMENTUL-CHEIE PENTRU UN SISTEM EFICIENT DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Artak KHACHATRYAN

STATUS OF SOCIAL WORK EDUCATION AND PRACTICE IN ARMENIA: ISSUES AND CHALLENGES

30 STATUTUL EDUCAȚIEI ȘI PRACTICII DE ASISTENȚA SOCIALĂ ÎN ARMENIA: PROBLEME ȘI PROVOCĂRI

Oleg BULGARU

REFLECȚII ASUPRA MANAGEMENTULUI PROIECTELOR TEMPUS (în baza proiectelor implementate la USM)

36 REFLECTIONS ON THE MANAGEMENT OF THE TEMPUS PROJECTS (based on the projects implemented at MSU)

Nicolae SALI

NECESITĂȚI ȘI SOLUȚII DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚILE RURALE DIN BAZINUL RÂULUI LĂPUȘNA: NOTĂ DE CERCETARE

41 NEEDS AND SOLUTIONS OF DEVELOPMENT IN RURAL COMMUNITIES IN THE LAPUSNA RIVER BASIN: RESEARCH NOTE

Drept

Sergiu BRÎNZA

ELEMENTELE CONSTITUTIVE ȘI ELEMENTELE CIRCUMSTANȚIALE AGRAVANTE ALE INFRAȚIUNILOR CONTRA ORDINII ȘI DISCIPLINEI MILITARE

51 THE CONSTITUENTS AND THE CIRCUMSTANTIAL AGGRAVATING ELEMENTS OF THE OFFENCES AGAINST MILITARY ORDER AND DISCIPLINE

Sergiu BRÎNZA, Dumitru MARDARI

INFRAȚIUNI DE ÎNCĂLCARE A OBLIGAȚIILOR CE REVIN REPREZENTANȚILOR AUTORITĂȚILOR, PERSOANELOR FIZICE SAU JURIDICE ÎN LEGĂTURĂ CU ACTIVITĂȚILE ECONOMICE ȘI SOCIALE CU IMPACT ASUPRA MEDIULUI: ANALIZA DE DREPT PENAL

68 OFFENCES ON VIOLATION OF OBLIGATIONS INCUMBENT TO PUBLIC OFFICIALS, TO NATURAL OR LEGAL PERSONS, WITH REGARD TO THEIR ECONOMIC AND SOCIAL PRACTICES WITH ENVIRONMENTAL IMPACT: PENAL LAW ANALYSIS

<p><i>Stela BOTNARU</i> ÎNSEMNĂTATEA ELEMENTULUI EMOTIV ÎN STRUCTURA TRIPARTITĂ A VINOVĂȚIEI ÎN DREPTUL PENAL SUBSTANȚIAL</p>	<p>79</p>	<p>SIGNIFICANCE OF THE EMOTIONAL ELEMENT IN THE TRIPARTITE STRUCTURE OF CULPABILITY IN THE SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW</p>
<p><i>Stela BOTNARU</i> SUBDEZVOLTAREA PSIHICĂ – CAUZĂ CARE EXCLUDE SAU DIMINUEAZĂ RESPONSABILITATEA PERSONEI FIZICE ÎN DREPTUL PENAL</p>	<p>90</p>	<p>MENTAL IMMATURITY – GENERAL OR PARTIAL PSYCHIATRIC DEFENCE OF THE NATURAL PERSON IN THE CRIMINAL LAW</p>
<p><i>Vitalie STATI</i> LUAREA DE MITĂ DE CĂTRE UN PARTICIPANT LA UN EVENIMENT SPORTIV SAU LA UN EVENIMENT DE PARIAT. DAREA DE MITĂ UNUI PARTICIPANT LA UN EVENIMENT SPORTIV SAU LA UN EVENIMENT DE PARIAT. ANALIZĂ DE DREPT PENAL</p>	<p>96</p>	<p>THE TAKING OF BRIBE BY A PARTICIPANT IN A SPORT EVENT OR A BETTING EVENT. THE GIVING OF BRIBE TO A PARTICIPANT IN A SPORT EVENT OR A BETTING EVENT. A PENAL LAW ANALYSIS</p>
<p><i>Gianina COJANU</i> SUBIECTUL ACTELOR DE DIVERSIUNE INCRIMINATE ÎN LEGEA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ȘI ÎN CEA A ROMÂNIEI</p>	<p>107</p>	<p>THE SUBJECT OF DIVERSION ACTS INCRIMINATED BY THE CRIMINAL LAW OF MOLDOVA AND ROMANIA</p>
<p><i>Gianina COJANU</i> PRINCIPIUL GENERALITĂȚII DREPTULUI VERSUS PREVIZIBILITATEA LEGII PENALE: CAZUL art.343 CP RM ȘI AL art.163 CP AL ROMÂNIEI</p>	<p>115</p>	<p>THE GENERALITY OF THE LAW <i>VERSUS</i> THE PRINCIPLE OF PREDICTABILITY: THE CASES OF THE 163RD ARTICLE OF THE PENAL CODE OF MOLDOVA AND THE 343RD ARTICLE OF THE PENAL CODE OF ROMANIA</p>
<p><i>Dorina GUREV</i> RĂPIREA UNEI PERSOANE SĂVÂRȘITĂ PRIN PARTICIPAȚIE</p>	<p>121</p>	<p>CRIMINAL LIABILITY FOR CONSPIRACY TO KIDNAPPING</p>
<p><i>Ludmila NEGRITU</i> REFLECȚII ASUPRA DECLARĂRII NECONSTITUȚIONALITĂȚII MĂSURII DE SIGURANȚĂ „CASTRAREA CHIMICĂ”</p>	<p>132</p>	<p>REFLECTIONS ON DECLARING UNCONSTITUTIONAL SAFETY MEASURE „CHEMICAL CASTRATION”</p>
<p><i>Vitalie STATI, Liuba BRÎNZĂ</i> REPERELE CONCEPTUALE ALE UNOR REMANIERI RECENTE OPERATE ÎN CAPITOLELE I ȘI XVIII ALE PĂRȚII SPECIALE A CODULUI PENAL</p>	<p>138</p>	<p>CONCEPTUAL ITEMS ON RECENT CHANGES MADE IN CHAPTERS I AND XVIII OF THE SPECIAL PART OF THE PENAL CODE</p>
<p><i>Vitalie STATI, Liuba BRÎNZĂ</i> REFLECȚII ASUPRA UNORA DINTRE AMENDAMENTELE OPERATE ÎN CODUL PENAL PRIN LEGEA nr.64/2013</p>	<p>158</p>	<p>REFLECTIONS ON SOME OF AMENDMENTS MADE IN THE PENAL CODE BY LAW no. 64/2013</p>
<p><i>Tudor GABURA</i> RĂSPUNDEREA PENALĂ A PERSOANEI FIZICE PENTRU INFRAȚIUNI CE ATENTEAZĂ LA REGIMUL DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR</p>	<p>170</p>	<p>INDIVIDUALS’ CRIMINAL LIABILITY FOR CRIMES AFFECTING THE REGIME OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW</p>

<i>Lilian LESNIC-RĂSCOALĂ</i> DOCTRINELE ÎN ASPECT INTERNAȚIONAL REFERITOR LA CONTROLUL JUDECĂTORESC AL ACTIVITĂȚII ORGANELOR ADMINISTRAȚIEI PUBLICE	179	INTERNATIONAL DOCTRINAL ISSUES REFLECTED TO THE JUDICIAL CONTROL OF PUBLIC ADMINISTRATIVE ACTIVITY
<i>Iurie MIHALACHE</i> ÎNCETAREA EFECTELOR CONTRACTULUI DE PARTENERIAT PUBLIC-PRIVAT	187	LA CESSION DU CONTRAT DE PARTENARIAT PUBLIC-PRIVÉ
<i>Oleg POALELUNGI</i> PRECIZĂRI PRIVIND CARACTERUL CONȚINUTULUI NORMATIV CA UNUL DINTRE FACTORII CE CARACTERIZEAZĂ PUTEREA JURIDICĂ A ACTULUI NORMATIV-JURIDIC ADOPTAT DE ORGANUL STATAL	191	THE CLARIFICATIONS AS TO THE CHARACTER OF THE INFORMATIONAL CONTENT AS ONE OF THE FACTORS CHARACTERIZING THE JURIDICAL AUTHORITY OF THE JURIDICAL NORMATIVE ACT ADOPTED BY THE STATE BODY
<i>Liuba ȘOVA</i> SOLUȚII DURABILE ÎN PROTEJAREA REFUGIAȚILOR	197	DURABLE SOLUTIONS TO PROTECT REFUGEES
<i>Tatiana MACOVEI</i> EVOLUȚIA ISTORICĂ A DREPTULUI LA MUNCĂ AL FEMEILOR	202	HISTORICAL EVOLUTION OF WOMEN'S RIGHT TO WORK
<i>Tatiana MACOVEI</i> REGLEMENTAREA DEMISIEI SALARIATULUI ÎN CODUL MUNCII AL REPUBLICII MOLDOVA	208	REGULATION OF EMPLOYEE RESIGNATION IN THE LABOR CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
Științe Politice și Administrative		
<i>Carolina MACOVEȚCHI</i> CADRUL INSTITUȚIONAL AL REGIONALIZĂRII PREVĂZUT DE LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA	214	THE REGIONALIZATION INSTITUTIONAL FRAMEWORK PROVIDED BY LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
<i>Aurelian LAVRIC</i> DIALOGUL CIVILIZAȚIONAL ÎN CONTEXTUL PROCESULUI DE GLOBALIZARE: TEORIA LUI S.P. HUNTINGTON LA 20 DE ANI	221	THE CIVILIZATION DIALOGUE WITHIN THE GLOBALIZATION PROCESS: S.P. HUNTINGTON THEORY AFTER 20 YEARS
<i>Victoria CUJBA</i> ETAPE ALE REFORMEI DE DESCENTRALIZARE ȘI PREMISE PENTRU ASIGURAREA AUTONOMIEI LOCALE	227	REFORM STAGES OF DECENTRALIZATION AND PREMISES TO ENSURE LOCAL AUTONOMY
ÎNDRUMAR PENTRU AUTORI	233	

Adresa redacției:
str. A.Mateevici, 60
MD2009, Chișinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 577414; 577442; FAX (37322) 577440
e-mail: usm.revista.sum@gmail.com
<http://usm.md/studiau/>

Formatul 60×84^{1/8}.
Coli de tipar 30,0. Coli editoriale 34,5.
Comanda 440. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009

DEONTOLOGIA ASISTENȚEI SOCIALE

Maria BULGARU

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul este focusat pe caracterizarea principalelor obligațiuni și responsabilități ale asistentului social, prevăzute de deontologia asistenței sociale. Autorul menționează că astăzi fiecare profesie își are o deontologie proprie, își are elaborat un sistem de reguli și norme care se cer a fi respectate pentru a asigura succesul profesional al oricărui specialist. **Deontologia asistenței sociale** reprezintă un complex de norme, reguli, prescripții și dispoziții despre datoria și obligațiunile profesionale, despre toate tipurile de responsabilități ale asistentului social. Deontologia profesională este formalizată în *Coduri speciale*. Codurile etice ale asistenței sociale, elaborate în diferite țări, stipulează valoarea umană, demnitatea și unicitatea tuturor persoanelor, precum și drepturile și responsabilitățile lor, afirmând voința profesioniștilor de a acționa întotdeauna conform principiilor morale.

Autorul expune, în continuare, responsabilitățile asistentului social în diverse genuri de relații („asistent social-beneficiar”, „asistent social-coleg”, „asistent social-instituție angajatoare” etc.), având ca suport principal: *Etica în asistența socială. Declarație de principii* (2004) a Asociației Internaționale a Școlilor de Asistență Socială (IASSW) / Federației Internaționale a Asistenților Sociali (IFSW), *Codul etic* (2008) al Asociației Naționale Americane a Asistenților Sociali (NASW), *Codul etic* (2010) al Asociației Britanice a Asistenților Sociali (BASW), *Codul deontologic al profesiei de asistent social*, adoptat de Colegiul Național al Asistenților Sociali din România (2008) și *Codul deontologic al asistentului social din Republica Moldova* (2005).

Cuvinte-cheie: asistență socială, deontologie profesională, deontologia asistenței sociale, cod deontologic.

DEONTOLOGY OF SOCIAL WORK

The paper is focused on the characterization of the main obligations and responsibilities of the social worker provided by the deontology of social work. The author notes that today every profession has its own deontology, has developed a system of rules and regulations that need to be followed to ensure the professional success of any specialist. **The deontology of social work** is a set of norms, rules, requirements and provisions about the liability and professional obligations, of all the responsibilities of the social worker. Professional deontology is formalized in special codes. The deontology codes of social work, developed in different countries, states human worth, dignity and uniqueness of all individuals, also their rights and responsibilities, affirming the will of professionals to always act according to moral principles.

The author exposes further the social worker's responsibilities in various types of relationships (“social worker-beneficiary”, “social worker-colleague”, “social worker-employing institution”, etc.), having as a main support: International Association of Schools of Social Work (IASSW)/ International Federation of Social Workers (IFSW) *Ethics in Social Work: Statement of Principles* (2004), American National Association of Social Workers (NASW) *Code of Ethics* (2008), British Association of Social Workers (BASW) *Code of Ethics* (2002), *Code of Ethics for the social work profession*, adopted by the Romanian College of Social Workers and the *Code of Ethics of the Moldovan Social Worker* (2005).

Keywords: social work, professional deontology, social work deontology, deontological code.

Problemele privind „datoria”, ceea ce este bine, obligatoriu, sau privind modul în care trebuie trăită viața au devenit obiect al disputelor interminabile ale gânditorilor din timpurile străvechi (Democrit, Socrate, Platon, Aristotel, Cicerone, Seneca etc.), dar abia în sec. XIX au început să fie reunite într-un tot, într-o învățătură numită *deontologie*.

Deontologie (fr. *déontologie*, cf. gr. *deon* – cuvenit, cum se cuvine, cum trebuie și *logos* – învățătură, cuvânt) – „știință sau teoria datoriei”; „disciplină etică care se ocupă cu datorile ce trebuie îndeplinite” [24; 28].

Paternitatea termenului „*deontologie*” aparține cunoscutului fondator al utilitarismului **Jeremy Bentham** (1748-1832). Inițial, acestei noțiuni i s-a atribuit un conținut restrâns, religios-moral, referindu-se la datoria și obligațiile credinciosului față de Dumnezeu, față de religie și comunitatea religioasă, iar mai apoi termenul a fost întrebuițat de J.Bentham [2] pentru desemnarea teoriei morale în întregime. În scurt timp termenul „*deontologie*” obține însă un alt sens, prin care se înțelegea conduita cuvenită, faptele și acțiunile unei persoane aparte, ale unui specialist. Mecanica newtoniană l-a determinat pe J.Bentham să introducă ideea măsurării diferențiale în contextul deontologiei utilitariste, aceasta fiind interpretată ca studiu empiric al datorii morale

concrete (raportate la diferite situații sociale), urmărindu-se astfel ca „noțiunile imprecise de moralitate, bunătațe, justiție, legitimitate etc. să fie măsurate, operaționalizate” [31, p.12]. Prin deontologia lui Bentham se propunea ca judecarea oricărei acțiuni sau instituții să fie efectuată în funcție de capacitatea acestora de a spori fericirea și de a micșora suferința, în funcție de principiul de bază al acestei doctrine – „*maximum de fericire pentru cel mai mare număr*” [3, p.159-162].

Pe măsura evoluției sale istorice, „deontologia” s-a constituit într-un compartiment al eticii, în care se studiază problemele datoriei și a ceea ce este cuvenit. Asemenea compartimente s-au format nu doar în etica teoretică, dar și în orice etică profesională. Or, deontologia a evoluat de la o deontologie generală, în care abordarea problemelor se realiza dintr-o perspectivă predominant teoretică (în afara contextului concret al profesiei), fiind înțeleasă ca „teorie despre datorie, despre originea, caracterul și normele obligației morale în general” [14; 23; 24], spre deontologia de ramură, în care abordarea problemelor este concretă și axată pe practica propriu-zisă a profesiei. Odată cu apariția unei largi palete de ocupații profesionale, deontologia s-a dezvoltat în mod deosebit în calitate de studiu al datoriei și obligațiilor morale particulare, în special al celor profesionale, al comportamentului cuvenit al specialistului în procesul exercitării profesiei sale, lucru sesizat și de mai multe dicționare. Astfel, DEX-ul [12], DEI [14] definesc deontologia ca „doctrină privitoare la normele de conduită și la obligațiile etice ale unei profesii”, iar Marele dicționar de neologisme [23], NODEX [27], NODUN [28], consideră deontologia „parte a eticii care se ocupă cu studiul normelor și obligațiilor specifice unei activități profesionale”, „etică a unei profesii”. Aceeași idee se promovează și în dicționarul *Le Petit Larousse* [21], care prezintă deontologia ca „ansamblu de reguli ce reglementează o profesie, conduita celor care o exercită, raporturile dintre aceștia și clienții lor, dintre ei și public”.

Deontologia implică o interrelaționare consecventă între etica profesională și valorile ce delimitează sistemul axiologic al unei profesii. Mai mult, după cum consideră unii autori, maturizarea rapidă a acestui domeniu a fost posibilă prin procesul de preluare și resemantizare a unora dintre cele mai importante contribuții ale eticii. Or, „obligația deontică implică valoarea morală. La toate nivelurile vieții morale, intuiția valorii precedă conștiința datoriei” [31, p.13]. Problema centrală a introducerii eticii în profesie, deși există deja legi, se datorează faptului că legea acționează de regulă după ce s-a produs încălcarea ei. Practicile etice sunt de graniță și se presupune că ar trebui să acționeze preventiv. Etica profesională are menirea de a preciza practicile, drepturile și datoriile membrilor unui grup profesional, de a critica și sancționa malpracticile profesionale [25, p.50].

Conform *Enciclopedia philosophique universelle* [15, p.876], sintagma „*deontologie profesională*”, vizează: 1) reflecția etică aplicată unui câmp particular al activității umane, fiind vorba despre o determinare care permite examenul mai aprofundat al problemelor legate de exercițiul unei profesii, exprimabilă în termeni de reguli, fără a elimina însă analiza fundamentelor și justificărilor unor astfel de reguli; 2) un ansamblu de reguli etice produse de un grup de profesioniști și concepute special pentru a dirija practica lor profesională.

Deontologia profesională se referă la imperativele morale ale unei profesii, reflectate cu precădere prin prisma îndatoririlor sau obligațiilor morale impuse de exercitarea profesiei în societate. Deontologia profesională este orientată spre elaborarea unor norme stricte, similare cu cele de drept. Ea se află între morală și drept, între opinia publică și legea juridică scrisă. Or, datoria, ca obiect al deontologiei, prin conținutul său normativ-prescriptiv, după cum menționează C.Coza, rezonabil etic și juridic, iar deontologia ne apare ca „știința a ceea ce este just și rezonabil”, antrenând deci sfera dreptului, dar cu interferența dezbaterei de conștiință morală. Spectrul deontologiei este unul „în limitele legii”, activând o „libertate” specifică – posibilitatea de a alege, de a afla soluții adecvate situațiilor particulare, având repere morale care pot ajuta hotărâtor [10, p.251, 291; 11, p.157-178].

Elaborând o definiție generală, care să cuprindă toate aceste elemente, T.Sârbu [31, p.21-22] definește deontologia „*ca o disciplină al cărei obiect de studiu se constituie la confluența dreptului cu morală. Sarcina ei principală este de a stabili principii, reguli și norme de conduită profesională, în cadrul diferitelor relații implicate de exercitarea unei profesii: relațiile interne, specifice fiecărui gen de activitate profesionalizată, precum și relațiile externe cu beneficiarii direcți/indirecți ai serviciilor/ bunurilor realizate*”.

Categoria de bază a deontologiei profesionale este „*datoria*”, prin care se exprimă cerința de a face ceea ce este cuvenit, de a respecta norma, de a recunoaște importanța principiului, a legii. Menirea datoriei poate fi dezvoltată însă din plin numai subordonând-o „binelui moral”, numai corelând-o cu alte categorii etice: „dreptate”, „respect”, „onoare”, „cinste”, „modestie”, „devotament”, „curaj”, „solidaritate” etc., care conferă

demnitate omului în lume. Datoria, ca acțiune morală, implică, îndeosebi, sentimentul răspunderii. Ea este legată, în mod firesc cu responsabilitatea. *Datoria înseamnă conștiința responsabilității pentru îndatoriri.* Legătura „datorie-responsabilitate” evidențiază însemnătatea îndatoririlor individului față de sine în ansamblul relațiilor interpersonale, sociale (în familie, grup socioprofesional, societate, stat, omenire), față de mediul natural-cosmic [10, p.257, 264-268; 11, p.157-179]. Responsabilitatea se referă la voința liberă, dar se definește prin acțiunea societății. Este responsabil oricine a încălcat o prescripție socială, indiferent dacă a cunoscut-o sau nu, dacă este considerat liber sau determinat. Responsabilitatea este relația dintre acțiunea voluntară a individului și prescripțiile sau legile unei comunități de viață [17, p.169].

Un merit deosebit în dezvoltarea teoriei morale a datoriei aparține filosofului german **Im.Kant** (1724-1804). Întrebarea principală în jurul căreia își plasează Kant discuția este: „Ce trebuie să fac?”. Încercând să găsească maximele sau principiile fundamentale de acțiune, pe care ar trebui să le adoptăm, Kant ajunge la concluzia că nicio maximă nu poate fi principiu moral, dacă nu este principiu moral pentru toți. Morala începe odată cu respingerea principiilor care nu pot fi universalizate. Imperativul moralității este „Imperativul Categorie”, sau Legea Morală, redată astfel: „Acționează numai conform acelei maxime prin care să poți vrea totodată ca ea să devină o lege universală” [20, p.39]. Morala, potrivit opiniei lui Kant, posedă un caracter normativ și constă în subordonarea liber consimțită a individului față de datorie. Întrebarea – „Ce trebuie să fac?” – primește, astfel, un dublu răspuns. Trebuie, în cel mai bun caz, să-mi bazez viața și acțiunile pe respingerea principiilor care nu pot fi universalizate și să duc astfel o viață merituosă, iar acțiunile mele să fie din datorie. Numai faptele săvârșite din datorie sunt morale.

Imperativul categoric a fost formulat în mai multe variante deosebite. O versiune a acestei legi este cunoscută ca principiul „Scopului în Sine”, care îndeamnă: „acționează astfel ca să folosești umanitatea atât în persoana ta, cât și în persoana oricui altuia întotdeauna în același timp ca scop, iar niciodată numai ca mijloc” [20, p.238]. Acest principiu exprimă cerința respectului pentru individ. A-i trata pe ceilalți indivizi (vulnerabili și cu diverse nevoi) drept scopuri în sine presupune sprijinirea reciprocă a capacităților de acțiune, de adoptare a maximelor și de urmărire a obiectivelor lor particulare. Kant susține că acest lucru presupune cel puțin un grad minim de generozitate și consideră drept obligație respingerea politicii de refuz a ajutorului necesar. Întru-un asemenea sens ar trebui înțeleasă și îndeplinită „datoria” de adevărații profesioniști, inclusiv de asistenții sociali, mai ales în societatea contemporană, caracteristicile de consum ale căreia îndeapărtează aproape până la alienare indivizii de latura umanității, inducând punctul de vedere reduționist al „omului-mijloc” [10, p.254]. În „Regatul Scopurilor în Sine”, imaginat de Kant, fiecare individ este în același timp sursă de legi și supus legilor, fiecare este ființă autonomă (își dă propria lege) cu condiția că legile sale să respecte autonomia celorlalți. Astfel, pentru Kant autonomia nu înseamnă numai voința liberă, dar și a ține cont de statutul moral similar al celorlalți. Libertatea omului presupune că el este capabil de autodeterminare în acord cu principiile datoriei.

Ulterior această temă a fost reluată de către **G.W.Fr. Hegel** (1770-1831), care face distincție clară între aspectul juridic și cel moral al datoriei, prin stabilirea deosebirii dintre „obligație” și „datorie”. Astfel, Hegel menționează că „obligația” constituie doar un moment al datoriei, un imperativ exterior, având o influență coercitivă în procesul determinării conduitei. Or, datoria implică depășirea sferei obligativității, este o interiorizare a constrângerii. Datoria este expresie a convingerii, a autodeterminării raționale, prin efortul individului cu sine, respectarea datoriei bazându-se pe solidarizarea conștiinței a individului. Obligația în ordine morală, ca datorie, se naște din însăși natura omului în măsura în care el este capabil de alegere, este ființă a libertății, în raport cu existența „binelui” și „răului”. Datoria este în strânsă legătură cu libertatea: „În datorie, individul se liberează, ridicându-se la libertate substanțială. /.../ numai omul liber are datorii” [19, p.133, 192].

Problema „datoriei” este abordată și de un șir de autori contemporani: J.Habermas, Em.Levinas, V.Jankélévitch, A.Donagan, C.Fried, T.Nagel, H.A. Prichard etc. În context, pentru asistenții sociali merită a fi evidențiată etica îndatoririlor *prima facie* a lui **W.D. Ross** (reprezentant de vază al deontologismului britanic), care ar putea să le servească în calitate de ghid în anumite situații. Deși nu afirmă că ar fi o listă completă, Ross evidențiază șapte datorii, pe care le clasifică în trei grupe/tipuri: 1. Datorii către alții bazate pe actele noastre anterioare – a) datoria fidelității, b) datoria reparației morale, c) datoria grațitudinii; 2. Datorii către alții care nu se bazează pe actele noastre anterioare – a) datoria binefacerii, b) datoria de a nu pricinui răul, c) datoria conformării la cerințele dreptății. 3. Datoria către noi înșine – a) datoria autoperfecționării, acesteia atribuindu-i-se o importanță majoră, dat fiind că îndeplinirea ei poate determina realizarea și eficacitatea celorlalte [29, p.21-22].

Astăzi fiecare profesie își are o deontologie proprie, își are elaborat un sistem de reguli și norme care se cer a fi respectate. Aceste reguli, stabilite în baza valorilor promovate în diferite momente istorice și în diferite arii de conviețuire umană, descriu permisiunile și interdicțiile subiecților implicați într-un gen de activitate și se înfățișează acestora fie ca obligație, fie ca datorie.

Deontologia asistenței sociale reprezintă un complex de norme, reguli, prescripții și dispoziții despre datoria și obligațiunile profesionale, despre toate tipurile de responsabilități ale asistentului social (față de beneficiari, colegi, profesie, agenția angajatoare, societate). Îndeplinirea datoriei reprezintă o condiție inevitabilă pentru succesul profesional al asistentului social, iar aceasta va deveni posibil doar atunci când respectarea cerințelor înaintate de profesie se va transforma într-o necesitate morală lăuntrică a asistentului social, într-o necesitate de a urma o anumită linie de conduită în activitatea sa „prin trezirea liberei voințe motivate”, sau când datoria profesională va fi înțeleasă și percepută de specialist nu ca o obligațiune impusă din exterior prin constrângere, dar ca o convingere internă profundă în necesitatea de a realiza anumite acțiuni.

Deontologia profesională este formalizată în *Coduri speciale*. Termenul *cod* este derivat din latinescul *codex* și înseamnă culegere de percepte, reguli, prescripții. DEX-ul [13] definește termenul *cod* ca „ansamblu de reguli privind comportarea cuiva”, DEI [14] – ca „ansamblul unor reguli de conduită, de percepte, de prescripții; documentul ce le cuprinde”, NODUN [28] – ca 1) „culegere de reguli juridice; 2) culegere de percepte, de reguli de comportare” (fr. *code*).

Prin *cod deontologic*, numit și *cod etic*, se înțelege ansamblul preceptelor care orientează conduita persoanelor aparținând unor profesii organizate. Codul etic conține standarde morale generale, principii și norme, valori, ce modelează luarea deciziilor privind cea mai adecvată acțiune. Este un cadru de referință pentru edificarea asupra drepturilor și datoriilor recunoscute pe grupe de profesii sau ocupații, care se elaborează în acord cu legislația și cu reglementările aplicate acestora [9, p.290]. Fiecare profesie are încorporat un cod etic normativ, care impune un anumit model de comportament membrilor săi. Codul etic reprezintă un contract moral între beneficiari și organizații, între membrii unei organizații, un mijloc de orientare a deciziilor și acțiunilor profesioniștilor vizați în relația lor cu beneficiarii. Codul etic oferă un etalon, un ideal, enunțând valori și principii unanim recunoscute. Prin aceasta „codul dă fiecăruia un sentiment de securitate, de forță colectivă”, menținerea unor astfel de reglementări fiind „în scopul de a proteja interesul public” [4, p.66, 67, 164, 171, 173].

Codul deontologic informează publicul asupra profesiei, semnalând faptul că aceasta are reguli de conduită. Sporind credibilitatea profesiei, codul etic garantează fidelitatea beneficiarilor, îi protejează pe aceștia. Totodată, codul etic creează o solidaritate în interiorul grupului de profesioniști. Grupurile profesionale, impunând prin codul etic anumite responsabilități și obligații membrilor lor, urmăresc să asigure o competență profesională, precum și încrederea în aceștia din partea societății. Prin asemenea instrumente, deontologia „susține moralitatea unei profesii și protejează societatea de manifestări nepotrivite și nedorite ale membrilor săi în situații concrete” [18, p.29-30]. Astfel, codurile deontologice se prezintă ca un angajament al profesiei față de comunitate, asigurând încrederea acesteia în profesia respectivă, încredere fără de care nu și-ar putea câștiga autoritatea.

Codul deontologic poate fi considerat o *codificare a obligațiilor speciale care rezultă din aderarea deliberată la o anumită profesie, cum este în cazul dat asistența socială*. El reprezintă un cadru teoretic de referință cu menirea de a clarifica drepturile și datoriile profesiei, elaborate în acord cu legislația, aspectele morale ale activității profesionale. Codul deontologic al asistenței sociale stipulează standarde/imperative morale generale, principii și norme, valori ce modelează luarea deciziilor privind cea mai adecvată acțiune. Imperativele morale generale se referă, de regulă, la apărarea drepturilor fundamentale ale omului, la justiția socială, protecția sănătății, bunăstării, satisfacerea nevoilor sociale, la integritate, onestitate, încredere, corectitudine, non-discriminare, confidențialitate, autodisciplină etc. În baza codului deontologic, asistenții sociali pot identifica modul corect de acțiune din punctul de vedere moral. Astfel, Codul deontologic al profesiei de asistent social din România [9, art.1] „stabilește normele obligatorii de conduită profesională a asistenților sociali, respectiv a membrilor Colegiului Național al Asistenților Sociali din România”, având ca scop „reglementarea principiilor și regulilor de conduită a asistenților sociali pentru a preveni apariția unor situații care ar putea afecta reputația și buna practică a acestora, dezvoltarea și consolidarea Colegiului, precum și imaginea corpului profesoral al asistenților sociali în general”.

Primul Cod deontologic al asistenților sociali a fost elaborat de **Mary Richmond** în 1920 cu denumirea „*Cod etic experimental pentru cei care lucrează cu cazuri sociale*” (*Experimental draft code of ethics for social case Workers*). În 1951, Adunarea Generală a Asociației Americane a Asistenților Sociali a adoptat primul Cod deontologic valabil pentru toți membrii acestei asociații. În 1979, Asociația Națională Americană a Asistenților Sociali (NASW) a adoptat un nou Cod deontologic, care a fost revizuit în 1996, iar mai apoi în 2008 [7]. Or, Codul etic posedă un caracter muabil, pentru a putea fi efectuate modificări și completări determinate de evoluția ulterioară, dar fără ca să se denatureze conținutul de bază. Drept confirmare poate servi și Codul etic al Asistenței Sociale adoptat de Asociația Britanică a Asistenților Sociali (BASW) în 1975, fiind actualizat în 2002 și în 2010 [6].

În 1994, la întâlnirea specialiștilor la nivel internațional din Colombo (Sri Lanka), Federația Internațională a Asistenților Sociali (IFSW) a adoptat documentul „*Etica Asistenței Sociale. Principii și standarde*”, care include două secțiuni: „*Declarația Internațională a Principiilor Etice ale Asistenței Sociale*” și „*Standardele Etice Internaționale ale Asistenților Sociali*”. Acest document a fost actualizat și aprobat într-o formă nouă – „*Etica în Asistența Socială. Declarație de principii*” – în cadrul Adunărilor Generale ale IFSW și IASSW, care au avut loc la Adelaide, Australia, în octombrie 2004 [16]. Documentul pornește de la definiția asistenței sociale (secțiunea 2) aprobată de IASSW și IFSW în timpul întâlnirii comune de la Copenhaga în mai 2001, prezentând în continuare declarațiile și convențiile internaționale privind drepturile omului care sunt relevante pentru asistența socială (secțiunea 3), principiile etice generale, de bază ale asistenței sociale (secțiunea 4), liniile directoare generale privind comportamentul profesional al asistenților sociali cu beneficiarii, colegii, angajatorii și cu celelalte persoane care lucrează în acest domeniu (secțiunea 5). Declarația comună a IASSW și IFSW încurajează asistenții sociali din toată lumea să reflecteze la provocările și dilemele cărora trebuie să le facă față și să ia decizii bazate pe principii etice despre cum trebuie să se comporte în cazuri particulare. IFSW și IASSW recomandă „*Etica în asistența socială. Declarație de principii*” (la fel ca și în cazul Declarației din 1994) în calitate de ghid general, pe baza căruia organizațiile naționale membre ale IFSW și IASSW au responsabilitatea de a dezvolta și actualiza periodic coduri etice sau documente programatice etice proprii, de a informa asistenții sociali și instituțiile de învățământ în asistența socială asupra acestor coduri. Asistenții sociali trebuie să se comporte în conformitate cu Codul etic sau cu documentele programatice aflate în uz în țara lor, care, în funcție de contextele naționale, vor include mai multe elemente orientative detaliate, specifice, privind practica etică. Realitățile concrete în schimbare din fiecare țară înaintază în fața asistenților sociali cerința să creeze condițiile necesare pentru ca principiile acestei Declarații și cele ale propriului cod etic național să fie discutate, evaluate și actualizate.

Plecând de la principiile expuse în „*Etica Asistenței Sociale. Principii și standarde*” (1994), precum și în Codul deontologic al unor țări cu experiență avansată în domeniu (Olanda, Spania, SUA), Asociația Română pentru Promovarea Asistenței Sociale, membră a Federației Internaționale a Asistenților Sociali, a elaborat primul Cod deontologic al asistentului social din România, care fost aprobat în 1997. În 2008, acest Cod deontologic al asistentului social a fost revăzut și actualizat în conformitate cu ulterioarele documente ale IFSW și IASSW de către Consiliul național al Colegiului Național al Asistenților Sociali din România, care adoptă în același an *Codul deontologic al profesiei de asistent social* [9]. Codul deontologic al asistentului social din Republica Moldova [8], având la bază „*Etica în Asistența Socială. Declarație de principii*”, Codul etic al asistenților sociali din SUA și din alte țări, a fost elaborat de Asociația de Promovare a Asistenței Sociale din Republica Moldova și aprobat prin Hotărârea Colegiului Ministerului Sănătății și Protecției Sociale din 29 noiembrie 2005. Acest Cod rămâne până în prezent neschimbat.

Orice Cod deontologic, indiferent de profesia căreia i se adresează, include un set de valori și principii, drepturi și îndatoriri, libertăți și responsabilități, pe care specialiștii trebuie să le respecte atunci când își exersează activitatea. Scopul fundamental al acestora este de a ghida practicienii din fiecare profesie din punct de vedere moral, dar și din punctul de vedere al valorilor admise în contextul mai larg al societății. În alți termeni, un Cod deontologic încearcă să transpună valorile profesionale în cadre comportamentale [22, p.21]. Obiectivele principale, de exemplu, ale Codului de etică NASW [7] sunt următoarele:

- identifică valorile fundamentale pe care se întemeiază misiunea asistenței sociale;
- rezumă principiile generale care reflectă valorile etice de bază ale profesiei și stabilește un set de standarde etice specifice, care ar trebui să fie utilizate pentru a ghida practica asistenței sociale;
- ajută asistenții sociali să identifice considerente/puncte de vedere relevante, atunci când apar conflicte ce țin de obligațiile profesionale sau de incertitudini etice;

- asigură cu standarde etice prin care publicul larg poate menține sub control profesia asistenței sociale;
- informează practicienii cu ceea ce apare nou în domeniul misiunii, valorilor, principiilor etice și standardelor etice ale asistenței sociale;
- formulează standarde pe care asistența socială le poate utiliza pentru a evalua dacă lucrătorii sociali s-au angajat într-un comportament lipsit de etică [7].

Codurile deontologice pot prevedea nu numai reguli, pe care trebuie să le urmeze profesioniștii, dar și sancțiuni disciplinare, dacă aceștia nu vor respecta normele specifice profesiei date. Astfel, în Codul etic al NASW se menționează că această instituție dispune de proceduri formale pentru a adjuca plângerile/nemulțumirile etice reclamate/înaintate împotriva membrilor săi, iar lucrătorii sociali au obligația de a coopera în punerea în aplicare a acestor proceduri, de a participa în procedurile de judecare ale NASW și de a respecta orice hotărâri disciplinare sau sancțiuni ale NASW bazate pe acestea [7, art.2.09, 2.10, 2.11]. De asemenea, și Codul deontologic al profesiei de asistent social din România [9, capitolul VIII], Codul deontologic al asistentului social din Republica Moldova [8, capitolul 3, art.81] prevăd sancțiuni disciplinare.

Codurile etice ale asistenței sociale, elaborate în diferite țări, sunt axate pe valorile fundamentale ale profesiei de asistent social și stipulează valoarea umană, demnitatea și unicitatea tuturor persoanelor, precum și drepturile și responsabilitățile lor, afirmând voința profesioniștilor de a acționa întotdeauna conform principiilor morale. Codul deontologic nu are însă menirea să furnizeze un set detaliat de reguli despre modalitatea de acționare a asistenților sociali în anumite situații specifice, în complexitatea vieții sociale și profesionale. Mai degrabă, după cum s-a menționat și anterior, prin stabilirea principiilor generale de conduită, scopul codului este de a încuraja asistenții sociali să reflecteze la provocările și dilemele cărora trebuie să le facă față și să ia decizii bazate pe valorile profesiei despre cum să se comporte în cazuri particulare [6, art.1.1]. Codul deontologic oferă baza pentru a face judecăți de valoare despre acțiunile etice înainte și după ce acestea au fost întreprinse, dar nu poate fi folosit ca instrument pentru a priva asistentul social de oportunitatea sau libertatea de a lucra cu totală integritate profesională. Codul deontologic al profesiei de asistent social din România [9, art.8], de exemplu, stipulează că asistentul social își desfășoară activitatea pe baza principiului independenței profesionale, care îi conferă dreptul de inițiativă și decizie în exercitarea actului profesional, cu asumarea deplină a răspunderii pentru calitatea acestuia, iar independența asistentului social nu poate prejudicia în niciun fel interesele beneficiarului serviciului profesional.

În continuare, vom expune succint responsabilitățile asistentului social în diverse genuri de relații („asistent social-beneficiar”, „asistent social-coleg”, „asistent social-instituție angajatoare” etc.), având ca suport principal: „*Etica în asistența socială. Declarație de principii*” [16], *Codul etic al Asociației Naționale Americane a Asistenților Sociali* [7], *Codul etic al Asociației Britanice a Asistenților Sociali* [6], *Codul deontologic al profesiei de asistent social*, adoptat de Colegiul Național al Asistenților Sociali din România [9] și *Codul deontologic al asistentului social din Republica Moldova* [8].

1. Responsabilitatea asistentului social față de beneficiari. Responsabilitatea principală a asistenților sociali este de a promova bunăstarea beneficiarilor, în general, de a promova *primatul intereselor acestora* în raport cu interesele profesioniștilor, în a-i servi cu devotament, onestitate, loialitate, perseverență, punându-și în valoare în cât mai mare măsură competențele profesionale. Toate acțiunile asistentului social trebuie să se înscrie în limitele de competență ale profesiei.

Asistentul social este obligat să respecte toate drepturile beneficiarului: dreptul de a fi tratat ca o persoană demnă, rațională, capabilă să-și controleze propria viață și să ia propriile decizii sau dreptul la autodeterminare, dreptul la bunul său renume, la intimitate etc. Respectarea *dreptului la autodeterminare* obligă asistentul social să nu decidă în numele beneficiarului. El sprijină beneficiarii pentru identificarea și dezvoltarea resurselor în vederea alegerii celei mai bune opțiuni, pentru a proteja și încuraja maxima lor autodeterminare. Asistenții sociali trebuie să promoveze implicarea și participarea totală a beneficiarilor într-o manieră care să le permită să fie împuterniciți în toate aspectele privind deciziile și activitățile care le afectează viața. Drepturile beneficiarului la autodeterminare pot fi limitate doar atunci, când acesta nu are capacitatea de a decide care sunt nevoile sale sau când interesele altor persoane ori ale comunității sunt în pericol.

Asistentul social va furniza servicii persoanelor asistate numai în contextul unei relații profesionale, bazate, atunci când este cazul, pe un contract scris și/sau pe consimțământul persoanei asistate. În cazul în care persoana asistată nu are capacitatea de a semna un contract, asistentul social trebuie să protejeze interesele persoanei asistate urmărind să obțină permisiunea reprezentantului legal al acestuia (tutore, curator etc.).

Asistentul social are datoria să informeze, într-un limbaj adecvat, clar și complet beneficiarii despre scopul, conținutul și durata serviciilor pe care le va pune la dispoziție, despre modificările intervenite în legătură cu prestația sa, care ar putea influența calitatea, costurile sau termenele de prestare a serviciilor, de asemenea, despre riscurile și limitele serviciilor, alternativele existente, oportunitățile și obligațiile legate de oferirea unui serviciu social, dreptul persoanei asistate de a rezilia contractul, de a refuza serviciul oferit (indiferent dacă serviciul a fost solicitat sau nu de către persoana asistată). În cazul dificultăților de înțelegere a limbajului utilizat, asistentul social trebuie să se asigure că beneficiarul a înțeles condițiile prezentate, oferindu-i o explicație verbală detaliată, direct sau prin intermediul unui translator/interpret, după caz.

Asistenții sociali trebuie să manifeste integritate, să nu abuzeze de relația de încredere stabilită cu utilizatorii de servicii, recunoscând limitele dintre viața personală și profesională și să nu abuzeze de poziția lor pentru un câștig sau un beneficiu personal. Asistentul social evită conflictul de interese în exercitarea profesiei și promovează o abordare imparțială a situațiilor profesionale. Asistentul social informează persoana asistată despre posibilele conflicte de interese și intervine, după caz, în prevenirea sau rezolvarea acestora.

În anumite cazuri, protejarea persoanei asistate poate conduce la încheierea relației profesionale și orientarea persoanei asistate către un alt coleg sau un alt serviciu. Asistentul social care asigură servicii pentru două sau mai multe persoane între care există o relație (de exemplu membrii unei familii, cuplul) trebuie să clarifice care dintre indivizi sunt considerați persoane asistate, natura obligațiilor profesionale ale asistentului social și ale părților implicate, încercând să atenueze sau să prevină conflictele de interese posibile sau reale.

Asistentului social i se cere să promoveze justiția socială în relație cu beneficiarii, să nu încurajeze nicio formă de discriminare (pe bază de capacitate, vârstă, sex, rasă, culoare, orientare sexuală, religie, statut marital, statut socioeconomic, convingere politică, handicap fizic sau mintal, sau pe baza oricărui alte criterii), să nu se implice în acțiuni sau relații care vin în contradicție cu interesele beneficiarilor.

Asistentul social oferă servicii în concordanță cu specificul cultural din care provine persoana asistată. El trebuie să recunoască și să respecte diversitatea etnică și culturală a societăților în care activează, să dețină cunoștințe de bază despre mediul cultural și caracteristicile grupului sau comunității din care fac parte beneficiarii serviciilor de asistență socială, să stabilească limite adecvate diferențelor culturale ale beneficiarilor, în condițiile legii, luând în considerare și diferențele individuale, familiale, de grup. Asistentul social folosește un limbaj adecvat și respectuos față de beneficiar și evită folosirea termenilor care pot aduce prejudicii persoanelor, grupurilor sau comunităților.

Important este ca fiecare beneficiar să fie tratat ca un întreg. Or, asistenții sociali trebuie să fie preocupați de întreaga persoană a beneficiarului: de familia, comunitatea, de mediile sociale și naturale căreia îi aparține acesta, adică să caute să identifice toate aspectele vieții unei persoane, să se concentreze asupra capacităților tuturor indivizilor, grupurilor și comunităților și astfel să promoveze dezvoltarea acestora.

O cerință semnificativă, înaintată față de asistentul social în relația cu beneficiarii, ține de *respectarea confidențialității*. Asistentul social, serviciile nu pot prezenta datele despre beneficiar decât cu consimțământul acestuia, respectându-se dreptul la bunul său renume, la intimitate și confidențialitate față de „problema” sa. Asistentul social nu poate solicita informații despre viața privată a beneficiarului decât în cazul în care acestea sunt relevante pentru intervenție, dar, în același timp, el trebuie să-i informeze pe cei asistați despre posibilele limite ale confidențialității. În anumite cazuri prevăzute de lege (de exemplu, când este pusă în pericol viața sau sănătatea beneficiarului sau a altei persoane), accesul la dosarele persoanelor asistate este permis profesioniștilor care lucrează în echipa pluridisciplinară, supervisorilor activității profesionale de asistență socială și altor persoane autorizate și se realizează astfel încât să se asigure protecția informațiilor confidențiale.

Asistentul social va trebui să obțină acordul clienților atunci când activitățile lor se înregistrează în scris sau audio, sau când la acestea participă o a treia persoană ca observator. Asistenții sociali care oferă servicii prin intermediul mijloacelor electronice (cum ar fi calculatorul, telefonul, radioul, televiziunea) trebuie să informeze destinatarii despre limitele și riscurile asociate cu astfel de servicii.

La cerere, persoanele asistate au acces la informații din propriile dosare, în măsura în care acestea servesc intereselor persoanelor asistate și nu prejudiciază alte persoane. La încheierea serviciilor, asistentul social are responsabilitatea de a arhiva dosarele persoanelor asistate pentru a asigura protecția informațiilor confidențiale.

Asistentul social trebuie să evite contactele fizice cu beneficiarii, dacă acest lucru îi prejudiciază în vreun fel pe aceștia. Asistentul social care se angajează în contacte fizice cu persoanele asistate are responsabilitatea de a stabili limite adecvate diferențelor culturale. Asistentul social nu se angajează în relații sexuale cu

persoanele asistate sau cu rudele acestora, pe toata durata relației profesionale. Asistentul social nu manifesta față de persoanele asistate comportamente verbale sau fizice de natură sexuală, cum ar fi avansurile sexuale sau solicitările de favoruri sexuale.

Asistentul social nu are voie să promită acordarea altor beneficii, decât cele oferite prin serviciul de asistență socială, să perceapă taxe suplimentare pentru servicii care nu sunt incluse în programul social în care lucrează. Atunci când se stabilesc taxe pentru furnizarea anumitor servicii, asistentul social se asigură că acestea sunt rezonabile și în concordanță cu serviciile furnizate.

Asistentul social asigură continuitatea serviciilor în cazul în care acestea sunt întrerupte de factori cum ar fi: transfer, boală, indisponibilitate etc. Asistentul social încheie relația profesională cu persoana asistată și serviciile oferite acesteia atunci când ele nu mai răspund nevoilor și intereselor persoanei asistate. Asistentul social se asigură că încheierea relației profesionale cu persoana asistată și a serviciului oferit este un proces planificat asupra căruia persoana asistată are toate informațiile necesare.

2. Responsabilitatea asistentului social față de colegii săi. Relațiile dintre asistenții sociali se bazează întotdeauna, indiferent de interesele personale sau ale persoanelor pe care le asistă, pe respect profesional reciproc. O datorie importantă a fiecărui asistent social este să dezvolte un comportament politic, imparțial și de încredere față de colegi, să colaboreze cu colegii, să-și coordoneze acțiunile cu ale colegilor în vederea promovării scopurilor și intereselor profesiei.

Asistentul social trebuie să mențină stabilitatea și coeziunea colectivului în care lucrează, să creeze o atmosferă de prietenie și susținere reciprocă care să faciliteze realizările profesionale ale colectivului. În scopul perfecționării reciproce, orice realizare în teorie și practică a unui profesionist trebuie să fie diseminată către colegi. Sunt inacceptabile comportamentele concurențiale prin acțiuni de promovare ilicită a propriei imagini, de denigrare sau discreditare a colegilor în scopul atragerii beneficiarilor de servicii de asistență socială, prin practicarea profesiei sub standardele de calitate stabilite prin ghidurile de bună practică în domeniu, prin utilizarea unor mijloace de presiune sau a funcției deținute, prin utilizarea oricăror informații de specialitate nepublicate sau neoficiale, la care asistentul social a avut acces pe diferite căi. Asistentul social își construiește reputația profesională numai pe baza competenței profesionale, fără a folosi mijloace de reclamă sau alte mijloace comerciale, altele decât cele prevăzute de lege.

Concurența profesională între asistenții sociali se bazează numai pe competența și calitatea serviciilor oferite beneficiarilor. Asistenții sociali trebuie să recunoască și să respecte meritele și competențele colegilor, să accepte diferențele de opinie, exprimându-și eventualele critici prin modalități adecvate. Invențiile și descoperirile din profesie trebuie transmise în interiorul comunității, făcând obiectul unor dezbateri de specialitate, în cadrul cărora asistenții sociali își pot exprima propria opinie și care, astfel, stimulează creșterea gradului de competență. Asistenților sociali li se cere să respecte confidențialitatea informațiilor împărtășite de colegi în timpul relațiilor lor profesionale și a tranzacțiilor.

Colegii profesioniști trebuie să se sprijine unul pe celălalt față de beneficiari și comunitate, să se abțină de la acte ce lezează autoritatea colegilor și să-i susțină pe cei a căror prestigiu este amenințat, să nu admită exploatarea unei dispute între colegi și angajați pentru a obține un avantaj de orice fel. Disputele dintre colegi se rezolvă în interiorul echipei de către cei implicați și prin respectarea dreptului părților la opinie. În cazul prelungirii acestora se apelează la un mediator sau la supervisor. Disputa dintre angajator și un alt coleg nu este folosită de asistentul social pentru a obține o poziție sau un avantaj personal. Disputele sau conflictele dintre colegi sunt rezolvate fără implicarea persoanei asistate.

Asistentul social acordă sprijin și asistență colegilor care trec prin perioade dificile. Datoria profesională presupune în același timp și o atitudine critică față de acțiunile necompetente și devierile colegilor de la normele etice. Dacă cel în cauză nu-și corectează comportamentul profesional, asistentul social ar trebui să intervină să se ia măsuri prin intermediul unor canale formale adecvate (cum ar fi contactarea unui consiliu de licențiere de stat sau alte comisii de etică profesională, Colegiul Asistenților Sociali etc.). Asistentul social acționează pentru a descuraja, preveni și corecta comportamentele în discordanță cu normele etice. Asistentul social trebuie să apere și să asiste colegii acuzați pe nedrept de comportament contra normelor deontologice ale profesiei.

Lucrând în echipă cu alți profesioniști, asistentul social trebuie să-și extindă relațiile de colaborare și de respect și față de colegii ce aparțin altor profesii. Asistenții sociali care sunt membri în echipe multidisciplinare participă la luarea deciziilor care vizează bunăstarea persoanei asistate, utilizând valorile profesiei și

experiența profesională. Obligațiile etice și profesionale ale echipei multidisciplinare ca întreg și a membrilor echipei trebuie clar definite. Asistenții sociali solicită și oferă consultanță și consiliere colegilor ori de câte ori este nevoie. În activitatea lor cu beneficiarii, asistenții sociali nu trebuie să depășească cadrul de competență profesională, dar în același timp ei trebuie să militeze împotriva substituirii asistentului social, ca specialist, cu specialiști din alte domenii.

Asistentul social orientează persoanele asistate către alte servicii atunci când problematica persoanei asistate depășește competențele sale profesionale, când nu a înregistrat progrese semnificative și atunci când persoana asistată are nevoie de servicii suplimentare sau specializate pe care el nu le poate oferi. Asistentul social, care orientează persoana asistată către alte servicii, transmite către noua agenție toate informațiile necesare soluționării cazului. Asistentul social, care înlocuiește sau este înlocuit de către un coleg în practica profesională, trebuie să acționeze cu respect față de interesele, caracterul și reputația colegului său.

Codul deontologic al asistentului social conține și reglementări față de relațiile între colegi în situațiile când unul din ei este în rolul de expert, angajator, supervisor sau mentor. În aceste cazuri este nevoie, de asemenea, de atitudine respectuoasă, tacticoasă, amabilă, de respectarea opiniilor profesionale, capacității, experienței și meritelor colegilor prin crearea unei atmosfere de dezbateră liberă și responsabilă. Datoria asistentului social, în situațiile în care are responsabilitatea de a angaja și evalua performanțele celorlalți colegi, este să dea dovadă de echitate, corectitudine și profesionalism, utilizând criterii clar formulate și enunțate. Asistenții sociali, care activează în calitate de manageri, supervizori sau educatori, nu trebuie să se angajeze în activități sau contacte sexuale cu supervizații, studenții, stagiarii sau colegii asupra cărora ei își exercită autoritatea profesională; în general, nu trebuie să-i hărțuiască sexual pe aceștia.

Asistenții sociali, care îndeplinesc funcții de supervizare, trebuie să asigure un program de pregătire și dezvoltare profesională continuă a asistenților sociali din subordine. Ei trebuie să acorde sprijin, îndeosebi tinerilor specialiști, în vederea integrării profesionale a acestora. Asistentul social se implică activ în dezvoltarea continuă a profesiei prin sprijin profesional acordat colegilor la începutul carierei și prin participarea la schimb de experiență și cunoștințe profesionale intra- și interdisciplinare.

Asistenții sociali trebuie să fie disponibili de colaborare cu instituțiile de învățământ din domeniul asistenței sociale pentru a-i sprijini pe studenți să beneficieze de o pregătire practică de bună calitate și de cunoștințe practice de ultimă oră.

3. Responsabilitatea asistentului social față de organizația angajatoare. Asistentul social totdeauna este reprezentantul unei oarecare agenții, fiind obligat să realizeze scopurile și obiectivele elaborate de această agenție, politica, principiile și regulamentele interne ale instituției angajatoare. În datoria lui intră însă nu doar respectarea angajamentului față de organizația în care lucrează, dar și responsabilitatea de a contribui la îmbunătățirea politicilor, practicilor și procedurilor din această organizație, la creșterea calității, eficienței serviciilor oferite de ea.

Asistenții sociali trebuie să respecte standardele profesionale și etice ale instituției în care lucrează, asigurându-se, în același timp, că instituția angajatoare cunoaște obligațiile etice ale profesiei de asistent social prevăzute de Codul etic și implicațiile practice ale acestor obligații, că practicile, politicile și procedurile instituției în cadrul căreia își desfășoară activitatea sunt compatibile cu prevederile Codului etic. Asistentul social acționează astfel încât să prevină și să elimine orice formă de discriminare în activitățile, politicile și practicile de angajare din cadrul organizațiilor. Asistentul social nu trebuie să accepte angajarea sau colaborarea cu o organizație în care sunt violate drepturile beneficiarilor.

Angajați în diferite funcții, inclusiv în calitate de educatori, instructori de teren pentru studenți, formatori etc., asistenții sociali trebuie să ofere instruire, să presteze servicii numai în cadrul domeniilor lor de competențe, acestea fiind bazate pe cele mai recente informații și cunoștințe disponibile în profesie. Activând ca educatori sau instructori de teren pentru studenți, asistenții sociali nu trebuie să se angajeze cu elevii în relații, în care există un risc de exploatare sau de potențiale efecte negative asupra studentului. Educatorii de asistență socială și instructorii de teren sunt responsabili pentru stabilirea unor limite clare, adecvate, și cultural sensibile.

Conflictele de muncă ale asistenților sociali sunt rezolvate conform legislației în vigoare. Acțiunile asistenților sociali care sunt implicați în conflicte de muncă trebuie să se ghideze după valorile, principiile și normele etice ale profesiei. În cazul unui conflict la locul de muncă, trebuie acceptate diferențele de opinie, iar acestea trebuie puse în discuție ținând cont și de interesele persoanelor asistate.

Asistentul social trebuie să utilizeze eficient resursele agenției sale și numai în scopurile pentru care ele au fost prevăzute. El nu va accepta avantaje materiale sau de orice natură oferite pentru a influența decizia sa.

Asistentul social își asuma responsabilitatea și meritele numai pentru propria activitate și va recunoaște cu onestitate meritele și contribuția altor profesioniști. În situația în care reprezintă o instituție, asistentul social trebuie să prezinte clar și cu acuratețe punctul oficial de vedere al instituției respective.

4. Responsabilitatea asistentului social în calitatea sa de profesionist. Această responsabilitate prevede menținerea unor standarde înalte ale profesiei, care presupun competență și creativitate în realizarea funcțiilor sale. Asistenții sociali pot să obțină autoritate în opinia societății numai în baza meritelor de natură profesională. Ei trebuie să depună eforturi pentru a deveni și rămâne experți în practica profesională, iar pentru aceasta este nevoie să-și examineze critic cunoștințele, să fie permanent la curent cu cunoștințele actualizate, relevante pentru profesie, revizuire literatură de specialitate și participând în continuarea studiilor relevante pentru practica de asistență socială.

Asistentul social trebuie să se străduiască să-și mențină integritatea profesională. El trebuie să accepte responsabilizarea sau angajarea sa doar în acele funcții pentru care are competențe deja sau pe care intenționează să le dobândească. El nu trebuie să se prezinte într-o lumină falsă, să-și denatureze calificarea profesională, educația, experiența sau originea. Asistentul social trebuie să acționeze în concordanță cu cele mai înalte standarde ale integrității profesionale, să se opună influențelor și presiunilor care interferează cu exercitarea profesiei, păstrând imparțialitatea în judecarea situațiilor de asistență socială. El nu trebuie să folosească relațiile profesionale în scop personal.

Asistenților sociali li se cere să nu participe la acțiuni de rea-credință, fraudă, înșelăciune, inducere în eroare sau denaturare. Ei trebuie să fie conștienți că sunt răspunzători pentru acțiunile desfășurate în fața utilizatorilor serviciilor lor, față de oamenii cu care lucrează, față de colegi, angajatori, față de asociația profesională din care fac parte cât și în fața legii, iar aceste răspunderi pot intra în conflict.

Înalta responsabilitate pentru calitatea serviciului prestat înaintea cerința ca asistentul social să acționeze pentru a preveni practicile inumane sau discriminatorii față de orice persoană sau grup de persoane.

Comportamentul privat al asistentului social este considerat o problemă personală, cu excepția situațiilor în care acesta compromite îndeplinirea responsabilităților profesionale. El trebuie să distingă clar între declarațiile și acțiunile pe care le face ca persoană independentă și cele pe care le face ca reprezentant al profesiei, respectiv ca membru al unei organizații sau al unui grup profesional. Asistenții sociali care vorbesc în numele unor organizații profesionale de asistență socială trebuie să reprezinte cu acuratețe pozițiile oficiale și autorizate ale organizațiilor.

Comportamentul și conduita asistentului social ca profesionist prevăd un șir de reglementări/ responsabilități și pentru cazurile când ei participă la cercetarea științifică. În asemenea situații asistentul social trebuie să ia în considerare cu atenție posibilele consecințe ale intervențiilor sale asupra persoanelor, să se asigure că acordul participanților la cercetare sa este voluntar și că aceștia sunt bine informați, nu vor fi expuși nici la un fel de riscuri în urma participării lor la cercetare și nu va exista nici o privare sau pedeapsă în cazul refuzului participării. Normele etice privind participarea voluntară și prevenirea prejudiciilor participanților sunt tot mai mult incluse în conceptul de *consimțământ informat*. Conform acestei reguli, subiecții trebuie să fie motivați în participarea lor voluntară la proiectele de cercetare de o înțelegere deplină a posibilelor riscuri pe care acestea le presupun [1, p.107].

Informațiile obținute despre participanții la cercetare au caracter confidențial. Asistentul social angajat în activitatea de cercetare va respecta rigorile metodologiei științifice de investigare, normele deontologice generale ale domeniului cercetării științifice, întreprinzând în același timp toate măsurile necesare pentru protecția anonimatului și intimității persoanelor investigate, în scopul înlăturării oricăror prejudicii morale sau materiale la care acestea ar putea fi supuse.

5. Responsabilitatea asistentului social față de profesia sa presupune asigurarea standardelor de integritate profesională prin promovarea și menținerea standardelor de calitate în practica profesională, prin promovarea valorilor și eticii profesionale, cunoștințelor și misiunii profesiei de asistent social. Asistentul social trebuie să contribuie la consolidarea demnității profesiei, să fie responsabil și hotărât în discuțiile critice despre profesia sa, să se pronunțe împotriva oricăror conduite imorale și lipsite de competență profesională manifestată de un membru al profesiei, aducându-le în atenția colegilor și a organizațiilor profesionale, să acționeze pentru a preveni practicarea neautorizată și neinstruită a asistenței sociale.

Bunul renume al profesiei include în datoria asistentului social realizarea potențialului ei umanist în societate, facilitarea accesibilității serviciului social pentru un public mai larg, afirmarea asistenței sociale ca instituție socială utilă, prestigioasă și necesară pentru societate, dezvoltarea și implementarea unor politici publice favorabile profesiei, îmbogățirea în continuare a arsenalului de cunoștințe teoretice și practice ale asistenței sociale.

Prestigiul profesiei depinde în măsură semnificativă de atitudinea fiecărui reprezentant al ei, care prin activitatea desfășurată contribuie nemijlocit la creșterea autorității acestei profesii în societate. Pentru aceasta se cere ca activitatea asistenților sociali să fie axată pe o bună stăpânire a cunoștințelor profesionale teoretice și practice, pe completarea, înnoirea permanentă a acestora, pe responsabilitate morală nu doar față de propriul sector de lucru, dar și față de activitatea întregii organizații în care lucrează, pe neacceptarea practicilor necalificate și interzise.

Asistenții sociali sunt obligați să promoveze imaginea pozitivă a profesiei, să protejeze integritatea profesională prin conferințe, studii, cercetare, activități de predare, consultanță, expuneri în cadrul comunităților, prin participare activă în cadrul organizației profesionale, al companiilor de informare, realizate prin diferite mijloace (presă, radio, televiziune etc.), precum și prin alte acțiuni de eficientizare a activității profesionale. Recunoașterea de către societate a statutului înalt al asistenței sociale va contribui, la rândul său, la creșterea afluxului tinerilor interesați în această profesie.

6. Responsabilitatea asistentului social față de societate are la bază ideea că el trebuie să promoveze bunăstarea generală a societății, la nivel local și global, precum și dezvoltarea oamenilor, comunităților și a mediului lor. Asistenții sociali trebuie să pledeze pentru condiții de viață care să ducă la satisfacerea necesităților de bază ale omului, să promoveze valorile sociale, economice, politice, culturale și instituțiile care sunt compatibile cu realizarea justiției sociale. Spre realizarea acestui scop trebuie orientată activitatea asistenților sociali în orice perioadă istorică a unei societăți, atât în cele de criză, de război sau de calamitate naturală, cât și în cele caracterizate de un relativ echilibru economic și social.

Bunăstarea generală, crearea unei „societăți pentru toți”, impune cerința ca asistenții sociali să elimine în acțiunile lor orice fel de marginalizare, de discriminare a oricărei persoane sau a oricărui grup în funcție de rasă, culoare, sex, orientare sexuală, vârstă, religie, origine națională, statut marital, convingere politică, handicap fizic sau mintal sau orice altă preferință ori caracteristică personală, condiție ori status, făcând resursele societății în cât mai mare măsură accesibile tuturor cetățenilor. Asistenții sociali trebuie să promoveze politici și practici care să demonstreze respectul pentru diferență, să încurajeze respectul pentru diversitatea culturală și socială la nivel local și global.

Misiunea asistenței sociale îndeamnă pe toți reprezentanții acestei profesii să susțină acele inițiative legislative, acțiuni politice și sociale care promovează justiția socială și conduc la îmbunătățirea protecției, vieții oamenilor, care urmăresc să extindă aria opțiunilor și oportunităților pentru toate persoanele, acordând o atenție deosebită categoriilor de populație, grupurilor și persoanelor vulnerabile, defavorizate, asuprite și exploatate [30, p.109-112].

Asistenții sociali trebuie să se asigure că resursele pe care le au la dispoziție sunt distribuite în mod echitabil, în funcție de nevoi. Ei au datoria de a aduce la cunoștința angajatorilor lor, a celor care elaborează politici, a politicienilor și publicului larg situațiile în care resursele sunt neadecvate sau în care politicile, practicile și distribuția de resurse sunt asupritoare, nedrepte sau dăunătoare.

Asistentul social este responsabil să sprijine comunitatea în conștientizarea problemelor cu care se confruntă anumite categorii ale populației, cu posibilele inechități, nedreptăți și să opteze pentru o atitudine solidară. El trebuie să sprijine persoanele asistate în integrarea socială și culturală, în restabilirea relațiilor cu comunitatea. Totodată, de datoria asistentului social este să asigure participarea maximă a beneficiarilor în soluționarea problemelor proprii, care în plan final sunt parte a activităților orientate spre obținerea bunăstării generale a societății.

Asistenții sociali au obligația de a înfrunta condițiile sociale care contribuie la excluziunea socială, stigmatizare sau subjugare și să lucreze în vederea dezvoltării unei societăți incluzive [16].

Menționăm, în cele din urmă, că un interes deosebit trezesc astăzi discuțiile cu referire la trecerea, în perioada contemporană, de la *deontologia monoprofesională* la *deontologia interprofesională*, fenomen generat de creșterea mobilității profesionale: oamenii trec de la o profesie la alta sau practică simultan mai multe profesii. De exemplu, un asistent social, un psiholog pot să activeze ca practicieni, dar ei pot să lucreze și în

sfera educațională ca formatori, respectiv, ai viitorilor asistenți sociali, psihologi. Or, aceștia sunt atât asistenți sociali, psihologi, datorită formației lor profesionale, cât și educatori, dat fiind că practică profesia de pedagog. De aceea, după cum menționează T.Sârbu, unele coduri deontologice, precum este, de exemplu, *Codul deontologic al psihologilor din Franța* (cod semnat de AEPU, ANOP, SFP, 22 martie 1966), încearcă să stipuleze drepturi și obligații aplicabile în ambele profesii, realizându-se astfel, sub acest aspect, o intercomunicare profesională [26, p.403]. Mai mult, dacă ne adresăm la principiile generale ale acestui Cod (respectarea drepturilor persoanei, competența, responsabilitatea, probitatea, calitatea științifică etc.), observăm că ele se regăsesc și în alte profesii (inclusiv în asistența socială), integrând totodată elemente etice și axiologice. Același lucru se poate spune și cu referire la Codul deontologic al asistenței sociale. De exemplu, Codul etic al NASW [7] prin mai multe compartimente (3.02, 5.02 etc.) stipulează obligații pentru asistenții sociali care activează în calitate de educatori, instructori de teren, formatori, cercetători, administratori. În opinia mai multor autori, acestea demonstrează că în perioada contemporană se produce un fenomen de trecere de la *deontologia monoprofesională* la *deontologia interprofesională*, mai ales în situațiile care reclamă ca la rezolvarea unei probleme să participe practicieni din diferite profesii [26, p.404; 30, p.17]. Din această perspectivă, tema deontologiei interprofesionale este valabilă/actuală și pentru asistența socială. E știut că soluționarea problemelor prin participarea specialiștilor din diverse domenii (psihologie, sociologie, drept, pedagogie, medicină etc.), întruniți în „echipele pluridisciplinare/interdisciplinare” este una dintre metodele cel mai frecvent utilizate în asistența socială. De asemenea, asistentul social îndeplinește o varietate/multitudine de roluri, inclusiv cele de profesor/cadru didactic și de cercetător/om de știință.

Bibliografie:

1. BABBIE, E. *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1274-1
2. BENTHAM, J. *Deontology; Or, the Science of Morality*. London: Adamant Media Corporation, 1999. ISBN: 9781154266603
3. BENTHAM, J. *Deontology; Or, the Science of Morality*. In: STERE, E. *Din istoria doctrinelor morale*. Vol.3. București: Editura Enciclopedică, 1979. ISBN 927-e-t
4. BERTRAND, C.-J. *Deontologia mijloacelor de comunicare*. Iași: Institutul European, 2000. ISBN: 973-611-103-2
5. BUZDUCEA, D. *Sisteme moderne de asistență socială. Tendințe globale și practici locale*. Iași: Polirom, 2009. ISBN 978-973-46-1332-8
6. *Code of Ethics*. British Association of Social Workers (BASW), 2010. [Accesat: 21.04.2013] Disponibil: <http://www.basw.co.uk/codeofethics/>
7. *Code of Ethics*. National Association of Social Workers (NASW), 2008. [Accesat: 15.04.2013] Disponibil: <http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp>
8. Codul deontologic al asistentului social din Republica Moldova, 2005. În: *Standarde profesionale în domeniul asistenței sociale*. Chișinău, 2006, p.7-15.
9. Codul deontologic al profesiei de asistent social din România, codul nr.1/2008. În: *Monitorul Oficial al României*. Partea I, nr.173 din 06.03.2008.
10. COZMA, C. Deontologia profesiei de asistent social. În: *Asistența socială*. Iași: Ed. Universității „Al.I. Cuza”, 2009.
11. COZMA, C. *Introducere în aretologie. Mic tratat de etică*. Iași: Ed. Universității „Al.I. Cuza”, 2004. ISBN 973-9312-86-1
12. *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1998. ISBN: 978-973-9243-29-2
13. *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*. București: Editura Academiei Române, 1975.
14. *Dicționar enciclopedic ilustrat (DEI)*. Chișinău: Cartier, 1999. ISBN 9975-949-64-9
15. *Encyclopedie philosophique universelle. II. Les Notions philosophiques*. T.1. Paris: P.U.F., 1990. ISBN 9782130414407
16. Etica în asistența socială. Declarație de principii. IFSW și IASSW, 2004. În: BUZDUCEA, D. *Sisteme moderne de asistență socială. Tendințe globale și practici locale*. Iași: Polirom, 2009, p.205-211. ISBN 978-973-46-1332-8
17. FLORIAN, M. *Filosofie generală*. București: Caramond Internațional, 1995. ISBN 973-9140-30-0
18. GOSSELIN, G. *Une éthique des sciences sociales. La limite et l'urgence*. Paris: Edition l'Harmattan, 1992. ISBN 9782738415356
19. HEGEL, G.W.Fr. *Principiile filosofiei Dreptului. Sau Elemente de Drept natural și de Știință a Statului*. București, 1969. ISBN 973-97229-3-8
20. KANT Im. *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice*. București: Editura Științifică, 1972.

21. *Le Petit Larousse* [Accesat: 21.04.2013] Disponibil: <http://www.larousse.com/en/dictionnaires/francais/d%C3%A9ontologie/23671> .
22. LOEWENBERG, F., DOLGOFF, R. *Ethical Decisions for Social Work Practice* (2nd ed.). Itasca, IL: F.E. Peacock Publishers Inc., 1985. ISBN 978-0875813110
23. MARCU, F. *Marele dicționar de neologisme*. București: Saeculum, 2000. ISBN 973-9399-62-2
24. MARCU, F., MANECA, C. *Dicționar de neologisme*. București: Editura Academiei, 1986.
25. MIROIU, M., NICOLAE, G.B. *Etica profesională. Curs universitar*. București: Universitatea București, 2000.
26. NEAMȚU, G. (coord.). *Tratat de asistență socială*. Iași: Polirom, 2003. ISBN 973-681-263-4.
27. *Noul dicționar explicativ al limbii române (NODEX)*. București: Litera Universal, 2002. ISBN 9789-738-358-041
28. *Noul dicționar universal al limbii române (NODUN)*. București: Litera Internațional, 2006. ISBN 978-973-675-307-7
29. ROSS, W.D. *The Right and the Good*. Indianapolis: Hackett, 1988. ISBN 9780199252640
30. ROTH, M., REBELEANU, A. *Asistența socială. Cadru conceptual și aplicații practice*. Cluj: Presa Universitară Clujană, 2007. ISBN 978-973-610-638-5
31. SÂRBU, T. *Introducere în deontologia comunicării*. Iași: Cantes, 1999. ISBN 973-7962-64-8

Prezentat la 07.10.2013

RAPORTURI SOCIALE ÎN SISTEMUL FAMILIAL

Cristina COROBAN

Universitatea de Stat din Moldova

Familia reprezintă un refugiu și un mijloc de suport pentru membrii săi atunci când sunt provocați să răspundă intervențiilor agresive, să facă față problemelor și stării de nesiguranță generate de tranziție. Relațiile interpersonale sunt definite ca relații interpsihologice, directe și reciproce, care se desfășoară atât în plan conștient, cât și în plan inconștient. Nu putem să ne dezvoltăm ca oameni în absența relațiilor cu familia și cu mediul de origine. În sistemul familial se exercita trei roluri familiale: rolul de partener conjugal, rolul parental și rolul fratern.

Cuvinte-cheie: familie, raporturi interpersonale, rol parental, rol fratern, sistem familial.

SOCIAL RELATIONS IN THE FAMILY SYSTEM

The family is a refuge and a support for its members, against aggressive interventions, problems and against the state on uncertainty generated by the transition period. The interpersonal relationship is defined as inter-psychological relations, direct and mutual, which run in a conscious and unconscious manner. We cannot develop as human beings without the family and environment relationship. In the family system, there are exercised three family roles: role of spouse, parental role and fraternal role.

Keywords: family, interpersonal relationships, parentale role, fraternal role, family system.

Dimensiunea socială a familiei este descrisă prin comunitate de viață dintre soți, dintre părinți și copiii și dintre alte rude. Relațiile de familie au un caracter de complexitate pe care nu-l găsim la alte grupuri sociale. Sociologul român M.Voinea susține că familia este un grup social constituit prin căsătorie, alcătuit din persoane care trăiesc împreună, au gospodărie casnică comună, sunt legate prin anumite relații natural biologice, psihologice, morale și juridice și care răspund una pentru alta în fața societății [6, p.32].

Demograful francez Ph.Aries afirmă că familia se transformă în măsura în care se modifică relațiile cu copilul [1, p.17]. În acest context, familia este un sistem complex, cu atât mai complex, cu cât este alcătuit din mai mulți membri. Schema fundamentală a creșterii copiilor se formează prin modelul relațiilor dintre părinți. Calea de la influența educativă la achiziția comportamentală nu este una directă, ci este influențată de climatul familial, spre exemplu: aceleași influențe educative vor avea efecte diferite în funcție de climatul familial în care acestea se exercită. Creșterea și educarea copiilor transformă instituția familiei într-o structură grupală în care adultul intervine activ și responsabil în procesul de formare a personalității minorilor și de creare a unor comportamente dezirabile. Familia exercită prin intermediul socializării o puternică influență asupra nivelului de dezvoltare fizică, intelectuală și morală a copiilor și tinerilor, consolidând valorile și modelele tinerei generații. Instituția familiei este cea mai fidelă posesoare a tradițiilor și a valorilor naționale. În același timp, familia devine tot mai sensibilă la toate transformările operate în societate. Schimbarea este astăzi omniprezentă în toate aspectele vieții sociale; astfel, schimbarea nu mai este privită cu reticență și teamă, dar este percepută ca o sursă generatoare de alternative. Pe măsura evoluției societății, raporturile părinți-copii sunt tot mai mult definite printr-o dimensiune emoțională și, ca urmare, crește interesul părinților pentru educarea descendenților. Deși pentru unii părinți implicarea în educarea copilului este contextuală, unii dedică tot timpul și resursele, alții remarcă semnificațiile instrumentale ale copilului în ajutor la muncă pentru părintele de același sex, astfel încât copiii mai mari sunt mai mult valorizați de părinții de ambele sexe și din toate categoriile sociale. Femeile preferă adesea fetele, pentru că acestea sunt de ajutor și pot oferi suportul și asistența necesară la bătrânețe, pe când bărbații preferă ca descendenți băieți, pentru prestigiu și perpetuarea numelui. Astfel, în exercitarea rolului de părinte adulții adoptă și învață noi comportamente și noi semnificații despre raporturile existente în sistemul familial.

Familia întrunește toate formele de relaționare care sunt caracterizate de un înalt grad de intimitate personală, profunzime emoțională, angajare morală, coeziune socială și continuitate în timp. Sistemul familial de relaționare îmbracă forme diverse datorită unor raporturi de subordonare care asigură instituirea și menținerea familiei ca unitate socială: raportul de subordonare a sexelor explică instituirea grupului familial, iar cel de subordonare a vârstelor explică menținerea acestuia.

Datorită interconexiunilor existente la nivelul familiei, întregul înseamnă mai mult decât suma părților. În acest context, putem cert afirma că relațiile interpersonale au constituit dintotdeauna mediul optim de dezvoltare a oricărei ființe umane. Climatul familial se referă la un ansamblu de stări psihice, moduri de relaționare interpersonală, atitudini și la un anumit nivel de satisfacție ce caracterizează grupul familial.

Relațiile interpersonale sunt definite ca relații interpsihologice, directe și reciproce, care se desfășoară atât în plan conștient, cât și în plan inconștient. Nu putem să ne dezvoltăm ca oameni în absența relațiilor cu familia și cu mediul de origine.

Pentru a delimita mai coerent relațiile interpersonale existente la nivelul familiei, facem referire la teoria funcționalistă, denumită și dinamica rolurilor și a puterii. Din această perspectivă, schimbările care intervin în interiorul cuplului determină tranziția cuplului de la structura de tip tradițional la cea de tip modern. Tranziția cuplului a adus o serie de schimbări în ceea ce privește factorul afectiv. În societatea modernă, factorul afectiv este prioritar atât în relația cu partenerul, cât și în relațiile dintre copii și părinți. Tipuri diferite de relații se stabilesc între partenerii conjugali, între ascendenți și descendenți și între membrii familiei nucleare și cei cu grade de rudenie mai largi. Nomenclatorul gradelor de rudenie diferă de la o societate la alta, în unele fiind extrem de sărac, iar în altele foarte bogat.

Înțeleasă și concepută ca funcționalitate integrală, normalitatea vieții familiale impune exercitarea adecvată a tuturor funcțiilor, rolurilor și sarcinilor adulților din cadrul familiei. Absența uneia dintre aceste funcții, condițională de organizarea deficitară a structurii familiei, are o serie de implicații în creșterea și educarea noii generații. Odată cu schimbarea compoziției familiale se schimbă rolurile familiei, conținutul acestora, precum și calitatea interacțiunilor dintre membrii ei și societate.

Prin descrierea relațiilor din cadrul familiei e necesar să concretizăm termenul de rol familial, prin care înțelegem setul coerent de comportamente pe care membrii familiei îl așteaptă de la fiecare membru al acesteia, în funcție de poziția pe care o ocupă în sistemul familial. Astfel, există trei roluri familiale.

Rolul de partener conjugal – vizează relația cu soțul/soția. Acest raport este consolidat atât în familia tradițională, cât și în cea modernă prin încredere și devotament. Posibilitatea de-a face față cât mai eficient acestor roluri implică și cunoașterea diferențelor dintre femei și bărbați, care nu sunt doar fizice, dar și în planul schemelor de gândire, în felul în care simt exteriorul, în felul cum reacționează la tot felul de stimuli, în nevoile pe care le au și în felul în care încearcă să și le satisfacă.

Momentele cele mai semnificative descrise de rolul conjugal sunt:

- cunoașterea de sine și a partenerului;
- satisfacerea reciprocă a nevoilor, a intereselor și aspirațiilor referitoare la viața de cuplu;
- susținerea reciprocă în urmărirea sarcinilor și funcțiilor familiei;
- modelarea intimității și a vieții de cuplu pentru copii.

Rolul de partener conjugal îmbină stimularea funcționării cuplului prin folosirea tuturor resurselor personale.

Rolul parental descrie raportul dintre copii-părinți cu particularitățile emotive, de educație și de filiație. Asumarea rolului parental vine cu etapa de creștere și educare a copiilor, evoluând până la formarea identității sexuale a copiilor și culminând prin stimularea evoluției și dezvoltării personalității la descendenți. Din dorința de a exercita rolul patern și din tradiția noastră națională multe cupluri adoptă copii. Motivațiile acestora sunt variate:

- nevoia de a mări numărul brațelor de muncă;
- dorința de a avea moștenitori;
- asigurarea unui ajutor la bătrânețe;
- dorința de a atrage bunăvoința divină.

Asumarea rolului parental în acest context este mult mai dificil pentru familia care nu are descendenți, pentru că se modifică substanțial modelul de relații și raporturi în sistemul familial, întrucât copilul devine principala rațiune a vieții de cuplu.

Rolul fratern vizează învățarea traiului alături de egali prin afecțiune, rivalitate, solidaritate, competiție, conflict și negociere. O altă etapă în asumarea rolului fratern revine susținerii afective și comportamentale în diferite situații. Frații au un rol educativ în măsura în care își suplinesc părinții. Psihologii Erick Erickson și George Herbert Mead susțin că asumarea rolului fratern se realizează prin completarea identității de sine. Identitatea sinelui se completează și se consolidează până în perioada postadolescenței, când frații învață din experiențele proprii și din exemplele fraților mai mari, dacă modelul de comportament nu le este impus.

Presiunile puternice din partea fraților sau părinților îi pot duce pe descendenții mici la dezorientare și la înstrăinarea fizică de mediul familial.

În viața cotidiană de regulă nu există comportamente clare, stabilite și acceptate de toată lumea pentru fiecare dintre aceste roluri. Astfel, fiecare dintre noi consideră că anumite comportamente trebuie să existe la un partener, la un părinte sau la un frate. Mecanismele principale prin care se realizează completarea rolurilor în familie sunt exemplul personal/imitația și orientarea verbală a comportamentului adulților.

Interacțiunea rolurilor familiale este descrisă grafic în Figura 1.

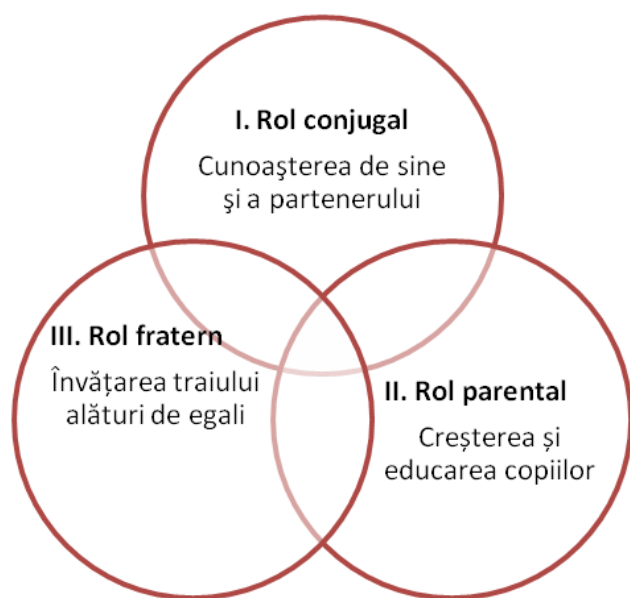

Fig.1. Interacțiunea rolurilor familiale.

Cercetările au demonstrat că pot apărea carențe în ceea ce privește îndeplinirea rolurilor familiale, cum ar fi exacerbarea sau minimalizarea rolurilor familiale. Un exemplu de exacerbare a rolului este când soțul sau soția se implică exclusiv în rolul conjugal, generând sentimente de sufocare și control pentru partener și ignorarea copiilor. Cel mai des, exacerbarea rolului se întâlnește la mame, ajungând să facă din rolul matern un scop în sine, punând totul (chiar și pe ele) întotdeauna pe planul doi. O altă situație de exagerare a rolurilor este cea a rolului fratern, în care un frate își îndreaptă toată atenția, grija și viața spre frații săi, ignorând propriile nevoi și scopuri. Un alt exemplu prezintă copiii parentali, care își asumă responsabilitatea pentru îngrijirea și educarea fraților și surorilor mai mici. Realitatea socială din Republica Moldova demonstrează că astfel de situații sunt extrem de des întâlnite în familiile cu mulți copii sau în familiile în care părinții sunt plecați la muncă peste hotare. În aceste situații copiii parentali se simt supraîncărcați

cu sarcini, fiind încercați de sentimente de vinovăție și neputință pentru că nu pot face față în totalitate responsabilităților la care sunt expuși.

Minimalizarea rolului parental are consecințe negative asupra copiilor, deoarece ei devin neglijați sau privați de grijă, atenție, nevoile pe care aceștia nu le pot satisface singuri afectând dezvoltarea personalității lor.

Cel mai frecvent neglijația rolului patern apare la părinții imaturi, la cei cu boli fizice și psihice grave, la cei care își resping propria sexualitate (mame care își resping feminitatea și tați care nu manifestă masculinitate), părinți dependenți de alte persoane sau de substanțe psihotrope. Minimalizarea rolului fratern întâlnim atunci când frații se ignoră unii pe alții sau atunci când apar multiple conflicte și tensiuni între ei, alimentate de diferența mare de vârstă sau de proveniența din familii mixte.

Neglijația unui rol și avântarea spre altul se resimte precoce în creșterea și educarea descendenților. În acest sens o importanță majoră are nu doar relația dintre părinți și copii, dar și tipul de relație între părinți.

Relațiile interpersonale cu părinții au un rol pivot în dezvoltarea individului și a tipului de relații pe care le va stabili ulterior cu alți indivizi de-a lungul vieții. În orice relație, inclusiv în relația primară cu părinții, există două dimensiuni, raportul dintre care se poate modifica în timp:

- dimensiunea afiliativă, descrisă prin apropiere și atașament;
- dimensiunea individualizantă, caracterizată de distanțare, de autosusținere.

Istoricul dezvoltării familiei denotă un raport de intercondiționare între calitatea relațiilor familiale și gradul de organizare și funcționare a societății. Familia reprezintă agentul de bază al socializării, al procesului de însușire temeinică și liber consimțită a normelor, valorilor și regulilor de conduită concordante cu modelul etico-normativ al societății, asigurându-i capacitatea de a exercita adecvat rolurile sociale, participarea conștientă la urmărirea și la realizarea finalităților fixate.

Modelul tradițional al relațiilor familiale este pus în familiile cu mai mulți copii sub aspectul puterii soțului și sfințeniei căsătoriei. În timp ce modelul familial occidental este pus sub aspectul structurilor conjugale și familiale diverse, divorțialitatea cunoscând schimbări cardinale în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Fiind pe parcursul secolului una dintre cele mai stabile instituții sociale, care se schimbă lent, familia actuală, în opinia mai multor cercetători, tinde să fie „barometrul” schimbărilor sociale [3, p.97].

Diferențierea rolurilor familiale a căpătat o mai mare flexibilitate din partea celor doi parteneri conjugalii. Partenerii cuplului familial se raportează unul la altul prin rolurile și statuturile de soț și soție. Acești parteneri îndeplinesc în raporturile cu descendenții lor rolul de părinți. Descendenții îndeplinesc rolul de copii în raport cu părinții lor și rolul de frați sau surori în raport cu colateralii lor. Pentru fiecare rol în parte societatea a configurat un set de comportamente specifice care au evoluat spre modele flexibile de comunicare interpersonală.

Începutul vieții de cuplu este focusat pe modelul relației de cuplu dintre părinții noștri. Dacă această relație a fost una extrem de tradițională, bazată pe roluri bine conturate ale fiecăruia dintre parteneri, foarte probabil că și noi, la rândul nostru, vom caută un partener cu care să putem reproduce același tip de relație tradițională. De aceea, se spune că în fiecare căsnicie sunt de fapt câteva modele relaționale: fiecare partener venind „de acasă” cu modelul căsniciei părinților, pe care va încerca să-l reproducă sau să-l excludă, pe cât de mult posibil, în propria căsnicie, pentru a nu crea tensiuni și conflicte. Întrucât tensiunea și conflictul sunt prezente în fiecare sistem, este important ca la nivel familial acestea să fie menținute sub control. Familia reprezintă un exemplu relevant pentru echilibrul dinamic, deoarece în contexte diferite ea este provocată să răspundă la situații de stres, conflicte și tensiuni atât din interior, cât și din exterior, identificând astfel modalități specifice de adaptare.

Sentimentalizarea progresivă a raporturilor intrafamiliale este susținută de către sociologul american Ed. Shorter, în opinia căruia există două revoluții sentimentale la nivelul familiei: una vizează „aventura amoroasă” între soți, iar alta – raportul mamei cu sugarul [5, p.50].

Fiecare societate are un sistem familial propriu, un cod de reglementare a relațiilor dintre bărbați și femeile de vârstă matură și dintre aceștia și descendenții lor, chiar dacă există variații culturale de la o zonă la alta.

Fiind un sistem deschis, având numeroase influențe din partea mediului și interacționând cu acesta, familia se schimbă de la un moment la altul în funcție de evenimentele ce apar în interiorul sau exteriorul acesteia. Acest sistem trebuie permanent să se restructureze și să se reorganizeze în funcție de apariția sau dispariția unora dintre membrii ei (nașterea copiilor, a nepoților, căsătoria copiilor etc.), creșterea și dezvoltarea membrilor (copilul mic, adolescentul, conștientizarea rolului parental de către părinte, înaintarea în vârstă etc.) sau apariția unor evenimente așteptate sau neașteptate (intrarea copilului în grădiniță sau școală, pensionarea părinților, divorțul, o boală, obținerea sau pierderea unui loc de muncă etc.).

Toate relațiile intrafamiliale: copil-părinte, părinte-părinte, frate-frate, nepot-bunic se constituie ca modele și repere în termeni de valori morale, valori interpersonale de orientare și implicare socială. Chiar dacă procesul de împlinire a personalității unui individ nu se termină niciodată pe deplin, baza acestui proces se pune în primii ani de viață – *cei șapte ani de acasă* – și în perioada de până la desprinderea tânărului de familie. Influența familiei continuă indirect asupra individului, în special din motive economice sau conjuncturale, condiționate de lipsa unui spațiu locativ separat. Influența mediului familial se face prezentă indirect și prin intermediul a ceea ce psihanaliztii numesc introiecții, modele și seturi de valori preluate din exterior și interiorizate sub forma unor modele sau valori devenite personale [4, p.9-20].

Raportul interpersonal părinți-copii poate fi studiat prin prisma a câtorva teorii: teoria atașamentului, din care au derivat „teoria anxietății” și o „teorie a pierderii”, teoria identității și teoria participării.

Teoria atașamentului descrie și integrează științific nevoia ființelor umane de a forma și întreține legături emoționale puternice față de alte ființe umane. Conform psihologului englez, John Bowlby, atașamentul măsoară toate schimbările care au loc în relațiile emoționale individuale în cursul vieții [4, p.145-153]. Teoria atașamentului consideră că la baza oricărei relații emoționale interumane se află legătura timpurie mamă-copil. Deși atașamentul este înnăscut, felul în care acesta se manifestă depinde de relația copilului cu mama sa sau cu persoana care are grija de el. Comportamentul atașării cuprinde diverse moduri de comportament social, care compun un sistem complex de comportament, programat genetic. Comportamentul atașant nu rămâne stabil, ci cunoaște pe parcursul vieții anumite schimbări, evoluând prin raporturi complexe cu membrii familiei.

Pentru explicarea *teoriei identității* Henri Tajfel și John Turner, cercetători în psihologie socială, pornesc de la definirea conceptului de identitate socială, care este „partea din conceptul de sine al individului ce derivă din calitatea sa de membru al unui grup social, împreună cu valoarea și semnificația emoțională atașată acestei calități” [2, p.149-153]. Fiecare individ caută să-și amplifice respectul de sine ce are două componente: identitatea personală și diferite identități colective sau sociale, care se bazează pe grupurile cărora le aparținem.

Oamenii își pot spori respectul de sine fie prin reușite personale, fie prin afilierea la grupuri de prestigiu și de succes. Formarea identității la copii este în strânsă dependență de valorile și obiceiurile pe care părinții le cultivă. În general, indivizii tind să atingă și să mențină o identitate socială pozitivă, care se bazează pe comparațiile favorabile făcute între grupul de apartenență și alte grupuri pertinente. Atunci când identitatea socială este nesatisfăcătoare, indivizii tind fie să-și părăsească grupul pentru a se alătura unui grup mai pozitiv, fie să-și evidențieze grupul într-un sens pozitiv.

Studiind impactul primelor instanțe de relaționare asupra dezvoltării individului, ca individ independent și ca partener social, este necesar să facem apel și la relațiile din afara familiei. De menționat aici rolul agenților de aceeași vârstă – prieteni, colegi, vecini, care interacționează în procesului de socializare. În interacțiunea cu cei de o vârstă copiii învață să devină atât cooperanți, cât și competitivi, învață să se raporteze cu ceilalți la egal și își conturează o imagine de sine care ține cont nu doar de ceea ce reprezintă copilul în cadrul sistemului familial, ci și în mediul microsocioal. De asemenea, în afara relațiilor cu cei de aceeași categorie de vârstă, există relații privilegiate cu anumiți adulți – profesori, antrenori, preoți – oameni cu un anumit statut de la care copilul preia, sub forma unor deziderate sau modele de urmat, anumite caracteristici ale acestora.

Raportul părinți-copii studiat sub semnul socialului pune accent și pe perspectiva șanselor școlare și sociale. Familia are tendința de a se reproduce socioprofesional. Profesia părinților determină motivația intrinsecă a copiilor spre orientarea profesională. Părinții investesc în cariera școlară a copiilor lor pentru că le doresc acestora o viață mai bună. Disparitatea socială privind școlarizarea copiilor capătă astfel o nouă față prin prisma prestigiului instituției unde este copilul și a posibilităților familiei de a suporta întreținerea în asemenea instituții. Toate aceste efecte au, desigur, manifestări negative asupra educației copiilor și tinerilor în familie.

În dependență de raporturile dezvoltate de către părinți, aceștia promovează modele de relaționare cu descendenții. Filosoful britanic Martin Cohen spune că sentimentul de siguranță este dat de autoritatea părintească și că pe copii îi înspăimântă lipsa acesteia. Autoritatea, conform Dicționarului de pedagogie, înseamnă „puterea sau dreptul de a da ordine, de a obliga să fie ascultate, de a trece la fapte sau de a lua decizii finale”. Una dintre cele mai mari nevoi ale copilului este să aibă niște părinți care să-și înțeleagă poziția autoritară în planul dinamic al unei familii. Părinții trebuie să fie un exemplu, să conducă, să călăuzească, să direcționeze, să corecteze și să încurajeze. Personalitatea părinților stă la baza structurii autorității pe care o impune o familie. Viitorul unui popor întreg stă în mâinile părinților, pentru că acesta depinde de copiii noștri și de lumea pe care ei o vor construi și-și vor întemeia viziunea zilei de mâine.

Transformările sociale, politice și economice au condus la o redefinire a instituției familiei și la reconstrucția spațiului privat. Familia a continuat să reprezinte un refugiu și un mijloc de suport pentru membrii săi nu doar împotriva intervențiilor agresive și a controlului statului, dar și împotriva problemelor și a stării de nesiguranță generate de tranziție.

Bibliografie:

1. ARIES, Ph. *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Points histoire, p.12-19.
2. BONCU, Șt., ILIN, C., SULEA, C. *Manual de psihologie socială aplicată*. Timișoara, 2007, p.149 -153. ISBN (10) 973-125-051-4
3. BULGARU, M. *Asistența Socială: fundamente teoretice și practice*. Chișinău, 2009, p.346-382. ISBN 978-9975-70-809-8
4. MITROFAN, I. *Cursa cu obstacole a dezvoltării umane*. Iași: Polirom, 2003, p.145-153. ISBN 973-681-440-8
5. PALADI, Gh. *Familia: probleme sociale, demografice și psihologice*. Chișinău, 2005, p.97-101. ISBN 9975-62-138-4
6. STANCIULESCU, E. *Sociologia educației familiale*. Iași: Polirom, 1997, p.48-57. ISBN 973-683-147-7

Prezentat la 20.09.2013

IMPORTANȚA SUPERVIZĂRII ÎN PRACTICA ASISTENȚEI SOCIALE

Stela MILICENCO

Universitatea de Stat din Moldova

În articol procesul de supervizare este analizat în contextul societății contemporane. Este prezentat istoricul evoluției activității de supervizare, tipologia și funcțiile supervizării profesionale. Un accent deosebit este pus pe specificul supervizării în domeniul asistenței sociale. Autorul promovează ideea că supervizarea poate fi circumscrisă conceptului de formare continuă, reprezentând, în acest context, o relație de tip „dialog creativ” între supervisor și supervizat, prin care este promovată dezvoltarea profesională a celui supervizat. În concluzie autorul menționează că supervizarea contribuie la realizarea unei schimbări calitative, în sensul că promovează reflexii asupra activității realizate și că supervizarea reprezintă un domeniu cu un viitor cert în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *supervizare, asistență socială, schimbare socială, exigențe profesionale, formare continuă.*

THE IMPORTANCE OF SUPERVISION IN SOCIAL WORK PRACTICE

This article is an analysis of the process of supervision within the context of contemporary society. It is also a presentation of the historical evolution of supervision, as well as of its typology and functions. The particularities of supervision in the area of social work represent an essential part of this article. The author promotes the idea of linkage between supervision and the concept of continuous education – a “creative dialogue” between the supervisor and the supervised subject through which the latter’s professional development is encouraged. The conclusion is that supervision contributes to qualitative changes, in the sense that it is a critical ingredient in evaluating activities; therefore, supervision has a bright future in the Republic of Moldova.

Keywords: *supervision, social work, social change, professional requirements, continuous formation.*

Supervizarea reprezintă o intervenție profesionistă deocamdată insuficient valorizată în Republica Moldova. Importanța ei este recunoscută în multe țări, iar beneficiile sunt incontestabile. Implementarea supervizării trebuie susținută și în țara noastră, cel puțin din două motive principale: importanța definitivă a supervisorului în activitatea profesioniștilor care lucrează cu o diversitate de cazuri specifice, precum și existența standardelor minime obligatorii pentru unele categorii de servicii sociale, prin care se prevede obligativitatea supervizării profesioniștilor care activează în cadrul acestor servicii. Or, piața muncii în societatea contemporană e caracterizată de extinderea exigențelor profesionale și de plafonarea în carieră.

Aceste realități determină preocuparea pentru autodezvoltarea permanentă și generează o mare gamă de tipuri de formare, gândite pentru a facilita accesul tuturor la formarea continuă, indiferent de vârstă sau de tipul de profesie. Cariera devine tot mai mult o preocupare a individului, care ia în calcul cariera ca pe un punct de referință în procesul de organizare a propriei vieți. Supervizarea este circumscrisă conceptului de formare continuă, reprezentând, în acest context, o relație de tip „*dialog creativ*” între supervisor și supervizat, prin care este promovată dezvoltarea profesională a celui supervizat. Considerăm supervizarea drept o întâlnire profesională, desfășurată într-un cadru organizat și negociat de părți, având ca scop imediat creșterea capacității supervizatului de a interveni profesionist cu sfaturi, iar, ca obiectiv de durată, dezvoltarea profesională a supervizatului în procesul supervizării. Supervizarea contribuie la realizarea unei schimbări calitative, în sensul că promovează reflexii asupra activității realizate, contribuind la: prevenirea demotivării profesionale, promovarea resurselor individului și/sau grupului, realizarea managementului de criză, adaptarea la diferite activități, roluri, sarcini și funcții profesionale, îmbunătățirea competențelor sociale, depășirea unor situații de conflict între viața profesională și cea personală.

Istoricul evoluției conceptului de supervizare datează din anul 1904, când a fost menționat pentru prima dată în titlul unei cărți. În anii 1940, Bertha Reznolds, una dintre marile susținătoare ale supervizării, a editat o lucrare în care a descris procesul și etapele supervizării. În spațiul european activitatea de supervizare începe să se dezvolte în jurul anilor 1950, însă, spre deosebire de SUA (*unde acest domeniu presupunea recrutarea, organizarea și evaluarea voluntarilor, a căror misiune consta în a oferi sfaturi familiilor defavorizate pentru ca acestea să-și dezvolte abilitățile de autoîntreținere*), supervizarea s-a dezvoltat în baza unei concepții complexe, bazate pe intenția de a contribui la soluționarea mai multor probleme, printre care: modelarea contextului social, înțelegerea relațiilor profesionist-client, perfecționarea și dezvoltarea continuă în plan

profesional, extinderea ariei de beneficiari, îmbunătățirea practicilor asistențiale oferite diverselor categorii. În asistența socială supervizarea a fost practică încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, preponderent în SUA, ca o activitate de supraveghere a voluntarilor care activau în diferite organizații pentru sprijinirea persoanelor defavorizate. Odată cu dezvoltarea asistenței sociale pe diferite segmente a fost conștientizată nevoia dezvoltării supervizării ca formă de sprijin și de control pentru asistenții sociali. Pentru sistemul de asistență socială din Republica Moldova conceptul de supervizare este unul destul de nou. Implementarea lui este bazată pe elaborarea „Mecanismului de supervizare în asistență socială”, aprobat prin Ordinul Ministerului Protecției Sociale, Familiei și Copilului nr.99 din 31.12.2008 [2].

În literatura de specialitate există mai multe accepțiuni ale termenului „supervizare”. În literatura anglo-saxonă, spre exemplu, prin supervizor este desemnat atât managerul unei echipe, cât și o persoană venită din afara organizației pentru a superviza. Actualmente, literatura de specialitate indică o oarecare ambiguitate în definirea conceptului de supervizare. De regulă, sunt evidențiate trei modele diferite de supervizare:

- *supervizarea educațională*, realizată cu scopul ca persoanele supervizate să-și sporească competențele profesionale;
- *supervizarea metodologică*, centrată pe beneficiar și având drept țintă modul de a gestiona un caz;
- *supervizarea managerială*, orientată de la manageri spre membrii echipei.

Totuși, majoritatea lucrărilor de specialitate descriu supervizarea drept o activitate care transferă cunoștințe, abilități și atitudini de la o persoană cu experiență către una cu mai puțină experiență. Cu referire la sistemul de asistență socială, vom defini supervizarea drept *o metodă de suport profesional oferită personalului angajat în sistemul de asistență socială, în scopul sporirii abilităților acestuia în lucrul cu beneficiarii, asigurării calității și eficienței activității și prevenirii epuizării profesionale*. Definiția respectivă se bazează pe cele trei repere esențiale ale acesteia: administrativ, de sprijin și educațional. În procesul de supervizare, asistentul social supervizat primește de la supervizor un model de abordare a beneficiarului, aplicabil pentru fiecare caz aparte. Un model reușit de exemplificare a funcțiilor supervizării a fost realizat de Philip Rich în anul 1993 (a se vedea Fig.1).

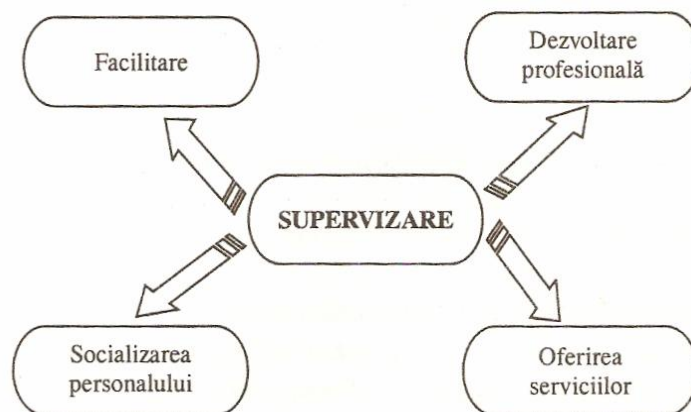

Fig.1. Funcțiile supervizării.

Funcția de facilitare implică dezvoltarea și menținerea culturii muncii în colectiv și determină asistenții sociali să fie activi, responsabili și onești în comunicarea cu ceilalți. Această funcție a supervizării se manifestă preponderent în procesul de constituire a echipei, de clarificare a obiectivelor de performanță, a rolurilor și responsabilităților fiecărui supervizat, de rezolvare a problemelor cu care se confruntă asistenții sociali în procesul de intervenție. **Funcția de dezvoltare profesională** urmărește dezvoltarea abilităților profesionale și transmiterea cunoștințelor, fiind bazată pe concepția formării continue. **Funcția de socializare a personalului** este implicată în procesul prin care supervizații conștientizează importanța valorilor, standardelor profesionale și a comportamentelor de dorit în profesia pe care o practică. Acest lucru se poate obține prin *revalorizarea experienței trecute în contextul actual, dezvoltarea atașamentului supervizaților față de profesie și organizație, orientarea și integrarea supervizaților în cadrul echipei, monitorizarea și menținerea atitudinilor și comportamentelor lor*. Respectiv, supervizorul îndeplinește, prin poziția sa, și un rol de construire a echipei, el mediază modul prin care asistenții sociali elaborează definiții comune ale unor situații cu

care se confruntă. Socializarea supervizaților înseamnă, pe de o parte, construirea acestor interpretări prin negociere și, pe de altă parte, internalizarea lor sub forma unor reguli, valori și norme organizaționale – în consecință, identitatea profesională a membrilor echipei este și un rezultat al procesului de supervizare. Prin **funcția de oferire a serviciilor** se urmărește asigurarea calității serviciilor la nivelul standardelor profesionale și ale organizației, prin evaluarea permanentă a serviciilor oferite și prin adaptarea acestora la nevoile beneficiarilor. Rezultatul este, în mod obligatoriu, îmbunătățirea serviciilor oferite beneficiilor prin diversificarea acestora. Îndeplinirea acestei funcții participă la flexibilizarea permanentă și la adaptarea continuă a serviciilor la nevoile existente printr-un proces de modelare profesională a supervizaților și, implicit, a supervizorului. Monitorizarea calității serviciilor de către supervizor urmărește și protejarea beneficiarilor față de orice risc care, eventual, poate apărea din cauza intervenției asistentului social [1, p.109-113].

În orice situație și indiferent de modelul aplicat, supervizarea se referă, în general, la procesul de analiză desfășurat de un supervizor asupra practicii unui beneficiar supervizat. Obiectivul urmărit în cadrul acestui proces este **o mai mare autonomizare a supervizatului în cadrul unei activități de o incontestabilă calitate**. Supervizarea stimulează dezvoltarea profesională și personală și determină supervizatul să se interogheze asupra atitudinilor, cuvintelor, percepțiilor, emoțiilor și acțiunilor sale. Ajută, în aceeași măsură, la stabilirea unei distanțe potrivite față de cazuri și, deci, la gestionarea mai potrivită a situațiilor complexe, favorizează integrarea experienței și a materialului teoretic [4, p.14-17]. Procesul de supervizare poate fi analizat în diferite contexte: supervizarea individuală sau de grup, supervizarea stagiarilor în diferite domenii de activitate (*asistență socială, psihologie, medicină, educație etc.*), supervizarea voluntarilor care lucrează cu diferite categorii de populație (*persoane bolnave, persoane cu dizabilități, persoane maltratate etc.*). În toate aceste cazuri, supervizorul lucrează pe baza materialului adunat, în urma discuțiilor cu personalul supervizat, a situațiilor din practica profesională, a documentelor, a secvențelor video din activitatea profesională, a observațiilor din spatele oglinzii unidirecționale etc.

În literatura de specialitate se face, de regulă, trimitere la două viziuni asupra activității de supervizare. *Prima viziune*, considerată „*pragmatică*”, se bazează pe teoriile comunicării și s-a dezvoltat ca o necesitate în cadrul managementului democratic, devenind o parte componentă a acestuia. Viziunea presupune o relație „deschisă”, în sensul că vizează activități profesionale observabile sau conștientizate de supervizat și supervizor. Ea pleacă de la mai multe premise empirice, dintre care sintetizăm câteva:

- Dezvoltarea personală a angajaților este interdependentă cu dezvoltarea eficienței lor profesionale;
- Procesul sporirii și menținerii eficienței profesionale este unul personalizat;
- Soluționarea problemelor din cadrul instituției depinde de eficiența în comunicare, care la rândul ei, este legată de viața privată a membrilor instituției;
- Transmiterea unor abilități profesionale, în special a celor privind depășirea unor dificultăți specifice, are mai degrabă un caracter de modelare afectivă decât acela de transmitere a informațiilor în context formal.

Abordarea respectivă explică termenul de supervizare în sens larg, referindu-se la cei care se ocupă de productivitatea muncii și dezvoltarea lucrătorilor începători. În acest context, este vorba de un superior la locul de muncă responsabil în cadrul organizației, de dezvoltarea abilităților și competențelor lucrătorilor. Un superior al unui muncitor este un manager de primă linie, în timp ce supervizorul acestuia este un manager de nivel superior. Ei sunt în acest caz și responsabili direcți de productivitate în organizație, având totodată și atribuții de luare a deciziilor, planificare, rezolvare de probleme, conducere operativă. Din această perspectivă, se poate observa că se confundă termenii „conducere” și „supervizare”. Această viziune poate fi eficientă în situațiile în care activitățile supervizatului se desfășoară „la vedere” și când prezența supervizorului nu perturbă procesul, acțiunile sau funcțiile profesionale ale celui supervizat.

O a doua viziune, denumită „*romantică*”, reprezintă o concepție despre o relație preponderent individuală, total diferită de aspectul academic al acesteia. Provine din domeniul religios și a fost dezvoltată în psihoterapie, mai ales prin formele ei psihodinamice, în cadrul studiilor lui Sigmund Freud. Aceasta presupune relevarea unor aspecte „închise” sau inconștiente din viața supervizatului și a supervizorului și chiar din relația acestora.

Atunci când analizăm procesul de supervizare, constatăm că este vorba despre o succesiune de etape, care se desfășoară în dependență de tipul de supervizare [1, p.149-151]. *Prima etapă* constă în explicarea rolului beneficiarului și în asigurarea lui de faptul că are capacitățile necesare pentru a-și îndeplini cu succes activitățile

profesionale. Este important a-l convinge de filosofia programului de supervizare în care se implică și de funcțiile specifice în raport cu alți parteneri. Sprijinul acordat pentru integrarea în echipa profesională de asemenea face parte din această etapă. În cadrul *etapei a doua* supervisorul trebuie să verifice faptul că supervizatul își îndeplinește cu succes funcțiile; aici e mai mult o problemă de asigurare a suportului. Trebuie utilizate toate modalitățile de încurajare a supervizatului. Evaluarea limitelor este și ea importantă (limitele interioare ale profesionistului, limitele acțiunilor sale și altele). În fine, în cadrul celei de-a *treia etapă* supervizarea se realizează mai mult la distanță, supervizatul, câștigând mai multă autonomie, va recurge la sprijinul supervisorului pentru situații complexe, pentru evenimente dificile sau pur și simplu pentru a se asigura că în anumite momente critice a procedat corect. Explorarea trecutului supervizatului este și ea o activitate esențială. De menționat că accesul progresiv la o anumită autonomie pe care supervizarea o facilitează se realizează și în cadrul relației supervisor-supervizat.

Caracteristicile supervizării sunt inspirate din principiile asistenței sociale apreciative, dar adaptate la specificul procesului de supervizare, printre care:

- *Centrarea pe experiență*: procesul de învățare pleacă de la experiențele supervisorilor și supervizaților despre ei înșiși și despre lume, iar beneficiarii serviciilor sociale sunt considerați potențiale surse și creatori de cunoaștere, pornindu-se de la experiențele lor din viața personală;
- *Centrarea pe succes*: supervizarea se concentrează pe valorificarea momentelor de maxim succes și mândrie din experiența supervizaților, considerându-le drept inspirație pentru succesele viitoare, iar succesele trecute sunt conștientizate, amplificate și anticipate în proiectarea unor succese viitoare;
- *Focalizarea legăturii dintre viziunea pozitivă și acțiunea pozitivă*: rolul supervizării este acela de a crea viziunea pozitivă (despre oameni, instituții, comunitate, beneficiari etc.); or, acestea constituie resurse de energie și totodată un motor pentru acțiunea pozitivă;
- *Crearea unei relații de parteneriat între supervizați în acest proces*: acest tip de relații stimulează interacțiunea, participarea și atitudinea pozitivă față de ceilalți participanți la supervizările de grup, față de beneficiarii serviciilor oferite de către asistenții sociali și față de supervisor, care este văzut ca o resursă și ca un ghid care poate contribui la maximizarea încrederii supervizaților în propria lor experiență prin crearea condițiilor de valorizare a acestei experiențe de către ceilalți participanți la grup;
- *Principiul constructivist în supervizare* afirmă că în practica socială supervizarea este o construcție a tuturor actorilor ce intră în interacțiune, fiind dependentă de cunoștințele, credințele, valorile și ideile acestora;
- *Principiul poetic* se referă la constituirea și reconstituirea permanentă a practicii sociale și a definițiilor operate față de mediul intervenției, la fel cum un poem poate fi interpretat și reinterpretat permanent, astfel încât la fiecare interpretare să ofere noi semnificații. Astfel, mediul de intervenție (și, implicit, stilul practicii sociale) se schimbă după cum se schimbă interpretările proprii despre acest mediu;
- *Principiul anticipării* constată că imaginile, ideile, speranțele persoanelor despre viitor ghidează comportamentele și acțiunile lor, care conduc la apariția acestui viitor. Imaginile pozitive legate de viitor conduc la acțiunile pozitive, iar cele negative conduc la acțiuni, comportamente negative, reactive. Thomas formulează acest principiu, cunoscut și ca *autoprotecție creatoare*: „Dacă oamenii definesc o situație ca fiind reală, atunci această situație este reală prin consecințele definirii ei ca reală”;
- *Principiul permanenței* stabilește că, deși există opinia că supervizarea este necesară numai atunci când e cerută de supervisor, practica demonstrează că în lipsa supervizării permanente se produce o diminuare a calității serviciilor oferite. În acest sens, supervizarea nu este doar un proces de consiliere și terapie a asistentului social, la care acesta poate apela numai atunci când are nevoie, ci și o practică recunoscută de organizație pentru îmbunătățirea serviciilor și dezvoltarea celor mai bune metode de intervenție. Limitarea la anumite intervenții care s-au dovedit eficiente la un moment dat, lipsa de evaluare a rezultatelor implementării și a impactului acestora, inexistența unor practici profesionale de supervizare a asistenților sociali conduc la reducerea șanselor de dezvoltare a serviciilor oferite. Astfel, indiferent la care dintre funcțiile supervizării ne referim, nevoia asistenților sociali de a fi supervizați este permanentă, așa cum și nevoia organizației de a evalua calitatea serviciilor sociale oferite beneficiarilor;
- *Principiul proiecționismului social* se referă la faptul că realitatea se manifestă sub forma unui *determinism răsturnat*, adică nu se stabilește un raport cauză-efect, ci invers. Astfel, stabilirea unor obiective de către supervizați determină, de fapt, cauzele care pot produce acele efecte așteptate. Dacă supervizatul

dorește să dezvolte comportamente pozitive la beneficiar, atunci caută acele cauze care pot produce efectele așteptate, implicându-l pe beneficiar în construirea și dezvoltarea acelei viziuni [1, p.113-118; 4, p.212-214].

În fine, în situația în care în Republica Moldova încă nu există o cultură autentică a supervizării, supervizorul trebuie să fie un specialist bine pregătit care are nevoie atât de teorie, dar, în aceeași măsură, și de o bună practică. Or, doar prin îmbinarea teoriei cu practica se asigură capacitatea de orientare în complexitatea și unicitatea irepetabilă a fiecărui caz supervizat.

Bibliografie:

1. COJOCARU, Ș. *Metode apreciative în asistența socială*. Iași: Polirom, 2005. 219 p. ISBN: 973-46-0124-5
2. *Mecanismul de supervizare în asistență socială*. Chișinău: Elena-V.I, 2009. 47 p. ISBN: 978-9975-106-47-4
3. MUNTEAN, A., SAGEBIEL, J. (coord.) *Practici de asistență socială în România și Germania. Supervizarea. Aspecte practice și tendințe actuale*. Iași: Polirom, 2007. 416 p. ISBN: 978-973-46-0544-6
4. MUNTEAN, A. (coord.) *Supervizarea. Aspecte practice și tendințe actuale*. Iași: Polirom, 2007. 275 p. ISBN: 978-973-46-0758-7

Prezentat la 20.09.2013

**MODERNIZATION OF SOCIAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA –
KEY FACTOR TO AN EFFECTIVE SYSTEM OF SOCIAL WORK***Aliona ONOFREI**Moldova State University*

The author makes a critical analysis of the current sistem of social services, characterized by inadequate development, centering on intervention in difficult situations rather on prevention etc. The author analyzes Government steps taken in creating Integrated Sistem of Social Services, but promotes the necessity of modernizing this system by some concret action. In conclusion the author mentions that the Republic of Moldova is fully engaged in the process of adjusting to European values and standards, the reform of social services being in this context one of the most important.

Keywords: *social services, beneficiaries of social services, the integrated system of social services, modernization of social services.*

**MODERNIZAREA SERVICIILOR SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA –
ELEMENTUL-CHEIE PENTRU UN SISTEM EFICIENT DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ**

Autorul realizează o analiză critică a sistemului actual de servicii sociale, caracterizat printr-o insuficientă dezvoltare, centrat mai degrabă pe intervenție în situații de dificultate și mai puțin pe prevenție. Sunt analizați pașii Guvernului întreprinși în scopul creării Sistemului Integrat de Servicii Sociale, fiind promovată ideea necesității modernizării acestui sistem. În concluzie se accentuează că sistemul moldovenesc de asistență socială se află într-un proces intensiv de reconstrucție și aliniere la sistemele de asistență socială din țările europene cu tradiție în domeniu și, în acest context, reforma serviciilor sociale este una dintre cele mai importante.

Cuvinte-cheie: *servicii sociale, beneficiarii serviciilor sociale, sistem integrat de servicii sociale, modernizarea serviciilor sociale.*

Social services are a component of national social protection systems, alongside with social benefits. Social services are activities performed in the community to prevent risk situations or respond to some needs of social intervention identified in the community. These activities can be very different organized and provided at central and local levels. Studying the experience of different countries, we noticed that there is no uniform definition of social services at EU level or a definition that we can constantly find in legislation of these countries. Although social services in Europe are described by characteristics they have in relation to services of general economic interest. Currently, the provision of social services of high quality, affordable and reasonable in terms of costs is seen as a fundamental pillar of the European social model, as a basis for quality living and economic objectives of the EU.

National legislations attempt to describe the area of social services and to define them as some activities or measures to prevent or control risk situations and social exclusion. According to Moldovan legislation *social services represent the measures and activities performed to satisfy the social needs of the person or family in order to overcome the difficult situations and to prevent marginalization and social exclusion* [1].

The main categories of individuals identified as potential target groups of social service systems are: children, youth at risk and juvenile delinquents, people with disabilities, older people, drug, alcohol or other toxic substances addicted persons, victims of domestic violence, persons and families without income, some groups like refugees, immigrants and others.

The role of a social service is to help the person in a difficult situation to enjoy the same opportunities and resources enjoyed by everyone in the community: to participate in education, to be employed, to have access to health services, leisure, sports, transport, etc. Thus, the social services are „trampolines” for the person who can not overcome with own force this situation of difficulty. For some people, social services contribute to overcoming various states of difficulty or social vulnerability. On the other hand, they actively contribute to increasing the participation of all people in a community to the economic, political and social life.

In these times of economic crisis, social services are not only an instrument to fight poverty and maintain social cohesion, but also an additional source of employment. If well planned, organized and funded, social services can considerably alleviate the negative impact of the economic crisis and can generate welfare and economic growth in communities.

Along with benefits in cash or nature, social services contribute, in a specific manner, to the goal of social work - to prevent, reduce or eliminate the effects of temporal or permanent situations that lead to poverty and social exclusion of people. These services correspond to a modern vision of what social work means, assuming the active involvement of persons, groups and communities in difficulty, encouraging them to mobilize resources and to solve the problems they face. Contemporary concept of social work, requires active involvement of persons, groups and communities in difficulty, encouraging them to mobilize resources first of all at the local level (through local authorities, families) to solve the problems they face, and then at central level.

Social services can be provided differently, either as a home care or a personal assistant, either as a day care or residential ones (on a short or long term). Its can be organized in the form of support services for education or mediation for labor market integration for different categories of beneficiaries who can not easily access these services. I want to specify, that social services are not a type of support that is required for groups traditionally considered vulnerable. They are designed to help anyone who is in a difficult situation or crisis at some moment of his life.

The purpose of social services is to help people in difficulty to overcome those situations, felt that critical circumstances to operate normally in socially. All social services perform the following functions:

1. *development of own capacity*: to provide professional support in the process of development of individual capacities, of families and communities to solve, through their own effort, difficult problems (of a personal nature, family or situational) facing by them;

2. *professional support*: based on professional knowledge and techniques to solve personal, family and community problems that exceed the natural capacity of response. Professional support is provided through counseling, individual and group therapy for people who can not exceed difficult situations through their own effort;

3. *flexibility of social support absorption* provided by the public or private / community systems. Many individuals / families situated temporary in difficulty do not know the forms of financial / institutional support they are entitled, therefore social worker's mission is to inform about social benefits and social services available to them;

4. *focus and effectiveness of social support*: social work is a tool into focused and selective use of various forms of social support for families / persons in difficulty, and also to ensure effective use of resources allocated to the need envisaged.

5. *defending the interests and rights of people in need / difficulty* if they are threatened, and the victim is unable to resolve effectively the problem. In this case social worker must ensure compliance of these rights [3, p.246-247].

To these five essential functions which social services fulfill, we can add two other equally important:

✓ *diagnosis of social and human problems*: social work establishes a "map" of social issues at the community level, identify and record the vulnerable population segment. At the community level there will always be the vulnerable social groups at risk of marginalization and social exclusion;

✓ *prevention*: social services is preventing the installation of pathological social processes (drug abuse, delinquency, school dropout, child neglect, domestic violence) [3, p.247-248].

The system of social services in the Republic of Moldova covers both the institutional and the professionalized activities, programs of action, intervention carried out to achieve the measures provided for social policies which aim to increase social welfare.

Social services have the aim to restore and develop the individual and family capacity, required to overcome with their own forces the situations of difficulty. These services are professional services performed by persons skilled in field of social work, who use the specific methods and techniques to identify and to diagnose the need for social intervention. Social services consist primarily of:

- Information;
- Counseling;
- Individual and group therapy.

Depending on the location where these services are granted, there is a distinction between:

- ✓ social services provided to beneficiaries in their natural environment (family, school, workplace) and
- ✓ social services provided in specialized institutions
- ✓ temporarily (counseling centers, day centers)
- ✓ permanent (residential institutions)

Depending on the circumstances which social services are addressed, we can distinguish:

- *social services in emergency situations* and
- *social services in situations of chronic difficulty*.

Social services can be also classified according to normative acts of the Republic of Moldova, according to the degree of specialization:

- a) primary social services;
- b) specialized social services;
- c) highly specialized social services [2].

If we make a critical analysis of Moldavian social services system, we must first realize that a significant part of the population is not adequately covered by the social work systems due to the large informal sector or because of the insufficient coverage of vulnerable groups. Although reforms have been launched, a number of laws still exist only on paper or are poorly implemented. The system of social services and its implementation are nontransparent. Rural areas are at a disadvantage to urban areas in terms of social services, but also regarding the labor market and access to education.

In this context arises the question; what can we do? First of all there is a need for clarification of the legislation framework in the field of social services and also in the construction of coherent and articulated regulatory documents in this field, expected by the social service providers from many years. Secondly, we need to unblock the work posts in the social system (which are occupied by people from other fields) and trained professionals for this sector, with good skills in social work, who will work directly with beneficiaries. Then it is very important that the person in difficulty to be actively encouraged to be involved in those measures which are intended.

The basic element in the promotion of a coherent reform in the area of social work at national level is the development of a diversified system of integrated social services at the community level. These services are designed to mobilize the community in developing local mechanisms to support people and families in difficult situations in relation to local needs and to prevent institutionalization.

The development of integrated social services system is related to the concept of decentralization and community development and aims to create general welfare of all members of the community. In this context *National Programme on creating integrated social services* provides the expansion of specialized social community services and the improvement in efficiency and effectiveness of highly specialized social services. Combining preventive and rehabilitation measures, as well as solving cases at the community level, before they are getting worse, the system becomes more efficient in terms of cost, giving impetus, in the last years, to the participation of civil society in social life, and also to the involvement of the community, as an active actors, in the process of solving of occurred problems.

The integrated system of social services has the following objectives:

1. To ensure the quality and efficiency of the integrated system of social services;
2. To develop, strengthen and integrate social services oriented to groups of persons in difficulty.

The development of integrated social services creates better opportunities for social inclusion of disadvantaged people, ensuring the respect for their fundamental rights.

The integration of social services involves several approaches: streamline and modernize of social services, comprehensive approach to family needs, and integration of social services for all groups of beneficiaries in a single system. The integration of social services system is achieved also through intersectoral programs based on the promoting of strategic policies aimed at social services.

The specific objective of the social services modernization is to improve the infrastructure for social services, in order to ensure equal access of the citizens to such services through:

- the improvement of communication and information on the rights, benefits, social services;
- facilitation the exercise of social rights for all citizens;
- ensuring the authenticity and quality of information;;
- monitoring the delivery of social services, in order to follow the respect for the rights of beneficiaries;
- ensuring the financial control and supervision of the quality of social services provided by public authorities and / or private sector organization.

Current debates in Moldovan society are concerning how to develop social service systems in relation to a number of criteria of efficiency and effectiveness. The main actions refer to:

- the development of mixed market of social services;

- the modernization of social services systems;
- the development of integrated services;
- the participation of beneficiaries and free choice.

Regarding the improvement of the management and organization of social service delivery system we can noted that:

- internal organization of social service providers, public and private, should be adapted to the needs of beneficiaries;
- increase the accountability of all actors involved in the delivery of social services for the efficient operation of the entire system;
- encourage partnership between public authorities, NGOs and other civil society actors;
- encourage the participation of people in vulnerable situations to social policy development and effective delivery of social services.

What result should we get, applying an effective regulatory system in the service sector?

- Available services;
- Accessible services to all who need them;
- Efficient services, transparent and well managed;
- Services at a reasonable cost to users;
- Service with good quality.

In conclusion we can mention that the Republic of Moldova is fully engaged in the process of adjusting to European values and standards, the reform of social services being in this context one of the most important.

Bibliography:

1. Legea asistenței sociale, nr.547 din 25.12.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr.042, art.249.
2. Legea cu privire la serviciile sociale, nr.123 din 18.06.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr.155-158.
3. ZAMFIR, C. (coord.) *Politici sociale în România: 1990-1998*. București: Expert, 1999. 770 p. ISBN 973-9282-64-4

Prezentat la 24.09.2013

**STATUS OF SOCIAL WORK EDUCATION AND PRACTICE IN ARMENIA:
ISSUES AND CHALLENGES***Artak KHACHATRYAN**Yerevan State University, Republic of Armenia*

This article is focused on the development of profession of Social Work in Armenia, especially on the development of practice and education in this domain. The Social Work in Armenia appeared in the list of professions during transition from socialist society to the society based on the market relations. In this short period it became one of the important elements of the system of social protection.

Today Armenian society recognized, in general, the role of social workers in the process of social protection of population. There are many services having social workers in their staff. The institutionalization of social work in Armenia has successfully overcome. During all this period the social work educational system was operated in two directions. First, it was trying to solve its own problems. Second, it was trying to participate in the process of development of social services – implementing social work component in its.

Today problems waiting to their solution in the field of social work in Armenia are as follows: specialization of education, development code of ethics and system of classification for social workers.

Keywords: *social work, social protection, institutionalization, social service, social rehabilitation, integration of social services.*

**STATUTUL EDUCAȚIEI ȘI PRACTICII DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ ÎN ARMENIA:
PROBLEME ȘI PROVOCĂRI**

Acest articol este axat pe dezvoltarea profesiei de Asistență Socială în Armenia, în special, pe dezvoltarea practicii și educației în acest domeniu. În Armenia, Asistența Socială a apărut în lista profesiilor pe parcursul tranziției de la societatea socialistă la cea bazată pe relațiile de piață. În această perioadă scurtă ea a devenit un important element al protecției sociale.

Astăzi societatea Armeniei recunoaște, în linii generale, rolul asistenților sociali în procesul de protecție socială a populației. Sunt multe servicii ce au în componența lor asistenți sociali. Instituționalizarea asistenței sociale în Armenia s-a realizat cu succes. Pe parcursul acestei perioade sistemul de educație în asistența socială a evoluat în două direcții. În primul rând, a încercat să-și rezolve propriile probleme, iar în al doilea rând – să participe la dezvoltarea serviciilor sociale prin implementarea componentei de asistență socială în ele.

Astăzi problemele din domeniul asistenței sociale, ce așteaptă de a fi rezolvate în Armenia, sunt următoarele: specializarea educației, elaborarea codului etic și a unui sistem de clasificare a asistenților sociali.

Cuvinte-cheie: *asistență socială, protecție socială, instituționalizare, serviciu social, reabilitare socială, integrarea serviciilor sociale.*

The profession of social work has only 25 years history of development in Armenia.

The development of profession was the result of collapse of Soviet Union system. The transforming processes of Armenian society and earthquake of the Spitak, as well as the Karabagh war generated numerous and diverse social problems related to poverty, homelessness, unemployment, emigration, disability, loss, bereavement, etc.

The development of the social work profession in Armenia has proceeded in three different ways. First of all, after the collapse of the Soviet system international and local non-governmental organizations started implementing a number of social projects, contributing to the protection of vulnerable groups of population. Very often these projects contained components of social work. The second way of the profession development was related to state activities trying to rebuild the system of social protection and establishing numerous social services in the process of the society transition to market economy where social worker became demanded specialist. At last, the third factor having significant influence on dissemination of professional culture of social work in Armenia was the Chair of Sociology at the Yerevan State University which from 90's of 20th century started teaching "Social Work" educational program at university level. The teaching professors were involved in trainings of the staff of new created state social services.

From the perspectives of the profession's development in this short period social work has been established in the professional structure of the Armenian society. Nowadays the social protection system of Armenia

includes numerous social services with social work component. Amongst them are the Regional Centers of Social Services (RCSS) that ensures the operation of the Family Benefit System. The beneficiaries of these services are the vulnerable families. The field of influence of RCSS covers the whole area of the Republic. The staff of these services has the status of a social worker and implements the roles of the social worker. At their disposal is a serious tool for measuring the level of poverty in families which ensures that the provided services are targeted in the social sphere of the republic. Such coverage is also provided by the Regional Centers of Employment (RCE), the beneficiaries of which are the unemployed and job seeking people. The main functions of the social workers in such services are registration of unemployed and job seeking people, provision of unemployment benefits, work with employers, recruitment of information about job vacancies and its provision to clients, organization of vocational trainings, etc.

Another group of social services with social work component are composing the services in criminal justice system - Social-psychological rehabilitation services of prisons and Departments of Alternative Punishments. The largest social sphere in Armenia which includes social workers is the child protection area. During the past years social services – Regional Child Protection Units (CPU), different institutions and centers of child care, were formed and developed within the scope of which an important contribution is provided by social workers. The first attention of social workers was put towards children as one of the most vulnerable groups of society. In this sphere the government implements strategic programs which aim the deinstitutionalization of children and organization of foster care for children without parental care, prevention of child neglect by support of risk families and solution of other problems related to the care and socialization of children.

The social work profession is still relatively weak in the sphere of education and health care.

Relying on the above mentioned three factors, in Armenia on its first stage social work developed very patchy because of which today's social workers have different education and profession, different ideas about their profession and different sizes of loyalty to the requirements of the basic principles and values of the profession, which represents the profession to professionals. However, today the discussions over the ways of further development of social work often bring out the idea that social workers should obtain license. As a result of this process non professionals will leave the field and certain criteria will be clarified for everyone obtaining the position of social worker. The Ministry of Labor and Social Issues of RA, which is responsible for social protection of the population, is studying now the practical field in order to define national standards for social work. This will contribute to standardized formal and contextual requirements for social workers at different levels and provide for more control over their operations. Moreover, specialists with adequate professional education will be more protected.

The past two and a half decades were not only the years of self-establishment of social work, but also the period when this professional activity became institutionalized and occupied its worthy place in the institutional structure of the society. Newly established institution of social work made significant changes in the institutional structure of the society. First of all it began integrating with different institutions introducing its approaches, principles and institutional culture. The appearance of institution of social work not only contributed to the improvement of the functioning of society, but also significantly democratized the institutional culture of Armenia. The primary target of social work intervention turned to be the institution of family, which have had serious difficulties and changes during the social transformation of Armenian society – poverty and homelessness, low parenting resources and child neglect, difficulties with socialization and care of children, disabled and elderly, increasing rate of divorce, growth of the number of conflicts, gender discrimination and etc. At the beginning, when the social work was doing its first steps of development in Armenia, in the opinion of many people the greatest obstacle on that way was the circumstance that the Armenian family is much closed, which would complicate the social workers' interventions in beneficiary families. And in fact, during the first difficult cases which demanded visits and work related to the children and their families, social workers met with serious resistance from these families. The application of family interventions became easier for social workers as a result of adopting the Child Rights Law in 1996 and gradually increased the public awareness about social work. Moreover the government defined the procedure in the Family benefit system addressed to the poor families according to which those families which apply for social benefits are obliged to assist to home visits and needs assessments processes by social workers. As a result of the Social workers' activities families became more open and willing to cooperate. Despite to difficulties the culture of social work was gradually accepted by the population. On the first stages of profession development people expected only financial assistance from the social worker. Today there are a number of cases when people apply to

social worker for other types of assistance is gradually increasing. Several social programs targeting child protection are implementing with the focus on family which serves as an object of intervention for the social workers. Among them there is the program of deinstitutionalization of children which requires work with families in order to return their children from orphanages and boarding schools to the family. Socio-economic challenges of previous years forced many families to send their children to orphanages, which is counter-indicated from the point of the best interest of the child. Afterwards, in the result of various discussions on the professional and official level the government changed its attitude related to children without parental care and committed social workers of orphanages' and communities' to work toward the deinstitutionalization of the children. The continuation of this program turned to be the foster family program, in which the main performer again is a social worker. In accordance with the established procedures the social worker evaluates the family applying for fostering, its capabilities in terms of providing child's care, organizes the meeting of the children and foster parents. Social workers also monitor the process of fostering, support to children's and family's mutual adaptation and provide further help and assistance during fostering. The social workers function in CPU-s is to identify children without parental care, register their cases in the electronic data base and develop an individual plan of development for each child registered in that data base. Hereby, today social workers are working with families in order to prevent child neglect or abandonment and to return children from institutions to their biological or foster families. Another and relatively new occasion for the social worker's intervention is the result of family conflicts and violence, the resolution of which more and more requires the participation of social worker. Especially, violence against children requires immediate intervention of the social workers. Social workers' task to struggle against family violence was formulated by NGO-s. The discussions between the representatives of public and state sectors lead to the statement of the fact of seriousness of the problem. As a result of such discussions a new legislative document about family violence has been prepared. In the case it is approved by the Parliament of RA, social workers will have a new field of interventions.

Despite the marital and family conflicts are very typical for Armenian families, the social workers of Armenia are still very passive in the scope of family therapeutic interventions. Staying unsolved these conflicts bring to the weakening of families. For modern Armenian families' separation is also very typical. Very often one of the parents, usually father, leaves the country for work, as a result of which the family meets serious social problems, which have been thoroughly studied at the beginning of 20th century by W.Thomas and F.Znaniński [2]. If in the past such separation or migration took a seasonal character, later the cases of separation more often had a long term character.

Thus, the modern Armenian family has numerous and diverse social problems, the solution of which requires a constant and intensive work of social workers. According to the official data the 33% of Armenian population are poor. This means that every third citizen has at least the problem to prevent the poverty and other problems related to it which, first of all, is addressed to the social workers. Social work with the families will make them more open, democratic, more protected, but on the other hand the interventional character of social work will unintentionally weaken the strength of the family. We can predict that by the establishment of the social service network the attitude that in the case of any problem emergence we should rely on the assistance of social services will be formed among the people. As a result of this responsibility of family and their members can be weakened towards all things that happened in the family.

Thus, as we see, the main target of today's Armenian social worker is the family, which is still playing an important role in the Armenian society. But for the increasing and strengthening of families, social workers should enlarge their presence in families; assist all needed families by provision of different services.

The next social institution, in which social work institution has integrated to, is the Institute of Law, especially the system of the executions of criminal punishments. When Armenia became a member of the European Parliament, the Armenian government was obliged to implement some innovations in this area. One of these innovations was the involvement of social workers in the processes of correction and rehabilitation of offenders. In all the prisons of Armenia there were established social-psychological rehabilitation services, applying functions of social workers. Also in the system of criminal punishments of Armenia there were founded the Departments of alternative punishments, which are responsible for the organization of punishments alternative to imprisonment. The Ministry of Justice set the functions that must be performed by a social worker working with offenders. Though enough time has passed since then, the correctional and rehabilitative functions of the system has not been improved. As the results of recent sociological research show the correctional

institutions of Armenia do not provided rehabilitation services [1, p.9]. People involved as social workers either in Departments of Alternative Punishments or in prisons do not perform their functions efficiently. It can be explained by the fact that during the system transformation process the positions of social workers were supplemented by the previous employees of the system who passed some short-terms trainings. There are no certificated professional social workers in that system. As a result such social processes as needs assessment, intervention plan formation, re-offending risk assessment, etc., are not carried out correctly and serious difficulties related to the application of the methods of social work and rehabilitation programs were observed. Moreover in the case of alternative punishments employees are even sure, that there is no need of correctional and rehabilitative work with their clients. The situation is the same with the correction of delinquents registered in the juvenile departments of police station. According to experts desired efficiency in process of correction and rehabilitation of offenders can be achieved only with the involvement of professional social workers [1, p.12].

The next institution where social work started to do its first steps is Education. The program of inclusive education implementing by the government assumes compulsory participation of social workers in the proposed procedures – identifying children with special education needs, working with their families, working in the school environment and, etc. Previously, school-aged disabled children were sent to boarding schools where their care and education was organized. But the discussions over the issues of children protection were brought to the idea that the separation of children with limited abilities in boarding institutions contributes to their social isolation and at least to their social exclusion in the future. The National program of child protection requires to asses the educational needs of all disabled and handicapped children and to divide them into two groups – children with special educational needs and children capable to study in inclusive schools. Children of the first group are directing to the schools of special education, and the children of the second group are directing to the inclusive schools. Both types of schools have multidisciplinary teams of specialists, including also social worker, who is trying to solve the problems arising on this way. Perhaps the process of inclusive education is the appropriate way by which social worker can be involved in primary schools, since only in a few schools from 1600 there is a social worker. Today school directors have an opportunity to hire social worker, psychologist or social pedagogue for the school processes organization. But as most of them are not enough informed about social work they prefer a recruit psychologist or social pedagogue. In fact there is an acute need of social worker in schools as there were such social problems as children out of school, different problems – brought from families, intergroup and interpersonal conflicts, problems of accessibility of school education and, etc. In the case these issues are not addressed, it will affect the education and upbringing of children. Despite the importance of school social work has already been recognized the issue remains unresolved due to financial difficulties and lack of specialists.

The social work profession is making its first steps also in the field of health care. The transition to market economy led to the introduction of paid medical services in the health care sector, and as a result accessibility of health care services decreased for the vulnerable groups of population. Lack of medical insurance on the one hand, exclusiveness of social workers from this system, on the other hand, lead to the situation when various social problems remain unsolved in this field. It depends on the decision of administrations of medical institutions whether the social worker should be involved in the sphere of health care. If the facility manager is aware of and understands the importance of the role of social worker in the team then he/she provides his presence in it. Undeniable is the NGOs' role in this process as the NGOs have significant input in spreading the professional culture of social work in health care system. Especially in the field of mental health, they have an important point by the day-care centers creation and development. But still issues, such as the provision of palliative care or rehabilitation services organization remain unsolved and problematic.

Thus, social work in Armenia had a bit chaotic nature in its first stages of the development because of the society's anomic situation caused by transformation processes, earthquake and war which were quite delayed. In this period the development of social work mostly had situative character. Any innovation in this sphere depended on authors' ideas, potential resources and rarely on donors' wishes and perceptions. Today the Government of RA is trying to control the development of social work institution. On the level of social policy it had stated the necessity of the social work application towards the protection of vulnerable groups of population. There were developed and implementing a number of social programs, in which the important role had been given to social worker. In practice field we can meet many people having the position of social workers but without any diploma in social work. The lack of state criteria in the sphere of social work led to the development of the opinion that to become a social worker is very easy. Even though we can meet the

opinion, that social work is not a profession. The roots of such stereotype are in the soviet system, where the job of social servant did not require professional education. Now even with the implementation social work profession its name contributes to the simplification of the essence of the profession. Especially in multi-disciplinary teams of child care institutions, CPU-s and etc, where there is no strict division between the functions of specialists, the managers often give social work tasks to all members of the team. This brings to the misunderstanding, that in workplace the social worker can be easily replaced by other specialists.

The responsibility for further development of social work profession is now been carried out by the government of RA with the participation of the Ministry of Labor and Social Issues which today is the biggest employer for social workers. Currently, it is implementing two programs which will contribute in clarification and strengthening the status of social work in the country. The first program refers to issues of defining state criteria for social work. Today in Armenia many people are involved in the social work practice and their activities are often not controlled by the state. The same procedures are carried out by different interpretations and no one knows to what extent they are loyal to professional values and principles. Very often there are no significant differences related to the requirements of social workers and other helping professionals who work with them. This problem is of great importunacy in the services where multidisciplinary team works. As a rule, in this kind of services the functions of social worker are usually assigned to psychologists, teachers, lawyers, doctors, etc. This resulted in misunderstandings that social work does not need special trainings. The lack of social work standards leads to the fact that not all employees who have a status of social worker use the appropriate working methods, techniques and procedures. Moreover, the lack of standards does not also allow the understanding what kind of additional knowledge and skills must be possessed by a social worker in a specific field. Therefore, the definition of state standards for social work will also clarify the requirements for social work education.

The implementation of the above mentioned program will allow the defining criteria's for social work practice. Today the practice sphere of social work involve social workers with different backgrounds: starting from the specialist who has passed only short term training to specialist who has six years university education /Master's degrees/, and all of them are qualified as a social workers. If a social worker does not work in the civil service system it is not specified what types of knowledge and skills should he/she have for working in this or that service. For instance, there is no official document which defines the professional knowledge and skills of junior and senior social workers. However, in the civil service system it is defined the junior, senior and master professional positions, but the division among the functions is not clear enough. At best, this classification is based on official duties, but professional functions are not taken into account as well.

Currently the government of Armenia is going to create a new type of social services – integrated social services. Four types of social services – Regional Centers of Social Services, Regional Centers of Employment, Commissions of Medical-social expertise and Centers of Social Security, should be gathered under the same roof and function due to one window principle. The first one from the mentioned services is mainly engaged in family benefits and provides financial assistance. The second type of service is responsible for financial and other kind of assistance for unemployed. The third type of service is responsible for the definition of disability and appointment of disability pensions. And finally, the last type of service is working with appointing pensions for the elder generation. Integration of these services will increase not only the accessibility of the services for the beneficiaries but also will allow showing integrated approach for definition and satisfaction of their needs. Currently, the various services consider their beneficiaries in terms of present resources and provided services that is to say they provide fragment approach. As a result, many needs remain implicit or unsatisfied. However, within the framework of the new approach, even if the beneficiaries' needs are not met, then they at least will be revealed and registered. It is assumed that in the integrated services the assistance in the financial form should be separated and centralized in one structure and maximum formalized. Today the provision of this services waste the majority of the time of social workers and in a result they will not be able to provide other services. In the integrated service social case management process will become mandatory professional process which will significantly increase the social worker's status. It is assumed, that the integrated social service will provide three types of social service – social-administrative, general professional and specialized. It needed to fix on official level that the provision of social services is the privilege of social workers. This, on the one hand, will contribute to provide professional assistance for clients and will create new perspectives for the social work profession development, on the other hand. Today the specialized

social services sector is not developed at all in Armenia. Though the first issue within the frameworks of the social work development agenda is specialization and such classification will facilitate the process of specialization. The Institute of Education has prepared a generalist of social workers. While now it is the turn of specialization, the integration of services will speed up this process.

Hereby, such short excursion in the field of social work shows that the development of social work profession in Armenia has two flows – extensive and intensive. Social work gradually expands to different institutions and spheres of the society. At the same time the social workers gradually add their knowledge's and skills and become more professional. The labor market presents more and more new requirements to social workers. The system of social work education in Armenia has been developed by the Department of Sociology with active participation of sociologists. The latter had a significant role on the development of educational program of social work. This program development in Armenia was based on the traditions of European and American social work schools. The cooperation with a number of well-known centers of these countries contributed to develop highly competitive educational program in Social Work at the Department of Sociology in YSU. As a result of this permanent cooperation with foreign partners and participation in different projects the Armenian specialists are allowed to apply their theoretical and practical achievements, adapt them to local peculiarities and form the Armenian school of social work step by step. As a result of joining to Bologna process, the European educational standards were introduced and adapted into YSU educational programs, including the ones designed for social work profession.

Today the Yerevan State University provides BA and MA level courses in Social Work. Preparation of the doctoral Degree in Social Work is in the agenda. YSU also has an important role in the development and coordination of the distance learning system in social work.

The Social Work program includes theory, practice and research as compulsory components of training of future social workers. The organization of students' practices in different social services allows combining the achievements of field work with classroom work. University professors always participate in different social projects targeted to solution of field problems. This kind of involvement in practical sphere helps academicians to prepare students handling the problems which they might meet in their work places. The students practice lasts two years, which is an excellent opportunity both for students to find job vacancy, and for professors to understand how appropriate students manage their tasks.

Social work specialists who work at the University are contributing to the development of science of social work as well. The results of their scientific work are reflected in presentations and articles, books and dissertations. By this, they contribute to the development of the social work science and years latter they will have the answer to the question whether social work is a science or profession. Nowadays, this question very often causes long and impassioned discussions among the academicians without any positive results. At the same time university professors were permanently publishing manuals and textbooks for the students and practitioners. By doing this specialists try to decrease the deficit of social work literature in native language and parallel to solve the problem related to social work terms translation. Thus, as it can be concluded, gradually mutual links are establishing between the practice field of social work and the system of education. The system of education starts to react to the needs of practice field and the practice field expects graduates of social work.

The reforms in the system of social protection promote to strengthening of social worker's status and prestige of social work profession in Armenia. Today, social work is expanding its sphere of influence by transforming the institutional culture of the Armenian society. Dissemination of social work principles and values makes the social life in Armenia more democratic and tolerant. Social workers are struggling against violence and discrimination, for the protection of social rights of risk populations. By this social workers are developing the new social reality in Armenia, where everybody can feel protected and safe.

Bibliography:

1. *Creating a Probation service in the Republic of Armenia: issues and peculiarities – A Baseline Study*. Yerevan: OSCE Office in Yerevan, 2012. 30 p. ISBN 978-92-9234-156-5
2. THOMAS, W., ZNANIECKI, F. *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group*. Chicago: University of Chicago Press, 1918. 131 p.

Prezentat la 30.09.2013

REFLECȚII ASUPRA MANAGEMENTULUI PROIECTELOR TEMPUS**(în baza proiectelor implementate la USM)****Oleg BULGARU**

Universitatea de Stat din Moldova

În articol este analizată activitatea de management al proiectelor Tempus. Sunt descrise acțiunile coordonatorului local de proiect și ale asistentului(șilor) acestuia în vederea implementării cu succes a proiectelor. La fel, sunt analizate și unele prevederi ale regulamentelor Agenției Executive pentru Educație, Audiovizual și Cultură a Comisiei Europene (EACEA), care, în opinia autorului, au un caracter discriminatoriu și necesită revizuire.

Autorul concluzionează că implementarea cu succes a proiectelor Tempus la nivel instituțional depinde în mare măsură de calitatea managementului, de cunoștințele și abilitățile de manager ale coordonatorului și asistenților de proiect, dar și de personalul academic antrenat în realizarea obiectivelor proiectului. În scopul evitării situațiilor neclare, uneori și neplăcute, este necesar ca EACEA să se consulte și să conlucreze cu partenerii proiectelor Tempus în vederea perfecționării unor prevederi ale regulamentelor de implementare a proiectelor.

Cuvinte-cheie: proiecte Tempus, managementul proiectelor, coordonator de proiect, asistent de proiect, EACEA.

REFLECTIONS ON THE MANAGEMENT OF THE TEMPUS PROJECTS**(based on the projects implemented at MSU)**

The article analyzes the management activity of the Tempus projects. There are described the actions of the local project coordinator and his assistant(s) for the successful implementation of projects. Also, there are analyzed some provisions of the Education, Audiovisual and Culture Executive Agency of the European Commission (EACEA), which, in the author's opinion, are discriminatory and requires review.

The author concludes that the successful implementation of the Tempus projects at the institutional level largely depends on the quality of management, on the management knowledge and skills of the project coordinator and assistants, but also by the academic staff involved in the achievement of project goals. In order to avoid unclear situations, sometimes unpleasant, it is necessary that EACEA should consult and cooperate with the partners of Tempus projects in order to improve some provisions of the regulations on projects implementation.

Keywords: Tempus projects, management of the projects, project coordinator, project assistant, EACEA.

Republica Moldova beneficiază de suportul Programului Tempus-Tacis al Uniunii Europene începând cu anul 1994. Programul Tempus acordă suport instituțiilor de învățământ superior în următoarele domenii: management universitar, dezvoltare curriculară, cursuri de scurtă durată pentru susținere instituțională. Pe parcursul acestor ani instituțiile de învățământ superior din țară au obținut peste 60 de proiecte Tempus în valoare totală de cca 14 mil. Euro [3].

În prezent este în curs de derulare programul Tempus IV, inițiat pentru perioada 2007 – 2013 ca rezultat al unui studiu de impact pozitiv, care a constatat că programul Tempus a fost un instrument important pentru sprijinirea reformelor din învățământul superior în țările partenere. Noutatea principală a fazei a IV-a a Programului Tempus este că acesta vizează proiectele care au un impact mai mare asupra reformelor din învățământul superior în țările partenere [2, p.24].

O implementare reușită a proiectelor Tempus în țările partenere depinde atât de coordonarea din exterior, de către coordonatorul general al proiectului, cât și de cea din interior, de către coordonatorul local. În continuare vom descrie și analiza managementul local al proiectului prin prisma obiectivelor și activităților proiectului. În principiu, activitatea de management depinde de tipul proiectului (obiectivele și activitățile diferă la diferite tipuri de proiecte Tempus). În acest articol ne vom axa pe proiectele comune Tempus (JP – Join Project) ce prevăd elaborarea curriculumului (CD – Curriculum Development). Astfel de proiecte au fost și sunt implementate la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității de Stat din Moldova (Tempus CD_JEP-52008-2006 „Dezvoltarea instruirii în drepturile copilului – Moldova și Serbia”, Tempus ETF-JP-00471-2008 „Profesionalizarea învățământului în asistență socială” și 511303-Tempus-1-2010-1-UK-Tempus-JPCR „Programe de master în sănătate publică și servicii sociale”).

Sarcinile managementului proiectului reies din însăși definiția activității de management, care în cazul proiectelor are următorul conținut: *set de activități, incluzând planificarea, luarea deciziei, organizarea,*

dirijarea și controlul, toate orientate spre folosirea resurselor umane, financiare, materiale și informaționale ale proiectului, într-o măsură efectivă și eficientă, în scopul atingerii unui obiectiv. Astfel, managementul proiectului se definește ca un proces de planificare, organizare și control al fazelor și resurselor unui proiect cu scopul de a îndeplini un obiectiv bine definit, care are în mod uzual restricții de timp, resurse și cost. Managementul proiectului are rolul de a dirija desfășurarea acestuia de o asemenea manieră încât să mențină, în orice moment, echilibrul dintre exigențele (specificațiile), de regulă – contradictorii, dintre conținutul tehnic (performanțele proiectului), costurile și termenul de realizare. Asigurarea succesului proiectului înseamnă realizarea unui produs/serviciu performant, în condiții de eficiență (costuri reduse), care să fie oferit clientului în cât mai scurt timp.

Scopul proiectelor comune de dezvoltare a curriculumului (CD_JP) constă, de cele mai multe ori, în dezvoltarea unei specialități/specializări noi, necesare țării partenere, în modernizarea/ perfecționarea planurilor și programelor de instruire existente sau în dezvoltarea unor module de instruire comune pentru a crea posibilitatea mobilității academice a cadrelor didactice și a studenților. Activitățile ce sunt necesare pentru realizarea obiectivelor și atingerea scopului unor astfel de proiecte sunt următoarele (într-un fel, standarde):

- constituirea echipei de implementare la nivel regional/instituțional a proiectului, după necesitate – și a unui comitet de pilotaj având obligațiile de examinare și aprobare a rezultatelor intermediare și finale ale proiectului;

- studierea situației existente în domeniul pregătirii specialiștilor și determinarea lacunelor (necesitatea unor noi specializări, adaptarea planurilor și programelor de studii la cerințele de pregătire a specialiștilor, unificarea planurilor și programelor de instruire din diferite instituții de învățământ partener etc.);

- determinarea specialităților/specializărilor cerute de piața muncii, necesar de a fi dezvoltate, a competențelor, abilităților și cunoștințelor viitorilor specialiști etc. în vederea elaborării planurilor, programelor sau modulelor de instruire;

- elaborarea planurilor și programelor de studii în corespundere cu competențele, abilitățile și cunoștințele ce necesită a fi dezvoltate la viitorii specialiști, după necesitate – elaborarea pașapoartelor specialităților/specializărilor, aprobarea lor la ministerele responsabile de educație;

- pregătirea condițiilor pentru instruirea studenților, care de cele mai multe ori se manifestă prin deschiderea unor centre de susținere a instruirii, dotate cu echipamente moderne și literatură de specialitate;

- pregătirea cadrelor didactice prin intermediul stagiilor în țările Uniunii Europene (UE), la seminare și cursuri desfășurate de către experți din UE etc.;

- elaborarea materialelor metodice și didactice, a conținuturilor cursurilor, editarea și multiplicarea lor etc.;

- diseminarea activităților și rezultatelor proiectelor, promovarea noilor programe de studii în scopul recrutării viitorilor studenți;

- desfășurarea unor activități în vederea perenității/continuității proiectului (module pentru o eventuală instruire continuă sau la distanță, elaborarea, imprimarea și difuzarea afișelor/posterelor cu informații despre noile opțiuni de instruire etc.);

- controlul calității realizării activităților proiectului;

- evidența financiară;

- elaborarea și prezentarea coordonatorului general al proiectului a rapoartelor (științific și financiar) cu privire la realizarea activităților și implementarea proiectului etc.

Dirijarea și organizarea activităților enumerate mai sus, dar și a altor activități ce pot apărea pe parcurs, este pusă în responsabilitatea coordonatorului local de proiect și a unui sau câtorva asistenți de proiect. De capacitățile organizatorice și manageriale ale acestora, de atitudinea lor față de implementarea proiectului depind succesul proiectului în întregime și beneficiile aduse societății de către proiect.

Vom descrie în continuare acțiunile concrete ale persoanelor ce realizează managementul proiectului în dependență de activitățile necesare de a fi realizate.

Coordonatorul local de proiect:

- repartizează sarcinile persoanelor implicate în realizarea proiectului, determină aportul acestora în executarea activităților și remunerările respective, elaborează și înaintează demersuri conducătorului instituției beneficiare de grant cu propuneri de remunerare etc.;
- coordonează toate activitățile desfășurate în cadrul proiectului, controlează persoanele implicate în realizarea proiectului prin convocarea periodică a acestora pentru raportarea despre executarea sarcini-

lor puse în fața lor, despre lucrul efectuat și formularea de noi sarcini în vederea implementării cu succes a proiectului;

- constituie, după necesitate, un Comitet de Pilotaj^{*}, convoacă ședințele acestuia, în cadrul cărora discută problemele majore privind desfășurarea activităților proiectului, întocmește procesele-verbale ale ședințelor etc.;
- coordonează cercetarea situației existente în ce privește pregătirea specialiștilor, determinarea necesităților în dezvoltarea de specialități și/sau specializări noi, modernizarea planurilor și programelor de studii etc., elaborarea raportului respectiv (de exemplu, *Status quo analysis on service and curriculum needs*);
- formează echipele de elaborare a planurilor și programelor de studii și coordonează cu ele, înaintează planurile și programele de studii elaborate spre a fi aprobate la ședințele catedrei, la Consiliul facultății, la Senatul instituției de învățământ, la ministerul responsabil de sistemul educațional (în Republica Moldova – Ministerul Educației);
- numește responsabili pentru disciplinele din planul de studii, coordonează procesul de elaborare a cursurilor și a materialelor metodice și didactice;
- coordonează organizarea și desfășurarea seminarelor din cadrul proiectului, moderează lucrările lor împreună cu experții externi, organizează completarea și semnarea listelor de prezență, după caz – întocmește procese-verbale ale seminarelor sau rapoarte pentru coordonatorul general de proiect;
- coordonează organizarea și desfășurarea atelierelor de difuzare (master-classes) a activităților și rezultatelor proiectului, moderează lucrările acestora, organizează completarea și semnarea listelor de prezență, întocmește procesele-verbale ale evenimentelor respective;
- selectează pe bază de concurs (analiză a CV-urilor, interviuri), împreună cu coordonatorul general al proiectului, echipele pentru vizitele de studiu peste hotarele țării, coordonează cu ele pe parcursul deplasării peste hotare, colaborează cu partenerii din țările primitoare la elaborarea programelor vizitelor;
- organizează diseminarea activităților și rezultatele proiectului în cadrul ședințelor de catedră, Consiliului facultății, Senatului instituției de învățământ, la seminarele și conferințele studentești și profesionale, în ziare și reviste, la Radio/TV etc.;
- organizează diseminarea activităților proiectului printre colaboratorii diferitelor organizații guvernamentale și neguvernamentale, beneficiare ale rezultatelor proiectului sau care au tangență cu obiectivele proiectului;
- după caz, diseminează rezultatele proiectului în cadrul altor proiecte Tempus asemănătoare;
- în vederea asigurării continuității proiectului, coordonează elaborarea unor programe de instruire continuă, difuzarea pe larg a opțiunilor de instruire printre alte instituții de învățământ, informarea diferitelor organizații cointeresate despre pregătirea specialiștilor în conformitate cu planurile și programele elaborate în cadrul proiectului etc.;
- coordonează procesul de atragere a studenților la noile programele de instruire;
- coordonează procesul de formare și deschidere a unui centru de susținere a activităților proiectului, de asistență a cadrelor didactice și studenților în vederea realizării planurilor de studii;
- coordonează organizarea conferințelor din cadrul proiectului, moderează lucrările acestora;
- organizează activitățile de evaluare a calității implementării proiectului prin diferite metode: chestionarea beneficiarilor, informarea și asigurarea participării experților pentru calitate internă și externă la activitățile proiectului, oferirea de informații experților în procesul întocmirii rapoartelor de evaluare a calității etc.;
- raportează cu privire la implementarea și rezultatele proiectului la întrunirile organizate de coordonatorul general al proiectului, după caz – la ședințele de monitorizare a proiectului de către Oficiul Național Tempus etc.;
- comunică cu coordonatorul general al proiectului, cu partenerii proiectului în vederea soluționării problemelor, consultării, schimbului de experiență etc.;
- argumentează și propune coordonatorului general modificări, corectări, completări necesare pentru implementarea proiectului și le aplică numai cu acordul lui.

^{*} De regulă, componența Comitetului de Pilotaj se formează din conducători/reprezentanți ai instituțiilor și organizațiilor locale, care beneficiază de rezultatele proiectului sau sunt cointeresate în ele.

Asistentul(ții) de proiect:

- realizează managementul financiar al proiectului: planifică cheltuielile curente, realizează evidența cheltuielilor, evidența timpului de lucru în proiect al persoanelor implicate în realizarea activităților academice și administrative prin completarea time-sheet-urilor (tabele elaborate lunar, în care se duce evidența orelor, zilelor și conținuturilor activităților pentru fiecare persoană implicată în realizarea proiectului), colectează documentele justificative (originalele – pentru contabilitatea instituției beneficiare de grant, copiile – pentru a fi transmise coordonatorului general împreună cu Raportul financiar), întocmește, urmărește și asigură semnarea documentelor cerute de proiect (*Convention for Staff Costs* [1, Annex 1] și *Individual Mobility Report for Travel Costs and Costs of Stay* [1, Annex 2]), elaborează rapoartele financiare pentru jumătate de termen și final ale proiectului;
- organizează seminare/conferințe în cadrul proiectului (pregătirea localului, elaborarea demersurilor către conducerea instituției beneficiare de grant pentru achitarea cheltuielilor de transport și diurne pentru persoanele din afara localității, pentru organizarea pauzelor de cafea, pentru procurarea rechizitelor și consumabilelor etc.), după caz – întocmirea proceselor-verbale sau a rapoartelor pentru coordonatorul general de proiect;
- dacă un Comitet de Pilotaj este format de către coordonatorul de proiect, organizează ședințele acestuia (pregătirea localului, elaborarea demersurilor către conducerea instituției beneficiare de grant pentru achitarea cheltuielilor de transport și diurne pentru persoanele din afara localității), întocmește procesele-verbale;
- organizează atelierele de difuzare a activităților și rezultatelor proiectului (pregătirea localului, elaborarea demersurilor către conducerea instituției beneficiare de grant pentru achitarea cheltuielilor de transport și diurne pentru persoanele din afara localității, pentru organizarea pauzelor de cafea, pentru procurarea rechizitelor și consumabilelor etc.), întocmește procesele-verbale respective;
- pregătește vizitele de studiu peste hotarele țării (conlucrează cu partenerii din țările vizitate în elaborarea textului invitațiilor și transmite datele necesare pentru acestea, elaborează demersurile către ambassade privind perfectarea vizelor, elaborează demersul către conducerea instituției beneficiare de grant privind procurarea билетelor de călătorie și eliberarea diurnelor etc.);
- organizează procurarea echipamentelor prevăzute de proiect (elaborarea demersului către conducerea instituției beneficiare de grant privind organizarea licitației de procurare a echipamentelor, studierea pieței și elaborarea propunerilor pentru caietul de sarcini în vederea desfășurării licitației), organizează instalarea, punerea în funcțiune și întreținerea echipamentelor procurate.

Repartizarea obligațiilor între coordonatorul de proiect și asistent(ți) este convențională: activitățile lor se completează unele pe altele formând acel management al proiectului despre care s-a vorbit la începutul articolului. Luarea deciziilor, semnarea demersurilor și documentelor aparțin, însă, coordonatorului local de proiect, astfel el fiind persoana responsabilă de implementarea proiectului. De menționat că atât coordonatorul local de proiect, cât și asistentul(ții) de proiect trebuie să se conducă de 4 documente de bază: *Propunerea de proiect*, acceptată de Agenția Executivă pentru Educație, Audiovizual și Cultură a Comisiei Europene (EACEA – The Education, Audiovisual and Culture Executive Agency), *Acordul de Grant (Grant Agreement)* semnat de EACEA și administratorul de grant (en. – grantholder), *Îndrumar pentru utilizarea grantului (Guidelines for the Use of the Grant)* [1] și *Întrebări frecvente (Frequently Asked Questions)* [4]. Ultimele trei documente pot fi găsite pe site-ul EACEA (<http://eacea.ec.europa.eu>).

Implementarea proiectelor Tempus (ca și a altor proiecte) în țările beneficiare nu e lipsită de probleme și dificultăți. Majoritatea din ele sunt cauzate de prevederi ale legislațiilor naționale, care nu totdeauna favorizează realizarea calitativă sau în termen a unor activități. În Republica Moldova, de exemplu, procedurile de achiziționare a mărfurilor și serviciilor nu totdeauna conduc la procurarea celor mai bune echipamente din punctul de vedere al raportului cost/calitate, la procurarea celor mai ieftine bilete avia (rezervarea билетelor la agenții se face pentru 2 zile, pe când procurarea lor în rezultatul tenderelor durează până la câteva săptămâni) etc. Pe de altă parte, prin hotărâre de Guvern în Republica Moldova proiectele Tempus sunt scutite de taxe și impozite (inclusiv, TVA), ceea ce reprezintă un mare avantaj în respectarea prevederilor regulamentelor EACEA.

Nu putem fi de acord și cu unele prevederi ale documentelor EACEA, care au, într-un fel, un caracter discriminatoriu. Este vorba despre salarizarea personalului și plata călătoriilor (deplasărilor). Vom încerca să explicăm în continuare aceste lucruri, luând ca exemplu condițiile Republicii Moldova.

1. În cazul stabilirii salariilor personalului pentru realizarea activităților proiectelor Tempus, documentul *Guidelines for the Use of the Grant* prevede, pe de o parte, niște rate zilnice, negociate cu guvernele țărilor partenere sau determinate de experți (a se vedea tabelul „*Staff Costs – Maximum eligible daily rates for Tempus partner country staff*” [1, Annex 3]), iar, pe de altă parte, în același document se stipulează că acestea nu pot depăși ratele locale. Însă, în Republica Moldova, de exemplu, salariile personalului didactic includ suplimente, care diferă de la o facultate la alta în aceeași instituție de învățământ și, cu atât mai mult, de la o instituție de învățământ la alta. Astfel, pentru executarea aceluiași lucru în același timp (să zicem, elaborarea unui program de studii) cadrul didactic de la o facultate sau instituție de învățământ mai bine plătit local va primi din proiect un salariu zilnic mai mare decât același cadru didactic (cu același grad științific, titlu didactic, în aceeași funcție) salarizat mai prost la altă facultate sau instituție de învățământ. Este un paradox ce necesită o soluționare la nivel de EACEA. Opinia noastră este că pentru o salarizare nediscriminatorie a personalului în proiectele Tempus ar trebui utilizate plafoanele salariale din *Guidelines for the Use of the Grant*, fără prevederi suplimentare.

2. Cu toate că oficial în documentele Tempus nu se utilizează noțiunea de „time-sheet”, pentru proiectele din ultimul timp se cere elaborarea și completarea acestora. Și auditul proiectelor Tempus le cere pentru a le analiza. Mai mult, în aceste tabele nu se permite marcarea duminicilor în calitate de zile lucrătoare, iar durata unei zile de lucru este, convențional, de 8 ore. Iarăși ajungem la paradoxuri: lucrul cadrului didactic sau științific este unul intelectual (nu fizic sau mecanic, cum ar fi producerea unor detalii la un strung!) și nu este normat în nicio țară. Nu poate un asemenea lucrător să compună sau să scrie ceva exact de la o oră la alta, fără a-și frământa mințile zi și noapte, sâmbete și duminici, acasă, în transport sau la serviciu. Și aici este necesară introducerea unei clarități în prevederile respective ale regulamentelor EACEA.

3. Dacă vorbim despre acoperirea cheltuielilor pentru deplasări, atunci și la acest capitol ne confruntăm în *Guidelines for the Use of the Grant* cu prevederi discriminatorii. Dacă există în acest document norme de achitare a costurilor de ședere, care includ diurnele (în sensul legislației Republicii Moldova) și banii pentru cazare (a se vedea tabelul „*Ceilings in euro of costs of stay apply per person*” [1, p.5]), ar trebui să fie aplicate acestea și nu cele ce nu depășesc normele prevăzute de legislația națională a țării partenere [1, p.5]. Astfel, se primește că normele de bani cheltuiți zilnic în deplasare pentru alimentare de către persoane din diferite țări (cu condiția cazării la aceleași prețuri) depind întru totul de legislația statului sau, cu alte cuvinte, statul respectiv „hotărăște” cât să mănânce cetățeanul său: mai mult sau mai puțin. Este un nonsens, care la fel trebuie revăzut de către EACEA.

Reieșind din cele expuse mai sus, menționăm că implementarea cu succes a proiectelor Tempus la nivel instituțional depinde în mare măsură de calitatea managementului, de cunoștințele și abilitățile de manager ale coordonatorului și asistenților de proiect, dar și de personalul academic antrenat în realizarea obiectivelor proiectului. În scopul evitării situațiilor neclare, uneori și neplăcute, este necesar ca EACEA să se consulte și să conlucreze cu partenerii proiectelor Tempus în vederea perfecționării unor prevederi (în particular, dintre cele menționate în articol) ale regulamentelor de implementare a proiectelor.

Bibliografie:

1. *Guidelines for the Use of the Grant*. [Accesat: 28.08.2013] Disponibil: http://eacea.ec.europa.eu/tempus/beneficiaries/beneficiaries_tempus4_2009_en.php.
2. McCABE, R., RUFFIO, Ph., HEINAMAKI, P. *TEMPUS @ 20 a retrospective of the tempus programme over the past twenty years, 1990-2010*. -Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. ISBN 978-92-9201-163-5. [Accesat: 29.08.2013] Disponibil: http://eacea.ec.europa.eu/tempus/tools/documents/tempus_en_110308.pdf.
3. *Reforma invatamantului superior prin cooperare universitara internationala*. [Accesat: 29.08.2013] Disponibil: <http://www.tempus.md>.
4. *The Tempus Programme Frequently Asked Questions*. [Accesat: 28.08.2013] Disponibil: http://eacea.ec.europa.eu/tempus/beneficiaries/beneficiaries_tempus4_2009_en.php.

Prezentat la 02.09.2013

NECESITĂȚI ȘI SOLUȚII DE DEZVOLTARE ÎN COMUNITĂȚILE RURALE DIN BAZINUL RÂULUI LĂPUȘNA: NOTĂ DE CERCETARE

Nicolae SALI

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Problemele de ordin social și economic, care au afectat spațiul rural în procesul de tranziție la economia de piață, invocă necesitatea studierii și evaluării socioeconomice a comunităților rurale. Abordarea problemei privind dezvoltarea rurală este condiționată de starea grea a satului. Mediul natural din arealul rural este într-o degradare continuă din cauza utilizării iraționale a resurselor naturale, a exploatării intensive a terenurilor agricole, a utilizării în agricultură a tehnologiilor nocive din punct de vedere ecologic, a poluării apei și aerului. În consecință, s-a redus productivitatea potențialului natural și au avut de suferit resursele acvatice, solurile și biodiversitatea. Continuă, în ritm accelerat, procesul de degradare a solurilor, ceea ce diminuează considerabil oportunitățile de dezvoltare a agriculturii, întrucât bonitatea terenurilor agricole este în descreștere. Se observă tendința îmbătrânirii populației, iar procesul migrațional a determinat într-o oarecare măsură depopularea satelor. Promovarea unei politici realiste de modernizare a agriculturii și a mediului rural, de redobândire a importanței sociale cuvenite a populației de la sate, de creștere autentică a prestigiului agriculturii este absolut oportună și constituie un factor puternic pentru redresarea social-economică și culturală a Moldovei, pentru accelerarea proceselor de integrare europeană.

Cuvinte-cheie: *ruralitate, spațiu rural, dezvoltare, dezvoltare rurală.*

NEEDS AND SOLUTIONS OF DEVELOPMENT IN RURAL COMMUNITIES IN THE LAPUSNA RIVER BASIN: RESEARCH NOTE

Social and economic problems affecting the rural area within the process of market economy transition provide the arguments to study and assess rural communities from the socioeconomic viewpoint. The approach to the problem of rural development is dictated by the difficulties the countryside faces. The environment from the rural zone degrades because of the irrational use of natural resources, extensive exploitation of the farmland, and the use of environmentally hostile products in agriculture, air and water pollution. As a result, the natural potential productivity has decreased and, water resources soils and biodiversity were damaged.

There is a continuous degradation of soils and this diminishes the possibilities for agricultural development because the fertility of the farmland decreases. There is a trend of population ageing while the migration caused the depopulation of the villages. Providing a realistic policy of rural area and agriculture modernization, of gaining the previously high social status of the rural population, of increasing the prestige of the farmers and rural area, these are really important actions for Moldova's economic situation improvement, and acceleration of the EU integration processes.

Keywords: *rurality, rural area, development, rural development.*

Problema privind dezvoltarea localităților rurale este complexă și actuală, datorită faptului că presupune activități de conservare a spațiului rural din punct de vedere economic, ecologic și sociocultural, pe de o parte, și nevoia de modernizare a vieții rurale, pe de altă parte. În Republica Moldova spațiul rural reprezintă cea mai mare parte a teritoriului țării. Suprafața teritoriului Moldovei este de 33846 km², dintre care spațiului rural îi revine cea mai mare parte din teritoriul republicii: 31239 km² sau 92,3% din suprafața totală. Potențialul demografic din spațiul rural constituie 2103,1 mii locuitori, sau 58,7% din total.

În anii de tranziție la economia de piață organizarea teritorial-administrativă a Republicii Moldova a fost supusă mai multor modificări. Actualmente, Republica Moldova este împărțită în 32 de raioane. Realitatea ne arată că în cele 60 de orașe ale Republicii Moldova bunăstarea socială și infrastructura sunt cât de cât acceptabile, pe când în cele 1575 de sate și localități din componența satelor nu există condiții pentru un trai decent și agreabil.

Polul principal al creșterii economice este municipiul Chișinău, unele tendințe pozitive profilându-se în Bălți și în alte câteva orașe de talie medie. Însă, orașele mici și mediul rural continuă să se afle într-o stare de depresie economică. Măsurile întreprinse în economie, cu scopul ajustării ei la mecanismele de piață, au afectat în mod direct comunitățile rurale.

Problemele sociale din comunitățile rurale diferă și în funcție de tipul colectivității, inclusiv de la o regiune la alta, de la un raion la altul, de la o localitate la alta. Nevoile populației dintr-o comună diferă semnifi-

cativ de cele ale populației dintr-un oraș mic, precum și de cele ale locuitorilor marilor orașe. Persistă o multitudine de probleme legate de mediul ambiant. Merită o deosebită atenție problemele privind asigurarea cu apă potabilă (îndeosebi în localitățile rurale), prelucrarea tutunului, a deșeurilor toxice, iar în ultimii ani și cele privind poluarea aerului.

Problemele de ordin social și economic, care au afectat în cea mai mare parte spațiul rural, invocă necesitatea cercetării și evaluării socioeconomice a comunităților rurale pentru a contribui la sporirea proceselor de dezvoltare.

Abordări conceptuale

Ruralitatea este expresia unui sistem social local în care se stabilesc relații sociale bazate pe legături de rudenie și vecinătate, pe un înalt grad de solidaritate socială. Aceste relații tradiționale au contribuit la menținerea tradițiilor, a identității țăranului, acesta din urmă constituind secole de-a rândul clasa socială cea mai numeroasă din mediul rural și din societatea globală.

Jacob Steve și A.E. Luloff [10] evidențiază trei aspecte importante într-o definiție a ruralității:

- ecologic, unde ruralul este alcătuit din mici comunități separate de zone largi de peisaj deschis;
- ocupațional, bazat pe legătura zonelor rurale cu un model de angajare în agricultură, silvicultură, pescuit etc. În ultimul timp, odată cu creșterea productivității în sectorul primar, forța de muncă în exces este treptat absorbită de piețele non-agricole ale muncii;
- sociocultural, unde ruralul este caracterizat printr-o aderență mult mai conservatoare la valorile tradiționale ale populației rurale.

Spațiul rural merită să fie privit ca un sistem teritorial funcțional, constituit din elemente și relații care au ca finalitate dezvoltarea acestuia atât pe plan socioeconomic, cât și cultural. Spațiul rural este în ultimă instanță expresia fidelă a modului de viață. În această accepție, el se constituie ca un sistem socioeconomic, geografic și demografic, alcătuit din subsisteme care fundamentează influența factorilor geografici asupra genezei și dezvoltării structurilor tehnico-economice inițiale (tradiționale), comportamentul factorilor geografici în ceea ce privește obiectul, productivitatea și condițiile muncii, comunicarea între așezările omenești, problemele legate de echilibrul optim om-natură.

Spațiul rural este caracterizat printr-o serie de elemente, care îi conferă individualitate și specificitate și care îl diferențiază de cel urban [8] pe diferite planuri, datorită structurii economice, ocupaționalității, proprietății, densității populației și a dimensiunii așezărilor umane, peisagisticii, modului de viață, respectării principiilor continuității și complementarității, intervenției statale, extinderii infrastructurii.

Din definirea și caracteristicile spațiului rural rezultă trei componente structurale majore ale acestuia: vatra, populația și moșia (terenurile agricole). Aceste componente sunt organizate pentru a răspunde unor nevoi de bază ale comunităților rurale (biologice, sociale, spirituale, strategice și de apărare). Spațiul rural este extrem de variat, cuprinzând teritoriul agricol cultivat, teritoriul ocupat de păduri și pășuni, teritoriul rural neagricol și aglomerările rurale.

Prin *dezvoltare rurală* desemnăm totalitatea acțiunilor întreprinse de instituțiile publice și private orientate spre îmbunătățirea nivelului de trai și a accesului la servicii al populației din mediul rural. Analiza detaliată a dezvoltării rurale pornește în primul rând de la definiția noțiunii incluzive de *dezvoltare*. Sociologul român Cătălin Zamfir [12] definește dezvoltarea ca un proces organizat prin care o comunitate, regiune sau țară implementează acțiuni care au menirea să genereze o schimbare pozitivă, dorită de cetățeni. Schimbarea dezirabilă, pozitivă, la care se referă autorul, include în egală măsură realizări dorite atât pe plan economic, cât și pe plan social.

Demersul teoretico-metodologic și gradul de studiere a temei

Demersul teoretico-metodologic al lucrării de față a fost asigurat printr-o analiză aprofundată a studiilor și lucrărilor realizate de Dimitrie Gusti, Henri Stahl, Traian Herseni, Ilie Bădescu, Păun Ion Otiman, Mihai Pascaru, Gheorghe Șișeștean, Ozana Cucu Oancea, Bernard Kayser, Andrei Timuș, Nicolae Țurcanu.

Dimitrie Gusti [4] abordează societatea ca o totalitate autonomă, motivată de voința socială a unor manifestări economice și spirituale (constitutive), juridice și politice (regulative), condiționate de cadrul cosmologic și biologic (natural), respectiv de cadrul istoric și psihic (social).

Traian Herseni [5] definește metoda monografică drept studiu pe teren, multilateral și intensiv, al unei unități sociale sau fenomen social. Iar ca trăsătură principală îi observă caracterul interdisciplinar și multimetodologic.

Henri Stahl [9] prezintă etapele, regulile și rezultatele cercetării monografice: luarea contactului cu informatorii (localnicii care dețin cele mai multe informații); regula neamestecului în faptele sociale și a observării directe; înregistrarea observației, descrierea, numărarea și măsurarea; studiul complexelor de fapte.

Pentru spațiul sociocultural românesc, una dintre cele mai evidente premise pentru cercetarea ruralului a constituit-o activitatea Institutului Social Român și a filialei în Basarabia (durata de funcționare la Chișinău e 1934-1941), care a trezit un adevărat interes față de problemele comunităților rurale prin organizarea în perioada interbelică a mai multor campanii monografice în localitățile Cornova, Iurceni, Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus, Olănești, Vârpova, Dișcova. Toate aceste monografii și cercetări sociologice au avut ca scop cercetarea realității sociale din Basarabia, cunoașterea și elaborarea de metode întru soluționarea problemelor cu care se confrunta populația din mediul rural.

Problematica privind dezvoltarea rurală în spațiul sociocultural românesc a cunoscut o largă și temeinică abordare în lumea științifică și academică, regăsindu-se în numeroase studii și lucrări publicate în țară și în străinătate.

Ilie Bădescu [2] afirmă că cele două forme comportamentale ale psihologiei sociale țărănești sunt *cooperarea* și *ospitalitatea*, la care se adaugă generozitatea și toleranța. Spre deosebire de egocentrismul caracteristic populației de la orașe, ca expresie a individualismului, satul are ceea ce se numește „personalitate comunitară”, iar sistemul normativ, alcătuit din cutume, datini și obiceiuri, ca și sistemul de valorizare socială a țăranului, diferă esențial de cele ale orașeanului. După același autor, cultura satului are funcții complexe. Manifestările culturale au calitatea de a funcționa ca procese de valorizare socială a ocupațiilor sătești, a momentelor importante din viața satului – nașterea, creșterea și socializarea, căsătoria, moartea etc.

Păun Ion Otiman [8] caracterizează spațiul rural printr-o serie de elemente care îi conferă individualitate și specificitate și care îl diferențiază de cel urban pe diferite planuri: datorită structurii economice, ocupaționalității, proprietății, densității populației și a dimensiunii așezărilor umane, peisagisticii, modului de viață, respectării principiilor continuității și complementarității, intervenției statale, extinderii infrastructurii.

Mihai Pascaru [7] demonstrează cum un sat poate fi obiectiv plasat mai aproape sau mai departe de polul „comunitate” în funcție de faptul cât de bine se cunosc oamenii între ei, cât de intens comunică și cât de mult acționează împreună.

Problemele fundamentale ale satelor în lumina teoriilor modernizării și ale dezvoltării sunt abordate și în lucrarea *Tratat de sociologie rurală* [3], care reprezintă efortul a 30 de autori, coordonați de către profesorii Ilie Bădescu, Gheorghe Șișeștean și Ozana Cucu Oancea. O dimensiune originală a tratatului e asigurată de aspectele care dezvăluie problematica paradigmatică a sociologiei rurale, relația dintre comunitățile sătești și civilizațiile istorice, dintre rural și urban în procesul dezvoltării sociale, instituționalizarea ruralului.

În literatura de specialitate franceză se acordă tot mai multă prioritate abordărilor funcționale ale spațiului rural, abordări care permit cunoașterea în profunzime a diversității rurale, necesară în elaborarea politicilor de dezvoltare. În acest sens, Bernard Kayser [6], în funcție de activitatea economică, structura socioprofesională și dinamica demografică, a conturat următoarele tipuri de rural: ruralul profund, ruralul semiagricol, ruralul în mutație, ruralul în stagnare, ruralul intermediar. Problema centrală sintetizată de Bernard Kayser este cea a renașterii rurale. De fapt, acesta se concentrează asupra analizei unui fenomen de creștere demografică în spațiul rural, de schimbare a sensului migrației: din migrație cu sens rural – urban în migrație cu sens urban – rural.

Ca bază a analizei factorilor sociali în contextul dezvoltării rurale sunt și studiile de sociologie rurală desfășurate în cadrul Secției de Filosofie și Drept a Academiei de Științe a Moldovei realizate începând cu anii '60 ai secolului trecut. Studiile efectuate în această perioadă s-au axat anume pe studierea proceselor sociale în mediul rural din perspectivă comunitaristă. Interesul față de modalitatea de dezvoltare a satelor în baza unor procese sociale a caracterizat tot timpul sociologia din Republica Moldova. Astfel, problemele abordate reflectau, în special, dezvoltarea culturii la sat, trecutul și prezentul satelor moldovenești, problemele legate de planificarea dezvoltării social-economice a satelor. În contextul celor expuse menționăm lucrările savanților A.I. Timuș [11] și N.V. Țurcanu [13], care reprezintă un fundament metodologic pentru studierea relațiilor și proceselor sociale la nivel microcomunitar. Sociologii au realizat o analiză din perspectiva compatibilității dinamicii proceselor economice și a stărilor sociale, de cele mai multe ori tradiționale, de la sate.

Obiectivul prezentei investigații vizează sesizarea necesităților comunităților din bazinul râului Lăpușna la nivel de sat cu scopul de a direcționa și eficientiza activitățile de dezvoltare comunitară.

Metodele de cercetare. Utilizând metoda monografică (metodologie științifică ce cuprinde ca principiu fundamental descrierea obiectivă a realității), autorul studiului s-a axat pe un domeniu social bine determinat, care a permis ca prin metoda analizei secundare a datelor statistice și a literaturii relevante, a observației directe și a interviurilor de grup să se întreprindă evaluarea socioeconomică a comunităților rurale din bazinul râului Lăpușna. Au fost aplicate opt interviuri de grup (focused interview) cu răspunsuri libere la temele vizate. Convorbirile au fost centrate pe o experiență comună a tuturor subiecților, fiind formulate ipoteze privind implicarea cetățenilor în situații concrete. Pe această bază s-a alcătuit un ghid de interviu în care au fost fixate drept probleme: date de identificare (caracteristici) ale localității, evaluarea situației economice, starea de sănătate a populației, necesitățile comunității. Interviul de grup a fost recomandabil, deoarece de la persoanele convocate se pot obține informații utile pentru aprofundarea problematicii de studiu. În fiecare localitate au fost selectați în jur de 16 subiecți de interviu cu experiență în problematica rurală, incluzând autorități locale (primari, consilieri agricoli și ecologici, responsabili ai agențiilor ecologice); fermieri, proprietari de terenuri; lideri ai gospodăriilor țărănești; ingineri de cadastru; medici; specialiști pentru reglementarea regimului proprietății funciare; conducători de brigăzi; lideri ai ONG-urilor; specialiști în problemele tineretului; lucrători în silvicultură; profesori de biologie și geografie; preoți; alte pături sociale (pensionari, șomeri).

Cercetarea a fost realizată în perioada 15 iulie - 15 septembrie 2013 și a cuprins comunele: Pașcani, Lăpușna, Negrea, Sofia, Cărpineni, Minjir, Voinescu și Tochile-Răducani.

Rezultatele studiului

Tipologia așezărilor și gospodăriilor. În cadrul bazinului hidrografic și geomorfologic al râului Lăpușna sunt amplasate comunele: Pașcani cu satele Cornești, Secărenii Noi, Secăreni, Pereni, Mlădinești; Lăpușna cu satele Anini, Rusca; Minjir – s. Semionovca; Tochile-Răducani – s. Răzeși; Negrea; Sofia – s. Bolceana; Cărpineni – s. Horjești; Voinescu.

Cunoașterea tipologiei așezărilor și gospodăriilor reprezintă un element de bază în explicarea vieții economice și a relațiilor sociale. Structura așezărilor din această zonă este determinată de ocupația de bază a locuitorilor, care a fost și continuă să fie agricultura, de configurația terenului, caracterizat prin prezența colinelor, versanților și luncilor, dintre care versanții ocupă cele mai mari suprafețe, precum și a condițiilor sociale, destul de evidente în special în procesul parcelării terenurilor (de obicei, familiilor defavorizate li s-au repartizat pământurile mai degradate și sărace).

Satele sunt compuse din două componente funcționale: vatra (rezidențială) și moșia (productivă). Majoritatea satelor sunt de tip adunat, ușor răsfirate doar în unele părți de sat, în special spre zonele limitrofe. Gospodăriile sunt grupate, adunate între limitele unor vetre bine conturate, detașându-se net de teritoriul moșiei. Fenomenul de adunare a gospodăriilor a fost fie spontan, din nevoia de a economisi spațiul agricol, fie dirijat, prin acțiunea de populare. Gradul de îndesire a gospodăriilor este direct proporțional cu vechimea și puterea economică a satelor, care au o formă veche de organizare cu caracter agropastoral, relativ bine încheșat, străbătut de ulițe înguste și, de regulă, întortocheate, fără vreo ordine. În funcție de condițiile topografice locale, aceste sate prezintă o ușoară răsfire liniară (de vale, de drum, de culme etc.) sau areolară (de culme, de vale).

Relații sociale. Satul este o unitate socială cu o viață proprie, în care indivizii ce o alcătuiesc se comportă ca un întreg. Aceasta înseamnă că ei depind unii de alții și se simt în anumite privințe strâns legați, formând un ansamblu un corp cu o unitate de conștiință. Caracterul familiei sătești, integrarea ei puternică, importanța vecinătății la țară este o condiție esențială a suprapersonalizării vieții sociale, precum și a apariției și acțiunii tradiției și obiceiurilor – factori asociativi și regulatori ai vieții sociale. Satul are de obicei o conducere colegială restrânsă ce impune anumite norme de conduită și comportament. Aceste norme se mențin pe perioade lungi de timp și nu suferă transformări esențiale. Viața socială la sat este personală, sinceră, spontană și durabilă. Legăturile sătenilor se referă nu doar la un aspect al personalității, dar au și un pronunțat caracter de servicii și contraservicii tocmai în domeniul de viață unde astfel de legături sunt cel mai puțin firești.

Satul etapei colectiviste a determinat transformarea țaranului într-un lucrător agricol, sistemul de intercu-noaștere între membrii colectivității fiind înlocuit cu cel de relaționare formalizată, substituind solidaritatea (voința colectivă) prin asemănarea și vecinătatea de altădată.

Privatizarea din sectorul agrar a dezvoltat, în linii mari, în această zonă două forme organizatorico-juridice, care au compromis procesul modernizării ruralului chiar din start: asociativ-colectivistă, păstrând de fapt vechea structură, și gospodăriile individuale.

Tabel

Forme juridice de modernizare a ruralului

Indicatori	Lăpușna	Pașcani	Minjir	Tochili Răducani	Negrea	Sofia	Cărpineni	Voinescu	În total
Nr. de sate	3	5	2	2	1	2	2	1	18
Nr. de populație	6670	5503	6030	3247	2295	4150	13296	3500	44191
Ferme (gospodării agricole) de stat	-	1	1	-	1	-	1	-	4
Asociații agricole	1	3	2	2	1	-	3	1	13
Gospodării individuale	1484	596	388	1644	244	522	422	658	5958

(Sursa: Anuarul Statistic al Republicii Moldova, Chișinău, 2012 [1])

Prima formă menține statutul de lucrător agricol al țăranilor, iar cea de-a doua dezvoltă familismul ca unitate de producție. În primul caz responsabilitatea individuală este transferată conducerii asociației, în cel de-al doilea caz, deși se conturează clar responsabilitatea individuală, lipsa de responsabilitate este justificată prin situația economică precară. În cazul familismului, gospodăria agricolă produce doar pentru necesitățile interne, determinând o coincidență între familie și gospodăria agricolă, producând o confuzie a rolurilor. În acest caz, în însușirea experienței sociale prioritare sunt modelele din cadrul familiei și nu cele promovate de către instituțiile educative, deoarece controlul social familial este unul direct și constrângător, spre deosebire de cel realizat de către administrația publică locală.

Măsurile administrative, așa cum recunosc și locuitorii acestor comune, trebuie să fie însoțite și de schimbări structurale (dezvoltarea rețelei sociale a comunității, constituirea unor condiții facilitare de stimulare pentru dezvoltarea localităților etc.) cu scopul modernizării ruralului, condiție a depășirii situației actuale.

De asemenea, confuzia rolurilor determină și o percepție globală și nu funcțională a personalității celuilalt. Toți știu totul despre tot. De aceea, în procesul de informare se cere mult tact în explicarea atentă a tuturor aspectelor, fără evitarea chiar a celor ce par simple. Totul este important. Sistemul de intercunoaștere limitează relațiile sociale într-o arie geografică sau familială restrânsă. Se trăiește într-o prea mare intimitate colectivă cu toată lumea pentru a fi posibil să se creeze legături particulare. Asemenea evoluție a comunităților rurale determină și o revenire la unele practici tradiționale (*ex*: obiceiul de a împărți pământul fiecărui moștenitor, nu unui singur, dar fiecărui copil).

Viața în spațiul rural, mai mult decât în oricare alt mediu social, este așezată pe o serie de norme emanate din experiența de viață, din tradițiile, obiceiurile și cultura locală.

Viața socială și culturală, caracteristicile ruralului reprezintă un patrimoniu inegalabil al umanității, element care, de rând cu economia și ecologia, redă adevărata dimensiune a spațiului rural.

Starea de sănătate a populației. Starea sănătății populației este un indice integrat al dezvoltării sociale, o reflectare a bunăstării social-economice și morale a populației, a condițiilor de trai și a consumului de servicii medicale, precum și a gradului de educație adecvată despre factorii de risc și comportamentele sănătoase. Reieșind din aceste considerente, am inclus în studiul nostru evaluarea indicatorilor principali ai sănătății populației, care au un impact direct sau indirect asupra acestora, cum sunt poluarea mediului, alimentația incorectă, atitudinea față de propria sănătate etc.

Majoritatea celor intervievați au apreciat starea de sănătate ca fiind „nesatisfăcătoare” (Negrea), „mai jos de medie” (Sofia), „drastică” (Cărpineni). Printre bolile frecvent întâlnite sunt menționate cele cardiovasculare, gripa, diabetul zaharat. Din cauza calității necorespunzătoare a apei potabile, în comuna Sofia au fost menționate și bolile aparatului digestiv, în comunele Lăpușna, Pașcani bolile renale, reumatismul, iar în comunele Voinescu și Negrea hepatita (forma „A”). O situație aparte este în comuna Minjir, unde au fost depistate în ultimul timp cazuri de dizenterie.

Cauzele ce determină această situație, evidențiate de către intervievați, sunt multiple: sărăcia, nivelul scăzut de trai; nerespectarea regulilor igienico-sanitare; malnutriția; serviciile medicale cu plată; adresarea către medic doar în cazul îmbolnăvirii grave. O cauză aparte o constituie modul de percepție și conștientizare a problemelor ecologice din localitate.

„Bolile nu vin acum la moment. Oamenii nu înțeleg cât de mult influențează apa din fântâni, dacă ele se află lângă băligar. Noi avem acum în sol chimicale pentru 100 de ani înainte.” (Voinescu, femeie, 42 ani, medic)

Se evidențiază tendințe alarmante de înrăutățire a calității apelor cu toate pericolele ce rezultă pentru sănătatea populației. Continuă să persiste probleme serioase privind calitatea apei din fântâni. Gestionarea și stocarea necorespunzătoare a deșeurilor și a dejecțiilor animaliere, insalubritatea localităților și nerespectarea măsurilor elementare de protecție a surselor acvatice sunt principalele cauze de înrăutățire a calității apelor subterane și din fântâni.

Cu toate că utilizarea substanțelor chimice în agricultură s-a redus esențial, comparativ cu anii 90, totuși în localitățile cercetate se mai determină zone cu o poluare ridicată a solului cu deșeuri periculoase, inclusiv cu cele din categoria poluanților organici persistenti. De asemenea, se înregistrează terenuri cu poluare biologică a solului, determinată de necorespunderea parametrilor bacteriologici și parazitologici. Este necesară o analiza mai detaliată a acestor date de către instituțiile de sănătate publică locale, care ar trebui să inițieze măsuri de prevenire a multor maladii cauzate de poluarea solului.

Asigurarea insuficientă cu medici și scăderea acestui indicator pe parcursul ultimilor 5 ani influențează negativ accesibilitatea populației la serviciile medicale. În special, constatăm o lipsă a medicilor specialiști (cardiologi, gastroenterologi, oncologi, neonatologi etc.). Lipsa acestora are impact direct asupra stării de sănătate a populației cu înrăutățirea tuturor indicatorilor ce o reprezintă, creșterea morbidității și mortalității în toate grupurile de vârstă, lipsa activităților de prevenție și profilaxie.

Studiul confirmă că așteptările populației din aria cercetată sunt mai înalte față de calitatea serviciilor de sănătate oferite de sistemul sănătății. Populația indică lipsa de încredere în medici, probleme în comunicarea cu personalul medical și informarea neadecvată. Aproape toți participanții la interviurile de grup (atât cei cu asigurare medicală, cât și cei fără asigurare) consideră că nu s-a schimbat spre bine calitatea serviciilor medicale, în unele cazuri se menționează chiar înrăutățirea situației.

Considerăm că este necesar de a amplifica activitățile de asistență medicală și control profilactic în rândurile populației rurale, de a dezvolta măsuri ce ar crește accesul la servicii de sănătate, cum ar fi organizarea mai frecventă a echipelor mobile de specialiști, asigurarea transportului individual pentru medicii de familie, care s-ar putea deplasa zilnic în satele cu infrastructura mai puțin dezvoltată.

Cercetarea a stabilit că există probleme grave legate de utilizarea terenurilor agricole, gestionarea solului și apelor. Actualmente, aproximativ 3/4 din terenurile agricole ale Republicii Moldova se află în proprietate privată, iar gospodăriile țărănești/de fermieri ocupă un loc important printre agenții economici din zonele rurale. Însă, trebuie de menționat că problemele au rămas aceleași: resursele financiare pentru modernizarea agriculturii, utilizarea rațională a terenurilor și păstrarea gradului de fertilitate, lupta cu speciile dăunătoare și maladiile culturilor, asigurarea vandabilității sporite (orientare spre export), a competitivității produselor, reînnoirea echipamentului și aplicarea tehnologiilor avansate, dezvoltarea servirii tehnice agricole, dezvoltarea socială a satului etc.

Problema utilizării terenurilor agricole

Utilizarea terenurilor agricole este apreciată de către intervievați în majoritatea localităților ca nesatisfăcătoare. Cauzele care au determinat această situație, evidențiate în rezultatul interviurii, sunt multiple. O primă cauză rezultă chiar din procesul de efectuare a *privatizării în sectorul agrar*, care s-a realizat în absența unei strategii de dezvoltare durabilă, fiind orientată doar spre împrăștierea țăranilor fără o informare și instruire minimă în domeniul vizat. În unele localități *distribuția terenurilor agricole* s-a făcut nerespectându-se cerințele agrotehnice minime (mărimea terenurilor, orientarea lor ce determină efectuarea lucrărilor de arătură de la deal la vale etc.). Deși repartizarea terenurilor s-a realizat cu foarte multe lacune, oamenii, cu excepția unor locuitori din comuna Sofia, se pronunță împotriva unei noi repartizări a terenurilor.

„Repartizările nu s-au făcut bine, mai ales a terenurilor arabile. S-a încălcat tehnologia de lucrare a solului, nu s-au avut în vedere povârnișurile, fiecare lucrează în direcția cum este terenul – ceea ce contravine tehnologiei.” (Sofia, bărbat, 38 ani, inginer de cadastru)

Deși în unele comune (ex., Lăpușna) au fost respectate unele cerințe minime la repartizarea terenurilor, *lucrările agricole* se efectuează mai mult *manual*, determinând o orientare spre culturile prășitoare, unde pot fi evitate lucrările mecanizate; aceste culturi acoperă necesitățile de alimentație și întreținere a animalelor, provocând în același timp eroziunea solului. În același timp, lipsesc *acțiunile comune de menținere și dezvoltare*

tare a fășiilor forestiere, derulând un proces de degradare a viilor și livezilor, are loc defrișarea fășiilor forestiere, cu toate că majoritatea terenurilor agricole sunt situate pe versanți.

Tehnica agricolă este în mare parte învechită și necesită cheltuieli mari de întreținere. Din această cauză unele lucrări agricole (aratul, semănatul, recoltarea) se fac cu întârziere.

„Tehnica-i veche, aproximativ 70% din parcul de tractoare au vârsta de peste 8 ani. Dacă unul sau două din ele ies din funcțiune, până le repari timpul trece. Iar dacă întârzi cu 2 zile semănatul porumbului, undeva 15-20% din roadă scade, deoarece în primăvară se merge spre uscarea solului.” (Pașcani, bărbat, 45 ani, conducător de brigadă)

Practicile pozitive curente de utilizare a pământului denotă modele de însușire a experienței sociale. Relația om – pământ a redevenit determinantă în stabilirea poziției sociale a individului în dependență de efortul depus și succesele obținute. Experiența în domeniul agricol reprezintă practici minime de utilizare rațională a solului. În cooperativele agricole se efectuează *lucrări agricole mecanizate* în proporție de 60-75%, respectându-se în același timp asolamentul, aplicarea minimă a îngrășămintelor etc.

Se dezvoltă unele *forme asociative* de activitate: la prelucrarea solului, strânsul roadei ș.a.

Privatizarea în sectorul agrar a stimulat *motivația și interesul* de cunoaștere, perfecționare și dezvoltare a unor abilități de organizare și administrare.

„Se dezvoltă simțul de proprietar. S-a trecut de la o formă la alta, unde fiecare primește așa după cum a muncit. Ne învățăm să fim gospodari și să gospodărim pământul.” (Sofia, bărbat, 48 ani, lider de gospodărie țărănească)

Utilizarea pășunilor naturale

Starea actuală a pășunilor naturale este de asemenea nesatisfăcătoare, nu se respectă graficul pășunatului.

„Pășunile sunt degradate, suprafețele cu iarbă pentru animale constituie doar 30-40%, restul numai buruiene. Mai mult decât atât, vitele umblă pe toate lanurile când solul îi umed și iarba abia începe să crească. Astfel, pământul se bătorește și când vitele trebuie să iasă la păscut, nu prea mai au unde să iasă. Aria pășunilor s-a micșorat din cauza că multe terenuri au fost arate sau au fost date la cote.” (Negrea, femeie, 36 ani, consilier agricol)

Într-o stare mai bună sunt pășunile din comuna Cărpineni. Aceasta se explică prin faptul că există multă umiditate, deoarece apele sunt la suprafață. La Mingir pășunile ocupă 830 ha, sunt într-o stare bună, nu sunt degradate, însă se află la o distanță mare de la sat. O stare satisfăcătoare a pășunilor au constatat intervievații din comuna Negrea.

Necesitățile comunității vizând gestionarea solului

Evaluarea necesităților comunității relevă de fapt componentele unei activități de succes: determinarea formei de organizare juridică; utilizarea practicilor pozitive în lucrarea pământului; finanțarea corespunzătoare (creditare în condiții avantajoase); informarea și instruirea în domeniul agricol etc.

Principalele necesități ale comunității vizează: informarea în domeniul agricol, al tehnologiilor și protecției ecologice; instruirea; elaborarea unor strategii și modele organizatorico-juridice de alternativă; susținerea și promovarea unor forme asociative de activitate în sectorul agrar (producere, realizare); asigurarea cu material semincer de calitate, îngrășămintă, mașini agricole; finanțarea sectorului agrar; perfecționarea cadrului juridic

Soluționarea problemelor vizând gestionarea solului în viziunea locuitorilor

Conform celor relatate de persoanele intervievate, problemele pot fi soluționate prin acordarea serviciilor de consultanță și instruire a populației. Suportul tehnic (sub forma organizării parcurilor de mașini agricole cu scopul prestării de servicii) ar constitui o condiție a revitalizării sectorului agrar, acest fapt stimulând și asocierea proprietarilor individuali în planificarea unor lucrări agricole.

„Trebuie de centralizat tot ce a mai rămas din tehnică, urgent de organizat pe lângă primărie o brigadă de mecanizatori care să lucreze pământul. Oamenii urmează să se asocieze formând grupuri a câte 50 de persoane, astfel încât toți să poată folosi tehnica, rotația culturilor, îngrășămintele.” (Sofia, bărbat, 43 ani, primar)

Soluțiile propuse pentru rezolvarea problemelor se deosebesc și după modul de administrare a proprietății funciare. În timp ce membrii cooperativelor agricole manifestă neîncredere față de liderii acestora, privind distribuția neechitabilă a bunurilor, proprietarii individuali tind spre o organizare a unor asociații bazate pe principii echitabile și cu efect direct.

Deși în majoritatea cazurilor ca motiv al insuccesului este menționată proasta finanțare, de fapt nu se ia în calcul lipsa de experiență în desfășurarea businessului agricol, care presupune scop determinat, plan de afaceri, finanțare corespunzătoare, roluri clar definite, educație și instruire continuă etc.

Fâșiile de protecție contra vântului și alunecărilor de teren

Cota terenurilor deteriorate în aria-pilot este foarte mare – de la 1,9 până la 4,6% din total (media pe republică fiind 0,002%). Condițiile naturale în teritoriu (relieful accidentat, ploile torențiale) și modul de gospodărire în agricultură conduc la intensificarea și extinderea proceselor de alunecări active de teren. Conform celor relatate de cei intervievați, cauza alunecărilor este schimbarea reliefului și tăierile ilicite ale arborilor. Printre cauze s-a mai menționat și faptul că pământurile supuse alunecărilor sunt date în posesie proprietarilor individuali.

„Relieful s-a ridicat din cauza eroziilor și izvoarelor, pentru că pământul este lucrat în paralel cu direcția. Fâșiile de protecție se află într-o stare foarte rea, multe se taie. Acolo unde sunt suprafețe mari de teren agricol fâșiile forestiere au fost tăiate și copaci au rămas doar pe margină de drum. De la Tochili-Răducani până la noi, dacă privești de pe cel mai înalt deal, nu mai vezi livezi, ci doar o monocultură; vara aici parcă-i cuprător. Terenurile supuse alunecărilor sunt date în proprietate individuală, iar deținătorii nu înțeleg pericolul pe care îl prezintă alunecările.” (Voinescu, femeie, 44 ani, lucrător în silvicultură)

Toate grupurile intervievate conștientizează problemele alunecărilor de teren și necesitatea fâșiilor de protecție contra vântului, dar, totodată, s-a constatat o indiferență din partea populației. Aceasta se explică prin faptul că intervievații pun accentul în mare măsură pe lipsa de finanțe și mai puțin pe forțele proprii. Contrar opiniei exprimate, intervievații sunt predispuși să se implice în soluționarea problemelor și propun căi concrete.

„Să nu se are pășunile, povârnișurile trebuie împădurite și folosite terasele. În râpele care au fost transmise ocolului silvic trebuie sădiți copaci. Cu ajutorul primăriei trebuie de strâns semințe de salcâm, de ghindă care să fie semănate pe o suprafață oarecare, astfel că peste 2-3 ani să avem puieți.” (Tochili-Răducani, bărbat, 55 ani, specialist în reglementarea regimului proprietății funciare)

Totodată, intervievații s-au expus și asupra modului în care populația se poate implica în rezolvarea problemelor.

„Avem 30 ha care se socot teren agricol, dar s-au înmulțit salcâmi. Locuitorii trebuie numai să-i scoată și să-i planteze acolo unde-i necesar. Fiecare om ar trebui să sădească în fiecare an câțiva puieți de salcâm ca să nu vină dealul la vale.” (Negrea, femeie, 28 ani, lider de ONG)

Gestionarea apelor

Apele în zona investigată se întind pe o suprafață de 829 ha (1,6%) din totalul de 49.990 ha.

Principalele surse de apă sunt: fântânile, izvoarele, fântânile arteziene, bazinele de acumulare.

Apa potabilă este o problemă cu care se confruntă majoritatea localităților. În comuna Lăpușna au fost depistate 5 fântâni cu nitrați, iar apa din circa 30% de fântâni nu corespunde normelor de consum. În același timp, în unele fântâni au fost depistate diferite săruri. Din totalul de fântâni de pe teritoriul comunei Sofia doar 10 corespund cerințelor de consum. La Minjir situația este cu mult mai gravă, apă potabilă fiind lipsă, fapt ce influențează direct asupra sănătății oamenilor și a animalelor. În cadrul ultimului control al apei efectuat în comuna Negrea au fost depistați nitrați în toate cele 26 de fântâni verificate, iar în perioada caldă a anului situația este cu mult mai gravă, apa potabilă fiind transportată de la o distanță de 2-3 km. În comuna Tochile-Răducani apa conține multe săruri, astfel că în instituțiile educative (școală și grădiniță) se utilizează doar apă fiartă. La Pașcani apa se apreciază în baza calităților gustative și nu se efectuează analizele necesare.

Ape reziduale. O problemă aparte o constituie apele reziduale. În zona inclusă pentru cercetare sunt situate 5 fabrici de vin și o secție de conservare. Apele reziduale de la Rusca se revarsă din rezervorul de acumulare, pe lângă stația de epurare, care de altfel nici nu funcționează, ajungând în râul Lăpușnița. O situație similară este atestată la fabrica de vin de la Pașcani. Stația de epurare a apelor reziduale nu funcționează și, deși sunt create niște filtre artificiale (dambe de protecție), apele reziduale se varsă direct în râul Lăpușnița. Lipsa instalațiilor de epurare a apelor uzate este atestată în com. Cărpineni, unde evacuările canalizate din sectorul de producere (fabrica de vin, secția de uscare a fructelor cu linie pentru suc, oloinița, morile), precum și a apelor uzate de la spital, școala internat se revarsă în Lăpușnița. Aceași situație este și la Sofia, unde apele uzate de la fabrica de vin nu se epurează, ci se păstrează în iazuri biologice de unde apoi se revarsă în Lăpușnița. Situația relativ mai bună din com. Negrea și Tochili-Răducani se explică prin faptul că în aceste localități nu sunt întreprinderi. Deși persoanele intervievate evidențiază că sursa principală de poluare excesivă a resurselor acvatice sunt apele uzate canalizate din sectorul de producere, acestea conștientizează mai puțin

pericolul pe care îl reprezintă scurgerile casnice necanalizate și cele canalizate, care de fapt dețin un grad mai înalt de poluare a apelor în rezultatul distrugerii fostelor complexe de epurare și funcționării nesatisfăcătoare a celor existente.

În comuna Pașcani *apele subterane* constituie cauza salinizării a 10 ha de teren, iar în comuna Sofia terenurile salinizate cuprind o suprafață de 20 ha.

Ape pentru irigație. Irigarea terenurilor agricole în majoritatea localităților vizează doar culturile legumicole sau terenurile din apropierea bazinelor artificiale de apă. În comuna Lăpușna sunt supuse irigării doar 50-60 ha, deoarece iazurile sunt date în arendă, respectiv fiind impuse anumite interdicții privind utilizarea apei. La Pașcani irigarea se realizează pe o suprafață de 45 ha. Doar aproximativ 12 ha de culturi legumicole sunt irigate în comuna Negrea, apa fiind pompată din iaz și din râul Lăpușnița. Din cauza că apa conține foarte multe săruri irigația nu se efectuează în comuna Tochili-Răducani.

Suprafața redusă a terenurilor agricole irigate poate fi explicată prin mai mulți factori: lipsa liniilor și instalațiilor tehnice necesare irigării; costurile ridicate, care nu pot fi suportate de gospodăriile individuale; compoziția apei etc. Suprafața bazinului hidrografic al râului Lăpușnița este într-o stare ecologică nesatisfăcătoare.

Necesități și soluții

Necesități: deficit de apă potabilă (Sofia, Negrea, Tochili-Răducani), lipsa totală a acesteia (Minjir); restabilirea fântânilor arteziene în scopul asigurării populației cu apă tehnică; realizarea sistematică a analizei calității apei potabile; irigarea terenurilor agricole.

Soluții propuse pentru satisfacerea necesităților: construcția apeductelor cu scopul asigurării cu apă a populației în localitățile Sofia, Negrea, Tochili-Răducani; restabilirea fântânilor arteziene; asocierea persoanelor în scopul realizării lucrărilor de irigare a terenurilor agricole; restabilirea sistemelor de drenare contra apelor ce ies la suprafață; crearea rezervoarelor de apă (heleștee).

Concluzii

Spațiul rural, prin natura activităților umane, a relațiilor din cadrul comunităților și ale celor intercomunitare, este un spațiu social. Scopul cel mai important al dezvoltării socioculturale a spațiului rural îl reprezintă îmbunătățirea condițiilor de trai ale locuitorilor. Acest lucru s-ar putea realiza prin:

- stimularea pentru o comunicare mai bună și o colaborare constructivă între diferitele grupuri de locuitori din spațiul rural;
- crearea și sesizarea relațiilor sociale și de spațialitate;
- integrarea noilor-veniți prin coparticiparea la viața culturală și la dezvoltarea satului;
- participarea la luarea deciziilor și la găsirea de soluții corecte și democratice pentru diferite situații de interes comun.

Viața socială a localităților rurale este legată de viața spirituală, de cultură. Cultura tradițională, obiceiurile constituie un patrimoniu inconfundabil al fiecărei localități, zone sau regiuni rurale. Din păcate, multe din elementele vieții sociale și culturale astăzi nu mai persistă în mediul rural. Migrația *în afară* a redus semnificativ din importanța normelor și valorilor care păreau definitiv statornicite.

Prin prisma rezultatelor analizelor întreprinse, raportate în primul rând la nevoile reale ale populației, practic toate domeniile examinate în cadrul studiului de teren se consideră a fi de perspectivă pentru dezvoltarea localităților rurale din această zonă. În mod firesc, pentru valorificarea oportunităților în toate aceste domenii, studiul de teren relevă cu pregnanță necesitatea dezvoltării spiritului antreprenorial al locuitorilor din mediul rural, prin dezvoltarea abilităților de participare la procese de învățare continuă, precum și prin crearea condițiilor și facilităților necesare în vederea inițierii de noi afaceri în zona respectivă. De asemenea, dezvoltarea infrastructurii și a rețelelor de utilități ar putea constitui o sursă de locuri de muncă și de venituri stabile pe o perioadă mai lungă de timp.

Studiind situația socioeconomică a comunităților rurale din bazinul râului Lăpușna, constatăm că în cele opt comune analizate (Pașcani, Lăpușna, Negrea, Sofia, Cărpineni, Minjir, Voinescu, Tochile-Răducani) nu sunt create condiții pentru un trai decent și agreabil. Problema privind situația social-economică a celor opt localități este o problemă de micronivel. Prin aceasta înțelegem lipsa autonomiei financiare, administrative și economice care ar genera la o scară mai largă actualizarea problemelor locale și ar da naștere la inițiativă. Inițiativa, susținută de autonomia administrativă și cea economică, precum și conlucrarea acestora vor favoriza atingerea unui scop și vor contribui la soluționarea problemelor social-economice.

Bibliografie:

1. Anuarul statistic al Republicii Moldova. Chișinău: Statistică, F.E.-P. Tipografia Centrală, 2011.
2. BĂDESCU, I. *Satul contemporan și evoluția lui istorică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
3. BĂDESCU, I., CUCU OANCEA, O., ȘIȘEȘTEAN, Gh. (coord.). *Tratat de sociologie rurală*. București: Mica Valahie, 2009.
4. GUSTI, D. *Opere*, vol.I. București: Editura Academiei, 1968.
5. HERSENI, T., GUSTI, D. *Teoria monografiei sociologice, cu un studiu introductiv: Sociologia monografică, știință a realității sociale*. București: Editura Institutului Social Român, 1934.
6. KAYSER, B., BRUN, A., CAVALTHES, J. LACOMBE, P. *Pour une ruralitechoisie*. Datar: Editions de l'Aube, 1994.
7. PASCARU, M. *Matricea comunitară. Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satul contemporan*. Cluj: Presa Universitară Clujeană, 2003.
8. PĂUN, I. *Dezvoltarea rurală în România*. Timișoara: Agroprint, 1997.
9. STAHL, H. *Tehnica monografiei sociologice*. București: Editura Institutului Social Roman, 1934.
10. STEVE, J. and LULOFF, A.E. Exploring the Meaning of Rural Through Cognitive Maps. In: *Rural Sociology*, 1995, no 60(2), p.260-273.
11. TIMUȘ, A. *Tranziția la economia de piață: probleme sociale*. Chișinău: AȘM, 1991.
12. ZAMFIR, C. Dezvoltarea socială: câteva elemente teoretice. În: ZAMFIR, C. STOICA, L. *O nouă provocare: dezvoltarea socială*. Iași: Polirom, 2006.
13. ЦУРКАНУ, Н.В. *Общее и особенное в развитии социальной структуры сельского региона в условиях АПК*. Кишинев: Штиинца, 1985.

Prezentat la 07.10.2013

ELEMENTELE CONSTITUTIVE ȘI ELEMENTELE CIRCUMSTANȚIALE AGRAVANTE ALE INFRAȚIUNILOR CONTRA ORDINII ȘI DISCIPLINEI MILITARE

Sergiu BRÎNZA

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul este dedicat analizei juridico-penale a infracțiunilor contra ordinii și disciplinei militare, prevăzute la art.364-369, 371, 372 CP RM. Sunt examinate elementele constitutive (obiectul, latura obiectivă, latura subiectivă și subiectul), precum și elementele circumstanțiale agravante ale acestor infracțiuni. Sunt propuse criterii de delimitare a infracțiunilor specificate la art.364-369, 371, 372 CP RM în raport cu faptele conexe de factură penală sau nepenală. Printre aspectele de noutate ale studiului de față trebuie remarcată revizuirea concepției de identificare a variantelor-tip și a variantelor agravate în cazul infracțiunilor prevăzute la art.364 și 369 CP RM.

Cuvinte-cheie: *infracțiuni contra ordinii și disciplinei militare, neexecutarea ordinului, opunere de rezistență, constrângere, insultare, amenințare, violență, reguli statutare cu privire la relațiile dintre militari, dezertare, eschivarea de la serviciul militar.*

THE CONSTITUENTS AND THE CIRCUMSTANTIAL AGGRAVATING ELEMENTS OF THE OFFENCES AGAINST MILITARY ORDER AND DISCIPLINE

This article is devoted to the juridical-penal analysis of the offenses against military order and discipline under art.364-369, 371, 372 PC RM. There are examined the constituents (the object, the objective side, the subjective side and the subject), as well as the circumstantial aggravating elements of the respective offences. There are also proposed delimitation criteria for the offences specified at art.364-369, 371, 372 PC RM with regard to the related acts, penal or non-penal ones. Amongst the new aspects of this study, there should be noted the revision of the identification concept of the variants-type and the aggravated variants with regard to the offences provided by art.364 and 369 PC RM.

Keywords: *offences against military order and discipline, the miscarriage of an order, resistance, coercion, insult, threat, violence, statutory rules on the relationship between military, desertion, evasion of military service.*

1. Neexecutarea intenționată a ordinului (art.364 CP RM)

În art.364 CP RM, sub aceeași denumire marginală de neexecutare intenționată a ordinului se reunesc cinci variante-tip de infracțiuni și două variante agravate de infracțiuni.

În acord cu alin.(1) art.364 CP RM, prima variantă-tip de infracțiune constă în neexecutarea intenționată a ordinului șefului dat în modul stabilit, dacă aceasta a cauzat daune în proporții considerabile intereselor de serviciu.

Potrivit lit.a) alin.(2) art.364 CP RM, prima variantă agravată, atașabilă infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.364 CP RM, presupune că această infracțiune este săvârșită de două sau mai multe persoane.

Conform lit.b) alin.(2) art.364 CP RM, cea de-a doua variantă-tip de infracțiune se exprimă în neexecutarea intenționată a ordinului șefului dat în modul stabilit, dacă aceasta se soldează cu urmări grave.

La alin.(3) art.364 CP RM, cea de-a doua variantă agravată, atașabilă infracțiunilor prevăzute la alin.(1) și (2) art.364 CP RM, presupune că aceste infracțiuni sunt săvârșite:

- *pe timp de război (lit.a));*
- *în condiții de luptă (lit.b)).*

Potrivit lit.a) alin.(4) art.364 CP RM, cea de-a treia variantă-tip de infracțiune constă în neexecutarea ordinului din neglijență sau din lipsă de conștiinciozitate, soldată cu urmări grave.

În acord cu lit.b) alin.(4) art.364 CP RM, cea de-a patra variantă-tip de infracțiune se exprimă în neexecutarea ordinului din neglijență sau din lipsă de conștiinciozitate, săvârșită pe timp de război.

Conform lit.c) alin.(4) art.364 CP RM, cea de-a cincea variantă-tip de infracțiune constă în neexecutarea ordinului din neglijență sau din lipsă de conștiinciozitate, săvârșită în condiții de luptă.

Obiectul juridic generic al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.364 CP RM (ca și al celorlalte infracțiuni specificate în Capitolul XVIII din Partea Specială a Codului penal) este constituit din relațiile sociale cu privire la securitatea militară a Republicii Moldova.

În cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.364 CP RM, **obiectul juridic special** îl formează relațiile sociale cu privire la executarea ordinului șefului dat în modul stabilit.

Datorită caracteristicilor sale, infracțiunea specificată la alin.(1) art.364 CP RM nu are nici obiect material, nici victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii examinate are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care se exprimă în inacțiunea de neexecutare a ordinului șefului dat în modul stabilit; 2) urmările prejudiciabile, și anume – daunele în proporții considerabile cauzate intereselor de serviciu; 3) legătura cauzală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Inacțiunea de neexecutare a ordinului presupune că subalternul (subordonatul) nu execută nimic din ceea ce era dispus prin ordin sau execută altceva decât i se ordonase.

Prin neexecutarea ordinului șefului dat în modul stabilit, făptuitorul întotdeauna încalcă anumite prevederi normative (de exemplu: lit.c) art.26 al Legii cu privire la statutul militarilor, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 22.07.2005 [3]; alin.(3) art.2, alin.(1) și (2) art.4 și lit.c) art.5 din Legea cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 02.03.2007 [4]; subpct.3) pct.15, pct.42, 44, 46-48 ale anexei nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009 [1]; pct.6 al Hotărârii Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de îndeplinire a serviciului militar în Forțele Armate, nr.941 din 17.08.2006 [2], etc.).

Trebuie de menționat că neexecutarea dispozițiunii (dispoziției) șefului date în modul stabilit nu intră sub incidența art.364 CP RM. În pct.53 al anexei nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009, se menționează că dispozițiunea este o formă de transmitere de către comandant (șef) a misiunilor către subordonați privind chestiuni particulare. Dispozițiunea se dă în scris sau verbal. Dispozițiunea în scris este un document de ordonanță de serviciu emis de către șeful statului major din numele comandantului unității militare sau de către șeful comendurii militare a garnizoanei din numele șefului garnizoanei.

O cerință esențială este ca ordinul să fie dat în modul stabilit. Aceasta înseamnă că ordinul trebuie să aibă un conținut și o formă legală, adică să emane de la o autoritate competentă sau de la o persoană investită cu dreptul de a da sau transmite dispoziții ce trebuie executate și să fie în conformitate cu normele legale (de exemplu, cu pct.45 și 53 ale anexei nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009).

Un ordin vădit ilegal nu este un ordin, iar, după cum stabilește art.40¹ CP RM, neexecutarea ordinului sau dispoziției vădit ilegale exclude răspunderea penală. Potrivit alin.(2) art.40¹ CP RM, persoana care a comis intenționat o infracțiune în vederea executării ordinului sau dispoziției vădit ilegale ale superiorului răspunde penal în temeuri generale*. Deci, atunci când subalternul comite o infracțiune intenționată în vederea executării unui ordin sau a unei dispoziții ilegale, acesta va purta răspundere penală ca autor al infracțiunii respective. Totodată, persoana care a dat ordinul va răspunde ca instigator la infracțiunea în cauză.

Dacă infracțiunea specificată la alin.(1) art.364 CP RM se săvârșește în timp de război sau în condiții de luptă, răspunderea se agravează în baza lit.a) sau, respectiv, lit.b) alin.(3) art.364 CP RM.

Infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.364 CP RM este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii daunelor în proporții considerabile cauzate intereselor de serviciu.

Dacă fapta nu implică producerea unor astfel de urmări, făptuitorului îi poate fi aplicată răspunderea disciplinară în conformitate cu prevederile Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare.

În ipoteza în care neexecutarea intenționată a ordinului șefului dat în modul stabilit se soldează cu urmări grave, răspunderea se va aplica pentru infracțiunea specificată la lit.b) alin.(2) art.364 CP RM.

Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.364 CP RM se caracterizează prin intenție directă sau indirectă. Motivele infracțiunii se pot exprima în: indolență; recalcitrantă; teribilism etc.

* În plan retrospectiv, este cazul de menționat că în procesele de la Nürnberg mulți criminali de război acuzați au încercat să se apere, susținând că au executat crimele monstruoase, puse în sarcina lor, din ordin. Această apărare a fost înlăturată de către instanță, arătându-se că niciun militar nu este obligat să execute un ordin, fiind conștient că astfel va săvârși o infracțiune. Acest principiu a fost consacrat în toate legislațiile țărilor civilizate.

Subiectul infracțiunii în cauză este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii faptei a atins vârsta de 18 ani. În plus, subiectul are o dublă calitate specială: 1) militar; 2) subaltern în raport cu persoana care dă ordinul.

Cât privește prima din aceste calități speciale, în acord cu art.128 CP RM, cu Legea cu privire la statutul militarilor, precum și cu Legea Republicii Moldova cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 18.07.2002 [5], militari trebuie considerați cei care îndeplinesc serviciul militar în următoarele forme: a) serviciul militar prin contract; b) serviciul militar în termen; c) serviciul militar cu termen redus; d) serviciul militar ca rezerviști concentrați sau mobilizați.

Cu privire la definiția legislativă a noțiunii „militar”, se impun unele precizări: 1) conform alin.(3) art.4 al Legii cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei, sunt considerați în serviciul militar și studenții instituțiilor militare de învățământ. Deci, și aceștia pot fi subiecți ai infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.364 CP RM; 2) nu toți rezerviștii au calitatea de militari. Doar rezerviștii concentrați sau mobilizați au această calitate; 3) militar este nu doar cetățeanul Republicii Moldova, dar și reprezentantul forței militare străine în Republica Moldova.

Privitor la cea de-a doua calitate specială a subiectului infracțiunii specificate la alin.(1) art.364 CP RM, consemnăm că, în acord cu pct.45-51 din anexa nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009, în dependență de situația de serviciu și gradele militare pe care le dețin, unii militari în raport cu alții pot fi șefi sau subordonați. Șeful are dreptul să dea ordine subordonatului și să ceară executarea lor. Subordonatul este obligat să execute necondiționat ordinele șefului. După executarea ordinului el are dreptul să înainteze o reclamație, dacă consideră că față de el s-a procedat incorect.

Șefii cărora militarii le sunt subordonați pe linie de serviciu, fie și temporar, se numesc șefi direcți. Șeful direct, în funcția imediat superioară unui subordonat, se numește șef nemijlocit.

După gradele militare pe care le dețin, sunt șefi (dacă aceștia se află în serviciul militar): militarii în grad de general – pentru ofițerii superiori și cei inferiori, pentru subofițeri, sergenți și soldați; ofițerii superiori cu gradele militare de colonel, locotenent-colonel, maior – pentru ofițerii inferiori, pentru subofițeri, sergenți și soldați; ofițerii inferiori – pentru subofițeri, sergenți și soldați; subofițerii – pentru sergenți și soldați din aceeași unitate militară; sergenții – pentru soldați din aceeași unitate militară.

Militarii, care, după situația lor de serviciu și gradul militar deținut, nu sunt în raport cu alți militari șefi sau subordonați, pot fi superiori, inferiori sau egali. Superioritatea este determinată de gradele militare ale militarilor. Superiorii după gradele militare, în cazul încălcării de către inferiori a disciplinei militare și ordinii publice, a regulilor de conduită militară și de port a ținutei militare, sunt obligați să ceară de la aceștia înlăturarea încălcărilor date. Inferiorii după grad sunt obligați să execute necondiționat aceste cerințe ale superiorilor. În cazul îndeplinirii în comun a îndatoririlor de serviciu de către militarii care nu sunt subordonați reciproc și când relațiile de serviciu între ei nu sunt determinate de comandant (șef), șef este considerat superiorul după funcție, iar cu funcții egale – superiorul după gradul militar.

Circumstanța agravantă consemnată la lit.a) alin.(2) art.364 CP RM presupune o pluralitate de făptuitori la comiterea infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.364 CP RM. Precizăm că infracțiunea specificată la alin.(1) art.364 CP RM este o infracțiune cu componentă specială. Persoana, care nu are semnele subiectului infracțiunii cu componentă specială, nu o poate săvârși. De aceea, circumstanța agravantă consemnată la lit.a) alin.(2) art.364 CP RM nu este aplicabilă în următoarele două ipoteze: 1) infracțiunea este săvârșită de o persoană având semnele subiectului infracțiunii, împreună cu o persoană care nu are astfel de semne; 2) infracțiunea este săvârșită de o persoană având semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane care nu are astfel de semne. Circumstanța agravantă în cauză este aplicabilă numai în ipoteza în care persoanele, care comit infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.364 CP RM, au calitatea specială de militari care sunt subalterni în raport cu persoana care dă ordinul.

Cât privește infracțiunea prevăzută la lit.b) alin.(2) art.364 CP RM, deosebirea acesteia față de infracțiunea specificată la alin.(1) art.364 CP RM constă, în principal, în conținutul obiectului juridic special și în conținutul urmărilor prejudiciabile.

Astfel, în situația infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.364 CP RM, **obiectul juridic special** este unul complex: **obiectul juridic principal** îl formează relațiile sociale cu privire la executarea ordinului șefului dat

în modul stabilit; *obiectul juridic secundar* îl constituie relațiile sociale cu privire la sănătatea sau viața persoanei ori la integritatea, substanța și potențialul de utilizare a bunurilor.

În ipoteza aceleiași infracțiuni, *obiectul material* îl reprezintă corpul persoanei sau bunurile mobile ori imobile, a căror valoare se cifrează în proporții mari.

În sensul lit.b) alin.(2) art.364 CP RM, prin „urmări grave” se are în vedere: vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; decesul victimei; daunele materiale în proporții mari. Față de aceste urmări faptei se manifestă imprudență.

În cele ce urmează ne vom referi la circumstanțele agravante consemnate la alin.(3) art.364 CP RM.

În acest plan, în primul rând este necesară stabilirea conținutului noțiunii „timp de război”, utilizate la lit.a) alin.(3) art.364 CP RM. Conform art.127 CP RM, prin „timp de război” se înțelege intervalul de la data declarării mobilizării sau a începerii operațiilor de război până la data trecerii armatei la starea de pace.

În sensul prevederii de la lit.b) alin.(3) art.364 CP RM, prin „condiții de luptă” trebuie de înțeles ambianța caracterizată prin ansamblul acțiunilor violente desfășurate în mod organizat între două grupări de forțe care urmăresc scopuri opuse, conținutul, amploarea și intensitatea acțiunilor fiind determinate de scopurile confruntării, de esența sa social-politică, de caracterul și trăsăturile sale, precum și de cantitatea, dar mai ales calitatea luptătorilor, armamentului și a tehnicii militare. Condiții de luptă se pot atesta atât pe timp de război, cât și pe timp de pace. Conform art.2 al Legii Republicii Moldova cu privire la apărarea națională, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 18.07.2002 [6], acțiunea de apărare este forma de bază a acțiunilor de luptă, care are scopul de a zădărnici ofensiva inamicului, de a-i provoca pierderi cât mai mari, de a păstra cu fermitate pozițiile încredințate, de a câștiga timp și a crea condițiile necesare pentru trecerea la acțiuni militare ofensive în scopul eliberării teritoriului ocupat.

În altă ordine de idei, va fi efectuată analiza infracțiunilor prevăzute la alin.(4) art.364 CP RM.

Obiectul juridic special al infracțiunii specificate la lit.a) alin.(4) art.364 CP RM este unul complex: *obiectul juridic principal* îl constituie relațiile sociale cu privire la executarea ordinului șefului, dat în modul stabilit, cu diligență și conștiinciozitate; *obiectul juridic secundar* îl formează relațiile sociale cu privire la sănătatea sau viața persoanei ori la integritatea, substanța și potențialul de utilizare a bunurilor.

Obiectul material al infracțiunii date îl reprezintă corpul persoanei sau bunurile mobile ori imobile, a căror valoare se cifrează în proporții mari.

Datorită specificului său, infracțiunea prevăzută la lit.a) alin.(4) art.364 CP RM nu are victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii în cauză are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care se exprimă în inacțiunea de neexecutare a ordinului șefului dat în modul stabilit; 2) urmările prejudiciabile, și anume – urmările grave; 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Asupra conținutului inacțiunii prejudiciabile, exprimate în neexecutarea ordinului șefului dat în modul stabilit, ne-am pronunțat cu ocazia analizei infracțiunii specificate la alin.(1) art.364 CP RM.

Infracțiunea prevăzută la lit.a) alin.(4) art.364 CP RM este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii urmărilor grave. În contextul analizat, noțiunea „urmări grave” are înțelesul pe care-l cunoaștem din investigarea infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.364 CP RM.

Dacă fapta nu implică producerea unor astfel de urmări și, totodată, nu este săvârșită pe timp de război sau în condiții de luptă, atunci făptuitorului îi poate fi aplicată răspunderea disciplinară în conformitate cu prevederile Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare. Dacă fapta nu implică producerea unor astfel de urmări, dar este săvârșită pe timp de război sau în condiții de luptă, se va aplica lit.b) sau c) alin.(4) art.364 CP RM.

Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(4) art.364 CP RM se caracterizează prin imprudență.

Nemijlocit în textul dispoziției de la lit.a) alin.(4) art.364 CP RM sunt enunțate cauzele subiective ale neexecutării ordinului șefului dat în modul stabilit: a) atitudinea neglijentă față de executarea ordinului șefului dat în modul stabilit; b) atitudinea neconștiincioasă față de executarea ordinului șefului dat în modul stabilit. Aceste cauze au un caracter alternativ. În același timp, lista lor este exhaustivă. De aceea, nu poate fi aplicată lit.a) alin.(4) art.364 CP RM în acel caz când oricare alte cauze stau la baza neexecutării ordinului șefului dat în modul stabilit, dacă aceasta se soldează cu urmări grave.

Atitudinea neglijentă față de executarea ordinului șefului, dat în modul stabilit, presupune o poziție necugetată, negândită, neînțeleaptă a făptuitorului. La rândul său, atitudinea neconștiincioasă față de executarea ordinului șefului, dat în modul stabilit, presupune o poziție de complezență sau o lipsă de onestitate a făptui-

torului. Dacă făptuitorul manifestă o atitudine neglijentă față de executarea ordinului șefului, dat în modul stabilit, atunci, față de urmările prejudiciabile, dovedește imprudență concretizată sub formă de neglijență. Dacă însă făptuitorul manifestă o atitudine neconștiincioasă față de executarea ordinului șefului, dat în modul stabilit, atunci, față de urmările prejudiciabile, dovedește fie încredere exagerată, fie neglijență.

Subiectul infracțiunii specificate la lit.a) alin.(4) art.364 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii faptei a atins vârsta de 18 ani. În plus, subiectul are o dublă calitate specială: 1) militar; 2) subaltern în raport cu persoana care dă ordinul. În vederea interpretării noțiunilor, care desemnează aceste două calități, facem trimitere la explicațiile de rigoare, prezentate cu ocazia analizei infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.364 CP RM.

Vizavi de infracțiunile specificate la lit.b) și c) alin.(4) art.364 CP RM, menționăm că deosebirea acestora față de infracțiunea prevăzută la lit.a) alin.(4) art.364 CP RM constă, în principal, în structura și conținutul obiectului juridic special și al laturii obiective.

Astfel, **obiectul juridic special** al infracțiunilor analizate îl constituie: relațiile sociale cu privire la executarea ordinului șefului pe timp de război, dat în modul stabilit, cu diligență și conștiinciozitate (în cazul infracțiunii specificate la lit.b) alin.(4) art.364 CP RM); relațiile sociale cu privire la executarea ordinului șefului în condiții de luptă, dat în modul stabilit, cu diligență și conștiinciozitate (în ipoteza infracțiunii prevăzute la lit.c) alin.(4) art.364 CP RM).

Datorită specificului lor, infracțiunile specificate la lit.b) și c) alin.(4) art.364 CP RM nu au nici obiect material, nici victimă.

Latura obiectivă a celor două infracțiuni analizate include următoarele două semne: i) în cazul infracțiunii specificate la lit.b) alin.(4) art.364 CP RM: 1) fapta prejudiciabilă care se exprimă în inacțiunea de neexecutare a ordinului șefului dat în modul stabilit; 2) timpul săvârșirii infracțiunii, și anume – timpul de război; ii) în ipoteza infracțiunii prevăzute la lit.c) alin.(4) art.364 CP RM: 1) fapta prejudiciabilă care se exprimă în inacțiunea de neexecutare a ordinului șefului dat în modul stabilit; 2) ambianța săvârșirii infracțiunii, și anume – condițiile de luptă.

Așadar, infracțiunile prevăzute la lit.b) și c) alin.(4) art.364 CP RM sunt infracțiuni formale.

Noțiunile „timp de război” și „condiții de luptă” au fost examinate cu prilejul analizei agravantelor consemnate la alin.(3) art.364 CP RM.

În încheierea analizei infracțiunilor prevăzute la art.364 CP RM, accentuăm că acestea se pot afla între ele în concurs. Explicația constă în faptul că, la alin.(1), lit.b) alin.(2) și la lit.a)-c) alin.(4) art.364 CP RM, sunt prevăzute cinci infracțiuni de sine stătătoare.

2. Opunerea de rezistență șefului sau constrângerea acestuia la încălcarea îndatoririlor de serviciu (art.365 CP RM)

Fapta de opunere de rezistență șefului sau de constrângere a acestuia la încălcarea îndatoririlor de serviciu este incriminată în art.365 CP RM într-o variantă-tip și în două variante agravate.

Opunerea de rezistență șefului sau constrângerea acestuia la încălcarea îndatoririlor de serviciu în varianta-tip este incriminată la alin.(1) art.365 CP RM: opunerea de rezistență șefului, unei alte persoane care îndeplinește obligațiile legate de serviciul militar sau constrângerea lor la încălcarea acestor obligații, însoțite de aplicarea violenței.

La rândul său, opunerea de rezistență șefului sau constrângerea acestuia la încălcarea îndatoririlor de serviciu în prima sa variantă agravată este incriminată la alin.(2) art.365 CP RM, atunci când aceasta:

- este săvârșită de două sau mai multe persoane (lit.a));
- este săvârșită cu aplicarea armei (lit.b));
- se soldează cu urmări grave (lit.c)).

Opunerea de rezistență șefului sau constrângerea acestuia la încălcarea îndatoririlor de serviciu în a doua sa variantă agravată este incriminată la alin.(3) art.365 CP RM, atunci când aceasta este săvârșită:

- pe timp de război (lit.b));
- în condiții de luptă (lit.c)).

Obiectul juridic special al infracțiunii specificate la art.365 CP RM are un caracter complex: **obiectul juridic principal** îl formează relațiile sociale cu privire la neadmiterea opunerii de rezistență șefului ori unei alte persoane, care îndeplinește obligațiile legate de serviciul militar, sau a constrângerii lor la încălcarea acestor obligații; **obiectul juridic secundar** îl constituie relațiile sociale cu privire la integritatea corporală sau sănătatea persoanei.

Obiectul material al infracțiunii examinate îl reprezintă corpul persoanei.

Victimă a infracțiunii de opunere de rezistență șefului sau de constrângere a acestuia la încălcarea îndatoririlor de serviciu este șeful sau o altă persoană care îndeplinește obligațiile legate de serviciul militar.

Noțiunea de șef a fost definită în contextul investigării infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.364 CP RM.

În ce privește noțiunea de persoană care îndeplinește obligațiile legate de serviciul militar, trebuie de menționat că serviciul militar este o formă specială a serviciului public ce rezidă în îndeplinirea de către cetățeni a datoriei constituționale privind pregătirea pentru apărarea Patriei. Ținând cont de caracterul specific al serviciului militar, se stabilește prioritatea lui față de alte forme de serviciu public și de altă activitate a cetățenilor Republicii Moldova. Serviciul militar este obligatoriu pentru toți bărbații, cetățeni ai Republicii Moldova, și se îndeplinește în următoarele forme: serviciul militar prin contract; serviciul militar în termen; serviciul militar cu termen redus; serviciul militar ca rezerviști concentrați sau mobilizați. Sunt considerați în serviciul militar și studenții instituțiilor militare de învățământ. Femeile cu pregătire specială necesară dispun de dreptul de a îndeplini serviciul militar prin contract.

Potrivit anexei nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009, prin „îndeplinirea de către militari a obligațiilor de serviciu” se înțelege: 1) participarea la acțiuni militare; 2) exercitarea funcțiilor de serviciu; 3) executarea serviciului de alarmă; 4) participarea la exerciții și antrenamente militare; 5) aflarea pe teritoriul unității militare pe durata stabilită de programul zilnic sau la ordinul comandantului (șefului); 6) aflarea în misiuni, participarea la operațiuni de menținere a păcii sau aflarea la tratament; 7) deplasarea la și de la locul de serviciu, de tratament sau locul misiunii; 8) participarea la concentrări militare; 9) apărarea vieții, sănătății, onoarei și demnității persoanei; 10) acordarea de ajutor organelor de drept pentru asigurarea legalității și ordinii de drept; 11) participarea la acțiunile de prevenire și lichidare a consecințelor calamităților naturale, ale avariilor tehnogene și catastrofelor; 12) alte acțiuni ale militarului, calificate de instanța de judecată ca fiind săvârșite în interesul persoanei, societății și statului; 13) aflarea în prizonierat (cu excepția cazurilor de predare benevolă), în situația de ostatic sau de persoană internată; 14) dispariția militarului până la declararea dispariției sau morții sale, în modul stabilit de lege. La necesitate, la ordinul comandantului (șefului), militarul este obligat să procedeze la îndeplinirea obligațiilor de serviciu în orice moment.

În oricare dintre cele paisprezece ipoteze nominalizate mai sus, militarul apare în ipostaza de persoană care îndeplinește obligațiile legate de serviciul militar.

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la art.365 CP RM constă în fapta prejudiciabilă care este alcătuită din acțiunea principală și acțiunea adiacentă. Astfel, acțiunea principală cunoaște două modalități normative alternative: 1) opunerea de rezistență; 2) constrângerea la încălcarea obligațiilor legate de serviciul militar. La rândul său, acțiunea adiacentă se concretizează în aplicarea violenței.

Opunerea de rezistență reprezintă săvârșirea unor acțiuni active de împotrivire. Ignorarea cerințelor victimei de a înceta activitatea infracțională nu constituie opunere de rezistență. Numai intervenția în vederea curmării acțiunilor șefului ori unei alte persoane, care îndeplinește obligațiile legate de serviciul militar, se consideră opunere de rezistență în accepțiunea dispoziției de la art.365 CP RM.

Constrângerea la încălcarea obligațiilor legate de serviciul militar constituie limitarea libertății de acțiuni și de manifestare a voinței persoanei, având drept scop încălcarea obligațiilor legate de serviciul militar.

Pentru calificarea faptei conform art.365 CP RM, este obligatoriu ca opunerea de rezistență sau constrângerea la încălcarea obligațiilor legate de serviciul militar să fie însoțite de aplicarea violenței. În contextul infracțiunii de opunere de rezistență șefului sau de constrângere a acestuia la încălcarea îndatoririlor de serviciu, prin „violență” se are în vedere violența al cărei grad de intensitate nu-l depășește pe cel al vătămării intenționate medii a integrității corporale sau a sănătății. În cazul în care violența are un grad de intensitate mai sporit, răspunderea se va aplica numai conform art.145 sau 151 CP RM.

Aplicarea răspunderii în baza art.365 CP RM exclude aplicarea suplimentară a art.152 CP RM ori a art.78 din Codul contravențional.

Doar aplicarea violenței poate reprezenta acțiunea adiacentă în conjunctura infracțiunii specificate la art.365 CP RM. În ipoteza acestei infracțiuni, nu pot însoți opunerea de rezistență sau constrângerea la încălcarea obligațiilor legate de serviciul militar: amenințarea cu violența; amenințarea cu răspândirea unor informații compromițătoare despre victimă; amenințarea cu răpirea victimei; amenințarea victimei cu răpirea mijlocului de transport aparținând acesteia etc.

În asemenea cazuri, răspunderea poate fi aplicată conform art.155 CP RM sau făptuitorului îi poate fi aplicată răspunderea disciplinară în conformitate cu prevederile Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare.

Infrațiunea analizată este o infrațiune formală. Ea se consideră consumată din momentul opunerii de rezistență șefului sau unei alte persoane, care îndeplinește obligațiile legate de serviciul militar, ori al constrângerii lor la încălcarea acestor obligații, însoțite de aplicarea violenței.

Latura subiectivă a infrațiunii prevăzute la art.365 CP RM se caracterizează prin intenție directă.

Motivul infrațiunii date se exprimă în: ură; răzbunare; motive huliganice; interes material presupunând executarea unei comenzi în schimbul unei remunerații materiale etc.

Subiectul infrațiunii specificate la art.365 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii faptei a atins vârsta de 18 ani.

Subiectul are calitatea specială de militar. În ipoteza opunerii de rezistență însoțite de aplicarea violenței, subiectul are calitatea specială subsecventă de subaltern în raport cu șeful, privit ca victimă a infrațiunii. În vederea interpretării noțiunilor, care desemnează aceste două calități, facem trimitere la explicațiile de rigoare prezentate cu prilejul analizei infrațiunii specificate la alin.(1) art.364 CP RM.

Privitor la circumstanțele agravante prevăzute la lit.a) și c) alin.(2) și la alin.(3) art.365 CP RM, în principiu, este justificată referirea la explicațiile formulate anterior, în legătură cu agravantele similare consemnate la art.364 CP RM.

În legătură cu agravanta consemnată la lit.b) alin.(2) art.365 CP RM – „săvârșite cu aplicarea armei” – trebuie de menționat că făptuitorul încalcă regulile de aplicare a armei de către militari, statuate în pct.27-32 ale anexei nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009.

3. Insultarea militarului (art.366 CP RM)

La art.366 CP RM este stabilită răspunderea pentru insulta adusă șefului de către subaltern, precum și subalternului de către șef, în timpul îndeplinirii obligațiilor legate de serviciul militar.

Obiectul juridic special al infrațiunii prevăzute la art.366 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la cinstea și demnitatea șefului sau a subalternului care își îndeplinesc obligațiile legate de serviciul militar.

Datorită caracteristicilor sale, infrațiunea de insultare a militarului nu are obiect material.

Victimă a infrațiunii examinate este șeful (atunci când subiectul infrațiunii este subalternul) sau subalternul (atunci când subiectul infrațiunii este șeful).

În situația în care între victimă și făptuitor nu există o asemenea relație, făptuitorului îi poate fi aplicată răspunderea disciplinară în conformitate cu prevederile Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare.

Dacă făptuitorul nu are calitatea de militar, îi poate fi aplicată răspunderea în baza art.352 din Codul contravențional, pentru ultragiurea militarului, concretizată în jignirea intenționată a onoarei, demnității sau reputației profesionale a acestuia în exercițiul obligațiilor de serviciu militar.

Latura obiectivă a infrațiunii specificate la art.366 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care se concretizează în acțiunea de insultă adusă șefului de către subaltern ori subalternului de către șef; 2) timpul săvârșirii infrațiunii, și anume – timpul îndeplinirii obligațiilor legate de serviciul militar.

Acțiunea de insultă constă în atingerea adusă cinstei și demnității victimei prin cuvinte, prin gesturi sau prin alte mijloace, ori prin expunerea la batjocură, ori în fapta de a atribui unei persoane un defect, boală sau infirmitate, care, chiar dacă sunt reale, nu ar trebui relevate.

Așadar, acțiunea analizată poate fi comisă prin cuvinte (verbal sau în scris), prin gesturi insultătoare, prin orice alte mijloace (fotografii, desene, înregistrări audio sau video etc.) sau prin expunere la batjocură (punerea victimei într-o situație ridicolă, umilitoare ori care stârnește râsul). Insulta poate fi directă (nemijlocită) sau indirectă (prin intermediul unui mijloc de comunicare), explicită sau implicită, mascată, simbolică etc. Acțiunea de insultă poate fi comisă în prezența victimei sau în absența acesteia, în public sau în prezența unei singure persoane.

În ce privește ipoteza de a atribui unei persoane un defect, boală sau infirmitate – care, chiar dacă sunt reale, nu ar trebui relevate – prin „defect” se înțelege o stare fizică sau psihică anormală, nativă sau dobândită în mod involuntar (bâlbâială, ticuri etc.). Prin „boală” se are în vedere o stare patologică fizică ori psihică (tuberculoză, sifilis, epilepsie etc.), iar prin „infirmitate” trebuie de înțeles lipsa ori deformarea unui organ,

lipsa unui simț ori încetarea funcționării unui organ, consecințe ale unui accident sau ale unei boli etc. (șchiop, ciung, cocoșat, orb, surd, impotent etc.). Defectul, boala sau infirmitatea trebuie să fie dintre acelea care nu ar trebui relevate, deci care pun o persoană în stare de inferioritate, stârnesc compătimire ori repulsie. Nu are importanță dacă defectul, boala sau infirmitatea sunt reale sau nu. Și în acest caz fapta poate fi comisă prin cuvinte, gesturi ori alte mijloace, direct sau indirect, explicit ori implicit etc. Caracterul ofensator al faptei urmează a fi apreciat în concret. De aceea, se va cere personal victimei și martorilor să precizeze în ce anume au constat cuvintele, gesturile ori alte mijloace folosite de făptuitor pentru săvârșirea faptei. La aprecierea faptei drept ofensatoare sau nu se va ține seama de contextul exact în care au fost rostite, scrise ori efectuate cuvintele, expresiile sau gesturile despre care se pretinde că au constituit insultă, de semnificația ce li se atribuie în mod curent în mediul social în care trăiesc persoanele respective, precum și de relațiile dintre făptuitor și victimă.

Săvârșind acțiunea specificată la art.366 CP RM, făptuitorul încalcă anumite prevederi normative (de exemplu, cele ale pct.94-105 ale anexei nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009).

În alt context, acțiunea de insultă trebuie diferențiată de acțiunea de calomnie, adică de răspândirea cu bunăștiință a unor scormiri mincinoase ce defăimează o altă persoană, însoțită de învinuirea de săvârșire a unei infracțiuni deosebit de grave sau excepțional de grave ori soldată cu urmări grave. Calomnierea militarului atrage fie răspunderea în baza art.70 sau 352 din Codul contravențional, fie răspunderea disciplinară în conformitate cu prevederile Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare.

Cât privește timpul săvârșirii infracțiunii de insultare a militarului, timpul îndeplinirii obligațiilor legate de serviciul militar se referă la ipoteza când victima se află în exercițiul funcțiunii, în exercițiul obligațiilor legate de serviciul militar, atunci când este insultată. Ipoteza analizată presupune două situații: 1) insulta este săvârșită în timpul îndeplinirii nemijlocite de către victimă a obligațiilor concrete legate de serviciul militar; 2) insulta este săvârșită în timpul îndeplinirii de către victimă a obligațiilor legate de serviciul militar, îndeplinire implicând totalitatea acțiunilor îndreptate spre atingerea unui anumit rezultat peste un timp anumit.

Infracțiunea specificată la art.366 CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul insultării victimei.

Latura subiectivă a infracțiunii în cauză se caracterizează prin intenție directă.

Deși insulta este săvârșită în timpul îndeplinirii de către victimă a obligațiilor legate de serviciul militar, nu putem afirma că aceasta este săvârșită neapărat în scopul reprimării victimei pentru îndeplinirea respectivei obligații. Nu întotdeauna există o legătură causală între infracțiunea de insultare a militarului și îndeplinirea de către victimă a obligațiilor legate de serviciul militar. Este posibil ca insulta să fie săvârșită indiferent de motivul infracțiunii, fiind fără legătură cu îndeplinirea de către victimă a obligațiilor legate de serviciul militar (gelozie, răzbunare, interes material etc.). Cât privește răzbunarea, aceasta poate avea la bază relațiile de ostilitate personale dintre făptuitor și victimă, relații care nu sunt legate relevant cu serviciul victimei.

Subiectul infracțiunii prevăzute la art.366 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii faptei a atins vârsta de 18 ani.

În plus, subiectul are o dublă calitate specială: 1) militar; 2) subaltern în raport cu victima infracțiunii (atunci când infracțiunea este comisă asupra șefului) sau șef în raport cu victima infracțiunii (atunci când infracțiunea este comisă asupra subalternului). În vederea interpretării noțiunilor, care desemnează aceste două calități, facem trimitere la explicațiile de rigoare prezentate cu ocazia examinării infracțiunii specificate la alin.(1) art.364 CP RM.

4. Amenințarea militarului (art.367 CP RM)

Fapta de amenințare a militarului este incriminată în art.367 CP RM într-o variantă-tip și într-o variantă agravată.

Amenințarea militarului în varianta-tip este incriminată la alin.(1) art.367 CP RM: amenințarea militarului de către șef sau subaltern cu moartea, cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia în timpul îndeplinirii obligațiilor legate de serviciul militar.

La rândul său, amenințarea militarului în varianta sa agravată este incriminată la alin.(2) art.367 CP RM, atunci când aceasta este săvârșită:

- pe timp de război (lit.a);
- în condiții de luptă (lit.b).

Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art.367 CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la libertatea psihică (morală) a militarului care își îndeplinește obligațiile legate de serviciul militar.

Datorită trăsăturilor sale particularizante, infracțiunea de amenințare a militarului nu are obiect material.

Victimă a infracțiunii examinate este militarul. Mai precis, este șeful (atunci când subiectul infracțiunii este subalternul) sau subalternul (atunci când subiectul infracțiunii este șeful).

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la art.367 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de amenințare a militarului cu moartea (a se citi – cu omor), cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia; 2) timpul săvârșirii infracțiunii: timpul îndeplinirii obligațiilor legate de serviciul militar.

În sensul art.367 CP RM, prin „amenințare cu moartea, cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia” se are în vedere aducerea la cunoștința victimei a faptului că ea va fi omorâtă, că îi va fi vătămată integritatea corporală sau sănătatea ori că va fi bătută. Totodată, precizăm că, în sensul art.367 CP RM, amenințarea cu moartea, cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia nu este o fază oratorie în contextul faptelor prevăzute la art.145 sau 151 CP RM ori la art.78 din Codul contravențional, în care cel care a luat hotărârea de a săvârși omorul, vătămarea intenționată integrității corporale sau a sănătății ori bătaia comunică hotărârea sa altor persoane, pentru a-și exterioriza gândul. Săvârșind infracțiunea prevăzută la art.367 CP RM, făptuitorul chiar aduce la realizare o intenție infracțională distinctă – cea de amenințare cu moartea, cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia.

În alt context, în ipoteza amenințării cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății, se are în vedere oricare din cele trei tipuri ale vătămării integrității corporale sau a sănătății: a) vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății; b) vătămarea medie a integrității corporale sau a sănătății; c) vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății. În ipoteza amenințării cu bătaia, prin „bătaie” se înțelege lovituri multiple care cauzează durere fizică.

Alte tipuri de amenințare cu violența (de exemplu, amenințarea cu cauzarea unei leziuni corporale care nu implică un prejudiciu pentru sănătate și care nu cauzează o durere fizică) nu au relevanță în cazul infracțiunii prevăzute la art.367 CP RM. Cu atât mai mult, în contextul infracțiunii prevăzute la art.367 CP RM, nu au relevanță alte tipuri de violență psihică (de exemplu, amenințarea cu distrugerea sau cu deteriorarea bunurilor, amenințarea cu divulgarea unor informații defăimătoare sau compromițătoare, hipnoza, efectul zombi, tehnica influențării psihologice graduale, tehnica influențării psiholingvistice etc.).

Fapta nu constituie infracțiunea prevăzută la art.367 CP RM, dacă făptuitorul amenință cu folosirea unei căi legale (că va intenta un proces sau că va denunța săvârșirea unei infracțiuni etc.) ori cu exercitarea unui drept sau cu îndeplinirea îndatoririlor de serviciu etc., deoarece în astfel de cazuri amenințarea nu are caracter ilicit. Nici nu este vorba despre o amenințare propriu-zisă, ci mai curând despre avertizarea persoanei respective cu privire la un demers legal ce urmează a fi întreprins.

În accepțiunea art.367 CP RM, acțiunea de amenințare a militarului cu moartea, cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia se poate realiza prin orice mijloace (verbal, în scris, prin mijloace de comunicare la distanță, prin gesturi semnificative, în mod direct sau prin intermediul unei terțe persoane etc.). Amenințarea poate fi explicită (se indică anume răul care va fi pricinuit) sau implicită (victima este lăsată să deducă răul cu care este amenințată). De asemenea, amenințarea poate fi fățișă (când făptuitorul este cunoscut de la început), sau ascunsă (când făptuitorul își ascunde identitatea, de exemplu, printr-o scrisoare anonimă).

Amenințarea militarului cu moartea, cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia trebuie să fie serioasă, dar și aptă să insuflă temerea că fapta păgubitoare va fi săvârșită într-un viitor nu prea îndepărtat. Îndeplinirea acestei cerințe se va aprecia în raport de împrejurările concrete ale cauzei, ținându-se seama de răul cu care s-a amenințat, de mijloacele de săvârșire a faptei, împrejurările concrete de timp și loc, relațiile dintre făptuitor și victimă, de posibilitatea efectivă de săvârșire a faptei păgubitoare, de gradul de instruire și de experiența de viață a victimei etc. Nu se realizează această cerință dacă amenințarea militarului cu moartea, cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia este condiționată de repetarea unei anumite comportări necorespunzătoare a victimei ori dacă amenințarea nu are ca obiect producerea unui rău determinat (de exemplu, făptuitorul amenință victima că îi va face „un rău”).

Articolul 367 CP RM este o normă specială în raport cu articolul 155 CP RM, atunci când presupune amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății (nu și atunci când presupune amenințarea cu bătaia). În acord cu art.116 CP RM, se va aplica numai art.367 CP RM, nefiind necesară reținerea la calificare a art.155 CP RM.

Pentru aplicarea răspunderii în baza art.367 CP RM, este necesar ca acțiunea de amenințare a militarului cu moartea, cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia să fie săvârșită în timpul îndeplinirii obligațiilor legate de serviciul militar. În ipoteza în care această condiție nu este îndeplinită, răspunderea se va aplica, după caz, în conformitate cu art.155 CP RM sau cu art.352 din Codul contravențional, ori în conformitate cu prevederile Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare.

Infrațiunea specificată la art.367 CP RM este o infrațiune formală. Ea se consideră consumată din momentul expunerii amenințării cu moartea, cu vătămarea integrității corporale sau a sănătății ori cu bătaia, cu condiția că victima a perceput adecvat amenințarea dată.

Latura subiectivă a infrațiunii examinate se caracterizează, în primul rând, prin intenție directă. Motivele și scopurile infrațiunii pot fi variate. Cel mai des, motivul se exprimă în răzbunare, iar scopul – în schimbarea conduitei victimei în interesul făptuitorului.

Subiectul infrațiunii de amenințare a militarului este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii infrațiunii a atins vârsta de 18 ani.

În afară de aceasta, subiectul are o dublă calitate specială: 1) militar; 2) subaltern în raport cu victima infrațiunii (atunci când infrațiunea este comisă asupra șefului) sau șef în raport cu victima infrațiunii (atunci când infrațiunea este comisă asupra subalternului). În vederea interpretării noțiunilor care desemnează aceste două calități, facem trimitere la explicațiile de rigoare prezentate cu prilejul analizei infrațiunii specificate la alin.(1) art.364 CP RM.

Cât privește circumstanțele agravante consemnate la alin.(2) art.367 CP RM, în principiu, este justificată referirea la explicațiile formulate anterior, în legătură cu agravantele similare specificate la alin.(3) art.364 CP RM.

5. Acte de violență săvârșite asupra militarului (art.368 CP RM)

Actele de violență săvârșite asupra militarului se incriminează în art.368 CP RM într-o variantă-tip și într-o variantă agravată.

Actele de violență săvârșite asupra militarului în varianta-tip se incriminează la alin.(1) art.368 CP RM: vătămarea intenționată ușoară a integrității corporale sau a sănătății ori lovirea subalternului de către șef, precum și a șefului de către subaltern în timpul când aceștia îndeplinesc obligațiile legate de serviciul militar.

La rândul său, actele de violență săvârșite asupra militarului în varianta agravată se incriminează la alin.(2) art.368 CP RM, atunci când acestea:

- se săvârșesc de două sau mai multe persoane (lit.a));
- se săvârșesc cu aplicarea armei (lit.b));
- se soldează cu urmări grave (lit.c));
- se săvârșesc pe timp de război (lit.d));
- se săvârșesc în condiții de luptă (lit.e)).

Obiectul juridic special al infrațiunii specificate la art.368 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la integritatea corporală sau sănătatea șefului sau a subalternului care își îndeplinesc obligațiile legate de serviciul militar.

Obiectul material al infrațiunii analizate îl reprezintă corpul persoanei.

Victimă a infrațiunii examinate este șeful (atunci când subiectul infrațiunii este subalternul) sau subalternul (atunci când subiectul infrațiunii este șeful).

Latura obiectivă a infrațiunii prevăzute la art.368 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea sau inacțiunea de cauzare a vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății ori în acțiunea de lovire; 2) urmările prejudiciabile, și anume – vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății ori durerea fizică; 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile; 4) timpul săvârșirii infrațiunii: timpul îndeplinirii obligațiilor legate de serviciul militar.

Observăm că fapta prejudiciabilă în cauză se înfățișează sub oricare din următoarele două modalități normative cu caracter alternativ: a) acțiunea sau inacțiunea de cauzare a vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății; b) acțiunea de lovire.

Referitor la prima dintre aceste modalități, vom menționa că, în primul rând, cauzarea vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății se poate concretiza în acțiune (otrăvire, aruncare de substanțe corosive, transmiterea unei boli contagioase etc.). Acțiunea poate avea nu doar natură fizico-mecanică, chimică sau biologică, dar și natură psihică (de exemplu, persoanei i se comunică despre o mare nenorocire, imaginată, producându-i un șoc emoțional de pe urma căruia victima a rămas suferindă).

Inacțiune, ca expresie a cauzării vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății, poate fi considerată lipsa de reacție pentru a preveni o accidentare, în cazul în care făptuitorul putea și trebuia să o facă (de exemplu, făptuitorul nu reează capacul deasupra unui canal, nu acoperă o groapă sau un șanț, nu instalează semne de avertizare, nu îngrădește un loc periculos etc., iar victima este expusă să se lovească sau să se accidenteze, căzând în canal, în groapă, în șanț, împiedicându-se de un obstacol etc.).

La calificarea faptei potrivit art.368 CP RM nu are importanță dacă, în momentul cauzării vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății, victima a simțit sau nu durere. La fel nu are relevanță dacă vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății a fost produsul direct al acțiunii sau al inacțiunii prejudiciabile sau dacă, din contra, ea a rezultat indirect din acea acțiune sau inacțiune. De asemenea, nu contează dacă vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății este rezultatul nemijlocit (imediat) al acțiunii sau al inacțiunii făptuitorului, sau dacă, din contra, această acțiune sau inacțiune a provocat intervenția unei alte energii care, la rândul ei, a produs (deci, mediat) vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății (de exemplu, pe post de instrument animat de cauzare a vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății se folosește o persoană iresponsabilă sau care nu are vârsta răspunderii penale).

Fapta se va califica în conformitate cu art.368 CP RM și atunci când făptuitorul constrânge victima să facă ceva care să-i cauzeze vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății (de exemplu, victima este silită să sară de la înălțime, în cădere fiindu-i vătămată ușor integritatea corporală sau sănătatea).

În general, la calificare nu au importanță mijloacele pe care le-a folosit făptuitorul pentru a cauza vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății (de exemplu, curent electric, substanțe otrăvitoare, focul sau alte asemenea mijloace). Totuși, în cazul modalității agravate consemnate la lit.b) alin.(2) art.368 CP RM, legea indică asupra armei în calitate de mijloc special de săvârșire a infracțiunii.

Dacă e să ne referim la cea de-a doua modalitate a faptei prejudiciabile specificate la art.368 CP RM, trebuie de consemnat că acțiunea de lovire constă într-o acțiune mecanică directă și violentă asupra corpului victimei. Ea poate fi realizată de făptuitor în mod nemijlocit (folosind pumnul, palma, capul, piciorul etc.) sau cu ajutorul unor obiecte dintre cele mai diverse.

În altă privință, semnul care interesează în mod special, în planul examinării laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art.368 CP RM, îl constituie urmările prejudiciabile. Acestea se exprimă fie în vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății, fie în durere fizică.

Ca urmare prejudiciabilă, vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății comportă următoarele trăsături distinctive: 1) lipsa pericolului pentru viață; 2) lipsa urmărilor prejudiciabile caracteristice pentru vătămarea intenționată gravă sau medie a integrității corporale sau a sănătății; 3) dereglarea de scurtă durată a sănătății; 4) pierderea neînsemnată, dar stabilă, a capacității de muncă.

Ultimele două trăsături au un caracter alternativ. De aceea, va avea aceeași forță la calificarea infracțiunii prezența oricăreia din ele, precum și prezența concomitentă a ambelor trăsături. Doar în planul individualizării pedepsei se va lua în considerare atestarea singulară sau concomitentă a trăsăturilor distinctive nr.3 și 4 consemnate mai sus.

În acord cu pct.72 al Regulamentului Ministerului Sănătății de apreciere medico-legală a gravității vătămării corporale, nr.99 din 27.06.2003 [7], „dereglarea sănătății de scurtă durată este determinată nemijlocit de leziunea corporală și durează mai mult de 6 zile, dar nu mai mult de 21 zile (trei săptămâni)”. În special, la dereglarea de scurtă durată a sănătății se raportează: slăbirea vederii sau a auzului (legată de pierderea neînsemnată, dar stabilă, a capacității de muncă); numeroase excoriații (julituri) sau echimoze (vânătăi); pierderea degetului de la mână (cu excepția celui mare și arătător) etc.

Potrivit pct.73 al Regulamentului Ministerului Sănătății de apreciere medico-legală a gravității vătămării corporale, nr.99 din 27.06.2003, prin „pierdere neînsemnată, dar stabilă, a capacității de muncă” se are în vedere „o incapacitate generală de muncă în volum de până la 10% inclusiv”.

Cât privește durerea fizică, în calitate de urmare prejudiciabilă, care se află în legătură causală cu acțiunea de lovire, se are în vedere reacția psihofiziologică a organismului, produsă ca urmare a unei puternice excitații a terminațiilor nervoase din organele și țesuturile umane, exprimându-se în senzații fizice negative cu grad variat de pronunțare.

În alt context, trebuie de menționat că aplicarea răspunderii în baza art.368 CP RM exclude calificarea suplimentară potrivit art.78 din Codul contravențional.

Timpul săvârșirii infracțiunii are un caracter obligatoriu în contextul infracțiunii prevăzute la art.368 CP RM. Pentru aplicarea răspunderii în baza art.368 CP RM, este necesar ca acțiunea sau inacțiunea de cauzare a vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății ori acțiunea de lovire să fie săvârșită în timpul îndepli-

nirii obligațiilor legate de serviciul militar. În ipoteza în care această condiție nu este îndeplinită, răspunderea se va aplica în conformitate cu art.78 din Codul contravențional.

Infracțiunea specificată la art.368 CP RM este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul survenirii vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății sau a durerii fizice.

Dacă urmările prejudiciabile sunt de o gravitate mai mare, răspunderea se va aplica numai în baza art.145, 151 sau 152 CP RM. Nu va fi necesară calificarea suplimentară în corespundere cu art.368 CP RM.

Latura subiectivă a infracțiunii analizate se exprimă, în primul rând, în vinovăție sub formă de intenție directă sau indirectă.

Motivele infracțiunii prevăzute la art.368 CP RM pot fi diverse: răzbunare; gelozie; invidie; ură; motive huliganice; interes material etc.

Subiectul infracțiunii examinate este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 18 ani.

În plus, subiectul are o dublă calitate specială: 1) militar; 2) subaltern în raport cu victima infracțiunii (atunci când infracțiunea este comisă asupra șefului) sau șef în raport cu victima infracțiunii (atunci când infracțiunea este comisă asupra subalternului). În vederea interpretării noțiunilor, care desemnează aceste două calități, facem trimitere la explicațiile de rigoare prezentate cu prilejul examinării infracțiunii specificate la alin.(1) art.364 CP RM.

Fiecare din circumstanțele agravante menționate la alin.(2) art.368 CP RM își are corespondentul în infracțiunile prevăzute la art.364 și/sau 365 CP RM. De aceea, este admisibilă o abordare similară a esenței circumstanțelor respective, cu particularizările de rigoare, condiționate de specificul infracțiunii specificate la art.368 CP RM. Precizăm numai că, în sensul lit.c) alin.(2) art.368 CP RM, prin „urmări grave” trebuie de înțeles: vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; decesul victimei. Față de aceste urmări faptei se manifestă imprudență.

6. Încălcarea regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari dacă între ei nu există raporturi de subordonare (art.369 CP RM)

Fapta de încălcare a regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, dacă între ei nu există raporturi de subordonare, este incriminată în art.369 CP RM în două variante-tip și în două variante agravate.

Încălcarea regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, dacă între ei nu există raporturi de subordonare, în prima variantă-tip este incriminată la alin.(1) art.369 CP RM: încălcarea regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, în timpul îndeplinirii serviciului militar, dacă între ei nu există raporturi de subordonare și dacă această încălcare s-a manifestat prin acte de violență.

La rândul său, încălcarea regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, dacă între ei nu există raporturi de subordonare, în prima sa variantă agravată este incriminată la lit.b) alin.(2) art.369 CP RM: ea presupune că infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.369 CP RM este săvârșită asupra a două sau mai multor persoane.

Încălcarea regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, dacă între ei nu există raporturi de subordonare, în cea de-a doua variantă-tip este incriminată la lit.c) alin.(2) art.369 CP RM: încălcarea regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, în timpul îndeplinirii serviciului militar, dacă între ei nu există raporturi de subordonare și dacă această încălcare s-a manifestat prin acte de violență care se soldează cu vătămarea ușoară sau medie a integrității corporale sau a sănătății.

Cea de-a doua variantă agravată este consemnată la alin.(3) art.369 CP RM, presupunând că infracțiunile specificate la alineatele (1) și (2):

- sunt săvârșite de două sau mai multe persoane (lit.a));
- sunt săvârșite cu aplicarea armei (lit.b));
- se soldează cu urmări grave (lit.c)).

Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.369 CP RM are un caracter complex: *obiectul juridic principal* îl constituie relațiile sociale cu privire la respectarea, în timpul îndeplinirii serviciului militar, a regulilor statutare referitoare la relațiile dintre militari, dacă între aceștia nu există raporturi de subordonare; *obiectul juridic secundar* îl formează relațiile sociale cu privire la integritatea corporală a persoanei.

În cazul modalității agravate consemnate la lit.c) alin.(3) art.369 CP RM, în plan secundar, se aduce atingere relațiilor sociale cu privire la sănătatea sau viața persoanei. În acest caz, atingerea adusă relațiilor sociale cu privire la integritatea corporală a persoanei este antecedentă atingerii aduse relațiilor sociale cu privire la sănătatea sau viața persoanei.

Obiectul material al infracțiunii specificate la alin.(1) art.369 CP RM îl reprezintă corpul persoanei.

Victimă a infracțiunii examinate este militarul care nu se află într-un raport de subordonare (supraordonare) față de subiectul infracțiunii. Nu se află în relații de subordonare între ei militarii care nu sunt șefi sau subalterni unul față de altul.

Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.369 CP RM include următoarele două semne: 1) fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de încălcare a regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, dacă între ei nu există raporturi de subordonare și dacă această încălcare s-a manifestat prin acte de violență; 2) timpul săvârșirii infracțiunii: timpul îndeplinirii serviciului militar.

Luând în considerare prevederea de la lit.c) alin.(2) art.369 CP RM, în sensul dispoziției de la alin.(1) art.369 CP RM, prin „violență” trebuie de înțeles cauzarea leziunilor corporale care nu presupun un prejudiciu adus sănătății.

Precizăm că, atunci când este săvârșită încălcarea regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, în timpul îndeplinirii serviciului militar – dacă între ei nu există raporturi de subordonare și dacă această încălcare s-a manifestat prin acte de violență care se soldează cu vătămarea ușoară sau medie a integrității corporale sau a sănătății – răspunderea se va aplica pentru infracțiunea prevăzută la lit.c) alin.(2) art.369 CP RM.

În alt registru, pentru aplicarea răspunderii potrivit alin.(1) art.369 CP RM, cerința obligatorie este ca actele de violență să aibă un caracter ilegal. În contextul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.369 CP RM nu se au în vedere actele de violență legale (de exemplu, aplicate în legătură cu legitima apărare, reținerea infractorului, starea de extremă necesitate etc.).

În orice caz, actele de violență trebuie privite ca expresie a încălcării de către făptuitor a regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari. Relațiile dintre militari sunt reglementate în detaliu de norme cuprinse în Capitolul III „Relațiile dintre militari” al anexei nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009. Încălcarea acestor norme intră sub incidența art.369 CP RM. În lipsa încălcării de către făptuitor a regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, actele de violență nu pot fi calificate conform art.369 CP RM.

În același timp, legiuitorul nu cere ca actele de violență – ca expresie a încălcării de către făptuitor a regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari – să fie aplicate anume în legătură cu îndeplinirea de către victimă a obligațiilor legate de serviciul militar. Chiar și în lipsa acestei legături, art.369 CP RM este aplicabil.

Timpul săvârșirii infracțiunii are un caracter obligatoriu în conjunctura infracțiunii specificate la art.369 CP RM. În vederea aplicării răspunderii în baza art.369 CP RM, este necesar ca acțiunea de încălcare a regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, dacă între ei nu există raporturi de subordonare și dacă această încălcare s-a manifestat prin acte de violență, să fie săvârșită în timpul îndeplinirii serviciului militar. În ipoteza în care această condiție nu este îndeplinită, răspunderea se va aplica în conformitate cu art.78 din Codul contravențional.

Pentru a înțelege sensul exact al noțiunii „timpul îndeplinirii serviciului militar”, vom menționa că, în acord cu art.18 al Legii cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei, durata serviciului militar este: a) pentru militarii care îndeplinesc serviciul militar în termen – 12 luni; b) pentru militarii care îndeplinesc serviciul militar cu termen redus – 3 luni; c) pentru militarii care îndeplinesc serviciul militar prin contract – perioada indicată în contract; d) pentru rezerviștii concentrați – durata concentrărilor. În caz de mobilizare, durata serviciului militar nu se stabilește.

Infracțiunea prevăzută alin.(1) art.369 CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul încălcării regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, dacă între ei nu există raporturi de subordonare și dacă această încălcare s-a manifestat prin acte de violență.

Latura subiectivă a acestei infracțiuni se caracterizează prin intenție directă.

Motivele infracțiunii specificate la alin.(1) art.369 CP RM se pot exprima în: răzbunare; gelozie; invidie; ură; motive huliganice; interes material etc.

Subiectul infracțiunii examinate este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 18 ani. În plus, subiectul are calitatea specială de militar care nu se află într-un raport de subordonare (supraordonare) față de victima infracțiunii. În vederea interpretării noțiunilor care desemnează această calitate a subiectului, facem trimitere la explicațiile de rigoare prezentate cu prilejul examinării infracțiunii specificate la alin.(1) art.364 CP RM.

Cât privește infracțiunea prevăzută la lit.c) alin.(2) art.369 CP RM, deosebirea acesteia față de infracțiunea specificată la alin.(1) art.369 CP RM constă, în principal, în: a) conținutul obiectului juridic secundar; b) prezența obligatorie a urmărilor prejudiciabile; c) conținutul urmărilor prejudiciabile.

Astfel, în situația infracțiunii prevăzute la lit.c) alin.(2) art.369 CP RM, *obiectul juridic secundar* îl constituie relațiile sociale cu privire la sănătatea persoanei. Urmările prejudiciabile ale infracțiunii în cauză se exprimă în vătămarea ușoară sau medie a integrității corporale sau a sănătății.

Precizăm că, atunci când se comite încălcarea regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, în timpul îndeplinirii serviciului militar – dacă între ei nu există raporturi de subordonare și dacă această încălcare s-a manifestat prin acte de violență care se soldează cu vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății – calificarea urmează a fi făcută conform art.151 CP RM. În acest caz, nu este necesară calificarea suplimentară conform art.369 CP RM.

Referitor la circumstanța agravantă consemnată la lit.b) alin.(2) art.369 CP RM – „săvârșită asupra a două sau mai multor persoane” – este important ca intenția de încălcare a regulilor statutare cu privire la relațiile dintre militari, în timpul îndeplinirii serviciului militar, dacă între ei nu există raporturi de subordonare și dacă această încălcare s-a manifestat prin acte de violență, să se formeze fie până la comiterea respectivei fapte asupra primei victime, fie în procesul de comitere a respectivei fapte asupra primei victime. Nu însă după aceasta. În caz contrar, cele săvârșite vor forma concursul dintre două sau mai multe infracțiuni prevăzute la alin.(1) art.369 CP RM.

Cât privește prevederile de la alin.(3) art.369 CP RM, conținutul acestora se interpretează după modelul pe care îl cunoaștem din cadrul analizei infracțiunilor examinate anterior, cu ajustările de rigoare.

Precizăm doar că, în sensul dispoziției de la lit.c) alin.(3) art.369 CP RM, prin „urmări grave” se are în vedere vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori decesul victimei. Față de aceste urmări prejudiciabile făptuitorul manifestă imprudență.

Din punctul de vedere al laturii obiective, fapta infracțională prevăzută la lit.c) alin.(3) art.369 CP RM cuprinde, după caz, fie leziunile corporale care nu presupun un prejudiciu pentru sănătate, fie vătămarea ușoară sau medie a integrității corporale sau a sănătății (urmările prejudiciabile primare), care, la rândul său, implică producerea unor urmări prejudiciabile mai grave – vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori decesul victimei (urmările prejudiciabile secundare).

Vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori decesul victimei trebuie să se găsească într-o legătură de cauzalitate directă cu leziunile corporale care nu presupun un prejudiciu pentru sănătate ori cu vătămarea ușoară sau medie a integrității corporale sau a sănătății. Mai mult, această legătură de cauzalitate trebuie să fie cuprinsă de vinovăția făptuitorului.

7. Dezertarea (art.371 CP RM)

Fapta de dezertare este incriminată în art.371 CP RM într-o variantă-tip și în două variante agravate.

Dezertarea în varianta-tip este incriminată la alin.(1) art.371 CP RM: părăsirea unității militare, centrului de instrucție sau locului de serviciu în scopul eschivării de la serviciul militar, de la concentrare sau mobilizare, precum și neprezentarea din același motiv la serviciu ori la concentrare sau mobilizare în cazurile permisiiei din unitatea militară sau din centrul de instrucție, repartizării, transferării, întoarcerii din misiune, din concediu sau din instituția curativă, săvârșită de către un militar sau rezervist.

La rândul său, dezertarea în prima sa variantă agravată este incriminată la alin.(2) art.371 CP RM, atunci când aceasta este săvârșită:

- cu armă (lit.a));
- de două sau mai multe persoane (lit.b)).

Dezertarea în cea de-a doua variantă agravată a sa este incriminată la alin.(3) art.371 CP RM, atunci când aceasta este săvârșită:

- pe timp de război (lit.a));
- în condiții de luptă (lit.b)).

În conformitate cu alin.(5) art.371 CP RM, militarul care pentru prima dată a dezertat în condițiile alin.(1) art.371 CP RM se liberează de răspundere penală, dacă dezertarea a fost săvârșită în urma unui concurs de împrejurări grele.

Obiectul juridic special al infracțiunii de dezertare îl formează relațiile sociale cu privire la ordinea și disciplina militară, a căror normală desfășurare și dezvoltare este asigurată prin prezența militarului, în mod permanent, la unitatea, formațiunea sau serviciul din care face parte.

Datorită particularităților ce o caracterizează, infracțiunea în cauză nu are nici obiect material, nici victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art.371 CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de părăsire a unității militare, a centrului de instrucție sau a locului de serviciu, ori în inacțiunea de neaprezentare la serviciu ori la concentrare sau mobilizare în cazurile permisiei din unitatea militară sau din centrul de instrucție, repartizării, transferării, întoarcerii din misiune, din concediu sau din instituția curativă.

În acest fel, fapta prejudiciabilă analizată cunoaște următoarele două modalități normative alternative: 1) acțiunea de părăsire a unității militare, a centrului de instrucție sau a locului de serviciu; 2) inacțiunea de neaprezentare la serviciu ori la concentrare sau mobilizare în cazurile permisiei din unitatea militară sau din centrul de instrucție, repartizării, transferării, întoarcerii din misiune, din concediu sau din instituția curativă.

Părăsirea unității militare, a centrului de instrucție sau a locului de serviciu presupune lăsarea, abandonarea neautorizată a acestor locații. La rândul său, neaprezentarea la serviciu ori la concentrare sau mobilizare – în cazurile permisiei din unitatea militară sau din centrul de instrucție, repartizării, transferării, întoarcerii din misiune, din concediu sau din instituția curativă – presupune omisiunea neautorizată a făptuitorului de a reveni, în împrejurările relevate, la serviciu ori la concentrare sau mobilizare.

Infracțiunea de dezertare presupune o absență prelungită dincolo de termenul stabilit de lege și numai dacă făptuitorul a beneficiat de libertate de voință și acțiune, având posibilitatea de a opta între revenirea la unitatea militară, la centrul de instrucție sau la locul de serviciu și rămânerea în poziția de dezertor. Dacă, însă, un militar este, de exemplu, reținut în momentul în care mai avea posibilitatea să se întoarcă de bunăvoie în unitate înainte de expirarea termenului, el nu va mai răspunde pentru infracțiunea de dezertare, întrucât se afla la dispoziția organelor care au dispus reținerea.

Modul de permisie din locul de dispunere a unității este reglementat în pct.412-419 ale anexei nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009.

În alt registru, vom menționa că, la calificarea faptei în conformitate cu art.371 CP RM, nu contează durata absenței făptuitorului în unitatea militară, centrul de instrucție sau locul de serviciu. Această circumstanță poate fi avută în vedere numai la individualizarea pedepsei.

Înceind analiza laturii obiective a infracțiunii de dezertare, vom consemna că aceasta este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul încetării activității infracționale (de exemplu, din momentul predării făptuitorului) sau datorită survenirii unor evenimente care împiedică această activitate (de exemplu, a reținerii făptuitorului). Acesta întrucât infracțiunea prevăzută la art.371 CP RM este o infracțiune continuă ce se caracterizează prin săvârșirea neîntreruptă, timp nedeterminat, a activității infracționale.

Latura subiectivă a infracțiunii specificate la art.371 CP RM se caracterizează prin intenție directă.

Motivele acestei infracțiuni se pot exprima în: recalcitrantă; teribilism; năzuința de a-și vizita persoanele apropiate; teama pentru propria securitate; năzuința de a se elibera de lipsurile și greutatea inerente serviciului militar; lașitatea manifestată pe timp de război sau în condiții de luptă; năzuința de a îndeplini serviciul militar într-un alt loc decât cel din care a dezertat făptuitorul etc.

Scopul infracțiunii are un caracter obligatoriu în contextul infracțiunii de dezertare. Acesta este scopul eschivării de la serviciul militar. În prezența oricărui alt scop cele săvârșite nu vor putea atrage răspunderea potrivit art.371 CP RM.

Subiectul infracțiunii prevăzute la art.371 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 18 ani. În plus, subiectul are calitatea specială de militar sau rezervist. În ultima instanță, rezervistul este și el un militar. Or, în sensul art.371 CP RM, se are în vedere nu un rezervist oarecare, dar o persoană care îndeplinește serviciul militar ca rezervist concentrat sau mobilizat.

Potrivit alin.(5) art.371 CP RM, militarul care pentru prima dată a dezertat în condițiile alin.(1) art.371 CP RM se liberează de răspundere penală dacă dezertarea a fost săvârșită în urma unui concurs de împrejurări grele. Astfel, în vederea aplicării acestei prevederi, este necesară întrunirea următoarelor două condiții: 1) militarul săvârșește pentru prima dată infracțiunea specificată la alin.(1) art.371 CP RM; 2) dezertarea a fost comisă în urma unui concurs de împrejurări grele.

Cât privește prima condiție, se poate deduce că, la cea de-a doua dezertare, făptuitorul nu mai poate beneficia de liberarea de răspundere penală în condițiile prevăzute la alin.(5) art.371 CP RM. De asemenea, rezultă că prevederea de la alin.(5) art.371 CP RM nu se răsfrânge asupra acelor persoane care săvârșesc pentru prima dată dezertarea în prezența circumstanțelor agravante consemnate la alin.(2) sau (3) art.371 CP RM.

Cât privește cea de-a doua condiție, prin „concură de împrejurări grele” se înțelege: împrejurările extrem de nefavorabile vizând viața de familie (decesul, accidentarea gravă sau îmbolnăvirea gravă a unei rude apropiate sau a soției (soțului), violența în familie, producerea unui incendiu în casa familiei etc.); molestarea sistematică din partea camarazilor etc.

În principal, trăsăturile circumstanțelor agravante specificate la alin.(2) și (3) art.371 CP RM ne sunt cunoscute din explicațiile vizând infracțiunile prevăzute la art.364 și/sau 365 CP RM, la care facem trimitere.

Precizăm doar că, în sensul lit.a) alin.(2) art.371 CP RM, se are în vedere prezența armei asupra făptuitorului. Dacă acesta a sustras arma respectivă, el urmează a fi tras la răspundere și conform art.290 CP RM. Aplicarea armei depășește cadrul dispoziției de la lit.a) alin.(2) art.371 CP RM, de aceea necesită calificare suplimentară (de exemplu, conform lit.b) alin.(2) art.365, lit.b) alin.(2) art.368 sau lit.b) alin.(3) art.369 CP RM).

8. Eschivarea de la serviciul militar (art.372 CP RM)

Fapta de eschivare de la serviciul militar este incriminată în art.372 CP RM într-o variantă-tip și într-o variantă agravată.

Eschivarea de la serviciul militar în varianta-tip este incriminată la alin.(1) art.372 CP RM: eschivarea militarului sau a rezervistului de la îndeplinirea obligațiilor serviciului militar sau de la concentrare ori mobilizare prin automutilare sau prin simularea unei boli, prin falsificarea documentelor sau prin altă înșelăciune.

La rândul său, eschivarea de la serviciul militar în varianta sa agravată este incriminată la alin.(2) art.372 CP RM, atunci când aceasta este săvârșită:

- pe timp de război (lit.a));
- în condiții de luptă (lit.b)).

Obiectul juridic special al infracțiunii specificate la art.372 CP RM are un caracter complex: *obiectul juridic principal* îl formează relațiile sociale cu privire la îndeplinirea cu credință, de către militar sau rezervist, a obligațiilor inerente satisfacerii serviciului militar ori participării la concentrare sau mobilizare; *obiectul juridic secundar* îl constituie relațiile sociale cu privire la prevenirea automutilării, simulării unei boli, falsificării documentelor sau a unei alte înșelăciuni.

Obiectul material al infracțiunii în cauză îl reprezintă, după caz, corpul persoanei (în ipoteza automutilării) sau documentele false (în ipoteza falsificării documentelor (a se citi – prezentării documentelor false)).

Datorită specificului său, infracțiunea prevăzută la art.372 CP RM nu are victimă. În ipoteza automutilării, cel care recurge la această formă de autolezare are doar calitatea de subiect al infracțiunii.

Latura obiectivă a infracțiunii în cauză consistă în fapta prejudiciabilă care este alcătuită din inacțiunea principală și acțiunea adiacentă. În aceste condiții, inacțiunea principală se exprimă în eschivarea de la îndeplinirea obligațiilor serviciului militar sau de la concentrare ori mobilizare. La rândul său, acțiunea adiacentă se înfățișează sub oricare din următoarele patru modalități normative alternative: a) automutilare; b) simularea unei boli; c) falsificarea documentelor; d) altă înșelăciune.

Cât privește inacțiunea de eschivare de la îndeplinirea obligațiilor serviciului militar sau de la concentrare ori mobilizare, se are în vedere omisiunea făptuitorului de a îndeplini cu credință obligațiile inerente satisfacerii serviciului militar ori participării la concentrare sau mobilizare. Pe această cale, făptuitorul nu-și execută anumite obligații stabilite de legislație (de exemplu, de pct.23 și 190 ale anexei nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009).

În altă ordine de idei, este de menționat că numai atunci poate fi aplicată răspunderea în baza art.372 CP RM, când inacțiunea principală de eschivare de la îndeplinirea obligațiilor serviciului militar sau de la concentrare ori mobilizare este secundată de acțiunea adiacentă exprimată, după caz, în: a) automutilare; b) simularea unei boli; c) falsificarea documentelor; d) altă înșelăciune.

Prin „automutilare” se înțelege tăierea, schilodirea, deformarea, estropierea etc. a unei părți a propriului corp. Nu are importanță dacă automutilarea se exprimă în cauzarea unei răni, în amputarea unui membru sau în alte asemenea forme.

Simularea unei boli, ca modalitate a acțiunii adiacente din cadrul faptei incriminate la art.372 CP RM, constituie prezentarea unei boli ca fapt real, recurgându-se la înșelăciune. De exemplu, simularea unei boli psihice se caracterizează atât prin prezentarea ostentativă a simptomelor, prin realizarea subiectivă și demonstrativă a unei suferințe (de regulă, cu elemente vizibil evidențiate), în cadrul căreia se întâlnesc simptome contradictorii, cât și prin ineficiența terapiei specifice bolii pe care o afirmă.

În accepțiunea art.372 CP RM, noțiunea „falsificarea documentelor” are înțelesul autentic de prezentare a documentelor false. Or, eschivarea militarului sau a rezervistului de la îndeplinirea obligațiilor serviciului militar sau de la concentrare ori mobilizare, care este însoțită de falsificarea documentelor, nu poate avea niciun impact negativ asupra valorilor și relațiilor sociale apărute împotriva infracțiunii specificate la art.372 CP RM. Prezentarea documentelor false se exprimă fie în înfățișarea acestora unor persoane cu funcție de răspundere corespunzătoare din cadrul unei autorități competente, fie în depunerea documentelor false la autoritatea competentă, în a cărei gestiune vor rămâne.

Prin „altă înșelăciune (alta decât prezentarea documentelor false)”, ca modalitate a acțiunii adiacente în cadrul faptei incriminate la art.372 CP RM, se are în vedere: falsul în declarații; folosirea unor documente aparținând unei alte persoane; substituirea de persoane etc.

Trebuie de consemnat că lista modalităților acțiunii adiacente, prezentată în art.372 CP RM, are un caracter exhaustiv. De aceea, plecarea din țară, săvârșirea unei infracțiuni etc. nu pot fi considerate modalități ale infracțiunii de eschivare de la serviciul militar.

Infracțiunea dată este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul eschivării de la îndeplinirea obligațiilor serviciului militar sau de la concentrare ori mobilizare, dacă aceasta este însoțită de automutilare, simularea unei boli, falsificarea documentelor (a se citi – prezentarea documentelor false) sau de altă înșelăciune.

Latura subiectivă a infracțiunii în cauză se caracterizează prin intenție directă. Motivele infracțiunii specificate la art.372 CP RM se exprimă în: indiferență; indolență; năzuința de a dezaproba măsurile promovate de șef etc.

Subiectul infracțiunii examinate este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii infracțiunii a atins vârsta de 18 ani. În afară de aceasta, subiectul are calitatea specială de militar sau de rezervist. În ultimă instanță, rezervistul este și el un militar. Or, în sensul art.372 CP RM, se are în vedere nu un rezervist oarecare, dar o persoană care îndeplinește serviciul militar ca rezervist concentrat sau mobilizat.

În alți termeni, subiectul infracțiunii de eschivare de la serviciul militar este persoana căreia îi incumbă obligațiile inerente satisfacerii serviciului militar ori participării la concentrare sau mobilizare. Nu se are în vedere persoana căreia îi revine obligația de a da curs solicitării de recrutare, încorporare, concentrare sau mobilizare, parvenite din partea autorităților competente, în vederea satisfacerii serviciului militar în termen, a serviciului militar cu termen redus sau a serviciului militar ca rezervist concentrat sau mobilizat. În acest din urmă caz, eschivarea de la serviciul militar în termen, de la serviciul militar cu termen redus sau de la serviciul militar ca rezerviști concentrați sau mobilizați prin automutilare, simularea unei boli, falsificarea documentelor sau prin altă înșelăciune atrage răspundere în baza art.353 CP RM.

În ce privește circumstanțele agravante consemnate la alin.(2) art.372 CP RM, acestea se interpretează după modelul pe care îl cunoaștem din cadrul analizei agravantelor specificate la alin.(3) art.364 CP RM, cu ajustările de rigoare.

Bibliografie:

1. Anexa nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Președintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forțelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.143.
2. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de îndeplinire a serviciului militar în Forțele Armate, nr.941 din 17.08.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2006, nr.138-141.
3. Legea cu privire la statutul militarilor, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 22.07.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr.129-130.
4. Legea cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 02.03.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.78-81.
5. Legea Republicii Moldova cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 18.07.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.137-138.
6. Legea Republicii Moldova cu privire la apărarea națională, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 25.07.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.200-203.
7. Regulamentul Ministerului Sănătății de apreciere medico-legală a gravității vătămării corporale, nr.99 din 27.06.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.170-172.

Prezentat la 14.08.2013

**INFRAȚIUNI DE ÎNCĂLCARE A OBLIGAȚIILOR CE REVIN
REPREZENTANȚILOR AUTORITĂȚILOR, PERSOANELOR FIZICE SAU JURIDICE
ÎN LEGĂTURĂ CU ACTIVITĂȚILE ECONOMICE ȘI SOCIALE
CU IMPACT ASUPRA MEDIULUI: ANALIZA DE DREPT PENAL**

*Sergiu BRÎNZA, Dumitru MARDARI**

Universitatea de Stat din Moldova

**Judecătoria sectorului Ciocana, mun. Chișinău*

În studiul de față analizei juridico-penale sunt supuse infracțiunile de încălcare a obligațiilor ce revin reprezentanților autorităților, persoanelor fizice sau juridice, în legătură cu activitățile economice și sociale cu impact asupra mediului. Se au în vedere infracțiunile specificate la art.223-226 CP RM. În acest scop, au fost stabilite: obiectul juridic special; obiectul material sau imaterial (după caz); victima; conținutul faptei (acțiunii sau inacțiunii) prejudiciabile; urmările prejudiciabile ale infracțiunii și legătura cauzală (după caz); alte semne ale laturii obiective a infracțiunii (dacă acestea sunt obligatorii pentru calificarea faptei); tipul componentei de infracțiune în funcție de rezultatul infracțiunii (componentă materială, componentă formală, componentă formal-materială); momentul de consumare a infracțiunii; forma și tipul vinovăției; motivul și scopul infracțiunii; condițiile generale și speciale ale subiectului infracțiunii; circumstanțele agravante.

Cuvinte-cheie: mediu, obligații ce revin în legătură cu activitățile economice și sociale cu impact asupra mediului, securitate ecologică; circulația substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, date despre poluarea mediului, obligații de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice.

**OFFENCES ON VIOLATION OF OBLIGATIONS INCUMBENT TO PUBLIC OFFICIALS, TO
NATURAL OR LEGAL PERSONS WITH REGARD TO THEIR ECONOMIC AND SOCIAL
PRACTICES WITH ENVIRONMENTAL IMPACT: PENAL LAW ANALYSIS**

In the present study are submitted to penal-judicial analysis the offenses on violation of obligations incumbent to public officials, to natural or legal persons, with regard to their economic and social practices with environmental impact, namely, the offences specified at art.223-226 PC RM. For this purpose, there have been established: the special juridical object; the material or immaterial object (where applicable); the victim; the content of the prejudicial act (action or inaction); the prejudicial consequences of the offence and the causal link (where applicable); other signs of the objective side of the offence (if these are required to qualify the offence); the indication of the type of content of the offence with regard to the offence conclusion (material content, formal content, formal-material content); the moment of consumption of the offence; the form and type of the guilt; the reason and purpose of the offence; the general and special conditions of the subject of the offence; the aggravating circumstances.

Keywords: environment; obligations incumbent with regard to economic and social practices with environmental impact; ecological security; the circulation of radioactive, bacterial or toxic substances, materials and wastes; data on environmental pollution; the obligations on liquidation of the consequences of environmental violations.

1. Încălcarea cerințelor securității ecologice (art.223 CP RM)

La art.223 CP RM se prevede răspunderea pentru infracțiunea de încălcare a cerințelor securității ecologice la proiectarea, amplasarea, construcția sau punerea în exploatare, precum și la exploatarea construcțiilor industriale, agricole, științifice sau a altor obiective de către persoanele responsabile de respectarea lor, dacă aceasta a provocat:

- mărirea esențială a nivelului radiației (lit.a));
- daune sănătății populației (lit.b));
- pieirea în masă a animalelor (lit.c));
- alte urmări grave (lit.d)).

Obiectul juridic generic al infracțiunii de încălcare a cerințelor securității ecologice (ca și al tuturor celorlalte infracțiuni specificate în Capitolul IX al Părții Speciale a Codului penal) îl formează relațiile sociale cu privire la integritatea mediului.

Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art.223 CP RM are un caracter complex. Astfel, **obiectul juridic principal** îl constituie relațiile sociale cu privire la respectarea cerințelor securității ecologice în

procesul realizării de activități economice și sociale cu impact asupra mediului. La rândul său, *obiectul juridic secundar* îl formează relațiile sociale cu privire la menținerea în limitele admisibile a nivelului radiației, la sănătatea sau viața persoanelor ori viața animalelor.

Obiectul material al infracțiunii analizate are un caracter complex. În aceste condiții, *obiectul material principal* îl constituie construcțiile industriale, agricole, științifice sau alte obiective. Cât privește *obiectul material secundar*, acesta îl reprezintă, după caz, solul, subsolul, apele, flora sau fauna, corpul persoanei. Aerul atmosferic constituie *obiectul imaterial secundar* al infracțiunii specificate la art.223 CP RM.

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la art.223 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea sau în inacțiunea de încălcare a cerințelor securității ecologice la proiectarea, amplasarea, construcția sau punerea în exploatare, ori la exploatarea construcțiilor industriale, agricole, științifice sau a altor obiective; 2) urmările prejudiciabile sub forma: a) măririi esențiale a nivelului radiației; b) daunelor cauzate sănătății populației; c) pieirii în masă a animalelor; d) altor urmări grave; 3) legătura cauzală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Acțiunea sau inacțiunea prejudiciabilă se concretizează în încălcarea cerințelor securității ecologice la proiectarea, amplasarea, construcția sau punerea în exploatare, ori la exploatarea construcțiilor industriale, agricole, științifice sau a altor obiective.

Proiectarea reprezintă elaborarea unei lucrări tehnice întocmite pe baza unei teme date, care cuprinde calculele tehnico-economice, desenele, instrucțiunile etc., necesare executării unei construcții industriale, agricole, științifice sau a unui alt obiectiv.

Amplasarea constituie așezarea pe un anumit loc a construcțiilor industriale, agricole, științifice sau a altor obiective.

Construcția se exprimă în ansamblul de operații efectuate cu ajutorul mecanismelor și mașinilor, precum și manopera, în vederea realizării, reconstruirii, restaurării sau consolidării unei construcții industriale, agricole, științifice sau a unui alt obiectiv.

Punerea în exploatare reprezintă predarea de către executor a construcției industriale, agricole, științifice sau a unui alt obiectiv, care este corelativă cu recepția respectivului obiectiv de către o comisie abilitată, presupunând efectuarea de testări ale obiectivului predat/recepționat, includerea acestuia în procesul tehnologic, verificarea documentației necesare etc.

Exploatarea constituie utilizarea conform destinației a unei construcții industriale, agricole, științifice sau a unui alt obiectiv (fabricarea producției, producerea energiei etc.).

Printre obiectivele proiectate, amplasate, construite, puse în exploatare sau exploatare se numără: construcțiile industriale (uzine, fabrici, centrale electrice, conducte magistrale, obiective subterane etc.); construcțiile agricole (întreprinderi de creștere a animalelor, sisteme de ameliorare a solului, sere etc.), construcțiile științifice (obiective radiologice (nucleare), stații și posturi staționare și mobile destinate observațiilor asupra stării și poluării mediului etc.); alte obiective (obiective locative, obiective de menire social-culturală, depozite, garaje, chioșcuri, gherete, pavilioane, cabine, corpuri și panouri de afișaj etc.).

Nu se au în vedere alte entități. De exemplu – în ipoteza dării în exploatare ori a exploatării vehiculelor terestre, a navelor sau aeronavelor care depășesc normativele admise de emisie a poluanților și de emisie a zgomotului în timpul funcționării – se aplică art.152 sau 153 din Codul contravențional al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 24.10.2008 [1].

În vederea atestării faptului de încălcare a cerințelor securității ecologice la proiectarea, amplasarea, construcția sau punerea în exploatare, ori la exploatarea construcțiilor industriale, agricole, științifice sau a altor obiective, este indispensabilă identificarea reglementărilor normative care stabilesc cerințele securității ecologice, pe care le-a încălcat făptuitorul. Printre actele normative, care conțin astfel de reglementări, se numără: Codul funciar al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 25.12.1991 [2]; Legea Republicii Moldova privind autorizarea executării lucrărilor de construcție, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 09.07.2010 [11]; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Regulamentului privind autorizarea funcționării și schimbării destinației construcțiilor și amenajărilor, nr.306 din 30.03.2000 [4], etc.

În ipoteza nerespectării prevederilor normative menționate mai sus, devine aplicabil art.223 CP RM.

Infracțiunea prevăzută la art.223 CP RM este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii urmărilor prejudiciabile sub forma: a) măririi esențiale a nivelului radiației; b) daunelor cauzate sănătății populației; c) pieirii în masă a animalelor; d) altor urmări grave.

În sensul prevederii de la lit.a) art.223 CP RM, prin „mărirea esențială a nivelului radiației” se are în vedere producerea unui incident radiologic/nuclear sau a unui accident radiologic/nuclear. Conform Legii privind desfășurarea în siguranță a activităților nucleare și radiologice, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 08.06.2012 [12], incidentul radiologic/nuclear constituie evenimentul care afectează instalația nucleară/radiologică și care conduce la mărirea dozei de expunere a personalului în raport cu nivelul admisibil și/sau conduce la prezența substanțelor radioactive în zonele unde acestea nu sunt prevăzute conform proiectului și care necesită aplicarea unor măsuri de corecție; accidentul radiologic/nuclear reprezintă evenimentul care afectează instalația nucleară/radiologică și provoacă iradierea sau contaminarea populației, a mediului cu substanțe radioactive peste limitele permise de normele în vigoare.

Trebuie de menționat că nivelul admisibil al radiației emise de radionuclizii existenți în scoarța pământului, în aer, apă, în materiale de construcție, vegetație etc. se stabilește în corespundere cu Regulamentul și Normele igienice ale Ministerului Sănătății privind reglementarea expunerii la radiații a populației de la sursele naturale, nr.217 din 30.07.2001 [18].

În sensul prevederii de la lit.b) art.223 CP RM, prin „daune cauzate sănătății populației” se are în vedere apariția unei boli sau a unui eveniment de sănătate care determină probabilitatea înaltă a unui număr mare de decese și/sau a unui număr mare de dizabilități în rândul populației afectate ori care determină expunerea largă la acțiunea unui agent biologic, chimic sau fizic ce poate cauza în viitor riscuri semnificative pentru un număr substanțial de persoane în mijlocul populației afectate.

În sensul prevederii de la lit.c) art.223 CP RM – așa cum rezultă din anexa nr.2 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la clasificarea situațiilor excepționale și la modul de acumulare și prezentare a informațiilor în domeniul protecției populației și teritoriului în caz de situații excepționale, nr.1076 din 16.11.2010 [5] – prin „pieirea în masă a animalelor” se înțelege moartea unui număr considerabil de animale sălbatice, de fermă, de companie etc., când rata pieirii depășește media statistică de trei și mai multe ori.

În sensul prevederii de la lit.d) art.223 CP RM, prin „alte urmări grave” trebuie de înțeles vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori decesul persoanei.

Dacă fapta nu implică survenirea unor astfel de urmări prejudiciabile, art.223 CP RM este inaplicabil. În schimb, pot fi aplicate alte norme. De exemplu, pentru darea în exploatare a întreprinderilor, secțiilor, agregatelor, căilor de transport, obiectivelor comunale, a altor obiective noi, precum și a celor reconstruite, fără instalațiile de prevenire a impactului negativ asupra stării și regenerării pădurilor, răspunderea se aplică în conformitate cu art.133 din Codul contravențional. La fel, proiectarea și construcția de întreprinderi și de alte obiective, care nu corespund condițiilor de securitate a utilizării, prelucrării și evacuării deșeurilor, se califică în conformitate cu alin.(8) art.154 din Codul contravențional. În alte cazuri, încălcarea cerințelor ecologice la construcția, la punerea în funcțiune, la exploatarea întreprinderilor, instalațiilor, altor obiective atrage răspunderea potrivit art.144 din Codul contravențional.

Latura subiectivă a infracțiunii de încălcare a cerințelor securității ecologice se caracterizează prin intenție sau imprudență față de fapta prejudiciabilă și prin imprudență față de urmările prejudiciabile. Motivul infracțiunii se exprimă, în principal, în superficialitatea manifestată de către făptuitor în raport cu respectarea cerințelor securității ecologice la proiectarea, amplasarea, construcția sau punerea în exploatare, ori la exploatarea construcțiilor industriale, agricole, științifice sau a altor obiective.

Subiectul infracțiunii specificate la art.223 CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

În plus, subiectul are calitatea specială de persoană responsabilă de proiectarea, amplasarea, construirea, punerea în exploatare sau exploatarea construcțiilor industriale, agricole, științifice sau a altor obiective.

De exemplu, în conformitate cu Legea privind protecția mediului înconjurător, reprezentanții autorităților administrației publice locale și beneficiarii programelor și activităților, care presupun schimbări ale mediului înconjurător sau ale unor componente ale acestuia, sunt obligați să informeze populația care locuiește în perimetrul zonei de protecție sanitară a obiectivului social-economic, în etapele de proiectare și amplasare a acestuia, cu cel puțin 30 de zile înainte de întocmirea materialelor de atribuire a terenului în conformitate cu legislația, despre proiectarea, amplasarea și punerea în funcțiune a obiectivelor social-economice; de asemenea, reprezentanții autorităților administrației publice locale și beneficiarii programelor și activităților, care presupun schimbări ale mediului înconjurător sau ale unor componente ale acestuia, sunt obligați să obțină avizul pozitiv al Expertizei ecologice de stat asupra documentației de proiect, elaborate în modul stabilit.

În acord cu Legea privind autorizarea executării lucrărilor de construcție, în lipsa documentației de urbanism și de amenajare a teritoriului, reprezentantul autorității executive a administrației publice locale este cel obligat să elaboreze, prin intermediul serviciilor abilitate, o schemă de amplasare a imobilului/terenului și a rețelelor edilitare, care, fiind avizată, printre altele, de inspectoratul ecologic, va servi drept temei pentru elaborarea și emiterea certificatului de urbanism pentru proiectare; reprezentantul autorității executive a administrației publice locale este obligat să anexeze la certificatul de urbanism pentru proiectare, printre altele, avizul ecologic.

Potrivit Hotărârii Ministerului Sănătății și Protecției Sociale cu privire la aprobarea și implementarea Regulilor și normativelor sanitaro-epidemiologice de stat privind amplasarea, proiectarea, construcția și exploatarea stațiilor de alimentare cu produse petroliere și gaze, revizuite în conformitate cu Legea nr.424-XV din 16 decembrie 2004 privind revizuirea și optimizarea cadrului normativ de reglementare a activității de întreprinzător, nr.17 din 29.12.2005, administrația întreprinderilor și instituțiilor de proiectare, construcție și exploatare a stațiilor de alimentare cu produse petroliere și gaze este cea care trebuie să asigure controlul de laborator al stării condițiilor mediului înconjurător la obiectivele subordonate.

Conform Hotărârii Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Regulamentului privind construcția locuințelor proprietate privată, nr.623 din 02.07.1999, beneficiarul executării de construcție a locuinței private într-un oraș (municipiu) este cel obligat să avizeze la agenția ecologică documentația de proiect pentru construcția, reconstrucția și modificarea locuințelor private, verificată de specialiști atestați.

Și astfel de exemple pot continua. Important este ca, în orice caz, făptuitorul să aibă o datorie de respectare a cerințelor securității ecologice la proiectarea, amplasarea, construcția, punerea în exploatare sau la exploatarea construcțiilor industriale, agricole, științifice ori a altor obiective, în a cărei exercitare a manifestat deficiențe care au condus la neîndeplinirea acestei datorii.

Articolul 233 CP RM poate fi considerat normă specială în raport cu art.329 CP RM „Neglijența în serviciu” în cazul în care subiectul infracțiunii este o persoană publică. Tragerea unei astfel de persoane la răspundere în baza art.223 CP RM exclude aplicarea suplimentară a art.329 CP RM.

2. Încălcarea regulilor de circulație a substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice (art.224 CP RM)

În art.224 CP RM – sub aceeași denumire marginală de încălcare a regulilor de circulație a substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice sunt incriminate (reunite) șapte variante-tip de infracțiuni.

În acest fel, prima variantă-tip de infracțiune, prevăzută la alin.(1) art.224 CP RM, se exprimă în încălcarea regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau utilizarea substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice, dacă aceasta creează pericolul cauzării de daune esențiale sănătății populației sau mediului.

La rândul său, cea de-a doua variantă-tip de infracțiune, specificată la lit.b) alin.(2) art.224 CP RM, presupune încălcarea regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau utilizarea substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice, săvârșită în zona situației ecologice excepționale sau în zona unei calamități naturale.

Cea de-a treia variantă-tip de infracțiune, prevăzută la lit.c) alin.(2) art.224 CP RM, constă în încălcarea regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau utilizarea substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice, soldată cu impurificarea, otrăvirea sau infectarea mediului.

Cea de-a patra variantă-tip de infracțiune, specificată la lit.d) alin.(2) art.224 CP RM, presupune încălcarea regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau utilizarea substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice, soldată cu pieirea în masă a animalelor.

Cea de-a cincea variantă-tip de infracțiune, prevăzută la lit.a) alin.(3) art.224 CP RM, se exprimă în încălcarea regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau utilizarea substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice, care provoacă din imprudență îmbolnăvirea în masă a oamenilor.

Cea de-a șasea variantă-tip de infracțiune, consemnată la lit.b) alin.(3) art.224 CP RM, presupune încălcarea regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau utiliza-

rea substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice, care provoacă din imprudență decesul persoanei.

În sfârșit, cea de-a șaptea variantă-tip de infracțiune, specificată la alin.(4) art.224 CP RM, constă în încălcarea regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau utilizarea substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice, soldată cu decesul a două sau mai multor persoane.

Obiectul juridic special al infracțiunii specificate la alin.(1) art.224 CP RM are un caracter complex. Astfel, **obiectul juridic principal** îl constituie relațiile sociale cu privire la circulația legală de substanțe, materiale și deșeurii radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și de substanțe chimice. La rândul său, **obiectul juridic secundar** îl formează relațiile sociale cu privire la sănătatea populației sau la integritatea mediului.

Obiectul material al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.224 CP RM are un caracter complex. În aceste condiții, **obiectul material principal** îl constituie substanțele, materialele sau deșeurile radioactive, bacteriologice ori toxice, sau pesticidele, erbicidele sau alte substanțe chimice. **Obiectul material secundar** îl reprezintă, după caz, solul, subsolul, apele, flora sau fauna, corpul persoanei. Aerul atmosferic constituie **obiectul imaterial secundar** al infracțiunii specificate la alin.(1) art.224 CP RM.

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la alin.(1) art.224 CP RM cuprinde fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea sau în inacțiunea de încălcare a regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau utilizarea substanțelor, materialelor sau deșeurilor radioactive, bacteriologice ori toxice, sau a pesticidelor, erbicidelor ori a altor substanțe chimice. Această acțiune sau inacțiune se află în legătură cauzală cu pericolul cauzării de daune esențiale sănătății populației sau mediului.

Regulile ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau de utilizarea substanțelor, materialelor sau deșeurilor radioactive, bacteriologice ori toxice, sau a pesticidelor, erbicidelor ori a altor substanțe chimice, pe care le încalcă făptuitorul, sunt stabilite în cadrul unor acte normative, la care face trimitere alin.(1) art.224 CP RM și care astfel complinesc dispoziția de incriminare a faptei respective.

Printre asemenea acte normative se numără: Legea Republicii Moldova privind protecția mediului înconjurător, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 16.06.1993 [13]; Legea Republicii Moldova cu privire la regimul produselor și substanțelor nocive, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 03.07.1997 [14]; Legea Republicii Moldova cu privire la protecția plantelor și la carantina fitosanitară, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 23.09.2010 [15]; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la preîntâmpinarea importului și comercializării ilicite a produselor chimice și biologice destinate utilizării în agricultură și silvicultură pe teritoriul republicii, nr.740 din 02.11.1995 [6]; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulilor privind prestarea serviciilor poștale, nr.798 din 18.06.2002 [7], etc.

Infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.224 CP RM este o infracțiune formal-materială. Pentru consumarea ei nu este suficientă săvârșirea acțiunii sau inacțiunii de încălcare a regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau utilizarea substanțelor, materialelor sau deșeurilor radioactive, bacteriologice ori toxice, sau a pesticidelor, erbicidelor ori a altor substanțe chimice. Mai este necesar să apară pericolul real al cauzării de daune esențiale sănătății populației sau mediului, nu să fie efectiv cauzate asemenea daune.

Prin „daune cauzate sănătății populației sau mediului” se înțelege: impurificarea, otrăvirea sau infectarea mediului; pieirea în masă a animalelor; îmbolnăvirea în masă a oamenilor.

În acord cu alin.(2) art.126 CP RM, caracterul esențial al daunei cauzate se stabilește luându-se în considerare valoarea, cantitatea și însemnătatea bunurilor pentru victimă, starea materială și venitul acesteia, existența persoanelor întreținute, alte circumstanțe care influențează esențial asupra stării materiale a victimei.

Dacă fapta nu implică apariția pericolului real al cauzării de daune esențiale sănătății populației sau mediului, alin.(1) art.224 CP RM nu poate fi aplicat. Însă, pot fi aplicate alte norme. Astfel, pentru încălcarea regulilor de gestionare a deșeurilor, răspunderea se aplică în conformitate cu unele prevederi ale art.154 din Codul contravențional: nerespectarea modului stabilit de colectare, păstrare, transport, depozitare, ardere, neutralizare și evacuare, inclusiv în obiectivele acvatice, în subsol etc., a deșeurilor industriale, de construcție, menajere și de altă natură (alin.(1)); depozitarea arbitrară sau în locuri interzise ori utilizarea unor alte procedee de evacuare a deșeurilor fără autorizația autorităților abilitate (alin.(3)); transmiterea deșeurilor periculoase unor persoane fizice sau juridice care nu dețin licențe (autorizații) pentru transportul, păstrarea și prelucrarea lor (alin.(6)); nerespectarea regimului și a regulilor de exploatare a instalațiilor de prelucrare și neutra-

lizare a deșeurilor, a locurilor de depozitare ori de înhumare a deșeurilor industriale, menajere și de altă natură (alin.7)); nerespectarea regulilor privind importul, exportul sau tranzitul de deșeuri (alin.(9)).

În alte ipoteze, răspunderea se aplică în baza art.155 din Codul contravențional, pentru încălcarea regulilor de evidență, transport, păstrare, utilizare și înhumare a substanțelor radioactive, a preparatelor biologice, chimice și a altor substanțe toxice: încălcarea regulilor de evidență, transport, păstrare, utilizare și înhumare a substanțelor radioactive, a preparatelor biologice și chimice, a îngrășămintelor minerale, a substanțelor meliorative, a pesticidelor, a stimulatorilor de creștere a plantelor, a amestecurilor de preparate sau a altor substanțe toxice, dacă această faptă nu întrunește elementele constitutive ale infracțiunii (alin.(1)); încălcarea normativelor, regulilor și standardelor care stabilesc modul și limitele aplicării substanțelor menționate la alin.(1) art.155 din Codul contravențional (alin.(2)); aplicarea de preparate chimice și de alte substanțe de protecție a plantelor cu ajutorul aviației, introducerea lor în sol adăpostit, în zonele sanitare de protecție a surselor de apă și în zonele de protecție a apelor în perioada de toamnă–iarnă, cu excepția cazurilor de aplicare în lupta contra rozătoarelor (alin.(3)).

Latura subiectivă a infracțiunii în cauză se caracterizează prin intenție sau imprudență față de fapta prejudiciabilă și prin imprudență față de urmările prejudiciabile. Motivul infracțiunii se exprimă, în principal, în superficialitatea manifestată de către făptuitor în raport cu respectarea regulilor ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau de utilizarea substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice.

Subiectul infracțiunii specificate la alin.(1) art.224 CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

În afară de aceasta, subiectul are calitatea specială de persoană obligată să respecte regulile ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau de utilizarea substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, ori a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice.

Obligativitatea respectării acestor reguli rezultă din prevederile actelor normative care reglementează circulația substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice ori a pesticidelor, erbicidelor sau a altor substanțe chimice: Legea privind protecția mediului înconjurător; Legea cu privire la regimul produselor și substanțelor nocive; Legea cu privire la protecția plantelor și la carantina fitosanitară; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la preîntâmpinarea importului și comercializării ilicite a produselor chimice și biologice destinate utilizării în agricultură și silvicultură pe teritoriul republicii; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulilor privind prestarea serviciilor poștale etc.

Cât privește infracțiunile prevăzute la alin.(2)-(4) art.224 CP RM, deosebirea acestora față de infracțiunea specificată la alin.(1) art.224 CP RM constă, în principal, în conținutul obiectului juridic secundar și în structura și conținutul laturii obiective.

La concret, se aduce atingere, în plan secundar, relațiilor sociale cu privire la: viața animalelor (în cazul infracțiunii prevăzute la lit.d) alin.(2) art.224 CP RM); sănătatea persoanei (în ipoteza infracțiunii specificate la lit.a) alin.(3) art.224 CP RM); viața persoanei (în cazul infracțiunilor prevăzute la lit.b) alin.(3) și la alin.(4) art.224 CP RM).

Sub aspectul structurii laturii obiective, infracțiunile prevăzute la alin.(2)-(4) art.224 CP RM sunt infracțiuni materiale. Excepție constituie numai infracțiunea specificată la lit.b) alin.(2) art.224 CP RM care este o infracțiune formală. În consecință, infracțiunea prevăzută la lit.b) alin.(2) art.224 CP RM se consideră consumată din momentul încălcării regulilor stabilite ce țin de fabricarea, importul, exportul, îngroparea, păstrarea, transportarea sau de utilizarea substanțelor, materialelor sau deșeurilor radioactive, bacteriologice ori toxice, sau a pesticidelor, erbicidelor ori a altor substanțe chimice. În cazul celorlalte infracțiuni specificate la alin.(2)-(4) art.224 CP RM, consumarea este marcată de producerea urmărilor prejudiciabile sub formă de: impurificare, otrăvire sau infectare a mediului (lit.c) alin.(2)); pieire în masă a animalelor (lit.d) alin.(2)); îmbolnăvire în masă a oamenilor (lit.a) alin.(3)); deces al persoanei (lit.a) alin.(3)); deces a două sau mai multor persoane (alin.(4)).

În situația infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.224 CP RM, locul infracțiunii este semnul secundar obligatoriu al laturii obiective. Se are în vedere zona situației ecologice excepționale sau zona unei calamități naturale.

În conformitate cu Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Regulamentului rețelei naționale de observare și control de laborator asupra contaminării (poluării) mediului înconjurător cu substanțe radioactive, otrăvitoare, puternic toxice și agenți biologici, nr.961 din 21.08.2006 [8], prin „situație

ecologică excepțională” se înțelege întreruperea condițiilor normale de viață și activitate a populației la un obiect sau pe un anumit teritoriu în urma unei avarii, catastrofe, calamități cu caracter natural, tehnogen sau biologic-social, care conduc sau pot conduce la pierderi umane și materiale*.

În general, prin „calamitate” se are în vedere situația de fapt determinată de un eveniment neașteptat care poate provoca urmări grave pentru o anumită colectivitate sau pentru un grup de persoane [3].

Atragem atenția că, în ipoteza infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.224 CP RM, se are în vedere nu oricare calamitate, dar numai calamitatea naturală.

În conformitate cu Regulamentul cu privire la clasificarea situațiilor excepționale și la modul de acumulare și prezentare a informațiilor în domeniul protecției populației și teritoriului în caz de situații excepționale, prin „calamitate naturală” se înțelege fenomenul distructiv natural și (sau) antroponatural, la producerea căruia poate apărea sau apare un pericol pentru viața și sănătatea oamenilor, se deteriorează sau se distrug bunurile materiale, factorii și componentele de mediu.

În încheierea analizei infracțiunilor prevăzute la art.224 CP RM, accentuăm că acestea se pot afla între ele în concurs. Explicația constă în faptul că, la alin.(1), lit.b)-d) alin.(2), lit.a), b) alin.(3) și alin.(4) art.224 CP RM, sunt prevăzute șapte infracțiuni de sine stătătoare.

3. Tănuirea de date sau prezentarea intenționată de date neautentice despre poluarea mediului (art.225 CP RM)

Fapta de tănuire de date sau prezentare intenționată de date neautentice despre poluarea mediului este incriminată în art.225 CP RM într-o variantă-tip și într-o variantă agravată.

Astfel, varianta-tip de infracțiune, specificată la alin.(1) art.225 CP RM, se exprimă în tănuirea datelor sau în prezentarea intenționată de către o persoană cu funcție de răspundere ori de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală, precum și de către o persoană juridică, a datelor neautentice despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața sau sănătatea populației, precum și despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului, dacă aceasta a provocat din imprudență:

- *îmbolnăvirea în masă a oamenilor (lit.a));*
- *pieirea în masă a animalelor (lit.b));*
- *decesul persoanei (lit.c));*
- *alte urmări grave (lit.d)).*

În varianta sa agravată, prevăzută la alin.(2) art.225 CP RM, tănuirea de date sau prezentarea intenționată de date neautentice despre poluarea mediului se soldează cu decesul a două sau mai multor persoane.

Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art.225 CP RM are un caracter complex. În acest sens, **obiectul juridic principal** îl constituie relațiile sociale cu privire la realizarea dreptului la accesul liber la informațiile (datele) veridice privitoare la starea mediului. La rândul său, **obiectul juridic secundar** al infracțiunii de tănuire de date sau de prezentare intenționată de date neautentice despre poluarea mediului îl formează relațiile sociale cu privire la viața animalelor, sănătatea sau viața persoanei.

În general, prin „informații” („date”) se are în vedere cunoștințele despre persoane, subiecte, fapte, evenimente, fenomene, procese, obiecte, situații și idei. Totuși, numai datele despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața sau sănătatea populației, ori despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului pot reprezenta **obiectul imaterial principal** al infracțiunii prevăzute la art.225 CP RM. De aceea, se aplică răspunderea conform art.180 CP RM în ipoteza încălcării intenționate de către o persoană cu funcție de răspundere a procedurii legale de asigurare și de realizare a dreptului de acces la informație, încălcare ce a cauzat daune în proporții considerabile drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanei care a solicitat informații referitoare la ocrotirea sănătății populației sau la protecția mediului, cu excepția informațiilor (datelor) despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața sau sănătatea populației, ori despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului.

* Denumirile și criteriile de evaluare a situațiilor excepționale sunt prezentate în anexa nr.2 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la clasificarea situațiilor excepționale și la modul de acumulare și prezentare a informațiilor în domeniul protecției populației și teritoriului în caz de situații excepționale, nr.1076 din 16.11.2010.

Obiectul material secundar al infracțiunii specificate la art.225 CP RM îl reprezintă, după caz, solul, subsolul, apele, flora sau fauna, corpul persoanei.

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la art.225 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea sau în inacțiunea de tănuire a datelor sau de prezentare a datelor neautentice despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața ori sănătatea populației, sau despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului; 2) urmările prejudiciabile sub forma: a) îmbolnăvirii în masă a oamenilor; b) pieirii în masă a animalelor; c) decesului persoanei; d) altor urmări grave; 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

După cum se poate vedea, fapta prejudiciabilă analizată cunoaște următoarele două modalități normative alternative: 1) inacțiunea de tănuire a datelor despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața ori sănătatea populației, sau despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului; 2) acțiunea de prezentare a datelor neautentice despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața ori sănătatea populației, sau despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului.

Oricare din aceste două modalități este suficientă pentru aplicarea răspunderii în baza art.225 CP RM.

Prima dintre modalitățile nominalizate mai sus presupune neîndeplinirea de către făptuitor a obligației de furnizare a datelor despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața ori sănătatea populației, sau despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului, deși făptuitorul putea și trebuia să execute această obligație.

Cea de-a doua modalitate a faptei prejudiciabile examinate presupune furnizarea respectivelor date către destinatar, însă aceste date nu corespund realității, reflectând exagerat sau diminuat anumite detalii legate de avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața ori sănătatea populației, sau despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului.

Obligația de furnizare – completă și veridică – a datelor despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața ori sănătatea populației, sau despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului decurge din conținutul unor acte normative, la care face trimitere art.225 CP RM.

Printre astfel de acte normative se numără: Legea privind protecția mediului înconjurător; Legea Republicii Moldova cu privire la protecția civilă, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 09.11.1994 [16]; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Regulamentului rețelei naționale de observare și control de laborator asupra contaminării (poluării) mediului înconjurător cu substanțe radioactive, otrăvitoare, puternic toxice și agenți biologici, nr.961 din 21.08.2006; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la clasificarea situațiilor excepționale și la modul de acumulare și prezentare a informațiilor în domeniul protecției populației și teritoriului în caz de situații excepționale, nr.1076 din 16.11.2010, etc.

Infracțiunea specificată la art.225 CP RM este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii urmărilor prejudiciabile sub forma: a) îmbolnăvirii în masă a oamenilor; b) pieirii în masă a animalelor; c) decesului persoanei; d) altor urmări grave.

Aceste urmări prejudiciabile au un caracter alternativ. Producerea oricăreia din ele este suficientă în vederea aplicării răspunderii conform art.225 CP RM. Producerea mai multora din urmările prejudiciabile consemnate mai sus (în ipoteza unicității infracțiunii) poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei.

În sensul prevederii de la lit.d) alin.(1) art.225 CP RM – așa cum reiese din anexa nr.2 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la clasificarea situațiilor excepționale și la modul de acumulare și prezentare a informațiilor în domeniul protecției populației și teritoriului în caz de situații excepționale, nr.1076 din 16.11.2010 – prin „îmbolnăvirea în masă a oamenilor” se are în vedere îmbolnăvirea a cel puțin 20 de persoane.

Noțiunea „pieirea în masă a animalelor”, desemnând urmările prejudiciabile în ipoteza specificată la lit.b) alin.(1) art.225 CP RM, a fost definită cu ocazia analizei ipotezei prevăzute la lit.c) art.223 CP RM. De aceea, facem trimitere la explicațiile corespunzătoare.

În sensul prevederii de la lit.d) alin.(1) art.225 CP RM, prin „alte urmări grave” trebuie de înțeles vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății.

Dacă fapta nu implică producerea urmărilor prejudiciabile consemnate în dispoziția art.225 CP RM, răspunderea poate fi aplicată conform alin.(4) art.154 din Codul contravențional, pentru tănuirea informației sau pentru prezentarea intenționată de informații false sau incomplete privind gestionarea deșeurilor, privind evacuarea lor în caz de avarie. De asemenea, împiedicarea accesului inspectorilor de stat pentru ecologie la inspectarea obiectivelor și refuzul de a acorda informații, precum și prezentarea unei informații eronate despre starea mediului se califică în conformitate cu art.145 din Codul contravențional. Nu în ultimul rând, la alin.(5) art.155¹ al Codului contravențional se stabilește răspunderea pentru tănuirea cazurilor de depistare, de sustragere, de pierdere a surselor de radiații ionizante, a materialelor nucleare, de distrugere a integrității surselor radioactive sau neinformarea, în termen de 24 de ore, a Agenției Naționale de Reglementare a Activităților Nucleare și Radiologice despre aceste fapte.

Latura subiectivă a infracțiunii analizate se caracterizează prin intenție față de fapta prejudiciabilă și prin imprudență față de urmările prejudiciabile. Dacă făptuitorul manifestă intenție față de urmările prejudiciabile, în prezența scopului de a slăbi baza economică și capacitatea de apărare a țării, cele săvârșite pot fi calificate ca diversiune, în conformitate cu art.343 CP RM.

Motivele infracțiunii de tănuire de date sau de prezentare intenționată de date neautentice despre poluarea mediului se pot exprima în: excesul de zel; frica de a fi sancționat de conducător; răzbunare etc.

Subiectul infracțiunii prevăzute la art.225 CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

Subiectul în cauză are calitatea specială de persoană cu funcție de răspundere sau de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală, ori de persoană juridică având obligația să informeze despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața sau sănătatea populației, ori despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului.

După cum rezultă din legislația în materie (în special, din anexa nr.2 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la clasificarea situațiilor excepționale și la modul de acumulare și prezentare a informațiilor în domeniul protecției populației și teritoriului în caz de situații excepționale, nr.1076 din 16.11.2010), subiect al infracțiunii prevăzute la art.225 CP RM, după caz, este sau reprezintă: Guvernul; Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare; Ministerul Economiei; Ministerul Sănătății; Ministerul Mediului; Ministerul Apărării; Ministerul Finanțelor; subdiviziunile specializate ale Ministerului Afacerilor Interne; Serviciul Vamal; Serviciul Hidrometeorologic de Stat; autoritățile administrației publice locale ale raioanelor, municipiilor, unităților cu statut special de autonomie; Agenția „Apele Moldovei”; Întreprinderea de Stat „Moldtranelectrica”; Academia de Științe a Moldovei; S.A. „Moldova-GAZ”; agenții economici care au în proprietate rețele de gaze sau obiecte de gazificare etc.

Aplicarea răspunderii în baza art.225 CP RM exclude calificarea suplimentară conform art.327, 328 sau 335 CP RM.

Circumstanța agravantă specificată la alin.(2) art.225 CP RM presupune o pluralitate de victime (două sau mai multe). Numărul de victime nu influențează asupra calificării infracțiunii, însă poate fi luat în considerare la individualizarea pedepsei. Aplicarea răspunderii în baza alin.(2) art.225 CP RM exclude calificarea suplimentară conform alin.(2) art.149 CP RM.

4. Neîndeplinirea obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice (art.226 CP RM)

Fapta de neîndeplinire a obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice este incriminată în art.226 CP RM într-o variantă-tip și într-o variantă agravată.

În aceste condiții, varianta-tip de infracțiune, specificată la alin.(1) art.226 CP RM, se exprimă în eschivarea sau în îndeplinirea necorespunzătoare de către o persoană cu funcție de răspundere ori de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală, precum și de către o persoană juridică, a obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice, dacă aceasta a provocat din imprudență:

- *îmbolnăvirea în masă a oamenilor (lit.a));*
- *pieirea în masă a animalelor (lit.b));*
- *decesul persoanei (lit.c));*
- *alte urmări grave (lit.d)).*

În varianta sa agravată, consemnată la alin.(2) art.226 CP RM, neîndeplinirea obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice se soldează cu decesul a două sau mai multor persoane.

Obiectul juridic special al infracțiunii specificate la art.226 CP RM are un caracter complex. La concret, *obiectul juridic principal* îl constituie relațiile sociale cu privire la îndeplinirea corespunzătoare a obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice. În același timp, *obiectul juridic secundar* îl formează relațiile sociale cu privire la sănătatea sau viața persoanelor, viața animalelor.

Obiectul material al infracțiunii examinate îl reprezintă, după caz, solul, subsolul, apele, flora sau fauna, corpul persoanei. Aerul atmosferic constituie *obiectul imaterial* al infracțiunii specificate la art.226 CP RM.

Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art.226 CP RM include următoarele trei semne: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea de îndeplinire necorespunzătoare a obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice sau în inacțiunea de eschivare de la îndeplinirea acestora; 2) urmările prejudiciabile sub forma: a) îmbolnăvirii în masă a oamenilor; b) pieirii în masă a animalelor; c) decesului persoanei; d) altor urmări grave; 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Cele două modalități normative alternative ale faptei prejudiciabile examinate sunt: 1) acțiunea de îndeplinire necorespunzătoare a obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice; 2) inacțiunea de eschivare de la îndeplinirea obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice.

Oricare din aceste două modalități este suficientă pentru aplicarea răspunderii în baza art.226 CP RM.

În prima sa modalitate, fapta prejudiciabilă presupune că făptuitorul îndeplinește defectuos, în dezacord cu cerințele normative, obligațiile de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice. După calitatea executării, o asemenea îndeplinire a obligațiilor se asimilează cu neîndeplinirea lor.

În cea de-a doua modalitate a sa, fapta prejudiciabilă presupune sustragerea, refuzul făptuitorului de a-și îndeplini obligațiile de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice, deși acesta putea și trebuia să le îndeplinească.

Obligația de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice se statuează în cadrul unor acte normative, la care face trimitere art.226 CP RM. Printre astfel de acte normative se numără: Legea Republicii Moldova pentru ameliorarea prin împădurire a terenurilor degradate, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 15.06.2000 [17]; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Principiilor de bază pentru restabilirea terenurilor degradate, nr.404 din 09.06.1994 [18]; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind evaluarea impactului întreprinderilor privatizabile asupra mediului înconjurător, nr.394 din 08.04.1998 [10], etc.

Eschivarea sau îndeplinirea necorespunzătoare a oricăror astfel de obligații intră sub incidența dispoziției de la art.226 CP RM.

Infracțiunea prevăzută la art.226 CP RM este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii urmărilor prejudiciabile exprimate în: a) îmbolnăvirea în masă a oamenilor; b) pieirea în masă a animalelor; c) decesul persoanei; d) alte urmări grave.

Înțelesul noțiunilor, care desemnează aceste urmări prejudiciabile, a fost relevat cu ocazia examinării infracțiunilor specificate la art.223-225 CP RM.

Urmările prejudiciabile menționate în dispoziția art.226 CP RM au un caracter alternativ. Producerea oricăreia din ele este suficientă în vederea aplicării răspunderii conform art.226 CP RM. Producerea mai multora din urmările prejudiciabile consemnate mai sus (în ipoteza unicității infracțiunii) poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei.

În situația în care fapta nu implică producerea urmărilor prejudiciabile specificate în dispoziția art.226 CP RM, răspunderea poate fi aplicată conform art.117 din Codul contravențional: neîndeplinirea obligației de a aduce terenurile într-o stare care să asigure folosirea lor conform destinației (alin.(1)); neîndeplinirea obligației de a aduce terenurile afectate de folosirea subsolului într-o stare care să nu prezinte pericol și să asigure folosirea lor ulterioară (alin.(2)). De asemenea, poate fi făcută calificarea potrivit alin.(11) art.154 din Codul contravențional, pentru neîntreprinderea măsurilor de lichidare a gunoștilor neautorizate și necontrolate.

Latura subiectivă a infracțiunii analizate se caracterizează prin intenție sau imprudență față de fapta prejudiciabilă și prin imprudență față de urmările prejudiciabile. Motivul infracțiunii se exprimă, în principal, în superficialitatea manifestată de către făptuitor în raport cu îndeplinirea obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice.

Subiectul infracțiunii prevăzute la art.226 CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

În afară de aceasta, subiectul are calitatea specială de persoană cu funcție de răspundere sau de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală, ori de persoană juridică având obligația de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice.

Necesitatea îndeplinirii acestei obligații rezultă din prevederile unor acte normative: Legea Republicii Moldova pentru ameliorarea prin împădurire a terenurilor degradate [17]; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Principiilor de bază pentru restabilirea terenurilor degradate [9]; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind evaluarea impactului întreprinderilor privatizabile asupra mediului înconjurător [10] etc.

În ce privește varianta agravată specificată la alin.(2) art.226 CP RM, este admisibilă interpretarea în manieră similară celei privind fapta prevăzută la alin.(2) art.225 CP RM.

Bibliografie:

1. Codul contravențional al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.3-6.
2. Codul funciar al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 25.12.1991. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1991, nr.8.
3. DONGOROZ, V. și al. *Explicații teoretice ale Codului penal român*. Vol.III. București: ALL BECK, 2003, p.451.
4. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Regulamentului privind autorizarea funcționării și schimbării destinației construcțiilor și amenajărilor, nr.306 din 30.03.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr.37.
5. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la clasificarea situațiilor excepționale și la modul de acumulare și prezentare a informațiilor în domeniul protecției populației și teritoriului în caz de situații excepționale, nr.1076 din 16.11.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.227-230.
6. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la preîntâmpinarea importului și comercializării ilicite a produselor chimice și biologice destinate utilizării în agricultură și silvicultură pe teritoriul republicii, nr.740 din 02.11.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1996, nr.2.
7. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulilor privind prestarea serviciilor poștale, nr.798 din 18.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.91.
8. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Regulamentului rețelei naționale de observare și control de laborator asupra contaminării (poluării) mediului înconjurător cu substanțe radioactive, otrăvitoare, puternic toxice și agenți biologici, nr.961 din 21.08.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2006, nr.142-145.
9. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Principiilor de bază pentru restabilirea terenurilor degradate, nr.404 din 09.06.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.7.
10. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind evaluarea impactului întreprinderilor privatizabile asupra mediului înconjurător, nr.394 din 08.04.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1998, nr.56.
11. Legea Republicii Moldova privind autorizarea executării lucrărilor de construcție, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 09.07.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.155-158.
12. Legea privind desfășurarea în siguranță a activităților nucleare și radiologice, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 08.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.229-233.
13. Legea Republicii Moldova privind protecția mediului înconjurător, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 16.06.1993. În: *Monitorul Parlamentului Republicii Moldova*, 1993, nr.10.
14. Legea Republicii Moldova cu privire la regimul produselor și substanțelor nocive, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 03.07.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.67-68.
15. Legea Republicii Moldova cu privire la protecția plantelor și la carantina fitosanitară, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 23.09.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.241-246.
16. Legea Republicii Moldova cu privire la protecția civilă, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 09.11.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.20.
17. Legea Republicii Moldova pentru ameliorarea prin împădurire a terenurilor degradate, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 15.06.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr.141.
18. Regulamentul și Normele igienice ale Ministerului Sănătății privind reglementarea expunerii la radiații a populației de la sursele naturale, nr.217 din 30.07.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr.92.

Prezentat la 14.08.2013

ÎNSEMNĂTATEA ELEMENTULUI EMOTIV ÎN STRUCTURA TRIPARTITĂ A VINOVĂȚIEI ÎN DREPTUL PENAL SUBSTANȚIAL

Stela BOTNARU

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol sunt supuse unei analize minuțioase noțiunea și structura vinovăției în dreptul penal substanțial. Prin argumente de rigoare s-a demonstrat că vinovăția are o structură tripartită (elementele intelectual, volitiv și emotiv). Folosind diverse metode științifice autorul prezintă o nouă abordare a vinovăției, ceea ce i-a permis să fundamenteze un concept original cu privire la particularitățile atitudinii psihice manifestate atât de către persoanele care au comis fapte prejudiciabile cu discernământ păstrat, cât și de către persoanele cu discernământ diminuat. Este subliniată semnificația juridico-penală a emoțiilor sub imperiul cărora sunt comise fapte infracționale, demonstrând că în unele cazuri stările emotive deosebite pot influența diminutiv psihicul uman. Întru confirmarea propriei poziții, autorul a purces la o abordare multidisciplinară (drept penal, psihologie, neurofiziologie) a obiectului de cercetare. Pe cale de consecință, s-a constatat existența unei lacune legislative depistate în art.23¹ CP RM, care poate fi înlăturată doar prin extinderea temeiurilor de operare a noșiei cu privire la responsabilitatea redusă.

Cuvinte-cheie: *vinovăție, element intelectual, elementul volitiv, element emotiv, conștiință, voință, act voluntar, comportament volitiv, comportament impulsiv, situație afectogenă, stare emotivă, nevroză afectivă, responsabilitate redusă.*

SIGNIFICANCE OF THE EMOTIONAL ELEMENT IN THE TRIPARTITE STRUCTURE OF CULPABILITY IN THE SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW

In this article there are subject to a detailed analysis the notion and the structure of culpability in the Substantive Criminal Law. By means of important arguments there was demonstrated that culpability has a tripartite structure (the intellectual, volitional and emotional element). Applying different scientific methods, the author has performed a new approach of culpability that has contributed to the creation of a new original concept regarding the peculiarities of mental attitude manifested by the persons with full discernment both by those who had committed crimes with diminished discernment. The author has emphasized the significance of the emotions in Substantive Criminal Law, proving that in some cases the special emotional state of the perpetrator could have a diminutive influence upon the human mind. In order to confirm proper position, the author effectuated a multidisciplinary scientific approach (criminal law, psychology and neurophysiology). As a result, there was detected a legislative deficiency in the limits of the article 23¹ Criminal code of the Republic of Moldova, which could be eliminated, according to the view of the author, only in the case if the legal norm on diminished responsibility will be revised for further extension of the legal grounds of its operation.

Keywords: *culpability, intellectual element, volitional element, emotional element, consciousness, will, voluntary act, volitional conduct, impulsive conduct, an affective situation, emotional state, affective neurosis, diminished responsibility.*

Este bine cunoscut că la momentul comiterii fapta infracțională reprezintă un ansamblu al obiectivului și subiectivului, al interiorului și al exteriorului, al fizicului și al psihicului. Fără a pătrunde în esența elementelor subiective, în lipsa unei analize minuțioase a trăirilor lăuntrice ale celui care comite fapta prejudiciabilă devine imposibilă comprehensiunea și restabilirea celor comise de către făptuitor.

Orice infracțiune are particularitățile sale, mecanism psihologic propriu, cu diverse combinații ale elementelor intelective, volitive și emotive.

Mecanismul psihologic al oricărei infracțiuni este reprezentat în literatura de specialitate în felul următor: necesitatea omului care stă la baza oricărei activități provoacă un anumit interes, conștientizarea acestui interes, precum și a obiectului care îl poate satisface induce la apariția motivului și scopului unei activități [6, p.36].

În acest sens, în psihologie se susține că comportamentul uman constituie un fenomen complex pentru cercetare și nu poate fi redus doar la mișcările corporale. În afara mișcărilor corpului uman psihicul uman constituie forța motrice a oricărui act comportamental, iar procesele volitive stau la baza legăturii strânse cu corpul uman și reacțiile acestuia [10, p.130-131].

De fapt, trăirile lăuntrice constituie reflectarea factorilor externi care le-au și provocat. În acest sens, autorul rus B.A. Якушин subliniază că fenomenele psihice nu constituie doar produsul unei reflectări mecanice a cărora obiecte sau procese exterioare, ci există o simbioză a unui fenomen extern perceput subiectiv prin

prisma personală. Anume această prismă personală condiționează conținutul și „tonalitatea” perceperii umane. Același autor menționează că ceea ce se numește „personalizat” constituie, de fapt, rezultatul prelucrării obiectelor și proceselor exterioare prin intermediul unor procese psihice și anatomice caracteristice unei persoane concrete. Prin urmare, autorul conchide că exteriorul, pentru cel care îl reflectă, poartă nu doar amprenta personală, ci și a experienței sociale proprii [11, p.116-117].

Din cele expuse putem deduce că *conștiința* nu poate fi considerată unicul factor decisiv în mecanismul comportamental al omului. Fundamentală se impune a fi *ființa* care și determină conștiința persoanei.

În acest perimetru de doctrină, trebuie să evidențiem că orice faptă are o însemnătate socială, având o predestinație determinată. În același timp, conștientizarea faptei presupune și comprehensiunea unor fațete și caracteristici ale acesteia. Dacă există conștientizarea faptei, atunci trebuie să existe și atitudinea personală față de aceasta. Percepând caracterul obiectiv al faptei comise, persoana nu doar simplu reflectează asupra acestei fapte, ci și își formează o atitudine selectivă față de ea. Atunci când comite o faptă prejudiciabilă persoana nu doar conștientizează că comite ceva obiectiv, dar și faptul că prin acest gest își manifestă atitudinea față de alte persoane, de societate în întregime, față de legi.

Anume interconexiunea aspectelor faptice cu cele interpersonale ale psihicului uman ne permite să tratăm pluriaspectual atitudinea psihică diferită în cazuri aparent identice. Confirmarea celor relatate o găsim și la В.А. Якушин, care susține că conștientizarea caracterului prejudiciabil al propriilor acțiuni cuprinde atât latura faptică, cât și cea socială [11, p.127-128].

În literatura de specialitate rusă se susține unanim că *vinovăția* constituie atitudinea psihică a persoanei prevăzută de legea penală în formă de intenție sau imprudență față de fapta comisă și urmările acesteia, prin care aceasta își exprimă atitudinea negativă față de interesele altor persoane și ale societății în general [6, p.35].

Pe cale de consecință, în doctrină juridico-penală contemporană *vinovăția* este abordată ca:

- semn al laturii subiective a componenței de infracțiune, fiind definită ca atitudine psihică manifestată sub formă de intenție sau imprudență manifestată față de fapta prejudiciabilă și urmările acesteia;
- temei general pentru survenirea răspunderii penale care nu se limitează doar la atitudinea psihică a făptuitorului față de cele comise, ci presupune existența unui ansamblu de împrejurări obiective și subiective ce mărturisesc prejudiciabilitatea acestuia și a celor comise de el pentru societate [4, p.22].

Astfel, se consideră răspândită tratarea *vinovăției* ca fiind (1) *atitudinea psihică a persoanei față de fapta comisă* sau (2) *ca fiind aprecierea psihică a comportamentului uman*. Amintim că *vinovăția* persoanei constituie, în același timp, și semnul infracțiunii, ceea ce și-a găsit oglindire în legea penală a Republicii Moldova.

În acest sens, autorul В.А. Якушин evidențiază următoarele *forme de manifestare a atitudinii psihice*:

- a) atitudinea făptuitorului față de alte persoane, de societate în general, de valorile acesteia, precum și de idealurile și de viciile acesteia;
- b) atitudinea față de sine însuși, de necesitățile și interesele proprii, dependențe și obișnuințe, față de conținutul propriei activități vitale;
- c) atitudinea față de obiecte materiale concrete din lumea exterioară care sunt semnificative pentru această persoană [11, p.122].

Conținutul vinovăției este format și determinat prin atitudinea personală a făptuitorului care reflectă procese psihice dominante. Anume astfel de procese explică și arată trăiri lăuntrice ale persoanei, conținutul proceselor intelective, volitive și emotive. Deosebiri depistate în aceste procese stau la baza delimitării faptelor care în aparență sunt asemănătoare, însă care, din punct de vedere subiectiv, diferă substanțial.

Precizăm însă că în legătura cu dezvoltarea impetuoasă a psihologiei și a psihiatriei majoritatea formelor de manifestare a activității umane este interpretată din punctul de vedere al *inconștientului*. Actualmente manifestările comportamentale se încearcă a fi explicate prin a le atribui *inconștientului* uman, cum ar fi, spre exemplu, manifestările comportamentale elementare ale omului (reacțiile obișnuite, aptitudinile de a comunica etc.).

Astfel, *inconștientul* este pe larg abordat în operele savanților care s-au expus pe marginea imprudenței, și anume: a neglijenței [10, p.20-22; 7, p.101-125]. În această ordine de idei, vom preciza că criteriul obiectiv și cel subiectiv ale neglijenței reflectă atitudinea psihică a făptuitorului față de interesele ocrotite de legea penală. În acest sens, susținem opinia autorului bielorus И.О. Грүнгов, care subliniază că capacitatea făptuitorului de a prevedea urmările prejudiciabile ale faptei comise din neglijență se apreciază ca fiind capacitatea *unei persoane cu nivel de prudență medie* care practică activitatea respectivă [4, p.132-137]. Totodată, dacă

se va stabili că aceste urmări nu pot fi prevăzute de o persoană a cărei prudență este la un nivel „mediu”, atunci cele comise se încadrează în limitele cazului fortuit, iar fapta va fi considerată comisă fără vinovăție. Respectarea cerințelor cu privire la prudența necesară manifestată față de urmările posibile exclude necesitatea stabilirii criteriului obiectiv al neglijenței.

În acest segment de cercetare unii savanți opinează: „*Criteriul prudenței necesare caracteristice unei persoane medii este incompatibil cu principiul răspunderii individuale în dreptul penal*” [7, p.115]. În calitate de argument acești autori invocă următoarele: „*Aplicarea acestui criteriu va determina urmărirea penală nejustificată a persoanelor care, potrivit aptitudinilor sale (psihofizice și intelectuale), nu pot prevedea urmările prejudiciabile ale propriilor fapte. Dintr-o altă perspectivă, făptuitorii a căror prudență este sub pragul celei necesare, manifestate de către o persoană „medie”, urmează a fi liberați de răspundere penală, deoarece un astfel de făptuitor n-ar putea să prevadă caracterul prejudiciabil al propriilor acțiuni*” [7, p.115-116].

Aici se impune întrebarea: *oare recunoașterea criteriului prudenței necesare, manifestate de către o persoană medie, ar însemna imixtiunea în realizarea principiului caracterului personal al răspunderii penale și, prin urmare, subminarea acestuia?* În opinia noastră, nu. Astfel, în cazul în care, din punctul de vedere al criteriului obiectiv, făptuitorul trebuia să prevadă urmările prejudiciabile, însă nivelul lui de dezvoltare psihofizică și intelectuală era mai redus și se afla sub limita criteriului unei persoane „medii”, atunci incriminarea urmărilor prejudiciabile survenite poate avea loc doar cu condiția că au fost luate în considerare cunoștințele acumulate de făptuitor, experiența, aptitudinea lui de a prevedea survenirea acestora.

Dacă făptuitorul nu a prevăzut survenirea urmărilor prejudiciabile din careva cauze justificative, atunci neglijența va lipsi. În acest sens, subliniem că lipsa sau insuficiența cunoștințelor depistate la făptuitor constituie temei pentru calificarea celor comise drept neglijență (spre exemplu, cazuri de malpraxis medical). Considerăm că legea penală nu poate fi indulgentă față de ignoranța făptuitorului de a acumula cunoștințele necesare și indispensabile specialității pe care o posedă. Pe cale de consecință, urmărirea penală a făptuitorului, care se află sub pragul minim al unei persoane medii, pentru comiterea din neglijență a unei fapte prejudiciabile ar avea un efect educativ cu scopul asigurării unei atitudini prudente sporite pe care ar trebui s-o manifeste făptuitorul într-o asemenea situație.

Cu alte cuvinte, criteriul obiectiv al neglijenței se impune ca necesar pentru determinarea corectă a limitelor previzibilității unor consecințe nefaste pe care le implică fapta prejudiciabilă, pe când criteriul subiectiv al acesteia stabilește doar aptitudinea individuală a făptuitorului de a prevedea survenirea unor astfel de urmări în cazul concret.

În doctrină se menționează că anume *neconștientizarea caracterului* prejudiciabil al faptei în cazul neglijenței o deosebește de la alte forme ale atitudinii psihice [11, p.124]. Puțin mai târziu unii savanți au încercat să raționalizeze existența inconștientului chiar în cazul unor infracțiuni intenționate, în special al celor comise în stare de afect, argumentând că în cazul acestor infracțiuni făptuitorului îi este caracteristică starea de impulsivitate, că acțiunile nu sunt conștientizate de el și, prin urmare, această stare este incompatibilă cu caracterul voluntar al faptei prejudiciabile [9, p.10-11].

Totodată, în literatura de specialitate s-a atenționat asupra faptului că inconștientul joacă un rol important nu doar în cazul infracțiunilor imprudente, ci și în cazul celor intenționate, fiind exteriorizat în anumite obișnuințe, automatisme, deprinderi, având la bază o anumită potență psihologică [11, p.126].

Subliniem că *vinovăția* constituie aprecierea psihică a propriului comportament. Dreptul, după cum susține В.А. Якушин, este adresat persoanei care își conștientizează acțiunile [11, p.128]. Autorul ajunge la concluzia că norma de drept poate fi încălcată doar printr-un comportament conștient și volitiv, fiind simbioza activității exterioare a subiectului și a conștiinței acestuia [11, p.129].

Într-adevăr, ar fi lipsită de sens adresarea voinței legiuitorului unei persoane care nu conștientizează cele comise de ea. Mai mult, ar fi irezonabilă nu doar urmărirea penală a persoanei pentru acțiunile inconștiente comise de către aceasta, ci și corectarea făptuitorului atunci când acesta nici măcar nu realizează pentru care faptă el urmează să se corecteze.

Este indiscutabil conceptul, conform căruia modificarea coraportului dintre conștiință și voință determină formele vinovăției. Însă, conținutul vinovăției se află într-o dependență directă nu doar de elementele intelectual și volitiv, ci și de elementul emotiv, în ansamblu, precum și de coraportul dintre acestea.

Prin urmare, se impune ca inevitabilă evidențierea că existența sau absența vinovăției manifestate față de fapta comisă se stabilește în funcție de caracterul proceselor intelective, volitive și emotive.

I. *Elementul intelectual*. Atitudinea intelectuală a persoanei față de diferite circumstanțe poate fi diferită; astfel, unele din ele pot fi conștientizate absolut concret și determinat, altele pot fi conștientizate doar ipotetic (cu un anumit grad de probabilitate). Unele împrejurări pot fi conștientizate corect și adecvat, altele – eronat [6, p.35].

Nu rareori persoana are posibilitatea de a conștientiza și de a prevedea anumite împrejurări, însă nu le percepe. Posibilitatea nerealizată în situația concretă indică, de fapt, că subiectul dispunea de o informație obiectivă și că nu-l împiedicau careva obstacole de a percepe această informație. Neconștientizarea acestei circumstanțe la fel constituie o stare psihică determinată de anumite particularități ale personalității, care în mare măsură depind de facultatea de a percepe iritanții care o influențează [6, p.35].

Argumentul protagonist al semnificației primordiale a elementului intelectual este faptul că la baza diferențierii formelor de vinovăție se află, în primul rând, *elementul intelectual*. Este evident că voința persoanei este influențată nu doar de stările și caracteristicile fiziologice ale personalității, dar și de condițiile sociale în care ea se manifestă. Cu toate acestea, așa cum menționează В.А. Якушин, *îndrumarul voinței devine în exclusivitate procesul intelectual al psihicului uman* [11, p.136] (cursivul ne aparține – n.a.). Fiind de acord cu opinia expusă de către autorul citat, putem observa că voința și imboldurile care se află la baza acesteia posedă forță motrice doar atunci când sunt trecute prin conștiință, sunt analizate și reflectate prin intermediul anumitor procese intelective.

Elementului intelectual al vinovăției poate fi diferit în funcție de caracteristicile sale calitative și cantitative. Considerăm că diferențierea formelor de vinovăție se află într-o anumită dependență de gradul de conștientizare a caracterului prejudiciabil al faptei comise și de capacitatea de a prevedea urmările prejudiciabile.

Semnificația proceselor intelective ale psihicului uman este atât de mare, încât ne permite să afirmăm că elementul intelectual determină elementul volitiv și, prin urmare, nu poate constitui un coraport mecanic cu acesta.

Totodată, în literatura de specialitate s-a susținut că atitudinea intelectuală și volitivă a persoanei față de împrejurările obiective ale cauzei în mare măsură depinde de particularitățile stării psihofiziologice a acesteia (starea emoțională, starea de frică, starea ignoranței sau superstiției etc.) [4, p.217].

Într-adevăr, procesele intelective ale persoanei stau la baza delimitării faptelor infracționale de cele extrapenale, contribuie la stabilirea gradului de vinovăție a făptuitorului etc. Deducem că intelectul predomină asupra proceselor volitive, determinând natura și conținutul vinovăției, precum și formele acesteia.

Ajungem la concluzia că *absența elementului intelectual în cadrul atitudinii psihice manifestate la momentul comiterii faptei prejudiciabile exclude vinovăția persoanei și, prin urmare, răspunderea penală pentru cele comise*.

II. *Elementul volitiv*. În cadrul acestui segment de cercetare se impune ca extrem de importantă clarificarea categoriei de voință, având și o semnificație incontestabilă pentru doctrina și legea penală.

După cum menționează psihologul Н.Д. Узнадзе, gândurile persoanei, sentimentele ei, precum și voința acesteia se bazează pe asociații [10, p.50]. Ce semnifică voința? Exemplificând categoria voinței, psihologul citat *supra* precizează următoarele: „*Subiectul și comportamentul lui, precum și activitatea acestuia se contrapun unul altuia. Cu alte cuvinte, subiectul se poziționează separat acțiunii (inacțiunii) pe care el urmează să o întreprindă, omul se abstracționează de la problema care i se impune, problema este tratată ca un obiect autonom*” [10, p.127-128].

Într-adevăr, la momentul trăirilor comportamentul încă nu există, el va apărea ulterior. Comportamentul solicitat este conștientizat de către subiect prin intermediul trăirii fenomenului de viitor și nu ca ceva prezent. Subiectul chibzuiește asupra faptului dacă acest comportament urmează a fi exteriorizat în viață sau nu [10, p.127-128]. Autorul citat ajunge la concluzia că voința nu se referă la comportamentul prezent al persoanei, ci este îndreptată spre viitor; cu alte cuvinte, *voința se referă la un act de perspectivă*. Unica putere și unica sursă a comportamentului volitiv se impune a fi în exclusivitate Eu-I persoanei. Cele expuse se referă la acțiunile de perspectivă, de viitor și nu la timpul prezent.

Totodată, există situații când persoana întreprinde careva acțiuni în prezent, spre exemplu, pentru a-și potoli setea se apropie de un vas cu apă, își ia paharul și bea apă. Observăm că subiectul nu își implică activitatea sa de chibzuire, pur și simplu el își satisface necesitatea – setea. Se pare că această acțiune se desfășoară ca un proces autonom, este o acțiune prezentă, actuală și subiectul nu se fixează pe ideea că el trebuia să întreprindă vreo activitate specifică. Psihologul Н.Д. Узнадзе subliniază că în cazul respectiv

sursa comportamentului este trăită ca o *necesitate* și nu ca o *activitate*. În acest sens, autorul subliniază: „*Voința nu presupune realizarea impulsului necesității, ci uneori chiar intră în contradicție cu acest impuls, inhibându-l*” [10, p.127-128].

Astfel, în psihologie s-a formulat postulatul incontestabil, conform căruia *fundamentul anatomo-fiziologic al voinței îl constituie creierul uman* [10, p.130-131]. Acțiunea voluntară presupune un proces fiziologic complex a cărui esență constă în transmiterea impulsului fiziologic de la creier, prin intermediul activității complexe a sistemului nervos central, ce duce la contracția musculară și, pe cale de consecință, la efectuarea unei mișcări fizice. Spre deosebire de acțiunile reflectorii, această mișcare este una voluntară. Centrul care răspunde și dirijează acțiunile corpului îl constituie emisfera stângă.

În doctrina juridico-penală se atenționează că voința constituie latura practică a conștiinței care se exprimă în dirijarea activității practice a omului. Dirijarea volitivă a comportamentului reprezintă direcționarea conștientizată a eforturilor intelective și fizice pentru atingerea unui anumit scop sau abținerea de la o anumită activitate [6, p.35].

Această trăsătură caracteristică a voinței este legată cu o problemă științifică, a cărei rezolvare se impune a fi extrem de importantă pentru știința dreptului penal, și anume: *conturarea deosebirii dintre actul volitiv și actul impulsiv al persoanei*.

Suprapunând comportamentul volitiv al persoanei cu cel impulsiv, imediat vom depista diferența majoră dintre aceste două categorii. Anume *necesitatea* devine sursa comportamentului impulsiv, impulsul necesității îl provoacă pe subiect să întreprindă măsuri urgente pentru a o satisface, ceea ce constituie un act de consum.

Este de menționat că fără a cunoaște în profunzime aceste atitudini, dezvoltarea și destăinuirea psihicului uman devine dificilă sau chiar uneori imposibilă.

Voința este un proces care poate fi divizat în anumite perioade, iar oricărui act volitiv îi sunt caracteristice trei perioade de timp:

- (1) perioada pregătitoare a deciziei, când persoana își cântărește forțele proprii, avantajele și dezavantajele deciziei pe care ea și-a pus-o în plan pentru realizare, cu alte cuvinte, este o perioadă de chibzuire asupra particularităților realizării acestei activități de perspectivă;
- (2) perioada luării deciziei;
- (3) perioada realizării deciziei luate [10, p.130-131].

Reieșind din periodizarea voinței propusă de psihologul Н.Д. Узнадзе, putem conchide că după luarea deciziei urmează ca aceasta să fie înfăptuită (executată). De regulă, realizarea deciziei nu întâmpină dificultăți. Totodată, uneori apar situații când persoana tinde să execute ceva complicat din punct de vedere tehnic. Acest aspect nu este specific voinței. Acțiuni complicate pot fi întâlnite și în cadrul executării acțiunilor impulsive. Menționăm că nu există nicio conexiune între comportamentul volitiv și dificultatea executării acestuia. În acest sens, autorul precizat susține că în cazul apariției de obstacole în procesul executării deciziei sau în cazul în care devine clar că rezultatul este imposibil de a fi atins este oportun să vorbim despre *dorință, râvnire, pasiune* și nu despre *decizie* [10, p.132]. În fine, voința se referă doar la ceea ce noi putem executa (înăptui). Ceea ce este de neatins și inaccesibil în niciun caz nu poate deveni obiect al voinței.

Mai multe acțiuni din care este compus comportamentul volitiv servesc unui scop comun, sunt bine gândite și determinate. Această trăsătură a voinței este caracteristică unui comportament planificat. Cu toate că acțiunile sunt uneori polivalente, ele toate contribuie la finalitatea și integritatea comportamentului volitiv: *este trasat scopul, sunt definitivate mijloacele necesare pentru atingerea acestui scop, se întreprind anumite acțiuni*. Este de precizat că atât scopul, cât și mijloacele, precum și acțiunile separate ce sunt întreprinse de către subiect se află într-o interdependență reciprocă.

Oricărui act volitiv îi este caracteristică *sistematizarea rațională* a acestuia. Pe cale de consecință, concluzionăm că atât timp cât decizia conține un potențial autoritar pentru subiect, acesta va înăptui acțiunile determinate în această decizie. Totodată, în momentul în care decizia din careva motive „*își pierde reputația*” în fața persoanei, se poate întâmpla că subiectul renunță la realizarea unei astfel de decizii.

În această ordine de idei, vom sublinia că atât în cazul unui comportament volitiv, cât și în cazul celui impulsiv un rol principal joacă *orientarea psihologică a persoanei*. Anume orientarea psihologică, altfel spus, linia comportamentală a acesteia ocupă un loc decisiv în procesul înăptuirii unei decizii. După cum s-a demonstrat în psihologie, *linia comportamentală formată din obișnuințe și deprinderi este cu mult mai puternică și prevalează asupra deciziei luate de către subiect de a acționa volitiv contrar acestei linii* [10, p.134]

(cursivul ne aparține – *n.a.*). Vom exemplifica cele expuse: persoana decide să renunțe la fumat, ceea ce constituie o decizie voluntară, corectă și nobilă; ea conștientizează necesitatea unui mod de viață sănătos și renunță la fumat; ulterior deviază de la decizia luată începând să fumeze. În astfel de situații se susține că persoana nu a fost bine motivată, iar orientarea psihologică a fost una insuficientă. O situație inversă apare atunci când persoana își urmărește decizia, iar reorientarea ei psihologică aduce anumite rezultate pozitive. De fapt, situația a rămas aceeași, s-a schimbat atitudinea față de această situație, reacțiile persoanei la obiect, care cândva îi provoca dorință și pasiune, se diminuează până când aceasta nu renunță complet la ideea respectivă.

Fundamentul voinței o constituie trăirea lăuntrică a subiectului care poate fi desemnată prin dorință existentă la momentul actual. Dacă această dorință lipsește la momentul înfăptuirii deciziei, voința nu va exista.

Prin urmare, tensiunea musculară și eforturile psihofizice prin care trece orice act volitiv nu sunt determinative, principală este dorința actuală a persoanei. În cazul comportamentului impulsiv la fel va avea loc tensiunea musculară, precum și depunerea eforturilor psihofizice, însă particularitatea actului voluntar devine dorința actuală trăită de către subiect, constituind un imbold puternic pentru înfăptuirea acesteia. Sintetizăm că, la prima vedere, actul luării de decizie apare brusc, ceea ce conduce la apariția sentimentului de neputință și incertitudine, iar apoi se substituie cu o stare de sineîncredere și liniște sufletească. Decizia de a comite un act volitiv întrerupe starea anterioară, începând o stare nouă, opusă celei precedente. Oricare ar fi decizia persoanei, ea demonstrează schimbarea orientării psihologice a persoanei.

Voința presupune că persoana nu face ceea ce dorește la moment, la ce o impune necesitatea actuală, dar ceea ce corespunde intereselor generale ale acesteia. Prin urmare, actului de decizie în cazul unui comportament volitiv îi precede înțelegerea preventivă a situației, căutarea anticipată a comportamentului oportun ce ar corespunde intereselor Eu-lui. Procesul de căutare este finalizat printr-un act de decizie; cu alte cuvinte, persoana găsește totuși un model de comportament, care, în opinia persoanei, corespunde Eu-lui și pentru care ea va fi responsabilă.

Prin urmare, voința este ceea ce cuprinde triada: necesitatea, interesele și scopurile persoanei, comandându-le.

În legea penală semnele volitive ale atitudinii psihice se exprimă, de regulă, în calitate de dorință a unui rezultat sau în admiterea conștientă a acestuia, sau în miza subiectului pe prevenirea urmărilor prejudiciabile (art.17-18 CP RM [1]).

Așadar, acțiunea sau inacțiunea persoanei trebuie să fie una volitivă, adică trebuie să constituie mijloc pentru obținerea scopului conturat. În unele cazuri, cauza comiterii unei infracțiuni devin eforturile volitive slabe sau neînsemnate manifestate din partea subiectului infracțiunii. Spre exemplu, în cazul malpraxisului medical, când medicul nu i-a acordat pacientului ajutorul necesar din cauza dezorientării situative, neatenției (lipsei de concentrare intelectuală) manifestate la identificarea diagnosticului, ceea ce a condus sau putea să conducă la anumite consecințe nefaste.

În cazul în care actul volitiv lipsește (a scăpat din atenție, nu a observat, a pierdut etc.) persoana va răspunde pentru faptul că nu și-a folosit capacitățile sale pentru a preveni urmările prejudiciabile.

Reieșind din analiza situației doctrinare în domeniul abordat, putem conchide că la momentul actual elementului volitiv al vinovăției îi este consacrat spațiu considerabil în doctrina juridico-penală și în cea de psihologie, în comparație cu spațiul acordat celui intelectual. Rămâne indiscutabil că latura volitivă a psihicului uman are o semnificație extraordinară nu doar pentru aprecierea juridico-penală a faptei, ci și pentru definirea urmărilor prejudiciabile. Astfel, spre exemplu, în cazul în care în procesul săvârșirii unei fapte prejudiciabile persoana a conștientizat caracterul prejudiciabil al faptei, însă din cauza unor stări maladive ale psihicului voința i-a fost afectată, ceea ce a dus la imposibilitatea de a-și dirija propriul comportament, atunci aceasta nu poate fi urmărită penal.

În acest sens, cu toate că elementul volitiv se consideră a fi de o semnificație majoră, totuși nu putem să nu recunoaștem că elementul intelectual al psihicului are o importanță primordială. Astfel, în cazul cărorva tulburări de ordin intelectual, când la momentul săvârșirii unei fapte prejudiciabile persoana nu putea să conștientizeze caracterul prejudiciabil al acțiunilor (inacțiunii) în urma unei tulburări psihice, lipsește nu doar vinovăția persoanei, dar devine imposibilă tragerea persoanei la răspundere penală.

Cu alte cuvinte, tulburările unor procese psihice de ordin volitiv pot și să nu afecteze sfera intelectuală a psihicului uman, pe când tulburarea proceselor intelective totdeauna conduce la abolirea voinței la persoană.

Astfel, vom constata, aducând argumente de rigoare, că *vinovăția* se exteriorizează prin atitudinea conștientă a făptuitorului; fapta prejudiciabilă se manifestă ca un *act voluntar*. Iar în lipsa conștientizării actului nu există atitudine psihică față de ceva sau cineva, ceea ce ar însemna că, prin intermediul rațiunii, făptuitorul evidențiază obiectul unei astfel de atitudini psihice. Acest postulat se prezintă a fi dominant în doctrina juridico-penală din ultimii 70-80 de ani [4, p.122].

În cazul *actului volitiv* mecanismul de realizare a necesității diferă substanțial de actul impulsiv. Având la bază o necesitate stringentă, subiectul nu-și va supune comportamentul imboldului necesității, subiectul nu face ceea ce dorește, se abține, întreprinde alte acțiuni. Putem concluziona că, în cazul comportamentului volitiv, persoana nu se supune impulsului necesității, se abține, uneori chiar săvârșind acțiuni diametral opuse necesității prezente.

Așadar, actului volitiv al omului îi sunt caracteristice următoarele *trăsături definitorii*:

- 1) actul volitiv niciodată nu se bazează doar pe impulsul necesității;
- 2) în cazul actului volitiv Eu-l este contrapus comportamentului solicitat;
- 3) comportamentul volitiv nu se desfășoară în prezent, el este destinat pentru viitor, voința este una de perspectivă;
- 4) Eu-l analizează din timp comportamentul viitor, iar realizarea acestui comportament va depinde de voință.

Așadar, se cunoaște că la baza comportamentului voluntar se află orientarea psihologică a persoanei manifestată la momentul luării unei hotărâri. Apariția unei astfel de orientări se detestă printr-o trăire specifică a autoactivității care nu se aseamănă cu alte trăiri și care în psihologie se numește *tărie de voință*. La fel și comportamentul impulsiv se desfășoară având la bază o orientare psihologică anumită, apărută sub imperiul unei situații care însoțește necesitatea actuală [10, p.143]. În acest sens, comportamentul volitiv se deosebește de cel impulsiv prin faptul că în perioada anterioară actului volitiv persoana creează condiții pentru apariția acestei orientări psihologice, pregătind fundamentul necesar.

Comportamentul voluntar provocat printr-un impuls al necesității actuale *în funcție de conținut* nu se deosebește de un comportament impulsiv. Orice act volitiv este însoțit de trăiri lăuntrice specifice acestuia, când persoana este determinată să înfăptuiască decizia luată chibzuit. Anume aceste trăiri sunt caracteristice procesului volitiv.

III. Elementul emotiv. În acest segment de cercetare științifică considerăm extrem de important nu doar a da definiția noțiunii de element emotiv care, de rând cu elementul intelectual și elementul volitiv, formează atitudinea psihică a persoanei față de fapta comisă, dar și a argumenta semnificația acestuia în cadrul construirii atitudinii psihice a făptuitorului față de comportamentul prejudiciabil manifestat.

Emoțiile (sentimentele, afectele) sunt manifestate în formă de reacții, provocate de anumite împrejurări obiective, formând o stare emotivă. Emoțiile reprezintă reflectarea psihică sub formă de trăire subiectivă directă a sensului vital al anumitor fenomene și situații.

În literatura de specialitate română se susține că discernământul include și stările afectiv-volitiv, care, în unitate cu cele cognitive, oferă o înțelegere integrală a atitudinii de comportament față de o faptă oarecare [3]. În acest sens, se cunoaște faptul că, în actele de comportament, stările de afectivitate au adeseori o pondere ce depășește discriminarea cognitivă, deoarece: 1) afectele sunt principalii furnizori de energie pentru lumea cognitivă; 2) sunt cele ce dau stabilitate intenției și atitudinii umane, ca niște ecluze ce închid sau deschid accesul la informația cognitivă, îndeplinind astfel rolul de liant (de „țesut conjunctiv”) pentru cogniție; 3) afectele sunt acelea ce determină ierarhia conținuturilor gândirii prin reducerea gradului său de complexitate și prin concentrarea pe ceea ce este esențial într-o atitudine comportamentală [3].

În cazul unui comportament criminal emoțiile (afectele) deseori sunt materializate în motivul săvârșirii infracțiunii (ură, frică, cruzime etc.) care formează fundalul pe care au loc procesele volitive și intelective, precum și afectele – stări emotive puternice și relativ de scurtă durată care sunt legate cu modificarea bruscă a circumstanțelor vitale ce se prezumă a fi importante pentru subiect în așa măsură, încât devin forță motrice pentru comiterea infracțiunii.

Referindu-ne la coraportul dintre voință și emoții, vom specifica că în cazul în care persoana se află sub imperiul necesității actuale și comportamentul acesteia este supus unei astfel de necesități, are loc așa-numitul *comportament impulsiv*.

Însă, nu în permanență persoana cade pradă propriilor impulsuri. Știința a demonstrat că persoana are suficientă forță pentru a opune rezistență obstacolelor, pentru a supraviețui în situații excepționale etc. Persoana conștientizează existența unei necesități actuale, însă înțelege că ea se poate elibera de sub stăpânirea impulsului provocat de această necesitate actuală, realizând că propriul comportament depinde de propriile sale eforturi și își alege forma de comportament mai preferabilă și acceptabilă în situație concretă.

Efectuând analiza comparativă a *comportamentului impulsiv și volitiv*, vom sublinia că activitatea impulsivă, spre deosebire de comportamentul volitiv, se desfășoară autonom și independent, fiind îndreptată și dirijată de o situație actuală în care se află subiectul, și nu necesită careva intervenții din partea acestuia.

Anume caracterul impulsiv al acțiunii întreprinse determină uneori devierea direcției acestui impuls, el schimbându-și traiectoria primară. Trebuie să constatăm, în același timp, că este doar o excepție. Cu mult mai des se întâmplă că, de la bun început până la sfârșit, acțiunea impulsivă este executată integral reprezentând o unitate indisolubilă, servind scopului trasat. Aceasta deoarece la temelia comportamentului respectiv impulsul necesității actuale devine cu mult mai pronunțat decât alte impulsuri ce au apărut ocazional pe parcursul actului impulsiv primar.

Cu totul altceva se întâmplă în cazul unui *act volitiv*. Finalitatea și integritatea acestuia nu sunt niște împrejurări ocazionale și situative, ci invers – ele devin specifice. Cum corect a menționat psihologul Н.Д. Узнадзе, „*acolo unde integritatea comportamentului este tulburată și, prin urmare, acesta deviază de la cursul stabilit care avea să ducă la scopul determinat, nu există comportament volitiv*” [10, p.132]. Solidarizându-ne cu autorul citat *supra* vom sublinia că, indiferent cât de complicat ar fi comportamentul volitiv, acesta de la început până la sfârșit rămâne orânduit și sistematizat.

Ținem să precizăm că nu orice emoție trăită de către persoană pe parcursul săvârșirii faptei prejudiciabile prezintă un interes juridico-penal, ci numai emoția extrem de puternică care poate să reducă substanțial elementul intelectual și(sau) elementul volitiv al atitudinii psihice față de faptă comisă și consecințele acesteia.

Totodată, stările în care impulsurile persoanei nu pot fi pe deplin stăpânite de către aceasta sau dirijarea lor este una insuficientă, constituie, de fapt, o reacție neurogenă fiziologică ce apare în urma unei situații conflictuale, percepute ca una extraordinară. În urma acestei reacții psihogene se reduce substanțial capacitatea de a conștientiza caracterul prejudiciabil al faptei, precum și autocontrolul.

În literatura de specialitate medicală, nevrozele sunt definite ca anumite tulburări neuro-psihice care se manifestă în fenomene specifice emotiv-afective și somatovegetative clinice [5, p.429]. Astfel, nevroza este considerată o boală, condiționată de o situație conflictuală psihogenă acută sau cronică percepută de către persoană ca fiind una extraordinară (extrem de importantă) în urma tulburării relațiilor interpersonale, ce se manifestă preponderent prin dereglarea funcțiilor sistemelor emotiv, vegetativ și ale celui endocrin.

Nevrozele cuprind în exclusivitate doar maladiile în care tulburările neuropsihice sunt reversibile și asociate cu absența vizibilă a modificărilor morfopatologice în sistemul nervos.

Nevroza poate fi caracterizată prin triada semnelor:

- (1) dereglările patologice sunt reversibile, independent de vechimea procesului;
- (2) se manifestă clinic prin dominarea perturbărilor emoțional-afective și somatovegetative;
- (3) atitudinea critică a persoanei față de boală se păstrează.

Particularitățile tabloului clinic al nevrozei depind nu doar de caracterul situației conflictuale și emotive, dar și de *personalitatea individului*, specificând diverse variante clinice.

La studierea nevrozelor neurofiziologul И.П. Павлов a subliniat că în cazul unui om (în comparație cu animalul – *n.a.*) necesită a fi precizată natura devierii comportamentale a omului de la o anumită normă [8, p.91]. Totodată, savantul opinează că această normă este una convențională și nu există vreo măsură unică ce poate fi atribuită oamenilor, în general. Autorul insistă la o colaborare individuală dintre pacient și medic în procesul stabilirii cauzei acestei nevroze și previne că procesul de căutare și depistare a cauzei respective este îngreunat de o multitudine de probleme apărute haotic în viața persoanei al cărei comportament este supus analizei. Mai mult, savantul încearcă să precizeze motivele în urma cărora cauza depistată a servit drept imbold pentru provocarea stării nevrotice la persoana concretă [8, p.91].

În opinia acestui savant, nevrozele constituie devieri cronice (pe parcursul săptămânilor, lunilor și chiar anilor) de la normă ale activității nervoase superioare [8, p.94]. Activitatea nervoasă superioară, în accepțiunea lui И.П. Павлов, se detestă în reflexele condiționate, pozitive sau negative, la diferite iritații prin analogie

cu animalele. Prin efectuarea experimentelor asupra animalelor de laborator autorul, aducând argumente convingătoare, a demonstrat că printre cauzele principale ale nevrozelor la animale se înscriu:

- (1) iritanți extrem de puternici sau extrem de complicați;
- (2) supratensionarea sistemului de frânare;
- (3) ciocnirea sau urmarea imediată a proceselor nervoase polare (diametral opuse);
- (4) castrarea [8, p.94].

Pe cale experimentală savantul a demonstrat că apariția nevrozei se datorează tipului de activitate nervoasă superioară a animalului concret supus experimentului. Mai mult, И.П. Павлов a propus spre utilizare clasificarea celor trei tipuri de comportament la animale care, în opinia savantului, coincide în mare măsură cu clasificarea temperamentelor propusă încă de Hippokrates. De fapt, autorul evidențiază existența unui tip central, echilibrat și cumpătat, la care procesele de excitare și frânare se află într-un echilibru reciproc. Acest tip este descris la neurofiziologul citat *supra* în două forme: forma liniștită și solidă, pe de o parte, și forma activă, pe de altă parte. După care Павлов subliniază două tipuri polare de comportament, extreme în manifestarea lor, cum ar fi: un tip extrem de puternic, însă cu procesul de frânare slab, iar altul – extrem de slab la excitare și la fel de slab la frânare [8, p.94].

În dezvoltarea nevrozelor sunt importante: semnificația socială și individuală a trăirilor pentru persoana concretă; particularitățile fenotipice ale personalității, formate sub influența bagajului genetic și a educației obținute, ceea ce desemnează că trăsăturile neurastenice pot fi condiționate ereditar sau pot fi dobândite în urma educației incorecte.

Printre factorii de risc ai nevrozelor se înscriu: surmenajul fizic; bolile somatice; traumele; climatul psihologic familial defavorabil; insatisfacția profesională; abuzul de alcool sau de substanțe psihotrope; modificările de vârstă ale sistemului vegeto-endocrin etc.

Se disting următoarele forme principale de nevroze: *forma astenică* (neurastenia, psihastenia); *forma isterică* (isterio-neurastenia) și *forma obsesivă*. Pentru doctrina juridico-penală în materia responsabilității reduse importanță capătă forma *nevrozelor obsesive* în varianta lor de *nevroză afectivă* (de șoc).

În cele ce urmează vom sublinia că, în cazul unei *nevroze afective* (de șoc), iritantul este unul extrem de puternic, conținând chiar și o amenințare serioasă pentru viață, cum ar fi, cu titlu de exemplu: într-o situație de luptă, boală, cutremur de pământ etc. Forța extraordinară a iritantului psihic se datorează semnificației sale informative pentru subiect și măsurii în care acest iritant provoacă disonanță între situația faptică și cea prognozată de subiect [5, p.430].

În literatura de specialitate medicală se disting cinci forme de nevroze afective (de șoc): simplă; de agitație (anxietate motorică); stuporoasă (imobilitate, mutism); crepusculară (perioada de declin); fugiformă [5, p.430]. *Nevroza afectivă (de șoc) simplă* se caracterizează prin încetarea proceselor psihice asociate cu tulburările somatovegetative și constituie *un afect de spaimă*. Această formă de nevroză afectivă debutează și se dezvoltă acut (subit) în calitate de răspuns la o traumă psihică de șoc (cauza iritantă) puternică, având o semnificație vitală pentru subiect.

Picul de manifestare a nevrozei de afect se detestă imediat sau peste câteva ore după acțiunea iritantului patogen. Persoanei îi sunt caracteristice anumite modificări somato-vegetative care pot fi chiar și înregistrate: tahicardie, tensiune arterială instabilă, tremorul mâinilor și al picioarelor, pierderea poftei de mâncare, pierderea masei corporale; senzația de slăbiciune în picioare, tulburarea somnului etc. Răspunsurile la întrebările formulate sunt inhibitate, reacțiile verbale sunt încetinite. În cazul repetării efectului patogen al iritantului se formează frica, însă atitudinea conștientă față de propriile acțiuni se păstrează.

Pe cale de consecință, examinând elementul emotiv al vinovăției, am pășit pe tărâmul psihologiei și al neurofiziologiei. Este evident că nu orice stare emotivă este suficientă pentru comiterea unei fapte infracționale prevăzute de componentele privilegiate ale omorurilor intenționate, această stare de origine psihofizică fiind de o anumită intensitate; în caz contrar, cele comise vor fi încadrate în baza componentei generale pentru omorul intenționat.

În felul acesta, clarificăm că componentul emotiv al psihicului uman reprezintă elementul obligatoriu și indispensabil al oricărei fapte omenești, inclusiv a celei infracționale; confirmarea o găsim și în doctrină [6, p.36]. Totodată, constatăm că legea penală a Republicii Moldova nu include emoțiile în definitivarea formelor de vinovăție, însă emoțiile sunt parte integrantă a atitudinii psihice ce constituie vinovăția. Din această perspectivă, semnificație juridico-penală deosebită dobândesc emoțiile trăite de către făptuitor până la comiterea fetei și nemijlocit în procesul comiterii acesteia.

Emoțiile, precum și sentimentele trăite și manifestate *postfactum*, nu au nicio relevanță juridico-penală, putând fi luate în considerare doar la operarea normei cu privire la căință activă (art.57 CP RM).

În acest cadru tindem să precizăm că norma generală privind responsabilitatea redusă în Codul penal al Republicii Moldova, apărută recent, în urma modificărilor și completărilor operate prin Legea nr.277 din 18.12.2008 [2], acoperă anumite stări psihice ce diminuează discernământul. Astfel, diminuarea discernământului se datorează uneori și unor emoții puternice sub imperiul cărora se află persoana care comite fapta infracțională. De fapt, instituția responsabilității reduse a fost recunoscută tacit de către legiuitorul autohton prin instituirea unor norme speciale în Capitolul II al Părții Speciale a Codului penal (art.146, 147 și art.156 CP RM), în care emoțiile trăite de către făptuitor la momentul comiterii infracțiunii au determinat diminuarea nivelului de conștientizare și a autocontrolului manifestat.

Atitudinea legislativă îngăduitoare, anterioară modificărilor operate, a fost impusă de particularitățile stărilor psihice sub imperiul cărora se afla persoana la momentul comiterii unor astfel de fapte, unica diferență constând în cauza generatoare de astfel de tulburări: dacă în cazul infracțiunilor prevăzute la art.146 și la art.156 CP RM cauza tulburărilor afective este una exogenă, atunci în cazul pruncuciderii (art.147 CP RM) cauza tulburărilor trăite de făptuitor este una endogenă.

Prin urmare, analizând coraportul dintre elementul intelectual, elementul volitiv și elementul emotiv al vinovăției, vom atenționa că intenția specifică omorului săvârșit în stare de afect este una spontană, care se dezvoltă subit și impetuos, deoarece aceasta se formează sub imperiul stării de tulburare emotivă, acțiunea deucidere executându-se simultan sau în intervalul de timp cât persistă această stare. Așadar, constituie circumstanță atenuantă legală săvârșirea infracțiunii sub imperiul unei puternice emoții, generate de o provocare din partea persoanei vătămate.

O tulburare emotivă este caracteristică și femeii-pruncucigașe, însă cauza unor astfel de tulburări este una endogenă, condiționată de modificări metabolice substanțiale și de boli somatice asociate sarcinii și procesului de naștere.

Reieșind din cele expuse, suntem de părere că temeiul aplicării normei cu privire la responsabilitatea redusă trebuie să fie mai larg decât cel prevăzut de alin.(1) art.23¹ CP RM. Din conținutul dispoziției se deduce că tulburarea psihică este unicul temei pentru operarea normei cu privire la responsabilitatea redusă. Însă, în cadrul acestui mesaj științific am demonstrat, aducând argumentele de rigoare, că uneori emoțiile sunt apte să diminueze discernământul persoanei la momentul comiterii faptei infracționale. În calitate de argument evidențiem existența celor trei norme juridico-penale de sine stătătoare prevăzute la art.146, 147 și la art.156 CP RM. Prin urmare, propunem revizuirea normei juridico-penale cu privire la responsabilitatea redusă prin lărgirea și concretizarea temeiurilor de operare a acesteia, cum ar fi nu doar tulburarea psihică, dar și tulburarea emotivă.

Bibliografie:

1. Codul Penal al Republicii Moldova, nr.985-XV din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129, nr.134.
2. Legea nr.277 din 18.12.2008 cu privire la completarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.120.
3. SCRIPCARU, Gh., SCRIPCARU, C., GRAMADA, S., AGROSOAIE, I. *Bioetică și psihiatrie experimentală: Discernământul și/sau reprezentarea în psihiatria medico-legală*. <http://www.bioetica.ro/index.php/arhiva-bioetica/article/download/288/475> (Accesat: 05.08.2013)
4. ГРУНТОВ, И.О. *Принцип личной виновной ответственности в уголовном законодательстве*. Минск: Тесей, 2012. 366 с. (ISBN 978-985-463-496-8)
5. ЕЛИСЕЕВ, А.Г., ШИЛОВ, В.Н., ГИТУН, Т.В. и др. *Большая медицинская энциклопедия*. Москва: Эксмо, 2005. 864 с. (ISBN 5-699-08680-3; ISBN 5-699-08685-4)
6. КРАСИКОВ, Ю.А. *Статья 24 (Формы вины)*. În: *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Раздел II. Преступление* / Под редакцией Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. Издание 2-е, дополненное и измененное. Москва: Норма•Инфра-М, 1998. 832 с. (ISBN 5-89123-193-X (ISBN 5-86225-645-8))
7. НЕРСЕСЯН, В.А. *Ответственность за неосторожные преступления*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 223 с. (ISBN 5-94201-115-X)

8. ПАВЛОВ, И.П. О типах высшей нервной деятельности и экспериментальных неврозах. В: *Сборник «Классики физиологии»* / Ответственный редактор: И.С. Купалов. Москва: Академия медицинских наук СССР, Государственное издательство медицинской литературы, 1954. 192 с.
9. СИДОРОВ, Б.В. *Аффект. Его уголовно-правовое и криминологическое значение (социально-психологическое и правовое исследование)*. Казань: Издательство Казанского государственного университета, 1978. 156 с.
10. УЗНАДЗЕ, Д.Н. *Общая психология* (Перевод с грузинского Е.Ш. Чомахидзе) / Серия «Живая классика». Москва: Смысл; Санкт-Петербург: Питер, 2004. 413 с. (ISBN 5-89357-121-5 (Издательство «Смысл»); ISBN 5-469-00020-6 (Издательство «Питер»))
11. ЯКУШИН, В.А. *Субъективное вменение и его значение в уголовном праве*. Тольятти: ТолПИ, 1998. 296 с. (ISBN 5-230-16466-7)

Prezentat la 15.10.2013

**SUBDEZVOLTAREA PSIHICĂ – CAUZĂ CARE EXCLUDE SAU DIMINUEAZĂ
RESPONSABILITATEA PERSOANEI FIZICE ÎN DREPTUL PENAL****Stela BOTNARU**

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol este examinată problema ce vizează subdezvoltarea psihică a făptuitorului, privită sub aspectul cauzelor care exclud sau diminuează responsabilitatea persoanei fizice în dreptul penal. Pentru a da răspunsuri clare și exhaustive, autorul a purces la analiza detaliată a doctrinei juridico-penale, precum și a psihiatriei, în urma căreia au fost date definițiile noțiunilor de discernământ și de responsabilitate, a fost formulat și propus spre utilizare un nou concept de subdezvoltare psihică. Autorul a demonstrat necesitatea revizuirii normei juridico-penale cu privire la iresponsabilitate și responsabilitate redusă prin introducerea în textul legii penale a sintagmei „retard mintal”. În cadrul prezentului mesaj științific sunt explicate efectele juridice ale varietăților de aplicare a normei cu privire la responsabilitatea redusă față de minori care au comis fapte prejudiciabile.

Cuvinte-cheie: *vinovăție, responsabilitate, responsabilitate redusă, iresponsabilitate, discernământ, subdezvoltare psihică, retard mintal.*

**MENTAL IMMATURETY – GENERAL OR PARTIAL PSYCHIATRIC DEFENCE
OF THE NATURAL PERSON IN THE CRIMINAL LAW**

In this article there are subject to a detailed examination the problem of mental immaturity of the offender regarded as a form of general or partial psychiatric defences in Criminal Law. In order to respond on these questions the author has effectuated a detailed analysis of the penal doctrine and psychiatry and as a result of such approach has formulated the notions of “discernment” and “responsibility”, there were formulated and proposed for the further implementation a new concept of mental immaturity. The author demonstrated the necessity of legislative revision of the norms of irresponsibility and diminished responsibility by means of introduction of a new legislative expression of “mental retardation”. In the frame work of this scientific research there were explained the legal effects of different variations of the legal norm regarding the diminished responsibility of the minors who had committed criminal misdeeds.

Keywords: *culpability, diminished responsibility, irresponsibility, discernment, mental immaturity, mental retardation.*

În conformitate cu alin.(1) art.6 CP RM, persoana este supusă răspunderii penale și pedepsei penale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție. Prin urmare, *inexistența responsabilității exclude existența vinovăției.*

Vinovăția prevede responsabilitate penală, presupunând prezența discernământului și a intenției asupra faptei, respectiv absența tulburărilor psihice cu semnificație psihiatrico-legală, astfel încât infractorul sănătos mintal va fi sancționat. În acest context, autorul I.Coșciug precizează că alienatul poate comite fapte care prezintă pericol social și care sunt prevăzute de legea penală, dar nu este responsabil, fapta fiind săvârșită fără vinovăție în sens juridic sau, în sens medical, fapta a fost comisă acționând fără discernământ. Prin urmare, fapta bolnavului mintal nu poate fi calificată ca infracțiune (ci ca acțiune socialmente-periculoasă) și nu poate fi sancționată penal, deoarece lipsa discernământului înlătură posibilitatea intenției normale, precum și capacitatea de prevedere și deliberare a acțiunilor [3, p.97-98].

Așadar, există trei trăsături psihologice ce determină responsabilitatea: de ordin cognitiv (percepție, raționament cunoaștere); de ordin afectiv (emoții, sentimente); cele referitoare la impulsuri, dorințe, voință [8].

Conținutul volitiv al vinovăției este specificat de legiuitor în norma juridico-penală. Totodată, potrivit prevederilor art.22 CP RM, responsabilitatea este starea psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și de a-și dirija acțiunile.

Interpretând această normă juridico-penală, vom specifica că responsabilitatea presupune un nivel de dezvoltare psihofiziologică care poate fi obținut doar la o anumită vârstă.

Fiind un *termen juridic*, responsabilitatea definește capacitatea unei persoane de a-și controla și aprecia atât faptele, cât și consecințele sociale ale acestora, de a-și asuma integral obligațiile ce-i revin dintr-o acțiune liber consimțită, pe care o deliberază și o întreprinde, de a înțelege consecințele acțiunilor sale în interesul propriei persoane, însă fără a prejudicia interesul colectivității, de a accepta și suporta consecințele faptelor

sale contrare normelor de conviețuire socială [4, p.138]. În mod obligatoriu, responsabilitatea presupune coexistența a doi factori: unul *intelectiv*, constând în capacitatea persoanei de a-și da seama de acțiunile sau inacțiunile sale, de semnificația lor socială și de urmările acestora, altul *volitiv*, constând în aptitudinea aceleiași persoane de a fi stăpână pe faptele sale, în sensul de a le putea dirija în mod conștient. Astfel, prin responsabilitate se înțelege starea psiho-fizică a persoanei care este capabilă să-și dea seama de valoarea firească a acțiunilor sau inacțiunilor sale și de urmările acestora și își poate dirija în mod conștient voința, în raport cu aceste fapte.

În psihiatrie, capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și de a-și dirija acțiunile se desemnează prin categoria de *discernământ*.

Discernământul (*termen psihiatric*) se bazează pe o percepere și reprezentare a realității (natura actului comis, a conținutului și consecințelor faptelor incriminate), pe capacitatea psihică de anticipare prin reprezentarea consecințelor faptelor proprii [4, p.138]. Astfel, discernământul reprezintă *o calitate* și, totodată, *o funcție*, atunci când îl considerăm *capacitatea unui individ de a delibera asupra acestei acțiuni*, precum și *asupra consecințelor acesteia* și de a-și organiza astfel motivat activitatea, în vederea îndeplinirii acțiunii.

Categoria de discernământ are un conținut mai amplu decât reflectarea pur și simplu a funcțiilor de cunoaștere, ea reflectând și calitatea funcției de afectivitate și de voință. În acest sens, în practica judiciară sunt cunoscute situațiile în care în anumite tulburări afectiv-volitivă, stări care pot duce la îngustarea câmpului de cunoștință, discernământul este afectat în sensul diminuării acestei capacități de apreciere critică, în special asupra consecințelor faptelor.

Discernământul poate varia atât în raport cu nivelul de dezvoltare a funcțiilor psihice în cadrul dezvoltării ontogenetice, cât și în cadrul aceluiși tip de personalitate, în raport cu situația de moment, de condițiile endogene și circumstanțele exogene la momentul comiterii faptelor.

Discernământul nu poate fi raportat în mod formal la *vârsta cronologică* sau la *diagnosticul de boală*, ci la natura și circumstanțele de săvârșire a faptei, la elementele consecutive ale actului antisocial. Prin urmare, putem susține că subdezvoltarea psihică poate fi determinată de procesul natural de imaturitate psihofiziologică la minori, sau că poate să apară în urma unei boli psihice.

În acest sens, stabilirea automată a discernământului, unde de asemenea s-au acceptat arbitrar trei categorii (prezent, diminuat, abolit), în funcție de diagnosticul psihiatric, poate conduce la interpretări eronate. Noțiunea de psihoză nu echivalează cu absența discernământului. Faza evolutivă a bolii poate conferi gradări variabile ale acesteia, până la integritatea capacității critice de apreciere a conținutului și a consecințelor faptelor săvârșite la un moment dat. Dizarmonia personalității și nedezvoltarea personalității nu echivalează cu discernământul diminuat, după cum normalitatea psihică nu implică în anumite circumstanțe psihologice sau biologice integritatea acestei capacități.

Așadar, caracterul penal al faptei săvârșite de un minor sub 14 ani este înlăturat, dat fiind că acesta, aflându-se în cadrul procesului natural de dezvoltare psihică și fizică pe o treaptă inferioară, nu are format discernământul cronologic „de vârstă” și, implicit, nu dispune de capacitatea deplină de a înțelege semnificația unor acțiuni sau inacțiuni cu consecințe negative pe plan social, dar și personal [3, p.89].

Savantul H.C. Таращев, în opera sa științifică, printre stările psihice anormale menționează: minoritatea infractorului; subdezvoltarea intelectuală; tulburarea malativă a psihicului; stările de inconștientă [11, p.146-147]. Generalizându-le, autorul precizează că starea de iresponsabilitate poate să apară fie în urma faptului că condițiile responsabilității încă nu au survenit, fie în urma faptului că aceste condiții au survenit dar deja s-au pierdut. Pe cale de consecință, savantul distinge:

- (1) Iresponsabilitatea apărută din cauza subdezvoltării psihice (imaturității psihice):
 - (a) subdezvoltarea naturală a organismului uman – minoritatea;
 - (b) subdezvoltarea datorată stării anormale a organismului uman (subdezvoltarea patologică), cum ar fi în cazul demențiilor ereditare, surdomutismului etc.;
 - (c) subdezvoltarea determinată de influențele negative ale anumitor împrejurări nocive.
- (2) Iresponsabilitatea apărută din cauza pierderii de către persoană a unui nivel normal al dezvoltării psihice obținute anterior:
 - (a) bolile psihice în sens propriu;
 - (b) stările maladive ale organismului uman care provoacă tulburare psihică;
 - (c) stările anormale ale organismului care influențează activitatea psihică [11, p.155].

Totodată, în psihiatrie se disting următoarele forme de tulburări cognitive:

- psihozele constituționale sub formă de *Dysnoia dementica*;
- tulburările psihice organice (lat. – *Paralysis progressiva alienorum (dementia paralytica progressiva)*; *Dementia senilis*; *Dementia e laesione cerebri circumscripta (Dementia organica)*);
- stările de subdezvoltare psihică:
 - (1) Idiotismul (lat. – *Idiotismus*):
 - (a) idiotismul în sensul strict;
 - (b) imbecilismul (lat. – *Imbecillitas*);
 - (2) Cretinismul (lat. – *Cretinismus*) [10, p.X-XIII].

Aprecierea corectă a legăturii de cauzalitate dintre tulburarea psihică și alterarea sau diminuarea discernământului stă la baza stabilirii responsabilității persoanei și a vinovăției acesteia.

Problema privind stabilirea responsabilității sau a iresponsabilității este de sorginte juridico-penală și nu medicală. Subdezvoltarea intelectuală, boala psihică etc. constituie categorii extrem de vagi, a căror semnificație poate fi extinsă și, prin urmare, volumul semantic al acestor noțiuni este foarte diferit. În acest sens, H.C. Таганцев precizează că cauza iresponsabilității o constituie nu oligofrenia, surdomutismul, lunatismul etc., ci consecințele nefaste pe care aceste stări le provoacă în psihicul persoanei [11, p.147].

Totodată, este de menționat că nu orice *psihotic* este totdeauna iresponsabil față de faptele sale. Există psihotici care pot fi responsabili pentru anumite fapte, iar pentru altele nu. Discernământul lor nu trebuie raportat în mod formal la diagnosticul de boală, ci și la stadiul de evoluție în care se află defectul specific, de diferite intensități, la caracterul concret în care subiectul a acționat deliberat, deci dacă a avut în momentul respectiv și pentru actul antisocial respectiv nu doar capacitatea de a-și exprima liber voința sau nu, ci, mai ales, de a anticipa critic consecințele ce vor decurge din faptele sale.

Tulburările de comportament cele mai frecvente apar însă în cadrul retardului mental, fie pe un fundal encefalopat cu funcții de cunoaștere la limită, fie prin întârziere în dezvoltarea intelectuală prin insuficiențe educaționale variate. Oligofrenia se caracterizează prin deficit marcat al funcțiilor cognitive, imaturitate afectivă și sugestibilitate marcată.

O problemă juridico-penală extrem de importantă apare în cazul comiterii infracțiunii:

- de către o persoană care suferă de surdomutism;
- de către o persoană crescută în sălbăticie;
- de către o persoană aflată în stare de foame (stare funcțională periodică a organismului care se manifestă prin senzația nevoii de a mânca).

Referindu-ne la *prima situație* (surdomutism înăscut sau dobândit în copilăria precoce), trebuie să constatăm că aceste persoane întâmpină greutăți în ce privește adaptarea socială. Dezvoltarea intelectuală este mai redusă decât la alte persoane de aceeași vârstă, deoarece la persoană nu sunt prezente toate componentele obligatorii ale gândirii, deci nu le poate combina. O situație similară se întâmplă în sfera emotiv-volitivă a acestor persoane; ele nu simt durerea altor persoane, sunt rigide și severe, nu-și pot manifesta bucuria sau durerea, simpatiile și antipatiile.

În *cea de-a doua situație*, creșterea și dezvoltarea într-o stare de sălbăticie produce efecte extrem de profunde asupra psihicului uman, uneori aceste persoane devin chiar incontrolabile, acțiunile lor neputând fi frânate sau dirijate. Psihicul persoanelor crescute în sălbăticie suferă procese ireversibile. Indiscutabil, la această persoană se detestă retardul mental, care, din punct de vedere cantitativ, poate fi de diferită gravitate. Prin urmare, efectul juridic al faptei prejudiciabile comise de către o persoană crescută în sălbăticie poate fi diferit în funcție de caracteristica cantitativă a retardului mental: în cazul retardului mental sever sau avansat – persoana se recunoaște iresponsabilă, iar în cazul diagnosticării unui retard mental ușor – persoana va fi pusă răspunderii penale limitate în baza art.23¹ CP RM (Responsabilitatea redusă).

În *cea de-a treia situație*, starea fiziologică de foame, la fel ca și starea de intoxicație, poate să producă nu doar scăderea puterilor fizice, dar și să conducă la schimbări semnificative ale psihicului uman, provocând chiar halucinații și delir. Devine incontestabil că o astfel de stare poate diminua sau aboli discernământul persoanei. Mai mult, starea de foame, ca temei pentru operarea normei cu privire la responsabilitate redusă sau iresponsabilitate, trebuie delimitată de starea de foame ca extremă necesitate.

Observăm că subdezvoltarea psihică a persoanei poate fi una ereditară și una dobândită, fiind determinată atât de unele cauze externe (condiții nocive de viață, lipsă de educație etc.), cât și de cele interne (prezența unor boli somatice).

În acest perimetru de doctrină un interes sporit juridico-penal reprezintă subdezvoltarea psihică a minorului și particularitățile răspunderii penale a acestuia.

Convingătoare în acest sens se prezintă a fi și Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în cauzele privind minorii, nr.39 din 22.11.2004, care în pct.8 stabilește următoarele: „În cadrul judecării cauzei penale, de rând cu circumstanțele prevăzute la art.96 CPP RM, urmează să fie stabilite și: gradul de dezvoltare intelectuală, volitivă și psihologică a minorului; particularitățile caracterului și temperamentului minorului; interesele și necesitățile minorului; influența adulților sau altor minori asupra minorului; cauzele și condițiile care au contribuit la săvârșirea infracțiunii” [5, p.6]. Stabilirea circumstanțelor menționate este o obligațiune atât a organului de urmărire penală, cât și a instanței de judecată. Pentru a stabili aceste circumstanțe se ordonă o anchetă socială în privința minorului conform art.475 alin.(2) CPP RM [1]. Așadar, pentru a se stabili aceste circumstanțe, vor fi ascultați părinții minorului, învățătorii, educatorii lui și alte persoane care ar putea comunica datele necesare, precum și se va cere efectuarea unei anchete sociale, prezentarea documentelor necesare și se vor efectua alte acte de urmărire penală și judiciare.

În urma modificărilor legislative operate prin Legea Parlamentului, nr.66 din 05.04.2012, pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova [6], în art.475 CPP RM a fost introdus alin.(3), care stipulează că pentru circumstanțele prevăzute în art.475 CPP RM organul de urmărire penală dispune întocmirea referatului prezentințial de evaluare psihosocială a minorului.

În conformitate cu pct.12 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în cauzele privind minorii, nr.39 din 22.11.2004: „În cazul când apar îndoieli cu privire la starea de responsabilitate sau la capacitatea de percepere justă a împrejurărilor ce au importanță pentru cauza penală, este necesară efectuarea expertizei medico-legale: psihologice sau psihiatrice ori psihologopsihiatrice. În acest sens, în ședința de judecată pot fi audiați și specialiști în domeniul psihologiei copiilor și adolescenților (psiholog, asistent social, pedagog)” [5, p.6].

Așadar, unul dintre obiectivele acestei expertize este obținerea răspunsului care ar clarifica următoarea întrebare: corespunde oare dezvoltarea intelectuală a minorului vârstei biologice a acestuia?

Rezultatele expertizei în materie au o valoare determinativă pentru organele judiciare și de drept în cazurile penale cu privire la minori. Această afirmație se argumentează prin faptul că pot exista situații practice diferite care se cer a fi soluționate prin prisma normelor juridico-penale cu privire la responsabilitate (art.22 CP RM), responsabilitate redusă (art.23¹ CP RM) și iresponsabilitate (art.23 CP RM). Le vom analiza *infra*:

(1) *Dezvoltarea intelectuală a minorului corespunde vârstei biologice a acestuia, iar la momentul comiterii faptei minorul a conștientizat în deplină măsură caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii imputate.*

Efectul juridic: persoana urmează a fi recunoscută responsabilă, fiind aplicată norma juridico-penală prevăzută la art.22 CP RM;

(2) *Dezvoltarea intelectuală a minorului nu corespunde vârstei biologice a acestuia, iar la momentul comiterii faptei prejudiciabile persoana sub vârsta majoratului nu a conștientizat caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii imputate în urma a) unui retard sever sau profund în dezvoltarea intelectuală care nu se datorează unei tulburări psihice sau b) în urma unei boli psihice cronice, unei tulburări psihice temporare sau unei alte stări patologice.*

Efectul juridic: În situația în care minorul nu a conștientizat cele comise din cauza cărorva tulburări psihice, fie cronică, temporară sau de altă natură, *persoana urmează a fi recunoscută iresponsabilă în baza art.23 CP RM (Iresponsabilitatea)*. Este obligatorie stabilirea legăturii de cauzalitate dintre tulburarea psihică și starea de abolire a discernământului la momentul săvârșirii faptei prejudiciabile imputate.

Cu toate că, în cazul unui retard mintal sever sau profund, elementul intelectual și/sau volitiv este afectat în așa măsură încât minorul nu-și poate da seama de cele comise și nu le poate controla, norma juridico-penală cu privire la iresponsabilitate nu poate fi aplicată, deoarece lipsește criteriul medical (biologic) al iresponsabilității prevăzut expres în lege – *prezența unei tulburări psihice*. Prin urmare, va rămâne neacoperită de legiuitor o altă situație – când minorul nu conștientizează caracterul prejudiciabil al faptei din cauza retardului mintal, care nu este condiționat de o afecțiune psihică. Reieșind din ipoteza că retardul mintal sever (IQ < 50), constituind o afecțiune cronică de întârziere în dezvoltarea intelectuală, compus din retard mintal moderat (IQ 50-35), sever (IQ 35-20) și profund (IQ < 20), acesta poate și să nu fie urmare a unei tulburări psihice, se impune completarea dispoziției art.23 CP RM cu sintagma „*retard mintal sever*”.

(3) Dezvoltarea intelectuală a minorului nu corespunde vârstei biologice a acestuia, iar la momentul comiterii faptei prejudiciabile persoana sub vârsta majoratului nu a conștientizat în deplină măsură caracterul prejudiciabil al faptei sau nu o putea controla în deplină măsură din cauza a) unui retard ușor în dezvoltarea intelectuală care nu se datorează unei tulburări psihice sau b) în urma unei tulburări psihice.

Efectul juridic: Se va recunoaște că persoana a acționat cu discernământul diminuat, fiind aplicată norma juridico-penală prevăzută la art.23¹ CP RM (Responsabilitatea redusă). Pentru clarificarea împrejurării dacă minorul s-a aflat la momentul comiterii unei fapte prejudiciabile într-o stare psihică cu diminuarea discernământului, trebuie numită și efectuată, în mod obligatoriu, expertiza medico-legală în materie de psihiatrie sau o expertiză complexă psihologo-psihiatrică. În acest caz, starea de diminuare a discernământului apărută în urma unei tulburări psihice sau a unui retard mintal ușor (subdezvoltare intelectuală cu IQ 70=50) se va lua în considerare doar în calitate de circumstanță care atenuază pedeapsa penală.

Evidențiem că diminuarea discernământului la minor poate evolua sub imperiul celor două cauze, cum ar fi: 1) tulburarea psihică; 2) retardul mintal ușor (IQ 70=50).

În opinia savantului H.C. Таганцев, retardul mintal ușor se află la hotar cu o simplă prostie omenească, frivolitate, ignoranță și se deosebește de normalitatea psihică doar cantitativ [11, p.165]. Cunoștințele unei astfel de persoane sunt extrem de limitate, gândirea este simplă, vocabularul rezervat și limitat, intelectul imatur, caracterul persoanei este unul credul și instabil, dispoziția este predominant egoistă, iar interesele și suferințele colective sau sociale se percep ca străine [11, p.165].

După cum reiese din conținutul art. 23¹ CP RM, unui minor, care la momentul comiterii faptei rejudiciabile s-a aflat într-o stare cu discernământul diminuat din cauza unei tulburări psihice, i se aplică norma generală cu privire la responsabilitatea redusă.

Însă, observăm că legiuitorul omite situația în care diminuarea discernământului este urmare a unei alte cauze, cum ar fi: *subdezvoltarea intelectuală (retardul mintal) ușoară fără manifestarea cărorva semne clinice caracteristice unei tulburări psihice.*

Devine clar că, în condițiile legislației penale în vigoare, minorului aflat la momentul comiterii faptei prejudiciabile cu discernământul diminuat din cauza unei întârzieri în dezvoltarea intelectuală, care nu este urmare a tulburării psihice, nu i se poate aplica norma cu privire la responsabilitatea redusă (art.23¹ CP RM). Aceasta deoarece lipsește criteriul medical al responsabilității reduse expres prevăzut în Codul penal, și anume: prezența unei tulburări psihice. Totodată, în situația analizată minorul nu suferă de careva tulburări psihice, el doar întârzie în a se dezvolta intelectual.

Așadar, din interpretarea legii penale autohtone în actuala redacție rezultă că diminuarea discernământului condiționată de o subdezvoltare intelectuală ușoară a unui minor, care la momentul comiterii unei fapte prejudiciabile nu conștientiza pe deplin caracterul și ilegalitatea faptei sale sau nu o putea dirija în deplină măsură, fapta nefiind provocată de o tulburare psihică a acestuia, nu poate constitui temei de sine stătător pentru aplicarea normei cu privire la responsabilitatea redusă prevăzută la art.23¹ CP RM. Pe cale de consecință, minorul care a comis o faptă prejudiciabilă fiind retardat mintal ușor va fi urmărit penal fără careva privilegii sau rezerve, concluzie ce intra în contradicție cu prevederile legislației procesual penale invocate *supra*.

Continuând argumentarea propriului dezacord cu modelul legislativ actual al normei cu privire la responsabilitate redusă (art.23¹ CP RM), argumentăm că din punctul de vedere al respectării principiului dreptului penal prevăzut la art.6 CP RM (Principiul caracterului personal al răspunderii penale), conținutul elementului intelectual al intenției sau al imprudenței la un minor subdezvoltat mintal are anumite particularități în comparație cu conținutul vinovăției la un minor dezvoltat mintal conform vârstei, care a comis o infracțiune identică. Confirmarea celor expuse o găsim și la autorul belarus И.О. Грунтов [9, p.217].

Consemnăm, prin urmare, că lacuna legislativă depistată în legea penală actuală limitează nejustificat domeniul de aplicare a normei juridico-penale cu privire la responsabilitatea redusă. Pentru înlăturarea cât mai urgentă a deficienței legislative conturate se propune completarea dispoziției de la alin.(1) art.23¹ CP RM cu un temei suplimentar al apariției discernământului diminuat materializat în sintagma „*retard mintal ușor*”.

Precizăm că, din punct de vedere etimologic, expresia „*retard mintal*” este cu mult mai reușită decât sintagma „*debilitate mintală*” operată atât în legea penală precedentă (art.11 al Codului penal al RSSM din 24 martie 1961 [6]), cât și păstrată până în prezent în legea procesual penală.

Amintim că în art.11 (Iresponsabilitatea) din Codul penal al RSSM din 24 martie 1961 [6] erau distinse patru temeiuri cu caracter alternativ care formau criteriul medical (biologic) al iresponsabilității, și anume:

(1) boală psihică cronică; (2) tulburare psihică temporară; (3) debilitate mintală; (4) altă stare patologică. Referințe legislative privind „debilitatea mintală” s-au păstrat până în prezent în art.475 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova [1].

Cu toate că sintagma „*debilitate mintală*” în varianta limbii de stat nu este cea mai reușită din punctul de vedere al terminologiei psihiatrice folosite în textul legii penale și procesual penale, aceasta descrie retardul mintal doar în cea mai ușoară formă a lui, omițând cele mai severe forme prezentate în descreștere, cum ar fi: *imbicilitatea* și *idioția*. Însă, dacă vom analiza textul legii penale precedente în varianta rusă, vom observa că legiuitorul moldav operaseră cu termenul „слабоумие” tradus și transpus în legea penală autohtonă din legislația altor republici sovietici. În acest sens, provoacă anumite rezerve folosirea de către legiuitor a expresiei „debilitate mintală”, care se impune a fi incorectă din punct de vedere lingvistic și semantico-științific.

Un argument în plus găsim și în legislația în vigoare a Republicii Moldova, și anume: în pct.2 al Anexei nr.1 la Regulamentul-cadru al Centrului comunitar de sănătate mintală și al Standardelor minime de calitate, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.55 din 30.01.2012 [7], conform căruia *tulburarea psihică* și *retardul mintal* constituie două categorii de sine stătătoare de patologii mintale.

Sesizăm, prin urmare, o lacună în legea penală care intră în contradicție cu legislația în vigoare a Republicii Moldova. Deficiența nominalizată poate fi înlăturată doar prin operarea unor modificări substanțiale ale conținutului art.23 și 23¹ CP RM, lărgind criteriile medicale ale iresponsabilității și ale responsabilității reduce.

Prin urmare, propunerea *de lege ferenda* va avea un caracter bipartit:

- 1) revizuirea expresiei legislative „*debilitate mintală*” întâlnite în legislația procesual penală actuală, modificând-o în sintagma „*retard mintal*” care, în opinia noastră, se prezintă a fi corectă și reușită;
- 2) înlăturarea contradicției apărute dintre legea penală și legea procesual penală în materia criteriilor medicale ale responsabilității la minori, prin completarea Codului penal actual cu expresia „*retard mintal*” ce constituie un temei suplimentar al criteriului medical (biologic) al iresponsabilității sau responsabilității reduce.

În opinia noastră, modificările legislative propuse ar contribui la aplicarea echitabilă și eficientă a legii penale, coroborând totodată scopurile politicii penale a statului cu scopurile politicii promovate de stat în domeniul sănătății mintale.

Bibliografie:

1. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, nr.122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.104-110.
2. Codul penal al RSSM din 24 martie 1961. În: *Veștile RSSM*, 1961, nr.10, art.41.
3. COȘCIUG, I. Particularitățile expertizei psihiatrice legale la minori în procesul penal. În: I.DOLEA, S.DORAȘ, Gh.BACIU și al. *Expertiza judiciară în cauzele privind minorii*. Chișinău: Institutul de Reforme Penale, 2005, 136 p., p.89-117. ISBN 9975-9848-8-6
4. DUBLEA, A., ȘTEFĂROI, N., LUCA, S. și al. *Ghid de practici instituționale în instrumentarea cauzelor cu minori*. Iași: Asociația Alternative Sociale, 2005, 246 p. ISBN: 973-0-03888-0
5. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în cauzele privind minorii, nr.39 din 22.11.2004. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție*, 2005, nr.7, p.6.
6. Legea Parlamentului, nr.66 din 05.04.2012, pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova, nr.122-XV din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.155-159 (în vigoare din 27.10.2012).
7. Regulamentul-Cadru al Centrului comunitar de sănătate mintală și a Standardelor minime de calitate, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova, nr.55 din 30.01.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.29.
8. VASILCU, M.S. *Expertiza medico-legală psihiatrică*. <http://www.umfiasi.ro/Rezidenti/suporturidecurs/Facultatea de Medicina/Medicina Legala - modul Medicina Legala/Expertiza medico-legala psihiatrica.pdf> (Accesat: 19.08.2013)
9. ГРУНТОВ, И.О. *Принцип личной виновной ответственности в уголовном законодательстве*. Минск: Тесей, 2012. 366 с. ISBN 978-985-463-496-8
10. КОРСАКОВ, С.С. *Курсъ психиатрии*, ординарного профессора императорскаго московскаго университета. Пособіе нуждающимся студентамъ. Изданіе второе посмертное, переработанное авторомъ. Подъ редакціей Комиссіи Общества Невропатологовъ и Психиатровъ, состоящаго при Императорскомъ Московскомъ Университете. Москва: Типо-литографія В.Рихтеръ, Тверская, Мамоновскій пер. 1901, Том 1-2. 1101 с.
11. ТАГАНЦЕВ, Н.С. *Русское Уголовное право: лекции. Часть Общая*. В двух томах. Том 1. Москва: Наука, 1994. 380 с. ISBN 5-02-012940-2

Prezentat la 15.10.2013

**LUAREA DE MITĂ DE CĂTRE UN PARTICIPANT LA UN EVENIMENT SPORTIV
SAU LA UN EVENIMENT DE PARIAT. DAREA DE MITĂ UNUI PARTICIPANT
LA UN EVENIMENT SPORTIV SAU LA UN EVENIMENT DE PARIAT.
ANALIZĂ DE DREPT PENAL**

Vitalie STATI

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul de față este consacrat analizei juridico-penale a infracțiunilor prevăzute la art.333 „Luarea de mită” și la art.334 „Darea de mită” din Codul penal. Analiza este făcută prin prisma legilor nr.78/2012 și nr.38/2013. Atenție prioritară se acordă luării de mită de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat, precum și dării de mită unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat. În acest scop, au fost supuse investigării: obiectul juridic special; obiectul material sau imaterial; victima; conținutul faptei prejudiciabile; momentul de consumare a infracțiunii; forma și tipul vinovăției; motivul și scopul infracțiunii; condițiile generale și speciale ale subiectului infracțiunii; circumstanțele agravante. Nu în ultimul rând, este analizată relația dintre art.242¹ „Manipularea unui eveniment” din Codul penal și art.334 CP RM.

Cuvinte-cheie: luare de mită, dare de mită, persoană mituită, mituitor, participant la un eveniment sportiv, participant la un eveniment de pariat.

**THE TAKING OF BRIBE BY A PARTICIPANT IN A SPORT EVENT OR A BETTING EVENT.
THE GIVING OF BRIBE TO A PARTICIPANT IN A SPORT EVENT OR A BETTING EVENT.
A PENAL LAW ANALYSIS**

This article is devoted to the juridical-penal analysis of the offences referred to at art.333 "The taking of bribe" and art.334 "The giving of bribe" from the Penal Code. The analysis is performed considering the adoption of Law nr.78/2012 and Law nr.38/2013. Priority attention is given to the taking of bribe by a participant in a sport event or a betting event, as well as to the giving of bribe to a participant in a sport event or a betting event. To this end, have undergone investigation the special juridical object, the material or immaterial object, the victim, the content of the prejudicial act, the moment of the offence consumption, the form and type of the guilt, the reason and purpose of the offence, the general and special conditions of the subject of the offence, the aggravating circumstances. Finally yet importantly, there is analyzed the relationship between art.242¹ "The manipulation of an event" from the Penal Code and art.334 PC RM.

Keywords: the taking of bribe, the giving of bribe, the bribed, the briber, the participant in a sport event, the participant in a betting event.

La 12.04.2012, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova [3] (în continuare – Legea nr.78/2012). Conform art.5 al acestei legi, dispoziției de la alin.(1) art.333 „Luarea de mită” din Codul penal i-a fost atribuit următorul conținut: „Pretinderea, acceptarea sau primirea, personal sau prin mijlocitor, de către un arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, sau acceptarea ofertei ori promisiunii acestora pentru a îndeplini sau nu ori pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni în exercitarea funcției sale sau contrar acesteia”.¹ Potrivit art.6 al aceleiași legi, dispoziției de la alin.(1) art.334 „Darea de mită” din Codul penal i-a fost atribuit următorul conținut: „Promisiunea, oferirea sau darea, personal sau prin mijlocitor, unui arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, unei persoane care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație

¹ Amintim că până la intrarea în vigoare a Legii nr.78/2012 dispoziția de la alin.(1) art.333 CP RM a avut următorul conținut: „Luarea de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală a mitei sub formă de bani, titluri de valoare, alte bunuri sau avantaje patrimoniale, acceptarea de servicii, privilegii sau avantaje, ce nu i se cuvin, pentru a îndeplini sau nu ori de a întârzia sau grăbi îndeplinirea unei acțiuni în interesul mituitorului sau al persoanelor pe care le reprezintă, dacă asemenea acțiune intră în obligațiile de serviciu ale mituitului”.

de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu ori pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni în exercitarea funcției sale sau contrar acesteia".²

Ulterior, la 21.03.2013, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative [4] (în continuare – Legea nr.38/2013). În conformitate cu art.2 și 3 din această lege, dispozițiile de la alin.(1) art.333 și de la alin.(1) art.334 CP RM au fost completate.

Făcând o comparație între variantele în vigoare ale acestor dispoziții și variantele dispozițiilor de la alin.(1) art.333 și alin.(1) art.334 CP RM de până la intrarea în vigoare a Legii nr.38/2013, putem remarca elementul de noutate pe care-l aduce respectiva completare. Astfel, potrivit variantelor în vigoare ale alin.(1) art.333 și alin.(1) art.334 CP RM, răspunderea este stabilită, printre altele, pentru: 1) pretinderea, acceptarea sau primirea, personal sau prin mijlocitor, de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, sau acceptarea unor oferte ori promisiuni din partea acestora pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat (alin.(1) art.333 CP RM); 2) promisiunea, oferirea sau darea, personal sau prin mijlocitor, unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru acesta sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat (alin.(1) art.334 CP RM).

Luând în considerare remanierele legislative menționate mai sus, în continuare vom analiza caracteristicile infracțiunilor prevăzute la art.333 și 334 CP RM. Atenție prioritară va fi acordată luării de mită de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat, precum și dării de mită unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat.

1. Luarea de mită de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat

În art.333 CP RM, sub aceeași denumire marginală de luare de mită sunt reunite patru variante-tip de infracțiuni și două variante agravate de infracțiuni.

Luarea de mită în prima variantă-tip este incriminată la alin.(1) art.333 CP RM: pretinderea, acceptarea sau primirea, personal sau prin mijlocitor, de către un arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau de către o persoană care lucrează pentru o astfel de organizație, de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, sau acceptarea unor oferte ori promisiuni din partea acestora pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

Prima variantă agravată de infracțiune, consemnată la lit.b) alin.(2) art.333 CP RM, presupune săvârșirea infracțiunii specificate la alineatul (1) de două sau mai multe persoane.

Potrivit lit.c) alin.(2) art.333 CP RM, cea de-a doua variantă-tip de infracțiune constă în extorcarea, personal sau prin mijlocitor, de către un arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau de către o persoană care lucrează pentru o astfel de organizație, de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

În corespundere cu lit.d) alin.(2) art.333 CP RM, cea de-a treia variantă-tip de infracțiune se exprimă în pretinderea, acceptarea sau primirea, personal sau prin mijlocitor, de către un arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau de către o persoană care lucrează pentru o astfel de organizație, de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje

² Este cazul să amintim că până la intrarea în vigoare a Legii nr.78/2012 dispoziția de la alin.(1) art.334 CP RM a avut un conținut mai mult decât sumar: „Darea de mită”.

sub orice formă, ce nu i se cuvin – dacă acestea se exprimă în proporții mari – pentru sine sau pentru o altă persoană, sau acceptarea ofertei ori promisiunii acestora – dacă acestea se exprimă în proporții mari – pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

În conformitate cu lit.a) alin.(3) art.333 CP RM, cea de-a patra variantă-tip de infracțiune constă în pretinderea, acceptarea sau primirea, personal sau prin mijlocitor, de către un arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau de către o persoană care lucrează pentru o astfel de organizație, de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin – dacă acestea se exprimă în proporții deosebit de mari – pentru sine sau pentru o altă persoană, sau acceptarea ofertei ori promisiunii acestora – dacă acestea se exprimă în proporții mari – pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

În sfârșit, cea de-a doua variantă agravată de infracțiune, consemnată la lit.b) alin.(3) art.333 CP RM, presupune că infracțiunile prevăzute la alineatele (1) sau (2) sunt săvârșite în interesul unui grup criminal organizat sau al unei organizații criminale.

După această trecere în revistă a aspectelor tehnico-legislative ale infracțiunilor prevăzute la art.333 CP RM, vom menționa că *obiectul juridic special* al **infracțiunii specificate la alin.(1) art.333 CP RM** îl constituie relațiile sociale cu privire la buna desfășurare a activității de serviciu în sectorul privat, care presupune respectarea de către un arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat³ a obligației de a pretinde, accepta sau primi remunerația în strictă conformitate cu legea.

Obiectul material sau imaterial al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.333 CP RM îl reprezintă remunerația ilicită. Aceasta se exprimă în bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin persoanei mituite.

Condiția necesară în vederea aplicării alin.(1) art.333 CP RM este ca bunurile, serviciile, privilegiile sau avantajele sub orice formă să nu i se cuvină persoanei mituite. Ceea ce înseamnă că remunerația pretinsă, acceptată sau primită nu este legal datorată persoanei în cauză. Altfel spus, este indispensabil ca, reieșind din reglementările normative în vigoare, persoana mituită să nu fie îndrituită a pretinde, a accepta sau a primi o astfel de remunerație. Remunerația este necuvenită și atunci când se pretinde, se acceptă sau se primește peste ceea ce este datorat.

Din cele evocate mai sus se desprinde o altă condiție: caracterul gratuit al bunurilor, serviciilor, privilegiilor sau avantajelor sub orice formă pretinse, acceptate sau primite de către persoana mituită. În alți termeni, persoana mituită nu-i achită mituitorului valoarea bunurilor, serviciilor, privilegiilor sau avantajelor sub orice formă pretinse, acceptate sau primite.

Pe lângă aceasta, se cere ca remunerația ilicită să constituie un contraechivalent al conduitei pe care persoana mituită se angajează să o aibă, adică un contraechivalent al îndeplinirii sau neîndeplinirii, al întârzierii sau grăbirii îndeplinirii unei acțiuni fie în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat. Deci, remunerația ilicită trebuie să aibă un caracter de retribuție, să constituie plata sau răsplata în vederea efectuării unui act determinat, arătat în mod explicit.

Legea nu cere existența unei anumite proporții, a unei echivalențe riguroase între remunerația ilicită și actul persoanei mituite. Însă, legea impune implicit ca remunerația ilicită să fie aptă de a mitui, să fie serioasă. De aceea, dacă între remunerația ilicită pretinsă, acceptată sau primită și actul determinat există o vădită disproporție în sensul că actul determinat depășește cu mult în valoare sau importanță acea remunerație, atunci caracterul de retribuție, de contraechivalent poate fi exclus.

Dacă arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu ori persoana care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori

³ *Brevitatis causa*, în continuare vom utiliza sintagma „persoana mituită” pentru a desemna: arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu; persoana care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație; participantul la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat.

participantul la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariari pretinde, acceptă sau primește remunerația ilicită nu cu titlu de contraechivalent al conduitei pe care aceasta se angajează să o aibă, atunci cele săvârșite vor constitui nu infracțiunea specificată la alin.(1) art.333 CP RM, dar, eventual, o altă faptă (de exemplu, una dintre faptele prevăzute la art.335 CP RM).

În contextul infracțiunii specificate la alin.(1) art.333 CP RM, nu putem vorbi despre o mărime minimă a remunerației ilicite. Totuși, în cazul în care mărimea unei asemenea remunerații este mult prea redusă, poate opera prevederea de la alin.(2) art.14 CP RM: „Nu constituie infracțiune acțiunea sau inacțiunea care, deși, formal, conține semnele unei fapte prevăzute de prezentul Cod, dar, fiind lipsită de importanță, nu prezintă gradul prejudiciabil al unei infracțiuni”. În ipoteza dată, nu-și găsește aplicare art.315 „Primirea de recompensă nelegitimă sau de folos material” din Codul contravențional, întrucât această normă stabilește răspunderea pentru o faptă ce afectează exclusiv activitatea autorităților publice.

În ipoteza infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.333 CP RM, este esențial ca valoarea exprimată în bani a remunerației ilicite să nu depășească 2500 unități convenționale. În caz contrar, răspunderea se va aplica în conformitate cu lit.d) alin.(2) art.333 CP RM.

Datorită specificului său, infracțiunea specificată la alin.(1) art.333 CP RM nu are victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.333 CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de pretindere, acceptare sau primire, personal sau prin mijlocitor, de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin persoanei mituite, pentru aceasta sau pentru o altă persoană, ori de acceptare a ofertei ori promisiunii de asemenea foloase.

Acțiunea prejudiciabilă specificată la alin.(1) art.333 CP RM cunoaște următoarele patru modalități normative cu caracter alternativ: 1) pretinderea de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin persoanei mituite; 2) acceptarea de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin persoanei mituite; 3) primirea de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin persoanei mituite; 4) acceptarea ofertei ori promisiunii de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin persoanei mituite.

Pretinderea presupune cererea stăruitoare (insistentă) sau formularea unei pretenții vizând bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin persoanei mituite. La rândul său, acceptarea se exprimă, după caz, în: 1) consimțirea dării de către mituitor de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin persoanei mituite; 2) aprobarea ofertei ori promisiunii de către mituitor de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin persoanei mituite. În fine, primirea se exprimă în luarea în posesiune, obținerea, încasarea de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin persoanei mituite.

Pentru calificarea faptei în corespundere cu alin.(1) art.333 CP RM, nu are importanță dacă pretinderea, acceptarea sau primirea de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin persoanei mituite, ori acceptarea ofertei ori promisiunii de asemenea foloase se face personal sau prin intermediul unei alte persoane. În ultima ipoteză, intermediarul (mijlocitorul) îndeplinește rolul de complice la infracțiunea specificată la alin.(1) art.333 CP RM.

Infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.333 CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul pretinderii, acceptării sau primirii în întregime a remunerației ilicite.

În ipoteza în care infracțiunea specificată la alin.(1) art.333 CP RM nu-și produce efectul din cauze independente de voința persoanei mituite (adică, nu se reușește pretinderea, acceptarea sau primirea integrală de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin persoanei mituite, ori acceptarea integrală a ofertei sau promisiunii de asemenea foloase), cele comise urmează a fi calificate potrivit art.27 și alin.(1) art.333 CP RM. De exemplu, în cazul unei infracțiuni prelungite – când, în vederea realizării aceleiași intenții infracționale, persoana mituită pretinde, acceptă sau primește remunerația ilicită nu deodată, dar în tranșe – vom fi în prezența tentativei la infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.333 CP RM, dacă, din cauze independente de voința respectivei persoane, aceasta va pretinde, va accepta sau va primi doar o parte din acea remunerație.

Latura subiectivă a infracțiunii specificate la alin.(1) art.333 CP RM se caracterizează prin intenție directă. În cele mai frecvente cazuri, motivul infracțiunii în cauză se exprimă în interesul material sau în năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale.

Scopul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.333 CP RM este un scop special. Se are în vedere scopul îndeplinirii, al neîndeplinirii, al întârzierii îndeplinirii sau al grăbirii îndeplinirii – în interesul mituitului sau al persoanelor pe care le reprezintă – de către persoana mituită a unei acțiuni în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

În ipoteza în care persoana mituită este participantul la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat, acest scop se poate concretiza în scopul întreprinderii – în interesul mituitului sau al persoanelor pe care le reprezintă – de către persoana mituită a unei acțiuni care ar produce un efect viciat asupra evenimentului respectiv. Acțiunile participantului la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat ar produce un efect viciat asupra respectivului eveniment în oricare din următoarele două ipoteze: 1) ar fi deviat cursul firesc al întregului eveniment sportiv sau de pariat, al unei anumite părți a respectivului eveniment sau chiar al unor elemente separate ale evenimentului sportiv sau de pariat; 2) ar fi denaturat rezultatul final al respectivului eveniment.

Accentuăm că prevederea de la alin.(1) art.333 CP RM este aplicabilă chiar și atunci când scopul făptuitorului este ca persoana mituită să îndeplinească – la cea mai înaltă capacitate și cu randamentul cel mai mare – o acțiune în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat. Or, în această ipoteză, contează că îndeplinirea unei acțiuni – la cea mai înaltă capacitate și cu randamentul cel mai mare – urmează a se face în schimbul unei remunerații ilicite.

Pentru aplicarea răspunderii în conformitate cu alin.(1) art.333 CP RM, nu este indispensabilă realizarea scopului enunțat în dispoziția acestei norme.

Prevederea de la alin.(1) art.333 CP RM nu poate fi aplicată dacă remunerația ilicită este pretinsă, acceptată sau primită după îndeplinirea sau neîndeplinirea, întârzierea sau grăbirea îndeplinirii unei acțiuni în interesul mituitului sau al persoanelor pe care le reprezintă, dacă o asemenea acțiune fie ține de exercitarea funcției mituitului sau este contrară funcției în cauză, fie este îndeplinită în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat. Or, în ipoteza dată, lipsește unul dintre semnele obligatorii ale componenței infracțiunii specificate la alin.(1) art.333 CP RM, anume – scopul infracțiunii: la momentul îndeplinirii sau neîndeplinirii, întârzierii sau grăbirii îndeplinirii unei acțiuni în interesul mituitului sau al persoanelor pe care le reprezintă – dacă o asemenea acțiune fie ține de exercitarea funcției mituitului sau este contrară funcției în cauză, fie este îndeplinită în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat – arbitrul ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori persoana care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori participantul la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat urmărește un alt scop decât cel prevăzut la alin.(1) art.333 CP RM. Chiar dacă arbitrul ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori persoana care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori participantul la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat obține respectiva remunerație ilicită, ea o obține nu pentru a îndeplini sau nu ori pentru a întârzi sau grăbi îndeplinirea unei acțiuni în interesul mituitului sau al persoanelor pe care le reprezintă, dacă o asemenea acțiune fie ține de exercitarea funcției mituitului sau este contrară funcției în cauză, fie este îndeplinită în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat. Pentru că acțiunea în cauză deja a fost îndeplinită (nu a fost îndeplinită; întârziată; grăbită). În lipsa scopului specific infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.333 CP RM, o asemenea faptă poate fi sancționată, eventual, doar în plan disciplinar.

Subiectul infracțiunii specificate la alin.(1) art.333 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. În plus, subiectul trebuie să aibă una din următoarele calități speciale: 1) arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu; 2) persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală; 3) persoană care lucrează pentru o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală; 4) participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat.

În cele ce urmează, luând în considerare tema studiului de față, vom analiza conținutul noțiunilor „participant la un eveniment sportiv” și „participant la un eveniment de pariat”.

Pentru a cunoaște semantismul primei dintre aceste noțiuni, este necesar să stabilim înțelesul noțiunii „eveniment sportiv”.

Conform alin.(2) art.1 al Legii Republicii Moldova cu privire la cultura fizică și sport, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 25.03.1999 [2], „sportul este o parte componentă a culturii fizice, o sferă specifică de activitate, orientată spre dezvoltarea posibilităților extreme ale omului în condiții competiționale și în

procesul sportiv-pedagogic”. Luând aceasta în considerare, prin „participant la evenimentul sportiv” trebuie de înțeles persoana (sportivul) sau echipa implicată într-un eveniment ce presupune realizarea unei activități orientate spre dezvoltarea posibilităților extreme ale omului în condiții competiționale sau în procesul sportiv-pedagogic.

Pentru calificarea faptei în baza alin.(1) art.333 CP RM, nu are importanță rangul de concurs oficial la care se raportează evenimentul sportiv.

Astfel, de exemplu, în acord cu Clasificația Sportivă Unică a Republicii Moldova pe anii 2010-2013 [5], prin „concursuri oficiale” se are în vedere concursurile incluse anual în Calendarul acțiunilor sportive internaționale al autorităților administrative publice centrale de specialitate, în calendarele organizațiilor sportive internaționale, în calendarele structurilor din Republica Moldova coordonate cu federațiile sportive naționale de specialitate. În același act normativ se stabilesc următoarele ranguri pentru concursurile oficiale: Jocurile Olimpice; Jocurile Paraolimpice; campionatele mondiale; cupele mondiale; campionatele europene; cupele europene; concursurile internaționale după lista aprobată de Comisia republicană de conferire a titlurilor și categoriilor sportive; universiadele și cupele Republicii Moldova; concursurile republicane locale.

Pentru calificarea faptei în baza alin.(1) art.333 CP RM, nu contează titlul sau categoria participantului la evenimentul sportiv. Potrivit Clasificației Sportive Unice a Republicii Moldova pe anii 2010-2013, sportivilor li se conferă: 1) titlurile sportive de: a) Maestru Emerit al Sportului; b) Maestru Internațional al Sportului; c) Mare Maestru Internațional; d) Maestru al Sportului; 2) categoriile sportive de: a) candidat în maeștri ai sportului; b) categoria I; c) categoria a II-a; d) categoria a III-a; e) categoria I juniori; f) categoria a II-a juniori; g) categoria a III-a juniori.

În cele ce urmează, vom stabili înțelesul noțiunii „participant la un eveniment de pariat”. În Legea Republicii Moldova cu privire la jocurile de noroc, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 18.02.1999 [1], participantul la un eveniment de pariat este numit „jucător”. Conform alin.(1) art.5 al acestei legi, jucător este persoana care a plătit participarea sa la joc și are dreptul să primească câștigul prevăzut de regulile jocului.

Din art.42 al Legii cu privire la jocurile de noroc aflăm că, pentru desfășurarea pariurilor nemijlocit la competiții sportive și la alte competiții și acțiuni, este necesar acordul organizatorilor competițiilor și acțiunilor de a folosi rezultatele lor.

Așadar, evenimentele de pariat, în care sunt implicați participanții la evenimentele de pariat, pot avea sau nu un caracter sportiv. Evenimente de pariat care nu au un caracter sportiv sunt: premiile Oscar sau alte premii de film; Miss World; Eurovision; concursurile și emisiunile TV de muzică; reality show-rile TV; evenimentele politice; evenimentele financiare etc.

O altă precizare pe care o facem este că, într-un eveniment sportiv, sunt vizați în mod obligatoriu oameni, priviți ca indivizi sau reuniți în cadrul unor echipe. Or, conform art.1 al Legii cu privire la cultura fizică și sport, sportul este o parte componentă a culturii fizice (alin.(2)); cultura fizică este un domeniu al culturii societății, orientat spre menținerea și fortificarea sănătății, dezvoltarea calităților fizice, morale și intelectuale ale omului.

În contrast, într-un eveniment de pariat, care nu are un caracter sportiv, este posibil să nu fie vizați oameni. Mai precis, este posibil să fie vizate animale (de exemplu, cursele de câini) sau să nu fie vizați nici oameni, nici animale (de exemplu, un eveniment astronomic). Cu toate acestea, în sensul alin.(1) art.333 CP RM, oamenii sunt cei considerați participanți atât la un eveniment sportiv, cât și la un eveniment de pariat. Acești oameni sunt cei mituiți pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

În general, reieșind din definiția legislativă a noțiunii „pariuri”⁴, prin „participant la evenimentul de pariat” trebuie de înțeles persoana care ia parte la evenimentul ce îndeplinește următoarele condiții: a) se desfășoară sau nu în conformitate cu regulile sportului; b) are un caracter real sau ireal; c) presupune că participantul la eveniment mizează pe caracterul real sau ireal al acestuia; d) presupune că rezultatul pariului este generat parțial de elemente aleatorii; e) este obiectul unei convenții prin care fiecare dintre participanți, care susțin lucruri contrare într-o dispută, se obligă să ofere o compensație materială aceluia participant care se va dovedi că are dreptate.

⁴ În corespundere cu lit.b) alin.(1) art.3 al Legii cu privire la jocurile de noroc, pariurile sunt acele jocuri de noroc al căror rezultat este generat parțial de elemente aleatorii, când jucătorul mizează pe caracterul real sau ireal al unui oarecare eveniment, iar organizatorul jocului se obligă să plătească câștigătorului suma câștigului.

În alt context, menționăm că **circumstanța agravantă consemnată la lit.b) alin.(2) art.333 CP RM** presupune o pluralitate de făptuitori la săvârșirea infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.333 CP RM. Precizăm că infracțiunea specificată la alin.(1) art.333 CP RM este o infracțiune cu componentă specială. Persoana, care nu are semnele subiectului infracțiunii cu componentă specială, nu o poate săvârși. De aceea, circumstanța agravantă consemnată la lit.b) alin.(2) art.333 CP RM nu este aplicabilă în următoarele două ipoteze: 1) infracțiunea este săvârșită de o persoană având semnele subiectului infracțiunii, împreună cu o persoană care nu are astfel de semne; 2) infracțiunea este săvârșită de o persoană având semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane care nu are astfel de semne. Circumstanța agravantă în cauză este aplicabilă numai în ipoteza în care persoanele, care săvârșesc infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.324 CP RM, au calitatea specială de persoane publice sau de persoane publice străine.

Răspunderea poate fi aplicată în baza lit.b) alin.(2) art.333 CP RM cu condiția că toți arbitrii aleși sau numiți să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori toate persoanele care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau toate persoanele care lucrează pentru o astfel de organizație, ori toți participanții la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat pretind, acceptă sau primesc o parte din remunerația ilicită și îndeplinesc (nu îndeplinesc; grăbesc; întârzie) acțiuni concrete în favoarea mituitorului, prin folosirea atribuțiilor lor. Or, toți coautorii trebuie să participe la executarea laturii obiective a infracțiunii specificate la lit.b) alin.(2) art.333 CP RM.

În altă ordine de idei, **obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM** are un caracter multiplu: obiectul juridic principal îl formează relațiile sociale cu privire la buna desfășurare a activității de serviciu în sectorul privat, care presupune respectarea de către un arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat a obligației de a pretinde remunerația în strictă conformitate cu legea; obiectul juridic secundar îl constituie relațiile sociale cu privire la integritatea corporală, sănătatea sau libertatea psihică (morală) a persoanei.

Obiectul material sau imaterial al infracțiunii specificate la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM îl reprezintă remunerația ilicită, concretizată în bunurile, serviciile, privilegiile, avantajele ce nu i se cuvin persoanei mituite.

În ipoteza în care extorcarea se concretizează în aplicarea violenței, corpul persoanei constituie obiectul material secundar al infracțiunii specificate la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM.

Victimă a infracțiunii prevăzute la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM este cel cărui îi sunt extorcate – de către persoana mituită, personal sau prin mijlocitor – bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, pentru aceasta sau pentru o altă persoană, pentru a o face să îndeplinească sau nu ori să întârzie sau să grăbească îndeplinirea unei acțiuni în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de extorcare, personal sau prin mijlocitor, de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin persoanei mituite, pentru aceasta sau pentru o altă persoană.

Pot fi deosebite următoarele trei modalități faptice de extorcare: 1) punerea victimei într-o situație care o impune să-i transmită persoanei mituite remunerația ilicită, pentru a preîntâmpina producerea efectelor nefaste pentru interesele legitime ale victimei; 2) amenințarea cu lezarea intereselor legitime ale victimei (nu lezarea efectivă), în cazul în care aceasta nu-i transmite persoanei mituite remunerația ilicită; 3) nesatisfacerea solicitării victimei, astfel încât aceasta este nevoită să transmită remunerația ilicită către persoana mituită, pentru a evita lezarea intereselor sale legitime. Această clasificare nu influențează asupra calificării faptei conform lit.c) alin.(2) art.333 CP RM, însă poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei.

Pentru calificarea celor săvârșite în baza lit.c) alin.(2) art.333 CP RM, nu contează dacă extorcarea de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin persoanei mituite, se realizează direct, de către persoana mituită însăși, sau indirect, prin intermediul unei alte persoane. În ce privește rolul intermediarului (mijlocitorului), acesta este complice la infracțiunea prevăzută la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM.

Infracțiunea specificată la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul extorcării în întregime a remunerației ilicite.

Latura subiectivă a infracțiunii specificate la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM se caracterizează prin intenție directă. Motivul infracțiunii date se exprimă, de cele mai multe ori, în interesul material sau în năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale.

Scopul infracțiunii prevăzute la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM este un scop special, fiind desemnat prin sintagma „pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat”. În vederea percepției esenței juridice a scopului în cauză, facem trimitere la explicațiile privind scopul infracțiunii specificate la alin.(1) art.333 CP RM.

Subiectul infracțiunii prevăzute la lit.c) alin.(2) art.333 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii faptei a atins vârsta de 16 ani. De asemenea, subiectul trebuie să aibă una din următoarele calități speciale: 1) arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu; 2) persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală; 3) persoana care lucrează pentru o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală; 4) participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat. Cu privire la conținutul noțiunilor „participant la un eveniment sportiv” și „participant la un eveniment de pariat”, facem trimitere la explicațiile corespunzătoare privind subiectul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.333 CP RM.

În ipoteza *infracțiunii specificate la lit.d) alin.(2) art.333 CP RM*, valoarea exprimată în bani a remunerației ilicite, care constituie obiectul material sau imaterial al infracțiunii, trebuie să depășească 2500 unități convenționale. În același timp, în cazul *infracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(3) art.333 CP RM*, valoarea exprimată în bani a remunerației ilicite, care constituie obiectul material sau imaterial al infracțiunii, trebuie să depășească 5000 unități convenționale.

În ce privește *circumstanța agravantă consemnată la lit.b) alin.(3) art.333 CP RM*, precizăm doar că infracțiunea poate fi săvârșită în interesul unei organizații criminale atât de către un membru al acesteia (din proprie inițiativă sau la însărcinarea organizației respective), cât și de către o persoană care nu este membru al organizației criminale (la însărcinarea acesteia). Aceleași principii pot fi aplicate la interpretarea noțiunii „în interesul unui grup criminal organizat”.

2. Darea de mită unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat

În art.334 CP RM – sub aceeași denumire marginală de dare de mită – sunt reunite trei variante-tip de infracțiuni și două variante agravate de infracțiuni.

Astfel, prima variantă-tip de infracțiune, specificată la alin.(1) art.334 CP RM, constă în promisiunea, oferirea sau darea, personal sau prin mijlocitor, unui arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, unei persoane care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau unei persoane care lucrează pentru o astfel de organizație, unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

Prima variantă agravată de infracțiune, consemnată la lit.b) alin.(2) art.334 CP RM, presupune că infracțiunea prevăzută la alineatul (1) este săvârșită de două sau mai multe persoane.

Cea de-a doua variantă-tip de infracțiune, specificată la lit.c) alin.(2) art.334 CP RM, se exprimă în promisiunea, oferirea sau darea, personal sau prin mijlocitor, unui arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, unei persoane care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau unei persoane care lucrează pentru o astfel de organizație, unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin – dacă acestea se exprimă în proporții mari – pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

Cea de-a treia variantă-tip de infracțiune, prevăzută la lit.a) alin.(3) art.334 CP RM, constă în promisiunea, oferirea sau darea, personal sau prin mijlocitor, unui arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, unei persoane care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau unei persoane care lucrează pentru o astfel de organizație, unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin – dacă acestea se exprimă în proporții deosebit de mari – pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia sau a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

Cea de-a doua variantă agravată de infracțiune, consemnată la lit.b) alin.(3) art.334 CP RM, presupune că infracțiunile specificate la alineatul (1) sau (2) sunt săvârșite în interesul unui grup criminal organizat sau al unei organizații criminale.

În fine, la alin.(4) art.334 CP RM se stabilește că persoana care a dat mită este liberată de răspundere penală dacă mita i-a fost extorcată sau dacă persoana s-a autodenunțat neștiind că organele de urmărire penală sunt la curent cu infracțiunea săvârșită de ea.

După această trecere în revistă a aspectelor tehnico-legislative ale infracțiunilor prevăzute la art.334 CP RM, vom menționa că *obiectul juridic special* al **infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.334 CP RM** îl formează relațiile sociale cu privire la buna desfășurare a activității de serviciu în sectorul privat, care este incompatibilă cu săvârșirea unor fapte de mituire a arbitrilor aleși sau numiți să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori a persoanelor care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori a participanților la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat.

Obiectul material sau imaterial al infracțiunii specificate la alin.(1) art.334 CP RM are același conținut cu obiectul material sau imaterial al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.333 CP RM.

Datorită specificului său, infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.334 CP RM nu are victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la alin.(1) art.334 CP RM constă în fapta prejudiciabilă care se exprimă în acțiunea de promisiune, oferire sau dare, personal sau prin mijlocitor, unui arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori unei persoane care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru aceasta sau pentru o altă persoană.

Acțiunea prejudiciabilă specificată la alin.(1) art.334 CP RM cunoaște următoarele trei modalități normative cu caracter alternativ: 1) promisiunea unei persoane mituite de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin; 2) oferirea unei persoane mituite de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin; 3) darea unei persoane mituite de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin.

Promisiunea reprezintă angajamentul pe care mituitorul și-l asumă față de persoana mituită de a-i transmite în viitor – într-un termen determinat sau nedeterminat – remunerația ilicită, dacă acea persoană mituită va acționa în sensul dorit de mituitor. La rândul său, oferirea se exprimă în prezentarea, etalarea, înfățișarea de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin persoanei mituite. În fine, darea constituie înmânarea, remiterea, predarea efectivă a remunerației ilicite de către mituitor către persoana mituită.

Infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.334 CP RM se poate comite personal sau prin mijlocitor. În ultimul caz, mijlocitorul acționează în numele mituitorului și cu intenția de a-l sprijini, având calitatea de complice la infracțiunea specificată la alin.(1) art.334 CP RM.

Dacă o persoană ia de la mituitor anumite foloase, chipurile pentru a le transmite arbitrului ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori persoanei care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori participantului la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat în calitate de recompensă ilicită, dar, neavând intenția de a proceda astfel, le sustrage, atunci fapta mijlocitorului fictiv va reprezenta una dintre infracțiunile prevăzute la art.190 CP RM. Bineînțeles, aceasta nu are niciun impact asupra calificării faptei celui care transmite acea recompensă – ca tentativă la infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.334 CP RM. Or, această persoană nu conștientizează că este înșelată, că cel cărui îi transmite recompensa ilicită nu dorește să mijlocească remunerarea ilicită. În aceleași circumstanțe, dacă mituitorul transmite mijlocitorului recompensa ilicită, iar ultimul, înșelând mituitorul, își lasă o parte din această recompensă, transmitând restul sumei arbitrului ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori persoanei care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori participantului la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat, acțiunile mijlocitorului vor constitui infracțiunea specificată la alin.(5) art.42 și la alin.(1) art.334 CP RM, alături de una dintre infracțiunile prevăzute la art.190 CP RM.

Infracțiunea specificată la alin.(1) art.334 CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul promisiunii, oferirii sau dării în întregime a recompensei ilicite.

În situația în care infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.334 CP RM nu-și produce efectul din cauze independente de voința făptuitorului (adică, nu se reușește promisiunea, oferirea sau darea integrală a recompensei

ilicite), cele comise urmează a fi calificate potrivit art.27 și alin.(1) art.334 CP RM. De exemplu, în cazul unei infracțiuni prelungite – când, în vederea realizării aceleiași intenții infracționale, făptuitorul promite, oferă sau dă recompensa ilicită nu deodată, dar în tranșe – vom fi în prezența tentativei la infracțiunea specificată la alin.(1) art.334 CP RM, dacă, din cauze independente de voința făptuitorului, acesta va promite, va oferi sau va da numai o parte din acea recompensă ilicită.

Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.334 CP RM se caracterizează prin intenție directă. Motivele infracțiunii în cauză se exprimă în: năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale; dorința de a-și ajuta persoana apropiată; interesul material etc.

Scopul infracțiunii specificate la alin.(1) art.334 CP RM este același ca și scopul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.333 CP RM. De aceea, facem trimitere la explicațiile corespunzătoare.

Pentru aplicarea răspunderii în conformitate cu alin.(1) art.334 CP RM, nu este obligatoriu ca scopul infracțiunii să fie realizat.

Promisiunea, oferirea sau darea recompensei ilicite persoanei mituite este direct legată de anumite acțiuni care fie țin de exercitarea funcției unei astfel de persoane ori sunt contrare funcției în cauză, fie se desfășoară în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat. Exercitarea funcției de către persoana mituită presupune tot ceea ce cade în seama unor astfel de persoane în conformitate cu normele ce reglementează, guvernează serviciul respectiv ori este inerent naturii acestuia.

Dacă acțiunea – în vederea îndeplinirii (neîndeplinirii; grăbirii; întârzierii) careia persoanei mituite i s-a promis, i s-a oferit sau i s-a dat recompensa ilicită – nu ține de exercitarea funcției unei astfel de persoane, ori nu este contrară funcției în cauză, ori nu se desfășoară în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat, cele comise de mituitor urmează a fi calificate ca tentativă la infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.334 CP RM. Aceasta întrucât acțiunea intenționată a mituitorului a fost îndreptată nemijlocit spre comiterea infracțiunii în cauză, vizând o acțiune care ține de exercitarea de către persoana mituită a funcției sale, ori nu este contrară funcției în cauză, ori se desfășoară în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat, însă, din cauze independente de voința mituitorului, această acțiune nu și-a produs efectul. Totodată, în ipoteza analizată, fapta arbitruului ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori a persoanei care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori a participantului la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat va constitui una dintre infracțiunile specificate la art.190 CP RM.

Nu este posibilă aplicarea alin.(1) art.334 CP RM, nici a unei alte norme, atunci când recompensa ilicită este promisă, oferită sau dată după îndeplinirea sau neîndeplinirea, întârzierea sau grăbirea îndeplinirii unei acțiuni în interesul mituitorului sau al persoanelor pe care le reprezintă, dacă o asemenea acțiune ține de exercitarea de către mituit a funcției sale, ori este contrară funcției în cauză, ori se desfășoară în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat.

În situația în care făptuitorul promite, oferă sau dă o recompensă unei persoane particulare, considerând eronat că aceasta este un arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat – care îi va îndeplini sau nu, va întârzia sau va grăbi îndeplinirea unei acțiuni în interesul făptuitorului sau al persoanelor pe care le reprezintă – deși, de fapt, acelei persoane îi lipsea calitatea de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, ori de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală sau care lucrează pentru o astfel de organizație, ori de participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat, ne vom afla în prezența tentativei la infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.334 CP RM.

Subiectul infracțiunii specificate la alin.(1) art.334 CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice). Nu se cere ca subiectul să aibă vreo calitate specială.

În corespundere cu alin.(4) art.334 CP RM, persoana care a dat mită este liberată de răspundere penală în oricare din următoarele două ipoteze: 1) mita i-a fost extorcată; 2) această persoană s-a autodenunțat neștiind că organele de urmărire penală sunt la curent cu infracțiunea săvârșită de ea.

În fond, înțelesul noțiunilor utilizate la alin.(2) și (3) art.334 CP RM nu este cunoscut din investigațiile asupra variantelor de infracțiuni prevăzute la alin.(2) și (3) art.333 CP RM. Urmează doar să fie făcută o ajustare la esența juridică a infracțiunilor prevăzute la art.334 CP RM.

Finalmente, luând în considerare tema studiului de față, nu putem trece cu vederea *relația dintre art.242¹ „Manipularea unui eveniment” din Codul penal și art.334 CP RM.*

Or, promisiunea, oferirea sau darea, personal sau prin mijlocitor, unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană (ipoteză care este menționată la art.334 CP RM) ar părea să reprezinte un caz particular al influențării unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat (ipoteză care este menționată la art.242¹ CP RM). Înseamnă oare aceasta că, în situația examinată, art.334 CP RM îndeplinește rolul de normă specială în raport cu art.242¹ CP RM?

Răspunsul la această întrebare este negativ. Or, conform art.242¹ CP RM, scopul imediat al făptuitorului⁵ este ca participantul la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat să întreprindă acțiuni care ar produce un efect viciat asupra evenimentului respectiv. În contrast, potrivit art.334 CP RM, scopul unic al făptuitorului este ca participantul la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat să îndeplinească sau nu, să întârzie sau să grăbească îndeplinirea unei acțiuni în cadrul unui eveniment sportiv sau al unui eveniment de pariat. Remarcăm că, de această dată, art.242¹ CP RM ar părea să fie o normă specială în raport cu art.334 CP RM.

Din această analiză comparativă a art.242¹ și a art.334 CP RM formulăm următoarele concluzii:

- 1) art.242¹ CP RM nu este o normă specială în raport cu art.334 CP RM, iar art.334 CP RM nu este o normă specială în raport cu art.242¹ CP RM;
- 2) infracțiunile prevăzute la art.242¹ și 334 CP RM nu pot forma un concurs ideal;
- 3) atât art.242¹ CP RM, cât și art.334 CP RM au sfere de aplicare distincte;
- 4) în sensul art.242¹ CP RM, influențarea unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat nu se poate concretiza în promisiunea, oferirea sau darea de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin unui asemenea participant.

Bibliografie:

1. Legea Republicii Moldova cu privire la jocurile de noroc, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 18.02.1999. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr.50-52.
2. Legea Republicii Moldova cu privire la cultura fizică și sport, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 25.03.1999. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr.83-86.
3. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 12.04.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.99-102.
4. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 21.03.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.75-81.
5. Ordinul Ministerului Tineretului și Sportului al Republicii Moldova cu privire la Clasificația Sportivă Unică a Republicii Moldova pe anii 2010-2013, nr.522 din 27.09.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.259-263.

Prezentat la 09.08.2013

⁵ Precizăm că infracțiunea de manipulare a unui eveniment are un scop imediat și un scop mediat. Potrivit art.242¹ CP RM, scopul mediat al făptuitorului este de a obține bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, care nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană.

SUBIECTUL ACTELOR DE DIVERSIUNE INCRIMINATE ÎN LEGEA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ȘI ÎN CEA A ROMÂNIEI

Gianina COJANU

Universitatea de Stat din Moldova

Vinovăția penală reprezintă o disensiune dintre preceptul incriminării actelor de diversiune prevăzute la art.343 CP RM, respectiv la art.163 CP al României, și conduita concretă a subiectului, constituind o reflecție a voinței subiective. În tendința de apărare a relațiilor sociale protegute prin aceste incriminări, statul intervine față de subiect în scopul restabilirii ordinii de drept violate, intervenție care pe departe nu se înfățișează ca un procedeu automat. Există condiții care prefigurează efectele nerespectării preceptului incriminării. Iată de ce, este absolut necesar a stabili particularitățile subiectului infracțiunii, care, în calitatea sa de element al componenței infracțiunii, este inseparabil de anumite semne care au și constituit obiectul demersului nostru științific în prezentul studiu.

Cuvinte-cheie: *acte de diversiune, subiect al infracțiunii, responsabilitate penală, vârsta răspunderii penale, libertate de acțiune și voință, persoană fizică, persoană juridică.*

THE SUBJECT OF DIVERSION ACTS INCRIMINATED BY THE CRIMINAL LAW OF MOLDOVA AND ROMANIA

Criminal guilt is a dissension between the issues of incrimination of diversion acts under the 343rd article of the Penal code of Moldova and the 163rd article of the Penal Code of Romania and actual conduct of the subject, being a reflection of the subjective will. In the tendency of defense the social relationships regarded by these indictments, the state comes to the subject in order to restore the rule of law, an intervention that by far does not appear as an automatic process. There are conditions that foreshadow the effect of incrimination. That is why it is imperative to establish the specificities of the subject of the offense, which is inseparable from certain signs that have been the issue of our scientific approach in this study.

Keywords: *acts of diversion, subject to crime, criminal responsibility, the age of criminal responsibility, freedom and willpower, individual, corporation.*

În doctrina română, prin subiect al infracțiunii se consideră atât persoana care nu și-a respectat obligația în cadrul raportului juridic penal de conformare și a săvârșit fapta interzisă (subiecți activi ori propriu-zisi), cât și persoana beneficiară de ocrotirea juridică penală și care prin săvârșirea infracțiunii a suportat consecințele acesteia (subiecți pasivi) [5, p.201-202; 20, p.89; etc.]. Distincția dintre subiecții activi și subiecții pasivi ai infracțiunii în această conceptualizare derivă din modul în care aceștia sunt implicați în săvârșirea infracțiunii (activ sau pasiv), din poziția de interes, funcția și rolul cu totul diferit pe care îl au în realizarea raportului juridic penal de conflict [10, p.155]. În contrast, în literatura de specialitate a Republicii Moldova distingerea subiecților infracțiunii în activi (propriu-zisi) și pasivi este supusă unor critici aprige. Se susține că formula „subiect pasiv al infracțiunii” este inadecvată, întrucât literalmente „pasiv” înseamnă care nu reacționează în niciun fel, care este lipsit de inițiativă și de interes pentru ceea ce face, vede, în timp ce unele infracțiuni, precum cele de la art.146 și de la art.156 CP RM, dovedesc elocvent că victima infracțiunii nu are în mod obligatoriu un comportament pasiv [17, p.49]. De aceea, se consideră că victima infracțiunii face parte din sistemul de referință al obiectului infracțiunii [4, p.34; 11, p.89; 17, p.49; etc.], iar subiect al infracțiunii este recunoscută persoana care a comis o faptă prevăzută de legea penală și care, în baza faptului că posedă toate semnele prevăzute de lege pentru această categorie de subiect, este pasibilă de răspundere penală [12, p.207]. Dincolo de aceste discordanțe, în fond termonologice, obiectivul pe care ni l-am propus nu este de a identifica locul victimei în contextul fenomenului infracțiunii, ci de a determina semnele subiectului infracțiunii în cadrul raportului juridico-penal concret de aplicare efectivă a normei ce incriminează actele de diversiune potrivit legii penale a celor două state, în condițiile nerespectării preceptului acestei incriminări. Pornind de la aceasta, în cadrul unui asemenea raport apar clar subiecții, reprezentați, pe de o parte, de stat și, în subsidiar, de titularii ai căror drepturi ocrotite penal au fost vătămate (subiecți pasivi), iar de cealaltă parte avem persoana sau persoanele fizice ori juridice ce au comis infracțiunea [20, p.89].

Cât privește titularul beneficiar al ocrotirii juridico-penale și care prin săvârșirea actelor de diversiune a suportat consecințele acesteia, remarcăm că legiuitorii din ambele state nu au condiționat existența infracțiunii prevăzute la art.343 CP RM [6], respectiv a celei de la art.163 CP al României [7], de o anumită calitate specială. Motiv din care titularul valorii lezate, indiferent cum îl concepem – ca subiect pasiv ori ca victimă a infracțiunii, este unul necircumstanțiat. Totuși, la capitolul subiectul pasiv secundar există o diferență substanțială dintre normele supuse comparației. Astfel, specific art.343 CP RM în raport cu art.163 CP al României este că persoana fizică poate să apară ca victimă a infracțiunii exclusiv pe fundalul suportării consecințelor directe asupra corpului său, indiferent de calitatea pe care o deține, de exemplu în modalitatea provocării unor otrăviri ori răspândirii unor epidemii. Or, reieșind din materialitatea faptei, făptuitorul nu se orientează asupra unor persoane determinate. Lui îi este indiferent apartenența victimelor la un anumit grup, după cum nu-l interesează statutul, funcția acestora etc. Spunem exclusiv, întrucât în contextul art.343 CP RM persoana fizică nu poate să apară ca victimă dat fiind că s-a atentat la bunurile sale, deoarece obiectul material al nimei infracțiuni nu poate să-l constituie bunurile aflate în proprietate privată, deoarece legiuitorul a restrâns sfera entităților de atentare doar la bunurile de stat sau obștești. Tot din aceste rațiuni, este imposibil ca întreprinderile cu capital privat să apară pe post de victime ale infracțiunii de diversiune prevăzute la art.343 CP RM.

În cazul art.163 CP al României este redusă la minimum posibilitatea ca persoana fizică să apară ca subiect pasiv secundar. Ne este greu să ne imaginăm cum aceasta ar evolua drept victimă a actelor de diversiune; or, pe departe, prin distrugerea, deteriorarea sau aducerea în stare de neîntrebuințare a bunurilor pe care le deține persoana fizică cu drept de proprietate, poate să se aducă atingere siguranței statului. Astfel, în doctrină s-a reiterat că subiectul pasiv secundar este societatea comercială, regia autonomă, firma cu capital deplin sau majoritar de stat care ocupă o poziție importantă pe planul realizării intereselor economice ale statului și al realizării siguranței statului. În măsura în care sectorul privat în economie se consolidează și se vor face pași importanți spre „marea privatizare”, va fi posibil ca și unele societăți comerciale cu capital privat să devină subiect pasiv secundar al acestei infracțiuni [18, p.30].

În alt context, o mai mare importanță prezintă titularul care nu a respectat obligațiile de conformare prin săvârșirea actelor de diversiune. *Supra*, am reiterat că atât persoana fizică, cât și cea juridică pot realiza infracțiunea ca fenomen social, fapt recunoscut de legiuitorul ambelor state. Însă, spre deosebire de Codul penal al Republicii Moldova, în cazul Codului penal al României în redacția din 1968, în vigoare, prin Legea nr.278/2006 [15] a fost adoptată soluția răspunderii generale a persoanei juridice, cu excepția statului, a autorităților publice și a instituțiilor publice care desfășoară o activitate ce nu poate face obiectul domeniului privat. Deci, persoana juridică poate fi în principiu trasă la răspundere penală pentru orice infracțiune prevăzută în Partea Specială a Codului penal, în măsura în care nu se opune materialității faptei. Astfel, rămâne în sarcina organelor judiciare să stabilească în ce măsură unele infracțiuni sunt compatibile cu răspunderea persoanei juridice. În același timp, legiuitorul oferă în art.19¹ Cod penal român repere în stabilirea sferei infracțiunilor care pot antrena răspunderea persoanei juridice, stabilind că acestea trebuie să fie săvârșite „în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice” [2, p.107]. În alți termeni, pentru ca persoana juridică să apară ca subiect al infracțiunii prevăzute la art.163 CP al României, trebuie să existe o interdependență între faptele descrise în textul de lege și activitatea persoanei juridice, interdependență care rezultă din realizarea obiectului de activitate a persoanei juridice ori din interesul urmărit de aceasta sau să fi fost săvârșită în numele persoanei juridice de către persoanele care pot acționa legal și statutar în numele acesteia. Raportând reperele respective la materialitatea actelor de diversiune, putem conchide că infracțiunea prevăzută la art.163 CP al României este compatibilă cu ideea de răspundere a persoanei juridice.

Per a contrario, subiect al actelor de diversiune incriminate în art.343 CP RM poate fi doar persoana fizică. Aceasta întrucât, bazându-ne pe prevederea de la alin.(4) art.21 CP RM, precum că persoana juridică, cu excepția autorităților publice, răspunde penal pentru infracțiunile pentru a căror săvârșire este prevăzută sancțiunea pentru persoanele juridice în Partea Specială a Codului penal, surprindem că persoana juridică nu poate evolua în calitate de subiect al infracțiunii prevăzute la art.343 CP RM, deoarece în sancțiunea acestei norme nu există nicio mențiune cu referire la pedeapsa aplicabilă persoanei juridice. Considerăm că asemenea poziție legislativă este inefficientă în lupta împotriva actelor de diversiune. Aceasta întrucât noile forme de criminalitate organizată explorează din ce în ce mai mult structurile organizațiilor, resursele financiare ale persoanei juridice, motiv din care se impun forme eficiente de descurajare și anihilare a acestor entități. Mai mult ca atât, există suficiente premise și în plan european pentru a recunoaște în dreptul intern persoana juridică drept subiect al actelor de diversiune. Avem în vedere Directiva 2008/99/CE a Parlamentului European

și a Consiliului privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal, adoptată la 19 noiembrie 2008 [8], care în alin.(1) art.6 cere statelor să adopte măsuri necesare ca persoanele juridice să fie considerate răspunzătoare pentru infracțiunile menționate la art.3 și 4, în cazul în care aceste infracțiuni au fost comise în beneficiul lor de orice persoană care deține o poziție de conducere în cadrul persoanei juridice și care a acționat fie individual, fie în calitate de membru al unui organ al persoanei juridice, pe baza: (a) unei împuterniciri din partea persoanei juridice; (b) unei prerogative de a lua decizii în numele persoanei juridice sau (c) a unei prerogative de control în cadrul persoanei juridice.

Astfel, analizând paleta de fapte prejudiciabile intenționate care cad sub incidența infracțiunilor împotriva mediului prevăzute de art.3 din Directivă, putem constata că unele dintre acestea constituie parte integrantă a laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art.343 CP RM. Îndeosebi, ne referim la deversarea, emiterea sau introducerea unei cantități de materii sau de radiații ionizante în aer, sol sau apă, care provoacă sau este probabil să provoace decesul sau vătămarea gravă a unei persoane sau daune semnificative calității aerului, calității solului sau calității apei ori animalelor sau plantelor (lit.a) art.3 din Directivă); folosirea sau eliminarea de materiale nucleare sau de alte substanțe radioactive periculoase, care provoacă sau este probabil să provoace decesul sau vătămarea gravă a oricărei persoane sau daune calității aerului, calității solului sau calității apei ori animalelor sau plantelor (lit.e) art.3 din Directivă).

Deși actele de diversiune nu constituie infracțiune contra mediului, prin comiterea activităților care cad sub incidența art.343 CP RM tangențial este afectat mediul înconjurător. Prevalându-ne de această particularitate, raționalizăm asupra antrenării răspunderii penale a persoanei juridice pentru infracțiunea de diversiune. Astfel, propunem suplimentarea sancțiunii prevăzute de norma de la art.343 CP RM cu pedeapsa pentru persoana juridică, după cum urmează: „cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 8000 la 10000 unități convenționale cu lichidarea persoanei juridice”.

Schimbând traseul de cercetare, vom puncta asupra particularităților persoanei fizice ca subiect activ al infracțiunii. În primul rând, condițiile (semnele) necesare pentru recunoașterea persoanei fizice ca subiect al infracțiunii comportă un caracter general. În contextul legii penale a Republicii Moldova, semnele generale ale persoanei fizice ca subiect al infracțiunii de diversiune le deducem din prevederile alin.(1) art.21 CP RM, acestea rezumându-se la: limita de vârstă cerută de lege și responsabilitatea. De asemenea, reieșind din prevederile art.39 CP RM – „Constrângerea fizică sau psihică”, constituind cauză care înlătură caracterul penal al faptei, rezultă că libertatea de voință și acțiune de asemenea reprezintă o condiție generală pentru existența subiectului persoană fizică. Aceste cerințe generale față de subiectul activ persoană fizică sunt incidente și în contextul legii penale române, derivând din prevederile art.46, art.48 și art.99 CP al României. În virtutea gradului de convergență a semnelor generale ale subiectului activ persoană fizică, vom analiza în paralel subiectul activ al actelor de diversiune incriminate în legea penală a Republicii Moldova și în cea a României.

Regimul vârstei de la care debutează capacitatea juridico-penală este direct proporțională nivelului de dezvoltare medie psihomorală a personalității, datorită căreia aceasta dispune nu doar de capacitatea psihică de a înțelege conținutul, semnificația și urmările activității sale, dar și de capacitatea de a o dirija în mod liber. În așa mod, legiuitorul român a stabilit că limita minimă de la care începe capacitatea juridico-penală este în principiu de 14 ani (alin.(2) art.99 CP al României), cu condiția să se dovedească că s-a acționat cu discernământ. Legiuitorul Republicii Moldova a stabilit însă că capacitatea juridico-penală începe de la vârsta de 16 ani (care constituie regula), iar pentru unele infracțiuni – de la 14 ani (care constituie excepția). În așa mod, conducându-ne de prevederile alin.(2) art.21 CP RM, este fără tăgadă că răspunderea penală pentru săvârșirea infracțiunii prevăzute la art.343 CP RM survine doar dacă persoana are vârsta de 16 ani.

Dat fiind lipsa de congruență a vârstei subiectului actelor de diversiune incriminate în legea penală a celor două state, se cuvine să raționalizăm asupra celei mai optimale marje minimale de la care persoanei fizice i se poate imputa răspunderea penală pentru fapta cercetată. Vom porni de la criteriile pe care le-a reținut legiuitorul pentru a fixa exhaustiv în alin.(2) art.21 CP RM infracțiunile pentru a căror săvârșire individul poate fi tras la răspundere penală odată cu împlinirea vârstei de 14 ani. Analizând *per ansamblu* lista infracțiunilor respective, nu putem afirma că la întocmirea ei legiuitorul s-a condus de caracterul și gradul prejudiciabil; or, răspunderea penală poate fi imputată de la 14 ani atât pentru infracțiuni excepțional de grave, cât și pentru infracțiuni mai puțin grave. În concepția lui V.Grosu, explicația este următoarea: „Legiuitorul a inclus în lista infracțiunilor care pot fi imputate unei persoane începând cu vârsta de 14 ani faptele de o pericolozitate sporită (omor, tâlhărie), precum și acele fapte al căror pericol social poate fi recepționat, în unele cazuri

datorită caracterului extrem de răspândit, chiar și de la vârsta menționată și care se comit în mod prioritar de către minori” [12, p.209]. De aici putem sintetiza că la stabilirea vârstei minime de antrenare a răspunderii penale pentru infracțiunea prevăzută la art.343 CP RM legiuitorul s-a condus de inexistența unei dinamici de răspândire a actelor de diversiune printre minori. Să fi constituit acesta unicul motiv de consacrare a imputabilității pentru numita faptă de la vârsta de 16 ani?

Considerăm că rațiunea asupra căreia polemizăm este cu mult mai amplă. În primul rând, nu putem face abstracție de la faptul că la instituirea unei vârste minime de imputabilitate este absolut relevantă corelarea dintre însuși actul de conduită adoptat și maturitatea fizică și psihică a persoanei. Iată de ce, trebuie să luăm în calcul nu doar faptul înțelegerii conținutului, semnificației exploziilor, incendiilor, a altor activități specifice actelor de diversiune, dar și facultatea persoanei de a dirija aceste acțiuni în mod liber. În context, s-ar părea că legiuitorul Republicii Moldova nu a fost atât de consecvent la stabilirea vârstei minime de antrenare a răspunderii penale pentru fapta de diversiune. Aceasta întrucât pentru o infracțiune conexă actelor de diversiune, și anume: cea prevăzută la lit.a) alin.(2) art.197 CP RM – „Distrușgerea sau deteriorarea intenționată a bunurilor săvârșite prin incendiere, explozie sau prin o altă modalitate periculoasă”, legiuitorul a instituit, în acord cu alin.(2) art.21 CP RM, vârsta de 14 ani. Indubitabil, comișând explozii, incendii etc., făptuitorul este în deplină cunoștință de cauză asupra semnificației și conținutului activității sale reprobabile, asupra consecințelor acesteia în raport cu exigențele legii penale. Însă, spre deosebire de lit.a) alin.(2) art.197 CP RM, gradul de percepere a semnificației acțiunilor, descrise de legiuitor ca fiind acte de diversiune, de către o persoană cu vârsta între 14 și 16 ani, este eclipsat pe fundalul complexității obiectivului principal de urmat: slăbirea bazei economice și a capacității de apărare a țării. Mai mult ca atât, până la vârsta de 16 ani minorul nu înțelege pe deplin semnificația acțiunilor sale, care de cele mai dese ori au o conotație militară, politică etc. În plus, ne vine greu să ne imaginăm, de exemplu, executarea de către o persoană cu vârsta de până la 16 ani a actelor de diversiune prin infestarea cu substanțe radiologice, toxice etc., care implică cunoștințe speciale. În definitivă, considerăm că instituirea în legea penală a Republicii Moldova a vârstei răspunderii penale începând cu 16 ani pentru infracțiunea de diversiune este absolut fundamentată. În raport cu art.163 CP al României, nu putem veni cu propuneri de majorare a marjei vârstei de punibilitate, întrucât prin această propunere am intra în contradicție cu criteriul intelectual al vârstei răspunderii penale, consacrat în art.99 Cod penal român. De aceea, ori de câte ori ne vom confrunta în planul cadrului juridico-penal român cu acte de diversiune comise de către minori între 14 și 16 ani, urmează să se stabilească că s-a acționat cu discernământ.

În altă ordine de idei, în literatura de specialitate rusă se susține că vârsta răspunderii penale are o importanță decisivă în planul delimitării infracțiunilor contra bazei orânduirii constituționale și securității statului prevăzute în Capitolul XXIX al Părții Speciale a Codului penal al Federației Ruse [33] (din care face parte și infracțiunea de diversiune (art.281 CP FR)), pentru care legiuitorul prevede limita de vârstă de 16 ani și care includ în sine semnele omorului intenționat, ale vătămării intenționate grave și medii a sănătății, ale distrugerii sau deteriorării intenționate a bunurilor etc., deoarece pentru numitele infracțiuni legiuitorul a prevăzut vârsta răspunderii penale de la 14 ani [35, p.193]. Ideea respectivă este dezvoltată într-un alt studiu, în care se susține că dacă acțiunile care coincid, după semnele obiective, cu conceptul de diversiune sunt comise de către persoana având vârsta între 14 și 16 ani, atunci făptuitorul va purta răspundere pentru cele comise de fapt, de exemplu: pentru distrugerea intenționată a bunurilor (art.167 CP FR), pentru aducerea în stare de neîntrebuințare a mijloacelor de transport și a căilor de comunicație (art.267 CP FR) ș.a. [24, p.45]. Întrucât această aserțiune este relevantă cercetării noastre, vom verifica în cele ce urmează fundamentarea ei. Parafrazând cele susținute și ajustându-le la cadrul incriminator al Republicii Moldova, însă fără a ne pronunța încă asupra justetei soluției de încadrare, dacă s-ar constata că actele de diversiune manifestate prin săvârșirea de explozii ori infestare radioactivă sunt comise de către persoana având vârsta între 14 și 16 ani, atunci cele comise urmează a fi încadrate în baza lit.b) alin.(2) art.292 CP RM, adică pentru folosirea substanțelor explozive sau materialelor radioactive fără autorizație corespunzătoare, care au provocat din imprudență alte urmări grave. Nu putem opera cu identitatea componentelor care sunt reținute în doctrina rusă, deoarece există diferențe esențiale între modalitățile normative prevăzute la art.281 CP FR și cele de la art.343 CP RM. Reieșind din textul de lege de la art.343 CP RM, este fără tăgadă că se va aplica lit.a) alin.(2) art.197 CP RM, art.268 etc., față de minorul având vârsta între 14 și 16 ani, nu pe fundalul decăderii aplicării art.343 CP RM ca efect al inexistenței subiectului infracțiunii, dar pe fundalul depășirii laturii obiective a actelor de diversiune.

După această concretizare, vom analiza posibilitatea încadrării faptei în baza lit.b) alin.(2) art.292 CP RM, dacă actele de diversiune manifestate prin săvârșirea de explozii ori infestare radioactivă sunt comise de către persoana având vârsta între 14 și 16 ani. Întâi de toate trebuie să remarcăm că între aceste norme există o concurență, la concret – concurența dintre o normă generală și una specială. Astfel, reieșind din prevederile alin.(1) art.116 CP RM, săvârșirea de explozii sau infestarea radioactivă reprezintă cazuri particulare de folosire a substanțelor explozive sau a materialelor radioactive fără autorizație corespunzătoare. De aceea, respectând regula de calificare pe care legiuitorul o consacră în alin.(2) art.116 CP RM, urmează să aplicăm răspunderea penală în baza art.343 CP RM. Însă, de vreme ce lipsește unul dintre semnele esențiale ale subiectului infracțiunii – vârsta, nici infracțiunea de diversiune nu va exista, deoarece nu sunt întrunite elementele componente infracțiunii. De aceea, față de minorul având vârsta între 14 și 16 ani vor fi luate măsuri de constrângere cu caracter educativ.

Cea de-a doua cerință generală de existență a subiectului activ al infracțiunii este responsabilitatea persoanei fizice, reprezentând starea psihofizică normală – în planul înțelegerii și dirijării conștiente a faptelor – pe care trebuie să o dețină toate persoanele ce posedă capacitate juridică penală [10, p.158]. De asemenea, în conformitate cu art.22 CP RM, responsabilitatea presupune acea stare psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și de a-și dirija acțiunile. După cum este lesne de înțeles, responsabilitatea poate fi apreciată prin prisma a doi factori: unul intelectual, ce presupune capacitatea persoanei de a înțelege semnificația faptei, a urmărilor ei, și altul volitiv, ce presupune capacitatea persoanei de a fi stăpână pe faptele sale, pe care le dirijează în mod conștient. În aceste circumstanțe, în timp ce responsabilitatea depinde de existența factorilor volitivi și intelectivi, capacitatea juridico-penală depinde de existența responsabilității, ambele fiind prezumate.

În contrast, iresponsabilitatea este o stare anormală a persoanei fizice și trebuie probată în mod obligatoriu pentru a înlătura tragerea la răspundere penală. Astfel, în acord cu art.23 CP RM, nu este pasibilă de răspundere penală persoana care în timpul săvârșirii unei fapte prejudiciabile se afla în stare de iresponsabilitate, adică nu putea să-și dea seama de acțiunile ori inacțiunile sale sau nu putea să le dirijeze din cauza unei boli psihice cronice, a unei tulburări psihice temporare sau a altei stări patologice. Față de o asemenea persoană, în baza hotărârii instanței de judecată, pot fi aplicate măsuri de constrângere cu caracter medical, prevăzute de legea penală.

Legiuitorul român concepe iresponsabilitatea ca o cauză care înlătură caracterul penal al faptei, iar în art.48 CP al României, analogic cadrului juridico-penal basarabean, prevede: „Nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul, în momentul săvârșirii faptei, fie din cauza alienației mintale, fie din alte cauze, nu putea să-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale ori nu putea fi stăpân pe ele”.

Pe lângă condițiile reliefate mai sus, uneori subiectul infracțiunii trebuie să mai întrunească cumulativ și condiții speciale, care, adăugându-li-se celor generale, sunt necesare pentru ca o persoană fizică să poată săvârși infracțiunea pentru care legea cere în mod expres un subiect special sau calificat [10, p.161]. Totuși, nu putem face abstracție de la faptul că uneori legiuitorul poate consacra implicit aceste cerințe, deci de o manieră deductibilă. Dat fiind faptul că nici în dispoziția art.343 CP RM și nici în cea de la art.163 CP al României nu este expres reținută vreo cerință față de subiectul activ al infracțiunii, ne punem întrebarea dacă nu cumva aceste cerințe au o natură implicită.

În legătură cu întrebarea ridicată, în literatura de specialitate română este unanim recunoscut că infracțiunea de acte de diversiune poate avea ca subiect activ nemișlocit orice persoană care îndeplinește condițiile legale ale răspunderii penale, deoarece legea nu cere o calitate specială [18, p.30; 9, p.46; 16, p.46; 21, p.17; etc.]. Nici în doctrina Republicii Moldova nu găsim viziuni care ar pleda în favoarea atribuirii unor calități speciale subiectului infracțiunii. În acest sens, este de notorietate următoarea viziune: „Pentru calificarea faptei în conformitate cu art.343 CP RM, nu contează dacă subiectul infracțiunii face parte dintr-un grup de cercetare-diversiune aparținând unor forțe militare sau paramilitare ori dacă săvârșește infracțiunea din însărcinarea unui stat străin, a unei organizații străine sau a reprezentanților ei. Asemenea circumstanțe pot avea impact numai asupra individualizării pedepsei” [3, p.999].

Nu se opune tezei subiectului general al infracțiunii cercetate nici viziunile doctrinare ale oamenilor de știință exponenți ai legislațiilor penale din Federația Rusă [23, p.72; 24, p.45], Kazahstan [25, p.58], Ucraina [28, p.248] etc. Se relevă că subiect al infracțiunii de diversiune poate fi cetățean al statului în dauna căruia se acționează, cetățeanul străin sau apatridul. Din aceste considerente, a fost lansată opinia că infracțiunea

cercetată se raportează la acele fapte pentru care este posibilă răspunderea penală în virtutea principiului realității legii penale [26, p.103]. Respectiva aserțiune nu este lipsită de justete, dar în același timp este redusă ca probabilitate. Aceasta deoarece atât în alin.(3) art.12 CP FR, cât și în alin.(3) art.11 CP RM, operarea principiului realității legii penale este posibilă dacă infracțiunea îndreptată împotriva intereselor statului este comisă în străinătate. Reieșind din materialitatea faptei prevăzute la art.343 CP RM, respectiv la art.281 CP FR, reținem că eventual doar actele preparatorii, precum și unele activități consumate reduse la număr (ca, de exemplu, provocarea de otrăviri), ar putea fi comise în afara teritoriului țării. De aceea, aplicarea legii penale față de cetățenii străini și apatrizi care comit acte de diversiune se va realiza efectiv în virtutea principiului teritorialității (alin.(1) art.11 CP RM).

În altă ordine de idei, autorul rus V.A. Antonov, bazându-se pe natura actelor incriminate, susține că diversiunea este comisă mereu de ofițeri de informații străini ori din însărcinarea lor și urmăresc scopul slăbirii unui alt stat într-o oarecare sferă: militară, economică, ideologică [22, p.121]. O asemenea conjunctură conceptuală nu denotă că se pledează pentru atribuirea de calități speciale subiectului infracțiunii. Or, indirect, se susține că executarea actelor de diversiune poate fi realizată și de către cetățeanul statului în dauna căruia s-a acționat, fapt demonstrat de alți autori: „Infracțiunea poate fi comisă și de către cetățenii țării care au luat calea trădării intereselor statului, pentru care trecerea la diversiuni și spionaj constituie desăvârșirea activității infracționale anterioare” [27, p.80].

Revenind la optica autorului V.A. Antonov, ni se sugerează că infracțiunea de acte de diversiune este comisă prin participatie – ipoteza însărcinării comiterii diversiunii de către ofițeri de informații străini, ultimii apărând pe post de instigator sau, după caz, de organizator, fiind cetățeni străini, aserțiune confirmată și în alte surse. Astfel, s-a reținut în varii studii de specialitate că în contextul actelor de diversiune participatia penală este posibilă sub forma coautoratului, instigării, complicității (participatie ocazională) și sub forma asociațiilor sau grupurilor create în scop de diversiune (participatie organizată) [9, p.46]. În principiu, s-ar putea reține ipoteza în care pluralitatea de făptuitori ar avea o proveniență internă. Sub acest aspect are dreptate V.Hornoiu, când susține că riscurile determinate de constituirea, înzestrarea și acțiunea unor asemenea forțe (diversioniste – *n.a.*) pot veni atât din interiorul țării, atunci când în analiză se iau forțe anarhice sau paramilitare constituite ilegal, cât și din exterior, atunci când ne referim la unități și subunități militare destinate să ducă acțiuni de diversiune, special antrenate și dotate pentru astfel de misiuni [13, p.11]. Totuși, printre structurile militare ori paramilitare cărora li se pot stabili asemenea misiuni regăsim trupele de comando, cercetare-diversiune și de desant aerian. Aceasta se explică și prin gradul înalt de organizare și specializare a numitelor entități. Ne-o demonstrează activitatea nemijlocită a unor formațiuni paramilitare politico-religioase care au realizat acte de diversiune asupra unor obiective de pericol tehnogen și de importanță strategică, precum: Hezbollah (Hidjaz), Hezbollah (Bahrain) etc. [14, p.18-19]. Aceste exemple creează teren propice de a reflecta asupra oportunității diferențierii răspunderii penale pentru acte de diversiune comise de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală, întrucât în Partea Specială a Codului penal așa forme de participatie sunt pe larg răspândite printre variantele agravate. De remarcat că, în unele state, legiuitorul a prevăzut la categoria circumstanțelor agravante comiterea infracțiunii de diversiune de către un grup organizat: art.282.2 CP al Azerbaidjanului [31]; lit.6) alin.(2) art.309 CP al Tadjikistanului [34]; alin.(2) art.360 CP al Bielorusiei [32] etc. Urmând aceste modele de criminalizare a actelor de diversiune și adaptându-le la propriile forme de participatie consacrate în art.43 CP RM, propunem suplimentarea art.343 CP RM cu alin.(2), care va avea următorul conținut: „Aceași faptă săvârșită de către un grup criminal organizat sau de o organizație criminală”, faptă pentru a cărei săvârșire se va aplica următoarea sancțiune: „se pedepsește cu închisoare de la 16 la 20 ani sau cu detențiune pe viață”.

Însă, până la o eventuală remaniere legislativă în sensul propus, săvârșirea actelor de diversiune de către un grup criminal organizat sau de o organizație criminală va constitui circumstanță de individualizare a pedepsei, în sensul agravării ei, realitate normativă desprinsă din prevederile lit.c) alin.(1) art.77 CP RM – „săvârșirea infracțiunii prin orice formă de participatie”.

În altă ordine de idei, dat fiind că infracțiunea cercetată poate fi săvârșită de către cetățenii țării în dezinteresul căreia s-a acționat, în doctrina rusă se relevă că dacă actul de diversiune este comis de un cetățean al Federației Ruse la însărcinarea unui serviciu special străin, cele comise trebuie încadrate suplimentar ca trădare de patrie sub forma acordării de ajutor unui stat străin la îndeplinirea activității dușmănoase în dauna securității interne a Federației Ruse [29, p.579-580; 30, p.548]. Adaptând această ipoteză la cadrul juridico-

penal național, unii autori contestă soluția concursului de infracțiuni. La concret, se susține că în cazul comiterii acțiunilor diversioniste de către cetățeanul Republicii Moldova, la solicitarea serviciilor speciale străine, acțiunile lui urmează a fi calificate ca trădare de patrie în forma acordării unui sprijin statului străin în scopul comiterii unor acțiuni contra Republicii Moldova [19, p.115]. În legătură cu această polemică, trebuie să remarcăm că, în fond, orice act de diversiune comis de către un cetățean al Republicii Moldova la însărcinarea agenților unui stat străin este o acordare de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase. Or, are dreptate X.Ulianovschi când afirmă că prin acordarea de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova trebuie de înțeles, printre altele, efectuarea activităților de natură să slăbească puterea de luptă a Forțelor Armate ale Republicii Moldova [1, p.749], deci să slăbească capacitatea de apărare a țării. Însă, să nu uităm că, pentru imputarea art.337 CP RM, activitatea infracțională manifestată prin acordare de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova este obligatoriu să se realizeze în timpul unui conflict armat [3, p.965], pe când în cazul art.343 CP RM nu contează timpul comiterii infracțiunii. Astfel, considerăm că dacă actele de diversiune se comit în timpul unui conflict armat împotriva Republicii Moldova, de către un cetățean al Republicii Moldova la solicitarea serviciilor speciale străine, cele comise trebuie încadrate doar în baza art.343 CP RM, nu în baza art.337 CP RM, cu atât mai mult în baza concursului de infracțiuni dintre art.337 CP RM și art.343 CP RM. Aceasta întrucât între cele două norme se atestă o concurență dintre o normă generală și una specială. Am și susținut *supra* că diversiunea comisă de cetățeanul statului la însărcinarea unui serviciu special străin reprezintă un caz particular al trădării de patrie în modalitatea de acordare de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova.

Bibliografie:

1. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, Gh., BERLIBA, V. și al. *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu. (Legea nr.985-XVI din 18.04.2002. Cu toate modificările operate până la republicare în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.72-79/195 din 14.04.2009. Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0
2. BASARAB, M., PAȘCA, V., MATEUȚ, Gh. și al. *Codul penal comentat. Vol.I: Partea Generală*. București: Hamangiu, 2007. 721 p. ISBN 978-973-1720-65-4
3. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal: Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1324 p. ISBN 978-9975-53-034-7
4. BRÎNZA, S., ULIANOVSKI, X., STATI, V. și al. *Drept penal. Vol. II*. Chișinău: Cartier Juridic, 2005. 804 p. ISBN 9975-79-325-8
5. BULAI, C. *Manual de drept penal. Partea Generală*. București: ALL Educațional, 1997. 647 p. ISBN 973-9229-74-3
6. Codul penal al Republicii Moldova, nr.985-XV din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129. În vigoare din 12 iunie 2003.
7. Codul penal al României din 1968. În: *Buletinul Oficial al României*, 1968, nr.79-79bis. Republicat în temeiul Legii nr.140/1997. În: *Monitorul Oficial al României*, 1997, nr.65.
8. Directiva 2008/99/CE a Parlamentului European și a Consiliului privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal, adoptată la 19 noiembrie 2008. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, 2008, L328.
9. DOBRINOIU, V. *Drept penal. Partea Specială. Teorie și practică judiciară. Vol.I*. București: Lumina LEX, 2002. 398 p. ISBN 978-973-588-287-7
10. GIURGIU, N. *Legea penală și infracțiunea: legislație, doctrină, practică judiciară*. Iași: Gama, 1994. 397 p. ISBN 973-96339-0-0
11. GLADCHI, Gh. Victima în dreptul penal. În: *Revista de științe penale*, 2006, Anul II, p.81-89. ISSN 1812-3392
12. GRAMA, M., BOTNARU, S., ȘAVGA, A. și al. *Drept penal: Partea Generală*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012. 328 p. ISBN 978-9975-53-083-5
13. HORNOIU, V. *Optimizarea sistemelor de intervenție care conțin materiale explozive*. București: Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2006. 183 p. ISBN (10) 973-745-034-5
14. Informații și analize ale Centrului Antiterorist: Organizații internaționale teroriste, extremiste și paramilitare. În: *Buletin Special* nr.1, p.18-19. www.antiteror.sis.md (Accesat la 03.06.2013)
15. Legea României pentru modificarea și completarea Codului penal, precum și pentru modificarea și completarea altor legi, nr.278/2006. În: *Monitorul Oficial al României*, 2006, Partea I, nr.601.
16. LOGHIN, O., TOADER, T. *Drept penal român: Partea Specială*. București: Șansa, 1996. 670 p. ISBN 973-9167-44-6
17. MOSCALCIUC, I. Consumatorul – victima infracțiunilor săvârșite în sfera consumului de produse și servicii. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr.5, p.47-53. ISSN 1811-0770

18. NISTOREANU, Gh., BOROI, Al. *Drept penal. Partea Specială*. București: ALL Beck, 2002. 587 p. ISBN 973-655-182-2
19. SÎLI, V., ARMAȘU, A., DONCIU, A. și al. *Infrațiuni cu caracter terorist, infrațiuni conexe terorismului și unele infrațiuni cu caracter de terorizare*. Chișinău: Garomont-Studio SRL, 2011. 230 p. ISBN 978-9975-9880-4-9
20. SOARE, D. Subiecții infrațiunii în dreptul penal român. În: *Revista de drept penal*, 2011, nr.2, p.86-103. ISSN 1223-0790
21. TOADER, T. *Drept penal român. Partea Specială*. București: Hamangiu, 2011. 547 p. ISBN 978-606-522-356-1
22. АНТОНОВ, В.А. Терроризм и диверсии: Общие признаки и различия. В: *Азиатско-Тихоокеанский регион*, 2006, №2(14), с.120-130. ISSN 1813-3274
23. ДЪЯКОВ, С.В. *Государственные преступления против основ конституционного строя и государственная преступность*. Москва: Норма, 1999. 320 с. ISBN 5-89123-332-0
24. *Курс уголовного права. Особенная часть*. Том 5: Учебник для вузов / Под ред. Г.И. Борзенкова, И.С. Комиссарова. Москва: Зерцало-М, 2002. 512 с. ISBN 5-94373-038-9
25. РАХМЕТОВ, С.М., КРЕМЕНЦОВ, С.А., КОЛКОБАЕВ, М.О. *Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства*. Алматы: ТОО «Баспа», 1998. 80 с. ISBN 9965-419-21-3
26. СКРИПИН, Р.Е. К проблеме определения субъекта преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства. В: *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Юриспруденция*, 2010, №1, с.102-105. ISSN 2072-8557
27. СМИРНОВ, Л.Н. Об уголовной ответственности за государственные преступления. В: *Советское государство и право*, 1959, №2, с.79-87. ISSN 0132-0769
28. СТРЕЛЬЦОВ, Е.Л. *Уголовный Кодекс Украины: научно-практический комментарий*. Харьков: Одиссей, 2008. 872 с. ISBN 978-966-633-741-5
29. *Уголовное право. Особенная часть: Учебник*. 2-е изд., исп. и доп. / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. Москва: ИНФРА-М, 2008. 800 с. ISBN 978-5-98209-034-8
30. *Уголовное право России. Особенная часть*. 3-е изд., с изм. и доп. / Под ред. А.И. Рарога. Москва: Эксмо, 2009. 704 с. ISBN 978-5-699-30170-6
31. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. В: *Законодательство зарубежных стран* / Под ред. И.М. Рагимова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 325 с. ISBN 5-94201-016-1
32. Уголовный кодекс Республики Беларусь. В: *Законодательство зарубежных стран* / Под ред. Б.В. Волженкина, А.В. Баркова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 474 с. ISBN 5-94201-012-.
33. Уголовный кодекс Российской Федерации: Закон Российской Федерации №63-ФЗ от 13 июня 1996 г., принят Государственной Думой 24 мая 1996 г., одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 г., введен в силу с 1 января 1997. В: *Собрание Законодательства Российской Федерации*, 1996, № 25.
34. Уголовный кодекс Таджикистана. В: *Законодательство зарубежных стран* / Под ред. А.В. Федорова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 410 с. ISBN 5-94201-040-4
35. ЦАРЕВ, Д.В. *Общее понятие и признаки преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства в России*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Иваново, 2005. 260 с.

Prezentat la 25.09.2013

PRINCIPIUL GENERALITĂȚII DREPTULUI *VERSUS* PREVIZIBILITATEA LEGII PENALE: CAZUL art.343 CP RM ȘI AL art.163 CP AL ROMÂNIEI

Gianina COJANU

Universitatea de Stat din Moldova

Principiul legalității incriminării reprezintă o garanție împotriva arbitrarului în materie penală, specificul căruia rezidă în posibilitatea individului de a prevedea de la bun început consecințele ce vor decurge din nerespectarea preceptului normei de incriminare. De aceea, legiuitorul trebuie să fie precaut la definirea unei infracțiuni, astfel încât destinatarul și beneficiarul normei de incriminare să prevadă cu un grad de exactitate rezonabil limitele interzisului în plan juridico-penal. Întrucât utilizarea unor semne estimative în textul legii penale reclamă o polemică privind insuficiența preciziei incriminării, în prezentul demers științific ne-am orientat eforturile spre a determina dacă, nu cumva, la descrierea actelor de diversiune legiuitorul basarabean și cel român nu au respectat previzibilitatea legii penale. Aceasta deoarece atât în dispoziția art.343 CP RM, cât și în cea de la art.163 CP al României, se operează cu conținuturi generalități.

Cuvinte-cheie: *acte de diversiune, generalitatea dreptului, legalitatea incriminării, previzibilitatea legii, claritatea legii, semne estimative, conținut ambiguu.*

THE GENERALITY OF THE LAW *VERSUS* THE PRINCIPLE OF PREDICTABILITY: THE CASES OF THE 163RD ARTICLE OF THE PENAL CODE OF MOLDOVA AND THE 343RD ARTICLE OF THE PENAL CODE OF ROMANIA

The principle of legal incrimination is a guarantee against any arbitrary actions related to criminal matters, the specific of which consists in the possibility to foresee at the outset what consequences will result from failure to comply with the norm precept of incrimination. That is why the legislature should be cautious in defining any offense, so that the subjects of the norm of incrimination can predict, with a reasonable degree of accuracy, the legal prohibitions. Whereas the use of signs in the text of the criminal law forecast calls for a polemic on the insufficiency of criminalization, therefore our scientific approach geared towards determining if, somehow, the legislative description of diversion acts did not respect the foreseeability of the criminal law. This is because both the 163rd article of the Penal Code of Moldova and the 343rd article of the Penal Code of Romania operate with generic contents.

Keywords: *acts of diversion, generality of law, legal incrimination, predictability of law, clarity of law, estimative signs, ambiguous content.*

Determinarea întinderii sferei ilicitului penal este o prerogativă exclusivă a fiecărui stat. Altfel spus, în calitatea sa de garant al ordinii publice, statul este liber să adopte măsuri penale necesare în vederea apărării ordinii de drept, aceasta presupunând în primul rând libertatea de a califica o faptă drept infracțiune. În același timp, pentru ca destinatarul și beneficiarul legii penale să cunoască care este preceptul incriminării, legiuitorul este obligat să adopte texte precise, lipsite de echivoc, adică să respecte principiul legalității incriminării.

Oare legiuitorul Republicii Moldova și cel al României au respectat acest principiu atunci când au descris preceptul incriminării actelor de diversiune? Întrebarea se impune în contextul în care în dispoziția normelor de incriminare a actelor de diversiune sunt utilizate conținuturi neexhaustive. Avem în vedere sintagmele consacrate în art.343 CP RM [8]: „a altor acțiuni”, „a altor bunuri”, respectiv în art.163 CP al României în vigoare [9]: „orice alt mod”, „a altor bunuri”.

Întrucât între aceste sintagme există o conexiune, se impune o exegeză comparativă a lor. Aceasta întrucât distingem două ipoteze ale actelor de diversiune care vizează conținuturi neexhaustive. Prima ipoteză se referă la actele de diversiune comise prin alte activități, altele decât exploziile sau incendiile, activități care îndeplinesc în cazul art.343 CP RM rolul de modalitate normativă a faptei prejudiciabile *sau* de metodă de comitere a distrugerii, deteriorării sau aducerii în stare de neîntrebuințare a bunurilor, în cazul art.163 CP al României. A doua ipoteză vizează actele de diversiune care au ca obiect material alte bunuri decât cele enumerate expres în normele de incriminare luate în vizor. Dincolo de această distinctivitate, reiterăm că oricare ar fi rolul pe care-l îndeplinesc sintagmele etalate mai sus, în ambele texte de lege suntem în prezența semnelor estimative. Acestea sunt definite în literatura de specialitate ca fiind termeni cu caracter generalizat ce desemnează un fenomen sau proces, utilizați în conținutul normei juridico-penale, însă care nu sunt definiți de legea penală, dar nici de un alt act normativ extrapenal, conținutul lor fiind stabilit de către subiecții oficiali abilitați

cu aplicarea în concret a normei juridico-penale, în baza circumstanțelor concrete ale cauzei și în baza unui grad anumit de intimă convingere, care dau posibilitatea de a include în sfera reglementării juridice un număr mare de fenomene, procese, obiecte, stări, care diferă prin proprietățile lor empirice [11, p.217].

Este lesne de înțeles poziția pe care au luat-o legiuitorii celor două state; or, consacrară semnelor estimative în descrierea elementelor constitutive obiective permite o adaptare la schimbările de situație. Prin aceasta evitându-se o rigiditate excesivă care ar limita actele de diversiune la unele activități infracționale, fiind cu neputință anticiparea tuturor actelor de conduită umană în realizarea scopurilor urmărite ori anticiparea tuturor entităților asupra cărora pot fi îndreptate actele de diversiune. S-a și susținut în mod justificat că doar printr-un mod flexibil de interpretare a normei penale se poate realiza o dezvoltare a dreptului, care are capacitatea de a se adapta la situațiile nou-apărute, neavute în vedere la momentul incriminării, desigur, excluzându-se analogia în defavoarea inculpatului [15, p.92].

În același timp, există și o altă fațetă a lucrurilor. Aceasta este legată de respectarea principiului legalității incriminării. Ne punem întrebarea, dacă nu cumva, prin operarea semnelor estimative luate în vizor, legiuitorul basarabean și cel român au neglijat previzibilitatea și claritatea normei de incriminare, condiții impuse în ordinea juridică internă a celor două state la elaborarea actelor legislative. *In concreto*, în acord cu alin.(4) art.8 al Legii României privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, nr.24 din 27 martie 2000 [17], „textul legislativ trebuie să fie formulat clar, fluent și inteligibil, fără dificultăți sintactice și pasaje obscure sau echivoce. ... Forma și estetica exprimării nu trebuie să prejudicieze stilul juridic, precizia și claritatea dispozițiilor.” În același spirit, în conformitate cu alin.(3) art.53 al Legii Republicii Moldova privind actele legislative, nr.780 din 27.12.2001 [16], printre trăsăturile calitative pe care trebuie să le întrunească un cod, ca act legislativ care cuprinde într-un sistem unitar cele mai importante norme dintr-o anumită ramură a dreptului, se numără precizia și claritatea.

Revenind la antipodul rigidității excesive a normei de incriminare, nu putem să nu fim de acord cu J.-F. Renucci, potrivit căruia, ținând seama și de principiul generalității legilor, precizia cu care se redactează un text legal nu poate fi absolută, nefiind, de altfel, de dorit acest lucru [21, p.310]. De fapt, consacrară exhaustivă în textul de lege de la art.343 CP RM a tuturor situațiilor ipotetice specifice actelor de diversiune îndreptate spre exterminarea în masă a oamenilor, spre vătămarea integrității corporale sau a sănătății mai multor persoane, spre distrugerea sau deteriorarea bunurilor sau stabilirea în art.163 CP al României a tuturor metodelor operabile distrugerii, deteriorării sau aducerii în stare de neîntrebuințare a bunurilor, altele decât explozia și incendiul, este un procedeu irealizabil, fapt pe care-l deducem din tehnica legislativă a altor state. În speță, legiuitorul bielorus a încercat soluționarea problemei la nivel legislativ prin a defini noțiunea de „mijloc general periculos” în Partea Generală a legii penale. Astfel, în acord cu pct.13 art.4 al Codului penal al Republicii Belarus [25], „prin mijloc general periculos se înțelege mijlocul de comitere a infracțiunii, caracterizat printr-o mare putere distructivă sau care prin oricare alt mod pune în pericol viața oamenilor, integritatea lor corporală sau poate genera alte urmări grave (explozii, incendii, inundații și altele)”. După cum vedem, raportarea operării mijlocului periculos la existența pericolului pentru cele mai importante atribute ale persoanei, precum și lipsa unei exhaustivități în exemplificare (dat fiind utilizarea sintagmei „și altele” după cuvântul „inundație”), dovedește încă o dată imposibilitatea redactării unor texte de lege cu claritate absolută. În același timp, nu putem renunța la formulările luate în vizor, pentru a nu crea goluri legislative.

Pentru a răspunde la întrebarea dacă legiuitorul basarabean și cel român au respectat principiul legalității incriminării, vom apela la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. *Ab initio*, reiterăm că legalitatea incriminării a constituit obiectul mai multor cauze examinate de Curte, în speță verificându-se pretensele încălcări de către state a art.7 din Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului [10]. Astfel, în cauza *Kokkinakis împotriva Greciei* [5, par.40], instanța europeană a decis cu caracter de principiu că legalitatea incriminării este îndeplinită „atunci când individul poate să știe, pornind de la prevederea normei pertinente și, la nevoie, cu ajutorul interpretării date de jurisprudență, ce acțiuni și omisiuni sunt de natură să-i angajeze responsabilitatea penală”. În cauza *Dragotoni și Militaru-Pidhorni împotriva României* [7], Curtea a amintit în par.35 semnificația noțiunii de previzibilitate. Făcând referire la cauza *Groppera Radio AG și alții împotriva Elveției* [4, par.68], instanța europeană a reiterat că previzibilitatea depinde în mare măsură de contextul textului despre care este vorba, de domeniul pe care îl acoperă, precum și de numărul și calitatea destinatarilor săi. De asemenea, amintind de cauza *Tolstoy Miloslavsky împotriva Regatului Unit al Marii Britanii* [6, par.37], Curtea a indicat că previzibilitatea legii nu se opune

ca persoana interesată să fie nevoită să recurgă la o bună consiliere pentru a evalua, la un nivel rezonabil în circumstanțele cauzei, consecințele ce ar putea decurge dintr-o anumită acțiune. Acest lucru se întâmplă de obicei cu profesioniștii obișnuiți să facă dovada unei mari prudențe în exercitarea meseriei lor. De asemenea, se poate aștepta de la ei să acorde o atenție deosebită evaluării riscurilor pe care le implică (*Cantoni împotriva Franței* [3, par.35]).

Mai mult ca atât, în par.36 al Hotărârii din 24 mai 2007 [7], instanța europeană scoate în evidență principiul generalității legilor, de care am pomenit *supra*, stabilind că chiar din cauza principiului generalității legilor conținutul acestora nu poate prezenta o precizie absolută. Una dintre tehnicile-tip de reglementare constă în recurgerea mai degrabă la categorii generale decât la liste exhaustive. De asemenea, numeroase legi se folosesc de eficacitatea formulelor mai mult sau mai puțin vagi, pentru a evita o rigiditate excesivă și a se putea adapta la schimbările de situație (sublinierea ne apartien – *n.a.*). Interpretarea și aplicarea unor asemenea texte depinde de practică, fapt susținut anterior de Curte în cauzele *Kokkinakis împotriva Greciei* [5] și *Cantoni împotriva Franței* [3].

Poate oare lipsa unei practici jurisprudențiale în materie de diversiune comisă prin alte activități decât explozia și incendierea *ori* inexistența unei interpretări cauzale asupra actelor de diversiune comise împotriva altor bunuri decât cele enumerate expres în textul incriminator să favorizeze încălcarea de către legiuitorii celor două state a previzibilității legii penale?

În cauza *Tolstoy Miloslavsky împotriva Regatului Unit al Marii Britanii* [6], Curtea ne sugerează să apelăm la buna consiliere pentru a evalua, la un nivel rezonabil în circumstanțele cauzei, consecințele ce ar putea decurge dintr-o anumită acțiune interzisă. Analizând însă cauza *Dragotoniu și Militaru-Pidhorni împotriva României* [7], remarcăm că instanța europeană semnalează în par.43 al Hotărârii din 24 mai 2007 următoarele: „Acțiunea doctrinei de a interpreta liber un text de lege nu poate înlocui existența unei jurisprudențe. A raționa altfel ar însemna să încalci obiectul și scopul acestei dispoziții, care dorește ca nimeni să nu fie condamnat în mod arbitrar”.

Este adevărat că doctrina nu poate înlocui o jurisprudență necesară și, pe cale de consecință, nu ne putem baza în plan principal pe doctrină pentru a înlătura ambiguitatea textului de lege. Totuși, însăși Curtea recunoaște, în cauza *Groppera Radio AG și alții împotriva Elveției* [4, par.68], că evaluarea respectării previzibilității legii penale depinde în mare măsură de contextul textului despre care este vorba, de domeniul pe care îl acoperă etc. Anume această poziție a Curții Europene constituie punctul culminant al polemicii ridicate. Considerăm că, reieșind din conjunctura textelor de lege, destinatarul și beneficiarul normei de incriminare poate deduce sau cel puțin anticipa care anume acțiuni pot să angajeze răspunderea penală. Aceasta întrucât, în dispoziția art.163 CP al României, atât metodele de realizare a faptei prejudiciabile, cât și însăși fapta prejudiciabilă de distrugere, deteriorare sau aducere în stare de neîntrebuințare a bunurilor, trebuie să fie de natură să aducă în orice mod atingere siguranței statului, trăsătură esențială care deosebește actele de diversiune de infracțiunea de distrugere (art.217 CP român). Astfel, unii autori raportează la expresia „în orice alt mod” următoarele activități: provocarea de inundații, scufundarea unei nave, deraierea unui tren, răspândirea de dăunători în culturi, otrăvirea unor animale etc. [19, p.31]; introducerea de corpuri străine care împiedică funcționarea unei mașini etc. [12, p.47].

Cu atât mai mult, sintagma „a altor acțiuni” din dispoziția art.343 CP RM reclamă un grad de previziune rezonabil, ținând seama de specificul scopului subsidiar atașat activității infracționale: exterminarea în masă a oamenilor, vătămarea integrității corporale sau a sănătății mai multor persoane, distrugerea sau deteriorarea bunurilor. De aceea, considerăm că beneficiarul și destinatarul legii penale poate să anticipeze consecințele ce vor decurge, de exemplu, din provocarea unei inundații (adică dintr-o activitate, alta decât explozia sau incendierea), îndreptată spre exterminarea în masă a oamenilor, prin aceasta urmărind scopul principal de a slăbi baza economică și capacitatea de apărare a țării, de la un moment anterior săvârșirii acesteia. Făptuitorul nu se poate prevala de ambiguitatea textului de lege, atât timp cât din circumstanțele concrete ale cauzei devine clar că acțiunile comise sunt de natură să angajeze răspunderea penală.

Încununăm polemica ridicată cu cel mai relevant argument în favoarea respectării cerinței de previzibilitate și, implicit, a principiului legalității incriminării de către legiuitorul moldav, chiar dacă s-a operat în textul de lege cu conținuturi generalități. Argumentul derivă din expertizarea Codului penal al Republicii Moldova în cadrul Programului de cooperare al Consiliului Europei pentru consolidarea statului de drept [13]. În esență, experții Consiliului Europei – Vincent Coussirat-Coustère și Mariavaleria del Tufo, n-au formulat în

cazul dispoziției art.343 CP RM nicio rezervă față de sintagma „a altor acțiuni”, în timp ce în raport cu mai multe dispoziții incriminatorii au semnalat imprecizia ce decurge din texte ambigue, precum: „urmări grave”, „daune considerabile aduse intereselor publice” etc.

În continuarea dezvoltării demersului științific, vom scoate în evidență modalitățile faptice, reliefate în doctrină, ce pot să se atașeze modalității normative a faptei prejudiciabile prevăzute la art.343 CP RM, desemnate prin sintagma „săvârșirea altor acțiuni”. Astfel, s-a arătat că prin alte activități decât explozia și incendierea se are în vedere: inundarea spațiilor în care locuiesc persoane; provocarea unor accidente în transportul de persoane; provocarea prăbușirii clădirilor și construcțiilor locuite; provocarea ruperii barajelor; infestarea cu substanțe radioactive etc. [2, p.996]; a altor asemenea contagieri ori poluări [23, p.482]; generarea epifitiilor [1, p.537]; provocarea avariilor, catastrofelor, folosirea mașinilor și mecanismelor de distrugere și deteriorare a obiectelor, dispersarea materialelor toxice în anumite locuri etc. [22, p.113]; provocarea căderilor de pietre, a alunecărilor de teren etc. [27, p.55].

Avem rezerve că utilizarea mașinilor și mecanismelor pentru distrugerea sau deteriorarea bunurilor poate constitui modalități faptice specifice „altor acțiuni”. Considerăm că folosirea acestor entități în comiterea actelor de diversiune prevăzute la art.343 CP RM presupune procedeul de realizare a avariilor, accidentelor etc. O confirmă și alți autori. Bunăoară, A.I. Șumilov relevă că prăbușirile, catastrofele, avariile și inundațiile pot fi realizate prin așa metode ca încălcarea intenționată a regimurilor tehnologice sau a regulilor de securitate, manipularea mașinilor și a mecanismelor pentru distrugerea sau deteriorarea obiectelor materiale corespunzătoare” [27, p.55] (sublinierea ne aparține – *n.a.*). În același timp, dacă actele de diversiune se realizează prin provocarea catastrofelor, prăbușirilor, avariilor, inundațiilor, cu folosirea mașinilor sau a mecanismelor, mijloacele de realizare a numitelor acțiuni sunt tocmai mașinile și mecanismele de care se uzează în realizarea intenției infracționale.

Desigur, paleta de activități care cad sub incidența sintagmei „săvârșirea altor acțiuni” poate fi prelungită. Faptul că în literatura de specialitate lista altor acțiuni se finalizează cu etcetera demonstrează încă o dată dificultatea reprezentării exhaustive a tuturor acțiunilor care prezintă pericol general, asemeni exploziilor și incendiilor, fiind orientate, ca și acestea, spre exterminarea în masă a oamenilor, spre vătămarea integrității corporale sau a sănătății, spre distrugerea sau deteriorarea obiectelor enumerate în dispoziția art.343 CP RM.

În altă ordine de idei, unele dintre activitățile reținute în doctrină, raportate sintagmei „săvârșirea altor acțiuni”, și anume: avaria și catastrofa, de rând cu explozia și incendierea, sunt concepute de legiuitor ca fiind situații excepționale. Astfel, în acord cu pct.2 al Regulamentului cu privire la clasificarea situațiilor excepționale și la modul de acumulare și prezentare a informațiilor în domeniul protecției populației și teritoriului în caz de situații excepționale [20], *avaria* presupune accidentul la un obiect industrial sau de transport, care pune în pericol viața și sănătatea oamenilor și are drept consecințe distrugerea construcțiilor și încăperilor industriale, deteriorarea sau nimicirea utilajelor, mecanismelor, mijloacelor de transport, materiilor prime și producției finite, întreruperea procesului de producție și prejudicierea mediului ambiant, iar *catastrofa* este o avarie de proporții, soldată cu victime umane, prejudicierea sănătății oamenilor și deteriorarea sau distrugerea obiectelor economiei naționale și a altor valori materiale în proporții considerabile, precum și cu urmări nefaste asupra mediului înconjurător.

La rândul său, reieșind din Regulamentul rețelei naționale de observare și control de laborator asupra contaminării (poluării) mediului înconjurător cu substanțe radioactive, otrăvitoare, puternic toxice și agenți biologici, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.961 din 21.08.2006 [14], infestarea radioactivă și toxică, ca eventuale modalități faptice ale actelor de diversiune reținute în doctrină, pot să se manifeste printr-un accident:

✓ *radiologic (nuclear)* – eveniment care afectează instalația radiologică (nucleară) și provoacă iradierea sau contaminarea populației, a mediului cu substanțe radioactive peste limitele permise de normele în vigoare;

✓ *chimic* – accident la un obiect chimic periculos însoțit de scurgerea sau aruncarea substanțelor puternic toxice (SPT), care poate avea consecințe letale sau poate conduce la contaminarea chimică a populației, animalelor, produselor alimentare, furajului și mediului ambiant.

Din aceste interpretări legale deducem că, în ipoteza infestării radioactive sau, după caz, a accidentării radiologice, mijlocul de comitere a actelor de diversiune este substanța radioactivă (plumbul, poloniul, uraniul, radiul, combustibilul nuclear etc.). În cazul infestării toxice, în calitate de mijloace de comitere a infracțiunii apar substanțele toxice, lista cărora este stabilită prin Hotărârea Comitetului Permanent de Control asupra

Drogurilor, nr.7 din 01.12.1998 [18], dintre care fac parte: zarinul, fenolul, cianura de potasiu, cianura de cadmiu, tetracarbinolul de nichel etc.). În ipoteza actelor de diversiune comise prin săvârșirea accidentului chimic, mijloacele de săvârșire a infracțiunii sunt substanțele puternic toxice.

De asemenea, nu este exclus ca diversiunea să se realizeze prin răspândirea de microorganisme fitopatogene și a insectelor care atacă vegetalele – constituind modalitate faptică a altor acțiuni. Or, datorită capacității ridicate de multiplicare a unor ciuperci și bacterii fitopatogene, bolile infecțioase pot provoca nu doar epidemii, epizootii – modalități normative ale faptei prejudiciabile expres prevăzute în norma de incriminare de la art.343 CP RM, dar și epifitii – boală care atacă plantele în anumite perioade de timp. Incontestabil, pentru slăbirea bazei economice a statului, făptuitorul poate recurge la răspândirea epifitiilor. Această conjunctură este, probabil, cea mai reală modalitate de afectare a economiei, atât timp cât în Republica Moldova este dominantă economia primară. Modelând la concret situația imputată, s-ar putea să se răspândească boli care pot distruge culturile agricole, precum: tăciunile frunzelor și tulpinilor de grâu, bacterioza neagră a grâului, râia neagră a cartofului etc. O astfel de faptă prejudiciabilă, comisă în scopul slăbirii bazei economice sau a capacității de apărare a țării, va putea alcătui elementele componente infracțiunii prevăzute la art.343 CP RM. Aceasta întrucât lista bunurilor răvnite de făptuitor a fi distruse sau deteriorate de asemenea nu este exhaustivă. Astfel, sintagma „altor bunuri de stat sau obștești” poate presupune și lanuri de culturi agricole, pomicole etc. De remarcat că în unele state răspândirea de epifitii constituie modalitate normativă explicită a infracțiunii de diversiune. La concret, în conformitate cu art.113 al Codului penal ucrainean [26], pe lângă răspândirea de epidemii și epizootii, diversiunea se mai poate manifesta și prin răspândirea de epifitii, fiind tratată ca acțiune de extindere în masă, cu ajutorul ciupercilor patogene, a virusurilor, bacteriilor etc., a bolilor plantelor agricole, forestiere, acvatice sau a altor plante [24, p.248].

În definitivă, semnele estimative de care au uzat legiuitorii celor două state – în art.343 CP RM: „a altor acțiuni”, „a altor bunuri” și, respectiv, în art.163 CP al României în vigoare: „orice alt mod”, „a altor bunuri” – nu rețin încălcarea previzibilității legii penale, întrucât, datorită contextului textelor de lege și domeniului pe care le cuprind, destinatarul și beneficiarul normei de incriminare poate deduce sau cel puțin anticipa: faptele care pot să angajeze răspunderea penală și bunurile asupra cărora se influențează pentru a aduce atingere valorilor sociale ocrotite de art.343 CP RM și de art.163 CP al României.

Bibliografie:

1. BORODAC, A. *Manual de drept penal: Partea Specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8
2. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal: Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1324 p. ISBN 978-9975-53-034-7
3. Case of Cantoni versus France. CEDH, 15.11.1996. Disponibil: hudoc.echr.coe.int (Accesat la 24.07.2013)
4. Case of Groppera Radio AG and others versus Switzerland. CEDH, 28.03.1990. Disponibil: hudoc.echr.coe.int (Accesat la 22.07.2013)
5. Case of Kokkinakis versus Greece. CEDH, 25.05.1993. Disponibil: hudoc.echr.coe.int (Accesat la 22.07.2013)
6. Case of Tolstoy Miloslavsky versus The United Kingdom. CEDH, 13.07.1995. Disponibil: hudoc.echr.coe.int (Accesat la 24.07.2013)
7. Cauza Dragotoniu și Militaru-Pidhorni împotriva României. CEDH, 24 May 2007. În: *Monitorul Oficial al României*, 2010, nr.420.
8. Codul penal al Republicii Moldova, nr.985-XV din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129. În vigoare din 12 iunie 2003.
9. Codul penal al României din 1968. În: *Buletinul Oficial al României*, 1968, nr.79-79bis. Republicat în temeiul Legii nr.140/1997. În: *Monitorul Oficial al României*, 1997, nr.65.
10. Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului, adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298-XIII din 24.07.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.54-55/502.
11. CRIJANOVSCI, S. *Aspecte teoretice și practice ale infracțiunii de șantaj*. Chișinău: CEP USM, 2012. 275 p. ISBN 978-9975-71-096-1
12. DOBRINOIU, V. *Drept penal. Partea Specială. Teorie și practică judiciară. Vol.I*. București: Lumina LEX, 2002. 398 p. ISBN 978-973-588-287-7
13. Expertiza Codului penal al Republicii Moldova efectuată de către experții Consiliului Europei, 2005. Disponibil: www.dejure.md (Accesat la 20.06.2012)

14. Hotărârea cu privire la aprobarea Regulamentului rețelei naționale de observare și control de laborator asupra contaminării (poluării) mediului înconjurător cu substanțe radioactive, otrăvitoare, puternic toxice și agenți biologici, nr.961 din 21.08.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2006, nr.142-145.
15. IORDĂCHESCU, A. Unele considerații privind previzibilitatea legii penale. În: *Caiete de drept penal*, 2012, nr.3, p.85-107. ISSN 1841-6047
16. Legea Republicii Moldova privind actele legislative, nr.780 din 27.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.36-38. În vigoare din 14 iunie 2002.
17. Legea României privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, nr.24 din 27 martie 2000. În: *Monitorul Oficial al României*, 2010. Partea I, nr.260 (republicată).
18. Lista nr.1 – „Substanțele toxice, aflate sub control internațional pe teritoriul Republicii Moldova” din Tabelul nr.5, aprobată prin Hotărârea Comitetului Permanent de Control asupra Drogurilor (proces-verbal nr.7 din 010.12.1998). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr.16-18.
19. NISTOREANU, Gh., BOROI, Al. *Drept penal. Partea Specială*. București: ALL Beck, 2002. 587 p. ISBN 973-655-182-2
20. Regulamentul cu privire la clasificarea situațiilor excepționale și la modul de acumulare și prezentare a informațiilor în domeniul protecției populației și teritoriului în caz de situații excepționale, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1076 din 16.11.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.227-230.
21. RENUCCI, J.-F. *Tratat de drept european al drepturilor omului*. București: Hamangiu, 2009. 1115 p. ISBN 978-973-522-092-8
22. SÎLI, V., ARMAȘU, A., DONCIU, A. ș.a. *Infrațiuni cu caracter terorist, infrațiuni conexe terorismului și unele infrațiuni cu caracter de terorizare*. Chișinău: Garomont-Studio SRL, 2011. 230 p. ISBN 978-9975-9880-4-9
23. *Российское уголовное право: учебник, в 2-х томах. Т.2. Особенная часть* / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, В.С. Комиссарова, А.И. Рапога. 2-е изд., перероб. и доп. Москва: Проспект, 2007. 664 с. ISBN 978-5-482-01455-4
24. СТРЕЛЬЦОВ, Е.Л. *Уголовный кодекс Украины: научно-практический комментарий*. Харьков: Одиссей, 2008. 872 с. ISBN 978-966-633-741-5
25. Уголовный кодекс Республики Беларусь. În: *Законодательство зарубежных стран* / Под ред. Б.В. Волженкина, А.В. Баркова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 474 ср. ISBN 5-94201-012-9
26. Уголовный кодекс Украины. În: *Законодательство зарубежных стран* / Под ред. В.Я. Тация и В.В. Сташиса. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 391 с. ISBN 5-94201-023-4
27. ШУМИЛОВ, А.Ю. *Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: Комментарий к главе 29 УК РФ. С постановочным приложением нормативных актов и документов*. Москва: Изд-во Шумилова И.И., 2001. 204 с. ISBN 5-89784-046-6

Prezentat la 25.09.2013

RĂPIREA UNEI PERSOANE SĂVÂRȘITĂ PRIN PARTICIPAȚIE

Dorina GUREV

Universitatea de Stat din Moldova

Necesitatea studierii problemelor de calificare a infracțiunii de răpire a unei persoane, săvârșită prin participație, se impune prin faptul că infracțiunea de răpire a unei persoane este una etapizată. Astfel, apar dificultăți la aprecierea rolului fiecărui participant la săvârșirea infracțiunii. Aceste dificultăți se profilează îndeosebi în prezența circumstanței agravante de la lit.e) alin.(2) art.164 CP RM (răpirea unei persoane de două sau mai multe persoane) și a celei de la lit.a) alin.(3) art.164 CP RM (răpirea unei persoane săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală), ambele desemnând o circumstanță obiectivă, constituind o pluralitate de făptuitori, cu particularitatea că ultima reprezintă o pluralitate constituită. În acest studiu ne propunem să analizăm încadrarea juridică a agravantelor prevăzute la lit.e) alin.(2) art.164 CP RM și la lit.a) alin.(3) art.164 CP RM prin prisma participației penale, în scopul de a face o conexiune între normele Părții Generale și ale Părții Speciale ale legii penale, deoarece instituțiile participației simple și ale participației complexe nu se regăsesc în Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: răpirea unei persoane, participație, pluralitate de făptuitori, grup criminal organizat, organizație criminală.

CRIMINAL LIABILITY FOR CONSPIRACY TO KIDNAPPING

Kidnapping is one of the crimes against persons' freedom provided by the Criminal Code of Republic of Moldova. Correct classification of kidnapping is essential for application of the criminal law and individualization of the punishment by the courts. However, issues regarding classification of conspiracy to commit kidnapping occurs with reference to the role of each participant taking into account that each stage of this crime has its specifics. These issues occur in particular with regards to aggravating circumstances provided by art.164 (2)(e) CC RM (kidnapping committed by two or more persons) and by art.164 (3)(a) CC RM (kidnapping committed by a criminal group or by a criminal organization). The purpose of this study is to analyze the particularities of the simple and complex conspiracy to commit kidnapping taking into account the application of the legal norms from the General Part of Criminal Code.

Keywords: kidnapping of a person, criminal participation (conspiracy), plurality of the co-executors, criminal organized group, criminal organization.

Din toate timpurile se observă tendința oamenilor de a-și reuni eforturile în activitatea lor. În acest sens, *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, în art.20 confirmă această aspirație, aducând-o la rang de principiu: „*orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire și asociere pașnică*” [9, p.11-17]. Însă, practica socială atestă că tendința firească a omului spre asociere se manifestă nu doar în cazurile activităților utile societății, ci și în cazul activităților nocive, susceptibile infracționalității. Respectiva cooperare, când oamenii își unesc eforturile pentru a săvârși fapte prevăzute de legea penală, constituie pluralitate de făptuitori. Pentru existența pluralității de făptuitori, în calitate de condiție *sine qua non* se impune pluralitatea de persoane, unitatea de infracțiune, cooperarea materială și coeziunea subiectivă; altfel spus, implică un efort comun a mai multor persoane materializat în producerea unui rezultat ilicit unic. Mai mult, pluralitatea evidențiază caracterul indivizibil al contribuției tuturor făptuitorilor la violarea (înfrângerea) legii penale [10, p.685-686].

Cu referire la prevederile legale ale pluralității de făptuitori, legea penală a Republicii Moldova consacră un capitol întreg. Astfel, în Capitolul IV din Partea Generală a Codului penal al Republicii Moldova, cu titlul „Participația” (art.41-49), este dată definiția participației penale, sunt indicați participanții la infracțiune și se stabilesc formele participației. Mai mult, prin consacarea în Partea Generală a legii penale a circumstanței agravante „săvârșirea infracțiunii prin orice formă de participație” (lit.c) alin.(1) art.77 CP RM) și în Partea Specială a legii penale în componentele de infracțiuni calificate ale variantelor agravate: *săvârșirea infracțiunii de două sau mai multe persoane și de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală*, legiuitorul scoate în evidență pericolozitatea sporită a comiterii infracțiunii prin asocierea eforturilor mai multor persoane. Nu putem obiecta asupra pericolului social sporit ce emană din pluralitatea de făptuitori, întrucât acesta se fundamentează pe ideea sporirii probabilității de a fi materializată intenția și de a fi atins scopul infracțional. Referindu-ne la subiectul investigat, reiterăm că în cazul săvârșirii infracțiunii de răpire a unei

persoane în prezența pluralității de făptuitori va exista o probabilitate mai mare ca victima să nu opună rezistență. Deci, pluralitatea de făptuitori va avea un impact mai mare asupra conștiinței și voinței victimei, fapt realizat de către făptuitori. Motiv din care în majoritatea cazurilor se purcede la o cooperare dintre două sau mai multe persoane, în sensul participării la săvârșirea acestei infracțiuni.

Necesitatea studierii problemelor privind calificarea infracțiunii de răpire a unei persoane, săvârșită prin participație, se impune prin faptul că infracțiunea de răpire a unei persoane este una etapizată, astfel încât apar dificultăți la aprecierea rolului fiecărui participant la săvârșirea infracțiunii. Aceste dificultăți se profilează îndeosebi în prezența circumstanței agravante de la lit.e) alin.(2) art.164 CP RM (răpirea unei persoane de două sau mai multe persoane) și a celei de la lit.a) alin.(3) art.164 CP RM (răpirea unei persoane săvârșite de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală), ambele desemnând o circumstanță obiectivă, constituind o pluralitate de făptuitori, cu particularitatea că ultima reprezintă o pluralitate constituită.

Condițiile în care infracțiunea de răpire a unei persoane este săvârșită în participație sunt stabilite din definiția legală a numitei noțiuni. Astfel, în conformitate cu art.41 CP RM, participația penală reprezintă cooperarea cu intenție a două sau mai multor persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate. Prin urmare, dat fiind faptul că *infracțiunea de răpire a unei persoane este intenționată*, rezultă posibilitatea participației în următoarele condiții:

– *condiții ce vizează aspectul obiectiv*, și anume: să fie comisă o infracțiune de răpire a unei persoane consumată, ori rămasă în faza de tentativă, ori pregătirea de această infracțiune; la comiterea acestei infracțiuni să-și fi adus contribuția mai multe persoane (cel puțin două) și

– *condiția ce privește legătura subiectivă* între participanți, mai precis, toți participanții trebuie să fie animați de aceeași formă de vinovăție de a săvârși această faptă, și anume: intenția.

De accentuat că aceste condiții ale participației la infracțiunea de răpire a unei persoane, ca, de altfel, la toate infracțiunile intenționate, trebuie întrunite cumulativ; lipsa oricăreia dintre ele atrage inexistența participației penale [2, p.404].

În acest studiu ne propunem să analizăm încadrarea juridică a agravantelor prevăzute la lit.e) alin.(2) art.164 CP RM și la lit.a) alin.(3) art.164 CP RM prin prisma participației penale, în scopul de a face o conexiune între normele Părții Generale a legii penale și ale Părții Speciale a legii penale, deoarece participația simplă și participația complexă nu se regăsesc în Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Pentru calificarea infracțiunilor în condițiile participației penale este necesară, în viziunea unor autori, [20, p.37-38; 23, p.332-334; 24, p.110] identificarea nu doar a tipurilor de participație la infracțiune, adică a contribuției fiecărui făptuitor la comiterea faptei – autorat, organizare, instigare, complicitate (art.42 CP RM), ci și a formei participației penale – participație simplă, participație complexă, grup criminal, organizație criminală (art.43 CP RM). Aderăm la această afirmație, având în vedere specificul reflectării fragmentării a participației în Partea Specială a Codului penal, anume: prin prezența circumstanțelor agravante: „de două sau mai multe persoane”; „de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală”. Astfel, vom concepe investigația dată prin prisma formelor participației, ținând cont de contribuția fiecărui participant la realizarea intenției infracționale.

Ab initio, vom statua asupra problemelor de încadrare în cazul *participației simple*.

Bazându-ne pe prevederile art.44 CP RM, determinăm că infracțiunea se consideră săvârșită cu participație simplă dacă la săvârșirea ei au participat în comun, în calitate de coautori, două sau mai multe persoane, fiecare realizând latura obiectivă a infracțiunii. Însă, legiuitorul a ezitat să identifice contribuția coautorului la săvârșirea actului infracțional și nu a fixat o reglementare distinctă pentru această instituție, aceasta deoarece fiecare coautor este totodată și autor. Astfel, potrivit alin.(2) art.42 CP RM, autor este persoana care săvârșeste în mod nemijlocit fapta prevăzută de legea penală, precum și persoana care a săvârșit infracțiunea prin intermediul persoanelor care nu sunt pasibile de răspundere penală din cauza vârstei, iresponsabilității sau din alte cauze prevăzute de Codul penal. Prin urmare, coautorul este persoana care nemijlocit a participat împreună cu una sau mai multe persoane la săvârșirea infracțiunii. După cum este susținut în literatura de specialitate, pentru recunoașterea calității de coautor este suficient ca persoana doar parțial să fi executat acțiuni prevăzute de dispoziția normei Părții Speciale a Codului penal [11, p.62]. Aceste acțiuni pot fi tehnic diferite și executate la interval de timp diferit, însă împreună ele trebuie să formeze nemijlocit latura obiectivă a infracțiunii.

Din aceste considerente și reieșind din esența juridică a infracțiunii de răpire a unei persoane, care are un caracter etapizat și complex, reiese că coautorii pot executa concomitent fie întreaga latură obiectivă a infrac-

țiunii (adică, capturarea pe ascuns sau deschis a unei persoane urmată de luarea și deplasarea, împotriva voinței acesteia, într-un alt loc de unde se afla, cu ulterioara ei reținere ilegală), fie o parte din latura obiectivă (adică, o etapă a infracțiunii, sau în exclusivitate una din acțiunile adiacente: aplicarea violenței fizice sau psihice, înșelăciunea, abuzul de încredere, aducerea victimei în stare de neputință).

În practica judiciară se întâlnesc cazuri când realizarea parțială a laturii obiective a infracțiunii de răpire a unei persoane nu este apreciată ca fiind coautorat. Drept exemplu poate servi următorul caz ce a avut loc la 12.04.2010, aproximativ la orele 9.30, în s. Ciulucani r-nul Telenești. C.V. și J.A., urmărind scopul răpirii unei persoane cu care se aflau în relații ostile, au aplicat, în stradă, violență fizică asupra lui E.A. Aceasta s-a exprimat în lovituri cu pumnul și picioarele peste diferite părți ale corpului victimei, cauzându-i-se vătămări corporale ușoare cu dereglarea sănătății de scurtă durată sub formă de plagă pe cap, echimoză pe torace. Contrar voinței lui E.A., l-au urcat forțat în automobilul „Opel Cadet” cu n/î CET 821, ce aparținea lui C.V., și l-au dus în gospodăria acestuia din urmă din s. Mândrești, r-nul Telenești. Ajunși la fața locului, l-au dus în beci, unde l-au lăsat legat cu mâinile la spate cu un cablu metalic, fiind astfel privat, contrar voinței, de libertate pe o durată de timp. Ulterior, continuându-și acțiunile criminale, în mod forțat l-au urcat în portbagajul automobilului și, deplasându-se la o distanță, l-au aruncat în stradă, unde a și fost depistat de un colaborator de poliție.

Prin sentința Judecătoriei Telenești, J.A. a fost achitat pe indicii infracțiunii prevăzuți la lit.e) alin.(2) art.164 CP RM, pe motiv că nu s-a constatat existența faptei infracțiunii, iar acțiunile lui C.V. au fost recalificate din lit.e) alin.(2) art.164 CP RM în alin.(1) art.164 CP RM [17].

Colegiul penal al Curții de Apel Bălți, apreciind probele pe cauză din punctul de vedere al pertinentei, concludenței, utilității și veridicității lor, iar toate în ansamblu – din punctul de vedere al coroborării lor, a reținut următoarele: deși J.A. se consideră nevinovat, declarațiile sale confirmă implicarea acestuia în răpirea lui E.A. Probele indicate combat versiunea ambilor inculpați că răpirea a fost comisă doar de către C.V. și confirmă, cu certitudine, că J.A. cunoștea despre intenția lui C.V. de a-l răpi pe E.A., ambii acționând cu intenție unică. În drept, fapta infracțională a lui C.V. și J.A. întrunește elementele constitutive ale infracțiunii prevăzute la lit.e) alin.(2) art.164 CP RM – răpirea unei persoane săvârșită de două persoane [6].

De menționat că Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți a fost menținută prin Decizia Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [7].

În context, indispensabil este de a supune analizei ipoteza în care făptuitorul realizează în exclusivitate ultima etapă a răpirii persoanei, adică privarea ilegală de libertate. Aceasta întrucât legea penală incriminează fapta de răpire a unei persoane într-o componentă distinctă de infracțiune (art.166 CP RM). Deoarece ultima etapă a acțiunii principale a răpirii unei persoane este identică cu infracțiunea de privațiune ilegală de libertate, în scopul unei încadrări juridice corecte, este necesar de analizat atitudinea psihică a făptuitorului față de fapta prejudiciabilă, ceea ce concordă cu principiul incriminării subiective stipulat de art.6 CP RM.

Astfel, identificăm trei ipoteze:

a) cazul în care făptuitorul cunoștea din timp despre săvârșirea infracțiunii de răpire a persoanei – încadrarea juridică va fi în conformitate cu lit.e) alin.(2) art.164 CP RM, deoarece în acest caz există o înțelegere prealabilă între făptuitori cu repartizarea rolurilor, deci suntem în prezența participației simple, iar făptuitorul manifestă intenție în vederea săvârșirii infracțiunii de răpire a unei persoane de către două sau mai multe persoane;

b) cazul în care unul din făptuitori nu cunoștea din timp, însă în momentul privării ilegale de libertate a victimei își dă seama de acțiunile săvârșite anterior de ceilalți făptuitori și le acceptă (de exemplu, este informat că victima a fost adusă forțat în acest loc sau este prezent în momentul când victima este adusă acolo) – calificarea faptei se va face de asemenea potrivit lit.e) alin.(2) art.164 CP RM. Păstrarea acestei agravante într-o asemenea situație se impune prin intenția spontană (repentină) a făptuitorului. Deoarece făptuitorul își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunilor săvârșite anterior, a prevăzut urmările prejudiciabile, le-a dorit sau a admis în mod conștient survenirea lor, aceasta presupune că intenția de a participa la realizarea laturii obiective a apărut imediat;

c) cazul în care unul din făptuitori nu cunoștea din timp și nici nu a avut cum să afle despre capturarea și deplasarea victimei – se va reține alin.(1) art.166 CP RM, când el în mod individual lipsește ilegal victima de libertate și lit.d) alin.(2) art.166 CP RM, dacă privarea ilegală de libertate este săvârșită împreună cu alți făptuitori. Caracteristic în această situație este faptul că făptuitorul nu-și dădea seama de acțiunile infracționale

săvârșite anterior, adică executarea primelor etape de realizare a infracțiunii de răpire a unei persoane, deci nu putea să prevadă și urmarea prejudiciabilă. În așa mod, constatăm că atitudinea intelectual-volitivă a făptuitorului îmbracă forma intenției (directe sau indirecte), în exclusivitate, de privare ilegală de libertate.

În altă ordine de idei, este cazul de menționat că poate fi considerat coautor și persoana care era prezentă la aplicarea violenței sau la amenințarea cu aplicarea unei astfel de violențe. Însăși prezența ei provoacă victimei stări psihice sau nervoase, urmărindu-se a i se reprimă voința ei de a opune rezistență, dacă această persoană are intenție unică de a răpi victima, realizând astfel acțiunea adiacentă – constrângerea psihică. De asemenea, coautor la săvârșirea infracțiunii de răpire a unei persoane poate fi și acea persoană care, în virtutea calităților sale speciale (de exemplu: rudă sau prieten al victimei, colaborator al unor instituții de stat), prin prezența sa, face credibilă inducerea în eroare a victimei sau sporește buna-credință în dovezile aduse, pentru a convinge victima să se deplaseze în locul reținerii ei ilegale, astfel săvârșind acțiunea adiacentă de înșelare sau abuz de încredere. De menționat că prezența acestei persoane nu trebuie să fie întâmplătoare. Pentru a o trage la răspundere penală este necesar a demonstra intenția ei de a răpi această persoană.

Prin prisma acestor raționamente și a interpretării legii penale, am stabilit că în cazul participăției simple suntem în prezența circumstanței agravante prevăzute la lit.e) alin.(2) art.164 CP RM, și anume: răpirea unei persoane de două sau mai multe persoane. Însă, este neîntemeiat să considerăm că circumstanța agravantă „de două sau mai multe persoane” se aplică doar în cazurile în care infracțiunea e săvârșită în coautorat; aceasta deoarece legiuitorul nu utilizează sintagma „săvârșirea infracțiunii în coautorat” sau „de doi sau mai mulți subiecți ai infracțiunii” [3, 9]. În așa mod, înțelesul noțiunii „de două sau mai multe persoane” ca circumstanță agravantă este mult mai larg decât al noțiunii „participație simplă”.

În această ordine de idei, ținem să menționăm că interpretările cauzale [12, 13], deși se referă la alte componente de infracțiuni, sunt valabile și pentru infracțiunea de răpire a unei persoane, întrucât nu se admit standarde duble atribuite unei și aceleiași sintagme. Astfel, săvârșirea infracțiunii „de două sau mai multe persoane” presupune trei ipoteze:

- a) a fost săvârșită în coautorat (inclusiv coautorat cu repartizarea rolurilor);
- b) a fost săvârșită de către o persoană, care întrunește semnele subiectului infracțiunii, în comun cu o persoană, care nu întrunește aceste semne;
- c) a fost săvârșită de către o persoană, care întrunește semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane, care cu bună-știință nu este pasibilă de răspundere penală.

Nu supunem analizei și justificării aceste ipoteze, dat fiind faptul că în doctrină [4, p.2; 5, p.167; 16, p.79; 18, p.219-220; 19, p.152] au fost aduse argumente fundamentate în susținerea acestei idei, la care ne alăturăm.

În alt context, studiind legislația altor state stabilim că agravanta analizată a infracțiunii de răpire a unei persoane este constituită diferit decât în legislația națională, și anume: „de un grup de persoane cu înțelegere prealabilă” (lit.a) alin.(2) art.126 din Codul penal al Federației Ruse [32], alin.(2) art.146 din Codul penal al Ucrainei [33], pct.6) alin.(2) art.182 din Codul penal al Republicii Belarus [28], lit.a) alin.(2) art.125 din Codul penal al Republicii Kazahstan [29]; lit.b) alin.(2) art.137 din Codul penal al Republicii Uzbekistan [31], lit.a) alin.(2) art.130 din Codul penal al Republicii Tadjikistan [30]). Astfel construită, este redusă aplicabilitatea acesteia, deoarece săvârșirea infracțiunii de un grup de persoane cu o înțelegere prealabilă, în conformitate cu legislația acestor state, cu excepția Republicii Uzbekistan, reprezintă situația în care două sau mai multe persoane din timp s-au înțeles la săvârșirea infracțiunii în calitate de coautori (alin.(2) art.35 din Codul penal al Federației Ruse, alin.(2) art.28 din Codul penal al Ucrainei, alin.(2) art.17 din Codul penal al Republicii Belarus, alin.(2) art.31 din Codul penal al Republicii Kazahstan, alin.(2) art.39 din Codul penal al Republicii Tadjikistan). Aceasta presupune, în calitate de condiție obligatorie, repartizarea prealabilă a rolurilor între participanți, determinarea timpului săvârșirii infracțiunii, a metodelor sau mijloacelor de săvârșire a infracțiunii etc. Deci, este favorizată întrucâtva, în mod nejustificat, situația făptuitorului în cazul în care nu există această înțelegere. În viziunea noastră, pericolozitatea sporită nu este determinată de premeditarea faptei, ci de numărul făptuitorilor, ceea ce sporește atingerea rezultatului infracțional, fapt luat în considerare de legiuitorul Republicii Moldova.

Revenind la ipoteza reliefată *supra*, în care făptuitorul realizează doar ultima etapă a activității infracționale a răpirii persoanei, în practica judiciară a Federației Ruse s-a format o regulă, potrivit căreia încadrarea juridică se realizează în acord cu art.127 din Codul penal al Federației Ruse (privațiunea ilegală de libertate). Următorul caz vine să confirme această regulă: *T.B. și K.I., considerând că S. și K. sunt implicați în răpirea*

mijlocului de transport aparținând lui T.B., i-au bătut, i-au urcat în portbagajul automobilului și i-au deplasat de la cafenea la casa lui T.B. Acolo victimele au fost plasate într-o încăpere din subsol. T.B. i-a informat pe feciorul său T.E. și pe paznicul E. despre scopul și motivele aflării lui S. și K. în casă.

Ulterior, E. și T.E. au participat la aplicarea violenței fizice, în urma căreia S. a decedat. La indicațiile lui T.B., T.E. și E. au urcat corpul neînsuflit al lui S. în portbagaj, iar pe K. l-au așezat în salonul automobilului. Pe traseu T.B. l-a scos pe K. din automobil și l-a omorât împușcându-l în piept și în cap, după ce au ascuns cadavrele.

Instanța de judecată a calificat acțiunile lui T.E. potrivit lit.a) și ж) alin.(2) art.126 CP (răpire de către un grup de persoane cu înțelegere prealabilă a două sau mai multe persoane), iar ale lui E. – potrivit lit.б) alin.(3) art.126 CP (răpire de către un grup de persoane cu înțelegere prealabilă a două sau mai multe persoane care s-a soldat cu moartea persoanei din imprudență) și alin.(4) art.111 CP (vătămarea intenționată gravă care din imprudență a dus la decesul victimei).

În procesul de supraveghere efectuat de către Viceprocurorul General al Federației Ruse s-a ridicat problema de a recalifica acțiunile lui T.E. în conformitate cu lit.a) și ж) alin.(2) art.127 CP și ale lui E. – cu alin.(3) art.127 CP (privarea ilegală de libertate), deoarece aceștia nu au participat la acțiunile de răpire a victimelor.

Instanța supremă a Federației Ruse a reținut că acțiunile lui T.E și E. au fost calificate neîntemeiat ca răpire a unei persoane, săvârșită de un grup de persoane prin înțelegere prealabilă asupra a două persoane, deoarece la înțelegerea prealabilă de a-i răpi pe S. și K. ei nu au participat și nu au participat nemijlocit nici la capturarea și deplasarea lor. Despre săvârșirea acestor acțiuni au aflat după ce victimele au fost aduse în casă, de aceea ei nu pot purta răspundere pentru răpirea persoanei. Reieșind din cele expuse, acțiunile lor au fost recalificate: în privința lui T.E. – din lit.a), ж) alin.(2) art.126 CP în lit.lit.a) ж) alin.(2) art.127 CP; în privința lui E. – din alin.(3) art.127 CP în lit.a), ж) alin.(2) art.127 CP, normă ce prevede privarea de libertate în mod ilegal care nu întrunește elementele componenței infracțiunii de răpire a unei persoane, săvârșite de un grup de persoane prin înțelegere prealabilă asupra a două persoane. Argumentele cu privire la recalificarea acțiunilor lui E. potrivit alin.(3) art.127 CP nu pot fi acceptate, deoarece E. este tras la răspundere penală pentru fapta prevăzută la alin.(4) art.111 CP, dat fiind că decesul victimei S. a survenit în urma acțiunilor lui E. care nu au tangență cu privațiunea ilegală de libertate [21].

Vis-à-vis de această speță, în doctrină a fost lansată opinia [25, p.20-21] precum că, în condițiile în care există o înțelegere prealabilă cu repartizarea rolurilor, pentru persoana care realizează doar ultima etapă a răpirii recalificarea faptei nu este corectă. Aceasta deoarece intenția de a răpi persoana este unică pentru toți participanții la infracțiune, iar încadrarea în conformitate cu prevederile normei ce vizează privațiunea ilegală de libertate este admisă doar în cazul în care nu există înțelegere prealabilă între făptuitori și unul din făptuitori nu participă la capturarea și deplasarea victimei, poziție cu care nu suntem în totalitate de acord. În viziunea noastră, această ultimă remarcă, după cum am menționat anterior, nu este valabilă pentru toate situațiile, chiar dacă structural normele diferă. Astfel, când făptuitorul este la curent cu acțiunile săvârșite anterior de alți făptuitori, încadrarea juridică se face în conformitate cu alin.(1) art.126 din Codul penal al Federației Ruse, deoarece făptuitorul intenționat realizează o parte din latura obiectivă a infracțiunii de răpire a unei persoane. Or, în conformitate cu alin.(1) art.35 din Codul penal al Federației Ruse este prevăzută și posibilitatea de săvârșire a infracțiunii de un grup de persoane fără înțelegere prealabilă, când la realizarea infracțiunii participă doi sau mai mulți coautori.

În concluzie stabilim că, pentru aplicarea agravantei prevăzute la lit.e) alin.(2) art.164 CP RM, este necesar să se rețină una dintre următoarele variante: să existe o pluralitate de făptuitori care întrunesc semnele subiectului infracțiunii, acționând cu intenție unică, iar între ei nu este obligatorie înțelegerea prealabilă; deci, este posibilă și o înțelegere spontană la orice etapă a activității infracționale; să fie săvârșită de o pluralitate de făptuitori, dintre care doar unul întrunește semnele subiectului infracțiunii; de către o persoană care întrunește semnele subiectului infracțiunii prin intermediul unei persoane care nu este pasibilă de răspundere penală. Este necesar a specifica că, la individualizarea pedepsei, nu se va reține circumstanța agravantă „săvârșirea infracțiunii prin orice formă de participare” (lit.c) alin.(1) art.77 CP RM), deoarece, în conformitate cu alin.(2) art.77 CP RM, dacă circumstanțele agravante de la alin.(1) sunt prevăzute la articolele corespunzătoare din Partea Specială a Codului penal în calitate de semne ale acestor componente de infracțiuni, ele nu pot fi concomitent considerate drept circumstanțe agravante.

În continuare va fi analizată cea de-a doua formă a participației – *participația complexă*.

Potrivit alin.(1) art.45 CP RM, infracțiunea se consideră săvârșită cu participație complexă dacă la săvârșirea ei participanții au contribuit în calitate de autor, organizator, instigator sau complice, iar la alineatul (2) al aceluiași articol se precizează că latura obiectivă a infracțiunii în acest caz poate fi realizată atât de un singur autor, cât și în coautorat.

Cât privește autorul și coautorul infracțiunii, aceștia au fost analizați anterior în acest studiu, astfel că rămâne să supunem investigației ceilalți participanți ai infracțiunii: organizatorul, instigatorul și complicele.

În conformitate cu prevederile legale: *organizator* reprezintă persoana care a organizat săvârșirea unei infracțiuni sau a dirijat realizarea ei, precum și persoana care a creat un grup criminal organizat sau o organizație criminală ori a dirijat activitatea acestora (alin.(3) art.42 CP RM); *instigator* este acea persoană care, prin orice metode, determină o altă persoană să săvârșească o infracțiune (alin.(4) art.42 CP RM); *complice* poate fi persoana care a contribuit la săvârșirea infracțiunii prin sfaturi, indicații, prestare de informații, acordare de mijloace sau instrumente ori înlăturare de obstacole, precum și persoana care a promis dinainte că îl va favoriza pe infractor, va tăinui mijloacele sau instrumentele de săvârșire a infracțiunii, urmele acesteia sau obiectele dobândite pe cale criminală ori persoana care a promis din timp că va procura sau va vinde atare obiecte (alin.(5) art.42 CP RM).

Aici remarcăm că, în cadrul participației complexe, organizatorul, instigatorul și complicele, în mod obiectiv, doar creează condiții pentru o realizare reușită a infracțiunii de către autor (coautori). Această circumstanță predetermină conținutul subiectiv al intenției acestor participanți [22, p.7]. Astfel, participanții conștientizează că prin acțiunile lor înlesnesc săvârșirea infracțiunii de către autor și doresc executarea acestora.

În contextul studiului dat precizăm că organizator al infracțiunii de răpire a unei persoane este persoana care a organizat (de exemplu, elaborează planul acțiunilor preconizate: identifică victima, stabilește momentul de capturare, locul unde va fi victima privată de libertate etc.; convinge alte persoane să săvârșească infracțiunea, repartizează rolul de autor, complice sau instigator etc.) sau a dirijat săvârșirea infracțiunii, adică coordonează acțiunile participanților (de exemplu, care va fi modalitatea capturării, cum să ascundă urmele, în caz de eșec, care vor fi acțiunile ulterioare după privarea victimei de libertate etc.). Caracterizând instigatorul, trebuie de specificat că acesta este persoana care prima a luat hotărârea de a răpi victima, apoi a transmis această idee, prin orice metode (înșelăciune, îndemnuri, amenințări etc.), autorului infracțiunii, astfel determinându-l să săvârșească infracțiunea.

Cu referire la complice, după cum se specifică în doctrină [11, p.88], acțiunile lui au un caracter auxiliar (ajutător), sunt mai puțin active decât faptele altor participanți și întruchipează intenția altei persoane. Astfel, putem considera ca complicitate la infracțiunea de răpire a unei persoane următoarele acțiuni: oferirea mijlocului de transport cu care va fi deplasată victima; oferirea spațiului unde victima va fi privată de libertate; oferirea mijloacelor (arme, substanțe narcotice etc.) cu ajutorul cărora va fi reprimată voința victimei; oferirea informației despre victimă (programul ei, situația ei financiară etc.); înlăturarea obstacolelor ce împiedică capturarea victimei; urmărirea fizică a victimei etc.

De asemenea, complicele poate să ascundă urmele infracțiunii sau să tăinuiească mijloacele ori instrumentele de săvârșire a infracțiunii, activitate promisă din timp, ceea ce delimitează complicitatea de favorizare care, în conformitate cu art.49 CP RM, reprezintă aceeași activitate, cu particularitatea – să nu fie promisă din timp.

Regretabil este că această particularitate nu este apreciată uneori adecvat și, pe cale de consecință, nu se reține o încadrare juridică corectă. De exemplu, în practica judiciară se întâlnesc cazuri când făptuitorul în mod eronat este tras la răspundere penală în baza art.323 CP RM, deși acțiunile întreprinse de el au fost promise din timp. Bunăoară, *U.V. și C.V., urmărind scopul de a se răzbuna pe partea vătămată V.N., pentru o presupusă ofensare a mamei inculpatului U.V., care a avut loc cu 20 de ani în urmă, la 16.12.2006, în jurul orei 23.00, l-au contactat pe M.N. la telefonul mobil și i-au propus să vină cu mașina după ei, contra plată, în mun. Chișinău. Ajungând aproximativ peste o oră cu automobilul propriu lângă Universitatea Agrară din Chișinău, M.N. i-a luat în calitate de pasageri pe U.V. și C.V. și împreună s-au deplasat în s. Mârzești, r-nul Orhei. Ajungând între orele 02.00 și 03.00 în s. Mârzești, M.N. a parcat automobilul la o distanță de aproximativ de 100-150 de metri de la gospodăria părții vătămate V.N. Pasagerii U.V. și C.V. au coborât din automobil și s-au deplasat pe jos spre gospodăria lui V.N. Ajunși la destinație, i-au aplicat lui V.N. mai multe lovituri cu pumnii și picioarele peste diferite părți ale corpului. După aceasta, M.N., la cerința lui C.V., a tras automobilul la poarta gospodăriei lui V.N., a deschis portbagajul automobilului, iar C.V. și U.V. l-au*

pus pe V.N. în portbagaj. La rugămintea lui U.V., s-au deplasat în s. Jora de Sus, r-nul Orhei, la cet. S.V. Ajunși la destinație U.V. și C.V. au intrat în casa ultimului, iar M.N. a rămas să-i aștepte în automobil, în portbagajul căruia se afla V.N. Peste vreo 20-30 de minute din locuința lui S.V. au ieșit C.V. și U.V., care au urcat în automobil și au mers pe malul râului Nistru. S-au oprit nu departe de s. Jora de Sus, r-nul Orhei. M.N. a deschis portbagajul automobilului, de unde C.V. împreună cu U.V. l-au scos pe V.N. La o distanță de vreo 50 de metri de automobil, în apropiere nemijlocită de râul Nistru, inculpații U.V. și C.V. i-au mai aplicat părții vătămate V.N. multiple lovituri cu mâinile și picioarele peste cap, cutia toracică și alte părți ale corpului, cauzându-i leziuni corporale grave, periculoase pentru viață, în urma cărora V.N. a decedat. Constatând că V.N. este fără viață, în scopul de a ascunde infracțiunea comisă și de a nu admite depistarea cadavrului, inculpații V.U. și V.C. l-au aruncat în Nistru.

Prin sentința Judecătoriei Orhei din 19 aprilie 2007, U.V. și C.V. au fost condamnați în baza alin.(4) art.151 CP RM, iar M.N. – în baza alin.(1) art.323 CP RM.

Prin decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 17 decembrie 2007, U.V. și C.V. au fost recunoscuți vinovați de comiterea infracțiunii prevăzute de lit.f), h) alin.(3) art.145 CP RM, iar M.N. – de comiterea infracțiunii prevăzute de lit.e) alin.(2) art.164 CP RM

Curtea Supremă de Justiție a menținut hotărârea Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău în privința lui U.V. și C.V., iar față de M.N. fapta a fost recalificată în baza alin.(1) art.323 CP RM [8].

Nu putem fi de acord cu sentința Judecătoriei Orhei și cu decizia Curții Supreme de Justiție, care l-au recunoscut vinovat pe M.N. ca favorizator al infracțiunii, deoarece, după cum se menționează în literatura de specialitate [1, p.107], favorizarea presupune o activitate intenționată, care-l ajută pe infractor, fără a exista o înțelegere stabilită din timp sau în momentul săvârșirii infracțiunii. Mai mult, în viziunea noastră, acțiunile lui M.N. nu pot fi considerate nici chiar complicitate, deoarece în momentul în care el a asistat la urcarea forțată a lui V.N. în portbagaj și a acceptat tacit să conducă mijlocul de transport, și-a dat seama de pericolul social al acțiunilor sale, a conștientizat prejudiciabilitatea faptei. În așa mod, el intenționat a executat nemijlocit etapa de deplasare din cadrul infracțiunii răpirea unei persoane, iar în momentul în care el a rămas timp de 20-30 de minute, așteptându-i pe U.V. și C.V. și supraveghindu-l pe V.N., a săvârșit și acțiunile de privațiune ilegală de libertate, de asemenea etapă a răpirii unei persoane. Aceste circumstanțe ne permit să stabilim că M.N. a realizat parțial latura obiectivă a infracțiunii de răpire a unei persoane și, deci, este coautor. Prin urmare, Colegiul Penal al Curții de Apel Chișinău a încadrat corect fapta săvârșită de M.N. în conformitate cu lit.e) alin.(2) art.164 CP RM.

În contextul analizat constatăm că în legislația penală a Japoniei [35] acțiunile complicei la răpirea unei persoane sunt incriminate într-o normă distinctă (art.227 din Cod penal al Japoniei – „Complicitatea la capturarea, deplasarea și primirea persoanei capturate sau deplasate”). De asemenea, în Codul penal nipon sunt incriminate distinct următoarele fapte: capturarea și deplasarea unui minor (art.224); capturarea și deplasarea din interes material sau în scopuri indecente sau în scopul încheierii căsătoriei (art.125); capturarea și deplasarea din interes material (art.225-II). Pentru ca persoana să fie trasă la răspundere penală în conformitate cu art.227 Cod penal al Japoniei, este necesar ca ea: să primească, să ascundă sau să contribuie la nedescoperirea persoanei capturate, deplasate sau vândute, să solicite de la rudele apropiate ei transmiterea de bunuri, acțiuni comise în scopul de a ajuta persoana care a săvârșit infracțiunile sus-menționate. Astfel, în comparație cu legea penală națională, potrivit legii penale nipone, complicitatea este mult mai restrânsă. De aceea, în ipoteza în care persoana săvârșește alte acțiuni (acordare de mijloace sau instrumente, înlăturare de obstacole etc.) în scopul de a ajuta făptuitorul, ea, potrivit cadrului juridic nipon, nu va putea fi trasă la răspundere penală.

În alt context, este necesar să decidem asupra răspunderii penale a persoanelor care au contribuit la săvârșirea infracțiunii de răpire a unei persoane în calitate de organizatori, instigatori sau complici. Soluția o deducem din prevederile art.83 CP RM, potrivit cărora: organizatorul, instigatorul și complicele la o infracțiune prevăzută de legea penală, săvârșită cu intenție, se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru autor, iar la stabilirea pedepsei se ține cont de contribuția fiecăruia la săvârșirea infracțiunii, precum și de prevederile art.75 CP RM. În așa mod, acești participanți vor răspunde pentru participație la infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.164 CP RM, cu referire la alin.(3), (4) sau (5) art.42 CP RM, în cazul în care infracțiunea a fost săvârșită de către un singur autor sau în coautorat, dar despre acest lucru participanții nu cunoșteau, deoarece această situație cade sub incidența „excesului de autor” prevăzut de art.48 CP RM. Însă, în cazul în care la înțelegerea prealabilă între participanți a fost stabilit că infracțiunea va fi realizată de doi sau mai mulți autori,

se va reține agravanta de la lit.e) alin.(2) art.164 CP RM pentru toți participanții, de asemenea cu trimitere la alin.(3), (4) sau (5) art.42 CP RM.

În cele ce urmează vom examina **grupul criminal organizat** ca formă a participației penale prevăzută la lit.c) art.43 CP RM. Întâi de toate, reiterăm că această pluralitate constituită de făptuitori, de rând cu organizația criminală, reține fenomenul criminalității organizate. O confirmă legiuitorul în art.2 al Legii privind prevenirea și combaterea criminalității organizate, nr.50 din 22.03.2012 [15], potrivit căruia *criminalitatea organizată* reprezintă fenomenul social care cuprinde grupurile și organizațiile criminale (sublinierea ne aparține – *n.a.*), activitatea criminală a acestora, faptele infracționale comise de membrii grupurilor și organizațiilor criminale, actele preparatorii ale grupurilor și organizațiilor criminale și ale membrilor acestora în vederea comiterii de infracțiuni, precum și alte infracțiuni care, conform Codului penal, se consideră comise de un grup sau o organizație criminală.

În alt context, legiuitorul definește grupul criminal organizat ca o reuniune stabilă de persoane care s-au organizat în prealabil pentru a comite una sau mai multe infracțiuni (art.46 CP RM). Din această definiție evidențiem patru trăsături ale grupului: reuniunea mai multor persoane; stabilitatea acestei reuniuni, adică a grupului; organizarea prealabilă; scopul grupului de a săvârși una sau mai multe infracțiuni. Aceste trăsături stabilesc caracteristica calitativă și cantitativă a grupului, precum și modalitatea de colaborare dintre membrii grupului: stabilitate și organizare în scopul comiterii infracțiunilor.

În practica judiciară a Ucrainei, prezența grupului criminal organizat a fost stabilită în următorul caz: *L.Iu., realizând intenția sa criminală de a deposeda de bunuri prin șantaj, din interes material, pe calea răpirii persoanei, i-a propus lui S.E. să materializeze împreună această intenție infracțională. În scopul de a atrage în acțiunile sale infracționale alte persoane, L.Iu., l-a începutul lunii decembrie 2010, a intrat în înțelegere cu C.Ș. și P.M., iar S.E. la cerința lui L.Iu., i-a atras pe foștii săi coparticipanți, K.R., B.A. și D.A. la săvârșirea altor infracțiuni. Astfel, L.Iu. a organizat un grup criminal (din depozițiile depuse de S.E. și C.Ș. a fost stabilit că ei executau ordinele lui L.Iu., care erau transmise prin S.E. celorlalți membri ai grupului)... În scopul conspirării, aceștia și-au pus porecle, apoi au elaborat planul de acțiune... Întru realizarea intenției criminale, la 25.12.2010 L.Iu. a repartizat rolurile între membrii grupului...*

Pe data de 26.12.2010, aproximativ la ora 07.00, L.Iu., observând că C.F. vine spre casă, i-a informat despre aceasta pe S.E. și B.A. Aceștia s-au apropiat de C.F. și, prezentându-se drept colaboratori ai miliției, i-au cerut să le prezinte documentele. La refuzul acesteia, S.E. și B.A., aplicând forța fizică, au urcat-o pe C.F. în automobil în care erau K.R. și D.A. și s-au deplasat în direcția or. Dnepropetrovsk ... C.F. a fost privată de libertate într-un apartament închiriat din or. Dnepropetrovsk, fiind supravegheată de K.R. și B.A. Ceilalți membri ai grupului realizau alte acțiuni criminale prevăzute în plan: înaintau soțului lui C.F. cerințe de a le transmite 300.000 de dolari SUA, duceau cu el tratative și stabileau modalități de a intra în posesia banilor etc.

L.Iu., S.E. și B.A. au fost recunoscuți, de către instanța de fond, vinovați în comiterea infracțiunilor prevăzute la: alin.(1) art.255 (crearea unei organizații criminale); alin.(4) art.28, alin.(4) art.189 (organizarea șantajului); alin.(4) art.28, alin.(3) art.146 (organizarea privării de libertate și a răpirii persoanei); alin.(4) art.28, alin.(1) art.353 (organizator al uzurpării de calități oficiale) CP al Ucrainei. Iar C.Ș. și K.R. au fost recunoscuți vinovați în comiterea infracțiunilor de la: alin.(1) art.255, alin.(4) art.28; alin.(4) art.189, alin.(4) art.28; alin.(3) art.146 CP al Ucrainei. [26]

Astfel, instanța a stabilit existența mai multor persoane, care s-au înțeles în prealabil despre săvârșirea răpirii unei persoane în scopul de a cere rudelor transmiterea bunurilor. A fost determinată stabilitatea și organizarea acestui grup prin repartizarea rolurilor: L.Iu. – organizator, S.E. – ajutor al organizatorului, ceilalți – membri ai grupului criminal organizat. De asemenea, a fost confirmată prezența unui plan dinainte elaborat al activității infracționale comune, precum și repartizarea rolurilor între membrii grupului criminal organizat, în timpul pregătirii. Însă, în viziunea noastră, instanța i-a tras în mod eronat pe B.A., C.Ș. și K.R. la răspundere penală pentru infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.255 CP al Ucrainei, fiindcă aceștia nu au participat la organizarea și conducerea grupului criminal. Mai mult, nu era necesar de a li se aplica acestora și alin.(4) art.28 CP al Ucrainei, deoarece ei sunt autorii infracțiunii și nu organizatorii ei.

În altă ordine de idei, relevăm că Codul penal al Franței [34], în art.224-3, stabilește ca circumstanță agravantă modalitatea în care infracțiunea prevăzută la art.224-1 (despre răpire și privațiune ilegală de libertate) este săvârșită de o bandă organizată. Prin bandă organizată (art.132-71), în sensul legii penale franceze, se înțelege orice grup format sau orice înțelegere, îndreptată spre pregătirea unei sau mai multor infracțiuni, dacă

această pregătire se caracterizează prin una sau mai multe acțiuni obiective. Prin urmare, legiuitorul francez, definind banda organizată, o identifică cu „grupul de persoane cu înțelegere prealabilă”, noțiune analizată de noi anterior.

Pentru a determina când infracțiunea de răpire a unei persoane este săvârșită de un grup criminal organizat (lit.a) alin.(3) art.164 CP RM), apelăm la Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în procesele penale despre șantaj, nr.16 din 07.11.2005 [14, p.4]. Astfel, parafrazând conținutul acesteia, stabilim că săvârșirea răpirii unei persoane de un grup criminal organizat are loc în cazul în care această faptă e comisă de o reuniune stabilă de persoane care s-au organizat în prealabil pentru a comite una sau mai multe infracțiuni. Spre deosebire de două sau mai multe persoane, care s-au înțeles în prealabil despre săvârșirea răpirii unei persoane, grupul criminal organizat se caracterizează, în special, prin stabilitate, prin prezența în componența sa a unui organizator și printr-un plan dinainte elaborat al activității infracționale comune, precum și prin repartizarea obligatorie a rolurilor între membrii grupului criminal organizat, în timpul pregătirii infracțiunii de răpire a unei persoane.

În așa mod, stabilim că simplul fapt al comiterii în comun a uneia sau mai multor infracțiuni, chiar dacă făptuitorii se întâlnesc în prealabil și discută cum să procedeze, determinând și aportul fiecăruia, nu justifică reținerea agravantei „săvârșirea infracțiunii de către un grup criminal organizat”. În astfel de cazuri ne aflăm doar în prezența participației simple sau complexe, iar înțelegerea anterioară săvârșirii faptei dintre făptuitori, cu privire la locul, metoda, mijloacele de săvârșire a infracțiunii, la contribuția fiecăruia, încă nu semnifică că pluralitatea de făptuitori reprezintă un grup criminal organizat. Această înțelegere demonstrează intenția făptuitorilor de a săvârși infracțiunea – condiție *sine qua non* a participației penale.

În ce privește analiza ultimei forme a participației penale – **organizația criminală**, stabilim că ea este prevăzută ca circumstanță agravantă la lit.a) alin.(3) art.164 CP RM, deopotrivă cu grupul criminal organizat. În așa mod, diferențierea răspunderii penale pentru răpirea unei persoane de către o organizație criminală este justificată pe fundalul semnificației organizației (asociației) criminale, ce derivă din alin.(1) art.47 CP RM: „o **reuniune de grupuri criminale organizate** (sublinierea ne aparține – *n.a.*) într-o comunitate stabilă, a cărei activitate se întemeiază pe diviziune, între membrii organizației și structurile ei, a funcțiilor de administrare, asigurare și executare a intențiilor criminale ale organizației în scopul de a influența activitatea economică și de altă natură a persoanelor fizice și juridice sau de a o controla, în alte forme, în vederea obținerii de avantaje și realizării de interese economice, financiare sau politice”. Astfel, numărul de grupuri criminale organizate va avea importanță doar la individualizarea pedepsei penale.

De remarcat este faptul că Codul penal al Republicii Azerbaidjan [27] poziționează la același grad de gravitate situațiile în care răpirea unei persoane este săvârșită de un grup de persoane, de un grup de persoane prin înțelegere prealabilă, de un grup organizat sau comunitate criminală (organizație criminală) (art.144.2.3). Presupunem că, în acest caz, legiuitorul a construit această circumstanță agravantă luând în considerare numărul de făptuitori și nu după gradul de pericol social pe care îl prezintă fiecare dintre formele de participație penală, ceea ce, după părerea noastră, nu este corect.

Finalizând, concretizăm condițiile necesare pentru reținerea agravantei de la lit.a) alin.(3) art.164 CP RM în ipoteza „săvârșită de o organizație criminală”, pe care le deducem din prevederile alin.(2) art.47 CP RM, și anume: infracțiunea de răpire a unei persoane se consideră săvârșită de o organizație criminală dacă a fost comisă de un membru al acesteia în interesul ei sau de o persoană care nu este membru al organizației respective, la însărcinarea acesteia. Organizatorul și conducătorul organizației criminale va purta răspundere pentru această infracțiune, chiar și în cazul în care nu a organizat sau nu a dirijat săvârșirea acestei infracțiuni (alin.(4) art.47 CP RM). Pentru acesta se va reține concursul cu alin.(1) art.284 CP RM.

Bibliografie:

1. BARBĂNEAGRĂ, A. și al. *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu*. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0
2. BASARAB, M. *Drept penal. Partea Generală*. Ediția a II-a. Vol. I. București: Lumina LEX, 2001. 480 p. ISBN 973-588-006-7
3. BRÂNZĂ, S. Reflecții asupra interpretării și aplicării unor prevederi ale alin.(2) art.151 și ale alin.(2) art.152 C.pen. RM. În: *Revista Națională de Drept*, 2010, nr.4, p.2-11. ISSN 1811-0770
4. BRÎNZĂ S., STATI V. Săvârșirea infracțiunii de două sau mai multe persoane ca presupusă formă a participației penale: demitizarea unei concepții compromise. În: *Revista Națională de Drept*, 2008, nr.4, ISSN 1811-0770

5. CRIJANOVSCI, S. *Aspecte teoretice și practice ale infracțiunii de șantaj*. Chișinău: CEP USM, 2012. 275 p. ISBN 978-9975-71-096-1
6. *Decizia Curții de Apel Bălți din 02.03.2011*. Dosarul nr.1a-58/11. [Accesat: 10.01.2013] Disponibil: www.cab.justice.md
7. *Decizia Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 16.11.2011*. Dosarul nr.1ra-901/11. [Accesat 30.02.2012] Disponibil: www.csj.md
8. *Decizia Curții Supreme de Justiție din 22.04.2008*. Dosarul nr.1ra-473/2008. [Accesat 07.06.2011] Disponibil: www.csj.md
9. *Declarația Universală a Drepturilor Omului, aprobată și proclamată la New York la 10.12.1948*. Tratat internațional la care Republica Moldova este parte (1990-1998). Vol.1. Chișinău: Ediție oficială, 1998. 386 p. ISBN 9975-73-022-1
10. DONGOROZ, V. și al. *Explicații teoretice ale Codului Penal român. Partea Specială. Vol.IV*. București: Editura Academiei Române, 1972, p.685-686.
11. GRAMA, M. *Participanții la infracțiune și particularitățile răspunderii lor*. Chișinău: CE USM, 2004. 202 p. ISBN 9975-70-328-3
12. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre șantaj”, nr.16 din 7.11.2005. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2006. nr.4. [Accesat: 20.07.2013]. Disponibil: <http://jurisprudenta.csj.md>
13. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracțiunile săvârșite prin omor (art.145-148 CP RM)” nr.11 din 24.12.2012. [Accesat: 20.07.2013] Disponibil: <http://jurisprudenta.csj.md>
14. *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, nr.4, 2006. ISSN 1810-7265
15. Legea privind prevenirea și combaterea criminalității organizate, nr.50 din 22.03.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.103.
16. PĂDURARU, A. Circumstanțele agravante ale infracțiunilor în domeniul proprietății industriale. În: *Studia Universitas. Seria „Științe Sociale”*. Anul V (Chișinău), 2011, nr.8(48), p.79-84. ISSN 1857-2081
17. Sentința Judecătorei Telenești din 20.07.2010 (nepublicată). Dosarul nr.1-113/2010. Arhiva Judecătorei Telenești.
18. ȘTEFĂNUȚ, R. *Infracțiunea de violare de domiciliu în legislația Republicii Moldova și în cea a României. Studiu de drept comparat*. Chișinău: CEP USM, 2011. 258 p. ISBN 978-9975-71-188-3
19. VISTERNICIANU, E. *Răspunderea penală pentru tâlhărie: material metodic-didactic*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2006. 232 p. 978-9975-78-192-3
20. БУРЧАК, Ф. *Учение о соучастие по советскому уголовному праву*. Киев: Наукова думка, 1969. 216 с.
21. *Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации*, 2005, №4. [Accesat: 25.06.2013] Disponibil: <http://www.vsr.ru/second.php>
22. ГАЛИАКБАРОВ, Р. *Квалификация групповых преступлений*. Москва: Юридическая литература, 1980. 80 с.
23. КОЗЛОВ, А. *Соучастие: Традиции и реальность*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 362 с. ISBN 5-94201-049
24. КОРНЕЕВ, Ф. *Теоретические основы квалификации преступления: Учебное пособие / Под ред. А.Парога*. Москва: Проспект, 2008. 176 с. ISBN 978-5-482-01628-2
25. МАРГИЕВ, С. Некоторые аспекты уголовной ответственности соучастников похищения человека. В: *Российский следователь*. 2007, №15, с.19-22. ISSN 1812-3783
26. *Приговор Московского районного суда г. Харькова. Дело №1-1056/11*. [Accesat: 22.06.2013] Disponibil: www.reyestr.court.gov.ua
27. *Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики*: Утвержден Законом Азербайджанской Республики №787-IQ от 30 декабря 1999 г., вступил в силу с 1 сентября 2000 г. согласно Закону Азербайджанской Республики № 886-IQ от 26 мая 2000 г. [Accesat: 10.07.2012] Disponibil: <http://www.twirpx.com>
28. *Уголовный Кодекс Республики Беларусь №275-3 от 9 июля 1999 г.*, принят Палатой представителей 2 июня 1999 г., одобрен Советом Республики 24 июня 1999 г. [Accesat: 10.07.2012] Disponibil: <http://www.twirpx.com>
29. *Уголовный Кодекс Республики Казахстан №167 от 16 июля 1997 г.* În: *Ведомости Парламента Республики Казахстан*, 1997, №15-16, с.211 (тек. ред. 23.11.2010) [Accesat: 10.07.2012] Disponibil: <http://www.twirpx.com>
30. *Уголовный Кодекс Республики Таджикистан. Законодательство зарубежных стран / Предисловие А.В. ФЕДОРОВА*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 410 с. ISBN 5-94201-040-4
31. *Уголовный Кодекс Республики Узбекистан №2012-XII от 22 сентября 1994 г.* Введен в силу с 1 апреля 1995. [Accesat: 10.07.2012] Disponibil: <http://www.twirpx.com>
32. *Уголовный кодекс Российской Федерации: Закон Российской Федерации №63-ФЗ от 13 июня 1996 г.*, принят Государственной Думой 24 мая 1996 г., одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 г., введен в силу с 1 января 1997. În: *Собрание Законодательства Российской Федерации*, 1996, №25. [Accesat: 25.06.2013] Disponibil: <http://pravo.gov.ru>

33. *Уголовный кодекс Украины*, принят Верховной Радой Украины 5 апреля 2001 г., вступил в силу 1 сентября 2001 г. В: *Ведомости Верховной Рады Украины* (ВВР), 2001, №25-26, с.131. [Accesat 25.06.2013] Disponibil: <http://meget.kiev.ua>
34. *Уголовный Кодекс Франции. Законодательство зарубежных стран* / Предисловие Н.Е. КРЫЛОВОЙ. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 650 с. ISBN 5-94201-063-3
35. *Уголовный Кодекс Японии. Законодательство зарубежных стран* / Предисловие А.И. КОРОБЕЕВА. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 226 с. ISBN 5-94201-053-6

Prezentat la 30.09.2013

**REFLECȚII ASUPRA DECLARĂRII NECONSTITUȚIONALITĂȚII MĂSURII
DE SIGURANȚĂ „CASTRAREA CHIMICĂ”***Ludmila NEGRITU**Universitatea de Stat din Moldova*

În cadrul prezentului demers științific este reflectată poziția autorului vizavi de Hotărârea Curții Constituționale nr.18 din 04.07.2013 privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002 și din Codul de executare nr.443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr.34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative. Hotărâre prin care au fost declarate neconstituționale următoarele prevederi: articolul 98 alineatul (2) litera b¹), articolul 104¹ din Codul penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002, articolul 174 alineatul (3¹) și articolul 291¹ din Codul de executare nr.443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr.34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative. Acest demers științific este fundamentat pe analiza punctelor de vedere doctrinare și a legislației naționale ce vizează instituția castrării chimice, fiind analizată temeinicia și raționalitatea argumentelor invocate în hotărârea menționată a Curții Constituționale. În rezultatul cercetării s-a conchis asupra neconstituționalității prevederilor legale privind castrarea chimică ca urmare a unei mari carențe normative în materia reglementării respectivei măsuri de siguranță și a garanțiilor legislative ce vizează respectarea drepturilor, libertăților constituționale și a demnității umane, fiind aduse argumente suplimentare în vederea susținerii respectivei hotărâri. Sunt propuse recomandări în vederea ameliorării cadrului legal pertinent, astfel încât să corespundă standardelor internaționale în materia drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și să nu contravină prevederilor Constituției Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: castrare chimică, măsură de siguranță, parafilie, intervenție medicală, normă neconstituțională.

**REFLECTIONS ON DECLARING UNCONSTITUTIONAL SAFETY MEASURE
„CHEMICAL CASTRATION”**

Under this approach reflected the author's position opposite the Constitutional Court Decision No.18 of 04.07.2013 on the constitutionality of provisions of the Criminal Code No.985-XV of 18 April 2002 and the Enforcement Code No.443-XV of 24 December 2004 as amended by Law No.34 of 24 May 2012 for the completion of certain acts, which were declared unconstitutional the following provisions: Article 98 (2) b¹), Article No.104¹ of the Penal Code No.985-XV of April 18, 2002. Article 174 (3¹) and 291¹ of the Enforcement Code No.443-XV of 24 December 2004 as amended by Law No.34 of 24 May 2012 for the completion of certain acts. This article is based on the analysis of doctrinal views and the national legislation concerning the institution of chemical castration, so to assess the validity and rationality of the arguments of mentioned Constitutional Court's Decision. The result of the investigation was concluded on the unconstitutionality of the law stipulations on chemical castration as a result of a normative regulation gaps concerning the safety and legislative guarantees for the respect of rights, constitutional freedoms and dignity, bringing additional arguments to support the respective decision. There were proposed recommendations to improve the pertinent legal framework so as to match international standards on human rights and fundamental freedoms and not to come in conflict with the Constitution's rules of Republic of Moldova.

Keywords: chemical castration, safety measure, paraphilia, medical intervention, unconstitutional norms.

Prin Legea Republicii Moldova pentru completarea unor acte legislative, nr.34 din 24.05.2012 [14], sistemul sancționator prevăzut de legea penală a fost completat cu o nouă măsură de siguranță, fapt realizat prin inserarea în Capitolul X al Părții Generale a Codului penal al Republicii Moldova – „Măsurile de siguranță”, la art.98, a unei noi litere, devenite lit.b¹), care a fost denumită „castrarea chimică”. Reieșind din prevederile art.104¹ CP RM, castrarea chimică reprezintă o măsură de siguranță obligatorie sau, după caz, discreționară, aplicată de către instanța de judecată persoanelor care au săvârșit infracțiuni ce atentează la inviolabilitatea sexuală a minorilor ori la libertatea sau inviolabilitatea sexuală a persoanei.

După o aplicabilitate timp de un an de zile a novejii consacrate, numita măsură de siguranță a fost declarată neconstituțională. La concret, prin Hotărârea Curții Constituționale nr.18 din 04.07.2013 privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002 și din Codul de executare nr.443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr.34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative [10], au fost declarate neconstituționale următoarele prevederi legislative: art.98 alin.(2) litera b¹), art.104¹ din Codul penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002; art.174 alin.(3¹) și art.291¹ din Codul de executare

nr.443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr.34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative. O asemenea poziție a Curții Constituționale a Republicii Moldova suscită un mare interes, în-deosebi în planul aspectelor motivaționale, considerent din care în prezentul demers științific ne-am propus realizarea unei cercetări asupra: oportunității consacării castrării chimice, asupra justificării ei sociale și de drept, aspecte confruntate cu argumentele Curții Constituționale privind declararea neconstituționalității măsurii de siguranță „castrarea chimică”.

Castrarea chimică are, întâi de toate, o conotație terapeutică ce vizează procesul de blocare a impulsurilor sexuale de anumiți compuși chimici hormonalți [9, p.13]. Deci, este un tip de castrare temporară, care, de fapt, nu ține de extirparea sau sterilizarea invazivă a glandelor sexuale, ci de administrarea unor substanțe medicamentoase care acționează asupra creierului inhibând hormonii care stimulează testiculele să producă testosteronul. Potrivit practicii altor state, substanțele active cel mai frecvent utilizate sunt: **medroxyprogesterone acetat (MPA)**, **ciproterone acetat (CPA)**, dar și leuprolide acetat (LMA), hormoni eliberatori ai gonadotropinei, fiind considerate substanțe medicamentoase psihotrope.

Medroxyprogesterone acetat (MPA) este un antiandrogen, fiind un agent puternic al progesteronului, al cărui efect biologic principal este inhibarea secreției gonadotropinei, în dependență de dozaj. În consecință, producerea testosteronului în testicule este semnificativ redusă. MPA suprimă complet secreția testosteronului la indivizii afectați de parafilie cu o doză de la 500 la 1000 mg pe săptămână, deși este de obicei administrat în doze de 300 până la 500 mg pe săptămână. Ocazional, anumiți pacienți au raportat beneficii și cu doze mai mici (aproximativ câte 50 mg/zi). MPA posedă proprietăți anxiolitice care, probabil, sunt secundare în raport cu diminuarea semnificativă a fanteziilor sexuale anormale, a dorințelor sexuale și a comportamentului inerent acestora. De asemenea, se reduce numărul erecțiilor matinale pe săptămână, numărul ejaculărilor săptămânale și, în consecință, conduitele specifice pedofiliei.

MPA a fost utilizat pentru prima dată de Money în 1966 la tratarea unui pedofil travestit. De atunci acesta a fost utilizat extins, în particular în Statele Unite ale Americii și în Australia. Acest agent chimic, propus în doze terapeutice, inhibă rapid secreția hormonului responsabil și concentrația testosteronului descrește în decurs de 1-2 săptămâni de la administrare. Pe lângă efectul terapeutic de bază, un număr mare de pacienți au prezentat o serie de efecte colaterale generate de utilizarea MPA. Consecințele administrării acesteia pot include: creșterea masei corporale, slăbiciuni, oboseală, coșmaruri nocturne, cefalee, crampe musculare, dispnee, embolii pulmonare, calculi biliari, diabet, posibile diminuări ale densității minerale a oaselor, frisoane, transpirații reci, hipertensiune, dificultăți de respirație, cantități sporite de glucoză în sânge, greață, reducerea în dimensiune a testiculelor și diminuarea spermatogenezei. Unii cercetători sugerează că MPA este un medicament adjuvant care poate determina starea de hipersexualitate după încetarea tratamentului [12, p.2].

A doua substanță activă, de obicei administrată în castrarea chimică, este Cyproterone acetat (CPA). Acest antiandrogen este utilizat încă din anul 1970, în principal în Europa, Canada și în Orientul Mijlociu. În Statele Unite încă nu a fost autorizată folosirea lui în tratamentul niciunei tulburări. Ciproteronul și derivatul său 17 alfa-acetat sunt niște steroizi sintetici și posedă o structură similară progesteronului. Posedă un efect puternic progestațional, care este cel puțin de 100 de ori mai puternic decât progesteronul. CPA inhibă secreția hormonului de luteinizare (LH) și a hormonului foliculului stimulant, conducând la diminuarea secreției de testosteron în testicule [11, p.374]. Caracteristicile CPA privind inhibarea androgenului și gonadotropinei sunt dependente de dozele administrate. Această substanță este luată oral de la 50 la 200 mg/zi. Este posibilă administrarea intramusculară cu o doză de la 300 până la 600 mg/zi. Efectele terapeutice sunt similare cu cele ale MPA, doar că în cazul CPA, chiar dacă este bine tolerat de ficat, oricum există riscul de cancer la ficat în condițiile unui tratament îndelungat.

Studiile științifice realizate au demonstrat eficacitatea terapiei antiandrogenice, relevând și alte beneficii pentru indivizii afectați de parafilie, pe lângă cele specificate mai sus: caracterul reversibil al funcțiilor sexuale, dispariția efectelor adverse în decurs de cca 3 săptămâni, ca urmare a suspendării administrării substanțelor active. De asemenea, aplicarea procedurii determină reducerea frustrării sexuale, a potenței sexuale, frecvenței și intensității activității de masturbare. Consecința cea mai evidentă a castrării chimice este atenuarea recidivei în rândul celor ce suferă de parafilie până la 25-28% [9, p.26]. Este oportun a reduce moderat interesele sexuale și fanteziile excitante pentru ca individul în cauză să-și poată controla propriul comportament sexual agresiv în plină autonomie, să-și poată reconstrui o rezistență mult mai solidă la aceste instincte sexuale anormale. Terapia antilibidică este eficientă în controlul parafiliei cu condiția combinării acesteia cu un

tratament psihologic personalizat. Deseori se omite că în geneza sexualității și comportamentelor sexuale, pe lângă aspectele biologice și fizice, concurează și cele psihologice. Pentru a reduce riscul de recidivă este important a elabora o terapie complexă individuală, care să prevadă atât un tratament medicamentos, cât și psihoterapeutic individual sau de grup.

Deloc întâmplător am abordat aspectele terapeutice ale substanțelor administrate în procesul implementării măsurii de siguranță. În primul rând, prin aceste conotații se profilează natura măsurii de siguranță. Sub acest aspect, este clar conturat că, de fapt, castrarea chimică reprezintă un tratament medical, iar o intervenție în domeniul sănătății nu se poate efectua decât după ce persoana vizată și-a dat consimțământul liber și în cunoștință de cauză. Este o regulă fără derogare, prevăzută în Capitolul II – „Consimțământul” din Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane cu privire la aplicarea biologiei și medicinei, ratificată de Republica Moldova [7]. De aici și constatarea: castrarea chimică nonvoluntară consacrată în legea penală a Republicii Moldova apare ca o agresiune corporală instituționalizată, deci contrară art.3 din Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului, care prevede: „Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante” [4]. Niciunul din beneficiile enumerate *supra* pe care le discerne măsura de siguranță nu poate să justifice legiferarea castrării chimice nonvoluntare. Or, potrivit alin.(2) art.54 din Constituția Republicii Moldova în coroborare cu alin.(3) al aceluiași articol, exercițiul drepturilor și libertăților (dreptul de a nu fi supus torturii, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante) nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidentiale sau garantării autorității și imparțialității justiției. De asemenea, alin.(2) art.2 din Convenția ONU împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante [6] prevede că nicio împrejurare excepțională, oricare ar fi ea, fie că este vorba despre starea de război sau amenințare cu războiul, de instabilitate politică internă sau despre orice altă stare de excepție (sublinierea ne aparține – *n.a.*), nu poate fi invocată pentru a justifica tortura. Deci, atât timp cât este reprobabilă în plan internațional, castrarea chimică nonvoluntară nu poate constitui o restrângere a drepturilor fundamentale ale omului.

Astfel, intervenția medicală în contextul Legii nr.34 din 24.05.2012 ar putea fi justificată dacă ar fi fost coroborată cu întregul sistem de legi – garanții ale drepturilor și libertăților omului, urmărind astfel un scop legitim. Legea menționată nu oferă reglementări suficiente pentru a permite aplicarea castrării chimice, deoarece nu este previzibilă și suficient de precisă și nu oferă o protecție împotriva arbitrarului. Mai mult decât atât, în condițiile reglementărilor concepute, conform cărora castrarea chimică adoptă caracter obligatoriu, indiferent de necesitatea terapeutică și în lipsa unui cadru juridic desfășurat privind aplicabilitatea acesteia, adică a Regulamentului cu privire la modul de executare a măsurii de siguranță specificat în art.291¹ din Codul de executare nr.443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr.34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative, este fără tăgadă o ingerință care nu urmărește un scop legitim și nu asigură un echilibru corect între drepturile individului și nevoia de apărare socială (art.54 din Constituția Republicii Moldova). Cu referire la respectiva problemă, Curtea Constituțională în hotărârea sa nr.18 din 04.07.2013 a făcut referire la jurisprudența Curții Europene, statuând că în domeniul asistenței medicale, chiar și în cazul în care refuzul de a accepta un tratament special ar putea conduce la un rezultat fatal, impunerea unui tratament medical fără consimțământul pacientului, dacă acesta este adult și sănătos mental, ar constitui o încălcare a dreptului său la integritate fizică.

În altă ordine de idei, făcând referire la Manualul Diagnostic și Statistic al Tulburărilor Psihice, elaborat de Asociația Americană de Psihiatrie, conchidem că pedofilia, cunoscută drept o perversiune sexuală, intră în categoria tulburărilor psihiatrice, supranumită „parafilie” [2, p.44].

Potrivit studiilor [15, p.339], caracteristicile esențiale ale parafiliei se împart convențional în două criterii:

- criteriul A: fantezii, impulsuri sexuale sau comportamente recurente și intens excitante sexual, care, în general, privesc: obiecte neînsuflețite; suferința sau umilirea sa sau a partenerului; copii (în general de 13 ani sau mai mici) sau alte persoane inconștiente, și care se manifestă mai mult de 6 luni (sublinierea ne aparține – *n.a.*);
- criteriul B: dorințele sexuale, fanteziile care cauzează un disconfort semnificativ din punct de vedere clinic sau compromiterea în plan social, profesional sau alte domenii importante pentru funcționare.

Deci, pedofilia este o parafilie ce constă în preferința sexuală a copiilor de vârstă prepuberală sau puberală inițială. Chiar dacă nu este asociată cu violența veritabilă și proprie, conduita pedofilică este cenzurată și cenzurabilă, pentru că este îndreptată către persoane ce nu au capacitatea de a da un consimțământ valid. A și demonstrat-o S.Brânză într-un studiu consacrat, alegație care nu poate fi trecută cu vederea: „În cazul raportului sexual sau al oricărui alt act de penetrare vaginală sau anală, exprimarea consimțământului de către victima care nu a împlinit vârsta de 16 ani are un caracter dualist: 1) consimțământul univoc, presupunând discernământul, la a cărui temelie se poate afla curiozitatea victimei, interesul material sau atracția sexuală din partea ei; 2) consimțământul aparent, presupunând lipsa discernământului, care constă în lipsa opunerii rezistenței din partea victimei, din cauza că ea nu înțelege semnificația celor ce i se întâmplă” [1, p.43].

Mai mult ca atât, începerea vieții sexuale la etapa când individul nu este suficient de matur ca să înțeleagă ce implică astfel de relații, poate genera niște daune psihologice colosale. Indiferent că se discută despre pedofilii „nonviolente” sau cei „violente”, ambele categorii sunt distructive și în ambele este prezentă dorința de a triumfa asupra unui obiect dezumanizat.

În general, se consideră că există o diagnoză în sensul parafiliilor doar dacă subiectul are 16 ani și este cel puțin cu 5 ani mai mare decât victima [15, p.349]. Prin prisma ICD-10, adică a Clasificării Statistice Internaționale a Bolilor și a Problemelor legate de Sănătate, elaborate de Organizația Mondială a Sănătății, dacă subiectul este și el un adolescent și este dat spre soluționare un caz izolat în care a fost implicat, atunci nu există niciun motiv pentru a fi diagnosticat ca având o astfel de deviație.

De obicei, pedofilii sunt acele persoane nematurizate din punct de vedere instinctiv, emoțional, afectiv care nu consimt autenticitatea și reciprocitatea unui raport amoros evoluat (pedofilie primară). Alțeva (dar puține cazuri din acestea) este când comportamentul pedofilic reprezintă o manifestare accesorie a unei tulburări psihiatrice sau apare cu adevărat ca urmare a alterării sistemului nervos central; în așa cazuri se va vorbi de „pedofilie secundară”, distinctă de o pedofilie „primară”. Este de reținut că parafiliile sunt mai apropiate de grupurile nosografice ale nevrozelor și de tulburările de personalitate, de asemenea fiind expresia unei anomalii și a variabilității individuale, rămânând departe de cadrele simptomatice ale destructurării personalității, ale pierderii raportului cu realitatea, ale disocierii ideatice și afective, de compromiterea senzopercepției (halucinații) și a conținutului gândirii (delire), care caracterizează boala psihică. Din aceste considerente, era absolut necesar ca legiuitorul să diferențieze destinatarii castrării chimice. Iată de ce considerăm că destinatarii castrării chimice trebuie să fie acei indivizi care suferă cu adevărat de o tulburare psihică și nu de pedofilie, care, în opinia noastră, nici măcar nu reprezintă o perversiune sexuală, ci este un comportament deviant, ales de către făptuitor, în baza liberului arbitru pentru a-și satisface propriile nevoi „anormale” prin intermediul unor persoane inocente și imature fiziologic, psihologic și intelectual, astfel reprezentând niște ținte ușoare. În acest sens, măsura de siguranță nou-instituită avea șanse de viabilitate în măsura în care legiuitorul identifica exact cercul persoanelor asupra cărora urma să se aplice castrarea chimică, după anumite criterii concrete, în temeiul unei expertize medicale și nu tacit să se prezume destinatarul acestei măsuri de siguranță. Mai mult ca atât, legiuitorul trebuia să instituie o condiție precedentă luării deciziei cu privire la castrare, și anume: supunerea la expertiză psihiatrică/psihologică, pentru a decide dacă respectivul individ este eligibil pentru o astfel de intervenție medicală. În același context, nu putem trece cu vederea opinia lui S.Ferracuti, psiholog și profesor de psihologie clinică, potrivit căreia castrarea chimică este inutilă în cazul în care nu se va identifica minuțios destinatarul acestei terapii [16]. Se argumentează că dacă persoana își dezvoltă o anumită predilecție sexuală, este dificil a o schimba. De impulsurile sexuale deviante, de anumite perversiuni sexuale care conduc persoana să comită acțiuni sexuale cu caracter violent este foarte complicat să te vindeci. O cale de învingere a acestor pulsuni este adoptarea unei atitudini psihologice conștiincioase de a învăța să domini aceste instincte, prin intermediul unui tratament psihoterapeutic, care de asemenea nu garantează o reușită. Prin urmare, castrarea chimică prin administrarea antiandrogenului ciproteron are un rezultat doar dacă se stabilește o diagnoză corectă și dacă făptuitorul a acționat din motive sexuale. Pentru categoriile de violatori sadiști, substanța administrată nu are efect, deoarece făptuitorul nu acționează din raționamente erotice, dar din cauza urii față de femei (copii), pe care el le consideră că trebuie pedepsite. Această sancțiune este utilă pentru acei care au capacitatea de a se schimba.

Reieșind din raționamentele invocate, considerăm că pentru a produce o schimbare în propria personalitate nu este suficient să fii capabil, dar să ai și motivația necesară pentru a o face. În definitiv, fiecare făptuitor care a comis o faptă în sensul art.171 alin.(3) lit.a) și b), art.172 alin.(3) lit.a) CP RM urmează a fi diagnosticat

corect, identificându-se cauzele și toate particularitățile săvârșirii unor astfel de fapte, pentru a-l putea încadra într-o anumită categorie a devierilor și, respectiv, stabilindu-i o sancțiune potrivită și efectivă în sensul corijării și înlăturării pericolului social pe care îl reprezintă. Conchidem că în condițiile în care legiuitorul ar reglementa modalitatea de individualizare a subiectului supus castrării chimice prin supunerea la expertiză psihiatrică obligatorie, în sensul relevării unor tulburări parafilice, indispensabilitatea terapeutică ar fi incontestabilă și nu ar fi motiv aparent de a invoca încălcarea art.3 al Convenției Europene pentru Protecția Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului.

O altă problemă pe care o prezintă măsura de siguranță analizată este cea a vârstei subiectului supus castrării chimice, aspect nerelevat în Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.18/2013. Reieșind din prevederile alin.(2) art.104¹ CP RM, castrarea chimică se aplică în mod obligatoriu, indiferent de pedeapsa principală pentru infracțiunile prevăzute la: art.171 alin.(3) lit.a) și b) CP RM; art.172 alin.(3) lit.a) CP RM. Nu putem să nu remarcăm că, în acord cu alin.(2) art.21 CP RM, pentru numitele infracțiuni legiuitorul a instituit vârsta subiectului infracțiunii de 14 ani. Considerăm că este inadmisibil, dar și degradant să supunem un minor la castrare chimică, încălcând vădit principiul interesului superior al copilului, proclamat de Convenția internațională privind drepturile copilului [5, alin.(1) art.3], de Constituția Republicii Moldova [3, art.50] și de Legea privind drepturile copilului [13, art.24]. Castrarea puberală afectează dezvoltarea somatică, fiind devastatoare pentru persoanele de sex masculin, caracterizată de producerea modificărilor în dezvoltarea psihică și intelectuală [8, p.2]. Tocmai de aceea în unele state în care este consacrată această sancțiune legiuitorul a ținut cont de aceste particularități. Bunăoară, în Germania vârsta subiectului castrării chimice nu poate fi mai mică de 25 ani. Acesta poate fi supus tratamentului doar după ce a fost supus expertizei medicale pentru eligibilitate terapeutică [9, p.8].

Conchidem că, în prezența unei penurii legislative privind reglementarea castrării chimice, a normelor legale de punere în executare a respectivei măsuri de siguranță și a garanțiilor legislative ce vizează respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, ne raliem poziției Curții Constituționale reflectate în Hotărârea nr.18 din 04.07.2013, susținând fără rezerve neconstituționalitatea art.98 alin.(2) litera b¹), art.104¹ CP RM, art.174 alin.(3¹) și a art.291¹ din Codul de executare.

Bibliografie:

- BRÎNZĂ, S. Comentariul unor prevederi ale Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție, nr.17 din 07.11.2005, „Despre practica judiciară în cauzele din categoria infracțiunilor privind viața sexuală”: infracțiunile prevăzute la art.173-175 CP RM. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2009, nr.1, p.38-46.
- COLUCCIA, A., CALVANESE, E. Pedofilia – Un approccio multiprospettico. Milano: Edizioni Franco Angeli, 2007. 270 p. ISBN 88-464-8103-8
- Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. În vigoare din 27.08.1994.
- Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului, adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298-XIII din 24.07.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.54-55.
- Convenția internațională cu privire la drepturile copilului, adoptată de Adunarea Generală a ONU la New York, la 20.11.1989. Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.408-XII din 12.12.1990. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*. Ediție oficială. Chișinău, 1998, vol.1, p.51-72.
- Convenția ONU împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptată la 10 decembrie 1984, în vigoare din 26 iunie 1987, pentru Republica Moldova în vigoare din 28 decembrie 1995. În: *Tratate internaționale*, 1998, vol.1, p.129.
- Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane cu privire la aplicarea biologiei și medicinei: Convenția privind drepturile omului și biomedicina, adoptată la Oviedo la 04.04.1997. Ratificată de Republica Moldova prin Legea nr.1256-XV din 19.07.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.110-112.
- DE ROSA, E. Castrazione Universo del Corpo. 1999. Accesat: 02.05.2013 Disponibil: [http://www.treccani.it/enciclopedia/castrazione_\(Universo_del_Corpo\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/castrazione_(Universo_del_Corpo)/) [Accesat: 24.05.2013].
- FARAUNDO, A.R. La castrazione chimica de rei parafilici:dibattito attuale, 2006. Disponibil: <http://www.psicologiagiuridica.com/pub/docs/numero14/articoli.pdf> [Accesat: 27.05.2013].
- Hotărârea Curții Constituționale nr.18 din 04.07.2013 privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr.443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr.34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.182-185.

11. HOWARD, E. BARBAREE, W. MARSHALL, L. *The Juvenile sex offender*. New York: The Guildford Press, 2006. ISBN: 978-1-59385-978
12. KRUEGER, R.B. HEMBREE, W, HILL, M. Prescription of Medroxyprogesterone Acetate to a Patient with Pedophilia, Resulting in Cushing's Syndrome and Adrenal Insufficiency, În: *Sexual Abuse – A Journal of Research and Treatment*, nr.1079-0632/06 C, 2006. Disponibil: <http://www.paraphilias.com/publications/pdfs/Medroxyprogesterone%20acetat%20article.pdf> [Accesat: 30.05.2013].
13. Legea privind drepturile copilului, nr.338-XIII din 15 decembrie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.13. (art.24)
14. Legea Republicii Moldova pentru completarea unor acte legislative, nr.34 din 24.05.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.126-129.
15. MERZAGORA BETSOS, I. *Criminologia della violenza e dell'omicidio dei reati sessuali dei fenomeni di dipendenza*. Padova: Cedam, 2006. 598 p. ISBN 88-13-26822-X
16. *Stupri: Calderoli ripropone la castrazione chimica*. Disponibil: http://www.dimmidove.it/dettaglio_news.php?id_news=8506 [Accesat: 02.09.2013]

Prezentat la 17.09.2013

REPERELE CONCEPTUALE ALE UNOR REMANIERI RECENTE OPERATE ÎN CAPITOLELE I ȘI XVIII ALE PĂRȚII SPECIALE A CODULUI PENAL

*Vitalie STATI, Liuba BRÎNZĂ**

Universitatea de Stat din Moldova

**Judecătoria sectorului Centru, mun. Chișinău*

În prezentul articol sunt investigate unele amendamente operate prin Legea nr.64/2013, accentul fiind pus pe reperele conceptuale ale acestora. În special, au fost examinate modificările pe care le-au suportat art.135 și 137 CP RM. De asemenea, au fost analizate particularitățile și efectele completării legii penale cu art.127¹, 135¹ și 137¹ CP RM, precum și ale abrogării art.389-391 și 393 CP RM. Analiza conține multiple referiri la instrumentele internaționale în materie, precum și la Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013.

Cuvinte-cheie: *Legea nr.64/2013, dreptul internațional umanitar, Statutul CPI, Convențiile de la Geneva, genocid, infracțiuni contra umanității, infracțiuni de război.*

CONCEPTUAL ITEMS ON RECENT CHANGES MADE IN CHAPTERS I AND XVIII OF THE SPECIAL PART OF THE PENAL CODE

This article aims at investigating some of the amendments made by Law nr.64/2013, with special attention on their conceptual items. In particular, there were examined the changes to art.135 and art.137 PC RM. Also, there were analyzed the peculiarities and the effects by filling out the penal law with art.127¹, 135¹ and 137¹ PC RM, as well as the ones after the repeal of art.389-391 and 393 PC RM. The analysis contains multiple references to relevant international instruments and to the Explanatory part of the draft law underpinning the adoption of Law nr.64/2013.

Keywords: *Law nr.64/2013, the international humanitarian law, the CPI Statute, the Geneva Conventions, genocide, crimes against humanity, war crimes.*

La 04.04.2013 a fost adoptată Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal [4] (în continuare – Legea nr.64/2013). Amendamentele operate prin acest act legislativ se exprimă, printre altele, în următoarele:

- 1) în Capitolul XIII „Înțelesul unor termeni sau expresii în prezentul Cod” al Părții Generale a Codului penal, după art.127, a fost introdus art.127¹ „Persoana protejată de dreptul internațional umanitar”;
- 2) în Capitolul I „Infracțiuni contra păcii și securității omenirii, infracțiuni de război” al Părții Speciale a Codului penal au suportat modificări articolele: 135 „Genocidul”; 137 (având denumirea „Tratamente inumane” până la modificare și, respectiv, denumirea „Infracțiuni de război împotriva persoanelor” după modificare);
- 3) în același capitol al legii penale, după art.135, a fost introdus art.135¹ „Infracțiuni împotriva umanității”;
- 4) în Capitolul I al Părții Speciale a Codului penal, după art.137, a fost introdus art.137¹ „Infracțiuni de război împotriva proprietății și altor drepturi”;
- 5) în Capitolul XVIII „Infracțiuni militare” al Părții Speciale a Codului penal au fost abrogate articolele: 389 „Jefuirea celor căzuți pe câmpul de luptă”; 390 „Actele de violență asupra populației din zona operațiilor militare”; 391 „Încălcarea gravă a dreptului internațional umanitar în timpul conflictelor militare”.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se prezintă următoarele argumente în vederea operării amendamentelor enunțate *supra*: „Ca urmare a ratificării* Statutului Curții Penale Internaționale (CPI) [9] de către Republica Moldova, era necesară alinierea legislației penale naționale la standardele acestuia, în scopul facilitării exercitării propriei competențe și asigurării unei compatibilități depline între prevederile Statutului CPI și cele ale Codului penal al Republicii Moldova. Acest imperativ a fost de altfel recunoscut și de alte state care au ratificat Statutul CPI și care, fie au recurs la modificarea codurilor penale, fie au creat un Cod al infracțiunilor internaționale, așa cum este cazul Germaniei.

Totuși, la momentul ratificării, nu au fost operate modificările necesare în legea penală. Astfel, analizând prevederile legii penale naționale, putem constata că doar o parte din dispozițiile Statutului CPI își găsesc reflectare în Codul penal, în Capitolul I și în Capitolul XVIII din Partea Specială. Aceste prevederi au însă un

* Se are în vedere actul realizat prin adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova, la 09.09.2010, a Legii Republicii Moldova pentru ratificarea Statutului de la Roma al Curții Penale Internaționale (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.190).

caracter mult prea general, iar în unele cazuri conțin prevederi eronate. Din aceste considerente, este evidentă necesitatea elaborării unui proiect de modificare și completare a Codului penal, care ar asigura conformitatea acestuia cu reglementările din Statutul CPI.

Concomitent, ținem să menționăm că necesitatea modificării legii penale (și anume, în partea ce reglementează infracțiunile de război și infracțiunea de genocid) derivă și din alte obligații internaționale pe care Republica Moldova și le-a asumat odată cu ratificarea Convențiilor de la Geneva din 1949*, a Protocoloalelor adiționale la acestea**, a Convenției pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid din 1948***, precum și a altor tratate internaționale care interzic aplicarea unor metode sau mijloace de ducere a ostilităților.

Ratificând Convențiile de la Geneva și Protocoloalele adiționale la acestea, Republica Moldova și-a asumat obligația de a adopta orice măsură legislativă necesară pentru stabilirea sancțiunilor penale aplicabile persoanelor care au comis sau care au dat ordin să se comită oricare dintre infracțiunile grave prevăzute de Convențiile de la Geneva. Astfel, pentru implementarea efectivă a obligațiilor asumate, nu este suficientă însumarea globală a tuturor infracțiunilor de război într-un singur articol, fiind necesară o individualizare separată a fiecăreia. Acest fapt ar corespunde principiului clarității normelor juridice. De asemenea, dacă facem o analiză comparativă a prevederilor existente în Codul Penal (în Capitolul I și în Capitolul XVIII din Partea Specială) și a încălcărilor grave prevăzute de tratatele de drept internațional umanitar, putem constata că Codul Penal al Republicii Moldova, în redacția sa actuală, acoperă doar o mică parte din prevederile Convențiilor de la Geneva.

În ce privește Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid, relevăm că în art.V al acesteia se prevede că părțile contractante se angajează să ia, în conformitate cu constituțiile lor, măsurile legislative necesare pentru asigurarea aplicării dispozițiilor Convenției și, mai ales, să prevadă sancțiuni penale eficiente care să afecteze persoanele vinovate de genocid. Republica Moldova a prevăzut în Codul penal o componentă separată care incriminează genocidul (art.135 CP RM), însă redacția acesteia nu corespunde în totalitate prevederilor Convenției pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid.

În scopul soluționării problemelor invocate mai sus și al creării premiselor pentru asigurarea respectării angajamentelor asumate de Republica Moldova odată cu ratificarea tratatelor din domeniul dreptului internațional umanitar, a fost elaborat proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului Penal al Republicii Moldova” [6].

În cele ce urmează vor fi examinate unele dintre amendamentele operate prin Legea nr.64/2013, punându-se accent pe reperele conceptuale ale acestora. Celelalte amendamente operate prin legea în cauză vor fi investigate în cadrul unui alt studiu.

1. După intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, art.135 CP RM are următorul cuprins:

„**Articolul 135. Genocidul**

Săvârșirea, cu intenția de a distruge, în întregime sau în parte, un grup național, etnic, rasial sau religios, a uneia dintre următoarele fapte:

a) omorul membrilor grupului;

b) vătămarea integrității corporale sau a sănătății membrilor grupului;

* Se au în vedere: Convenția de la Geneva (I) pentru îmbunătățirea sortii răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie (Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.5. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.7-32); Convenția de la Geneva (II) pentru îmbunătățirea sortii răniților, bolnavilor și naufragiaților din forțele armate maritime (Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.5. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.33-54); Convenția de la Geneva (III) cu privire la tratamentul prizonierilor de război (Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.5. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.55-125); Convenția de la Geneva (IV) cu privire la protecția persoanelor civile în timp de război (Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.5. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.126-188).

** Se au în vedere: Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, semnate la 12.08.1949, referitor la protecția victimelor conflictelor armate internaționale, semnat la Geneva la 10.07.1977 (Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.5. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.189-258); Protocolul II adițional la Convențiile de la Geneva, semnate la 12.08.1949, referitor la protecția victimelor conflictelor armate fără caracter internațional, semnat la Geneva la 10.07.1977 (Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.5. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.259-270); Protocolul III adițional la Convențiile de la Geneva, semnate la 12.08.1949, privind adoptarea unui semn distinctiv adițional, semnat la Geneva la 08.12.2005 (Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Adoption of an Additional Distinctive Emblem (Protocol III). <http://www.icrc.org/ihl.nsf/full/615?opendocument> (Accesat: 27.07.2013).

*** Se are în vedere Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid, adoptată la New York la 09.12.1948 (Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.1. – Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.100-104).

c) supunerea grupului la condiții de existență de natură să ducă la distrugerea fizică, totală sau parțială, a acestuia;

d) impunerea de măsuri vizând împiedicarea nașterilor în cadrul grupului;

e) transferul forțat de copii aparținând unui grup în alt grup,

se pedepsește cu închisoare de la 15 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață.”

Amintim că, până la intrarea în vigoare a legii sus-menționate, cuprinsul art.135 CP RM era următorul:

„**Articolul 135. Genocidul**

Săvârșirea, în scopul de a nimici în totalitate sau în parte un grup național, etnic, rasial sau religios, a vreuneia din următoarele fapte:

a) omorârea membrilor acestui grup;

b) atingerea gravă a integrității fizice sau mintale a membrilor grupului;

c) luarea de măsuri pentru scăderea natalității în sânul grupului;

d) traficul copiilor ce țin de grupul respectiv;

e) supunerea intenționată a grupului la condiții de existență care conduc la exterminarea lui fizică totală sau parțială,

se pedepsește cu închisoare de la 16 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață.”

Analiza comparativă a celor două variante ale art.135 CP RM ne permite să remarcăm următoarele remanieri pe care le-a suportat dispoziția articolului în cauză și, implicit, componenta infracțiunii de genocid:

a) sintagma „cu intenția de a distruge” a substituit expresia „în scopul de a nimici”. Este o modificare inoportună, cu un obiectiv obscur. Această modificare sfidează terminologia specifică doctrinei penale: în realitate, în varianta în vigoare a art.135 CP RM, sintagma „cu intenția de a distruge” desemnează nu intenția de a comite infracțiunea de genocid, dar scopul infracțiunii date. În acest sens, în legătură cu semantismul expresiei „în scopul de a nimici” din varianta de până la modificarea art.135 CP RM, am menționat: „Cerința esențială este ca scopul urmărit de către subiectul infracțiunii de genocid să conștie în nimicirea, în totalitate sau în parte, a unui grup național, etnic, rasial sau religios – aspect specific care deosebește genocidul de alte infracțiuni, conferind intenției și un caracter calificat. În lipsa scopului menționat, fapta poate realiza conținutul unei alte infracțiuni (de exemplu, al infracțiunii prevăzute la art.145, 151 206 sau altele din Codul penal), însă nu al infracțiunii specificate la art.135 CP RM” [1];

b) la lit.a) art.135 CP RM, sintagma „omorul membrilor grupului” a înlocuit expresia „omorârea membrilor acestui grup”. Este o modificare justificată: până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, termenul „omorâre” era utilizat numai în art.135 CP RM. În celelalte cazuri (art.145, 155, 278, 278¹, 280 etc. din Codul penal), se utiliza (și/sau se utilizează) termenul „omor”. Modificarea examinată face să dispară orice îndoiele privind relația de concurență dintre norma specială (lit.a) art.135 CP RM) și norma generală (art.145 CP RM);

c) o remarcă similară poate fi făcută vizavi de substituirea, la lit.b) art.135 CP RM, a expresiei „atingerea gravă a integrității fizice sau mintale a membrilor grupului” prin sintagma „vătămarea integrității corporale sau a sănătății membrilor grupului”. Nu încapă nicio îndoială că, în contextul legii penale în vigoare, lit.b) art.135 CP RM este o normă specială față de art.151 CP RM;

d) sintagma „supunerea grupului la condiții de existență de natură să ducă la distrugerea fizică, totală sau parțială, a acestuia” din varianta în vigoare a lit.c) art.135 CP RM este nu altceva decât versiunea remaniată a expresiei „supunerea intenționată a grupului la condiții de existență care conduc la exterminarea lui fizică totală sau parțială” de la lit.e) art.135 CP RM, în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013.

În ambele cazuri, se are în vedere că membrii grupului național, etnic, rasial sau religios sunt supuși la condiții inumane de hrană, îmbrăcăminte, locuință, la strămutarea în locuri caracterizate prin condiții climatice, naturale, agroalimentare etc. nefavorabile; că sunt obligați să efectueze unele munci excesiv de oștitoare; că nu sunt asigurați cu asistență sanitară sau cu asistență umanitară în condițiile unei calamități; că li se administrează unele medicamente sau tratamente medicale de natură să le pună în pericol existența fizică; că habitatul lor este expus contaminării bacteriologice, chimice sau radioactive; că li se interzice desfășurarea unei activități care reprezintă singura sursă de existență a grupului etc.;

e) în principiu, de aceeași natură este substituirea expresiei „luarea de măsuri pentru scăderea natalității în sânul grupului” de la lit.c) art.135 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013 prin sintagma „impunerea de măsuri vizând împiedicarea nașterilor în cadrul grupului” din varianta în vigoare a lit.d) art.135 CP RM. În ambele cazuri, se are în vedere una dintre următoarele modalități faptice: interzicerea sau limitarea căsătoriilor; controlul forțat al nașterilor; interzicerea raporturilor sexuale; separarea forțată

a sexelor; suprimarea chimioterapeutică sau medicamentoasă a funcției sexuale; efectuarea sterilizării; mutarea organelor sexuale etc.;

f) sintagma „transferul forțat de copii aparținând unui grup în alt grup” din varianta în vigoare a lit.e) art.135 CP RM a succedat expresia „traficul copiilor ce țin de grupul respectiv” de la lit.d) art.135 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013.

După această analiză comparativă, vom menționa că în Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se arată: „În privința infracțiunii de genocid, în considerarea obligațiilor asumate de Republica Moldova prin ratificarea Convenției privind prevenirea și reprimarea crimei de genocid, art.135 CP RM a reluat practic textul art.II al Convenției. Totuși, acesta nu corespunde în totalitate prevederilor Convenției menționate *supra* și ale art.6 al Statutului CPI. Conform lit.d) art.6 al Statutului CPI și art.II al Convenției pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid, se consideră genocid aplicarea măsurilor vizând împiedicarea nașterilor în sânul unui grup național etnic, rasial sau religios, pe când lit.c) art.135 CP RM incriminează luarea măsurilor pentru scăderea natalității în sânul grupului. În cazul lit.d) art.135 CP RM, se incriminează traficul copiilor ce țin de un grup național, etnic, rasial sau religios, pe când lit.e) art.6 al Statutului CPI și lit.e) art.II al Convenției pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid prevăd în calitate de infracțiune nu traficul, ci transferul forțat al copiilor dintr-un grup în altul. Astfel, modificările propuse la art.135 CP RM vizează o mai bună corelare a acestuia cu art.6 din Statutul CPI și cu art.II din Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid”.

Cu toate acestea, concluzia, care se profilează în legătură cu amendamentele operate la art.135 CP RM prin Legea nr.64/2013, este următoarea: nu se poate susține că, în comparație cu art.135 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, varianta în vigoare a art.135 CP RM este mult mai apropiată de concepția noțiunii de genocid din art.II al Convenției pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid, precum și de concepția noțiunii de genocid din art.6 al Statutului CPI. Conform acestor reglementări, „genocidul se referă la oricare dintre actele menționate mai jos, comise cu intenția de a distruge, în totalitate sau numai în parte, un grup național, etnic, rasial sau religios, cum ar fi: a) omorârea membrilor unui grup; b) atingerea gravă a integrității fizice sau mentale a membrilor unui grup; c) supunerea intenționată a grupului la condiții de existență care antrenează distrugerea fizică totală sau parțială; d) măsuri care vizează scăderea natalității în sânul grupului; e) transferarea forțată a copiilor dintr-un grup în altul” (art.II al Convenției pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid); „prin crimă de genocid se înțelege oricare dintre faptele menționate mai jos, săvârșită cu intenția de a distruge, în întregime sau în parte, un grup național, etnic, rasial sau religios, și anume: a) uciderea de membri ai grupului; b) vătămarea gravă a integrității fizice sau mintale privind membri ai grupului; c) supunerea cu intenție a grupului unor condiții de existență care să antreneze distrugerea lui fizică totală sau parțială; d) măsuri vizând împiedicarea nașterilor în sânul grupului; e) transferarea forțată de copii aparținând unui grup în alt grup” (art.6 al Statutului CPI).

Probabil, scopul adevărat al autorilor Legii nr.64/2013 a constat în compatibilizarea mai pronunțată a prevederilor art.135 CP RM cu prevederile conexe ale Codului penal. Excepția o constituie sintagma „transferul forțat de copii aparținând unui grup în alt grup” din varianta în vigoare a lit.e) art.135 CP RM. Totuși, această excepție este impusă de împrejurările specifice în care e comisă infracțiunea de genocid. Or, în cazul transferului forțat de copii aparținând unui grup național, etnic, rasial sau religios într-un alt asemenea grup, se creează condiții pentru ca victima să-și piardă calitățile demografice, caracteristice părinților ei, calități care nu se transmit ereditar. În aceste situații, ne aflăm în prezența distrugerii indirecte a grupului național, etnic, rasial sau religios, dar de data aceasta prin dislocarea sau dispersarea tinerei generații. Deloc întâmplător, transferul privește copiii, adică acele componente ale grupului care sunt susceptibile de a fi mai ușor rupte de la locul de origine.

De aceea, sintagma „transferul forțat de copii aparținând unui grup în alt grup” din varianta în vigoare a lit.e) art.135 CP RM este preferabilă expresiei „traficul copiilor ce țin de grupul respectiv” de la lit.d) art.135 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013. În plus, utilizarea sintagmei „transferul forțat de copii aparținând unui grup în alt grup” demonstrează că lit.e) art.135 CP RM este o normă specială nu doar în raport cu art.206 CP RM dar și în raport cu art.164 sau 164¹ CP RM.

2. Prin Legea nr.64/2013, după art.135 CP RM, a fost introdus art.135¹ CP RM cu următorul cuprins:

„**Articolul 135¹.** *Infracțiuni împotriva umanității*

(1) *Săvârșirea, în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac, a uneia dintre următoarele fapte:*

- a) supunerea la sclavie sau traficul de ființe umane;
- b) deportarea sau transferarea forțată, cu încălcarea regulilor generale de drept internațional, a unor persoane aflate în mod legal pe teritoriul unde a fost lansat atacul;
- c) arestarea sau altă formă de privare de libertate fizică cu încălcarea regulilor generale de drept internațional;
- d) torturarea unei persoane aflate sub paza făptuitorului sau asupra căreia acesta exercită controlul în orice alt mod, cauzându-i vătămări grave integrității corporale sau sănătății, dureri sau suferințe psihice, ce depășesc consecințele sancțiunilor admise de dreptul internațional;
- e) violul, exploatarea sexuală, constrângerea la prostituție, detenția ilegală a unei femei rămase gravidă în mod forțat, în scopul modificării compoziției etnice a unei populații, sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală;
- f) persecutarea unui grup sau a unei colectivități determinate, prin privare de drepturile fundamentale ale omului sau prin restrângerea exercitării acestor drepturi, pe motive de ordin politic, rasial, național, etnic, cultural, religios, sexual ori în funcție de alte criterii recunoscute ca inadmisibile în dreptul internațional;
- g) provocarea dispariției forțate a unei persoane, în scopul de a o sustrage de sub protecția legii, prin răpire, arestare sau deținere, la ordinul unui stat sau organizații politice ori cu autorizarea, sprijinul sau permisiunea acestora, urmate de refuzul de a admite că această persoană este privată de libertate sau de a furniza informații reale privind soarta care îi este rezervată ori locul unde se află, de îndată ce aceste informații au fost solicitate;

h) aplicarea practicilor de apartheid;

i) alte fapte inumane cu caracter similar ce cauzează cu intenție suferințe fizice sau psihice grave ori vătămări grave integrității corporale sau sănătății persoanei
se pedepsește cu închisoare de la 10 la 20 de ani.

(2) Săvârșirea, în condițiile indicate la alin.(1), a uneia dintre următoarele fapte:

a) omorul uneia sau mai multor persoane;

b) supunerea unei populații sau părți a acesteia, în scopul de a o distruge în tot sau în parte, la condiții de viață menite să determine distrugerea fizică a acesteia
se pedepsește cu închisoare de la 15 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață.”

În Codul penal al Republicii Moldova, în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, nu a existat un articol analog cu articolul 135¹. Despre oportunitatea completării legii penale autohtone cu un asemenea articol se menționează în Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013: „Din cauza absenței în legea penală a unor prevederi referitoare la crimele contra umanității, proiectul prevede completarea Codului penal cu articolul 135¹, care reia, într-o formă adaptată, prevederile art.7 din Statutul CPI, valorificând, astfel, definițiile anterioare expuse la lit.c) art.6 din Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg [7], la lit.c) art.5 din Statutul Tribunalului Penal Internațional pentru Orientul Îndepărtat (Tokio) [2], la art.5 din Statutul Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie [10] și la art.3 din Statutul Tribunalului Penal Internațional pentru Ruanda [11].

Textul propus sistematizează 11 acțiuni distincte care sunt considerate crime contra umanității, care, la rândul lor, au fost divizate în două categorii (corespunzătoare alineatelor (1) și (2)), în dependență de gravitatea faptelor incriminate. Față de art.7 din Statutul CPI, s-a renunțat la definirea termenilor în finalul articolului, fără a aduce astfel atingere principiului previzibilității și clarității legii. De asemenea, din textul Statutului CPI nu au fost preluate unele sintagme care nu au un sens clar în contextul legislației noastre. Cu titlu de exemplu ar putea fi menționată noțiunea de „sclavaj sexual”.

Într-adevăr, de exemplu, alin.1 art.7 „Crime împotriva umanității” al Statutului CPI stabilește: „În scopurile prezentului statut, prin crimă împotriva umanității se înțelege una dintre faptele menționate mai jos, când aceasta este comisă în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac: a) omorul; b) exterminarea; c) supunerea la sclavie; d) deportarea sau transferarea forțată de populație; e) întemnițarea sau altă formă de privare gravă de libertate fizică, cu violarea dispozițiilor fundamentale ale dreptului internațional; f) tortura; g) violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală de o gravitate comparabilă; h) persecutarea oricărui grup sau a oricărei colectivități identificabile din motive de ordin politic, rasial, național, etnic, cultural, religios sau sexual, în sensul art.3 al Statutului CPI, ori în funcție de alte criterii universal recu-

noscute ca inadmisibile în dreptul internațional, în corelare cu orice act prevăzut în prezentul paragraf sau orice crimă de competența CPI; i) disparițiile forțate de persoane; j) crima de apartheid; k) alte fapte inumane cu caracter analog cauzând cu intenție suferințe mari sau vătămări grave ale integrității fizice ori ale sănătății fizice sau mintale”.

Făcând o comparație între acest text și textul art.135¹ CP RM, remarcăm că la alin.1 art.7 al Statutului CPI nu este specificat traficul de ființe umane săvârșit în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac, faptă prevăzută la lit.a) alin.(1) art.135¹ CP RM.

Pe de altă parte, la lit.e) alin.(1) art.135¹ CP RM nu este nominalizat expres sclavajul sexual, ca faptă comisă în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac, faptă prevăzută la art.7 al Statutului CPI. Totuși, atât lit.e) alin.(1) art.135¹ CP RM, cât și art.7 al Statutului CPI conțin formula „sau orice altă formă de violență sexuală”. Astfel că diferența în cauză nu este una relevantă.

Relevant este faptul că în cele două alineate ale art.135¹ CP RM se face diferențierea, în planul gradului de pericol social, între faptele săvârșite în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac. La concret, pentru omorul uneia sau mai multor persoane (lit.a) alin.(2) art.135¹ CP RM) și pentru supunerea unei populații sau părți a acesteia, în scopul de a o distruge în tot sau în parte, la condiții de viață menite să determine distrugerea fizică a acesteia (lit.b) alin.(2) art.135¹ CP RM) răspunderea este mai aspră în comparație cu faptele prevăzute la alin.(1) art.135¹ CP RM.

Sintagma „în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac” din dispoziția art.135¹ CP RM este definitorie în vederea disocierii infracțiunilor împotriva umanității de infracțiunile conexe. Ce înseamnă „atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile”?

La lit.a) alin.2 art.7 al Statutului CPI se explică: „Prin „atac îndreptat împotriva unei populații civile” se înțelege comportamentul care constă în comiterea multiplă de acte vizate la articolul 1 împotriva oricărei populații civile, în aplicarea sau în sprijinirea politicii unui stat ori a unei organizații având ca scop un asemenea atac”.

Reiese că, în sensul art.135¹ CP RM, atacul generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile presupune că numărul cazurilor de supuneri la sclavie, violuri, exploatare sexuale, constrângeri la prostituție etc. trebuie să fie de două sau mai multe, pentru a intra sub incidența noțiunii „infracțiuni contra umanității”.

Utilizarea în sintagma „atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile” a conjuncției „sau” denotă că cele două criterii – „atac generalizat” și „atac sistematic” – sunt alternative, aceasta oferind un domeniu de aplicare comparativ mai larg în raport cu ipoteza când aceste criterii ar fi cumulative.

Adjectivul „generalizat” implică ideea de scară largă a atacului, precum și de un număr mare de persoane vizate.

La rândul său, adjectivul „sistematic” se referă la caracterul organizat al actelor de violență și la improbabilitatea exercitării lor aleatorii. El presupune că: 1) atacul constituie o parte a unei politici sistematice; 2) atacul este comis în aplicarea sau în sprijinirea politicii unui stat ori a unei organizații. Această politică nu trebuie să fie neapărat una explicită și nici să fie în mod necesar a unui stat. De asemenea, ea nu trebuie să fie concepută în mod obligatoriu la cel mai înalt nivel al aparatului de stat. Politica dată poate fi adoptată de către autoritățile locale ale statului sau chiar de către actorii non-statali, cum ar fi unitățile paramilitare, teroriștii sau alte persoane.

În concluzie, un atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile trebuie deosebit de actele aleatorii sau izolate de violență aplicate împotriva unei populații civile.

Mai precizăm că un atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile nu înseamnă neapărat un atac militar și nu trebuie să fie lansat necesarmente în legătură cu ostilitățile armate sau cu un conflict armat.

După această clarificare legată de circumstanțele săvârșirii infracțiunilor prevăzute la art.135¹ CP RM, să ne referim în parte la fiecare dintre infracțiunile împotriva umanității.

Astfel, la lit.a) alin.(1) art.135¹ CP RM se stabilește răspunderea pentru supunerea la sclavie sau traficul de ființe umane, săvârșit în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

La lit.c) alin.2 art.7 al Statutului CPI se explică: „Prin „supunere la sclavie” se înțelege fapta de a exercita asupra unei persoane unul sau ansamblul atributelor legate de dreptul de proprietate, inclusiv în cadrul traficului de ființe umane, în special de femei și copii”.

De asemenea, reieșind din art.167 CP RM, supunerea la sclavie se exprimă în punerea unei persoane în condiții în care o altă persoană exercită stăpânire asupra acesteia.

Noțiunea de trafic de ființe umane este cea definită în art.165 CP RM. Pentru a fi respectată regula fixată la alin.(2) art.3 CP RM, accentuăm că noțiunea „trafic de ființe umane” din art.135¹ CP RM nu poate include accepțiunea „trafic de copii”, așa cum aceasta este înțeleasă conform art.206 CP RM.

După caz, lit.a) alin.(1) art.135¹ CP RM reprezintă o normă specială față de art.165 sau art.167 CP RM. De aceea, aplicarea răspunderii pentru supunerea la sclavie sau pentru traficul de ființe umane, săvârșit în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac, exclude calificarea suplimentară în baza acestor norme generale.

La lit.b) alin.(1) art.135¹ CP RM se prevede răspunderea pentru deportarea sau transferarea forțată, cu încălcarea regulilor generale de drept internațional, a unor persoane aflate în mod legal pe teritoriul unde a fost lansat atacul, săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

Dispoziția de la lit.d) alin.2 art.7 al Statutului CPI conține următoarea explicație: „Prin „deportare sau transfer forțat de populație” se înțelege fapta de a deplasa în mod forțat persoane, expulzându-le sau aplicând alte mijloace coercitive, din regiunea în care ele se află legal, fără motive admise în dreptul internațional”.

Observăm că, în comparație cu această normă, lit.b) alin.(1) art.135¹ CP RM cuprinde precizarea „a unor persoane aflate în mod legal pe teritoriul unde a fost lansat atacul”. Reiese că lit.b) alin.(1) art.135¹ CP RM nu poate fi aplicată dacă deportarea sau transferarea forțată, cu încălcarea regulilor generale de drept internațional, în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac, se comite asupra unor persoane aflate în mod ilegal pe teritoriul unde a fost lansat atacul.

Este necesar a preciza că diferența dintre deportare și transferarea forțată ține de lipsa sau prezența caracterului transfrontalier al faptei: deportarea presupune că este traversată frontiera unui stat, în timp ce transferarea forțată implică transferul unei sau mai multor persoane în limitele teritoriului aceluiași stat.

La lit.c) alin.(1) art.135¹ CP RM se stabilește răspunderea pentru arestarea sau altă formă de privare de libertate fizică cu încălcarea regulilor generale de drept internațional, săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

Termenul „arestare” presupune oricare din următoarele ipostaze: 1) arestarea preventivă, ca măsură preventivă reglementată de art.185-187 din Codul de procedură penală; 2) arestarea la domiciliu, ca măsură preventivă reglementată de art.188 din Codul de procedură penală; 3) arestul contravențional, ca sancțiune contravențională reglementată de art.38 din Codul contravențional.

Întrucât, în contextul infracțiunii prevăzute la lit.c) alin.(1) art.135¹ CP RM, arestarea este săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile, nu se are în vedere arestul privit ca sancțiune disciplinară aplicată față de militari în condițiile Legii Republicii Moldova cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 02.03.2007 [5].

Prin „altă formă de privare de libertate fizică (alta decât arestarea)” se înțelege împiedicarea victimei de a se deplasa conform voinței sale, de a-și alege liber locul aflării, de a comunica cu alte persoane atunci și așa cum ea dorește, pe calea izolării victimei în locul aflării ei permanente sau provizorii, loc în care ea a ajuns benevol, fără a fi deplasată din alt loc. Pentru calificarea faptei în baza lit.c) alin.(1) art.135¹ CP RM, nu are importanță dacă privare de libertate fizică se face într-un ghetou, într-un lagăr de concentrare, la domiciliu sau într-un alt loc.

În sensul prevederii de la lit.c) alin.(1) art.135¹ CP RM, prin „reguli generale de drept internațional” trebuie de înțeles tratatele internaționale, dreptul internațional și principiile generale de drept. Aceste reguli se referă la dreptul persoanei de a nu fi deținută arbitrar și la dreptul acesteia la un proces echitabil.

Aplicarea răspunderii în conformitate cu lit.c) alin.(1) art.135¹ CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.166 și 308 CP RM.

La lit.d) alin.(1) art.135¹ CP RM se prevede răspunderea pentru torturarea unei persoane aflate sub paza făptuitorului sau asupra căreia acesta exercită controlul în orice alt mod, cauzându-i vătămări grave integrității corporale sau sănătății, dureri sau suferințe psihice ce depășesc consecințele sancțiunilor admise de dreptul internațional, săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

Potrivit lit.e) alin.2 art.7 al Statutului CPI, prin „tortură” se înțelege fapta de a cauza cu intenție durere sau suferințe acute, fizice sau mintale, unei persoane care se află sub paza sau controlul făptuitorului; înțelesul acestui termen nu se extinde la durerea sau suferințele rezultând exclusiv din sancțiuni legale, care sunt inerente acestor sancțiuni sau ocazionate de ele.

De asemenea, conform alin.(3) art.166¹ CP RM, tortură constituie orice faptă intenționată prin care se provoacă unei persoane o durere sau suferințe fizice sau psihice puternice cu scopul de a obține de la această persoană sau de la o persoană terță informații sau mărturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis ori este bănuită că l-a comis, de a o intimida sau de a exercita presiune asupra ei sau asupra unei terțe persoane, sau din orice alt motiv, bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau suferință este provocată de către o persoană publică sau de către o persoană care, *de facto*, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres sau tacit al unei asemenea persoane.

În comparație cu infracțiunea prevăzută la alin.(3) art.166¹ CP RM, cea specificată la lit.d) alin.(1) art.135¹ CP RM presupune anumite trăsături individualizante: 1) victimă poate fi doar persoana aflată sub paza făptuitorului sau asupra căreia acesta exercită controlul în orice alt mod. Se are în vedere că victima își execută pedeapsa cu închisoarea sau este deținută într-o altă formă, sau este altfel privată sever de libertate fizică. Nu are importanță dacă făptuitorul este sau nu un funcționar public, nici dacă face sau nu parte din personalul militar; 2) implică producerea fie a vătămarilor grave ale integrității corporale sau sănătății, fie a durerilor sau suferințelor psihice ce depășesc consecințele sancțiunilor admise de dreptul internațional; 3) este săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

Aplicarea răspunderii în baza lit.d) alin.(1) art.135¹ CP RM exclude calificarea suplimentară conform alin.(3) sau (4) art.166¹ CP RM.

Sub aspectul intensității, torturarea în sensul lit.d) alin.(1) art.135¹ CP RM depășește tratamentul inuman sau degradant, adică cauzarea intenționată a unei dureri sau a suferinței fizice ori psihice, care reprezintă tratament inuman ori degradant, de către o persoană publică sau de către o persoană care, *de facto*, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres ori tacit al unei asemenea persoane. De aceea, lit.d) alin.(1) art.135¹ CP RM nu se aplică în cazul tratamentului inuman sau degradant asupra unei persoane aflate sub paza făptuitorului sau asupra căreia acesta exercită controlul în orice alt mod, săvârșit în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

La lit.e) alin.(1) art.135¹ CP RM se stabilește răspunderea pentru violul, exploatarea sexuală, constrângerea la prostituție, detenția ilegală a unei femei rămase gravidă în mod forțat, în scopul modificării compoziției etnice a unei populații, sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală, săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

Noțiunea de viol trebuie înțeleasă așa cum aceasta este definită în art.171 CP RM. La rândul lor, noțiunile de exploatare sexuală și de constrângere la prostituție au înțelesul cunoscut din analiza infracțiunilor prevăzute la art.165 și 206 CP RM.

Sterilizarea forțată reprezintă una din formele de impunere de măsuri vizând împiedicarea nașterilor în cadrul unei populații. Ea presupune influențarea prin constrângere asupra corpului victimei, în vederea lipsiirii reversibile sau ireversibile (reușita intervenției de reversibilitate nu poate fi garantată) a acesteia de capacitatea de reproducere, cu păstrarea potenței sexuale și a apetitului sexual.

Înțelesul noțiunii „detenția ilegală a unei femei rămase gravidă în mod forțat, în scopul modificării compoziției etnice a unei populații” îl aflăm din lit.f) alin.2 art.7 al Statutului CPI: „Prin „graviditate forțată” se înțelege deținerea ilegală a unei femei însărcinate în mod forțat, cu intenția de a modifica compoziția etnică a unei populații sau de a comite alte violări grave ale dreptului internațional. Această definiție nu poate fi în niciun fel interpretată ca având o incidență asupra legilor naționale referitoare la graviditate”.

Din această definiție reiese că este irelevant dacă făptuitorului sau altcuiva i se datorează că victima a devenit gravidă. Important este ca făptuitorul să urmărească scopul de a modifica compoziția etnică a unei populații sau de a comite alte violări grave ale dreptului internațional.

În sensul lit.e) alin.(1) art.135¹ CP RM, prin „orice altă formă de violență sexuală” se are în vedere una dintre infracțiunile prevăzute la art.172-175¹ CP RM.

Aplicarea răspunderii conform lit.e) alin.(1) art.135¹ CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.165, 171, 172, 173, 174, 175, 175¹, 206 sau altora din Codul penal.

De asemenea, precizăm că prevederea de la lit.e) alin.(1) art.135¹ CP RM nu se extinde asupra acelor legislații interne care interzic avortul.

La lit.f) alin.(1) art.135¹ CP RM se prevede răspunderea pentru persecutarea unui grup sau a unei colectivități determinate, prin privare de drepturile fundamentale ale omului sau prin restrângerea exercitării acestor drepturi, pe motive de ordin politic, rasial, național, etnic, cultural, religios, sexual ori în funcție de alte criterii recunoscute ca inadmisibile în dreptul internațional, săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

La lit.g) alin.2 art.7 al Statutului CPI se explică: „Prin „persecuție” se înțelege denegarea cu intenție și grav de drepturi fundamentale cu violarea dreptului internațional, din motive legate de identitatea grupului sau colectivității care face obiectul acesteia”.

În cazul dat, victima infracțiunii este nu un individ oarecare, dar parte a unui grup sau a unei colectivități determinate. Așadar, în conștiința făptuitorului, grupul sau colectivitatea persecutată trebuie să fie identificabile în baza unor criterii obiective. Aceste criterii sunt prezentate exemplificativ în dispoziția de la lit.f) alin.(1) art.135¹ CP RM: „politic, rasial, național, etnic, cultural, religios, sexual ori... alte criterii recunoscute ca inadmisibile în dreptul internațional”.

La lit.g) alin.(1) art.135¹ CP RM se stabilește răspunderea pentru provocarea dispariției forțate a unei persoane, în scopul de a o sustrage de sub protecția legii, prin răpire, arestare sau deținere, la ordinul unui stat sau organizații politice ori cu autorizarea, sprijinul sau permisiunea acestora, urmate de refuzul de a admite că această persoană este privată de libertate sau de a furniza informații reale privind soarta care îi este rezervată ori locul unde se află, de îndată ce aceste informații au fost solicitate, săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

În conformitate cu lit.i) alin.2 art.7 al Statutului CPI, prin „dispariții forțate de persoane” se înțelege cazurile în care persoanele sunt arestate, deținute sau răpite de către un stat ori o organizație politică sau cu autorizarea, sprijinul ori asentimentul acestui stat sau al acestei organizații, care refuză apoi să admită că aceste persoane sunt private de libertate sau să dezvăluie soarta care le este rezervată ori locul unde se află, cu intenția de a le scoate de sub protecția legii pe o perioadă prelungită.

Aplicarea răspunderii potrivit lit.g) alin.(1) art.135¹ CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.164 sau 308 CP RM.

La lit.h) alin.(1) art.135¹ CP RM se prevede răspunderea pentru aplicarea practicilor de apartheid în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

La lit.h) alin.2 art.7 al Statutului CPI se arată: „Prin „crima de apartheid” se înțelege faptele inumane analoge celor vizate la alineatul 1, comise în cadrul unui regim instituționalizat de oprire sistematică și de dominare a unui grup rasial asupra oricărui alt grup rasial sau oricăror alte grupuri rasiale și cu intenția de a menține acest regim”.

În principal, însă nu exclusiv, infracțiunea prevăzută la lit.h) alin.(1) art.135¹ CP RM se poate exprima în segregarea rasială în domeniile de educație, de îngrijire medicală, de alegere a muncii etc.

La lit.i) alin.(1) art.135¹ CP RM se stabilește răspunderea pentru alte fapte inumane cu caracter similar ce cauzează cu intenție suferințe fizice sau psihice grave ori vătămări grave integrității corporale sau sănătății persoanei, săvârșite în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

Prevederea de la lit.i) alin.(1) art.135¹ CP RM este una „de rezervă” față de prevederile de la lit.a)-h) alin.(1) art.135¹ CP RM. Pentru a deosebi infracțiunea prevăzută la lit.i) alin.(1) art.135¹ CP RM de infracțiunile conexe, propunem următoarele criterii de particularizare a acesteia: 1) ea se exprimă în alte fapte inumane (altele decât cele specificate la lit.a)-h) alin.(1) art.135¹ CP RM), având totuși un caracter similar cu infracțiunile prevăzute la lit.a)-h) alin.(1) art.135¹ CP RM; 2) ea cauzează cu intenție suferințe fizice sau psihice grave ori vătămări grave integrității corporale sau sănătății persoanei; 3) ea este săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

La lit.a) alin.(2) art.135¹ CP RM se prevede răspunderea pentru omorul uneia sau mai multor persoane, săvârșit în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

Lit.a) alin.(2) art.135¹ CP RM este o normă specială în raport cu art.145 CP RM. Aplicarea răspunderii conform lit.a) alin.(2) art.135¹ CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.145 CP RM.

La lit.b) alin.(2) art.135¹ CP RM se stabilește răspunderea pentru supunerea unei populații sau părți a acesteia, în scopul de a o distruge în tot sau în parte, la condiții de viață menite să determine distrugerea fizică a acesteia, săvârșită în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac.

În corespundere cu lit.b) alin.2 art.7 al Statutului CPI, prin „exterminare” se înțelege îndeosebi fapta de a impune cu intenție condiții de viață, cum ar fi privarea de acces la hrană și la medicamente, cu scopul de a antrena distrugerea unei părți a populației.

O altă precizare privind natura juridică a infracțiunii specificate la lit.b) alin.(2) art.135¹ CP RM o găsim în Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013: „În ceea ce privește fapta prevăzută la lit.b) alin.(2) art.135¹ CP RM, la o primă analiză, aceasta pare a se suprapune cu conținutul infracțiunii de genocid. Însă, concursul de norme este unul aparent, căci – deși, sub aspectul laturii obiective, cele două infracțiuni sunt asemănătoare – conduita incriminată în ipoteza genocidului privește doar anumite grupuri, individualizate pe baza unor criterii expres prevăzute (rasial, etnic, religios etc.). În schimb, în cazul infracțiunilor contra umanității, grupurile vor fi individualizate pe baza unor criterii politice sau sociale”.

3. Prin Legea nr.64/2013 s-a stabilit ca art.137 CP RM să aibă următorul cuprins:

„**Articolul 137. Infracțiuni de război împotriva persoanelor**

(1) Săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu caracter internațional, a uneia dintre următoarele fapte:

a) constrângerea, prin violență sau amenințare, a uneia sau mai multor persoane prevăzute la lit.a) art.127¹ la înrolare în forțele armate inamice;

b) constrângerea cetățenilor părții inamice să ia parte la operațiunile militare îndreptate împotriva țării lor, chiar dacă ei erau înrolați în forțele armate ale acestei părți inamice înainte de începerea conflictului armat;

c) menținerea ilegală în detenție sau întârzierea nejustificată a repatrierii uneia sau mai multor persoane prevăzute la lit.a) art.127¹;

d) transferarea, în mod direct sau indirect, de către un agent al părții ocupante, a unei părți a populației civile căreia el îi aparține, în teritoriul ocupat, deportarea sau transferarea de către acesta în interiorul sau în afara teritoriului ocupat a întregii populații civile din acest teritoriu sau a unei părți a acesteia se pedepsește cu închisoare de la 3 la 10 ani.

(2) Expunerea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unei persoane protejate de dreptul internațional umanitar la un pericol de moarte sau de vătămare gravă a sănătății prin:

a) efectuarea experiențelor de orice fel, care nu sunt determinate de un tratament medical, terapeutic, spitalicesc, cu privire la care persoana nu a consimțit în mod voluntar, expres și prealabil și care nu sunt efectuate în interesul acesteia;

b) prelevarea de țesuturi sau organe în scopul transplantului, cu excepția prelevării de sânge sau piele efectuate în scop terapeutic în conformitate cu principiile medicale general recunoscute și cu consimțământul voluntar, expres și prealabil al persoanei;

c) supunerea la metode de tratament nerecunoscute medical, fără ca acestea să fie necesare pentru sănătatea persoanei și fără ca ea să fi consimțit în mod voluntar, expres și prealabil,

se pedepsește cu închisoare de la 8 la 12 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 3 la 5 ani.

(3) Săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar a uneia dintre următoarele fapte:

a) cauzarea cu intenție de suferințe fizice sau psihice grave ori vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății;

b) aplicarea torturii sau supunerea la tratamente inumane ori degradante, precum și mutilarea;

c) violul, exploatarea sexuală, constrângerea la prostituție, detenția ilegală a unei femei rămase gravidă în mod forțat, în scopul modificării compoziției etnice a unei populații, sterilizarea forțată sau orice altă acțiune violentă cu caracter sexual;

d) luarea de ostatici;

e) deportarea sau transferarea forțată, cu încălcarea regulilor generale de drept internațional, a unor persoane aflate în mod legal pe teritoriul unde are loc conflictul armat;

f) recrutarea și încorporarea copiilor care nu au împlinit vârsta de 18 ani în forțele armate naționale, precum și determinarea acestora, prin orice mijloace, să participe activ la operațiuni militare;

g) privarea de dreptul de a fi judecată de către o instanță legal constituită și imparțială, pronunțarea condamnării sau executarea acesteia fără respectarea unei proceduri legale și imparțiale, care să ofere garanțiile impuse de dreptul internațional,

se pedepsește cu închisoare de la 10 la 20 de ani.

(4) Săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a omorului uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar

se pedepsește cu închisoare de la 15 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață.”

Prin aceeași lege, după art.137 CP RM, au fost introduse art.137¹-137⁴ CP RM cu următorul cuprins:

„**Articolul 137¹**. *Infrațiuni de război împotriva proprietății și altor drepturi*

(1) Săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a uneia dintre următoarele fapte:

a) distrugerea, însușirea sau confiscarea de bunuri ale părții inamice, cu încălcarea dreptului internațional și fără ca aceasta să fie justificată de necesitățile militare;

b) jefuirea unei localități, inclusiv a celei luate cu asalt

se pedepsește cu închisoare de la 3 la 10 ani.

(2) Declararea, în cadrul unui conflict armat cu caracter internațional, ca fiind stinse, suspendate sau inadmisibile în justiție drepturile și acțiunile unuia sau mai multor cetățeni ai părții inamice

se pedepsește cu închisoare de la 5 la 10 ani.

(3) Jefuirea pe câmpul de luptă a morților sau a răniților săvârșită în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional

se pedepsește cu închisoare de la 8 la 15 ani”.

De asemenea, prin Legea nr.64/2013, după art.127 CP RM a fost introdus art.127¹ CP RM cu următorul cuprins:

„**Articolul 127¹**. *Persoana protejată de dreptul internațional umanitar*

Prin persoană protejată de dreptul internațional umanitar se înțelege:

a) într-un conflict armat cu caracter internațional: orice persoană protejată în sensul Convențiilor de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor de război și al Protocolului adițional I din 8 iunie 1977 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale, în special bolnavii, răniții, naufragiații, prizonierii de război și persoanele civile;

b) într-un conflict armat fără caracter internațional: orice persoană protejată în sensul art.3 comun al Convențiilor de la Geneva din 12 august 1949 și în sensul Protocolului adițional II din 8 iunie 1977 privind protecția victimelor conflictelor armate fără caracter internațional (bolnavii, răniții, naufragiații, persoanele care nu participă direct la operațiunile militare și care se găsesc sub puterea părții inamice);

c) într-un conflict armat cu sau fără caracter internațional: membrii forțelor armate și combatanții părții inamice care au depus armele sau care, din orice altă cauză, nu se mai pot apăra și care nu se află sub puterea părții inamice.”

Nu în ultimul rând, prin aceeași lege, art.389-391 CP RM au fost abrogate.

Amintim că, până la intrarea în vigoare a legii sus-menționate, art.137, 389-391 CP RM aveau următorul cuprins:

„**Articolul 137**. *Tratamente inumane*

(1) Supunerea, prin orice metode, la tortură sau tratamente inumane pentru a cauza în mod intenționat mari suferințe sau vătămări grave integrității corporale sau sănătății răniților, bolnavilor, prizonierilor, persoanelor civile, membrilor personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii și al organizațiilor asimilate acesteia, naufragiaților, precum și oricărei alte persoane căzute sub puterea adversarului, ori supunerea acestora la experiențe medicale, biologice sau științifice care nu sunt justificate de un tratament medical în interesul lor

se pedepsește cu închisoare de la 8 la 15 ani.

(2) Săvârșirea față de persoanele indicate la alin.(1) a uneia dintre următoarele fapte:

a) constrângerea de a îndeplini serviciul militar în forțele armate ale adversarului;

b) luarea de ostatici;

c) deportarea;

d) dislocarea sau lipsirea de libertate fără temei legal;

e) condamnarea de către o instanță de judecată constituită în mod ilegal fără judecată prealabilă și fără respectarea garanțiilor juridice fundamentale prevăzute de lege

se pedepsește cu închisoare de la 12 la 20 de ani.

(3) Torturarea, mutilarea, exterminarea sau executarea fără o judecată legală a persoanelor menționate la alin.(1)

se pedepsește cu închisoare de la 16 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață”;

„**Articolul 389.** Jefuirea celor căzuți pe câmpul de luptă

Jefuirea celor căzuți pe câmpul de luptă

se pedepsește cu închisoare de la 16 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață”;

„**Articolul 390.** Actele de violență asupra populației din zona operațiilor militare

Tâlhăria, actele de violență, nimicirea sau luarea ilegală de bunuri sub pretextul necesităților de război, săvârșite față de populația din zona operațiilor militare

se pedepsește cu închisoare de la 16 la 25 de ani sau cu detențiune pe viață”;

„**Articolul 391.** Încălcarea gravă a dreptului internațional umanitar în timpul conflictelor militare

Încălcarea gravă a dreptului internațional umanitar în timpul conflictelor militare internaționale sau interne, soldată cu urmări grave,

se pedepsește cu închisoare de la 16 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață”.

Analiza comparativă a textului reglementărilor penale relevante de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013 și a textului reglementărilor penale relevante de după intrarea în vigoare a legii în cauză ne permite să remarcăm următoarele remanieri:

a) în mare parte, se poate susține că art.137 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013 ar fi prototipul art.137 CP RM în varianta de după intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013.

Modificările operate la art.137 CP RM demonstrează intenția de compatibilizare mai pronunțată a acestuia cu reglementările internaționale în materie. Drept confirmare, în Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se explică: „În Capitolul I din Partea Specială a Codului penal există doar câteva prevederi care se încadrează în categoria crimelor de război (de exemplu, art.137 CP RM). Totuși, toate aceste prevederi reprezintă nu altceva decât o încercare de incriminare globală a încălcărilor grave ale dreptului internațional umanitar în doar câteva articole... Lista acțiunilor incriminate de prevederile sus-menționate nu corespunde nici pe departe cu lista încălcărilor grave prevăzută de Convențiile de la Geneva și de protocoalele adiționale la acestea, nici cu cea a crimelor de război prevăzute de art.8 al Statutului CPI”.

Într-adevăr, stabilirea la art.137 CP RM a răspunderii pentru faptele reunite sub denumirea marginală de infracțiuni de război împotriva persoanelor este urmarea ratificării de către Republica Moldova a celor patru Convenții de la Geneva. În acord cu art.3 din toate aceste convenții, sunt și rămân prohibite, oricând și oriunde, cu privire la persoanele căzute sub puterea adversarului: a) atingerile aduse vieții și integrității corporale, mai ales omorul sub toate formele, mutilările, cruzimile, torturile și chinurile; b) luările de ostatici; c) atingerile aduse demnității persoanelor, mai ales tratamentele umilitoare și înjositoare; d) condamnările pronunțate și execuțiile efectuate fără o judecată prealabilă, dată de un tribunal constituit în mod regulat, însoțită de garanții judiciare recunoscute ca indispensabile de către popoarele civilizate.

De asemenea, potrivit art.4 al Protocolului II adițional la Convențiile de la Geneva, toate persoanele care nu participă în mod direct la ostilități sau care nu mai participă la acestea, indiferent că sunt sau nu private de libertate, au dreptul să le fie respectată persoana lor. Ele vor fi tratate cu umanitate în toate împrejurările, fără nicio diferențiere cu caracter nefavorabil. Este interzis să se ordone să nu mai fie supraviețuitori. Fără încălcarea caracterului general al dispozițiilor precedente, următoarele acte cu privire la persoanele care nu participă în mod direct la ostilități sau care nu mai participă la acestea, indiferent că sunt sau nu private de libertate, sunt și vor fi interzise în orice timp și loc: a) atentatele împotriva vieții, sănătății și integrității fizice și morale a persoanelor, în special omuciderea și actele de cruzime ca tortura, mutilările sau orice formă de pedeapsă corporală; b) pedepsele colective; c) luarea de ostatici etc.

Se poate susține că, sub imperiul legii penale în vigoare, în cea mai mare parte, prevederile cuprinse în art.137 CP RM sunt conforme cu dispozițiile cuprinse în instrumentele internaționale sus-menționate și în alte reglementări juridice internaționale adoptate cu privire la protejarea anumitor categorii de persoane pe timpul conflictului armat sau al acțiunilor militare;

b) o primă modificare se referă la desemnarea victimei infracțiunilor specificate la art.137 CP RM, după caz, prin sintagma „persoana prevăzută la lit.a) art.127¹” sau prin sintagma „persoana protejată de dreptul internațional umanitar”^{*}.

În acest mod, s-a renunțat la locuțiunea greoaie „răniți, bolnavi, prizonieri, persoanele civile, membrii personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii și al organizațiilor asimilate acestora, naufragiați, precum și oricare alte persoane căzute sub puterea adversarului”, care a fost utilizată în art.137 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013.

În plus, caracteristicile victimei unei sau altei infracțiuni prevăzute la art.137 CP RM au fost adaptate în funcție de lipsa sau prezența caracterului internațional al conflictului armat. Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, nu s-a făcut nici o distincție între conflictul armat cu caracter internațional și conflictul armat fără caracter internațional, în al cărui context erau comise încălcările grave ale dreptului internațional umanitar;

c) la *lit.a) alin.(1) art.137 CP RM* se stabilește răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu caracter internațional, a faptei de constrângere, prin violență sau amenințare, a uneia sau mai multor persoane prevăzute la lit.a) art.127¹ CP RM la înrolare în forțele armate inamice.

Pentru comparație, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la lit.a) alin.(2) art.137 CP RM se prevedea răspunderea pentru săvârșirea față de persoanele indicate la alin.(1) art.137 CP RM a faptei de constrângere la îndeplinirea serviciului militar în forțele armate ale adversarului.

Astfel, conform legii penale în vigoare: 1) constrângerea vizează nu îndeplinirea serviciului militar în forțele armate ale adversarului, dar înrolarea în forțele armate inamice; 2) constrângerea poate adopta nu oricare natură, ea putându-se concretiza numai în violență sau în amenințare;

d) la *lit.b) alin.(1) art.137 CP RM* se prevede răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu caracter internațional, a faptei de constrângere a cetățenilor părții inamice să ia parte la operațiunile militare îndreptate împotriva țării lor, chiar dacă ei erau înrolați în forțele armate ale acestei părți inamice înainte de începerea conflictului armat.

Deosebiri dintre infracțiunea specificată la lit.a) alin.(1) art.137 CP RM și cea prevăzută la lit.b) alin.(1) art.137 CP RM constau în următoarele: 1) în cazul primei infracțiuni, constrângerea vizează înrolarea uneia sau mai multor persoane prevăzute la lit.a) art.127¹ CP RM în forțele armate inamice; în cazul celei de-a doua infracțiuni, constrângerea vizează participarea cetățenilor părții inamice la operațiunile militare îndreptate împotriva țării lor; 2) în cazul primei infracțiuni, situația-premisă o constituie întotdeauna faptul că numele victimei nu figurează pe rolul, în registrul, în efectivul forțelor armate inamice; în cazul celei de-a doua infracțiuni, este posibil ca, înainte de comiterea infracțiunii, numele victimei să figureze pe rolul, în registrul, în efectivul forțelor armate inamice.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Lit.a) și b) alin.(1) art.137 CP RM transpun în legislația penală națională prevederile art.51 din Convenția a IV-a de la Geneva, ale art.49-57 din Convenția a III-a de la Geneva, precum și ale lit.h) art.23 din Anexa la Convenția a IV-a de la Haga din 1907 referitoare la legile și obiceiurile războiului terestru [3], care interzic constrângerea persoanelor protejate să servească în forțele sale armate sau auxiliare. Nu în ultimul rând, este vorba și de art.130 din Convenția a III-a de la Geneva și de art.147 din Convenția a IV-a de la Geneva (care raportează aceste acțiuni la categoria de infracțiuni de război), precum și de pct.(v) lit.a) și de pct.(xv) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI”;

e) la *lit.c) alin.(1) art.137 CP RM* se stabilește răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu caracter internațional, a faptei de menținere ilegală în detenție sau întârziere nejustificată a repatrierii uneia sau mai multor persoane prevăzute la lit.a) art.127¹ CP RM.

Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, în art.137 CP RM nu a existat o prevedere analoagă. În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se arată: „Lit.c) alin.(1) art.137 CP RM își are corespondentul în dispozițiile de la lit.b) alin.4 art.85 al Protocolului I adițional la Convențiile de la Geneva, precum și de la pct.(vii) lit.a) alin.2 art.8 din Statutul CPI, care consideră „detenția ilegală” crimă de război. Este necesar să se precizeze că art.3 comun al Convențiilor de la Geneva, precum și Protocoalele adi-

* În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se menționează: „Oportunitatea completării Codului penal cu art.127¹ derivă nemijlocit din necesitatea asigurării unei interpretări uniforme a noțiunii de persoană protejată de dreptul internațional umanitar, utilizată pe larg în modificările propuse la Codul penal (art.137, 137³)”.

ționale I și II la aceste convenții solicită aplicarea unui tratament uman față de toate persoanele care nu mai participă la ostilități, lipsirea de libertate fără temei legal a acestora fiind incompatibilă cu această cerință”.

Este cazul de precizat că aplicarea răspunderii în corespundere cu lit.c) alin.(1) art.137 CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.166 CP RM;

f) la *lit.d) alin.(1) art.137 CP RM* se prevede răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu caracter internațional, a faptei de transferare, în mod direct sau indirect, de către un agent al părții ocupante, a unei părți a populației civile căreia el îi aparține, în teritoriul ocupat, deportarea sau transferarea de către acesta în interiorul sau în afara teritoriului ocupat a întregii populații civile din acest teritoriu sau a unei părți a acesteia.

De menționat că, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la lit.c) alin.(2) art.137 CP RM se stabilea răspunderea pentru deportarea răniților, a bolnavilor, a prizonierilor, a persoanelor civile, a membrilor personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii și al organizațiilor asimilate acesteia, a naufragaților, sau a oricărei alte persoane căzute sub puterea adversarului; la lit.d) alin.(2) art.137 CP RM era incriminată, printre altele, fapta de dislocare a răniților, a bolnavilor, a prizonierilor, a persoanelor civile, a membrilor personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii ori al organizațiilor asimilate acesteia, a naufragaților, sau a oricărei alte persoane căzute sub puterea adversarului.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Prevederea de la lit.d) alin.(1) art.137 CP RM stabilește răspunderea doar pentru prima categorie de infracțiuni de război reglementate de lit.a) alin.4 art.85 al Protocolului I adițional la Convențiile de la Geneva, precum și de pct.(viii) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI. Astfel, vor cădea sub incidența acestei prevederi transferul direct sau indirect de către puterea ocupantă al unei părți a populației sale civile pe teritoriul ocupat, ori deportările sau transferul populației sau a unei părți a acesteia în cadrul ori în afara teritoriului ocupat. Totuși, deportările sau transferul populației sau al unei părți a acesteia în cadrul ori în afara teritoriului ocupat vor fi considerate legale în momentul în care acestea sunt justificate de necesitatea asigurării securității populației sau de anumite necesități militare”;

g) la *lit.a) alin.(2) art.137 CP RM* se stabilește răspunderea pentru expunerea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unei persoane protejate de dreptul internațional umanitar la un pericol de moarte sau de vătămare gravă a sănătății prin efectuarea experiențelor de orice fel, care nu sunt determinate de un tratament medical, terapeutic, spitalicesc, cu privire la care persoana nu a consimțit în mod voluntar, expres și prealabil și care nu sunt efectuate în interesul acesteia.

Amintim că, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la alin.(1) art.137 CP RM se prevedea răspunderea, printre altele, pentru supunerea răniților, a bolnavilor, a prizonierilor, a persoanelor civile, a membrilor personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii ori al organizațiilor asimilate acesteia, a naufragaților, sau a oricărei alte persoane căzute sub puterea adversarului la experiențe medicale, biologice sau științifice care nu sunt justificate de un tratament medical în interesul lor;

h) la *lit.b) alin.(2) art.137 CP RM* se prevede răspunderea pentru expunerea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unei persoane protejate de dreptul internațional umanitar la un pericol de moarte sau de vătămare gravă a sănătății prin prelevarea de țesuturi sau organe în scopul transplantului, cu excepția prelevării de sânge sau piele efectuate în scop terapeutic în conformitate cu principiile medicale general recunoscute și cu consimțământul voluntar, expres și prealabil al persoanei.

Această dispoziție din legea penală în vigoare nu-și găsește un corespondent în art.137 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013.

Aplicarea răspunderii conform lit.b) alin.(2) art.137 CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.158 CP RM;

i) la *lit.c) alin.(2) art.137 CP RM* se prevede răspunderea pentru expunerea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unei persoane protejate de dreptul internațional umanitar la un pericol de moarte sau de vătămare gravă a sănătății prin supunerea la metode de tratament nerecunoscute medical, fără ca acestea să fie necesare pentru sănătatea persoanei și fără ca ea să fi consimțit în mod voluntar, expres și prealabil.

Nici această dispoziție din legea penală în vigoare nu-și găsește un corespondent în art.137 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013.

Referitor la toate cele trei infracțiuni specificate la alin.(2) art.137 CP RM, în Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se menționează: „La alin.(2) art.137 CP RM se incriminează

supunerea unei persoane protejate la mutilări, experiențe medicale, biologice sau științifice care nu sunt justificate de un tratament medical, dispensar sau spitalicesc, nici efectuate în interesul acestei persoane și care pot atrage moartea acesteia sau îi pune grav sănătatea în pericol, fapte considerate infracțiuni de război potrivit pct.(ii) lit.a), pct.(x) lit.b) și pct.(i) și (xi) lit.c) art.8 al Statutului CPI, de art.3 comun al Convențiilor de la Geneva, de art.50 din Convenția I de la Geneva, de art.51 din Convenția a II-a de la Geneva, de art.13 și 140 din Convenția a III-a de la Geneva, de art.32 și 147 din Convenția a IV-a de la Geneva, de lit.a) alin.2 art.11 și pct.(iv) lit.a) alin.2 art.75 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, precum și de lit.a) alin.2 art.4 din Protocolul II adițional la Convențiile de la Geneva.

Suplimentar, față de textul corespondent din Statutul CPI, ce face referire la experiențe medicale neconsimțite și nemotivate de un tratament medical. Alin.(2) art.137 CP RM detaliază aceste aspecte și adaugă elemente de protecție suplimentară a persoanei, și anume: prelevarea de țesuturi sau organe (lit.b)); supunerea la metode de tratament nerecunoscute medical (lit.c)). Aceste elemente sunt preluate din lit.b) și c) alin.(2) art.11 al Protocolului I adițional la Convențiile de la Geneva. Deși acesta se referă doar la protecția victimelor conflictelor armate internaționale, în considerarea evoluției dreptului internațional cutumiar, sfera protecției s-a extins asupra victimelor conflictelor armate fără caracter internațional, aspect recepționat din prevederile Statutului CPI (pct.(xi) lit.e) alin.2 art.8”;

j) la *lit.a) alin.(3) art.137 CP RM* se stabilește răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar a faptei de cauzare cu intenție de suferințe fizice sau psihice grave ori vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății.

Este de menționat că, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la alin.(1) art.137 CP RM, era incriminată, printre altele, fapta de supunere, prin orice metode, la tortură sau tratamente inumane pentru a cauza în mod intenționat mari suferințe sau vătămări grave integrității corporale sau sănătății răniților, bolnavilor, prizonierilor, persoanelor civile, membrilor personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii și al organizațiilor asimilate acesteia, naufragiaților, precum și oricărei alte persoane căzute sub puterea adversarului. Într-o anumită măsură, această faptă poate fi considerată prototip al infracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(3) art.137 CP RM.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se explică: „Textul alin.(3) art.137 CP RM se referă la acele fapte care sunt prevăzute de art.3 comun al Convențiilor de la Geneva și care sunt interzise de alin.2 art.8 al Statutului CPI. În mod firesc, persoana protejată nu mai este acum prizonierul de război sau populația civilă, ci persoana protejată de dreptul internațional umanitar conform lit.a)-c) 127¹ CP RM.

În mod particular, prevederile de la lit.a) alin.(3) art.137 CP RM își găsesc corespondentul în pct.(iii) lit.a) alin.2 art.8 al Statutului de la Roma (care incriminează fapta de a cauza cu intenție suferințe mari sau de a vătăma grav integritatea fizică sau sănătatea), precum și în art.3 comun din Convențiile de la Geneva (care interzice atingerile aduse vieții și integrității corporale). De asemenea, cauzarea de suferințe mari sau vătămarea gravă a integrității fizice sau sănătății este interzisă de alte prevederi concrete ale art.13 din Convenția a III-a de la Geneva și ale art.32 din Convenția a IV-a de la Geneva. Mai mult, interdicția vătămării integrității fizice și corporale este de fapt o garanție fundamentală stabilită de normele dreptului internațional umanitar pentru persoanele civile și persoanele care nu mai iau parte la ostilități, fiind prevăzută de alin.2 art.75 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, precum și de alin.2 art.4 din Protocolul II adițional la Convențiile de la Geneva”.

Aplicarea răspunderii în conformitate cu lit.a) alin.(3) art.137 CP RM (atunci când infracțiunea corespunzătoare se concretizează în săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar a faptei de vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății) exclude calificarea suplimentară în baza art.151 CP RM;

k) la *lit.b) alin.(3) art.137 CP RM* se prevede răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar a faptei de aplicare a torturii sau de supunere la tratamente inumane ori degradante, precum și mutilare.

Așa cum am consemnat *supra*, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la alin.(1) art.137 CP RM era incriminată, printre altele, fapta de supunere, prin orice metode, la tortură sau la tratamente inumane pentru a cauza în mod intenționat mari suferințe sau vătămări grave integrității corporale sau sănătății răniți-

lor, bolnavilor, prizonierilor, persoanelor civile, membrilor personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii și al organizațiilor asimilate acesteia, naufragaților, precum și oricărei alte persoane căzute sub puterea adversarului. Cu anumite rezerve, această faptă poate fi considerată prototip al infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(3) art.137 CP RM.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Textul lit.b) alin.(3) art.137 CP RM se inspiră din prevederile pct.(ii) lit.a), pct.(xxi) lit.b) și pct.(i) lit.c) alin.2 art.8 al Statutului CPI, ale alin.2 art.12 din Convenția I de la Geneva, ale alin.2 art.12 din Convenția a II-a de la Geneva, ale alin.4 art.17, alin.3 art.87 și art.89 din Convenția a III-a de la Geneva, ale art.32 din Convenția a IV-a de la Geneva, ale alin.2 art.75 și alin.2 art.4 din Protocoalele I și II adiționale la Convențiile de la Geneva, care incriminează tortura, tratamentele cu cruzime, tratamentele degradante, precum și atingerile aduse demnității persoanelor, în timpul unui conflict cu sau fără caracter internațional”.

Aplicarea răspunderii în conformitate cu lit.b) alin.(3) art.137 CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.166¹ CP RM;

l) la lit.c) alin.(3) art.137 CP RM se stabilește răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar a faptei de viol, exploatare sexuală, constrângere la prostituție, detenție ilegală a unei femei rămase gravidă în mod forțat, în scopul modificării compoziției etnice a unei populații, sterilizare forțată sau orice altă acțiune violentă cu caracter sexual.

Deosebirea acestei infracțiuni de cea specificată la lit.e) alin.(1) art.135¹ CP RM constă în circumstanțele săvârșirii faptei, precum și în trăsăturile individualizante ale victimei: în ipoteza infracțiunii prevăzute la lit.e) alin.(1) art.135¹ CP RM, aceasta este comisă în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac; în contrast, în situația infracțiunii specificate la lit.c) alin.(3) art.137 CP RM, aceasta este săvârșită în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se menționează: „Lit.c) alin.(3) art.137 CP RM reproduce prevederile pct.(xxii) lit.b) și pct.(vi) lit.c) alin.2 art.8 din Statutul CPI, care consideră drept infracțiune de război „violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată ..., sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală constituind o violare gravă a art.3 comun din Convențiile de la Geneva”. Totuși, pentru asigurarea clarității prevederii legii penale, s-a recurs la reformularea unor sintagme folosite în Statutul CPI. Cu titlu de exemplu, poate fi amintită sintagma „orice altă formă de atentat la pudoare”, care a fost înlocuită cu o listă de fapte concrete”.

Aplicarea răspunderii conform lit.c) alin.(3) art.137 CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.165, 171, 172, 173, 174, 175, 175¹, 206 sau altora din Codul penal;

m) la lit.d) alin.(3) art.137 CP RM se prevede răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar a faptei de luare de ostatici.

Este cazul de consemnat că, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la lit.b) alin.(2) art.137 CP RM era incriminată fapta de luare de ostatici, săvârșită în privința răniților, bolnavilor, prizonierilor, persoanelor civile, membrilor personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii și al organizațiilor asimilate acesteia, naufragaților, precum și oricărei alte persoane căzute sub puterea adversarului.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Lit.d) alin.(3) art.137 CP RM transpune în legea penală prevederile pct.(viii) lit.a) și pct.(iii) lit.c) alin.2 art.8 din Statutul CPI, ale art.147 din Convenția a IV-a de la Geneva, ale lit.c) alin.2 art.75 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, precum și ale lit.c) alin.2 art.4 din Protocolul II adițional la Convențiile de la Geneva”.

Aplicarea răspunderii potrivit lit.d) alin.(3) art.137 CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.280 CP RM;

n) la lit.e) alin.(3) art.137 CP RM se prevede răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar a faptei de deportare sau transferare forțată, cu încălcarea regulilor generale de drept internațional, a unor persoane aflate în mod legal pe teritoriul unde are loc conflictul armat.

Deosebirea acestei infracțiuni de cea specificată la lit.b) alin.(1) art.135¹ CP RM constă în circumstanțele săvârșirii faptei, precum și în trăsăturile individualizante ale victimei: în ipoteza infracțiunii prevăzute la

lit.b) alin.(1) art.135¹ CP RM, aceasta este comisă în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac; în opoziție, în situația infracțiunii specificate la lit.e) alin.(3) art.137 CP RM, aceasta este săvârșită în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se explică: „Prevederile lit.e) alin.(3) art.137 CP RM își găsesc corespondentul în cuprinsul alin.(1) art.49 din Convenția a IV-a de la Geneva, în care se prevede că transferul forțat, în masă sau individual, precum și deportările de persoane protejate din teritoriul ocupat în teritoriul puterii ocupante sau în cel al oricărui alt stat, ocupat sau nu, sunt interzise, oricare ar fi motivul. Mai mult, în conformitate cu art.147 din Convenția a IV-a de la Geneva și cu lit.a) alin.4 art.85 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, sunt considerate încălcări grave deportarea sau transferul populației civile din teritoriul ocupat, dacă acest lucru nu este cerut de asigurarea securității populației sau dacă motive imperioase militare nu o cer; iar statele părți la Convențiile de la Geneva fiind obligate să stabilească sancțiuni penale pentru comiterea acestor încălcări. Interdicția de transfer al populației civile în cadrul conflictelor armate fără caracter internațional este reglementată de Protocolul II adițional la Convențiile de la Geneva. De asemenea, stabilirea în Codul penal în calitate de infracțiune de război împotriva persoanei a deportării sau transferării forțate, cu încălcarea regulilor de drept internațional, a unor persoane aflate în mod legal pe un anumit teritoriu, prin expulzarea acestora într-un alt stat sau un alt teritoriu ori prin folosirea altor măsuri de constrângere în timpul unui conflict cu sau fără caracter internațional, este generată și de necesitatea aducerii prevederilor Codului penal în conformitate cu pct.(vii) lit.a) și cu pct.(viii) lit.c) alin.2 art.8 din Statutul CPI”;

o) la *lit.f) alin.(3) art.137 CP RM* se prevede răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar a faptei de recrutare și încorporare a copiilor care nu au împlinit vârsta de 18 ani în forțele armate naționale, precum și determinare a acestora, prin orice mijloace, să participe activ la operațiuni militare.

O astfel de prevedere nu-și găsește corespondentul în art.137 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Redacția lit.f) alin.(3) art.137 CP RM asigură transpunerea în Codul penal a prevederilor pct.(xxvi) lit.b) și pct.(vii) lit.c) alin.2 art.8 din Statutul CPI, care stabilesc că reprezintă infracțiune de război fapta de recrutare și înrolare a copiilor cu vârstă mai mică de 15 ani în forțele armate naționale sau în grupări armate, ori de a-i face să participe activ la ostilități. Aceleași prevederi se regăsesc în art.77 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva și la lit.c) alin.3 art.4 din Protocolul II adițional la Convențiile de la Geneva. Totuși, prevederile incluse în proiect stabilesc o limită mai mare pentru vârsta copiilor care nu pot fi înrolați în forțele armate naționale sau în grupările armate, ori implicați activ în ostilități. Astfel, conform lit.f) alin.(3) art.137 CP RM, nu pot fi înrolați în forțele armate nu copiii cu vârstă mai mică de 15 ani, dar copiii cu vârstă mai mică de 18 ani. Această modificare are la bază angajamentele Republicii Moldova asumate prin ratificarea la 06.02.2004 a Protocolului facultativ la Convenția privind drepturile copilului, cu privire la implicarea copiilor în conflicte armate [8]”.

Aplicarea răspunderii conform lit.f) alin.(3) art.137 CP RM exclude calificarea suplimentară în baza lit.d) alin.(1) art.206 CP RM;

p) la *lit.g) alin.(3) art.137 CP RM* se stabilește răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, împotriva uneia sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar a faptei de privare de dreptul de a fi judecată de către o instanță legal constituită și imparțială, pronunțare a condamnării sau executare a acesteia fără respectarea unei proceduri legale și imparțiale, care să ofere garanțiile impuse de dreptul internațional.

Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la lit.e) alin.(2) art.137 CP RM era incriminată fapta de condamnare de către o instanță de judecată constituită în mod ilegal fără judecată prealabilă și fără respectarea garanțiilor juridice fundamentale prevăzute de lege, săvârșită în privința răniților, bolnavilor, prizonierilor, persoanelor civile, membrilor personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii și al organizațiilor asimilate acesteia, naufragiaților, precum și a oricărei alte persoane căzute sub puterea adversarului.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se arată: „La lit.g) alin.(3) art.137 CP RM sunt transpuse prevederile pct.(vi) lit.a) și ale pct.(iv) lit.c) alin.2 art.8 din Statutul CPI, ale alin.4 art.49 din Convenția I de la Geneva, ale alin.4 art.50 din Convenția a II-a de la Geneva, ale art.102-108 din Convenția a III-a de la Geneva, ale art.5 și art.66-75 din Convenția a IV-a de la Geneva, ale alin.4 art.75 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, precum și ale alin.2 art.6 din Protocolul II adițional la

Convențiile de la Geneva. De asemenea, art.3 din Convențiile de la Geneva interzice condamnările pronunțate și execuțiile efectuate fără o judecată prealabilă, dată de o instanță judecătorească constituită în mod regulat, însoțită de garanții judiciare recunoscute drept fiind indispensabile”;

q) la *alin.(4) art.137 CP RM* se prevede răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a omorului unei sau mai multor persoane protejate de dreptul internațional umanitar.

Amintim că, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la *alin.(3) art.137 CP RM* era incriminată, printre altele, fapta de exterminare a răniților, bolnavilor, prizonierilor, persoanelor civile, membrilor personalului sanitar civil sau al Crucii Roșii și al organizațiilor asimilate acesteia, naufragiaților, precum și a oricărei alte persoane căzute sub puterea adversarului. Cu anumite rezerve, această faptă poate fi considerată prototip al infracțiunii specificate la *alin.(4) art.137 CP RM*.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Prevederile *alin.(4) art.137 CP RM* incriminează omorul unei persoane protejate indiferent de mijloacele aplicate, ceea ce este conform prevederilor *pct.(i) lit.a)* și ale *pct.(i) lit.c) alin.2 art.8* din Statutul CPI, ale *art.3 comun* din Convențiile de la Geneva, ale *art.50* din Convenția I de la Geneva, ale *art.51* din Convenția a II-a de la Geneva, ale *art.130* din Convenția a III-a de la Geneva, ale *art.147* din Convenția a IV-a de la Geneva, ale *lit.a) alin.2 art.75* din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, precum și ale *lit.a) alin.2 art.4* din Protocolul II adițional la Convențiile de la Geneva”.

Aplicarea răspunderii conform *alin.(4) art.137 CP RM* exclude calificarea suplimentară în baza *art.145 CP RM*;

r) la *lit.a) alin.(1) art.137¹ CP RM* se stabilește răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a faptei de distrugere, însușire sau confiscare de bunuri ale părții inamice, cu încălcarea dreptului internațional și fără ca aceasta să fie justificată de necesitățile militare*.

Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la *art.390 CP RM*** era stabilită răspunderea, printre altele, pentru nimicirea sau luarea ilegală de bunuri sub pretextul necesităților de război, săvârșite față de populația din zona operațiilor militare. Prin legea dată *art.390 CP RM* a fost abrogat.

Distrugerea, însușirea sau confiscarea de bunuri ale părții inamice nu sunt interzise atunci când sunt justificate de necesitățile militare. În cazul în care nu sunt justificate de necesitățile militare, distrugerea, însușirea sau confiscarea de bunuri ale părții inamice sunt interzise în mod expres de *pct.(xvi) lit.b)* și de *pct.(v) lit.e) alin.2 art.8* al Statutului CPI.

Pe cale de consecință, în cazul distrugerii, însușirii sau confiscării de bunuri ale părții inamice, condiția obligatorie constă în existența pretextului comiterii acestor fapte în legătură cu necesitățile militare. Aceasta înseamnă că, în realitate, la momentul săvârșirii infracțiunii astfel de necesități lipsesc.

Nu poate fi aplicată *lit.a) alin.(1) art.137¹ CP RM* atunci când distrugerea, însușirea sau confiscarea de bunuri ale părții inamice sunt comise în vederea satisfacerii necesităților militare. Aceasta înseamnă că distrugerea, însușirea sau confiscarea de bunuri ale părții inamice sunt comise în scopul: a) soluționării problemelor materiale de orice natură, asigurării cu forță de muncă și cu clădiri, necesare forțelor destinate apărării

* Cât privește infracțiunile specificate la *art.137¹ CP RM*, din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „În cazul incriminării faptelor de război contra proprietății și altor drepturi (*art.137¹ CP RM*), au fost preluate prevederile *pct.(xii), (xiii) și (xvi) lit.b)* și ale *pct.(v), (x) și (xii) lit.e) alin.2 art.8* Statutul CPI, ale *alin.1 art.15, art.33-35 și art.50* din Convenția I de la Geneva, ale *alin.1 art.18 și art.51* din Convenția a II-a de la Geneva, ale *alin.2 art.16, art.57 și art.147* din Convenția a IV-a de la Geneva, ale *art.22-23, art.30, alin.1 art.34, alin.4-6 art.63 și art.67* din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, ale *lit.g) alin.1 art.4* și ale *art.8* din Protocolul II adițional la Convențiile de la Geneva, precum și ale Anexeii la Convenția a IV-a de la Haga din 1907 referitoare la legile și obiceiurile războiului terestru. Textul *art.137¹ CP RM* are ca obiectiv protecția dreptului de proprietate (*alin.(1)*), a actului de justiție (*alin.(2)*), precum și a respectului datorat morților sau răniților pe câmpul de luptă și protejării bunurilor acestora (*alin. (3)*)”.

** În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se arată: „În Codul Penal, în Capitolul XVIII „Infracțiuni militare”, sunt prevăzute unele fapte care întrunesc condițiile pentru a fi considerate infracțiuni de război: jefuirea celor căzuți pe câmpul de luptă (*art.389 CP RM*); actele de violență asupra populației din zona operațiilor militare (*art.390 CP RM*); încălcarea gravă a dreptului internațional umanitar în timpul conflictelor militare (*art.391 CP RM*); folosirea cu perfidie a emblemei Crucii Roșii ca element protector în timpul conflictului armat (*art.392 CP RM*). Dacă analizăm în parte fiecare din aceste infracțiuni, se poate constata că legiuitorul a recurs la reglementarea globală a infracțiunilor de război... Totuși, lista acțiunilor incriminate de articolele sus-menționate nu corespunde nici pe departe listei încălcărilor grave prevăzute de Convențiile de la Geneva și de protocoalele adiționale la acestea, nici cu cea a crimelor de război prevăzute de *art.8* al Statutului CPI”.

și autorităților administrației publice; b) creării de condiții pentru funcționarea stabilă a economiei naționale și a instituțiilor publice; c) asigurării cu încăperi pentru cazare, cu alimente și medicamente a sinistraților, refugiaților și a populației afectate de consecințele războiului etc.;

s) la *lit.b) alin.(1) art.137¹ CP RM* se prevede răspunderea pentru săvârșirea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a faptei de jefuire a unei localități, inclusiv a celei luate cu asalt.

Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, la art.390 CP RM erau incriminate, printre altele, tâlhăria sau actele de violență, săvârșite față de populația din zona operațiilor militare.

În sensul *lit.b) alin.(1) art.137¹ CP RM*, noțiunea de jefuire are conținutul pe care îl cunoaștem din analiza infracțiunilor prevăzute la art.186, 187 și 188 CP RM. Aplicarea *lit.b) alin.(1) art.137¹ CP RM* exclude calificarea suplimentară a celor săvârșite în baza acestor articole sau în baza art.105 din Codul contravențional.

Spre deosebire de însușirea sau confiscarea de bunuri ale părții inamice (în sensul *lit.a) alin.(1) art.137¹ CP RM*), fapta prevăzută la *lit.b) alin.(1) art.137¹ CP RM* poartă asupra unor bunuri din proprietatea privată, nu asupra unor bunuri din proprietatea publică;

t) la *alin.(2) art.137¹ CP RM* se stabilește răspunderea pentru declararea, în cadrul unui conflict armat cu caracter internațional, ca fiind stinse, suspendate sau inadmisibile în justiție drepturile și acțiunile unuia sau mai multor cetățeni ai părții inamice.

Se poate susține că, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, răspunderea pentru fapta în cauză era prevăzută la art.391 CP RM. Prin această legea art.391 CP RM a fost abrogat.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se menționează: „Săvârșirea faptei prevăzute la *alin.(2) art.137¹ CP RM* este posibilă doar în cadrul unui conflict armat cu caracter internațional, vizând resortisanții părții inamice. În aria de aplicare a normei în cauză intră orice măsură sau restricție legală cu caracter discriminatoriu privind exercitarea unui drept în justiție”.

Într-adevăr, sintagma „drepturile și acțiunile unuia sau mai multor cetățeni ai părții inamice”, utilizată la *alin.(2) art.137¹ CP RM*, se referă la dreptul de acces al cetățenilor părții inamice în instanțele de judecată. Tocmai o astfel de concluzie reiese din pct.(vi) *lit.a) alin.2 art.8* al Statutului CPI;

u) la *alin.(3) art.137¹ CP RM* se prevede răspunderea pentru jefuirea pe câmpul de luptă a morților sau a răniților săvârșită în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional.

Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, răspunderea pentru jefuirea celor căzuți pe câmpul de luptă era stabilită la art.389 CP RM. Prin legea respectivă art.389 CP RM a fost abrogat.

În sensul *alin.(3) art.137¹ CP RM*, prin „jefuire” se are în vedere sustragerea, adică luarea ilegală și gratuită a bunurilor care aparțin celor căzuți pe câmpul de luptă. Formele sustragerii, sub care se înfățișează jefuirea, sunt: furtul, jaful, tâlhăria. Aplicarea răspunderii în baza *alin.(3) art.137¹ CP RM* exclude calificarea suplimentară conform art.186-188 CP RM sau art.105 din Codul contravențional.

Însușirea (sustragerea) obiectelor care se află în mormântul de război sau pe el se califică nu în baza *alin.(3) art.137¹ CP RM*, dar conform art.222 CP RM. În acest caz, se sustrag obiectele aflate asupra cadavrului militarului înhumat, nu asupra cadavrului militarului rămas pe câmpul de luptă.

Bibliografie:

- BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal. Partea Specială*. Vol.I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p.65.
- Charter of the International Military Tribunal for the Far East // [http://www.maclester.edu/~tam/HIST194 % 20 War% 20Crimesdocuments/Nuremberg/Charter%20of%20the%20International%20Military%20Tribunal % 20 Far %20East.htm](http://www.maclester.edu/~tam/HIST194%20War%20Crimesdocuments/Nuremberg/Charter%20of%20the%20International%20Military%20Tribunal%20Far%20East.htm) (Accesat: 04.08.2013)
- Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907 // [http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp? documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788&action=openDocument](http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788&action=openDocument) (Accesat: 06.08.2013)
- Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 04.04.2013 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.115.
- Legea Republicii Moldova cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 02.03.2007 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.78-81.
- Notă informativă la proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului Penal al Republicii Moldova // http://www.justice.gov.md/public/files/file/Proiecte%20de%20acte%20normative%20remise%20spre%20coordonare/popa%20ludmila/Nota_informativa_statutul_de_la_Roma.doc (Accesat: 27.07.2013)
- Nuremberg Trial Proceedings. Vol.1. Charter of the International Military Tribunal // <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp#art6> (Accesat: 04.08.2013)

8. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict // <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPACCRC.aspx> (Accesat: 06.08.2013)
9. Rome Statute of the International Criminal Court // <http://untreaty.un.org/cod/icc/statute/romefra.htm> (Accesat: 27.07.2013)
10. Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, U.N. Doc. S/25704 at 36, annex (1993) and S/25704/Add.1 (1993), adopted by Security Council on 25 May 1993, U.N. Doc. S/RES/827 (1993) // <http://www1.umn.edu/humanrts/icty/statute.html> (Accesat: 04.08.2013)
11. Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, January 2010 // <http://www.unictr.org/Legal/StatuteoftheTribunal/tabid/94/Default.aspx> (Accesat: 04.08.2013)

Prezentat la 09.08.2013

**REFLECȚII ASUPRA UNORA DINTRE AMENDAMENTELE
OPERATE ÎN CODUL PENAL PRIN LEGEA nr.64/2013****Vitalie STATI, Liuba BRÎNZA***

Universitatea de Stat din Moldova

* Judecătoria sectorului Centru, mun. Chișinău

Scopul acestui studiu constă în investigarea unor modificări și completări operate prin Legea nr.64/2013, punându-se accentul pe reperatele conceptuale ale acestora. În special, au fost examinate modificările pe care le-au suportat art.130, 138, 303, 312 și 314 CP RM. De asemenea, au fost analizate particularitățile și efectele completării legii penale cu art.137²-137⁴ CP RM, precum și ale abrogării art.143, alin.(6) art.364 și a art.392 CP RM. Analiza conține multiple referiri la instrumentele internaționale în materie, precum și la Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013.

Cuvinte-cheie: *Legea nr.64/2013, Statutul CPI, Convențiile de la Geneva, mijloace interzise de purtare a războiului, metode interzise de purtare a războiului, semne distinctive de drept internațional umanitar, mercenar, darea sau executarea unui ordin vădit ilegal, neexercitarea sau exercitarea necorespunzătoare a controlului convenit, instanța de judecată națională ori internațională.*

REFLECTIONS ON SOME OF AMENDMENTS MADE IN THE PENAL CODE BY LAW no. 64/2013

The purpose of this study is to investigate the changes and additions made by Law nr.64/2013, with special attention on their conceptual items. In particular, there were examined the changes to art.130, 138, 303, 312 and 314 PC RM. Also, there were analyzed the peculiarities and the effects by filling out the penal law with art.137²-137⁴ PC RM, as well as the ones after the repeal of art.143, par.(6) art.364 and art.392 PC RM. The analysis contains multiple references to relevant international instruments and to the Explanatory part of the draft law underpinning the adoption of Law nr.64/2013.

Keywords: *Law nr.64/2013, the CPI Statute, the Geneva Conventions, the forbidden means of warfare, the forbidden methods of warfare, the hallmarks of the international humanitarian law, mercenary, the giving or execution of a clearly illegal order, the failure or the improper use of the rightful duties, the national or international court.*

La 04.04.2013 a fost adoptată Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal [3] (în continuare – Legea nr.64/2013). Amendamentele operate prin acest act legislativ se exprimă, *inter alia* în următoarele:

1) în Capitolul XIII „Înțelesul unor termeni sau expresii în prezentul Cod” al Părții Generale a Codului penal, art.130 „Mercenar” a fost supus unor modificări;

2) în Capitolul I „Infrațiuni contra păcii și securității omenirii, infrațiuni de război” al Părții Speciale a Codului penal a suportat modificări art.138 (având denumirea „Încălcarea dreptului umanitar internațional” până la modificare și, respectiv, denumirea „Darea sau executarea unui ordin vădit ilegal. Neexercitarea sau exercitarea necorespunzătoare a controlului convenit” după modificare);

3) același capitol al legii penale a fost completat cu articolele: 137² „Utilizarea de mijloace interzise de purtare a războiului”; 137³ „Utilizarea de metode interzise de purtare a războiului”; 137⁴ „Utilizarea fără drept a semnelor distinctive de drept internațional umanitar”;

4) în Capitolul I al Părții Speciale a Codului penal, art.143 „Aplicarea mijloacelor și metodelor interzise de ducere a războiului” a fost abrogat;

5) în Capitolul XIV „Infrațiuni contra justiției” al Părții Speciale a Codului penal, în art.303 „Amestecul în urmărirea justiției și în urmărirea penală”, la alin.(1), după cuvintele „instanțele de judecată” au fost introduse cuvintele „naționale sau internaționale”;

6) în același articol, la alin.(2), după cuvintele „organelor de urmărire penală” au fost introduse cuvintele „sau a personalului instanțelor de judecată internaționale”;

7) în același capitol al legii penale, la articolul 312 „Declarația mincinoasă, concluzia falsă sau traducerea incorectă”, dispoziția alin.(1) a fost completată în final cu sintagma „în instanța de judecată națională ori internațională”;

8) în Capitolul XIV al Părții Speciale a Codului penal, la art.314 „Determinarea la depunerea de declarații mincinoase, la formularea de concluzii false sau la efectuarea de traduceri incorecte”, dispoziția alin.(1) a fost

completată în final cu textul „în cadrul urmăririi penale ori judecării cauzei în instanța de judecată națională sau internațională”;

9) în Capitolul XVIII „Infrațiuni militare” al Părții Speciale a Codului penal, la art.364 „Neexecutarea intenționată a ordinului”, alin.(6) a fost abrogat;

10) în același capitol al legii penale a fost abrogat art.392 „Folosirea cu perfidie a emblemei Crucii Roșii ca element protector în timpul conflictului armat”.

În continuare, vor fi analizate aceste amendamente, punându-se accentul pe reperele conceptuale ale acestora. Celelalte amendamente operate prin Legea nr.64/2013 vor fi investigate în cadrul unui alt studiu.

1. Prin Legea nr.64/2013, art.143 CP RM a fost abrogat. Acest articol a avut următorul conținut:

„**Articolul 143.** *Aplicarea mijloacelor și metodelor interzise de ducere a războiului*

(1) *Aplicarea în cadrul conflictului armat sau al acțiunilor militare a mijloacelor și metodelor de ducere a războiului interzise de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte se pedepsește cu închisoare de la 12 la 20 de ani.*

(2) *Aplicarea armei de nimicire în masă interzise de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte*

se pedepsește cu închisoare de la 16 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață”.

Prin aceeași lege, Codul penal a fost completat cu următoarele două articole:

„**Articolul 137².** *Utilizarea de mijloace interzise de purtare a războiului*

Utilizarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a:

a) *otrăvii sau armelor otrăvitoare;*

b) *gazelor asfixiante, toxice sau asimilate și a oricăror lichide, materii sau procedee similare;*

c) *armelor, proiectilelor, materialelor de natură să cauzeze suferințe fizice inutile;*

d) *gloanțelor care se dilată sau se aplatizează cu ușurință în corpul uman, cum sunt gloanțele al căror înveliș dur nu acoperă în întregime mijlocul sau sunt perforate de tăieturi, se pedepsește cu închisoare de la 7 la 15 ani”;*

„**Articolul 137³.** *Utilizarea de metode interzise de purtare a războiului*

(1) *Rănirea unei persoane prevăzute la lit.c) art.127¹ sau rănirea prin recurgere la perfidie a unui membru al forțelor armate inamice sau a unui combatant al forțelor inamice, săvârșită în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional,*

se pedepsește cu închisoare de la 5 la 8 ani.

(2) *Declararea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, că nu va fi îndurare pentru învinși*

se pedepsește cu închisoare de la 7 la 12 ani.

(3) *Declanșarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unui atac:*

a) *împotriva populației civile sau a unor civili care nu participă direct la ostilități;*

b) *împotriva bunurilor cu caracter civil protejate de dreptul internațional umanitar, în special clădiri consacrate cultului religios, învățământului, artei, științei sau acțiunilor caritabile, împotriva monumentelor istorice, spitalelor și locurilor unde bolnavii sau răniții sunt adunați, precum și împotriva localităților, locuințelor sau construcțiilor care nu sunt apărute și care nu sunt folosite ca obiective militare;*

c) *împotriva personalului misiunii de ajutor umanitar sau de menținere a păcii, împotriva instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul acesteia conform Cartei Națiunilor Unite, cu condiția ca acestea să aibă dreptul la protecția pe care dreptul internațional umanitar o garantează civililor și bunurilor cu caracter civil;*

d) *împotriva clădirilor, materialului, unităților și mijloacelor de transport sanitar și a personalului care utilizează semnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva din 12 august 1949;*

e) *știind că acesta va cauza pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, răniri ale persoanelor civile, pagube bunurilor cu caracter civil sau daune extinse, de durată și grave, mediului înconjurător, care ar fi vădit disproportionat în raport cu ansamblul avantajului militar concret și direct așteptat,*

se pedepsește cu închisoare de la 8 la 15 ani.

(4) *Utilizarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a:*

a) *unor metode de luptă de natură să cauzeze suferințe fizice inutile;*

b) *înfometării intenționate a civililor prin privarea acestora de bunurile indispensabile supraviețuirii sau a împiedicării intenționate a acestora de a primi ajutoare, contrar dreptului internațional umanitar;*

c) unei persoane protejate de dreptul internațional umanitar pentru a evita ca anumite puncte, zone sau forțe militare să devină țintă a operațiunilor militare ale părții inamice se pedepsește cu închisoare de la 8 la 15 ani.

(5) Omorul uneia sau mai multor persoane prevăzute la lit.c) art.127¹, săvârșit prin recurgere la perfidie în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional se pedepsește cu închisoare de la 15 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață”.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Începând cu anul 1996 până în prezent, Republica Moldova a ratificat majoritatea convențiilor de drept internațional umanitar care au ca obiect interzicerea utilizării anumitor mijloace și metode de luptă. Codul penal conține o singură prevedere care se referă la aplicarea mijloacelor și metodelor interzise de ducere a războiului. Este vorba de art.143 CP RM, care într-un mod general incriminează aplicarea în cadrul conflictului armat sau al acțiunilor militare a mijloacelor și metodelor de război interzise de tratatele internaționale la care Republica Moldova. Această normă nu asigură pe deplin respectarea principiului previzibilității și clarității normei penale. Drept urmare, este evidentă necesitatea revizuirii acestei componente de infracțiune.

Reieșind din faptul că, potrivit instrumentelor internaționale în materie, utilizarea mijloacelor interzise de ducere a războiului și utilizarea metodelor interzise de ducere a războiului reprezintă crime de război distincte, este oportună stabilirea răspunderii pentru aceste două fapte în cadrul a două articole din Codul penal: art.137² „Utilizarea mijloacelor interzise de ducere a războiului”; art.137³ „Utilizarea metodelor interzise de ducere a războiului”.”

Cu referire nemijlocită la **art.137² CP RM**, menționăm că acesta se inspiră din prevederile pct.(xvii)-(xx) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI. Conform acestora, prin „crime de război” se înțelege: fapta de a utiliza otrăvă sau arme otrăvitoare (pct.(xvii) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI); fapta de a utiliza gaze asfixiante, toxice sau asimilate și orice lichide, materii sau procedee analoage (pct.(xviii) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI); fapta de a utiliza gloanțe care se dilată sau se aplatizează cu ușurință în corpul uman, cum sunt gloanțele al căror înveliș dur nu acoperă în întregime mijlocul sau sunt perforate de tăieturi (pct.(xix) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI); faptele de a folosi arme, proiectile, materiale și metode de luptă de natură să cauzeze daune de prisos sau suferințe inutile ori de a acționa fără discriminare cu violarea dreptului internațional al conflictelor armate, cu condiția ca aceste arme, proiectile, materiale și metode de luptă să facă obiectul unei interdicții generale și ca ele să fie înscrise într-o anexă a Statutului CPI, pe cale de amendament adoptat potrivit dispozițiilor art.121 și 123 ale statutului în cauză (pct.(xx) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI).

La concret, la *lit.a) art.137² CP RM* se stabilește răspunderea pentru utilizarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a otrăvii sau armelor otrăvitoare.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se explică: „Interdicția de utilizare a otrăvii sau a armelor otrăvitoare este aplicabilă și conflictelor fără caracter internațional, deoarece utilizarea unor astfel de arme constituie o gravă încălcare a dreptului internațional umanitar încă din 1907, din momentul încheierii Convenției de la Haga privind regulile și obiceiurile de purtare a războiului”.

În sensul *lit.a) art.137² CP RM*, prin „otrăvă sau arme otrăvitoare” trebuie de înțeles combinațiile chimice de înaltă toxicitate, având destinația vulnerării forței vii în timpul conflictului armat. În special, se au în vedere substanțele chimice toxice în accepțiunea Legii Republicii Moldova cu privire la implementarea Convenției privind interzicerea dezvoltării, producerii, stocării și folosirii armelor chimice și distrugerea acestora, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 05.11.2004 [4] (de exemplu, soman, tabun, iperită, lewisită, ricină, fosgen, clorcian etc.).

La *lit.b) art.137² CP RM* se prevede răspunderea pentru utilizarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a gazelor asfixiante, toxice sau asimilate și a oricăror lichide, materii sau procedee similare.

În legătură cu această dispoziție de incriminare, în Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se arată: „Extinderea domeniului de incidență al incriminării la conflictele armate fără caracter internațional este justificată atât de numeroasele acte normative existente la nivel internațional (privind interzicerea armelor biologice, chimice etc.) care incriminează fapta indiferent de caracterul conflictului, cât și de practica Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie, care a decis că interdicția utilizării armelor chimice este aplicabilă conflictelor armate cu sau fără caracter internațional”.

Precizăm că pct.(xviii) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI (care se referă la fapta de a utiliza gaze asfixiante, toxice sau asimilate și orice lichide, materii sau procedee analoge) se inspiră din textul Protocolului de la Geneva din 17.06.1925 cu privire la interzicerea folosirii pe timp de război a gazelor asfixiante, toxice sau similare și a mijloacelor bacteriologice [5]. Potrivit acestuia, întrebuintarea în război a gazelor asfixiante, toxice sau similare, precum și a tuturor lichidelor, materiilor sau procedurilor analoge este condamnată de opinia generală a lumii civilizate, iar interzicerea acestora urmează a fi extinsă asupra mijloacelor de război bacteriologice.

La *lit.c) art.137² CP RM* se stabilește răspunderea pentru utilizarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a armelor, proiectilelor, materialelor de natură să cauzeze suferințe fizice inutile.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Interdicția de utilizare a armelor, proiectilelor, materialelor de natură să cauzeze daune de prisos sau suferințe inutile sau care acționează fără discriminare cu încălcarea dreptului internațional umanitar este condiționată de prevederile alin.2 art.35, ale lit.a) alin.4 art.51 și ale art.55 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, ale Convenției asupra interzicerii sau limitării utilizării anumitor arme clasice care pot fi considerate ca producând efecte traumatizante excesive sau ca lovind fără discriminare, adoptată la Geneva la 10.10.1980 [11], ale Protocolului I la Convenția asupra interzicerii sau limitării utilizării anumitor arme clasice care pot fi considerate ca producând efecte traumatizante excesive sau ca lovind fără discriminare, referitor la schizele nelocalizate din 10.10.1980 [6], ale Protocolului II la Convenția asupra interzicerii sau limitării utilizării anumitor arme clasice care pot fi considerate ca producând efecte traumatizante excesive sau ca lovind fără discriminare, adoptat la Geneva la 10.10.1980 [7], ale Protocolului III la Convenția asupra interzicerii sau limitării utilizării anumitor arme clasice care pot fi considerate ca producând efecte traumatizante excesive sau ca lovind fără discriminare, privind interzicerea sau limitarea utilizării armelor incendiare, adoptat la Geneva la 10.10.1980 [8], ale Protocolului IV la Convenția asupra interzicerii sau limitării utilizării anumitor arme clasice care pot fi considerate ca producând efecte traumatizante excesive sau ca lovind fără discriminare, privind armele laser care produc orbirea, adoptat la Viena la 13.10.1995 [9], ale Protocolului V la Convenția asupra interzicerii sau limitării utilizării anumitor arme clasice care pot fi considerate ca producând efecte traumatizante excesive sau ca lovind fără discriminare, privind resturile explozive de război la Convenția asupra interzicerii sau limitării utilizării anumitor arme clasice care pot fi considerate ca producând efecte traumatizante excesive sau ca lovind fără discriminare, adoptat la Geneva la 28.11.2003 [10], ale Convenției cu privire la interzicerea perfecționării, stocării și utilizării armelor chimice și distrugerea acestora, adoptate la Paris la 13.01.1993 [1], precum și ale Convenției cu privire la interzicerea perfecționării, producerii și stocării armelor bacteriologice (biologice) sau a toxinelor și asupra distrugerii lor din 10.04.1972 [2]”.

Considerăm că, în sensul *lit.c) art.137² CP RM*, suferințele fizice inutile sunt suferințele – de ordin fizic sau psihic – care nu sunt inerente utilizării mijloacelor de purtare a războiului. În aceste condiții, armele, proiectilele, materialele utilizate sunt de natură să prelungească agonia victimei, să-i provoace un șoc traumatic sau hemoragic de o intensitate deosebită ori să presupună alte asemenea efecte.

La *lit.d) art.137² CP RM* se prevede răspunderea pentru utilizarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a gloanțelor care se dilată sau se aplatizează cu ușurință în corpul uman, cum sunt gloanțele al căror înveliș dur nu acoperă în întregime mijlocul sau sunt perforate de tăieturi.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se menționează: „Conform *lit.d) art.137² CP RM*, este interzisă utilizarea așa-numitelor gloanțe dum-dum. Ca și în cazul *lit.a) și b) art.137² CP RM*, a fost extinsă incriminarea utilizării de mijloace interzise de purtare a războiului în timpul conflictelor armate fără caracter internațional. Oportunitatea adoptării unei astfel de interdicții datează încă din momentul adoptării în 1899 a celei de-a doua Declarații de la Haga”.

În alt context, în ce privește infracțiunile specificate la **art.137³** „Utilizarea de metode interzise de purtare a războiului” din Codul penal, din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Ca și *art.137² CP RM*, *art.137³ CP RM* își găsește corespondentul în alin.2 art.35 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, care interzice părților să utilizeze metode de luptă de natură să provoace suferințe inutile. Astfel, pentru a aplica o metodă de luptă, părțile nu trebuie să încalce principiul distincției sau cel al interdicției cauzării suferințelor inutile. Ca urmare, este interzisă folosirea într-un conflict armat a metodelor de război care: a) produc un rău superfluu (metode crude, barbare și perfide) și b) au efecte nediscriminatorii”.

La concret, la *alin.(1) art.137³ CP RM* se stabilește răspunderea pentru rănirea unei persoane prevăzute la lit.c) art.127¹ CP RM sau rănirea prin recurgere la perfidie a unui membru al forțelor armate inamice sau a unui combatant al forțelor inamice, săvârșită în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se arată: „Alin.(1) art.137³ CP RM este corespondent cu prevederile pct.(xxv) lit.b) și pct.(ix) lit.e) alin.2 art.8 din Statutul CPI. Fapta corespunzătoare a fost interzisă încă în 1907, prin art.23 al Convenției de la Haga privind regulile și obiceiurile de purtare a războiului”.

În sensul alin.(1) art.137³ CP RM, recurgerea la perfidie presupune manifestarea relei-credințe, făptuitorul pretinzând la dreptul la protecție pentru sine și folosindu-se de acesta pentru a dispune de un avantaj în luptă. La concret, recurgerea la perfidie poate îmbrăca următoarele forme: pretinderea de a fi un civil; pretinderea de a se preda; pretinderea de a suferi de o boală sau de o dizabilitate; pretinderea de a aparține de un stat neutru sau de un alt stat care nu este parte la conflict; pretinderea de a aparține de inamic etc.

Precizăm că omorul uneia sau mai multor persoane prevăzute la lit.c) art.127¹ CP RM, săvârșit prin recurgere la perfidie în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, atarge răspundere conform alin.(5) art.137³ CP RM.

La *alin.(2) art.137³ CP RM* se prevede răspunderea pentru declararea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, că nu va fi îndurare pentru învinși.

Potrivit Notei informative la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013, „preluându-se prevederile pct.(xii) lit.b) și pct.(x) lit.e) alin.2 art.8 din Statutul CPI, ale art.40 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva și ale alin.2 art.4 din Protocolul II adițional la Convențiile de la Geneva, în cadrul alin.(2) art.137³ CP RM este incriminată fapta de a declara că nu va exista îndurare pentru învinși... Elementele constitutive ale infracțiunii date vor fi îndeplinite doar dacă declararea este realizată de o persoană cu o anumită autoritate, care are, printre atribuțiile sale, cele de comandă”.

În esență, infracțiunea specificată la alin.(2) art.137³ CP RM presupune refuzul de a accepta predarea prizonierilor de război. Refuzul în cauză se exprimă într-o declarație prin care orice predare de către inamic va fi refuzată, chiar dacă este rezonabil să fie acceptată. Pe lângă această declarație, este necesar să fie date ordine și expuse amenințări din care ar rezulta că orice îndurare va fi refuzată.

La *lit.a) alin.(3) art.137³ CP RM* se stabilește răspunderea pentru declanșarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unui atac împotriva populației civile sau a unor civili care nu participă direct la ostilități.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Cu referire la alin.(3) art.137³ CP RM, se poate preciza că unul dintre principiile fundamentale ale dreptului conflictelor armate presupune că părțile aflate în conflict nu trebuie să cauzeze adversarului daune disproporționate în raport cu scopul războiului, care este acela de a distruge sau de a slăbi potențialul militar al inamicului, nu însă inamicul însuși. În acest context, alin.(3) art.137³ CP RM, aplicabil în cazul unui conflict cu sau fără caracter internațional, reia mai multe prevederi ale alin.2 art.8 din Statutul CPI. Astfel, de exemplu, incriminarea de la lit.a) alin.(3) art.137³ CP RM corespunde prevederilor pct.(i) lit.b) și pct.(i) lit.e) alin.2 art.8 din Statutul CPI, precum și ale lit.a) alin.3 art.85 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva”.

În cazul infracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(3) art.137³ CP RM, victimă este persoana care nu are statutul de combatant. Pentru a fi considerată consumată, infracțiunea dată nu trebuie să implice prejudicii cauzate victimelor, fiind suficientă simpla lansare a unui atac împotriva populației civile sau a unor civili care nu participă direct la ostilități. În context, prin „atac” se are în vedere actele de violență îndreptate împotriva inamicului, indiferent dacă acesta se află în ofensivă sau în defensivă.

La *lit.b) alin.(3) art.137³ CP RM* se prevede răspunderea pentru declanșarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unui atac împotriva bunurilor cu caracter civil protejate de dreptul internațional umanitar, în special clădiri consacrate cultului religios, învățământului, artei, științei sau acțiunilor caritabile, împotriva monumentelor istorice, spitalelor și locurilor unde bolnavii sau răniții sunt adunați, precum și împotriva localităților, locuințelor sau construcțiilor care nu sunt apărate și care nu sunt folosite ca obiective militare.

Conform Notei informative la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013, „textul de la lit.b) alin.(3) art.137³ CP RM este corespondent cu prevederile pct.(ii), (v) și (ix) lit.b) și pct.(iv) lit.e) alin.2 art.8 din Statutul CPI, precum și ale lit.d) alin.4 art.85 par.4 lit.d) din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, care vizează protecția anumitor bunuri”.

În sensul dispoziției de la lit.b) alin.(3) art.137³ CP RM, bunuri cu caracter civil sunt toate bunurile care nu sunt obiective militare. Protecția oferită de dreptul internațional umanitar nu se aplică în cazul în care bunurile sunt considerate obiective militare în virtutea dreptului internațional umanitar. Obiective militare sunt acele obiective care – prin natura, locația, scopul sau utilizarea lor – contribuie efectiv la desfășurarea acțiunii militare, a căror distrugere, totală sau parțială, ori a căror capturare sau neutralizare, în împrejurările de moment, oferă un avantaj militar categoric.

În sensul aceleiași dispoziții, localitatea, locuința sau construcția nu este apărută atunci când este locuită, fiind situată într-o zonă de război sau în apropiere de aceasta, dacă este susceptibilă de ocupare de către inamic. Ipoteza analizată nu vizează obiectivele în spatele liniilor inamice, chiar dacă nu există combatanți și arme situate în obiectivele în cauză sau în apropierea lor.

Ca și în ipoteza specificată la lit.a) alin.(3) art.137³ CP RM, în situația consemnată la lit.b) alin.(3) art.137³ CP RM prin „atac” se are în vedere actele de violență îndreptate împotriva inamicului, indiferent dacă acesta se află în ofensivă sau în defensivă.

La lit.c) alin.(3) art.137³ CP RM se stabilește răspunderea pentru declanșarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unui atac împotriva personalului misiunii de ajutor umanitar sau de menținere a păcii, împotriva instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul acesteia conform Cartei Națiunilor Unite, cu condiția ca acestea să aibă dreptul la protecția pe care dreptul internațional umanitar o garantează civililor și bunurilor cu caracter civil. Totodată, la lit.d) alin.(2) art.137³ CP RM se prevede răspunderea pentru declanșarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unui atac împotriva clădirilor, materialului, unităților și mijloacelor de transport sanitar și a personalului care utilizează semnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva din 12 august 1949.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se menționează: „Lit.c) și d) alin.(3) art.137³ CP RM se inspiră din dispozițiile pct.(iii) și (xxiv) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI”.

Într-adevăr, potrivit pct.(iii) lit.b) alin.2 art.8 al Statutului CPI, este interzisă fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul unei misiuni de ajutor umanitar sau de menținere a păcii conform Cartei Națiunilor Unite, cu condiția ca acestea să aibă dreptul la protecția pe care dreptul internațional al conflictelor armate o garantează civililor și bunurilor cu caracter civil.

În sensul lit.c) alin.(3) art.137³ CP RM, prin „misiunile de ajutor umanitar” se are în vedere măsurile luate cu scopul de a preveni sau de a ușura suferința umanitară a victimelor unui conflict armat. În același context, misiunile de menținere a păcii trebuie să fie deosebite de misiunile de impunere a păcii (în temeiul capitolului VII din Carta Națiunilor Unite [12]). Misiunile de menținere a păcii sunt caracteristice pentru situațiile în care nu se mai duc lupte. Utilizarea forței în cadrul misiunilor de menținere a păcii este limitată la autoapărare și la prevenirea izbucnirii de noi ostilități, respectându-se principiul neutralității cu acordul țării-gazdă.

În sensul lit.d) alin.(3) art.137³ CP RM, semnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 sunt emblemele Crucii Roșii, ale Semilunii Roșii, ale leului roșu, ale soarelui și ale cristalului roșu.

În accepțiunea lit.c) și d) alin.(3) art.137³ CP RM, prin „atac” trebuie de înțeles actele de violență îndreptate împotriva inamicului, indiferent dacă acesta se află în ofensivă sau în defensivă.

La lit.e) alin.(3) art.137³ CP RM se stabilește răspunderea pentru declanșarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unui atac, știind că acesta va cauza pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, răniri ale persoanelor civile, pagube bunurilor cu caracter civil sau daune extinse, de durată și grave, mediului înconjurător, care ar fi vădit disproporționate în raport cu ansamblul avantajului militar concret și direct așteptat.

În legătură cu dispoziția de la lit.e) alin.(3) art.137³ CP RM, în Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se explică: „Potrivit pct.(iv) lit.b) alin.2 art.8 al Statutului CPI și lit.b) și c) alin.3 art.85 din Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva, protecția vizează doar conflictele cu caracter internațional. Totuși, textul lit.e) alin.(3) art.137³ CP RM extinde această protecție, dat fiind că, atât Curtea Internațională de Justiție, cât și Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie au stabilit că dreptul internațional cutumiar nu face distincție în funcție de tipul conflictului, protecția fiind necesară în ambele situații”.

La lit.a) alin.(4) art.137³ CP RM se prevede răspunderea pentru utilizarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unor metode de luptă de natură să cauzeze suferințe fizice inutile.

Conform Notei informative la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013, „lit.a) alin.(4) art.137³ CP RM își găsește corespondentul în prevederile pct.xx) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI”.

Pot fi identificate similitudini între lit.a) alin.(4) art.137³ și lit.c) art.137² CP RM. Diferența constă în caracteristicile entității care este de natură să cauzeze suferințe fizice inutile: metodele de luptă (lit.a) alin.(4) art.137³ CP RM); arme, proiectile sau materiale (lit.c) art.137² CP RM).

În sensul lit.a) alin.(4) art.137³ CP RM, suferințele fizice inutile sunt suferințele – de ordin fizic sau psihic – care nu sunt inerente metodelor de luptă aplicate în cadrul unui conflict armat. În aceste condiții, metodele de luptă sunt de natură să prelungească agonia victimei, să-i provoace un șoc traumatic sau hemoragic de o intensitate deosebită ori să presupună alte asemenea efecte.

La lit.b) alin.(4) art.137³ CP RM se stabilește răspunderea pentru utilizarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a înfometării intenționate a civililor prin privarea acestora de bunurile indispensabile supraviețuirii sau prin împiedicarea intenționată a acestora de a primi ajutoare, contrar dreptului internațional umanitar. În același timp, la lit.c) alin.(4) art.137³ CP RM se prevede răspunderea pentru utilizarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unei persoane protejate de dreptul internațional umanitar pentru a evita ca anumite puncte, zone sau forțe militare să devină țintă a operațiunilor militare ale părții inamice.

Referitor la ambele aceste infracțiuni, din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „Textul Statutului CPI (pct.(xxiii) și (xv) lit.b) alin.2 art.8) interzice aceste fapte doar dacă sunt comise în cadrul unui conflict cu caracter internațional. Totuși, evoluția dreptului internațional cutumiar justifică acordarea acestei protecții suplimentare civililor într-un conflict fără caracter internațional. Reglementarea propusă are în vedere atât practica Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie, cât și numeroasele documente adoptate de ONU, care solicită permiterea accesului populației civile la ajutoarele umanitare în conflictele fără caracter internațional”.

În sensul dispoziției de la lit.b) alin.(4) art.137³ CP RM, noțiunea de înfometare presupune privarea nu doar de alimente, dar și de obiectele non-alimentare indispensabile pentru supraviețuirea populației civile (de exemplu, medicamente, păături, haine etc.). Înfometarea poate adopta forme variate: privarea de bunurile esențiale sau distrugerea acestora; împiedicarea producerii necesarului de alimente; împiedicarea aprovizionării cu ajutoare umanitare etc.

În sensul dispoziției de la lit.c) alin.(4) art.137³ CP RM, se are în vedere interdicția de utilizare în calitate de scut uman a persoanelor protejate de dreptul internațional umanitar. În cazul în care o parte a conflictului armat încalcă această interdicție, partea atacată trebuie să respecte în continuare normele de drept internațional umanitar (inclusiv regula proporționalității) și să nu admită producerea de pierderi accidentale complementare care pot apărea ca urmare a unui atac.

La alin.(5) art.137³ CP RM se stabilește răspunderea pentru omorul uneia sau mai multor persoane prevăzute la lit.c) art.127¹ CP RM, săvârșit prin recurgere la perfidie în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional.

În legătură cu infracțiunea analizată, în Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se arată: „Actele de perfidie prevăzute de art.37 al Protocolului I adițional la Convențiile de la Geneva se caracterizează prin două elemente. În primul rând, actele în cauză trebuie să trezească încrederea adversarului. Încrederea respectivă se naște fie din protecția legală de care adversarul se bucură, fie din protecția pe care în mod normal făptuitorul este obligat să o ofere adversarului în conformitate cu prevederile dreptului internațional umanitar. În al doilea rând, actul de perfidie trebuie să fie realizat cu intenția de a înșela încrederea adversarului, pentru a-l face să creadă că are dreptul să primească protecție.

Omorul unui membru al forțelor armate ale adversarului, care a depus armele sau care, nemaiavând mijloace de a se apăra, s-a predat fără condiții, se caracterizează prin încălcarea prevederilor dreptului internațional umanitar potrivit cărora orice persoană scoasă din luptă nu poate face obiectul unui atac, precum și a prevederilor care interzic atacul asupra unei persoane care sare cu parașuta dintr-o aeronavă în pericol. Este considerată a fi scoasă din luptă persoana care: a) a căzut în mâinile unei părți adverse; b) exprimă în mod clar intenția de a se preda; c) și-a pierdut cunoștința sau este în alt fel în stare de incapacitate, ca urmare a rănilor sau a bolii și, în consecință, este incapabilă să se apere, cu condiția ca, în toate cazurile, această persoană se va abține de la orice act de ostilitate și nu va încerca să evadeze.

Fapta incriminată la alin.(5) art.137³ CP RM își găsește corespondentul în prevederile pct.(vi) lit.b) și pct.(ix) lit.e) alin.2 art.8 din Statutul CPI”.

Cât privește înțelesul noțiunii „recurgere la perfidie”, acesta este similar cu cel al noțiunii omonime utilizate la alin.(1) art.137³ CP RM. De aceea, facem trimitere la explicațiile corespunzătoare.

Precizăm că alin.(5) art.137³ CP RM este o normă specială în raport cu art.145 CP RM. Drept urmare, aplicarea răspunderii conform alin.(5) art.137³ CP RM exclude calificarea suplimentară în baza art.145 CP RM.

2. Prin Legea nr.64/2013, art.392 CP RM a fost abrogat. Acest articol a avut următorul conținut:

„**Articolul 392.** Folosirea cu perfidie a emblemei Crucii Roșii ca element protector în timpul conflictului armat

Folosirea cu perfidie a emblemei Crucii Roșii, precum și a semnelor distinctive ca elemente protectoare în timpul conflictului armat, dacă aceasta a provocat:

a) o vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății;

b) decesul unei persoane,

se pedepsește cu închisoare de la 5 la 10 ani”.

Prin aceeași lege, Codul penal a fost completat cu următorul articol:

„**Articolul 137⁴.** Utilizarea fără drept a semnelor distinctive de drept internațional umanitar

Utilizarea fără drept a semnelor distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva din 12 august 1949, a pavilionului parlamentar, a drapelului, a insinelor militare sau a uniformei inamicului sau ale Organizației Națiunilor Unite, ca mijloc de protecție în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, dacă aceasta a provocat:

a) vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății uneia sau mai multor persoane;

b) decesul uneia sau mai multor persoane,

se pedepsește cu închisoare de la 7 la 15 ani.”

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm: „La art.137⁴ CP RM este incriminată utilizarea fără drept a anumitor semne distinctive de drept internațional umanitar (de exemplu, a semnelor distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva), în conformitate cu dispozițiile pct.(vii) lit.b) alin.2 art.8 din Statutul CPI și ale lit.f) alin.3 art.85 al Protocolului I adițional la Convențiile de la Geneva. Fără recunoașterea și respectarea unanimă a anumitor semne distinctive, operațiunile umanitare și protecția persoanelor care participă la ele ar fi imposibilă, motiv pentru care se impune protejarea acestor embleme și sancționarea faptei de a le utiliza fără drept, profitând de „scutul” oferit de ele. Pentru fapta incriminată de acest articol, nu prezintă relevanță faptul dacă este vorba de un conflict cu sau fără caracter internațional.

Sintagma „utilizarea fără drept” se referă la actele care fac apel la buna-credință a unui adversar pentru a-l face să creadă că are obligația să acorde protecția prevăzută de dreptul internațional umanitar, printre care: simularea posesiei unui statut protejat utilizând semne, embleme sau uniforme ale Națiunilor Unite ori ale unor state care nu sunt părți la conflict; simularea intenției de a negocia sub acoperirea pavilionului de parlamentar; simularea predării; acțiunea de tragere de focuri de armă dintr-o clădire sau dintr-un cort pe care este afișată emblema Crucii Roșii; utilizarea emblemei Crucii Roșii pe o navă militară pentru a crea aparența că aceasta este o navă-spital, în scopul camuflării acesteia, etc”.

În rezultatul analizei, se poate afirma că, în principal, diferențele dintre dispoziția art.137⁴ CP RM și dispoziția art.392 CP RM, care a fost abrogat, constau în următoarele:

a) în art.137⁴ CP RM este folosită sintagma „utilizarea fără drept”, iar în art.392 CP RM se recurge la formularea „folosirea cu perfidie”. În acest fel, se sugerează că aria de incidență a art.137⁴ CP RM este mai largă decât cea a art.392 CP RM. De asemenea, consemnăm că renunțarea la sintagma „utilizarea fără drept” în art.137⁴ CP RM este motivată de necesitatea excluderii unor paralelisme cu prevederile alin.(1) și (5) art.137³ CP RM;

b) în art.137⁴ CP RM se recurge la expresia „utilizarea fără drept a semnelor distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva din 12 august 1949, a pavilionului parlamentar, a drapelului, a insinelor militare sau a uniformei inamicului sau ale Organizației Națiunilor Unite, ca mijloc de protecție în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional”. În contrast, în art.392 CP RM se utilizează formularea „folosirea cu perfidie a emblemei Crucii Roșii, precum și a semnelor distinctive ca elemente protectoare în timpul conflictului armat”. În acest mod, aria de incidență a art.137⁴ CP RM este mai largă decât cea a art.392 CP RM. Ea s-a extins datorită sporirii numărului de entități care constituie obiectul imaterial al infracțiunii corespunzătoare.

3. Prin Legea nr.64/2013, art.138 CP RM a fost modificat. Până la intrarea în vigoare a legii în cauză, articolul dat a avut următorul conținut:

„**Articolul 138. Încălcarea dreptului umanitar internațional**

(1) Executarea unui ordin nelegitim care conduce la săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.137 se pedepsește cu închisoare de la 5 la 10 ani.

(2) Darea de către șef unui subordonat în timpul conflictului armat sau al acțiunilor militare a unui ordin vădit nelegitim, orientat spre săvârșirea de infracțiuni prevăzute la art.137, dacă lipsesc semnele unei infracțiuni mai grave,

se pedepsește cu închisoare de la 8 la 15 ani.

(3) Neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către șef a obligațiilor de preîntâmpinare a săvârșirii de către subordonați a infracțiunilor prevăzute la art.137

se pedepsește cu închisoare de la 6 la 12 ani”.

După intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, art.138 CP RM are următorul conținut:

„**Articolul 138. Darea sau executarea unui ordin vădit ilegal. Neexercitarea sau exercitarea necorespunzătoare a controlului cuvenit**

(1) Executarea unui ordin vădit ilegal orientat spre săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.135-137⁴ se pedepsește cu închisoare de la 5 la 10 ani.

(2) Darea, de către superiorul ierarhic sau de către persoana care deține comandamentul forțelor armate, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unui ordin vădit ilegal orientat spre săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.135-137⁴

se pedepsește cu închisoare de la 8 la 15 ani.

(3) Neexercitarea sau exercitarea necorespunzătoare a controlului cuvenit de către un șef militar sau de persoana care deține comandamentul forțelor armate, care a condus la săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.135-137⁴

se pedepsește cu închisoare de la 6 la 12 ani.”

De asemenea, trebuie de menționat că, prin Legea nr.64/2013, alin.(6) art.364 CP RM a fost abrogat. Acesta a avut următorul conținut: „Persoana care a săvârșit o infracțiune intenționată întru executarea ordinului sau dispoziției vădit ilegale poartă răspundere penală în temeuri generale. Neexecutarea ordinului sau dispoziției ilegale exclude răspunderea penală”.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm argumentele care au contat în vederea modificării art.138 CP RM: „În cazul art.138 CP RM în redacția veche, se poate afirma că, deși denumirea acestuia ar presupune că el reglementează încălcări ale dreptului internațional umanitar, în realitate conținutul lui nu are legătură cu denumirea, reglementând răspunderea șefilor și a altor superiori ierarhici în cazul în care au fost săvârșite infracțiuni de război... Mai mult, prevederile art.138 CP RM în redacția veche nu corespund art.28 al Statutului CPI, care reglementează răspunderea șefilor militari și a altor superiori ierarhici pentru infracțiunile care cad sub jurisdicția Statutului CPI”.

Comparând dispozițiile art.138 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013 cu dispozițiile art.138 CP RM în varianta de după intrarea în vigoare a legii nominalizate, putem stabili următoarele distincții:

a) denumirea art.138 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013 este: „Încălcarea dreptului umanitar internațional”. În opoziție, denumirea art.138 CP RM în varianta de după intrarea în vigoare a legii în cauză este: „Darea sau executarea unui ordin vădit ilegal. Neexercitarea sau exercitarea necorespunzătoare a controlului cuvenit”;

b) în alin.(1) art.138 CP RM, în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, se menționează despre executarea unui ordin nelegitim. În contrast, în alin.(1) art.138 CP RM, în varianta de după intrarea în vigoare a legii nominalizate, se vorbește despre executarea unui ordin vădit ilegal. Astfel, se sugerează că făptuitorul trebuie să fie convins, să aibă certitudinea, să nu pună la îndoială ilegalitatea ordinului pe care-l execută.

Această precizare, operată în textul legii penale, este binevenită. Or, trebuie de luat în considerare că, potrivit prevederilor art.33 al Statutului CPI, persoana care a comis o crimă ce ține de competența CPI, la ordinul unui guvern ori al unui superior militar sau civil, nu este exonerată de răspundere penală. Exonerarea de răspundere penală intervine numai dacă situația în care se afla persoana îndeplinește cumulativ trei condiții:

1) a avut obligația legală de a se supune ordinelor guvernului sau superiorului în cauză; 2) nu a știut că ordinul este ilegal; 3) ordinul nu a fost vădit ilegal. Așadar, în cazul în care la momentul săvârșirii infracțiunii făptuitorul nu a știut și nu putea să știe că ordinul este vădit ilegal, nu-i poate fi imputată răspunderea în baza alin.(1) art.138 CP RM;

c) în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.138 CP RM, în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, urmările prejudiciabile constau în săvârșirea uneia dintre infracțiunile prevăzute la art.137 CP RM. În ipoteza infracțiunii specificate la alin.(1) art.138 CP RM, în varianta de după intrarea în vigoare a legii date, săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.135-137⁴ CP RM reprezintă scopul infracțiunii, nu urmările prejudiciabile ale acesteia;

d) subiectul infracțiunii prevăzute la alin.(2) art.138 CP RM, în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, are calitatea specială de șef militar sau de civil. În ipoteza infracțiunii specificate la alin.(2) art.138 CP RM, în varianta de după intrarea în vigoare a legii nominalizate, formularea desemnând calitatea specială a subiectului infracțiunii este mai precisă: „superiorul ierarhic sau persoana care deține comandamentul forțelor armate”;

e) în alin.(2) art.138 CP RM, în varianta de după intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, nu mai este utilizată sintagma superfluă „dacă lipsesc semnele unei infracțiuni mai grave”, care a fost folosită în alin.(2) art.138 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a acestei legi;

f) subiectul infracțiunii prevăzute la alin.(3) art.138 CP RM, în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, are calitatea specială de șef militar sau de civil. În situația infracțiunii specificate la alin.(3) art.138 CP RM, în varianta de după intrarea în vigoare a legii în cauză, formularea desemnând calitatea specială a subiectului infracțiunii este diferită: „șeful militar sau persoana care deține comandamentul forțelor armate”;

g) în alin.(3) art.138 CP RM, în varianta de până la intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013, sintagma referitoare la conținutul faptei prejudiciabile este „neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către șef a obligațiilor”. În opoziție, în alin.(3) art.138 CP RM, în varianta de după intrarea în vigoare a legii nominalizate, sintagma respectivă este formulată mai nuanțat: „neexercitarea sau exercitarea necorespunzătoare a controlului cuvenit”;

h) săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.135-137⁴ CP RM constituie urmările prejudiciabile ale infracțiunii prevăzute la alin.(3) art.138 CP RM în varianta de după intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013. În contrast, infracțiunea specificată la alin.(3) art.138 CP RM în varianta de până la intrarea în vigoare a legii în cauză este o infracțiune formală.

În alt context, menționăm că abrogarea prin Legea nr.64/2013 a alin.(6) art.364 CP RM se explică prin inutilitatea acestei prevederi. De fapt, această prevedere o dubla pe cea de la art.40¹ „Executarea ordinului sau dispoziției superiorului” din Codul penal, generând interferențe care puteau influența negativ asupra calității interpretării și aplicării legii penale.

4. Prin Legea nr.64/2013, **art.130** „Mercenar” din Codul penal a fost modificat.

Înainte de modificare, acest articol avea următoarea dispoziție: „*Prin „mercenar” se înțelege persoana care activează pe teritoriul unui stat implicat într-un conflict armat, în acțiuni militare sau în alte acțiuni violente orientate spre răsturnarea sau subminarea orânduirii constituționale a acestuia ori violarea integrității lui teritoriale, în scopul primirii unei recompense materiale, nefiind cetățean al acestui stat, neavând domiciliu permanent pe teritoriul acestuia și nefiind imputernicită cu executarea unor obligații oficiale*”.

După operarea modificării date, art.130 CP RM are următoarea dispoziție: „*Prin „mercenar” se înțelege persoana special recrutată, în țară sau în străinătate, pentru a lupta într-un conflict armat, care ia parte la operațiunile militare în vederea obținerii unui avantaj personal sau a unei remunerări promise de către o parte la conflict sau în numele acesteia, care nu este nici cetățean al părții la conflict, nici rezident pe teritoriul controlat de o parte la conflict, nu este membru al forțelor armate ale unei părți la conflict și nu a fost trimisă de către un stat, altul decât partea la conflict, în misiune oficială ca membru al forțelor armate ale statului respectiv*”.

Din Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 aflăm argumentele care au contat în vederea modificării art.130 CP RM: „Expunerea articolului 130 CP RM în redacție nouă are drept scop aducerea acestei norme în conformitate cu prevederile art.47 al Protocolului I adițional la Convențiile de la Geneva”.

Într-adevăr, conform art.47 al Protocolului I adițional la Convențiile de la Geneva, prin termenul „mercenar” se înțelege orice persoană: a) care este special recrutată în țară sau în străinătate pentru a lupta într-un conflict armat; b) care, în fapt, ia parte la ostilități; c) care ia parte la ostilități în special în vederea obținerii unui avantaj personal și căreia îi este efectiv promisă, de către o parte la conflict sau în numele ei, o remunerație superioară aceleia promise sau plătite combatanților având un grad și o funcție analoage în forțele armate ale acestei părți; d) care nu este nici resortisant al unei părți la conflict și nici rezident al teritoriului controlat de o parte la conflict; e) care nu este membru al forțelor armate ale unei părți la conflict și f) care nu a fost trimisă de către un stat, altul decât o parte la conflict, în misiune oficială ca membru al forțelor armate ale statului respectiv.

Astfel, observăm că, practic, toate cele șase condiții enumerate în art.47 al Protocolului I adițional la Convențiile de la Geneva sunt reflectate în definiția din art.130 CP RM în varianta de după intrarea în vigoare a Legii nr.64/2013.

5. Prin Legea nr.64/2013 au fost operate completări în unele articole din Capitolul XIV al Părții Speciale a Codului penal.

Astfel, la art.303 CP RM, la alin.(1), după cuvintele „instanțele de judecată” au fost introduse cuvintele „naționale sau internaționale”. În același articol, la alineatul (2), după cuvintele „organelor de urmărire penală” au fost introduse cuvintele „sau a personalului instanțelor de judecată internaționale”.

La art.312 CP RM, dispoziția alin.(1) a fost completată în final cu sintagma „în instanța de judecată națională ori internațională”.

În fine, la art.314 CP RM, dispoziția alin.(1) a fost completată în final cu textul „în cadrul urmăririi penale ori judecării cauzei în instanța de judecată națională sau internațională”.

În Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării Legii nr.64/2013 se menționează: „Modificările propuse la art.303, 312 și 314 CP RM reprezintă nu altceva decât transpunerea prevederilor alin.1 art.70 al Statutului CPI.¹ Scopul acestor modificări este de a asigura exercitarea de către Republica Moldova a propriei competențe asupra infracțiunilor săvârșite de cetățenii săi, evitând astfel predarea lor către CPI”.

În sensul art.303, 312 și 314 CP RM, prin „instanța de judecată internațională” se are în vedere orice instanță de judecată internațională recunoscută de Republica Moldova (de exemplu, Curtea Penală Internațională, Curtea Internațională de Justiție, Curtea Europeană a Drepturilor Omului etc.).

Bibliografie:

1. Convention on the prohibition of the development, production, stockpiling and use of chemical weapons and on their destruction, Paris 13 January 1993 // <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=9D3CCA7B40638EF5C12563F6005F63C5&action=openDocument> (Accesat: 07.08.2013)
2. Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction. Opened for Signature at London, Moscow and Washington. 10 April 1972 // <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=BACF97285A9CB2A2C12563CD002D6C88&action=openDocument> (Accesat: 07.08.2013)
3. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 04.04.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.115.
4. Legea Republicii Moldova cu privire la implementarea Convenției privind interzicerea dezvoltării, producerii, stocării și folosirii armelor chimice și distrugerea acestora, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 05.11.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr.5-12.
5. Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. Geneva, 17 June 1925 // <http://www.icrc.org/ihl/INTRO/280?OpenDocument> (Accesat: 07.08.2013)

¹ Conform alin.1 art.70 „Fapte care aduc atingere administrării justiției” al Statutului CPI, CPI are competența de a judeca următoarele infracțiuni care aduc atingere administrării justiției, când sunt comise cu intenție: a) mărturia mincinoasă a unei persoane care și-a luat angajamentul de a spune adevărul în aplicarea alin.1 art.69 al Statutului CPI; b) prezentarea de elemente de probă false sau falsificate în cunoștință de cauză; c) coruperea de martori, manevre vizând să împiedice un martor de a se înfățișa sau de a depune mărturie în mod liber, represalii exercitate împotriva unui martor în legătură cu declarația sa, distrugerea sau falsificarea probelor ori împiedicarea străngerii unor astfel de probe; d) intimidarea unui membru sau agent al CPI, împiedicarea acțiunii sale sau traficul de influență, cu scopul de a îl determina, prin constrângere sau convingere, să nu-și exercite funcțiile sau să nu le exercite cum ar trebui; e) represalii împotriva unui membru sau agent al CPI datorită funcțiilor executate de acesta sau de un alt membru sau agent; f) solicitarea sau acceptarea unei retribuții ilegale de un membru sau un agent al CPI în cadrul funcțiilor sale oficiale.

6. Protocol on Non-Detectable Fragments (Protocol I). Geneva, 10 October 1980 // <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=CFCC9F92E14E1945C12563CD002D6DA9&action=openDocument> (Accesat: 07.08.2013)
7. Protocol (II) on Prohibitions or Restrictions on the Use of Mines, Booby-Traps and Other Devices. Geneva, 10 October 1980 // <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=6258BAB1CD31AD0EC12563CD002D6DC9&action=openDocument> (Accesat: 07.08.2013)
8. Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons (Protocol III). Geneva, 10 October 1980 // <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=1E37E38A51A1941DC12563CD002D6DEA&action=openDocument> (Accesat: 07.08.2013)
9. Protocol on Blinding Laser Weapons (Protocol IV to the 1980 Convention), Vienna, 13 October 1995 // <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=70D9427BB965B7CEC12563FB0061CFB2&action=openDocument> (Accesat: 07.08.2013)
10. Protocol on Explosive Remnants of War (Protocol V to the 1980 CCW Convention), Geneva, 28 November 2003 // <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=22EFA0C23F4AAC69C1256E280052A81F&action=openDocument> (Accesat: 07.08.2013)
11. The United Nations Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects. Geneva, 10 October 1980 // http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsq_no=XXVI-2&chapter=26&lang=en (Accesat: 07.08.2013)
12. The Charter of the United Nations // <http://www.un.org/en/documents/charter/> (Accesat 08.08.2013)

Prezentat la 09.08.2013

RĂSPUNDEREA PENALĂ A PERSOANEI FIZICE PENTRU INFRAȚIUNI CE ATENTEAZĂ LA REGIMUL DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR

Tudor GABURA

Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Crimele internaționale sunt considerate de o gravitate mai mare decât delictele internaționale și urmează a fi pedepsite indiferent dacă își găsesc ori nu o reglementare în dreptul intern al statelor, în timp ce delictele internaționale sunt pasibile de pedeapsă doar în măsura în care sunt incriminate de dreptul penal intern.

Totuși, punctul de convergență al acestor două categorii de infracțiuni stă în aceea că ele sunt condamnate prin efectul consacării lor în actele cu caracter internațional.

Natura juridică a crimelor internaționale este complexă și acțiunea indivizilor se situează la nivelul raporturilor dintre state în contextul dreptului internațional public, deoarece comportamentul indivizilor se situează la acest nivel, afectând relațiile dintre state. Astfel de infracțiuni sunt internaționale prin natura lor intimă, intrinsecă, incriminarea și reprimarea lor fiind consecința directă a normelor juridice internaționale.

Aceasta înseamnă că, pentru stabilirea responsabilității penale a indivizilor care le-au comis, este lipsit de relevanță dacă tipologia incriminărilor internaționale are sau nu rezonanță în legislațiile interne ale statelor.

Cuvinte-cheie: *drept penal intern, autonomia normelor dreptului internațional penal, crime internaționale, delictes internaționale, crime de război, crime împotriva umanității, crime împotriva păcii, genocid, apartheid, incriminare prealabilă, Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale.*

INDIVIDUALS' CRIMINAL LIABILITY FOR CRIMES AFFECTING THE REGIME OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

International crimes are considered to be more serious than international offences and are to be punished whether they are or not regulated by the law of the states, while international crimes are punishable only if internal law stipulates that.

However, the point of convergence of these two categories of offenses lies in the fact that they are condemned by their consecration effect as acts of international nature.

The legal nature of international crimes is complex and action of individuals is at the level of interstate relations in the context of public international law, because the behavior of individuals affects relations between states. Such crimes are international by its intimate, intrinsic, criminal and repression nature, as a direct consequence of their international legal norms.

This means that - to establish the criminal responsibility of individuals who have committed - it is irrelevant if the typology of international incriminations is reflected or not in the national laws of the states.

Keywords: *criminal law, international criminal law norms autonomy, international crimes, international offences, war crimes, crimes against humanity, crimes against peace, genocide, apartheid, prior incrimination, Rome Statute of the International Criminal Court.*

Infrațiunea internațională este acțiunea sau omisiunea sancționată cu o pedeapsă pronunțată și executată în numele comunității statelor. Obiectul protecției prin normele de drept penal internațional este dat de interesul internațional universal, expresie a valorilor comune ale societății internaționale.

Astfel, conform criteriului valorilor ocrotite, respectiv norma de drept și obligația corespunzătoare acesteia care au fost încălcate, infrațiunea internațională suportă o divizare dihotomică: *crime internaționale* și *delictes internaționale*, crimele internaționale mai fiind denumite infracțiuni internaționale prin natură, iar delictesle internaționale – infracțiuni convenționale [1].

Natura juridică a acestei categorii de infracțiuni este complexă și acțiunea indivizilor se situează la nivelul raporturilor dintre state în contextul dreptului internațional public, deoarece comportamentul indivizilor se situează la acest nivel, afectând relațiile dintre state. Astfel de infracțiuni sunt internaționale prin natura lor intimă, intrinsecă, incriminarea și reprimarea lor fiind consecința directă a normelor juridice internaționale.

Aceasta înseamnă că, pentru stabilirea responsabilității penale a indivizilor care le-au comis, este lipsit de relevanță dacă tipologia incriminărilor internaționale are sau nu rezonanță în legislațiile interne ale statelor.

Iată de ce este tranșantă autonomia normelor dreptului internațional penal și preeminența acestora față de dreptul intern al statelor. Prin urmare, reacția la încălcarea unei norme de drept penal internațional este un

drept care aparține nu doar statului victimă, ci și întregii comunități internaționale. Mai mult, faptul că legislația internă nu impune o pedeapsă pentru un act ce constituie o crimă, potrivit legislației internaționale, nu absolvă persoana care a comis acel act de responsabilitate penală potrivit legislației internaționale [6].

Represiunea penală a comportamentelor care aduc atingere fundamentelor societății internaționale a surmontat două impedimente: individualizarea comportamentului criminal și înlăturarea obstacolului derivat din suveranitate.

Actul delictuos a fost determinat prin individualizarea infracțiunii din ansamblul unei politici, extrăgându-se actele materiale care au înfrânt prescripțiile dreptului internațional public.

Pe de altă parte, din ansamblul operațiilor unei politici au fost identificate persoanele care, cu intenție, au comis aceste violări ale dreptului, înlăturându-se teoria suveranității de stat.

Persoana fizică nu se va putea apăra prin faptul că nu a acționat în calitate de individ, ci de organ al unui stat suveran.

A admite înțelegerea suveranității de stat ca o facultate care permite orice fel de comportament ar însemna atât nesocotirea principiilor dreptului internațional public care supun statele dreptului, precum și acceptarea ideii că funcția, depersonalizând persoana care o exercită pe plan internațional, ar apăra numai statul care a decis suveran să se facă astfel reprezentat.

Or, mecanismul reprezentării nu operează în domeniul faptelor ilicite.

În realitate, ficțiunea voinței etatice acoperă doar pretenția de a impune societății internaționale o politică drept rezultat al unei voințe colective, fără a putea descompune procesul.

Societatea internațională însă descompune această voință, deoarece aprecierea săvârșirii unei infracțiuni internaționale prin natura ei se referă la actul infracțional în sine. Judecata de valoare nu se poartă asupra mecanismului elaborării actului sau faptului internațional ilicit, ci asupra conduitei reprehensibile, și are ca finalitate doar desemnarea persoanei sau persoanelor care, investite cu o funcție prin care intră în relații internaționale – devenind parte a acestora – sunt ținute să răspundă de respectarea dreptului în aceste relații.

Fundamentul de organizare și reglementare a infracțiunilor internaționale prin natură este dat de formarea a trei categorii de infracțiuni internaționale cu acest specific: crime de război, crime împotriva umanității și crime împotriva păcii.

Crimele de război au fost incluse în Carta Tribunalului de la Nürnberg, care se referă la Convențiile de la Geneva din 1929 și chiar la Convențiile de la Haga din 1907 referitoare la protecția victimelor războiului pe mare; ele au fost reluate și extinse în Convențiile de la Geneva din 1949 și în Protocoalele adiționale din 1977.

Este vorba de protecția prizonierilor, răniților, bolnavilor, a populației civile contra încălcărilor grave, cum sunt: omuciderea intenționată, tortura sau tratamentele inumane, inclusiv experimentele biologice, cauzarea cu intenție a unor suferințe mari sau daune serioase corpului sau sănătății, distrugerea sau însușirea pe scară largă a proprietății, nejustificată de nevoile militare, efectuată ilegal sau cu intenție, obligarea unui prizonier sau a unei persoane protejate să servească în forțele inamice sau lipsirea intenționată a unei asemenea persoane de dreptul la un proces corect și regulat, deportarea, transferul sau izolarea ilegale, luarea de ostatici.

Alte categorii de crime sunt cele comise contra populației civile, a personalului sanitar sau a celui implicat în misiuni umanitare ori de menținere a păcii, folosirea de arme interzise, distrugerea obiectelor protejate, a obiectelor necesare existenței populației, a instalațiilor periculoase, ca și distrugerii extinse cauzate mediului. Sunt considerate crime de război și o serie de acte din cele menționate, comise în timpul conflictelor fără caracter internațional.

Potrivit Articolului 6 alineatul 2 lit. B din Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, constituie crime de război „...violările legilor și obiceiurilor războiului. Aceste violări cuprind, fără a avea un caracter limitativ, asasinatul, relele tratamente sau deportarea pentru muncă forțată, sau în orice alt scop, a populației civile din teritoriile ocupate, asasinatele sau relele tratamente aplicate prizonierilor de război sau persoanelor aflate pe mare, executarea ostaticilor, jefuirea bunurilor publice sau private, distrugerea fără motiv a orașelor sau satelor sau devastarea nejustificată de necesități militare”.

Constituie crimă de război și constrângerea unui prizonier de război să servească în forțele armate ale puterii inamice sau fapta de a-l lipsi de dreptul său de a fi judecat, în mod regulat și imparțial, potrivit prevederilor dreptului internațional [3].

În sensul Statutului Curții Criminale Internaționale, constituie crimă de război:

a) Încălțări grave ale Convenției de la Geneva din 12 august 1949, adică oricare din următoarele acte, în dreptate împotriva persoanelor sau proprietății protejate de prevederile Convenției de la Geneva:

– omor cu premeditare;

- tortura sau tratamentul inuman, incluzând experimente biologice;
 - cauzarea premeditată de suferințe sau vătămări fizice grave;
 - distrugerea de proporții și însușirea de bunuri, nejustificate de necesități militare, îndeplinite ilicit și cu violență;
 - constrângerea unui prizonier de război sau a altei persoane protejate să servească în forțele armate ale unei puteri ostile;
 - privarea premeditată a unui prizonier de război sau a altei persoane protejate de dreptul la un proces cinstit;
 - deportarea sau transferul ilegal ori reținerea ilegală a unei persoane protejate;
 - luarea de ostatici.
- b) Alte încălcări grave ale legilor și obiceiurilor războiului, aplicabile în conflictele armate, în cadrul stabilit de dreptul internațional, adică oricare din actele următoare:
- atacarea intenționată a populației civile ca atare sau a civililor individuali care nu iau parte în mod direct la ostilități;
 - atacarea intenționată a obiectelor civile, altfel spus, a celor care nu sunt obiective militare;
 - atacarea intenționată a personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor implicate în asistența umanitară sau în misiunea de menținere a păcii în conformitate cu Carta ONU, atâta timp cât acestea sunt îndreptățite la protecția oferită civililor sub dreptul internațional al conflictelor armate;
 - lansarea intenționată a unui atac, știind că un astfel de atac va cauza pierderi incidentale de vieți sau rănirea civililor sau avarierea obiectivelor civile, ori va afecta pe o arie extinsă, pe termen lung și grav, mediul înconjurător, care ar fi în mod clar excesiv în comparație cu avantajele militare, concrete, directe și anticipate;
 - atacarea și bombardarea, prin orice mijloace, a orașelor, a locuințelor sau a clădirilor lipsite de apărare și care nu sunt obiective militare;
 - uciderea sau rănirea unui luptător, care, depunând armele sau rămânând fără mijloace de apărare, se predă;
 - folosirea de o manieră improprie a steagului de armistițiu, a steagului sau însemnelor militare și a uni-formei inamicului sau ale ONU, precum și a emblemelor distinctive ale Convențiilor de la Geneva, cauzând moartea sau rănirea gravă a persoanelor;
 - transferul, direct sau indirect, de către Puterile Ocupante a unor părți din populația proprie în teritoriile pe care le ocupă, sau deportarea sau transferul, parțial sau total, al populației, din teritoriul ocupat în interiorul sau exteriorul acestui teritoriu;
 - atacarea intenționată a clădirilor religioase sau dedicate educației, artei, științei, scopurilor caritabile, a monumentelor istorice, spitalelor și a locurilor unde sunt adăpostiți bolnavii și răniții, cu condiția ca acestea să nu fie obiective militare;
 - supunerea persoanelor aflate în puterea părții adverse la mutilare fizică sau la experimente medicale sau științifice de orice fel, care nu sunt nici justificate de tratamentul medical, dentar sau spitalicesc al persoanei în cauză, nici realizate în interesul acestor persoane, și care le cauzează moartea sau le periclitează grav sănătatea;
 - uciderea sau rănirea, în urma unei trădări, a indivizilor aparținând armatei sau națiunilor adverse;
 - declarația că niciun post de luptă nu va fi cedat;
 - distrugerea sau ocuparea proprietăților inamicului, în afara cazului în care acestea sunt cerute imperativ de necesități de război;
 - declararea drept abolite, suspendate sau inadmisibile, în fața tribunalului, a drepturilor și acțiunilor cetățenilor părții adverse;
 - constrângerea cetățenilor părții adverse să ia parte la operațiuni de război îndreptate împotriva propriilor lor țări, chiar dacă erau în serviciul beligerantului înainte de începutul războiului;
 - jefuirea unui oraș sau loc, chiar dacă este luat cu asalt;
 - folosirea otrăvurilor sau a armelor otrăvitoare;
 - folosirea gazelor asfixiante, otrăvitoare sau a altor gaze, sau a tuturor celorlalte lichide, materiale sau mijloace analoage;
 - folosirea gloanțelor explozive sau cu efect amplificat, cum ar fi gloanțele cu cămașă dură, care nu aco-peră în întregime miezul exploziv sau perforat;

- folosirea armelor, a proiectilelor și a materialelor și metodelor de război care sunt de natură să cauzeze răni inutile sau suferință care nu este necesară, prin încălcarea dreptului internațional al conflictelor armate, cu condiția că astfel de arme, proiectile și materiale de război să facă subiectul unei înțelegeri asupra interdicției lor și să fie incluse, în anexa la Statut, printr-un amendament în conformitate cu prevederile Statutului;
 - ofensa adusă demnității persoanei, în special tratamentul umilitor și degradant;
 - violul, sclavia sexuală, prostituarea forțată, graviditatea forțată, după cum au fost definite în Articolul 7 paragraful 2 lit. F, sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală care constituie, de asemenea, o gravă încălcare a Convențiilor de la Geneva;
 - utilizarea prezenței unui civil sau a altei persoane protejate pentru a înapoia anumite zone sau forțe militare imune la operațiunile militare;
 - atacarea intenționată a clădirilor, materialelor, unităților medicale și de transport și a personalului folosind emblemele distinctive ale Convențiilor de la Geneva în conformitate cu dreptul internațional;
 - înfometarea intenționată a civililor ca metodă de război, prin privarea lor de obiecte indispensabile supraviețuirii, inclusiv întârzierea intenționată a ajutoarelor umanitare, după cum s-a prevăzut în Convențiile de la Geneva;
 - recrutarea sau înrolarea copiilor sub 15 ani în forțele armate naționale sau folosirea lor activă la ostilități.
- c) În cazul unui conflict armat, care nu are caracter internațional, încălcările grave ale Articolului 3, comun tuturor celor patru Convenții de la Geneva din 12 august 1949, adică oricare din următoarele acte comise împotriva persoanelor care nu iau parte activă la ostilități, inclusiv a membrilor forțelor armate care au depus armele, acelor zone din afara luptelor în care sunt adăpostiți bolnavi, răniți, sau din alt motiv:
- atentatul la viața persoanei, în special omorul de toate tipurile, tratarea cu cruzime sau mutilarea;
 - ofense aduse demnității persoanei, în special tratamentul umilitor și degradant;
 - luarea de ostatici;
 - adoptarea unei sentințe și înfăptuirea execuției fără o judecată prealabilă, pronunțată de un tribunal legal constituit, furnizând toate garanțiile judiciare recunoscute, în mod general, ca indispensabile.
- d) Paragraful 2 (c) din același articol se aplică conflictelor armate care nu au caracter internațional și, în consecință, nu se aplică situațiilor de tulburări și tensiuni interne, cum ar fi: rebeliuni, acte izolate și sporadice de violență sau alte acte de natură similară.
- e) Alte încălcări grave ale legilor și obiceiurilor războiului aplicabile în conflictele armate care nu au caracter internațional, în cadrul stabilit al dreptului internațional, adică oricare din actele următoare:
- atacarea intenționată a populației civile ca atare sau a indivizilor civili care nu iau parte direct la ostilități;
 - atacarea intenționată a clădirilor, materialelor, unităților medicale și de transport având embleme distincte ale Convențiilor de la Geneva în conformitate cu dreptul internațional;
 - atacarea intenționată a personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor implicate în asistența umanitară sau misiuni de menținere a păcii, în conformitate cu Carta ONU, atât timp cât au dreptul la protecția oferită civililor sau obiectivelor civile prin legea conflictului armat;
 - atacarea intenționată a clădirilor religioase sau dedicate educației, artei, științei, scopurilor caritabile, a monumentelor istorice, spitalelor și ale locurilor unde sunt adăpostiți bolnavii și răniții, cu condiția ca acestea să nu fie obiective militare;
 - jefuirea unui oraș sau loc, chiar dacă sunt luate cu asalt;
 - violul, sclavia sexuală, prostituarea forțată, graviditatea forțată, după cum au fost definite de Articolul 7 paragraful 2 (f), sterilizarea forțată și orice altă formă de violență sexuală care constituie, de asemenea, o încălcare gravă a Articolului 3, comun celor patru Convenții de la Geneva;
 - recrutarea și înrolarea copiilor sub 15 ani în forțele armate sau în grupuri armate, sau folosirea lor activă în ostilități;
 - ordonarea deplasării populației civile din considerente legate de conflict, în afara cazului de securitate a civililor implicați sau de cerința imperativă a motivelor militare;
 - omorârea sau rănirea ca urmare a unei trădări a adversarului;
 - declarația că niciun post de luptă nu va fi cedat;
 - supunerea persoanelor aflate în puterea altei părți din conflict la mutilare fizică sau la experimente medicale sau științifice de orice fel, care nu sunt justificate de tratamentul medical, dentar sau spitalicesc al persoanei în cauză și nici realizate în interesul acesteia, care cauzează moartea sau pun în pericol sănătatea persoanei;

– distrugerea sau capturarea proprietății unui adversar, în afara situației în care distrugerea sau capturarea sunt cerute imperativ de necesitățile conflictului.

f) Paragraful 2 (e) din același articol se aplică conflictelor armate care nu au caracter internațional și, în consecință, nu se aplică situațiilor de tensiune internă, cum ar fi revolte, acte sporadice și izolate de violență sau alte acte de natură similară. Se aplică conflictelor armate care au loc pe teritoriul unui stat atunci când apar conflicte armate între autoritățile guvernamentale și grupuri armate organizate, sau între asemenea grupuri.

Potrivit acestui articol, nimic din paragrafele 2 (c) și (d) nu trebuie să afecteze responsabilitatea unui guvern de a menține sau a restabili legea și ordinea în stat ori de a apăra unitatea și integritatea teritorială a statului prin orice mijloace legale.

În cadrul Comunității Statelor Independente, în anul 1993 a fost adoptat *Acordul privind măsurile primare de protecție a victimelor conflictelor armate*, în conformitate cu care fiecare stat se obligă să adopte toate măsurile necesare pentru reprimarea acțiunilor ce sunt contrare normelor dreptului umanitar internațional, inclusiv prin întreprinderea acțiunilor cu caracter jurisdicțional pentru tragerea la răspundere a persoanelor ce se fac vinovate de comiterea infracțiunilor de război și a celor împotriva umanității, calificate ca atare de normele dreptului internațional.

În virtutea dreptului internațional, crimele de război formează trei categorii distincte de infracțiuni:

1. În primul rând, este vorba de infracțiunile legate de încălcările grave ale Convențiilor de la Geneva din 1949;

2. În al doilea rând, este vorba de extinderea ariei de infracțiuni și concretizarea altor încălcări grave ale legilor și obiceiurilor aplicate în cadrul conflictelor armate internaționale;

3. În al treilea rând, este vorba de extinderea sferei de aplicare a Statutului cu privire la răspunderea pentru crimele de război asupra crimelor comise în cadrul conflictelor armate ce nu poartă caracter internațional.

Crimele contra umanității pot fi comise atât pe timp de pace, cât și pe timp de război, în acest din urmă caz fiind foarte dificilă, sub anumite aspecte, o diferențiere clară între acestea și crimele de război.

Crimele contra umanității au fost definite pentru prima dată în Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, enumerându-se următoarele acte: *asasinatul, exterminarea, supunerea la sclavie, deportarea și orice alt act inuman comis împotriva oricăror populații civile, înainte sau în timpul războiului, sau chiar persecuțiile pentru motive politice, rasiale sau religioase, indiferent dacă aceste acte sau persecuții au constituit sau nu o violare a dreptului intern al țărilor în care ele au fost comise ca urmare a oricărei crime intrând în competența Tribunalului sau în legătură cu această crimă. Conducătorii, organizatorii, provocatorii sau complicii care au luat parte la elaborarea sau executarea unui plan sau la un complot pentru a comite una din crimele mai sus definite sunt responsabili de toate actele săvârșite de toate persoanele în executarea acestui plan.*

Cel mai nou document internațional de referință pentru stabilirea crimelor contra umanității este Statutul da la Roma al Curții Penale Internaționale, care le definește ca fiind *unul din următoarele acte comise în cadrul unui atac generalizat și sistematic lansat contra unei populații civile și în cunoștință de acest atac:*

- a) omorul;
- b) exterminarea;
- c) reducerea la sclavie;
- d) deportarea și transferul forțat de populație;
- e) întemnițarea sau alte forme de privare gravă de libertate cu violarea dispozițiilor fundamentale ale dreptului internațional;
- f) tortura;
- g) violul, sclavajul sexual, prostituarea forțată, însărcinarea forțată, sterilizarea forțată și oricare altă formă de violență sexuală de gravitate comparabilă;
- h) persecuția întregului grup sau a întregii colectivități identitare pentru motive de origine politică, rasială, națională, etnică, culturală, religioasă sau sexuală, sau în funcție de alte criterii universal recunoscute ca inadmisibile în dreptul internațional, în corelație cu toate actele vizate în prezentul paragraf sau cu toate crimele care țin de competența Curții;
- i) dispariția forțată;
- g) apartheidul;
- k) alte acte inumane cu caracter analog care cauzează intenționat mari suferințe sau atentate grave la integritatea fizică sau la sănătatea fizică sau mentală.

Crima de genocid este unanim considerată ca fiind cea mai gravă crimă contra umanității. Documentele internaționale cele mai recente o reglementează distinct de celelalte crime contra umanității, ca semn al atenției deosebite pe care i-o acordă comunitatea internațională.

În anul 1933, Rafael Lemkin propunea represiunea acțiunilor exterminatoare dirijate împotriva colectivităților etnice, confesionale sau sociale, propunând pentru determinarea acestor acțiuni termenul de genocid.

Propunerea doctrinară s-a materializat ca incriminare atât în Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, în Statutul Tribunalului Internațional Penal pentru Iugoslavia, în Statutul Tribunalului Internațional Penal pentru Rwanda, cât și în Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale.

De menționat că Tribunalul de la Nürnberg nu a pronunțat nicio condamnare pentru infracțiunea de genocid, dar aceasta a figurat în hotărârile pronunțate, fiind inclusă în conținutul celorlalte două categorii de crime [2].

Așadar, faptele de natura genocidului erau legate de starea de război, actele de genocid comise pe timp de pace neavând o bază juridică definită și clară pentru a fi reprimite.

Incriminarea efectivă a genocidului s-a făcut prin Convenția cu privire la prevenirea și reprimarea crimei de genocid [5].

Potrivit Articolului 1 din Convenție, infracțiunea de genocid a fost calificată drept crimă internațională, fără a prezenta relevanță timpul în care a fost comisă – de pace sau de război.

Convenția incriminează, ca pe o crimă internațională, nu doar genocidul, ci și următoarele acte:

- 1) înțelegerea în vederea comiterii genocidului;
- 2) incitarea directă și publică la comiterea genocidului;
- 3) tentativa de genocid;
- 4) complicitatea la genocid.

Conținutul constitutiv al infracțiunii de genocid este complex și variat, cuprinzând incriminările anumitor fapte prin a căror săvârșire se urmărește distrugerea totală sau parțială a unei colectivități ori grup național, etnic, rasial sau religios.

Sub aspectul laturii subiective, infracțiunea se realizează numai cu intenție directă și vizează ca scop distrugerea unui grup și nu doar a unuia sau a mai multor indivizi care sunt accidental membri ai grupului. Acțiunea împotriva membrilor individuali ai grupului este mijlocul folosit pentru a realiza obiectivul infracțional împotriva grupului în sine, care este o entitate distinctă.

Intenția de a distruge grupul trebuie să vizeze distrugerea totală sau parțială a acestuia, infracțiunea realizându-se în situația distrugerii cel puțin a unei părți din grup. Nu este necesară obținerea rezultatului – distrugerea unui grup, ci este suficient să se fi comis oricare dintre actele incriminate din Convenție, cu intenția de distrugere totală sau parțială.

Conform Codului penal al Republicii Moldova, infracțiunea de genocid se pedepsește cu închisoare pe un termen de la 16 la 25 ani sau cu detențiunea pe viață (art.135 CP).

Gradele de participare la săvârșirea infracțiunii sunt: complicitatea, tentativa, instigarea, înțelegerea în vederea comiterii genocidului.

Persoanele acuzate de genocid vor fi trimise în fața tribunalelor competente ale statului pe al cărui teritoriu a fost comis actul sau în fața Curții Internaționale de Justiție, care va fi competentă numai față de statele care au recunoscut competența Curții în acest sens.

Actele de genocid nu vor fi considerate crime politice, părțile contractante angajându-se în acest caz să acorde extrădarea conform legislației lor și tratatelor în vigoare.

În anul 1965, comunitatea internațională a interzis apartheidul – o varietate a genocidului – prin adoptarea Convenției cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială. Însă, orice referire la termenul de apartheid, ca formă extremă de manifestare a rasismului și discriminării rasiale, poartă amprenta politicii oficiale promovate, începând cu anul 1948, de guvernul sud-african, care constă în practicarea segregăției și discriminării rasiale, în vederea instituirii și întreținerii dominației grupului minoritar alb față de majoritatea populației de culoare, pe teritoriul Africii de Sud, precum și în teritoriul ilegal ocupat al Namibiei [4].

Definirea conceptului de discriminare rasială aparține Convenției asupra eliminării tuturor formelor de discriminare rasială care, în Articolul 1, se referă la orice deosebire, excludere, restricție sau preferință întemeiată pe rasă, culoare, ascendență sau origine națională sau etnică, care are ca scop sau ca efect de a distruge sau compromite recunoașterea, folosința sau exercitarea, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale în domeniul public, economic, social și cultural sau în orice alt domeniu al vieții publice.

Statele părți la această Convenție condamnă segregarea rasială și apartheidul și se angajează să prevină, să interzică și să elimine de pe teritoriile de sub jurisdicția lor toate practicile de această natură.

Potrivit Articolului 5 din Convenție, statele părți se obligă să incrimineze și să pedepsească difuzarea de idei bazate pe superioritatea sau pe ura de rasă, orice incitări la discriminări rasiale și orice acte de violență sau de provocare la asemenea acte, îndreptate împotriva unei rase sau grup de persoane, de o altă culoare sau de altă origine etnică. De asemenea, obligațiile asumate de state se referă și la incriminarea și pedepsirea constituirii de organizații sau a desfășurării de activități de propagandă, care incită și încurajează discriminarea rasială, la actele de participare la aceste organizații sau activități, precum și la instigarea sau încurajarea discriminării rasiale efectuate de autorități sau instituții publice.

Apartheidul a fost declarat crimă împotriva umanității și prin Convenția internațională asupra eliminării și suprimării crimei de apartheid, fiind definit drept crimă.

Sunt pasibili de răspundere penală internațională pentru săvârșirea crimei de apartheid persoanele, membrii organizațiilor, instituțiilor și reprezentanții statului, indiferent dacă le-au săvârșit direct sau au favorizat, încurajat ori au cooperat direct la săvârșirea infracțiunii.

Remarcăm existența a două condiții generale, alternative, de a căror realizare depinde calificarea actului interzis drept o crimă împotriva umanității. Prima condiție se referă la comiterea actului interzis de o manieră sistematică, ceea ce presupune existența unei strategii, a unui plan preexistent, cu excluderea actelor întâmplătoare exterioare planului sau strategiei. Referirea textului incriminator la cerința comiterii actului interzis pe o scară largă vizează îndreptarea actului împotriva mai multor victime.

În afara realizării uneia dintre aceste două condiții alternative, textul cere ca fapta să fi fost instigată sau direcționată de un guvern sau de orice organizație sau grup.

Săvârșirea crimelor împotriva umanității nu este subordonată condiției săvârșirii actului pe timp de război sau în conexiune cu crimele de război sau cu crimele împotriva păcii, ceea ce înseamnă că actualul proiect conferă autonomie acestei categorii de crime.

Nu toate actele interzise au avut la bază incriminări prealabile.

Majoritatea actelor interzise au ca fundament juridic Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, Principiile de la Nürnberg, Statutele Tribunalului Internațional pentru Iugoslavia și Ruanda, Proiectul de Cod al Crimelor împotriva păcii și securității omenirii, din 1954, și Convențiile internaționale care au incriminat o parte din actele interzise [7].

Războiul de agresiune a fost ilegalizat pentru prima dată prin Pactul Briand-Kellogg, adoptat la Paris în anul 1928. După cel de-al doilea război mondial, Carta ONU consacră principiul neagresiunii, războiul de agresiune fiind calificat în plan universal ca cea mai gravă crimă internațională, crimă împotriva păcii.

Crimele contra păcii, adesea denumite și crime de agresiune, fac parte din dreptul penal special al infracțiunilor internaționale, consacrat de Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg.

Conținutul constitutiv al infracțiunilor din această categorie, așa cum a fost configurat prin Articolul 6 alineatul 2 lit. A din Statut, constă în plănuirea, pregătirea, declanșarea sau purtarea unui război de agresiune sau a unui război cu violarea tratatelor, a garanțiilor sau acordurilor internaționale, precum și participarea la un plan premeditat sau la un complot pentru înfăptuirea uneia din actele menționate mai sus [8].

Ulterior, la aceste crime contra păcii s-a adăugat și propaganda de război, consacrată ca atare în mai multe documente internaționale: Rezoluția Adunării Generale a ONU, nr.111(II) din 1947; Declarația Adunării Generale a ONU asupra principiilor de drept internațional privind relațiile prietenești și de cooperare între state, conform Cartei Națiunilor Unite, din 1970; Pactul internațional privind drepturile civile și politice ale omului, din 1976; Actul final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, de la Helsinki, 1975.

Dintre crimele menționate se detașează, prin gravitate maximă, crima de agresiune, încorporată de Adunarea Generală a ONU în Principiile de drept internațional consacrate de Statutul Tribunalului de la Nürnberg și în sentința acestui Tribunal.

Carta ONU proclamă principiul neagresiunii ca principiu fundamental al dreptului internațional. Astfel, Articolul 2 punctul 4 din Cartă dispune: *Toți membrii Organizației se vor abține, în relațiile lor internaționale, de a recurge la amenințarea cu forța sau la folosirea ei, fie împotriva integrității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat, fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite.*

Stabilirea caracterului ilicit al recurgerii la forța armată se face în funcție de mai multe criterii: a) situația părților la începutul conflictului armat determină caracterul acțiunilor întreprinse ulterior în raport cu normele

dreptului internațional; b) criteriul obiectiv al anteriorității – săvârșirea faptelor în ordine cronologică. Astfel, folosirea forței armate, prin violarea Cartei, de către un stat care acționează primul constituie dovada suficientă a unui act de agresiune. Această dovadă se completează cu alte elemente de fapt, stabilirea comiterii unui act de agresiune fiind examinată în funcție de fiecare caz în parte. Consiliul de Securitate poate stabili săvârșirea unei agresiuni în funcție de toate împrejurările care reprezintă relevanță de analiză, inclusiv gravitatea actului în sine și a consecințelor produse.

Însă, Tribunalul de la Nürnberg a pedepsit persoane fizice acuzate de a fi comis infracțiunea de agresiune și conspirația ca infracțiune autonomă.

Prezintă interes, din punctul de vedere al infracțiunii de agresiune comise de persoană fizică, Articolul 16 din Proiectul de Cod al crimelor contra păcii și securității omenirii care, în Cartea a II-a, intitulată *Infracțiuni împotriva păcii și securității omenirii*, incriminează infracțiunea de agresiune cu următorul conținut: *Un individ care, ca lider sau organizator, participă în mod activ sau comandă plănuirea, pregătirea, inițierea sau realizarea agresiunii comise de un stat, va fi responsabil pentru săvârșirea infracțiunii de agresiune.*

Prin urmare, scopul acestui articol este delimitarea răspunderii infracționale personale pentru infracțiunea de agresiune, distinct de agresiunea comisă de un stat împotriva unui alt stat, care excede scopul Proiectului de Cod.

Este vorba despre răspunderea personală a indivizilor pe care textul îi indică drept lideri sau organizatori, având autoritatea sau puterea de a juca un rol decisiv în săvârșirea infracțiunii de agresiune (membrii de guvern, persoane cu funcții înalte în armată, partide politice etc.).

Răspunderea persoanei fizice va fi stabilită atât după criterii materiale – aportul efectiv la săvârșirea infracțiunii internaționale – cât și după elementul intențional. Un lider sau organizator participă la săvârșirea unei infracțiuni dacă a avut cunoștință că deservește un plan sau o politică de agresiune. Actele lor fiind intrinsec ilicite, nu este necesar ca aceștia să fi cunoscut toate detaliile.

Răspunderea individuală pentru săvârșirea infracțiunii de agresiune este intim legată de săvârșirea unei agresiuni de către un stat. Prin urmare, numai un stat poate comite o agresiune, prin încălcarea regulilor de drept internațional care prohibă un asemenea comportament, stabilirea agresiunii de către un stat fiind o condiție *sine qua non* pentru stabilirea răspunderii guvernanților vinovați de săvârșirea acestei infracțiuni. Săvârșirea infracțiunii de agresiune de către un stat implică participarea activă a indivizilor care au autoritatea necesară sau puterea de a plănuși, iniția sau întreprinde agresiunea. Infracțiunea de agresiune este infracțiunea tipică a guvernanților.

Aceasta implică în prealabil stabilirea încălcării de către un stat a Articolului 2 paragraful 4 din Carta ONU și, dacă încălcarea acestei obligații internaționale este suficient de gravă pentru a putea fi calificată ca agresiune, numai după realizarea condiției permise se pune problema răspunderii individuale pentru actele de agresiune.

Observăm incriminarea participării la săvârșirea infracțiunii de agresiune sub forma plănuirii, pregătirii, inițierii, întreprinderii operațiilor, similară cu noțiunea de *conspiracy* folosită de Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg. Statutul Curții Internaționale a și stabilit jurisdicția infracțiunii de agresiune prin Articolul 5 paragraful 1 lit. D, însă exercițiul acesteia va fi determinat de adoptarea, în conformitate cu prevederile Statutului, a definiției infracțiunii și a condițiilor de exercițiu a jurisdicției asupra agresiunii, elemente ce vor fi determinate în condiții de compatibilitate cu Carta ONU.

După cel de-al doilea război mondial, Comitetul special pentru definirea agresiunii, creat de Adunarea Generală a ONU, după o activitate ce s-a desfășurat între anii 1950 și 1974, a elaborat un proiect de definire a agresiunii armate care a stat la baza adoptării în 1974 a unei rezoluții a Adunării Generale a ONU în acest scop. Din păcate, rezoluțiile Adunării Generale a ONU nu au forță juridică. În prezent, doar Consiliul de Securitate al ONU poate califica o situație ca fiind agresiune.

Acesta este motivul pentru care Conferința diplomatică de la Roma pentru crearea unei Curți criminale internaționale a recurs, după îndelungi dezbateri, la o suspendare a competenței Curții cu privire la crima de agresiune, până când aceasta va fi definită de un instrument juridic internațional acceptat de statele părți la Statutul Curții.

Bibliografie:

1. BALAN, O. *Terorismul – crimă internațională*. Chișinău: Academia de Poliție, 1998, p.144.
2. BARBĂNEAGRĂ, A. *Infracțiunile contra păcii și securității omenirii*. Chișinău: Centrul de drept al Avocaților. 2005, p.87.

3. CLOȘCĂ, I., SUCEAVĂ, I. *Tratat de drept internațional umanitar*. București, 2000, p.299.
4. CLOȘCĂ, I., SUCEAVĂ, I. *Tratat de drepturile omului*. București: Europa Nova, 1995, p.101.
5. Convenția cu privire la prevenirea și reprimarea crimei de genocid, adoptată de Adunarea Generală a ONU, din 9 decembrie 1948.
6. MARȚIAN, N. *Drept internațional public*. Vol. I. Iași: Chemarea, 1995, p.144.
7. MAZILU, D. *Dreptul păcii. Tratat*. București: ALL Beck, 1998, p.336.
8. ȚURLEA, S. *Bomba Drogurilor*. București: Humanitas, 1991, p.360.

Prezentat la 16.10.2013

DOCTRINELE ÎN ASPECT INTERNAȚIONAL REFERITOR LA CONTROLUL JUDECĂTORESC AL ACTIVITĂȚII ORGANELOR ADMINISTRAȚIEI PUBLICE

Lilian LESNIC-RĂSCOALĂ

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul studiu sunt abordate caracteristicile esențiale actuale ale contenciosului administrativ, care, în opinia unor autori, reprezintă chiar *finalitatea dreptului administrativ* ce nu ar putea fi realizată decât prin raportare la evoluția sub aspect legislativ a acestei instituții, urmărindu-se o analiză firească, tradițională, a contenciosului administrativ.

În mod obișnuit, *instituția contenciosului administrativ* este analizată în lucrările consacrate dreptului administrativ în ansamblu, în partea ce privește controlul exercitat asupra administrației publice, fiind vorba, în principal, de *controlul judecătoresc asupra administrației publice*.

În literatura de specialitate întâlnim conceptul, potrivit căruia activitatea autorităților administrației publice este supusă diferitelor forme de control în vederea asigurării îndeplinirii valorilor politice și satisfacerii necesităților societății.

Conținutul și sfera contenciosului administrativ, ca fenomen juridic, au variat de la o țară la alta, de la o perioadă la alta și chiar, în doctrina administrativă, de la un autor la altul.

Necesitatea contenciosului administrativ, a mecanismelor de control asupra administrației a pus legiuitorului modern problema de a găsi acele organe pe care să le investească cu atribuția de exercitare a acestui control. Cu privire la acest aspect, soluțiile din dreptul comparat sunt diverse, diversitate explicabilă, pe de-o parte, prin tradiție, pe de altă parte – prin rațiunile de ordin funcțional care ghidează activitatea administrației.

Cuvinte-cheie: *control judecătoresc, administrație publică, instituția contenciosului administrativ, contencios, jurisdicție.*

INTERNATIONAL DOCTRINAL ISSUES REFLECTED TO THE JUDICIAL CONTROL OF PUBLIC ADMINISTRATIVE ACTIVITY

Though primarily in the elaboration of this study we were tempted to emphasize the institution of administrative contentious, we realized that a systematic, comprising approach and as possible from the point of view of clarification of the essential and current characteristics, which according to some authors it represents even *the finality of administrative law*, and would not be possible to be accomplished but by reporting to the evolution upon the legislative aspect of the institution, following the way of natural and traditional analysis of legal service.

We will remember in this context that, as usual, the *legal service institution* is analyzed on the whole in the works that deal with administrative law, separately it refers to the executed control upon public administration, mainly referring to the exercised control upon the public administration, and mainly referring to *the judicial control upon public administration*.

We encounter in the specialized literature the concept according to which the activity of public administration authorities is submitted to different types of control in order to ensure the commission of political values and complying with society's needs.

The context and sphere of legal service, as a judicial phenomenon, varied from country to country, even in the administrative doctrine, from author to author.

The necessity of legal service, of control mechanisms upon administration puts the legislative problem in the finding of those bodies which will invest in the exertion of this control. Referring to this aspect, the solutions from the compared law are diverse, the diversity explicable on the one part by tradition, and on the other part by functional rationalities which guide administrative activity.

Keywords: *judicial control, public administration, legal service institutions, contentious, jurisdiction.*

Deși inițial la elaborarea acestui studiu am fost tentați să punem accentul pe instituția contenciosului administrativ, am realizat că o abordare sistematizată, cuprinzătoare și, pe cât posibil, de clarificare a caracteristicilor esențiale actuale ale acestei instituții, care, în opinia lui D. Apostol-Tofan [1, p.39], reprezintă chiar *finalitatea dreptului administrativ*, nu ar putea fi realizată decât prin raportare la evoluția sub aspect legislativ a instituției, urmărindu-se modalitatea de analiză firească, tradițională, a contenciosului administrativ.

Vom mai reține în acest context că, în mod obișnuit, *instituția contenciosului administrativ* este analizată în lucrările consacrate dreptului administrativ în ansamblu, în partea ce privește controlul exercitat asupra administrației publice, fiind vorba, în principal, de *controlul judecătoresc asupra administrației publice*.

În literatura de specialitate întâlnim conceptul, potrivit căruia activitatea autorităților administrației publice este supusă diferitelor forme de control în vederea asigurării îndeplinirii valorilor politice și satisfacerii necesităților societății [9, p.7].

În opinia lui D.Brezoianu, exercitarea controlului judecătoresc asupra actelor administrative este stabilită de lege, care reglementează competența instanțelor judecătorești în acest domeniu, condițiile de exercitare a controlului, modul de înfăptuire a acestuia [5, p.509].

Tradițional, însă, analizând instituția contenciosului administrativ, specialiștii se referă la fundamentele constituționale și fundamentele legale ale contenciosului administrativ, cu peste un deceniu în urmă fiind evocat și fenomenul de constituționalizare a contenciosului administrativ [10, p.3].

R.Petrescu, în manualul *Drept administrativ* [19, p.363], precizează că într-un stat întemeiat pe ordinea de drept instituția contenciosului administrativ reprezintă forma democratică de reparare a încălcărilor legii săvârșite de către autoritățile administrației publice, de delimitare a puterii arbitrară a acestora, de asigurare a drepturilor individuale ale administrațiilor.

În dreptul administrativ, termenul *contencios* a început să fie utilizat pentru a delimita căile de atac jurisdicționale de recursurile administrative obișnuite, menționează specialiștii în domeniu [12, p.45].

Conținutul și sfera contenciosului administrativ, ca fenomen juridic, au variat de la o țară la alta, de la o perioadă la alta și chiar, în doctrina administrativă, de la un autor la altul, recunoaște V.Vedenăș [23, p.156].

Necesitatea contenciosului administrativ, a mecanismelor de control asupra administrației a pus legiuitorului modern problema de a găsi acele organe pe care să le învestească cu atribuția de exercitare a acestui control. Cu privire la acest aspect, soluțiile din dreptul comparat sunt diverse, diversitate explicabilă, pe de-o parte, prin tradiție, pe de altă parte – prin rațiunile de ordin funcțional care ghidează activitatea administrației.

În doctrina franceză din secolul trecut, contenciosul administrativ era definit prin raportare la organele competente să soluționeze litigiile dintre administrație și administrați, subliniază T.Mrejeru [16, p.5].

Specific sistemului francez, caracterizat prin *dualitate de jurisdicții*, este faptul că *justiția administrativă* intră în sfera largă a puterii executive, consilierii ce o compun dispunând, de regulă, de o pregătire superioară în domeniul administrației publice, supunându-se deci unor reguli de recrutare și de carieră proprii ce au condus la adoptarea unor reguli de procedură distincte [12, p.453].

Potrivit ultimei legi de reformă a contenciosului administrativ, există trei grade de jurisdicție administrativă, triplul grad de jurisdicție constituind cea mai bună garanție a respectării legii în activitatea de soluționare a acestui gen de litigii. Astfel, există tribunale administrative interdepartamentale, Curți administrative de apel și Consiliul de Stat, această din urmă instanță funcționând ca o instanță de fond, instanță de apel și instanță de casare a tuturor hotărârilor tribunalelor administrative. Se poate vorbi, așadar, despre existența în Franța a două categorii de organe ale puterii judecătorești: *puterea judecătorească de drept comun* și *puterea judecătorească în materia contenciosului administrativ*, cu efecte deosebit de favorabile asupra administrării justiției, menționează C.S. Bădele [3, p.16].

Sistemul de organizare modernă a organelor statelor europene, potrivit cerințelor principiului separației puterilor în stat, a fost rezultatul victoriei Marii Revoluții franceze. Astfel, „Franța a fost primul stat care prin Legea din 6-11 septembrie din 1790 a încredințat contenciosul administrativ administrației” [7, p.34], având ca rezultat o dualitate a jurisdicției:

- *jurisdicție de ordin judiciar*;
- *jurisdicție de ordin administrativ*.

În alte state occidentale, cum ar fi Germania, Italia, Belgia, Finlanda, Olanda, Grecia, Spania, Elveția, Anglia, Statele Unite, Norvegia, sistemul tribunalelor administrative, ca instanțe de contencios administrativ de fond, cu tribunalele administrative supreme, ca instanțe de fond, de apel și de recurs, funcționează cu unele reglementări specifice în același mod de organizare și atribuții.

În **Germania**, Legea Fundamentală prevede, în art.93, cinci ordine de jurisdicție, ale căror curți supreme sunt: Curtea Federală de Justiție; Curtea Federală Administrativă; Curtea Federală de Finanțe; Curtea Federală a Muncii; Curtea Federală de Contencios Social.

Numărul mare de ordine jurisdicționale are drept consecință faptul că, „dacă jurisdicția administrativă este o jurisdicție de drept comun pentru recursurile exercitate de cetățean contra administrației, ea nu deține exclusivitatea contenciosului administrativ deplin precum în cel francez” [2].

Evoluția jurisdicției administrative germane s-a format progresiv în câteva state germane, în a doua jumătate a secolului XIX, mai întâi prin separarea de administrația activă, apoi de jurisdicția ordinară. Constituția de la Weimar prevedea organizarea administrației teritoriale în reich și în landuri, a tribunalelor administrative pentru protecția particularilor împotriva ordinelor și deciziilor autorităților administrative.

În anul 1941 a luat ființă prima Curte Administrativă a Germaniei cu competențe și atribuții limitate. După cel de-al doilea război mondial, în landuri au fost înființate jurisdicții administrative cu două grade de jurisdicție, pentru început, diferite unele de altele, a căror unificare a durat aproximativ 10 ani, finalizându-se prin adoptarea Legii privind jurisdicția administrativă din 21 ianuarie 1960.

Tribunalele administrative au căpătat astfel o competență generală, cuprinzând toate litigiile de drept public care nu au caracter constituțional și care nu au fost atribuite expres, printr-o lege federală, altor tribunale.

În legea federală-cadru pentru funcționarii publici, contenciosul funcției publice este atribuit unitar în competența tribunalelor administrative. Organizarea *jurisdicției administrative în landuri* este realizată pe două niveluri:

- *prima instanță;*
- *instanța de apel.*

Ca instanță de casație la nivel federal funcționează Curtea Administrativă Federală.

În **Italia** este organizat și funcționează un sistem dublu de contencios administrativ, pentru că litigiile dintre administrația publică și cetățeni sunt atribuite spre soluționare celor două ordine de jurisdicție:

- *jurisdicțiilor ordinare;*
- *jurisdicțiilor administrative.*

Criteriile care stau la baza repartizării litigiilor celor două ordine de jurisdicție au în vedere natura situațiilor juridice aduse în justiție:

1) *probleme de interes legitim*, în care reclamantul, făcând apel împotriva actului administrativ, se plânge de nerespectarea legii de către organul administrației publice. Aceste forme de litigiu vor fi de competența judecătorului administrativ;

2) *aspecte de drept subiectiv*, în care se contestă nu nerespectarea legii, ci chiar existența în competența administrației publice, a puterii exercitate în practică care sunt de competența judecătorului ordinar.

În general, judecătorul ordinar este competent a soluționa și litigiile în care nu a fost acționat un organ al administrației publice, ci capacitatea civilă, adică litigiile în care administrația publică acționează *jure privatorum*, potrivit dreptului privat [18].

În **Belgia**, „*contenciosul administrativ pentru abuz de putere este de competența Consiliului de Stat, în cadrul secției sale administrative, în timp ce contenciosul de deplină jurisdicție al actelor și faptelor administrației este de competența tribunalelor ordinare*” [8].

Totuși, unele litigii de contencios administrativ de plină jurisdicție sunt date spre soluționare în competența instanțelor administrative. Sunt de competența acestor instanțe acele cauze care privesc drepturile cetățenilor, cum sunt cele de electorat și eligibilitate, de egalitate în domeniul impozitelor, asupra unor drepturi întemeiate pe intervenții ale autorităților publice, care încearcă să instaureze solidaritatea națională, cum ar fi: despăgubirile pentru cauzele de război sau unele pensii alimentare.

Contenciosul administrativ pentru exces de putere, de competența Consiliului de Stat, se referă la recursurile în anulare pentru nerespectarea legii, fie ele substanțiale sau emise sub sancțiunea nulității, abuz sau deturnare de putere.

Consiliul de Stat analizează și soluționează recursurile în anulare pentru violarea formelor, fie ele substanțiale sau emise sub acțiunea nulității, abuz sau deturnare de putere. Soluționarea de către Consiliul de Stat privește numai actele administrative, în concret – numai actele emise sau emise unilateral, fie că sunt emise individual sau că sunt cu aplicație generală, dar numai cu condiția ca acestea să emane de la autorități administrative. Pentru soluționarea acestor litigii, neexistând tribunale administrative, ca instanțe de fond, Consiliul de Stat judecă în fond și pronunță hotărâri definitive.

Atribuțiile Consiliului de Stat pentru aceste litigii sunt supletive față de cele ale tribunalelor ordinare. În cazul în care se constată că esența adevărată a unei contestații nu este anularea unui act administrativ, ci soluționarea unui drept subiectiv, Consiliul de Stat își va declina competența în favoarea tribunalului ordinar.

În **Finlanda**, Curtea Administrativă Supremă a fost creată în anul 1918, cuprinsă în Constituția finlandeză din 1919, alături de Curtea Supremă de Justiție, care reprezintă una dintre cele două jurisdicții principale ale țării, fiind competentă să judece în ultimă instanță litigiile administrative.

Curtea Administrativă Supremă are în subordine, din 1955, tribunalele administrative provinciale, care nu dispun de autonomie administrativă, pentru că ele funcționează în relație cu consiliile prefecturilor; „*printr-o anticipată reformă, ele urmează să devină instanțe judecătorești autentice, subordonate Ministerului de Justiție*” [15].

Cea mai însemnată parte a recursurilor ce se soluționează de Curtea Administrativă Supremă privesc deciziile pronunțate de tribunalele administrative și de consiliile de prefectură. Curtea judecă și recursurile împo-

triva Consiliului de Miniștrii, ale ministerelor, direcțiilor centrale, precum și recursurile date de tribunalele apelor și de tribunalul de impozit pe cifra de afaceri.

Jurisdicțiile administrative specializate nu au o competență generală în domeniul contenciosului administrativ, deși regula prevede că ele sunt competente în lipsa unei dispoziții legale contrare. În acest cadru litigiile de competență Curții Supreme Administrative se referă, în ordinea importanței, la planificarea urbană și construcții, la pensiile funcționarilor publici, la afacerile comunale, cele sociale, litigiile privind apele, iar mai mult de trei sferturi din litigiile de contencios administrativ sunt judecate de tribunale.

În lipsa unei reglementări a procedurii contenciosului administrativ, tribunalele aplică principiile generale ale contenciosului, desprinse din Codul de procedură judiciară, precum și dispozițiile specifice cuprinse în diferite legi privind organizarea jurisdicțiilor administrative. Totuși, cetățenii pot folosi fie recursul administrativ, fie recursul comunal. În aceste cazuri, recursul administrativ se folosește împotriva deciziilor autorităților administrative ale statului și ale unităților administrativ-teritoriale, iar recursurile comunale se folosesc împotriva deciziilor consiliilor municipale și comunale.

Judecătorii din instanțele de contencios administrativ, inclusiv cei din componența Curții Administrative Supreme, nu sunt magistrați propriu-zisi, ci funcționari administrativi cu atribuții jurisdicționale.

În *Olanda* este organizat un sistem de control al actelor administrative, la a cărui exercitare se iau în calcul:

- rolul important al recursurilor administrative;
- multitudinea jurisdicțiilor administrative;
- rolul deosebit al judecătorului judiciar.

În dreptul olandez, recursul administrativ, care a avut o întindere mare de aplicare, a fost restrâns după 1 ianuarie 1988. El nu îmbracă niciodată forma unui recurs ierarhic propriu-zis, recursul fiind introdus la un organ care poate fi considerat superior autorului actului contestat, dar nu întotdeauna este ierarhic superior. Spre exemplu, consiliul municipal se pronunță în recursurile îndreptate împotriva actelor municipalității. La rândul ei „Coroana, în baza avizului Secției de contencios a Consiliului de Stat, judecă mai multe categorii de recursuri împotriva actelor administrative care emană de la un organ municipal, provincial sau de la un minister” [13].

Recursul administrativ este un recurs de plină jurisdicție, în cadrul căruia organul de jurisdicție controlează legalitatea și oportunitatea actului contestat. Acest organ nu se rezumă numai cu anularea actului considerat prin contestație ilegal, ci îl înlocuiește cu propria sa decizie.

Prin Legea contenciosului administrativ din 1975 a fost înființată Secția jurisdicțională a Consiliului de Stat. Aceasta se află pe poziția judecătorului administrativ de rezervă general, în sensul că aproape toate cazurile în care legea nu prevede un recurs special, în fața unui organ administrativ individual, legea deschide accesul la Secția jurisdicțională.

În *Grecia*, contenciosul administrativ a fost consacrat încă din perioada 1833-1843, când au fost înființate Consiliul de Stat și tribunalele administrative cu două grade de jurisdicție.

Constituția Greciei din 1844 a instituit principiul unității de jurisdicție, tribunalele civile fiind transformate în instanțe de drept comun și pentru contenciosul administrativ. Au existat și unele tribunale speciale. Acest sistem de organizare prin tribunale civile au fost constante în a refuza să anuleze actele administrative atunci când legea nu prevedea expres această posibilitate.

Prin revizuirea Constituției din 1844 (în anul 1911) s-a prevăzut crearea Consiliului de Stat competent să elaboreze proiecte de legi și decrete regulamentare, să anuleze acte administrative și să judece pricinile de deplin contencios, precum și să exercite jurisdicția disciplinară privind funcționarii publici. Însă, „*deși organizat și prevăzut prin Constituție, Consiliul de Stat nu a funcționat niciodată*” [22].

Consiliul de Stat a fost înființat și organizat abia în anul 1928, fiind competent să judece recursurile în anulare, cele de casație în cauzele de plină jurisdicție, prevăzute prin lege, dar să elaboreze și proiectele de decrete regulamentare.

Justiția administrativă a fost organizată și a funcționat unitar după adoptarea Constituției din 1952, când au fost înființate tribunalele administrative ordinare, în a căror competență au fost transferate cauzele de contencios administrativ de la tribunalele administrative speciale și de la tribunalele civile. După adoptarea Constituției din 1975, sistemul de justiție administrativă a fost păstrat integral.

Prin prevederile Constituției, instanțele de toate categoriile au competența și obligația de a controla din oficiu sau pe cale de excepție, ridicată de către părți, constituționalitatea actelor sau a dispozițiilor de ordin

legislativ, pe care urmează să le soluționeze în cauză și de a nu aplica actul sau dispoziția pe care le consideră neconstituționale.

În *Spania*, cea mai importantă reformă a contenciosului administrativ s-a realizat prin Legea din 27 decembrie 1956. După cum rezultă însă din Legea pentru organizarea și funcționarea puterii judecătorești din 1985, instanțele de contencios administrativ sunt parte integrantă din sistemul instanțelor judecătorești. Structura sistemului instanțelor judecătorești în Spania este următoarea:

- tribunale civile;
- tribunale penale;
- tribunale administrative;
- tribunale speciale.

Din 1985 a fost organizat și funcționează *Tribunalul de contencios administrativ militar* [14]. Titulatura tribunalelor administrative ca organe jurisdicționale colegiale este de camere de contencios administrativ, fiind organizate teritorial. Ca organizare ierarhică, prima categorie este aceea a *tribunalelor regionale*, care judecă litigiile de pe teritoriul regiunii, în ceea ce privește actele administrative din competența administrației publice regionale. Litigiile care au ca obiect actele organismelor administrației publice naționale sunt soluționate, în primă instanță, de către tribunalele naționale. Excepție fac actele unor organe (de exemplu, ale Consiliului de Miniștri), care sunt soluționate, în primă și ultimă instanță, de camerele de contencios administrativ ale Tribunalului Suprem. Acestea din urmă au în competență și judecă și apelurile împotriva hotărârilor jurisdicționale date în primă instanță de tribunalele regionale sau de tribunalele naționale.

Competența judecătorului administrativ constă în aceea că:

- poate să anuleze actul atacat, chiar fără ca acesta să presupună trimiterea dosarului administrației pentru ca aceasta să se pronunțe ea însăși;
- să substituie actul autorității administrative cu actul său propriu, determinând imperativ conținutul definitiv al actului administrativ.

Tribunalul poate să se pronunțe asupra existenței unui drept și să acorde daune-interese. Putem concludiona că judecătorul administrativ administrează în mod real.

Justiția administrativă își exercită autoritatea nu doar asupra actelor administrative individuale, dar și asupra actelor normative adoptate sau emise de autoritățile administrative. Sunt supuse controlului jurisdicției administrative și actele emise de către organele altor puteri de stat sau de organisme constituționale, în materie de personal și în domeniul actelor de administrare.

În *Anglia*, controlul judiciar are în vedere executarea de către tribunale a dreptului de a hotărî dacă un act administrativ este legal sau nu și de a dispune măsurile pentru restabilirea situației legale.

Controlul judiciar al activității administrației aplică principiul teoriei abuzului de putere, care permite tribunalelor ordinare să decidă dacă administrația, ca instituție legitimă, a acționat în limitele puterii sale legale. Deoarece, în general, contextul legal este deosebit de variabil, precedentul judiciar care păstrează principiile dreptului common law are în această materie o aplicare limitată.

„Neexistând reguli uniforme în materia dreptului administrativ pentru a trata contenciosul administrativ între cetățean și administrație sau între organele administrației publice, pentru fiecare tip de contencios există un regim special” [4].

Potrivit jurisprudenței engleze, teoria abuzului de putere trebuie să fie apreciată în mod rezonabil. În general, se admite că tot ceea ce poate fi analizat în mod onest, ca fiind accesoriu sau reprezentând o consecință a ceea ce este autorizat de lege, nu trebuie să fie considerat prin interpretarea judiciară ca un abuz de putere (excepție fac unele interdicții strict reglementate prin lege).

Judecătorul ordinar al administrației este tribunalul, iar jurisdicțiile judiciare speciale sunt reprezentate de judecătorul extraordinar.

Sunt organizate aproximativ 50 de categorii de jurisdicții speciale, care privesc controlul activității administrației. Marea parte a organismelor de acest tip sunt organizate teritorial având o procedură specifică.

În dreptul englez, hotărârile judecătorești sunt întemeiate deseori pe dreptul natural (natural justice), pe abuzul discreționar al puterii sau pe rațiuni de drept public, care urmărește divulgarea sau nedivulgarea unor informații necesare pentru judecarea litigiului. În anul 1968 Camera Lorzilor a stabilit ca tribunalelor să le revină răspunderea în analiza realității interesului public, invocat de miniștri, atunci când aceștia refuză să pună la dispoziție documentele indispensabile în soluționarea cauzelor.

Imunitatea interesului public, care a fost considerat ca un privilegiu al Coroanei, a suferit o grea lovitură, care pe viitor ar avea drept consecință lărgirea controlului judiciar asupra activității administrației, prin adoptarea unor măsuri potrivite, de ordin constituțional.

În dreptul *Statelor Unite ale Americii*, sistemul administrativ este subordonat celui judiciar. Din punct de vedere organizatoric, fiecare minister sau departament, în materie de jurisdicție administrativă, are o structură proprie. „*Fiecare jurisdicție administrativă are în organizare un consiliu de contencios administrativ, iar la nivelul superior – un consiliu administrativ suprem, în fruntea căruia se află ministrul sau șeful departamentului*” [apud 6].

Aceste consilii își desfășoară activitatea în plină jurisdicție administrativă, care, fiind speciale și separate de jurisdicția judiciară, au calitatea de instanțe de judecată. Personalul acestora – magistrații – nu fac parte din corpul judiciar. Aceștia nu pot soluționa definitiv un litigiu, iar în acest caz orice decizie a unui consiliu de contencios administrativ sau a unui consiliu administrativ suprem poate fi revizuită de o Curte judiciară federală.

Procedurile reglementate prin *Administrative Procedure Act* guvernează totalitatea instanțelor, litigiilor și recursurilor administrative. Aceste proceduri nu sunt diferite de cele care se aplică în sistemul judiciar, cu toate că sistemul jurisdicției administrative se prezintă mai vast decât cel judiciar (spre exemplu, modul de administrare a probelor). În concluzie: întreg sistemul administrativ federal intră sub incidența controlului federal, iar personalul jurisdicțiilor administrative trebuie să respecte aceleași principii.

Jurisdicția administrativă americană are o serie de particularități, care au creat, ca și în alte state cu tradiție în acest domeniu, o serie de contradicții. Cea mai mare problemă creată în cadrul acestui mare sistem administrativ american a reprezentat-o așa-numita *combinare a funcțiilor*, contrar separației puterilor în stat. Combinarea funcțiilor executive, legislative și judecătorești, admisibilă prin prevederile Codului de procedură administrativă, oferă unor autorități, care ar fi fost abilitate să cerceteze, să angajeze și să urmeze contenciosul administrativ, posibilitatea să judece ele însele și să rezolve litigiile. Așadar, în sistemul de drept american apare situația în care pârâțul are, într-o oarecare măsură, și „*calitatea de judecător*”, astfel încât putem constata existența unei justiții cu adevărat imparțiale.

Modelul anglo-saxon în forma de organizare a instanțelor de contencios administrativ, pentru controlul legalității actelor administrative adoptate sau emise de către organele administrației publice, este aplicat în *Norvegia*. „*Aceasta țară nu are organizat un sistem independent al tribunalelor administrative, controlul jurisdicțional al administrației pentru actele și faptele administrative emise de autoritățile publice fiind de competența judecătorului judiciar*” [apud 21].

Rezultatul direct al acestui sistem de organizare îl constituie unitatea de jurisdicție a instanțelor, care sunt reprezentate în partea superioară de o singură Curte Supremă. În general, în Norvegia toate instanțele judecătorești sunt competente să soluționeze cauzele aparținând oricărei ramuri de drept.

Controlul jurisdicțional al administrației operează în toate formele procedurii judiciare. De exemplu, dacă un tribunal corecțional este sesizat cu o cauză privind o infracțiune comisă prin nerespectarea unui act administrativ emis în baza unei legi, instanța va trebui în primul rând să cerceteze legalitatea aceluia act, pentru că nicio pedeapsă nu poate fi aplicată în cazul respectării unei norme legale.

Administrația publică poate acționa pe particulari în justiție, spre a obține respectarea obligațiilor stabilite între părți, prin actele proprii. Condiția esențială de admitere a unor astfel de acțiuni o reprezintă legalitatea actelor respective.

Sistemul de drept norvegian se evidențiază printr-o particularitate, care consacră posibilitatea folosirii a două căi pentru controlul jurisdicțional al actelor administrative. Particularitatea constă în aceea că este la dispoziția cetățeanului interesat o strategie activă și una pasivă.

În general, controlul judecătoresc al administrației se exercită numai asupra legalității actelor acesteia. Totuși, unele dispoziții legale permit judecătorului să controleze și oportunitatea unui act administrativ. Această situație este specifică deciziilor administrative, care pot aduce atingere libertății personale a cetățenilor.

Specialiștii în domeniul sistemului administrativ susțin că majoritatea actelor administrative în această formă de organizare scapă controlului efectuat de tribunalele judiciare. Principala explicație constă în dezvoltarea istorică a altor mijloace de control, mai lesne și mai rapide, cum sunt recursul ierarhic consacrat prin Codul din 10 februarie 1967 asupra procedurii necontencioase și prin organizarea, în anul 1962, a controlului administrativ asupra legalității prin instituția avocatului poporului parlamentar pentru administrație.

Dacă vom compara cele două sisteme de drept – european și cel anglo-saxon, apreciem că cea mai bună soluție pentru realizarea finalității acestei instituții de control al actelor administrative de autoritate, emise de

organele administrației publice, o reprezintă controlul acestei legalități de către organele puterii judecătorești, iar în acest caz – prin organele sale specializate.

Legislația românească a consacrat inițial sistemul francez, apoi pe cel anglo-saxon cu anumite particularități, într-o perioadă sau alta, dar a menținut de-a lungul vremii și sistemul administratorului judecător, deci și autoritățile cu atribuții administrativ-jurisdicționale [1, p.42].

Doctrina românească interbelică a utilizat noțiunea de *contencios administrativ* fie în sens organic, formal, ca fiind constituit din totalitatea litigiilor de competența tribunalelor sau a justiției administrative, fie în sens material, putând fi definit în raport de persoanele între care are loc litigiul sau în raport de natura regulilor juridice puse în cauză și aplicabile în soluționarea litigiului.

Astfel, potrivit unei definiții devenite de referință, aparținând lui C.Rarincescu (autorul unei remarcabile monografii pe această temă, din perioada interbelică), *contenciosul administrativ* reprezintă „totalitatea litigiilor născute între particulari și administrațiile publice, cu ocazia organizării și funcționării serviciilor publice și în care sunt puse în cauză reguli, principii și situații juridice aparținând dreptului public” [20, p.33].

Existența contenciosului administrativ, aprecia același autor, este condiționată de aplicarea a două principii, și anume: principiul respectării drepturilor legal dobândite și principiul obligativității statului de a asigura executarea hotărârilor judecătorești [17, p.205].

Rejeșind din analiza comparativă a contenciosului administrativ, putem concluziona următoarele:

✓ În doctrina administrativă actuală contenciosul administrativ a fost definit în sens larg, ca reprezentând totalitatea litigiilor de competența instanțelor judecătorești, dintre un organ al administrației publice, respectiv, un funcționar public sau, după caz, o structură autorizată să presteze un serviciu public, pe de-o parte, și alt subiect de drept, pe de altă parte, în care autoritatea publică apare ca purtătoare a prerogativelor de putere publică [12, p.453].

✓ Regândirea instituției contenciosului administrativ cu ocazia revizuirii Constituției României, în octombrie 2003, a impus regândirea vechiului proiect de lege și necesitatea adoptării de urgență a unui nou act normativ în această materie. Vorbim în prezent de o nouă lege a contenciosului administrativ, Legea nr.554/2004, care, după cum se arată în prima monografie de referință consacrată noii reglementări, aparținând chiar inițiatorului, celui care a reușit să promoveze și să finalizeze adoptarea actualei reglementări, profesorul Antonie Iorgovan, reprezintă un moment al evoluției legislației în materie, și nu culmea acestei revoluții [11, p.305].

✓ Nu trebuie să uităm că a urmat, în mod firesc, un proces de armonizare a legislațiilor țărilor membre ale Uniunii Europene, apoi a urmat procesul de constituționalizare europeană a legislațiilor naționale, iar Constituția UE, care prin Referendum nu a fost aprobată de către statele membre ale UE, a cuprins, între altele, și dreptul fundamental al cetățeanului „la o bună administrare”.

Studierea teoriei și practicii în drept administrativ, în urma analizei actualei reglementări administrative a contenciosului administrativ, dar și din activitatea instanțelor judecătorești în urma practicii judiciare, a scos în evidență aspecte care determină la următoarea propunere: *necesitatea modificării actualei prevederi legislative*, pentru ca aceasta să răspundă mai bine scopului ei, și anume: de a fi o reală protecție a drepturilor celor care se consideră vătămați prin actele administrative emise de către autoritățile publice.

Bibliografie:

1. APOSTOL TOFAN, D. Instituția contenciosului administrativ din perspectiva noii legi în materie. În: *Academia Română. Institutul de cercetări juridice. Studii de drept românesc: Seria nouă*. 2005, nr.1-2.
2. AUTEXIER, Ch. Republique federale d'Allemagne: Jurisdiction administrative et contentieux administrative. En: *Revue française de Droit administrative*, 1988, mars-avril.
3. BĂDELE, C.S. *Evoluția istorică a contenciosului administrativ român*. Craiova, 2011.
4. BELL ROYAUME, J. Le contentieux administrative. En: *Revue française de Droit administratif*, 1988, mars-avril.
5. BREZOIANU, D. *Drept administrativ român*. București: ALL Beck, 2004.
6. DAVIS, M. Les contentieux administratifs. En: *Revue française de Droit administratif*. 1988. mars-avril
7. De LAUBADERE, A. *Traite elementaire de droit administrative*. Paris, 1967.
8. DELPEREE, A.Fr. Le contencios administrative. En: *Revue française de Droit administratif*, 1988, mars-avril.
9. DINUICĂ, D. *Contenciosul administrativ român: Curs universitar*. Vol.I. București, 2003.
10. IORGOVAN, A., VIDA, I. Constituționalizarea contenciosului administrativ roman. În: *Dreptul*, 1994, nr.5-6.
11. IORGOVAN, A. *Noua lege a contenciosului administrativ*. București: Roata, 2004.
12. IORGOVAN, A. *Tratat de drept administrativ*. Vol.II. București: ALL Beck, 2002.

13. KONIGNENBELT, A.W., PAYS, B. Les paysages bas des contentieux administratif hollandaise. En: *Revue francaise de Droit administrative*, 1988, mars-avril.
14. MARTIN-RETORTILLO BAQUER, L. Le contentieux administrative. En: *Revue francaise de Droit administrative*. 1988, mars-avril.
15. MODEEN, A.T. La jurisdiction administrative. En: *Revue francaise de Droit administratif*, 1988, mars-avril.
16. MREJERU, T. *Contenciosul administrativ: Doctrină. Jurisprudență*. București: ALL Beck, 2003.
17. OROVEANU, M. Principii ale contenciosului administrativ român. În: *Studii de drept românesc: Serie nouă*, 1991, nr.3-4.
18. PAZIENZA, A.V. Italia: La justice administrative. En: *Revue francaise de Droit administratif*, 1988, mars-avril.
19. PETRESCU, R. *Drept administrativ*. Cluj-Napoca: Accent, 2004.
20. RARINCESCU, C. *Contenciosul administrativ român*. București, 1937.
21. SMITH, E. La justice administrative. En: *Revue francaise de Droit administrative*, 1988, mars-avril.
22. SPILIOPOULUS, A.P. L'organisation de la justice administrative. En: *Revue francaise de Droit administrative*, 1998, mars-avril.
23. VEDENAȘ, V. *Drept administrativ și instituții politico administrative*. București, 2002.

Prezentat la 05.06.2013

ÎNCETAREA EFECTELOR CONTRACTULUI DE PARTENERIAT PUBLIC-PRIVAT

Iurie MIHALACHE

Universitatea de Stat din Moldova

Legislația națională conține puține reglementări cu privire la rezilierea contractului de parteneriat public-privat. Legea cu privire la parteneriatul public-privat, nr.179/2008, stabilește că parteneriatul public-privat încetează: a) la expirarea contractului dintre partenerul public și partenerul privat; b) prin acord între partenerul public și partenerul privat; c) în alte cazuri prevăzute de lege sau de contract. Din nefericire, legislația națională nu reglementează procedura de notificare a părților în caz de încetare a efectelor contractului de parteneriat public-privat.

Cuvinte-cheie: *contract de parteneriat public-privat, rezilierea contractului, expirarea contractului, încetarea efectelor contractului, notificarea părților, autoritate publică.*

LA CESSION DU CONTRAT DE PARTENARIAT PUBLIC-PRIVÉ

La législation nationale contient quelques règles relatives à la résiliation du contrat de partenariat public-privé. La Loi sur les partenariats public-privé nr.179/2008 stipule que le partenariat public-privé cesse: a) à l'expiration du contrat entre le partenaire public et le partenaire privé; b) par accord entre le partenaire public et le partenaire privé; c) dans les autres cas prévus par la loi ou par contrat. Malheureusement, la législation nationale ne prévoit pas la notification des parties en cas de cessation des effets du contrat de partenariat public-privé.

Mots-clés: *contrat de partenariat public-privé, résiliation du contrat, expiration du contrat, cessation des effets du contrat, notification des parties, autorité publique.*

Precizări prealabile. Legislația națională cuprinde reglementări laconice cu referire la încetarea efectelor contractului de parteneriat public-privat. Atât *Legea cu privire la parteneriatul public-privat*, nr.179 din 10.07.2008 [4] (în continuare – *Legea nr.179/2008*), cât și *Regulamentul privind procedurile standard și condițiile generale de selectare a partenerului privat*, nr.476 din 04.07.2012 [9] (în continuare – *Regulamentul nr.476/2012*), conțin norme juridice identice, conform cărora parteneriatul public-privat încetează: a) la expirarea contractului încheiat între partenerul public și partenerul privat; b) în baza acordului dintre partenerul public și partenerul privat; c) în alte cazuri prevăzute de lege sau de contract (art.31 din *Lege* și pct.136-139 din *Regulament*). Aceleași temeuri de încetare a contractului de parteneriat public-privat găsim în art.25 din *Legea României privind parteneriatul public-privat*, nr.178/2010 [5], de unde am putea crede că legiuitorul român s-a inspirat din legislația moldovenească, ținând cont că legea română a fost adoptată la doi ani după intrarea în vigoare a legii moldovenești.

Mai multe temeuri de încetare a raporturilor de parteneriat public-privat găsim în *Legea cu privire la concesiuni*, nr.534/1995 [6]. Conform legii, efectele contractului de concesiune încetează: la expirarea termenului stabilit, în cazul rezilierii contractului înainte de termen, lichidării întreprinderii concesionale, prejudicierii obiectului concesiunii sau în situația când acesta devine inutilizabil până la expirarea contractului (art.14 alin.(5)). Însă, indiferent de cauzele încetării contractului, partenerul privat este obligat să asigure continuitatea activității sau prestării serviciilor în condițiile stipulate în contract până la preluarea acestora de către partenerul public.

În doctrina de specialitate sunt redată și alte temeuri de reziliere unilaterală a contractului de parteneriat public-privat. Astfel, partenerul public va putea denunța unilateral contractul de parteneriat public-privat în cazul în care necesitatea serviciului public (*n.n.* – obiectului contractului) a dispărut, atunci când este necesară o nouă formă de exploatare a serviciului public, în caz de neînțelegeri grave între doi parteneri privați care colaborează la realizarea aceluiași serviciu public sau în caz de neînțelegeri între partenerul privat și beneficiari [10, p.309].

Expirarea termenului contractului. Termenul este un element esențial în cadrul contractului de parteneriat public-privat. *Legea nr.179/2008* prevedea că, indiferent de forma contractuală de realizare a parteneriatului public-privat, contractul încheiat între partenerul public și partenerul privat trebuie să conțină termenul contractului, precum și termenul de dare în exploatare a obiectului parteneriatului public-privat (art.20 alin.(1)

lit.(d) și (e)). Durata contractului este determinată până la semnarea acestuia în baza ofertei finale depuse de investitorul selectat de autoritatea publică, dar și în baza negocierilor dintre părți. Prolungirea duratei contractului este posibilă prin acordul părților dacă intervin motive temeinice, care nu au putut fi prevăzute la momentul semnării contractului.

La încetarea contractului de parteneriat public-privat, *partenerul privat este obligat să restituie partenerului public bunurile publice și bunurile rezultate din derularea contractului de parteneriat public-privat, în mod gratuit și libere de orice sarcini* (art.19 alin.(1) și art.31 alin.(2) din Legea nr.179/2008). Luând în considerare că termenul contractului de parteneriat public-privat nu poate depăși 50 de ani (art.19), există prezumția că această perioadă îndelungată de timp este suficientă pentru ca partenerul privat să-și poată recupera cheltuielile de investiție și să acumuleze profit din afacerea inițiată. Din acest considerent, la expirarea termenului contractului, posesia și folosința asupra obiectului parteneriatului public-privat urmează a fi restituite cu **titlu gratuit** partenerului public. Regula dată este valabilă chiar și în cazul în care partenerul privat a efectuat, din banii proprii, construcția, finanțarea, exploatarea și întreținerea bunului (de exemplu, a unui edificiu, viaduct, a unei autostrăzi etc.). Sintagma **liber de orice sarcini** presupune că la momentul predării bunului acesta nu trebuie să fie gajat, ipotecat și nici grevat cu servitute sau afectat de modalități.

Din nefericire, legislația națională nu prevede procedura de notificare a părților în cazul încetării efectelor contractului de parteneriat public-privat, lăsând aceasta exclusiv pe seama părților. Conform art.20 alin.(1) lit.(j) din Legea nr.179/2008, modalitatea și procedura de restituire a obiectului parteneriatului public-privat trebuie să fie prevăzută, după caz, în contractul de parteneriat public-privat, indiferent de forma contractuală de realizare a acestuia. Pentru comparație, în legislația română este prevăzut în mod expres că compania de proiect are obligația să notifice cu cel puțin 90 de zile, dar nu mai mult de 120 de zile până la expirarea perioadei de valabilitate a contractului, partenerul public cu privire la intenția de a preda bunurile publice și bunurile rezultate din derularea contractului de parteneriat public-privat (art.25 alin.(3)), iar partenerul public are obligația de a prelua aceste bunuri până la încetarea efectelor contractului.

O normă foarte importantă este prevăzută în Legea cu privire la concesiuni. În cazul expirării contractului de concesiune, dacă au fost respectate clauzele lui, concesionarul beneficiază de dreptul preferențial de a prelunge contractul (art.14 alin.(1)). Ținând cont de faptul că Legea nr.179/2008 nu reglementează dreptul preferențial al partenerului privat de prelungire a contractului de parteneriat public-privat, considerăm oportun ca norma de la art.14 alin.(1) al Legii cu privire la concesiuni să fie aplicată, prin analogie, tuturor raporturilor de parteneriat public-privat, indiferent de formă contractuală de realizare.

Acordul părților. Contractul de parteneriat public-privat poate înceta prin acordul părților. În acest sens, Legea nr.179/2008 prevede că, prin acordul lor, contractanții pot conveni încetarea efectelor contractului înainte de data pe care ei au prevăzut-o inițial (art.31 alin.(1) lit.(b)).

Rezilierea unilaterală. Rezilierea contractului este o sancțiune a neexecutării culpabile a contractului, constând în încetarea efectelor contractului numai pentru viitor, lăsând neatins prestațiile succesive care au fost făcute anterior rezilierii (art.747 alin.(1) din Codul civil). Așa cum se înțelege, rezilierea intervine în cazul contractelor cu executare succesivă. Toate prestațiile care au fost efectuate până la data rezilierii în conformitate cu prevederile contractului rămân valabile. Nici partea care a declarat rezilierea și nici cealaltă parte nu are dreptul de a cere restituirea acestor prestații [3, p.355].

Conform doctrinei de specialitate, rezilierea este necesară ori de câte ori între părți iau naștere *raporturi contractuale patogene*, adică situații de incertitudine sau de rupere a echilibrului contractual: fie prin neexecutare (care include neexecutarea totală, parțială, neconformă sau cu întârziere); fie prin apariția unui risc de neexecutare în viitor; fie prin schimbarea esențială a circumstanțelor care afectează economia contractului [1, p.10]. Operând cu termenul „greșeală”, cercetătorul *Cătălin-Silviu Săraru* susține că greșeala uneia din părți poate justifica rezilierea contractului din partea celuilalt contractant dacă această greșeală este de o gravitate deosebită (nerespectarea clauzelor contractuale; suspendarea lucrărilor; refuzul de a se conforma ordinelor date de administrația publică) [10, p.309].

Stabilirea temeiurilor de reziliere a contractului de parteneriat public-privat este lăsată la discreția părților contractante. În structura-cadru a contractului de parteneriat public-privat, prevăzut ca anexă la Regulamentul nr.476/2012, rezilierii și încetării contractului este consacrat un capitol separat. Partenerul public și partenerul privat, de comun acord, trebuie să prevadă: clauze de încetare a contractului; condiții de reziliere unilaterală sau de comun acord; clauze de retragere din proiect; clauza de despăgubire; răspunderea pentru neexecutarea

obligațiilor în cazul încetării (rezilierii, după caz) contractului (Cap.VIII). De exemplu, în Contractul de colaborare și investiții comune (parteneriat public-privat pentru finalizarea obiectului nefinalizat al Spitalului Clinic mun.Bălți) aprobat prin Decizia Consiliului municipal Bălți nr.8/49 din 24.11.2011, este prevăzut că contractul încetează la expirarea termenului, dacă părțile nu convin în scris prelungirea acestuia; prin reziliere, în cazul nerespectării obligațiilor contractuale de către autoritatea publică, cu plata de despăgubiri în sarcina sa; în cazul dispariției sau a degradării obiectelor contractului și care fac imposibilă continuarea raporturilor de parteneriat. Autoritatea publică decide rezilierea contractului în cazul în care investitorul privat intră în procedura de lichidare, devine insolubil ori încetează să facă plăți creditorilor săi (Cap.12) [2].

Rezilierea contractului de parteneriat public privat-privat nu se face deodată, fiind necesară respectarea unui termen de preaviz. Conform Legii nr.179/2008, în cazul în care una dintre părți nu respectă obligațiile asumate sau în cazul incapacității ei de a îndeplini aceste obligații, cealaltă parte este îndreptățită să ceară rezilierea contractului, cu respectarea unui termen de preaviz de cel puțin 3 luni (art.23 alin.(2)). Astfel, partenerul public va trebui să notifice intenția sa de reziliere a contractului. În notificare va face mențiuni cu privire la motivele ce au determinat această măsură, cuantumul despăgubirilor datorate partenerului privat și modul de plată a acestora. Termenul de preaviz este și un termen de grație în aceleași timp, în sensul că partea care nu și-a executat obligațiile contractuale are posibilitatea de a reveni, în decursul a 3 luni, asupra condițiilor contractuale, în vederea înlăturării deficiențelor și păstrării raporturilor contractuale prin finalizarea obiectivelor stabilite în contract. În cazul expirării fără rezultat a termenului de preaviz, partea îndreptățită poate desface contractul de drept.

Așadar, parteneriatul public-privat poate înceta la inițiativa unei părți dacă cealaltă parte nu respectă obligațiile asumate prin contract. Legea nr.179/2008 stabilește că partenerul privat este responsabil de executarea obligațiilor asumate în cadrul parteneriatului public-privat, făcând referire în acest sens la responsabilitatea partenerului privat de calitatea construcției (reconstrucției) elementelor de infrastructură și a obiectelor ce asigură prestarea serviciilor de utilitate publică, inclusiv de respectarea cerințelor față de documentația de proiect și reglementarea tehnică (art.23 alin.(1)). Enumerarea temeiurilor de reziliere unilaterală a contractului pe motiv de neexecutare găsim în Legea cu privire la concesiuni. Conform legii, concedentul are dreptul să ceară rezilierea contractului de concesiune în cazul: a) survenirii unor evenimente sau depistării unor fapte care îi dau dreptul de a rezilia contractul; b) încălcării clauzelor contractului de către concesionar; c) lichidării concesionarului–persoană juridică sau decesului concesionarului–persoană fizică ce a încheiat contractul; d) falimentului întreprinderii concesionale; e) pronunțării de către instanța de judecată competentă a hotărârii privind nulitatea documentelor de constituire a întreprinderii concesionale (art.14 alin.(3)).

Mai multe detalii cu referire la rezilierea unilaterală a contractului de parteneriat public-privat se găsesc în Legea nr.178/2010 a României. Conform legii, dacă partenerul privat se retrage unilateral (reziliere unilaterală) din contractul de parteneriat public-privat, *investiția consumată până la acel moment rămâne ca participare la realizarea proiectului respectiv, compania de proiect și partenerul public neavând nicio obligație de returnare a valorii investiției respective către partenerul privat* (art.25 alin.(5)). Deși legea română nu specifică care sunt posibilitățile de reziliere unilaterală a contractului de către partenerul public, în literatura de specialitate este menționat că partenerul public se poate retrage din contract înainte de expirarea termenului numai dacă o clauză în acest sens a fost inserată în contract. Partenerul public poate fi obligat și la plata unor despăgubiri în favoarea partenerului privat [8]. În acest context, profesorul *Cătălin-Silviu Săraru* face referire la faptul că despăgubirea poartă un caracter prealabil, iar contractul nu va înceta decât în momentul în care partenerul public a plătit despăgubirea partenerului privat. Despăgubirea va trebui să acopere atât prejudiciul efectiv suferit (*damnum emergens*), cât și beneficiul nerealizat (*lucrum cessans*) [10, p.309].

Legea nr.179/2008 prevede că în cazul în care partenerul privat sesizează existența unor cauze sau evenimente de natură să conducă la imposibilitatea desfășurării activității sau prestării serviciului de interes public, acesta trebuie să notifice imediat partenerul public în vederea luării măsurilor ce se impun pentru asigurarea continuității activității sau a serviciului (art.31). Deși legea nu prevede în mod expres, prin logica deducției se poate ușor înțelege că dacă partenerul public a fost notificat, dar nu a întreprins în timp util măsurile necesare pentru a asigura continuitatea prestării serviciului, partenerul privat ar fi în drept să inițieze rezilierea contractului de parteneriat public-privat.

Subliniem că norma de la art.31 prezintă imperfecțiune sub aspect de formulare: corect ar fi „în cazul în care partenerul privat **constată** (...)”, și nu „sesizează”. În schimb, este salutară mențiunea că *partenerul*

privat trebuie să notifice **imediat** (...), fără a mai exista un termen de notificare, așa cum o face, de exemplu, legiuitorul în Legea nr.178/2010 a României, conform căreia în astfel de situații partenerul privat este obligat să notifice partenerul public în termen de 48 de ore (art.25 alin.(4)).

Din nefericire, Legea nr.179/2008 nu stabilește exigențe față de partenerul public în situațiile în care lucrările și serviciile efectuate de investitorul privat nu corespund cerințelor de calitate¹. O soluție reușită în acest sens a fost identificată în sfera achizițiilor publice, responsabilitatea fiind asumată conducătorului autorității publice contractante, care, conform legii, trebuie să monitorizeze desfășurarea lucrărilor. În conformitate cu prevederile *Legii privind achizițiile publice*, nr.96/2007 [7], neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor contractuale de către operatorul economic atrage după sine răspunderea acestuia conform legislației și clauzelor contractului. Față de conducătorul autorității contractante care nu a aplicat sau nu a întreprins acțiuni de aplicare a sancțiunilor față de operatorul economic ce nu a îndeplinit sau a îndeplinit necorespunzător clauzele contractului, organele abilitate cu funcții de control aplică sancțiuni în conformitate cu legislația (art.69 alin.(5) și (6)). În acest context, suntem de părere că, prin analogie, raporturilor de parteneriat public-privat ar putea fi aplicate normele din Legea privind achizițiile publice.

În final, ținând cont de abordările făcute în prezentul articol științific, considerăm binevenit ca în Legea nr.179/2008 să fie enumerate în mod exhaustiv temeiurile de încetare a contractului de parteneriat public-privat, iar în acest context recomandăm completarea alin.(1) art.31 cu lit.c), d), e) și f), după cum urmează: „Parteneriatul public-privat încetează:

c) în cazul în care interesul național sau local o impune, prin denunțarea unilaterală de către partenerul public, cu plata unei despăgubiri juste și prealabile în sarcina acestuia;

d) în cazul nerespectării obligațiilor contractuale de către partenerul privat, prin reziliere de către partenerul public, cu plata unei despăgubiri de către partenerul privat;

e) în cazul nerespectării obligațiilor contractuale de către partenerul public, prin reziliere de către partenerul privat, cu plata unei despăgubiri de către partenerul public;

f) la dispariția, din cauza unei forțe majore, a bunului care formează obiectul contractului sau în cazul imposibilității obiective de a-l exploata, prin renunțare, fără plata unei despăgubiri”.

Bibliografie:

1. CAZAC, O. *Instituția rezoluției și rezilierii contractelor: metodă de soluționare a raporturilor contractuale patogene*: Teză de doctor în drept / Conducător științific: S.Băieșu. Chișinău, 2013. CZU: 347.44 (043.3)
2. Decizia Consiliului municipal Bălți nr.8/49 din 24.11.2011 „Cu privire la aprobarea documentației necesare de selecție a partenerului privat și a modelului contractului” (Anexa nr.2). [Accesat: 27.04.2013]. Portalul oficial al Serviciului electronic public „Registrul actelor locale”, www.actelocale.md/public/primarii/9700/.../ro_2670_decizia_8-49-mold.doc
3. EȘANU, N. *Comentariul Codului civil al Republicii Moldova*. Vol. II. Chișinău: ARC, 2006. ISBN 9975-61-408-6
4. Legea cu privire la parteneriatul public-privat, nr.179 din 10.07.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.165-166.
5. Legea parteneriatului public-privat, nr.178 din 01.10.2010 (România). În: *Monitorul Oficial al României*, 2010, nr.676.
6. Legea cu privire la concesiuni, nr.534 din 13.07.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.67.
7. Legea privind achizițiile publice, nr.96 din 13.04.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.107-111.
8. MIRCEA, C. Condiții de încetare a proiectului de parteneriat public-privat. În: *Revista de Achiziții Publice* (România), februarie 2012. [Accesat: 24.04.2013] Disponibil: <http://www.mircea-partners.ro/articol.php?cod=35>
9. Regulamentul privind procedurile standard și condițiile generale de selecție a partenerului privat, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.476 din 04.07.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.143-148.
10. SĂRARU, C.-S. *Contractele administrative: Reglementare, Doctrină, Jurisprudență*. București: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-973-115-570-8

Prezentat la 02.05.2013

¹ Cu excepția art.23 alin.(1) care se referă în mod exclusiv la construcții.

**PRECIZĂRI PRIVIND CARACTERUL CONȚINUTULUI NORMATIV CA UNUL
DINTRE FACTORII CE CARACTERIZEAZĂ PUTEREA JURIDICĂ A ACTULUI
NORMATIV-JURIDIC ADOPTAT DE ORGANUL STATAL**

Oleg POALELUNGI

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul studiu autorul va demonstra că caracterul conținutului normativ al actului normativ-juridic este unul dintre factorii ce caracterizează puterea juridică a actului normativ-juridic, determinând aplicabilitatea lui. Tot aici sunt generalizate și actualizate, în corespundere cu legislația în vigoare, componentele ce caracterizează conținutul normativ al actului normativ-juridic, fiind descrise problemele teoretice care au persistat în acest domeniu și căile de soluționare a lor. Prin prisma principiului priorității legii autorul încearcă să argumenteze necesitatea aprecierii caracterului conținutului normativ al actului normativ-juridic ca unul dintre factorii ce caracterizează puterea juridică a acestuia și explică importanța cunoașterii lui pentru ordinea juridică a Republicii Moldova. Își expune punctul de vedere asupra modului de reglementare și instituire în ordinea juridică a unor așa categorii ale actului normativ-juridic cum sunt cel general, special și excepțional, accentuând importanța cunoașterii caracterului conținutului normativ al actului normativ-juridic pentru aplicarea corectă a acestuia la încadrarea juridică a unui fapt din viața cotidiană. Sunt specificate consecințele nerespectării sau necunoașterii importanței acestui caracter. Se atrage atenția la lacunele admise de legiuitor privitor la studierea caracterului normativ al actelor legislative.

Cuvinte-cheie: *caracter al conținutului normativ, act legislativ general, special, excepțional, prioritatea legii, putere juridică, putere juridică a actului normativ-juridic, poziție ierarhică, factori ce condiționează puterea juridică a actului normativ-juridic, factori ce caracterizează puterea juridică a actului normativ-juridic.*

**THE CLARIFICATIONS AS TO THE CHARACTER OF THE INFORMATIONAL CONTENT
AS ONE OF THE FACTORS CHARACTERIZING THE JURIDICAL AUTHORITY
OF THE JURIDICAL NORMATIVE ACT ADOPTED BY THE STATE BODY**

The present article will demonstrate that the character of the normative content of the normative-juridical act is one of the factors characterizing the juridical power of the normative-juridical act by the fact that it can determine it be bigger or smaller. Here there should be generalized and actualized in correspondence with the legislation in force, its components characterizing the normative content of the normative-juridical act, we shall describe the theoretical problems, which have been persisting in this field and which are the ways of their solution. From the point of view of the principle of priority of law, the author will make an attempt to argue the necessity of appreciation of the character of the normative content of the normative-juridical act as one of the factors, which characterizes its juridical power and will explain the importance of the knowledge of this moment for the juridical order of the Republic of Moldova. There will be described the point of view as to the mode of regulation and establishing of the existing juridical order of such categories like the general normative-juridical acts, special and exceptional, there will be stressed the importance of the knowledge of the character of the normative content of the normative-juridical act taking into consideration its correct application in legally harmonizing the facts appearing in every day activity and which can be the consequence of not respecting or not knowing the importance of the given character. Attention should be drawn on the drawbacks admitted by the lawmaker in the process of the elaboration of the law as to the problem of treatment of the normative character. In case of legislative acts, the notion of juridical authority should be mentioned, which is still not exposed at the level of law for the time being.

Keywords: *character of the normative content, general legislative act, special, exceptional, law priority, law authority, juridical authority of normative-juridical act, hierarchical position, factors conditioning the juridical authority of the normative-juridical act, factors characterizing the juridical authority of the normative-juridical act.*

Dicționarul explicativ român interpretează noțiunea „*caracter*” ca trăsătură distinctă care constituie specificul unui lucru, al unui fenomen, însușire, particularitate a unui organism [8]. Din punct de vedere juridic, aceasta ar însemna totalitatea trăsăturilor caracteristice ale unei norme juridice care o face să se deosebească de altele.

În literatura de specialitate problema caracterului normativ se află de mai mult timp în discuție, fiecare autor propunând propria soluție. Savantul rus A.F. Șebanov, în monografia *Форма советского права* [13], susține că clasificarea actelor normativ-juridice e posibilă în funcție de mai multe criterii. În dependență de

acțiunea actului normativ-juridic, sunt acte normativ-juridice care acționează în timp, spațiu și asupra persoanelor. Ultimele pot fi generale, speciale și excepționale.

În lucrarea *Специализированные и специальные нормы права* autorul I.A. Farșatov menționează că crearea normelor speciale este legată în exclusivitate de componența subiecților. În funcție de acțiunea actului normativ-juridic asupra persoanelor, normele acestuia pot fi divizate în: generale, care se răsfrâng asupra tuturor persoanelor fizice și juridice; speciale, care își răsfrâng acțiunea asupra unui cerc de persoane strict determinat (colaboratori de poliție, pensionari etc.), și norme care îl privește pe un anumit subiect concret (Curtea Supremă de Justiție, Procurorul General etc.). Asemenea categorii de norme autorul le mai numește personificate [11, p.28]. Observăm astfel că la baza clasificării actelor normativ-juridice în dependență de caracterul normelor cuprinse în ele se află subiectul raportului juridic.

Cunoaștem însă că, pe lângă subiecți, normele actului normativ-juridic acționează și asupra raporturilor ce apar în jurul unui obiect comun. Altfel spus, caracterul normelor cuprinse în actul normativ-juridic este determinat și de obiectul reglementării, adică de totalitatea de relații asupra cărora este îndreptată energia actului normativ-juridic, fiind posibilă aceeași clasificare în acte normativ-juridice generale, ramurale și speciale. Actele normativ-juridice generale acționează fără careva limitări asupra tuturor relațiilor sociale aflate sub jurisdicția statului. În primul rând, acestea sunt principiile constituționale privitor la drepturile omului etc. Actele normativ-juridice ramurale sunt limitate de obiectul de reglementare a acestei ramuri (legislația civilă se răsfrânge asupra relațiilor patrimoniale și personale nepatrimoniale, subiecții cărora sunt egali și autonomi, nefiind în relații de subordonare; legile administrative – asupra relațiilor de administrare și administrativ organizatorice; legislația muncii – asupra relațiilor de muncă etc.). Actele normativ-juridice excepționale sunt limitate de un anumit fapt juridic sau eveniment, odată cu a cărui apariție încep a funcționa normele sale (în cazul unei catastrofe poate fi impusă acțiunea unui act normativ ce va reglementa relațiile sociale întru totul diferit de până la întâmplare) [12, p.347-348].

Prin legile Republicii Moldova „Cu privire la actele legislative”, nr.780 din 27.12.2001 [2] și „Cu privire la actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale administrației publice locale și centrale”, nr.317 din 18.07.2003 [3], au fost stabilite noi categorii de acte normativ-juridice, specificându-se soluția în cazul apariției situației de conflict de norme. În raport cu caracterul conținutului lor normativ, aceste acte juridice sunt clasificate în: acte legislative generale, speciale și de excepție.

Actul legislativ general cuprinde norme juridice aplicabile tuturor raporturilor sociale și subiecților de drept, fie unor anumite categorii de raporturi sau față de anumite categorii de subiecte, fără a-și pierde caracterul de generalitate.

Actul legislativ special cuprinde norme juridice aplicabile în exclusivitate unor categorii de raporturi sociale sau subiecte strict determinate prin derogare de la regula generală. În caz de divergență între o normă a actului legislativ general și o normă a actului legislativ special cu aceeași putere juridică, se va aplica norma actului legislativ special. Stipulând expres că, în caz de conflict de norme, prioritate la aplicare va avea actul normativ-juridic special, legiuitorul își impune aportul la regimul legalității din stat. Aceeași regulă el o folosește și pentru actele cu caracter excepțional. Punctul 4 al Legii cu privire la actele legislative prevede că actul legislativ de excepție reglementează raporturile sociale generate de situații excepționale. Actul legislativ de excepție derogă de la actele generale și de la cele speciale. În caz de divergență între o normă a actului legislativ general sau special și o normă a actului legislativ de excepție cu aceeași putere juridică, se aplică norma actului legislativ de excepție.

Practica elaborării actelor normativ-juridice cunoaște cazuri când autoritățile statului adoptă acte cu putere juridică egală pentru realizarea atribuțiilor lor, însă fără a se referi la caracterul conținutului normativ al actului adoptat. Determinarea caracterului acestor acte era lăsat pe seama subiecților ce aplicau dreptul.

Astăzi, caracterul conținutului normativ al actului normativ-juridic de regulă este indicat în clauza de adoptare a actului. În orice caz, pentru actele legislative se cere acest lucru [2, art.6 alin.(5)]. De aceea, fiecare din noi, ridicând un act normativ-juridic în formă de lege, din start va putea determina puterea acestuia având clauza despre caracterul conținutului normativ. Iar dacă va apărea necesitatea corelării actelor, vom fi nevoiți să cedăm prioritatea actelor normativ-juridice după cum urmează: excepționale, speciale și generale.

Exemplu de act normativ-juridic cu caracter general poate servi Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.158-XVI din 04.07.2008, care clasifică funcțiile și categoriile de funcționari publici. Obiectul acestei legi este reglementarea regimului general al funcției publice, statutului funcționarului public, raporturilor juridice dintre funcționarul public și autoritățile publice și a altor raporturi ce decurg

din acestea. Conform acestei legi, colaboratorii Procuraturii Generale sunt considerați funcționari publici. Problemele ce vizează drepturile și obligațiile procurorilor ca funcționari publici, cariera lor, modificarea și suspendarea raporturilor de serviciu, răspunderea se vor reglementa în baza prevederilor Legii nr.158-XVI. Totodată, activitatea nemijlocită a Procuraturii ca instituție autonomă în cadrul autorităților judecătorești este reglementată și prin Legea organică cu privire la Procuratură, nr.294-XVI din 25.12.2008, care la fel, pe lângă alte domenii de activitate și de competență a procurorului și a procuraturii, reglementează și problemele legate de: drepturile și obligațiile procurorilor ca funcționari publici; cariera procurorilor; modificarea și suspendarea raporturilor de serviciu; răspunderea. În asemenea circumstanțe, Legea cu privire la Procuratură este considerată lege specială, deoarece cuprinde norme juridice aplicabile în exclusivitate unor categorii de raporturi sociale sau subiecte strict determinate și, în caz de conflict între normele acestor legi, prioritate la reglementarea raporturilor privind, de exemplu, răspunderea procurorului se va acorda Legii cu privire la Procuratură.

Drept exemplu de norme speciale pot fi aduse actele juridice din dreptul civil și din dreptul penal, cum sunt: normele despre vânzare-cumpărare, donație, antrepriză, construcții capitale sau normele care prevăd răspunderea pentru huliganism, tâlhărie, furt și alte componente de infracțiune din dreptul penal etc. [11, p.26].

La 19 aprilie 2002, un grup din 52 de deputați în Parlament au inițiat procedura de revizuire a Constituției Republicii Moldova propunând o nouă redacție pentru art.72 din Constituție consacrat categoriilor de legi. Astfel, deputații au propus ca articolul 72 din Constituție să fie completat cu alineatul (5), conform căruia, în funcție de caracterul normelor cuprinse, legile se împart în legi generale, legi speciale și legi excepționale. În opinia autorilor, această completare decurge din necesitatea de a concretiza caracterul legilor privind diverse raporturi sociale, dar cu o putere juridică egală. Pentru domeniile ce necesită reglementări deosebite, care derogă de la dispozițiile generale, urmează să fie adoptate legi speciale. Prin astfel de legi, opinează deputații, poate fi reglementat statutul juridic al unor autorități publice sau unele domenii economice, pentru care sunt necesare prevederi speciale.

Autorii inițiativei afirmă că modificările propuse au fost determinate și de recomandările Comisiei Europene pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția), care, examinând proiectul legii de modificare a articolelor ce vizează statutul juridic special al localităților din sudul republicii, a evidențiat necesitatea de a specifica în Constituție existența legilor speciale, care vor defini statutul acestor localități.

Grupul de deputați subliniază că legile excepționale urmează să intervină în reglementarea stărilor de necesitate în anumite domenii care fac excepții de la regulile generale sau speciale. În situațiile excepționale, în care intervine o modalitate de administrare exclusivă, regulile generale nu pot fi aplicate; prin urmare, acestea vor fi reglementate prin legi excepționale, care vor avea o acțiune provizorie.

Analizând proiectul de lege în partea referitoare la completarea art.72 din Constituție cu alineatul (5), Curtea Constituțională și-a expus „Avizul” asupra inițiativei de revizuire a Constituției, observând următoarele: Constituția, în art.72, stabilește ierarhia legilor după criteriul puterii juridice: constituționale, organice și ordinare. Clasificarea legilor după acest criteriu este caracteristică pentru toate sistemele de drept. Teoria generală a dreptului cunoaște și alte criterii de clasificare a normelor de drept, cum ar fi clasificarea după: caracterul acestora, apartenența la o ramură de drept, structura logică, sfera de aplicare, acțiunea în timp și spațiu etc. Astfel, există legi generale, speciale și excepționale, legi materiale și procedurale, legi civile, penale, administrative, legi permanente și temporare ș.a.

De observat, însă, că clasificarea legilor după astfel de criterii, inclusiv împărțirea acestora în legi generale, legi speciale și legi excepționale, nu se atestă în practica constituțională internațională.

Propunerea grupului de deputați contrazice titlul și dispozițiile art.72 din Constituție, în care se evidențiază categoriile de legi după caracteristicile lor esențiale: conținutul reglementărilor, procedura de adoptare și puterea juridică.

Caracterul general, special sau excepțional al dispozițiilor acestor legi, deși importante, nu le conferă prioritate, încât să fie evidențiate, în categorii distincte, în Constituție. De menționat, totodată, că introducerea unei astfel de clasificări în Constituție afectează în mare măsură unitatea materiei constituționale. Curtea relevă, însă, că oportunitatea acestor modificări ține de competența exclusivă a Parlamentului.

Prin opinie separată, judecătorul Curții Constituționale Mircea Iuga a considerat nejustificată decizia asupra proiectului în partea referitoare la art.72 din Constituție pentru următoarele considerente.

Articolul 72 din Constituție stipulează categoriile de legi, indicând în alin.(1) în mod imperativ că Parlamentul adoptă legi constituționale, organice și ordinare. Alineatele (2), (3) și (4) stipulează limitativ noțiunile acestor categorii de legi, se expune asupra acțiunii lor juridice și a modului de adoptare.

În proiectul privind completarea art.72 din Constituție cu alin.(5) se propune subdivizarea categoriilor de legi în generale, speciale și excepționale, dar nu se indică noțiunile, aria acțiunii juridice, puterea juridică și modul de adoptare a acestora.

Fără aceste definiții exprese, dispozițiile alin.(5) deschid teren pentru adoptarea arbitrară a unor legi, în special excepționale, care ar răspunde doar intereselor unei părți a societății, în defavoarea intereselor întregii societăți, ceea ce, conform art.54 alin.(1) din Constituție, este inadmisibil. Or, art.54 alin.(1) statuează expres interdicția de a adopta legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului.

Prin dispozițiile alin.(5) propus de deputați de asemenea se încalcă flagrant principiile constituționale enunțate în Titlul I din Constituție, art.1 alin.(3) din care stipulează necondiționat că Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate.

Mircea Iuga consideră că proiectul privind completarea art.72 din Constituție cu alin.(5) creează premise reale pentru depășirea limitelor de revizuire a Constituției și contravine flagrant prevederilor cuprinse în art.142 alin.(2) și în art.5 din Constituția Republicii Moldova.

Autorul susține că, admițând spre examinare de către Parlament proiectul privind completarea art.72 din Constituție cu alin.(5), Curtea se contrazice. Or, în partea descriptivă Curtea arată că acest proiect intră în contradicție cu titlul art.72 din Constituție și cu **principiul unității materiei**, ceea ce confirmă opinia că proiectul depășește limitele de revizuire a Constituției [1].

Actualmente, cu toate că Constituția nu conține careva dispoziții despre actele legislative cu conținut normativ general, special și excepțional, în schimb asemenea reglementări definitorii au apărut, la 14.06.2002, în Legea cu privire la actele legislative, adică după data de 19.04.2001, când Curtea Constituțională s-a expus asupra avizului de modificare a art.72 din Constituție. Observăm că legiuitorul, fără a completa Constituția, a găsit o cale de a fixa legislativ întrebarea despre caracterul normativ al actelor legislative, ceea ce până la acea vreme era lăsat pe seama practicienilor.

În cele din urmă dorim să abordăm corectitudinea utilizării de către legiuitor a noțiunii de putere juridică în art.6 alin.(3) și (4) al Legii cu privire la actele legislative [2], și anume: când se menționează despre „actele legislative cu aceeași putere juridică”. Cităm: „în caz de divergență între o normă a actului legislativ general și o normă a actului legislativ special cu aceeași putere juridică, se aplică norma actului legislativ special”. Se presupune că, în acest caz, legiuitorul are în vedere fie două legi organice sau ordinare, fie două hotărâri parlamentare normative etc. Prin ce ne dă de înțeles că caracterul conținutului normativ al actului normativ-juridic nu joacă niciun rol asupra randamentului puterii juridice, adică nu o face (puterea juridică) să fie mai mare sau mai mică, ceea ce, în viziunea noastră, nu este corect. În publicațiile anterioare am menționat că puterea juridică este un fenomen social care variază în dependență de mai mulți factori, cum ar fi organul care a adoptat-o, competența acestuia, inclusiv conținutul normativ al actului etc. [6, p.31]. Una dintre formele prin care se manifestă puterea juridică pentru actul normativ-juridic este capacitatea acestuia de a corela cu alte acte normativ-juridice pentru a putea fi ierarhizat în sistemul legislației în vigoare, adică pentru a-și putea găsi ușor poziția sa ierarhică. Iar în cazul în care va apărea necesitatea aplicării sale, prioritate va avea actul normativ-juridic ce reglementează aceeași soluție identică, dar care este ierarhic mai superior în raport cu alte acte normativ-juridice de aceeași categorie.

În monografia *Источники права*, autorul rus S.L. Zivs, abordând principiul supremației legii, menționează noțiunea „prioritate a legii”. Autorul scrie: „Puterea supremă a legii este reflectată în prioritatea ei asupra tuturor actelor administrației de stat, precum și ale administrației publice locale. În același timp, noțiunii de prioritate a legii îi corespunde noțiunea de subordonare a actelor administrative și a organelor administrației publice locale legii” [6, p.108, 111]. Observăm că noțiunea de prioritate, care mai des se utilizează în dreptul internațional, este una dintre formele prin care se manifestă puterea juridică a actului normativ-juridic sau una dintre formele ce caracterizează puterea aceluși ori altui act juridic în raport cu alte acte juridice.

În această ordine de idei, putem menționa că prioritatea unei legi organice speciale în raport cu legea organică generală, menită să reglementeze o materie comună, se manifestă în primul rând prin subordonarea celei de-a doua primei, realizându-se astfel una din calitățile legii, și anume: de a se putea structura ierarhic.

Considerăm că la alin.(3) și (4) ale art.6 al Legii cu privire la actele legislative care sunt norme coliziale menite să înlăture conflictele de legi [4, p.52; 9, p.4; 10, p.27], noțiunea „aceeași putere juridică” urmează a

fi substituită cu noțiunea „aceeași categorie” în următoarea redacție: „În caz de divergență între o normă a actului legislativ general și o normă a actului legislativ special de aceeași categorie, se aplică norma actului legislativ special”.

În caz de nerespectare a unei asemenea formulări, se creează contradicții în raport cu noțiunea „prioritate”, iar ierarhizarea actelor legislative căpăta o structură vagă.

Aici se impune și întrebarea: de ce caracterul conținutului normativ al actului normativ-juridic caracterizează puterea juridică? Pentru a răspunde la ea trebuie să reieșim din faptul că investirea actului normativ-juridic cu putere juridică vine din partea organului competent să adopte acest act. Poziția ierarhică a organului în sistemul de autorități publice și competența acestuia sunt factorii decisivi la investirea actului normativ-juridic cu putere juridică, adică acești doi factori direct condiționează puterea juridică a actului normativ-juridic [5, p.405; 7, p.23]. Anume organul competent prin procedura de adoptare investeste actul cu putere juridică și tot el îi stabilește elementele caracteristice ale puterii prin: denumirea actului, stabilirea categoriei acestuia, stabilirea sferei sale de acțiune, a caracterului conținutului său normativ etc. Observăm că organul care adoptă actul este competent atât de a-l investi cu putere juridică, cât și de a stabili caracteristicile puterii care ajută actul să se structureze ierarhic, înlăturând conflictul cu alte acte normativ-juridice. Să exemplificăm. În Republica Moldova adoptarea legilor ține de competența exclusivă a Parlamentului. Urmând toate etapele de elaborare a dreptului, legea dobândește puterea juridică „standard” – de bază, adică egală cu restul actelor legislative. Însă, nu în toate sferile vieții este necesară reglementarea prin intermediul unei singure categorii de lege, cum ar fi cea constituțională. În așa mod, legiuitorul începe să caracterizeze actul normativ-juridic adoptat de el, specificând că este „lege”, că este „lege organică” sau „ordinară”, îi stabilește sfera de acțiune, adresații, obiectul de reglementare etc. Toate aceste caracteristici influențează asupra puterii juridice extinzând sau reducând aplicabilitatea actului respectiv în raport cu alte acte normativ-juridice. Este evident că legea este mai superioară în raport cu hotărârea, legea organică este mai superioară ca cea ordinară, iar legea specială – mai superioară ca cea generală etc.

În funcție de aceste caracteristici, fiecare poate determina poziția ierarhică a unui act normativ-juridic în raport cu altul de aceeași categorie și, ca rezultat, să-i determine prioritatea aplicării. Trebuie să mai menționăm că caracteristicile puterii juridice depind, în cel mai direct mod, de puterea juridică „standard”, adică de cea inițială, de bază. Dacă actul și-a pierdut puterea (a fost abrogat), caracteristicile nu mai au nicio valoare.

Corectările de rigoare le lăsăm pe seama legiuitorului, rezervându-ne dreptul de a ne expune că prezența unei concepții despre actul normativ-juridic cu conținut normativ diferit este de mult timp recunoscută în literatură de specialitate și neglijarea acesteia este considerată ca greșeală. Mai mult ca atât, caracterul conținutului normativ al actului normativ-juridic urmează a fi considerat ca una din formele prin care se manifestă puterea juridică a actului, adică este una dintre caracteristicile puterii sale. Necunoașterea acestor legități poate pune în pericol cele mai înalte valori ale statului democratic, cum sunt drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

Bibliografie:

1. Aviz nr.2 din 30.07.2002 asupra inițiativei de revizuire a Constituției. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.115 <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=285245>.
2. Legea Republicii Moldova cu privire la actele legislative, nr.780-XV din 27.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.36-38.
3. Legea Republicii Moldova cu privire la actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale organelor administrației publice centrale și locale, nr.317 din 18.07.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.2008-210/783.
4. POALELUNGI, O. Puterea juridică ca mijloc de soluționare a coliziunilor actelor normativ-juridice. În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr.9, p.49-52.
5. POALELUNGI, O. Competența autorităților publice – unul din factorii ce condiționează puterea juridică a actului normativ-juridic. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr.1, p.40-45.
6. POALELUNGI, O. POALELUNGI, P. Repere conceptuale privind puterea juridică a actului normativ-juridic. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr.3, p.28-31.
7. POALELUNGI, O. Statutul autorității publice ca factor ce condiționează puterea juridică a actului normativ-juridic. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr.6, p.23-27.
8. Dicționar electronic, Ro DEX, vol.1,2; Dicționar explicativ Român.

9. ВЛАСЕНКО, Н.А. *Коллизионные нормы в советском праве*. Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1984. 99 с.
10. ЗИВС, С.Л. *Источники права*. Москва: Наука, 1981. 239 с.
11. ФАРШАТОВ, И.А. Специализированные и специальные нормы права. В: *Государство и право*, 2003, №6, 22-28 с.
12. ФЁДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права*. Кишинёв: Реклама, 2004, 569 с.
13. ШЕБАНОВ, А.Ф. *Форма советского права*. Москва: Юридическая Литература, 1968, 216 с.

Prezentat la 29.08.2013

SOLUȚII DURABILE ÎN PROTEJAREA REFUGIAȚILOR

Liuba ȘOVA

Universitatea de Stat din Moldova

Legislația și politica referitoare la refugiați este strâns legată de măsuri curative. Soluțiile curative durabile includ: repatrierea benevolă în țara de origine, odată ce motivele refugiului au încetat, sau, în caz că repatrierea nu este posibilă, naturalizarea în țara-gazdă prin măsuri de integrare locală sau relocarea într-o țară terță.

Cuvinte-cheie: *refugiați, soluții durabile, repatriere voluntară, naturalizare, reinstalarea în stat terț.*

DURABLE SOLUTIONS TO PROTECT REFUGEES

The refugee laws and policy are concerned both with curative measure. Curative durable solutions include voluntary repatriation when conditions improve, and if repatriation is not possible then naturalization in the host country or resettlement in a third state.

Keywords: *refugees, durable solutions, voluntary repatriation, naturalization, resettlement in a third State.*

Legea Supremă a Republicii Moldova consfințește dreptul de azil al străinilor [3]. În temeiul suveranității, statul are dreptul să acorde și să retragă protecția sub formă de azil unui străin, în condițiile legii adoptate în acest sens, cu respectarea tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Potrivit Convenției privind statutul refugiatului din 1951 [4], precum și Legii naționale privind azilul [6], refugiatul este o persoană care „în urma unei temeri justificate de a fi persecutată pe motiv de rasă, religie, naționalitate, apartenență la un anumit grup social sau din cauza viziunilor sale politice, se află în afara țării a cărei cetățenie o are și care nu poate sau, datorită acestei temeri, nu dorește protecția acestei țări”. Refugiații nu beneficiază de protecție din partea propriului stat; adesea, acesta este chiar statul care îi persecută. Dacă alte țări nu le permit să intre pe teritoriul lor și nu îi ajută odată ajunși acolo, atunci îi pot condamna la moarte sau la o viață intolerabilă, în umbră, fără susținere și fără drepturi.

Statutul Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați (în continuare – ICNUR), adoptat de către Adunarea Generală a ONU în decembrie 1950, definește responsabilitățile, dintre care cele mai importante sunt: „de a asigura protecția..., de a căuta soluții permanente la problemele refugiaților” [8]. Scopul principal al protecției refugiatului este de a-l ajuta să găsească unele soluții durabile care să-i permită să-și reconstruiască viața cu demnitate și pace.

Legislația și politica referitoare la refugiați este strâns legată de măsuri atât de corectare, cât și de prevenire. Fluxurile de refugiați pot fi prevenite prin respectarea în țările de origine a drepturilor omului, inclusiv a celor economice. Asemenea soluții promovate de către ICNUR includ: repatrierea benevolă în țara de origine, odată ce motivele refugiului au încetat, sau, în caz că repatrierea nu este posibilă, naturalizarea în țara-gazdă prin măsuri de integrare locală sau relocarea într-o țară terță, atunci când refugiatul nu mai poate rămâne în țara care i-a acordat azil din diferite motive [1, p.27].

Repatrierea voluntară este soluția pe termen lung preferată atât de autorități, cât și de către majoritatea refugiaților. Cei mai mulți refugiați doresc să se întoarcă acasă îndată ce situația permite acest lucru (în general, la finalul unui conflict) și a fost atins un anumit grad de stabilitate. ICNUR încurajează repatrierea voluntară ca fiind soluția cea mai bună pentru persoanele refugiate, cu condiția ca repatrierea să se facă în condiții de siguranță și reintegrarea să reprezinte o opțiune viabilă.

În articolul 1, paragraful c, al Convenției cu privire la Statutul refugiaților, așa-numita „clauză privind încetarea acțiunii” se bazează pe afirmația că statutul de refugiat nu este permanent și enumeră condițiile în rezultatul cărora Convenția își încetează acțiunea. Statutul de refugiat nu trebuie confundat cu statutul unui imigrant permanent. Dacă un stat decide să anuleze permisul de ședere al unei persoane în legătură cu încetarea persecuțiilor în țara de origine a acesteia, această decizie nu constituie încălcare a drepturilor omului referitor la această persoană. Repatrierea, însă, urmează să țină cont de drepturile omului referitoare la refugiați și să fie efectuată pe bază benevolă [1, p.26].

Asistența acordată în procesul de repatriere benevolă include:

- oferirea informației referitor la țara de origine/anumită regiune, astfel încât refugiatul să fie în măsură a lua o decizie bine informată cu privire la propria repatriere;

- întreprinderea acțiunilor necesare pentru o întoarcere demnă și sigură în țara de origine;
- în cazul în care este necesar, menținerea legăturii cu Ambasada relevantă privind obținerea documentului de călătorie, a vizei sau a permisului de intrare;
- furnizarea de granturi mici de repatriere voluntară;
- facilitarea altor aspecte legate de repatriere.

Totodată, se va refuza cererea refugiatului de repatriere dacă adevărata motivație este de a merge într-o vizită scurtă în țara de origine fără a avea intenția de a locui acolo.

În cazurile în care repatrierea voluntară nu poate avea loc într-un viitor apropiat, adesea cea mai bună soluție este integrarea locală sau naturalizarea refugiaților în țara-gazdă. Această soluție durabilă nu va putea fi implementată decât cu consimțământul guvernului țării de rezidență în cauză, dar avându-se în vedere numărul în creștere de refugiați, posibilitățile de integrare locală se restrâng simțitor [2, p.38].

Reinstalarea sau relocarea este transferul refugiaților din țara în care au aplicat pentru azil (spre exemplu, Moldova) într-o a treia țară care eventual îi acceptă pentru stabilire permanentă.

Reinstalarea este o experiență ce schimbă viața care este în același timp dificilă, dar care aduce și beneficii. Deseori refugiații sunt reinstalați în țări ce au structuri sociale, limbi și culturi total diferite de cele care le sunt familiare. Cu toate acestea, cu suport și asistență din partea guvernului-gazdă și a organizațiilor neguvernamentale partenere ale acestuia, refugiații reinstalați sunt integrați treptat în noile țări. Guvernele și organizațiile nonguvernamentale prestează servicii pentru a facilita integrarea acestora, precum orientare culturală, lingvistică și formare profesională, dar și programe de promovare a accesului la educație și la angajare.

Reinstalarea nu este un drept al refugiatului, iar ICNUR nu poate și nu influențează sub nicio formă deciziile potențialelor țări de reinstalare. Deși, într-o lume din ce în ce mai aglomerată puține state sunt pregătite să ofere gazdă refugiaților în urma reinstalării și doar un număr restrâns de state iau parte la programele ICNUR de relocare și acceptă cote anuale de refugiați. Dintre cele 193 de țări membre ale Națiunilor Unite numai 10 își stabilesc cote anuale de restabilire, suplimentar numărului de persoane acceptate, care ajung în mod spontan la frontierele lor. Aceste zece state sunt: SUA, Canada, Australia, Noua Zeelandă, Norvegia, Finlanda, Suedia, Danemarca, Elveția și Olanda. Alte țări pot lua în considerare propunerile de relocare în temeiul analizei fiecărui caz, având în general la bază reunificarea familiei și legăturile culturale puternice.

Statele Unite ale Americii se află pe primul loc în topul statelor de relocare în ceea ce privește numărul de locuri puse la dispoziție, în timp ce Australia, Canada și țările nordice prevăd, de asemenea, un număr important de locuri anual. Cei mai mulți refugiați relocați sunt primiți anual în SUA (70000), Canada (10000), în Europa anual ajung 5500 de refugiați relocați, cei mai mulți (1900) fiind primiți de Suedia, care este statul cu cea mai mare cotă de relocare.

În ultimii ani s-a înregistrat o creștere a numărului de țări implicate în relocare și în Europa. Fiind considerată un instrument de asigurare a protecției efective a refugiaților și de împărțire a responsabilității între statele membre în cadrul politicilor europene privind azilul, relocarea ocupă un loc important în cadrul politicilor externe ale Uniunii Europene în materie de azil. La nivelul Uniunii Europene există atât țări ce implementează programe de relocare (Suedia, Danemarca, Finlanda, Regatul Unit al Marii Britanii, Irlanda, Olanda, Portugalia, Cehia, România), cât și țări ce s-au adresat acestei problematici prin proceduri de relocare ad-hoc (Germania, Italia, Spania, Franța), ca răspuns la solicitările ICNUR de a primi refugiați.

Comisia Europeană urmărește dezvoltarea cooperării între statele membre, ICNUR și ONG-uri în vederea identificării de soluții durabile la problematica refugiaților, inclusiv prin sprijinirea financiară a politicii de relocare a refugiaților în Europa, punând la dispoziție finanțări prin Fondul European pentru Refugiați (FER) pentru activități specifice în domeniul relocării. Prin intermediul FER se pot finanța activități de stabilire a programelor naționale de relocare, activități de selecție și transfer al refugiaților relocați, măsuri de recepție, integrare și pregătire a personalului care desfășoară activități de relocare [10].

România a devenit stat de relocare în 2010, prin alocarea unei cote de 40 locuri anual. România și Slovacia au stabilit centre de tranzit în regim de urgență în Timișoara (România) și în Humenné (Slovacia), pentru evacuarea refugiaților care se confruntă cu un risc grav în prima țară de refugiu. În timp ce procesul lor de relocare este procesat, aceste facilități le garantează o șansă de a trăi într-un mediu sigur, unde beneficiază de servicii de asistență. În plus, aceste centre oferă și statelor de relocare o locație stabilă pentru a desfășura procedurile de relocare, care presupun interviuri, cursuri de limbă și de orientare culturală. Cele două centre sunt cofinanțate de către ICNUR, ceea ce presupune și oferirea de consultanță de specialitate referitoare la problemele de gestionare și de protecție [9].

De obicei, la nivel global, aproximativ unul la sută dintre cazuri este implicat de către ICNUR în vederea relocării. Țara de relocare pune la dispoziție refugiatului protecție fizică și juridică, inclusiv accesul la drepturi civile, politice, economice, sociale și culturale similare cu cele de care beneficiază cetățenii proprii. Refugiații trebuie să aibă, de asemenea, posibilitatea de a deveni în cele din urmă cetățeni cu drepturi depline.

Fiind amplasată din punct de vedere geografic în vecinătate cu hotarul Uniunii Europene, considerăm că Republica Moldova ar fi interesată să accepte programe de relocare a refugiaților. Aderarea la programele de relocare va fi parte componentă a politicii de imigrare sub controlul și evidența statului.

Conform datelor Biroului Migrație și Azil (autoritate care administrează cererile de azil, în continuare – BMA), în Republica Moldova, în aprilie 2013, erau înregistrați 214 refugiați și 6 solicitanți de azil, originari din peste 30 de țări ale lumii, cei mai mulți din Siria [12].

Relocarea nu va perturba funcția statului de control asupra procesului de imigrare. Cu titlu de exemplu vom menționa un caz, când un străin, nefiind de bună-credință, a încercat să utilizeze instituția azilului pentru a se eschiva de la răspunderea penală în țara sa de origine și a solicitat în vara anului 2013 azil în Republica Moldova. Însă, ofițerii Biroului Migrație și Azil, în baza informației operative deținute, au localizat și reținut, în municipiul Chișinău, la data de 28 iunie 2013, un cetățean al Turciei care era anunțat în urmărire penală internațională de către autoritățile de drept din Turcia, pentru comiterea unei crime excepțional de grave – omor intenționat.

Străinul pătrunse-se pe teritoriul Republicii Moldova prin regiunea transnistreană și intenționa să obțină o formă de protecție din partea statului nostru pentru a se eschiva de la justiție. În acest sens, la data de 1 iunie 2013, în baza demersului Procuraturii Generale, în privința străinului s-a dispus măsura preventivă în formă de arest pe un termen de 18 zile din momentul reținerii. Biroul Migrație și Azil, de comun cu Procuratura Generală, au întreprins măsuri în scopul organizării și desfășurării procedurii de extrădare a străinului de pe teritoriul țării [11].

Moldova nu face parte din țările care acceptă relocarea refugiaților din alte țări, dar întreprinde măsuri concrete pentru asigurarea și implementarea celorlalte soluții durabile: repatrierea voluntară și integrarea locală.

Integrarea socială a străinilor care au primit protecție printr-o formă de azil presupune un complex de măsuri ale statului în colaborare cu organizații nonguvernamentale de profil. Una dintre aceste măsuri în vederea naturalizării refugiaților a fost implementată odată cu aderarea Republicii Moldova la Convenția europeană cu privire la cetățenie din 06.11.1997 și, ca rezultat, au fost operate modificări în legea națională a cetățeniei, fiind stabilite unele condiții legale mai lejere pentru dobândirea cetățeniei de către refugiați, în comparație cu regula generală. Și anume: dacă pentru dobândirea cetățeniei prin acordare la cerere de către un străin este stabilită condiția cenzului de trai legal și obișnuit de 10 ani, atunci, pentru un refugiat, ca și în cazul apatrizilor, acest cenz a fost redus la 8 ani.

Altă facilitare legală stabilită refugiaților în cadrul naturalizării ține de exceptarea lor de la obligația de a renunța la cetățenia anterior deținută. Dacă un străin, cetățean al unui stat, ar dori să dobândească cetățenia Republicii Moldova prin acordare la cerere, el ar putea reuși asta numai dacă va renunța la cetățenia statului străin. Considerăm oportună această facilitare, pe motiv că, odată ce refugiatului i s-a acordat protecție pe motiv că în țara lui de origine este persecutat, atunci nu este rezonabil și nici nu este posibil să cerem ca protejatul să plece în țara sa și să renunțe legal la cetățenia statului său, care, de fapt, l-a și făcut refugiat. Republica Moldova are experiență în acest domeniu și multe persoane străine, care au primit o formă de protecție, găsesc atractivă cetățenia Republicii Moldova, aderând la ea. Statutul de refugiat încetează odată cu dobândirea cetățeniei.

În conformitate cu Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale în domeniul migrației și azilului [5], au fost determinate obiectivele pentru crearea condițiilor pentru integrarea străinilor și asigurarea accesului refugiaților și al beneficiarilor de protecție umanitară, inclusiv: adoptarea și implementarea legii privind integrarea străinilor; elaborarea și dezvoltarea programelor de integrare pentru integrarea străinilor (imigranți, refugiați, beneficiari de protecție, apatrizi); implicarea și participarea activă a organizațiilor nonguvernamentale naționale și a instituțiilor internaționale în dezvoltarea programelor de integrare; organizarea cursurilor de studiere a limbii de stat, a culturii și a civilizației pentru străinii stabiliți în Republica Moldova; identificarea posibilităților de integrare pentru categoriile vulnerabile de străini (refugiați, beneficiari ai unei forme de protecție); elaborarea programelor individuale de integrare pentru refugiați și beneficiarii de protecție umanitară etc.

Întru realizarea obiectivelor pentru integrarea străinilor și asigurarea accesului refugiaților și al beneficiarilor de protecție umanitară la programele de integrare locală, Parlamentul a adoptat Legea privind integrarea străinilor [7].

Începând cu 1 iulie 2012 în Republica Moldova se implementează Legea privind integrarea străinilor. Integrarea este un proces de participare activă a străinilor, care au obținut o formă de protecție sau un drept de ședere în Republica Moldova, la viața economică, socială și culturală a societății moldovenești, prin care ei sunt împuterniciți să contribuie și să-și valorifice întreg potențialul ca membri ai acestei societăți, să-și realizeze drepturile și să-și îndeplinească obligațiile fără discriminare sau excluziune socială.

Conform prevederilor acestei legi, prin intermediul autorităților administrației publice centrale de specialitate și al autorităților administrației publice locale, în Republica Moldova se desfășoară următoarele tipuri de activități de integrare a străinilor:

- sesiunile de acomodare socioculturală (instruiri privind valorile și tradițiile naționale, sistemul de organizare politico-administrativă a Republicii Moldova);
- cursuri de studiere a limbii de stat;
- accesul la educație;
- informare și consiliere privind modalitățile de acces la piața forței de muncă, la serviciile medicale și la măsurile de protecție socială;
- servicii de orientare și formare profesională în vederea facilitării integrării economice, în corelare cu capacitățile și necesitățile pieței forței de muncă a Republicii Moldova;
- accesul la programele de integrare (pentru străinii beneficiari ai unei forme de protecție).

Republica Moldova întreprinde acțiuni concrete întru protejarea străinilor care au primit azil, inclusiv prin promovarea soluțiilor durabile de repatriere voluntară și reintegrare locală.

Concluzii

Cele trei soluții durabile promovate în asistența refugiaților la nivel internațional sunt: repatrierea voluntară în țara de origine, integrarea în țara de azil și relocarea.

Relocarea refugiaților constă în selecția și transferul unor refugiați din prima țară de azil, unde nu se bucură de protecție efectivă: nu au protecție fizică, legală, riscă să fie expulzați, traficați, exploatați, să fie ținuți în condiții de detenție, deși nu au comis nicio infracțiune sau au anumite nevoi care nu pot fi acoperite de autoritățile țării respective sau din cauza unor circumstanțe economice, sociale, culturale sau politice nu au perspective de integrare locală și nu au alternativa repatrierii voluntare, nu au posibilitatea de a se integra într-o țară care le oferă protecție efectivă, singura soluție fiind cea a relocării.

Întru armonizarea cât mai deplină a legislației naționale la tratatele internaționale în domeniul azilului, susținem ideea acceptării și implementării măsurilor de relocare, de rând cu celelalte două menționate anterior. Eventuala introducere a relocării în legislația Republicii Moldova ca soluție durabilă în protecția refugiaților ar fi compatibilă atât cu Legea Supremă, cât și cu reglementările din domeniu, fapt ce ar asigura armonia legislativă.

Fiind și un instrument de împărțire a responsabilității între state privind protecția refugiaților, în condițiile când majoritatea refugiaților sunt găzduiți de statele sărace sau de statele care sunt vecine cu țările generatoare de refugiați, relocarea, în cazul acceptării, ar oferi Republicii Moldova posibilitatea de a se afirma ca actor pe scena internațională.

Unul dintre avantajele relocării comparativ cu sistemul de azil obișnuit este că autoritățile vor putea selecta refugiații care ar urma să locuiască în Republica Moldova. Deși există criterii stabilite la nivel internațional, fiecare stat beneficiază de libertatea de a stabili propriile criterii. Integrarea în societate a refugiaților relocați se va desfășura în aceleași condiții ca și pentru refugiații recunoscuți în Republica Moldova.

Bibliografie:

1. Alfred DE ZAYAS. Drepturile omului și refugiații. În: *Mecanismele bazate pe tratatele ONU și problemele refugiaților*: Materialele seminarului organizat de ICNUR în Republica Moldova. Chișinău, 15-16 iunie 2001. Publicat în 2002, p.16-33.
2. Bazele protecției refugiaților: Document. În: *Revista Română de Drept Umanitar*, 1996, nr.1(10-11), p.95. ISSN 1221-8774.

3. Constituția Republicii Moldova, art.19 alin.(3), adoptată la 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1, cu modificările și completările ulterioare.
4. Convenția privind statutul refugiaților, adoptată la 28 iulie 1951, intrată în vigoare la 22 aprilie 1954, ratificată de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr.677 din 23.11.2001 pentru aderarea Republicii Moldova la Convenția privind statutul refugiaților, precum și la Protocolul privind statutul refugiaților. Promulgată la 04.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr.150, art.1199.
5. Hotărârea Guvernului nr.1009 din 26.12.2011 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru anii 2011-2015 privind implementarea Strategiei naționale în domeniul migrației și azilului (2011-2020). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.1-6, art.1.
6. Lege privind azilul în Republica Moldova, nr.270-XVI din 18.12.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.53-54/145.
7. Legea privind integrarea străinilor în Republica Moldova, nr.274 din 27.12.2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.48, art.144.
8. Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. General Assembly Resolution 428 (V) of 14 December 1950. [Accesat la 02.09.2013]. Disponibil: <http://www.unhcr.org/3b66c39e1.html>
9. Un nou început într-o țară terță. [Accesat la 02.09.2013]. Disponibil: <http://www.unhcr-centraleurope.org/ro/cu-ce-ne-ocupam/relocarea.html>
10. WITEC, S. *Refugiații în România. Procesul de relocare*: Rezumat al tezei de doctorat. București, 2012. [Accesat la 28.08.2013]. Disponibil: <http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Decembrie/WITEC%20SMARANDA%20-%20Refugiatii%20in%20Romania.%20Procesul%20de%20relocare/Rezumat%20-%20Refugia%20C5%A3ii%20in%20Rom%20C3%A2nia.%20Procesul%20de%20relocare%20Witec%20Smaranda.pdf>
11. <http://www.bma.gov.md/content/692> [Accesat la 25.08.2013]
12. <http://www.timpul.md/articol/ce-fac-refugiarii-din-moldova-44474.html> [Accesat la 25.08.2013]

Prezentat la 26.09.2013

EVOLUȚIA ISTORICĂ A DREPTULUI LA MUNCĂ AL FEMEILOR

Tatiana MACOVEI

Universitatea de Stat din Moldova

De-a lungul timpului, femeile au avut drepturi legale mai puține în domeniul muncii. Tradițional, rolul femeilor era cel de soție și de mamă. Cu toate acestea, în sec. XIX o mare parte din femei au început să lucreze pe piața forței de muncă. Condițiile de muncă în fabricile de textile și în magazinele de îmbrăcăminte erau dure și periculoase. La moment, statele au adoptat cadrul legal care instituie limitarea duratei timpului de muncă pentru femei, precum și îmbunătățirea condițiilor de muncă pentru ele. Prezentul articol descrie istoria formării și dezvoltării cadrului legal al dreptului la muncă al femeilor.

Cuvinte-cheie: femei, muncă, condiții de muncă, muncă egală, plată egală.

HISTORICAL EVOLUTION OF WOMEN'S RIGHT TO WORK

Women have had fewer legal rights and employment opportunities than men throughout most of history. Traditionally, their role has been that of wife and mother. However, in the 19th century, large numbers of women began working outside their homes. Their working conditions, in textile mills and garment shops, were harsh and dangerous. But now states have adopted legislation limiting working hours and improving working conditions for women. The article describes the history of formation and development of legal rights and employment opportunities of women.

Keywords: women, labour, working conditions, equal work, equal pay.

Aruncând o privire asupra evoluției drepturilor omului, constatăm că drepturile femeilor au avut o evoluție mai lentă decât drepturile bărbaților. De-a lungul istoriei, statutul femeii a variat de la o societate la alta. În unele culturi femeile nu erau considerate decât proprietate privată a soțului sau a tatălui, pe când în altele femeile au primit o libertate mai mare și anumite drepturi, dar chiar și în aceste civilizații bărbații, considerați sexul superior, aveau mai multe drepturi. În una din operele lui Voltaire, soția unui bărbat mărturisește: „Soțul meu susține că-mi este superior și stăpân, fiind mai înalt decât mine cu peste o palmă și păros ca un urs; că eu, prin urmare, îi datorez totul, iar el mie nimic”. (Voltaire. *Dict. Phil., Adultere*)

Într-o altă operă, *Dict. Phil, Femme*, Voltaire menționa: „Nu este de mirare că în toate țările bărbatul a ajuns stăpânul femeii, totul întemeindu-se pe forță” [16].

Referindu-se la originea femeii și la poziția sa în raport cu bărbatul, un mare înțelept, Sf. Pavel, spunea: „Dacă aceasta ar fi fost creată dintr-o bucată din partea superioară a corpului lui Adam, atunci ea ar fi fost superioară lui; dacă ar fi fost creată dintr-o bucată din piciorul lui Adam, atunci i-ar fi fost inferioară. Însă femeia a fost creată din coasta lui Adam, deci din partea de mijloc a corpului său tocmai pentru a-i fi egală” [17].

În perioada matriarhatului (aproximativ anii 7000-3500 î.Hr.) femeile aveau o poziție socială dominantă, fiind considerate net superioare bărbaților – rezultatul implicării masive a femeilor în viața economică (predominant în agricultură). Treptat, bărbații tot mai mult au îngădit această poziție, plasând femeia pe locul secund, limitând sfera intereselor ei doar la grijile casnice și la creșterea și educarea copiilor.

Perioada antică (anii 3000 î.Hr. – până în sec. al VI-lea)

Femeile în Grecia Antică. În Grecia Antică, filosofii considerau femeile ființe inferioare bărbaților, cu minți slabe, având un nivel de inteligență puțin mai ridicat decât cel al copiilor, erau considerate periculoase pentru sine, din care motiv necesitau a fi protejate de ele însele.

Marele filosof al antichității Aristotel, care a fost unul dintre cei mai mari filosofi ai Greciei Antice, considera că cetățeni nu puteau fi decât acei oameni care nu aveau nimic de-a face cu activitățile gospodărești de producție și reproducere. Slavii, străinii, femeile și copiii nu trebuiau să participe la viața politică, aceștia fiind lipsiți de capacitățile necesare. Ei aveau de îndeplinit rolul de ajutoari care să asigure condițiile-cadru necesare elitei cetățenilor deplini [2, p.128].

Femeia era, la Aristotel, o ființă inferioară, o eroare a naturii, un fel de precursor deficitar al bărbatului. Ea nu era o creatură rațională și nici nu dispunea de capacități reproductive. Ei nu-i putea reveni decât un rol pasiv, complementar: „Așa cum din cei cu deficiențe trupesti se pot naște atât persoane cu deficiențe trupesti, cât și persoane sănătoase, din femele se pot naște atât femele, cât și masculi. Femela este ca un mascul cu deficiențe trupesti, pentru că îi lipsește sursa vieții” [2, p.128].

Femeile în Roma Antică. În legislația romană femeile până la căsătorie erau subordonate tatălui, iar după căsătorie treceau în subordinea soților. Femeile romane nu aveau dreptul să dețină careva afaceri proprii. Către sec. I î.e.n. femeile au căpătat o anumită autonomie, iar soții, atunci când luau decizii importante, apelau la sfatul soțiilor lor.

Femeile care aparțineau familiilor înstărite nu erau nevoite să muncească, ocupându-se exclusiv de grijile casnice și de copii. În schimb, femeile din păturile sociale sărace erau nevoite să muncească în calitate de sclave sau ca menajere ale femeilor înstărite.

Femeile în Egiptul Antic. Spre deosebire de Roma Antică și Grecia Antică, femeile Egiptului Antic aveau drepturi practic egale cu ale bărbaților, acestea asigurându-le independență economică. Femeia putea ocupa orice poziție, inclusiv cea de conducător de țară. Însă, în pofida libertății pe care o aveau, femeile preferau să se ocupe de casă și de copii.

Perioada Evului Mediu (sec. VI (an. 602) – sec. XVIII (an. 1821))

În Evul Mediu situația femeilor nu a înregistrat careva schimbări semnificative, ele în continuare erau privite ca fiind inferioare bărbaților, iar rolul lor se rezuma la casă și la copii. Femeia avea două opțiuni principale: fie se căsătorea, fie se făcea călugăriță. O categorie aparte de femei mai îndrăznețe erau scriitoarele, educatoarele, vrăjitoarele, care se luptau pentru drepturile femeilor.

Privitor la dreptul la muncă al femeilor, putem afirma că atât femeile căsătorite, cât și cele necăsătorite erau nevoite să muncească pentru a trăi și de multe ori ele lucrau în mai multe locuri, deoarece erau plătite mai puțin comparativ cu bărbații. La oraș, femeile aveau o varietate mai mare de ocupații: făceau comerț, coceau pâine și torceau.

O situație privilegiată în societate aveau proprietarii, iar o femeie nemăritată proprietară avea drepturi egale cu ale unui bărbat; însă, din momentul căsătoriei ea ceda pământul și drepturile soțului ei. Doar după moartea lui avea dreptul la o treime din pământ, pentru a se întreține.

Perioada modernă (sec. XVIII (an. 1821) – an. 1919)

Perioada modernă se caracterizează prin lupta femeilor pentru drepturi egale cu bărbații în toate sferile vieții sociale, deoarece femeile în continuare erau subordonate bărbaților, interesele lor fiind limitate la grija față de gospodărie și față de copii. Femeile nu aveau proprietate, nu aveau dreptul de semnătură, iar dacă doreau să muncească, aveau nevoie de acordul soțului. Femeile care totuși munceau aveau salarii mai mici decât bărbații. Această stare de lucruri a generat apariția primelor revendicări publice ale femeilor, prin care cereau acordarea unor drepturi egale cu ale bărbaților.

În Franța, în perioada modernă, femeile au jucat un rol important în lupta pentru obținerea egalității în drepturi cu bărbații. Revoltele care izbucneau în Franța pe timpul foametei erau conduse în mod tradițional de către femei. La Paris, breslele precupetelor și ale spălătoarelor erau temute pentru puterea lor de expresie [18]. Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului (1789), elaborată pe baza dreptului natural în Franța, și Declarația de Independență a Statelor Unite (1776) au făcut ca și femeile să pretindă la unele drepturi egale [15, p.121].

În aceste condiții a apărut *Declarația drepturilor femeii și ale cetățencei*, elaborată de scriitoarea Olympe de Gouges în anul 1791. Izvor de inspirație pentru această Declarație a fost *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului* din anul 1789. În *Declarația drepturilor femeii și ale cetățencei* se prevedea includerea consecventă a termenului „femeie” în formulările și în articolele legii, cuvintele „om” sau „bărbat” urmând a fi înlocuite cu „femeia și bărbatul”, la cuvântul „cetățean” adăugându-se și cel de gen feminin, „cetățeană”.

Articolul 6 al Declarației prevedea că „legea trebuie să fie expresia voinței generale...Toți cetățenii și cetățencele, egali în fața legii, trebuie să poată, în egală măsură, accede la demnitate, funcții și poziții conforme cu capacitățile lor, fără alte diferențieri decât virtuțile și talentele lor” [19].

Articolul 13 al Declarației reitera dreptul egal la muncă al femeilor cu bărbații, stipulând: pentru subzistența poliției și pentru cheltuielile de administrație se solicită contribuții egale, atât de la femeie, cât și de la bărbat. Atunci când femeii îi revin toate obligațiile și sarcinile, ea trebuie să participe și la repartizarea posturilor și a muncilor, în funcții mărunte sau înalte, precum și în meserii [19].

Olympe de Gouges a fost executată în anul 1793. *Declarația drepturilor femeii și ale cetățencei* a „zăcut” multă vreme neobservată prin arhive, nefiind inclusă pe lista oficială a documentelor vremii. De-abia odată cu apariția mișcării feministe ea a fost redescoperită și confirmată în statutul ei de document istoric. Tot în anul 1793 Adunarea Generală a Franței a scos în afara legii cluburile femeilor apărute după Revoluție, emițând în acest sens o lege care le interzicea acestora să se întrunească.

În Anglia, în 1792, Mary Wollstonecraft a finalizat opera sa literară, considerată azi clasică, *În apărarea drepturilor femeilor*. Cu toate că guvernul englez, cu o atitudine dușmănoasă față de Revoluția Franceză, a forțat în ilegalitate mișcarea feministă, în secolul al XIX-lea s-a intensificat radicalismul politic și mișcarea feministă și-a atins multe din scopurile preconizate.

În Statele Unite ale Americii un document istoric similar a fost *Declaration of Sentiment* din iulie 1848, adoptată la Seneca Falls, New York. *Declaration of Sentiment* se sprijinea, la fel ca *Declarația drepturilor femeii și ale cetățenei* a lui De Gouges, pe Declarația de Independență din 1776. Scopul acestei Declarații era de a asigura egalitatea femeilor și a bărbaților în toate domeniile vieții sociale, pornindu-se de la ideea că bărbații și femeile se nasc cu aceleași drepturi. În textul Declarației era indicat că „bărbatul a monopolizat aproape toate domeniile profesionale, și pentru activitățile pe care femeia mai poate să le desfășoare ea primește o plată sărăcăcioasă. Bărbatul închide femeii toate drumurile spre formare și distincție... El îi refuză posibilitatea de a-și însuși o pregătire solidă, închizând porțile tuturor școlilor înalte” [19].

În consecință, toate legile care suprimau egalitatea femeilor cu bărbații au fost declarate ilegale.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea a fost creată posibilitatea ca unele femei să se cultive și, astfel, unele dintre ele au devenit scriitoare sau artiste. Însă, deoarece accesul la celebrele universități Oxford și Cambridge era restricționat femeilor, acestea au creat școli superioare pentru femei.

Englezoaica Elisabeth Garrett Anderson și americanca Elisabeth Blackwell au învins orice greutate și au obținut diplome în medicină, iar Florence Nightingale, în timpul războiului din Crimeea, prin muncă exemplară a ridicat la rang de profesie munca surorilor medicale.

Perioada contemporană (1919 – până în prezent)

În sec. XX situația femeilor s-a ameliorat treptat. Constituțiile și legile majorității statelor lumii au proclamat egalitatea femeilor cu bărbații. Au fost adoptate un set de acte normative internaționale care declară egalitatea femeilor cu bărbații în toate domeniile, inclusiv cu referire la asigurarea egalității depline a femeilor și a bărbaților în domeniul relațiilor de muncă.

Organizația Internațională a Muncii a adoptat în anul 1919 *Convenția nr.3 privind protecția maternității* [3]. Aceasta a reprezentat debutul unei organizații internaționale în materia protecției drepturilor la muncă ale femeilor.

Noțiunile de egalitate de șanse, egalitate de tratament între femei și bărbați au început să fie utilizate în anul 1958, când OIM a adoptat *Convenția nr.111 privind discriminarea în domeniul forței de muncă și exercitării profesiei* [4].

În anul 1965, Betty Friedan a creat prima Mișcare de Eliberare a Femeilor din Statele Unite (Women's Lib), care apoi s-a extins și în Europa. Scopul principal al acestei mișcări era obținerea egalității *de iure* și *de facto* în toate domeniile.

Mai târziu, în perioada anilor 1975-1985, Organizația Națiunilor Unite a proclamat prima Decadă a femeilor „Egalitate, Dezvoltare, Pace”. În acest context, ONU a adoptat, la 18 decembrie 1979, *Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei* (CEDAW) [5]. Convenția dată a constituit un pas important pe calea promovării efective a drepturilor femeii, statele obligându-se la adoptarea legilor naționale privind interzicerea discriminării față de femei.

Calea deschisă odată cu declararea primei Decade a femeilor „Egalitate, Dezvoltare, Pace” a fost urmată de o serie de acțiuni menite să contribuie la îmbunătățirea continuă a statutului femeilor, astfel încât, într-o perioadă de numai 20 de ani, au fost organizate patru conferințe mondiale privind condiția femeilor în lume. La Conferința de la Beijing din 1995, reprezentanții a peste 180 de state (peste 47000 de participanți în calitate de reprezentanți ai statelor) au adoptat 2 documente fundamentale: *Declarația*, care conține angajamentele țărilor participante și *Platforma pentru Acțiune*, care au adus în atenția opiniei publice 12 domenii considerate critice pentru condiția femeilor. În Platformă ei s-au expus asupra măsurilor concrete care trebuie de întreprins la nivel internațional și național pentru a asigura o egalitate *de facto* între femei și bărbați.

Odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Amsterdam (1999), Uniunea Europeană s-a angajat decisiv să promoveze egalitatea între femei și bărbați (gender equality) și să integreze egalitatea de gen la toate nivelurile și în toate activitățile comunitare (gender mainstreaming process) [1]. Prin Tratatul de la Amsterdam ce stabilea o nouă bază juridică pentru drepturile femeii. UE urmărea să elimine factorii de inegalitate, obstacolele ce împiedică femeile să fie cetățeni cu drepturi depline și să promoveze măsuri care să asigure o egalitate reală, de tratament și remunerație, formare și educație, condiții de angajare în muncă, noi forme de organizare

a muncii, protecția contra șomajului, concediul paternal, îmbunătățirea accesului la nivelurile de decizie, concilierea vieții profesionale cu cea familială, respectul imaginii și demnității.

În anul 2000 Adunarea Generală a ONU a organizat o sesiune extraordinară cu tema „Femeile în anul 2000. Egalitate între sexe, dezvoltare și pace pentru secolul XXI”. La această sesiune țările participante au prezentat rapoartele referitoare la stadiul aplicării Platformei pentru Acțiune, în cadrul sesiunii speciale „Beijing + 5”. Concluziile acestei reuniuni internaționale prevăd continuarea măsurilor aplicate de către statele lumii pentru asigurarea realizării *de facto* a egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați.

O altă realizare remarcabilă a Consiliului Europei în ce privește protecția drepturilor femeii constituie adoptarea la 12 mai 2009, la cea de-a 119-a întrunire a Comitetului de Miniștri, a Declarației „Transformarea egalității gender în realitate”. Peste 20 de ani după adoptarea acestei Declarații, Comitetul de Miniștri și-a reînnoit angajamentul de a contribui la realizarea unei egalități reale între femei și bărbați și a îndemnat statele membre să se angajeze în reducerea decalajului dintre egalitate în fapt și în drept, transformând egalitatea dintre sexe într-o realitate. Exprimându-și regretul asupra sub-reprezentării femeilor în viața publică și politică și asupra discriminării gender ce continuă în toate sectoarele societății și în toate etapele vieții lor, Comitetul de Miniștri încurajează statele membre să adopte măsurile necesare în vederea realizării egalității gender [6].

În cadrul sistemului european de protecție a drepturilor omului, drepturile femeii se află și în vizorul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa. Statele membre ale acestei organizații oficial „recunosc că egalitatea femeilor, protecția și promovarea drepturilor femeii sunt esențiale pentru o democrație durabilă, pentru securitate și stabilitate în regiunea OSCE”.

Protecția drepturilor femeii constituie o prioritate și în cadrul altor sisteme regionale de protecție a drepturilor omului. Sistemul american de protecție a drepturilor omului, care include o Comisie și o Curte, are un potențial imens de a face drepturile femeilor o realitate în regiune [10].

Încă de la constituirea sa în 1848, Organizația Statelor Americane a adoptat două Convenții în domeniu: *Convenția asupra recunoașterii drepturilor politice ale femeii* și *Convenția asupra recunoașterii drepturilor civile ale femeii*. Înființarea Comisiei Interamericane a Femeilor a fost primul efort din regiune pentru a crea o instituție interguvernamentală oficială specializată în monitorizarea protecției drepturilor femeilor [12]. În martie 2002, raportorii pentru drepturile femeilor ai Comisiei Interamericane, ai Comisiei ONU pentru drepturile omului și ai Comisiei africane privind drepturile omului și ale popoarelor au emis o declarație comună, afirmând că drepturile femeilor sunt drepturi ale omului și promițând armonizarea standardelor internaționale privind protecția acestor drepturi [13].

Pe plan african, *Carta africană a drepturilor omului și popoarelor* este principalul instrument de promovare și protecție a drepturilor omului și a popoarelor. Savantul Van Boven a caracterizat, pe bună dreptate, Carta ca un instrument special în materia drepturilor omului conceput pentru a răspunde „preocupărilor africane, tradițiilor africane și condițiilor africane” [14]. Articolul 18, care abordează în special familia, conține dispoziții ce îndeamnă statele să elimine toate formele existente de discriminare împotriva femeilor și să protejeze drepturile femeilor, inclusiv dreptul la muncă.

La etapa actuală femeile îndeplinesc roluri multiple: de soție, de mamă și de aducătoare de venit. Implicarea femeilor în câmpul muncii este masivă, practic la același nivel cu bărbații. Factorii care determină pătrunderea femeilor în mod masiv în câmpul muncii sunt: scăderea globală a salariilor bărbaților, sărăcia în familie, schimbarea structurilor familiale, așteptările ridicate (mai ales pentru copii) ca mamele lor să fie și ele încadrate în câmpul muncii, urbanizarea, oportunități sporite în domeniul educațional și al carierei, industrializarea etc.

Din păcate, nu sunt puse în practică mecanisme fiabile de îmbinare a vieții profesionale cu cea de familie, iar faptul că o femeie lucrează cu program complet de muncă nu o eliberează de îndeplinirea sarcinilor gospodărești, în condițiile în care implicarea bărbaților în grijile casnice este redusă. Atitudinile non-tradiționale se pronunță pentru împărțirea sarcinilor casnice între soț și soție.

Femeile devin conștiente de inegalitate pe piața muncii după ce încep să lucreze sau dacă au un copil de gen feminin. Femeile care acordă o atenție deosebită profesiei pot avea probleme de ordin personal în viața de familie, aceasta depinzând de atitudinea soților față de cariera soțiilor lor. Dacă soții susțin soțiile în demersul lor de a avea o carieră de succes, atunci ei urmează să-și asume o parte din grijile casnice. Dacă însă soții sunt contra implicării sporite a soțiilor în câmpul muncii, ei refuzând schimbarea, aceasta poate duce la

apariția conflictelor în sânul familiei, deoarece soții se simt nefericiți dacă soțiile își expun punctul de vedere și se simt amenințați dacă soțiile au succes în afaceri.

Referitor la puterea de decizie în cadrul grupului familial, teoriile sociologice consideră că puterea de decizie masculină se exercită într-un registru temporal scurt, în timp ce puterea feminină se exercită într-un registru temporal lung, ea presupunând construirea deciziei [17].

În ceea ce privește femeia-mamă, maternitatea este gândită ca maternitate-feminitate, ceea ce reprezintă o expresie a capacității natural feminine de a iubi, de a manifesta disponibilitate, generozitate și sacrificiu de sine. Relația dintre mamă-copil constituie un factor primordial în procesul de umanizare și socializare a copilului. Concediile de îngrijire a copiilor sunt luate, de obicei, de mame, ceea ce duce la suspendarea raporturilor juridice de muncă pe un termen mai îndelungat, iar dacă în familie se mai nasc și alți copii, atunci femeia își întrerupe munca pe un termen mai îndelungat. Modelul familial tradițional, în care bărbatul este întreținătorul familiei, iar femeia este casnică și are grijă de copii, a devenit din ce în ce mai puțin întâlnit în statele europene [7].

La etapa actuală femeilor le sunt asigurate mecanismele juridice de protecție a dreptului la muncă, însă acestea continuă să întâmpine o serie de dificultăți pe piața muncii, în special ce țin de segregarea pieței muncii, salarizare inferioară în raport cu bărbații, lipsa mecanismelor de îmbinare a vieții profesionale cu cea de familie etc. În aceste condiții se impune adoptarea de măsuri care ar trece în mod gradual de la politici de conciliere women friendly (având în centrul atenției femeia) la politici de conciliere family friendly, prin introducerea de sisteme care ar putea să favorizeze viața familială.

În anumite țări industrializate lucrătoarele primesc, pentru muncă egală, un salariu care poate fi cu 25% inferior celui al colegilor lor bărbați. Aceeași situație se atestă și în Republica Moldova. Potrivit Raportului Ministerului Muncii, Protecției Sociale și a Familiei al RM din 2012, intitulat „Monitorizarea aplicării planului de acțiuni pentru implementarea planului național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015” (pentru anul 2011) [11] se indică: în anul 2011 salariul mediu lunar al femeilor a constituit 74,4% din salariul mediu al bărbaților pe țară, în anul 2010 acest indicator a constituit 76,1%, în anul 2009, respectiv, 76,4%.

Legislația muncii prevede egalitatea în drepturi a femeilor și bărbaților pe piața muncii, însă în același timp legea prevede garanții și compensații speciale pentru munca femeilor. Protecția juridică a femeilor, în special a femeilor mame, constă în stabilirea unor norme speciale referitoare la limitarea timpului de muncă, interzicerea sau limitarea folosirii muncii femeilor la munci periculoase, nocive sau în subteran, pe timp de noapte, stabilirea normelor speciale referitoare la transportul greutăților, concedii de maternitate, concedii pentru îngrijirea copiilor, interzicerea sau limitarea concedierii femeilor însărcinate și pe o anumită perioadă după nașterea copiilor, obligația angajatorului de a transfera femeile însărcinate și femeile cu copii mici la munci mai ușoare cu menținerea salariului de la fostul loc de muncă, interzicerea atragerii la muncă în zilele de repaus și în zilele de sărbătoare, la muncă suplimentară, la munci dăunătoare și periculoase, alocarea de pauze suplimentare pentru alăptarea copiilor [9].

În ultimele decenii în multe țări din Vest se atestă o nouă abordare a muncii femeilor, prin înlocuirea treptată a normelor juridice de protecție a muncii femeilor, cu excepția muncii femeilor însărcinate și a femeilor cu copii. Principalul argument în această înlocuire a normelor date este influența negativă a legislației privitoare la protecția muncii femeilor asupra gradului de ocupare a femeilor și neacceptarea principială în condițiile moderne a protecției muncii pe bază gender. Eficacitatea normelor speciale de protecție a muncii femeilor este semnificativ redusă prin stabilirea excepțiilor legislative în mod limitativ, fie prin abrogarea acestora. Neaplicarea acestor norme speciale de către instanțele de judecată este întemeiată pe faptul că acestea contravin normelor privind discriminarea pe sex. Astfel, discriminarea pozitivă pierde din teren (tipic pentru SUA). În genere, în țările scandinave, după spusele juristului scandinav R.Nilisena, norme speciale de protecție a muncii femeilor practic nu există [8].

Stabilirea normelor speciale de protecție a muncii femeilor duce la apariția discuțiilor contradictorii în societatea civilă. Întru susținerea acestor norme se pronunță sindicatele (angajații) și organizațiile de femei, iar patronatele, de obicei, se pronunță împotriva.

Specific Republicii Moldova este faptul că statul a aprobat un șir de măsuri care au ca scop eliminarea discriminării femeilor în câmpul muncii, precum și întreprinderea de diverse măsuri de conciliere a vieții familiale cu cea profesională, iar pe perioada gravidității, precum și a concediilor de îngrijire a copiilor de până la 6 ani, femeile să beneficieze de o serie de garanții juridice ce țin de statutul lor de salariale.

Concluzionând, afirmăm că evoluția dreptului la muncă al femeilor a avut un parcurs îndelungat, începând prin aceea că inițial femeile nu aveau acces liber pentru exercitarea dreptului la muncă; ulterior, după lungi dezbateri pe tărâmul legal, acestora le-a fost recunoscut dreptul la muncă cu toate garanțiile sale.

Bibliografie:

1. AGOSÍN, M. *Women, gender, and human rights: a global perspective*. Rutgers University Press, 2001, p.163.
2. Aristotel. *Politics*. Oxford: University Press, 1982, p.128.
3. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr.3 din 1919 privind protecția maternității. (Accesat: 25.02.2013) Disponibil pe: <http://www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Domenii/Egalitate%20de%20sanse/Conv%20OIM%203%201919%20protectia%20maternitatii%20-%20ro.pdf>.
4. Convenția privind discriminarea în domeniul ocupării forței de muncă și exercitării profesiei, nr.111 din 25 iunie 1958. Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.593-XIII din 26 septembrie 1995. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*. Vol.10. Chișinău, 1999, p.53.
5. Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, adoptată la 18 decembrie 1979, în vigoare din 3 septembrie 1981. Aderat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.87-XIII din 28.04.1994. În: *Tratate internaționale*. Ediție oficială, vol.1, 1998, p.114.
6. Declarația „Transformarea egalității gender în realitate” adoptată de către Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la Madrid la 12.05.2009.
7. GEORGIANA, A.I. *Echilibrul dintre muncă și viața personală în România: cauze, efecte și tendințe / Rezumatul tezei de doctorat*, p.2. (Accesat 25.02.013) Disponibil pe: <http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2011Noiembrie/Ivan%20Georgiana%20Aurelia%20-%20Echilibrul%20dintre%20munca%20si%20viata%20personala%20in%20Romania/rezumat.pdf>.
8. *International Labour Law Review*, 1980, no.1-2, p.39.
9. КИСЕЛЕВ, Н. *Зарубежные трудовое право*. Москва: НОПМА, 2000, с.260.
10. CHIRTOACĂ, N., TARLEV, V. Protecția drepturilor femeii la nivel regional. În: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*, 2010, nr.4, p.15-28. ISSN 1857-1999
11. Raportul Ministerului Muncii, Protecției Sociale și a Familiei al RM din 2012, intitulat „Monitorizarea aplicării planului de acțiuni pentru implementarea planului național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015” (pentru anul 2011), p.7. http://www.mmmsf.gov.md/file/rapoarte/raport_PNAEG_final.pdf, (vizitat 23.08.2012).
12. Reproductive Rights in the Inter-American System for the Promotion and Protection of Human Rights, Center for reproductive rights, October, 2002, p.7 (Accesat: 12.03.13) Disponibil pe: www.reproductiverights.org.
13. RICHARD, P., BURNS, C., WESTON, H. *Human rights in the world community: issues and action*. University of Pennsylvania Press, 2006, p.246.
14. Van BOVEN, T. The relations between peoples' rights and human rights in the African Charter. In: *Human Rights Law Journal*, 1986, nr.7, p.186.
15. Wesemann, D., *Women's rights: international protection*, Copenhagen, 1997, p.121.
16. <http://ospoon.eu/favorit-vs-nustiu/> (Accesat: 23.02.2013)
17. <http://www.artadeatrai.ro/arhiva/2/femeia.2.php>, (Accesat: 27.02.2013)
18. <http://feminismul01.blogspot.com/2010/05/drepturile-femeii.html>, (Accesat: 25.02.2013)
19. http://www.dadalos.org/rom/menschenrechte/grundkurs_3/frauenrechte/woher/dokumente/dokument_1.htm (Accesat: 25.02.2013)

Prezentat la 10.06.2013

**REGLEMENTAREA DEMISIEI SALARIATULUI
ÎN CODUL MUNCII AL REPUBLICII MOLDOVA***Tatiana MACOVEI**Universitatea de Stat din Moldova*

Demisia reprezintă încetarea contractului individual de muncă din inițiativa salariatului. O asemenea decizie poate fi luată de salariat dintr-o varietate de motive: începând cu criza economică și până la performanțele scăzute ale salariatului. Realizarea demisiei cu respectarea termenului de preaviz este legală, iar demisia fără respectarea termenului legal de preaviz are caracter ilegal.

Articolul de față descrie: ce este demisia, care sunt duratele termenelor de preaviz, precum și care sunt efectele pe care le produce demisia.

Cuvinte-cheie: demisie, contract, salariat, preaviz.

**REGULATION OF EMPLOYEE RESIGNATION IN THE
LABOR CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Dismissal is termination of the contract of employment of an employee by his or her employer in a correct, fair and lawful manner.

Though such a decision can be made by an employer for a variety of reasons, ranging from an economic downturn to performance-related problems on the part of the employee, being fired has a strong stigma in many cultures. A dismissal with the appropriate notice is a contractually lawful dismissal. A dismissal without the appropriate notice is a wrongful dismissal.

Article describes: what is dismissal, which are the periods of notice and the legal effects of dismissal.

Keywords: dismissal, contract, employee, notice.

Unul dintre drepturile fundamentale garantate de Constituție este libertatea la muncă, iar în acest drept se include și posibilitatea salariatului de a înceta relațiile de muncă atunci când dorește. Desfacerea contractului individual de muncă din inițiativa salariatului poartă denumirea de *demisie*.

Dreptul la demisie este o veritabilă modalitate de garantare a dreptului salariatului la încetarea unei munci. Piața forței de muncă este una flexibilă, în continuă mișcare, în calea salariaților mereu apar oportunități de dezvoltare, dar și obstacole. În aceste condiții salariatului trebuie să i se respecte libertatea de muncă, neputând fi obligat să muncească dacă el nu dorește.

În cazul în care salariatul constată că are posibilitatea de a obține un nou post de muncă mai avantajos la o altă companie sau nu este mulțumit de actualul post de muncă, acesta are dreptul la demisie. Salariatul nu poate fi constrâns să rămână la actualul lui angajator, nu poate fi obligat să-și justifice opțiunea și, de asemenea, nu suportă riscul cărorva sancțiuni pentru intenția sa de a demisiona.

Libertatea muncii este asigurată prin reglementarea desfacerii contractului individual de muncă din inițiativa salariatului, caz în care – spre deosebire de încetarea contractului individual de muncă din inițiativa angajatorului – nu există nicio limitare sau condiție de îndeplinit pentru realizarea desfacerii contractului, în afara obligației de preaviz. Angajatorii, în schimb, sunt obligați să respecte o procedură întreagă atunci când doresc să concedieze un salariat; însăși concedierea salariatului se poate face doar în cazurile expres prevăzute de lege.

În legislația națională, regula generală este încheierea contractului de muncă pe durată nedeterminată, contractul de muncă pe durată determinată constituind excepția. Încetarea contractului individual de muncă din inițiativa salariatului nu este supusă unor condiții restrictive, tocmai pentru o mai mare libertate a angajaților. Pot înceta prin demisie atât contractele încheiate pe durată determinată, cât și cele încheiate pe durată nedeterminată.

Anterior, până la modificările Codului muncii din 2010, salariații încadrați în baza contractelor de muncă pe perioadă determinată nu aveau dreptul la demisie. Considerăm că interdicția ce era impusă în sarcina salariatului de a nu putea demisiona în cazul în care era angajat în baza contractului de muncă pe perioadă determinată încălca expres principiul libertății muncii. Libertatea salariatului de a demisiona, indiferent de faptul

dacă e angajat în baza unui contract de muncă pe durată determinată sau pe durată nedeterminată, corespunde întru totul principiului libertății muncii și interzicerii muncii forțate.

Încetarea contractului individual de muncă din inițiativa salariatului reprezintă o consecință a principiului libertății muncii consacrat de art.43 din Constituție [2], în care se prevede că „orice persoană are dreptul la muncă, la libera alegere a muncii, la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă, precum și la protecția împotriva șomajului”.

Rățiunea avută în vedere de legiuitor la reglementarea denunțării contractului de muncă constă în faptul că nimeni nu poate fi obligat să lucreze în cadrul unui raport de muncă, atât timp cât interesele sale impun încetarea acestuia și alegerea unui alt loc de muncă [5, p.279].

Reglementarea generală a demisiei o regăsim în art.85 din Codul muncii al Republicii Moldova [3]. Art.85 alin.(1) din Codul muncii prevede: salariatul are dreptul la demisie – desfacere a contractului individual de muncă, din proprie inițiativă, anunțând despre aceasta angajatorul, prin cerere scrisă, cu 14 zile calendaristice înainte.

Noi definim demisia ca fiind actul unilateral de voință al salariatului, care, printr-o notificare scrisă, comunică angajatorului încetarea contractului individual de muncă, după împlinirea unui termen de preaviz.

Procedura de denunțare unilaterală a contractului individual de muncă de către salariat presupune respectarea următoarelor condiții:

- redactarea unei notificări scrise privind demisia;
- comunicarea cererii de demisie salariatului;
- respectarea termenului de preaviz.

Pentru a înțelege temeinic esența demisiei, în continuare ne propunem să analizăm caracterele juridice ale demisiei, precum și condițiile în care poate avea loc o demisie legală.

• Demisia este un act juridic unilateral

Caracterul unilateral al demisiei indică faptul că cererea de demisie nu necesită aprobarea angajatorului, sau, altfel zis, realizarea unui acord între părți. Salariatul unilateral pune capăt, prin demisie, contractului individual de muncă.

Respectiv, un eventual refuz al angajatorului de a înregistra și accepta cererea de demisie nu are relevanță juridică, salariatul putând proba depunerea cererii de demisie prin înscrisuri sau martori.

• Motivarea demisiei

Regula generală spune că, anunțând angajatorul despre demisie, salariatul nu este obligat să-și motiveze demisia. Nimic însă nu-l împiedică pe salariat ca, în notificarea scrisă remisă angajatorului, să prezinte și motivele demisiei sale. Numai că motivele invocate în notificarea scrisă nu au nicio relevanță juridică, demisia producându-și efectul ca act unilateral de voință fără a fi necesară careva motivare a ei.

Excepția de la regula generală se referă la art.85 alin.(2) din Codul muncii, care prevede că salariatul are dreptul la demisie în termen redus pentru cazurile expres indicate în alineatul respectiv și în aceste cazuri la cererea de demisie urmează a fi anexat documentul ce justifică cererea de demisie.

Caracterul unilateral al demisiei indică faptul că cererea de demisie nu necesită aprobarea angajatorului sau, în alți termeni, realizarea unui acord între părți. Salariatul unilateral pune capăt prin demisie contractului individual de muncă.

• Demisia se realizează pe calea depunerii unei cereri scrise

Demisia este un act formal. Articolul 85 alin.(1) din Codul muncii prevede și forma expresă a preavizului, și anume: forma scrisă. Cerința notificării scrise certifică în mod categoric faptul că demisia nu este un act juridic care să se poată prezuma. Cererile salariaților formulate în formă verbală nu produc efecte juridice și nu îndreptătesc administrația să-l demită pe salariat în baza art.85 din Codul muncii [10, p.205].

Cererea de demisie trebuie să fie datată, clară, precisă și lipsită de echivoc.

Refuzul angajatorului de a înregistra cererea de demisie dă salariatului dreptul de a face dovada acesteia prin orice mijloc de probă. Rezultă *per a contrario* că, de regulă, fiind înregistrată de către angajator, demisia se poate proba numai printr-o copie după înscrisul notificat angajatorului respectiv. Așadar, forma (notificarea) scrisă a demisiei este cerută de lege *ad validitatem*. Soluția apare ca normală, rezultată din principiul simetriei, deoarece din moment ce concedierea salariatului se dispune, la fel, tot în scris, *ad validitatem*, este firesc ca și salariatul să-și dea demisia – în mod simetric – tot în scris, *ad validitatem*.

O soluție în cazul în care angajatorul refuză să înregistreze cererea de demisie a salariatului este expedierea acesteia prin scrisoare recomandată cu aviz de recepție.

Este binevenit ca salariații să depună cererea de demisie în două exemplare, atribuindu-li-se un număr în registrul unității de evidență a corespondenței de intrare-ieșire. Unul din exemplare va rămâne la sediul angajatorului, iar celălalt exemplar la salariat. Înregistrarea cererii respective prezintă interes sub două aspecte importante, și anume:

a) notificarea capătă o dată certă și din ziua imediat următoare depunerii ei va începe să curgă termenul de preaviz;

b) înregistrarea cererii la sediul angajatorului face aplicabilă prezumția că angajatorul a luat cunoștință de conținutul ei.

Având în vedere natura juridică specifică a detașării în literatura juridică de specialitate, s-a pus întrebarea: care este procedura demisiei unui salariat detașat? Astfel, întrucât contractul de muncă al salariatului detașat este suspendat față de unitatea de la care este detașat și se încheie un nou contract de muncă cu patronul la care este detașat, cererea de demisie și anunțarea preavizului trebuie depuse concomitent la ambii angajatori [8, p.215].

- **Termenul general de preaviz este de 14 zile calendaristice**

Din punct de vedere procedural, legea impune salariatului o singură condiție de ordin formal, și anume: să înștiințeze angajatorul despre desfacerea contractului individual de muncă. Utilitatea practică de stabilire a termenului de preaviz este de a asigura angajatorului posibilitatea să ia măsurile necesare înlocuirii salariatului demisionar, angajatorul având totodată postul acoperit în perioada derulării procesului de recrutare și selecție a înlocuitorului, proces ce poate fi destul de anevoios, mai ales în cazul unor nișe profesionale restrânse. Prin stabilirea termenului de preaviz se evită consecințele negative asupra activității angajatorului pe care le-ar putea avea desfacerea intempestivă de către salariat a contractului individual de muncă.

Preavizul operează în virtutea legii, chiar dacă salariatul nu a menționat aceasta expres în cererea sa de demisie. Având în vedere principiul protecției salariatului, termenele de preaviz în legătură cu demisia pot fi micșorate prin acordul părților. De asemenea, dat fiind faptul că termenul de preaviz este stabilit în favoarea angajatorului, acesta poate renunța la durata termenului de preaviz stabilit în Codul muncii, stabilind termene de preaviz mai reduse.

Salariatul este obligat să preavizeze angajatorul despre intenția sa de a înceta raportul de muncă cu 14 zile calendaristice înainte. Prin 14 zile calendaristice urmează să înțelegem că acesta este un termen minimal, salariatul având dreptul, dar nu și obligația, de a-l anunța pe angajator despre demisie prin preaviz și cu o durată mai mare de timp înainte.

Termenul de preaviz începe să curgă de la notificarea angajatorului, dar nu include și ziua notificării, ci începe cu ziua imediat următoare, deci se iau în calcul doar zilele de lucru întregi, pentru că astfel durata termenului de preaviz s-ar scurta cu o zi.

- **Termene speciale de preaviz**

Termenele speciale de preaviz au caracter derogator de la regula generală ce prevede un termen de preaviz de 14 zile calendaristice și indică durate mai reduse sau mai mari ale termenului de preaviz.

O primă situație care indică un termen de preaviz redus se regăsește la art.85 alin.(2) din Codul muncii, potrivit căruia în caz de demisie a salariatului în legătură cu pensionarea, stabilirea gradului de invaliditate, concediul pentru îngrijirea copilului, înmatricularea într-o instituție de învățământ, trecerea cu traiul în altă localitate, îngrijirea copilului până la vârsta de 14 ani sau a copilului invalid, alegerea în funcție electivă, angajarea prin concurs la altă unitate, încălcarea de către angajator a contractului individual și/sau colectiv de muncă, a legislației muncii în vigoare, angajatorul este obligat să accepte demisia în termenul indicat în cerere.

În aceste cazuri, salariatul este obligat să prezinte documentul justificator ce confirmă dreptul de a-i fi acceptată cererea de demisie în termen redus. Respectiv, în cazul pensionării sau al stabilirii gradului de invaliditate este necesar să fie prezentată legitimația de pensionar sau de invalid.

În cazul concediului pentru îngrijirea copilului, se are în vedere concediul parțial plătit de îngrijire a copilului în vârstă de până la 3 ani sau concediul neplătit de îngrijire a copilului de la 3 la 6 ani; în aceste cazuri ca document justificator va fi certificatul de naștere al copilului. Similar se va proceda și în cazul concediului de îngrijire a copilului de până la 14 ani sau a copilului invalid; în aceste cazuri, documentele justificative vor fi: pentru primul caz – certificatul de naștere al copilului, iar în al doilea caz – prezentarea atât a certificatului de naștere, cât și a legitimației ce atestă faptul că copilul salariatului este invalid.

În cazul în care salariatul este înmatriculat într-o instituție de învățământ și dorește se demisioneze de la serviciu înaintea expirării termenului general de preaviz de 14 zile calendaristice, el este obligat să prezinte ordinul de înmatriculare la studii în instituția de învățământ.

Dacă salariatul trece cu traiul într-o altă localitate, ca documente justificative pot servi actul ce atestă dreptul de proprietate asupra unei locuințe sau un contract de locațiune al unei încăperi de locuit ce este dislocată într-o altă unitate decât cea unde lucrează salariatul. De asemenea, poate fi prezentată înscrierea din buletinul de identitate al salariatului care atestă faptul punerii la evidență într-o anumită localitate.

Dacă salariatul a fost ales într-o funcție electivă, el are posibilitatea de a opta pentru suspendarea contractului individual de muncă în baza art.78 alin.(1) lit.d) din Codul muncii, dar el are și opțiunea încetării raportului juridic de muncă prin demisie. Dacă demisia se va realiza fără respectarea termenului general de preaviz de 14 zile calendaristice, atunci este necesar de a prezenta actul ce atestă validarea alegerilor respective și numirea persoanei date într-o funcție electivă.

În cazul în care salariatul este angajat la o altă unitate, acesta are dreptul la un termen redus de preaviz în legătură cu demisia doar dacă angajarea la unitatea respectivă s-a efectuat în baza unui concurs; respectiv, salariatul trebuie să prezinte ordinul de angajare la o altă unitate, din care cert trebuie să rezulte că angajarea s-a efectuat în baza unui concurs.

Un ultim caz care dă salariatului dreptul de a demisiona fără respectarea preavizului de 14 zile calendaristice este încălcarea de către angajator a contractului individual și/sau colectiv de muncă, precum și a legislației muncii. În acest caz demisia are un caracter sancționator, având natura juridică a unei rezilieri a contractului [12].

Legiuitorul nu enumeră obligațiile angajatorului care, în caz de încălcare a lor, pot atrage dreptul salariatului la demisie cu un termen de preaviz redus, ci se mulțumește să menționeze că aceste obligații sunt cele asumate de angajator prin contractul individual de muncă, contractul colectiv de muncă sau legislația muncii. Totuși, pentru a nu fi o demisie abuzivă, considerăm ca salariatul ar avea dreptul la demisie cu un termen de preaviz redus în cazul în care angajatorul ar încălca grav sau repetat obligațiile asumate, deși interpretarea *ad litteram* a prevederilor Codului muncii indică asupra faptului că orice încălcare de către angajator a obligațiilor asumate dă salariatului dreptul la demisie cu un termen de preaviz redus.

Instanțele de judecată, în cazul în care vor fi sesizate de angajatori privind declararea unei demisii drept ilegale, urmează să aprecieze dacă într-adevăr a avut loc o încălcare a obligațiilor de către angajator, care este natura acestei încălcări, precum și prejudiciile pe care le-a suferit salariatul ca urmare a încălcării obligațiilor de către angajator.

În acest din urmă caz, salariatul trebuie să dovedească încălcarea comisă de angajator; spre exemplu, dacă salariatul susține că angajatorul a încălcat termenul de plată a salariului, atunci aceasta urmează a fi dovedit prin neșemnarea statelor de plată de către salariat sau prin nevirarea sumei în contul salariatului. Sau, spre exemplu, dacă angajatorul s-a obligat, fie prin contractul individual de muncă, fie prin contractul colectiv de muncă, să acorde salariaților tichete gratuite pentru masă, neacordarea acestor tichete, de asemenea, constituie încălcare de către angajator a obligațiilor asumate și aceasta se poate dovedi prin lipsa semnăturii salariatului ce ar certifica primirea tichetelor pentru masă.

În dreptul englez este consfințită doctrina concedierii implicite – „constructive dismissal” [4, p.70]. Această concediere rezultă în recunoașterea dreptului unui salariat care a demisionat de a dovedi că demisia a fost condiționată de comportamentul angajatorului, care a făcut imposibilă continuarea raportului juridic de muncă.

La general, doctrina concedierii implicite este invocată în împrejurări ca: aplicarea unor sancțiuni nefondate, neacordarea echipamentului de protecție, neachitarea salariului, modificarea unilaterală abuzivă a contractului individual de muncă (îngreunarea sarcinilor de serviciu, modificarea locului sau felului muncii), angajarea unei alte persoane pentru a exercita funcția sau a îndeplini atribuțiile de serviciu ale salariatului etc. [10, p.206].

Alte categorii de termene de preaviz redus sunt următoarele:

a) 3 zile calendaristice – salariatul care a încheiat un contract individual de muncă pe un termen de până la 2 luni (art.278 alin.(1) din Codul muncii).

b) 7 zile calendaristice – salariatul angajat la lucrări sezoniere este obligat să prevină, în scris, angajatorul despre desfacerea contractului individual de muncă înainte de termen cu cel puțin 7 zile calendaristice înainte (art.282 alin.(1) din Codul muncii);

c) 7 zile calendaristice – salariații angajați la angajatori persoane fizice (art.287 alin.(1) din Codul muncii);

d) 7 zile calendaristice – salariatul asociației religioase are dreptul la demisie, prevenind despre aceasta angajatorul, în scris, cu cel puțin 7 zile calendaristice înainte (art.310 alin.(3) din Codul muncii).

Un termen de preaviz mai mare avem în privința conducătorului unității, adjuncților lui și contabilului-șef, care sunt în drept să demisioneze până la expirarea duratei contractului individual de muncă în cazurile stipulate de contract, anunțând despre aceasta angajatorul, prin cerere scrisă, **cu o lună înainte**. Termenul mai mare de preaviz se explică prin aceea că aceste persoane ocupă roluri-cheie în cadrul managementului unității, iar angajatorul nu-și poate permite să angajeze orice persoană în aceste funcții.

- **Drepturile și obligațiile părților pe parcursul termenului de preaviz**

Pe perioada preavizului continuă toate drepturile și obligațiile celor două părți, salariat și angajator: salariatul este obligat să-și continue munca, să-și îndeplinească obligațiile și îndatoririle stabilite în fișa postului, iar angajatorul să-l plătească pentru munca prestată. Nerespectarea termenului de preaviz și părăsirea serviciului constituie abatere disciplinară și poate fi sancționată de către angajator în conformitate cu prevederile art.86 alin.(1) lit.h) din Codul muncii.

În practica judiciară din România s-a stabilit, într-un litigiu de muncă, că angajatorul este îndreptățit să sancționeze abaterile disciplinare săvârșite de salariați anterior cererii de demisie sau în cursul termenului de preaviz, însă decizia de sancționare disciplinară trebuie emisă înainte de încetarea contractului individual de muncă, ca urmare a împlinirii termenului de preaviz, sub sancțiunea nulității [13].

- **Retragerea cererii de demisie**

Până la expirarea termenului de preaviz salariatul are dreptul să-și retragă oricând cererea sau să depună o nouă cerere prin care s-o anuleze pe prima. În această situație angajatorul este în drept să-l demită pe salariat numai în cazul în care, până la retragerea cererii depuse, a fost încheiat un contract individual de muncă cu un alt salariat.

Aici vom releva faptul că demiterea salariatului este interzisă dacă după expirarea termenului de preaviz salariatul n-a fost *de facto* concediat din serviciu și nu și-a reafirmat dorința de a desface contractul individual de muncă. În această situație se poate trage concluzia că angajatorul a decis să mențină contractul cu salariatul respectiv (*tacita reconductiune*).

- **Demisia salariatului se consideră drept nelegitimă în următoarele cazuri:**

- cererea de demisie a salariatului a fost semnată de o altă persoană;
- cererea de demisie a fost înaintată sub presiunea angajatorului.

Salariatul poate solicita instanței anularea demisiei sale ca act juridic unilateral în cazul în care consimțământul său a fost viciat prin eroare, dol sau violență.

Instanța de judecată va cerceta dacă salariatul nu a fost „forțat” să depună cererea de demisie, ca rezultat al acțiunilor de hărțuire morală asupra sa. Demisia care are ca motiv hărțuirea morală a salariatului la locul de muncă trebuie investigată atent de către instanța de judecată, deoarece se știe că rareori un angajat pleacă brusc prin demisionare, iar atunci când aceasta totuși are loc, de cele mai multe ori este consecința unui eveniment traumatizant și/sau inacceptabil pentru cel puțin una din părți. Aceste cazuri de demisie poartă denumirea de *demisie psihologică* [9, p.50-51].

În situația din urmă instanța de judecată trebuie să verifice minuțios exprimarea voinței salariatului și cauzele reale de concediere. Suplimentar, Plenul Curții Supreme de Justiție a concretizat faptul că, la examinarea cauzelor ce au ca obiect declararea nulității actului de demisie, instanțele de judecată vor verifica, în baza probelor prezentate, modalitatea de exprimare a voinței salariatului, faptul dacă voința exteriorizată în cererea de demisie a coincis cu voința reală a salariatului (existența viciilor de consimțământ), în special, veridicitatea unei posibile constrângeri psihice exercitate asupra salariatului în scopul depunerii cererii respective [6, p.4].

Eduard Boișteanu susține că spre exemplu, faptul că salariatul s-a adresat, imediat după eliberarea sa, la organele de procuratură cu cerere în care a indicat un șir de încălcări comise de angajator la plata salariului și la asigurarea condițiilor inofensive de muncă atestă „forțarea” salariatului din partea angajatorului în ceea ce privește desfacerea contractului individual de muncă [1, p.105]. Așadar, instanța de judecată trebuie să verifice minuțios exprimarea voinței salariatului și cauzele reale de demisie.

În cazul contestării corectitudinii desfacerii contractului individual de muncă din propria inițiativă a unui salariat minor, instanța de judecată va lua în considerare gradul de discernământ al acestuia la exprimarea voinței de demisie [10, p.206].

Termenul de adresare în instanța de judecată în cazul în care salariatul contestă demisia pe motiv că a fost una forțată este de trei luni de zile calculate de la data când salariatul a aflat sau trebuia să afle despre încălcarea dreptului său.

Salariatul trebuie să dovedească în ce mod angajatorul a exercitat presiune asupra sa în scopul ca el să depună cerere de demisie [11, p.125]. În același timp, trebuie să facem trimitere și la art.89 alin.(2) din Codul muncii, care prevede regula inversării sarcinii probațiunii, în sensul că angajatorul este obligat să dovedească legalitatea eliberării din serviciu. Astfel, salariatul este ținut să aducă probe care cel puțin prezumă ilegalitatea încetării raportului juridic de muncă, iar angajatorul este obligat să dovedească că afirmațiile (prezumțiile) salariatului nu corespund realității.

• Încetarea raportului juridic de muncă

Contractul individual de muncă încetează în momentul împlinirii termenului de preaviz, nefiind necesară, în acest scop, nicio aprobare din partea angajatorului. Demisia nu se aprobă, pur și simplu angajatorul ia act de existența ei. După expirarea termenului de preaviz salariatul are dreptul să înceteze lucrul, iar angajatorul este obligat să efectueze achitarea deplină a drepturilor salariale ce i se cuvin salariatului și să-i elibereze carnetul de muncă și alte documente legate de activitatea acestuia la unitate.

Legislația muncii nu prevede o limitare a dreptului de a înceta contractul individual de muncă din inițiativa salariatului, însă, în unele cazuri, dacă există un contract de ucenicie sau un contract de formare profesională, demisia într-o anumită perioadă de timp implică anumite raporturi de răspundere materială a salariatului, legate de necesitatea recuperării cheltuielilor de formare profesională. În aceste condiții, limitarea dreptului salariatului de a demisiona își are justificarea în cheltuielile suportate de unitate pentru pregătirea de specialiști pentru a fi folosiți în unitate în vederea creșterii nivelului calitativ al producției [7, p.1200].

Nu susținem ideea enunțată mai sus, considerând că dreptul salariatului la demisie nu poate fi limitat în niciun caz, iar eventualele litigii dintre părți nesoluționate la data încetării raportului juridic de muncă prin demisie urmează a fi soluționate ulterior, după încetarea relației de muncă, fie prin negocieri directe dintre părți, sau, în caz de dezacord al părților, litigiile urmează a fi soluționate de instanța de judecată.

După expirarea termenului de preaviz salariatul are dreptul să înceteze munca, iar angajatorul este obligat să-i remită salariatului carnetul de muncă și să-i achite toate drepturile de natură salarială.

Concluzii

Una dintre modalitățile de protejare a libertății de muncă a salariatului este instituția demisiei. Salariatul se simte astfel protejat, deoarece în orice moment poate pune capăt unei relații de muncă ce nu-l mai avantajează.

În deplină armonie cu prevederile internaționale în domeniu, dreptul salariatului la demisie nu poate fi limitat din partea angajatorului în niciun caz. Acesta este un drept exclusiv al salariatului, care poate fi exercitat oricând, unica limitare fiind respectarea termenului de preavizare a angajatorului.

Bibliografie:

1. BOIȘTEANU, E. *Încetarea contractului individual de muncă*. Chișinău: Pontos, 2002.
2. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1.
3. Codul muncii al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr.154-XV din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.159-162/648.
4. DIMITRIU, R. Doctrina concedierii implicite în dreptul englez. În: *Revista de drept comercial*, 2001, nr.12.
5. FILIP, Gh., CRĂCIUN, D. și al. *Dreptul muncii*. Iași: Junimea, 2001.
6. Hotărârea Plenumului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară a examinării litigiilor care apar în cadrul încheierii, modificării și încetării contractului individual de muncă, nr.12 din 03.10.2005. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție*, 2006, nr.6.
7. *Manualul judecătorului pentru cauze civile*, ediția a II-a. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. ISBN 978-9975-53-197-9
8. MANTA, P., GHIMEȘ, V. *Dreptul muncii și securității sociale*. Târgu Jiu: Academica Brâncuși, 2001.
9. MACOVEI, T. Interzicerea hărțuirii morale a femeilor la locul de muncă. În: *Revista Națională de drept*, 2013, nr. 2.
10. ROMANDAȘ, N., BOIȘTEANU, E. *Dreptul muncii: Manual*. Chișinău: Reclama SA, 2007. ISBN 978-9975-900-74-4
11. SECRIERU, O., MACOVEI, T. *Litigii de muncă*. Chișinău: Tipografia centrală, 2013. ISBN-978-9975-53-135-1.
12. http://www.codulmuncii.ro/titulul_2/capitolul_5/sectiunea_8/art_81_6.html (Accesat: 02.03.13).
13. http://www.euroavocatura.ro/jurisprudenta/839/Demisie_Preaviz_Efecte_Nulitatea_deciziei_de_sanctionare_disciplinara_emisa_dupa_incetarea_Contractului_Individual_de_Munca_ca_urmare_a_demisiei (Accesat: 12.03.13).

Prezentat la 10.06.2013

**CADRUL INSTITUȚIONAL AL REGIONALIZĂRII PREVĂZUT
DE LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA****Carolina MACOVEȚCHI**

Universitatea de Stat din Moldova

În contextul tematicii abordate, a fost efectuată o cercetare complexă și multiaspectuală a regionalizării cu scopul de a crea o imagine de ansamblu a procesului de regionalizare în Republica Moldova prin analiza cadrului legislativ, instituțional și concepțional al regionalizării. Sunt scoase în evidență avantajele și dezavantajele acestui proces pentru o țară ca a noastră, înfățișată prin particularitățile sale, dar ferm orientată spre integrare europeană, nivel în cadrul căruia regionalizarea ocupă un loc important.

Cuvinte-cheie: regionalizare, regiune, euroregiune, proces de regionalizare, regionalism, organizare administrativ-teritorială, unitate spațială funcțională, regionalizare administrativă, regionalism politic, stat cu autonomii regionale, fonduri structurale.

**THE REGIONALIZATION INSTITUTIONAL FRAMEWORK PROVIDED BY LEGISLATION OF THE
REPUBLIC OF MOLDOVA**

In the context of the approached topic there was performed a complexly and multidimensional research of regionalization with the purpose to provide a general image where must be integrated the approaching of the regionalization process in the Republic of Moldova by analyzing the legal, institutional and conceptional framework of the regionalization, trying to put in evidence the advantages and disadvantages of this process for a country like ours, represented by its peculiarities, but firmly oriented towards European integration, were the level of regionalization is occupying an important place.

Keywords: regionalization, region, Euro-region, the regionalization process, regionalism, administrative-territorial organization, spatial-functionally unit, administrative regionalization, political regionalism, state with regional autonomies, Structural Funds.

În Republica Moldova, cadrul instituțional privind dezvoltarea regională, creat în baza Legii nr.438 și finalizat la începutul anului 2010, este similar celui care operează în alte state europene. Experiența în domeniu a acestor state demonstrează că structurile instituționale de coordonare și implementare a politicii regionale necesită a fi create astfel, încât să poată realiza coordonarea unei politici unitare de dezvoltare regională; planificarea, elaborarea, monitorizarea și asigurarea implementării programelor și strategiilor de dezvoltare regională; stimularea cooperării interregionale în interiorul și exteriorul republicii; asigurarea reprezentativității teritoriilor în componența regiunilor, precum și a interacțiunii dintre structurile instituționale centrale, regionale și locale; minimizarea influenței politice și asigurarea unui cadru stabil de funcționare. Totodată, este cert că distribuția funcțiilor între actorii instituționali este mai importantă decât locul de plasare a autorității centrale în domeniu [9].

Practicile privind gestionarea politicii de dezvoltare regională la nivel național, aplicate în statele membre ale UE, arată o varietate de soluții, începând cu un minister dedicat în întregime dezvoltării regionale, un minister responsabil și pentru dezvoltare, până la un Birou guvernamental pentru dezvoltare regională și planificare sau o Direcție pentru dezvoltare regională în cadrul Ministerului Economiei, Mediului, Internelor, Infrastructurii, Lucrărilor Publice etc. În cele ce urmează ne vom axa investigația pe situația din țara noastră.

În Republica Moldova rolul strategic în gestionarea politicii de dezvoltare regională îl are Guvernul. Astfel, Legea privind dezvoltarea regională în Republica Moldova, nr.438-XVI din 28 decembrie 2006, prevede că organele centrale de specialitate ale administrației publice și autoritățile administrației publice locale sunt responsabile de promovarea politicii de dezvoltare regională în Republica Moldova. Fără a nominaliza autoritatea de implementare a politicii de dezvoltare regională, Legea prevede (art.4 alin.(2)) că aceasta:

- a) elaborează, monitorizează și evaluează implementarea Strategiei naționale de dezvoltare regională;
- b) gestionează Fondul național pentru dezvoltare regională;
- c) determină, în colaborare cu alte ministere, cu Consiliul Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale și cu consiliile regionale pentru dezvoltare, prioritățile naționale de dezvoltare regională;

- d) propune Documentul unic de program, bazat pe planurile operaționale, și îl prezintă Consiliului Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale pentru a se lua decizie asupra planului anual de implementare;
- e) reglementează metodologic procesul de elaborare a strategiilor de dezvoltare regională și a planurilor operaționale;
- f) definește criteriile de determinare a disparităților din dezvoltarea regională, monitorizează indicatorii acestei dezvoltări și înaintează Consiliului Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale propuneri de intervenție;
- g) coordonează și monitorizează, în cooperare cu consiliile regionale pentru dezvoltare, procesul de elaborare a strategiilor și programelor regionale de dezvoltare;
- h) evaluează procesul de implementare a strategiilor de dezvoltare regională;
- i) propune mecanismul de finanțare a dezvoltării regionale;
- j) atrage mijloace financiare suplimentare pentru implementarea Strategiei naționale de dezvoltare regională.

La nivel de Guvern, o atare autoritate în domeniul politicii de dezvoltare regională, cu funcții de coordonare, implementare, monitorizare și evaluare a acesteia, este Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor. În conformitate cu prevederile Hotărârii Guvernului pentru aprobarea Regulamentului, structurii și efectivului-limită ale Ministerului Dezvoltării Regionale și Construcțiilor, nr.662 din 10.11.2009, în cadrul ministerului a fost creată Direcția Generală Dezvoltare Regională, aceasta incluzând: Direcția politică și cooperare regională, Direcția relații cu instituțiile de dezvoltare regională, Secția statistică regională. Direcția Generală Dezvoltare Regională reprezintă unitatea Ministerului Construcțiilor și Dezvoltării Regionale care organizează realizarea sarcinilor sectoriale de dezvoltare regională și asigură lucrările de secretariat ale Consiliului Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale [2].

Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor este responsabil de implementarea în timp rezonabil a obiectivelor specificate în Legea privind dezvoltarea regională în Republica Moldova, nr.438-XVI din 28 decembrie 2006. În acest sens au fost întreprinse un set de măsuri, cum ar fi: crearea cadrului instituțional al dezvoltării regionale; planificarea și coordonarea măsurilor de dezvoltare regională; elaborarea și implementarea mecanismelor de finanțare a dezvoltării regionale; elaborarea metodologiei pentru monitorizarea și evaluarea măsurilor de susținere a dezvoltării regionale [1].

Odată cu aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare Regională [3], Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor a devenit responsabil de implementarea acesteia. În acest scop, în baza planurilor operaționale de dezvoltare regională, ministerul a elaborat Documentul unic de program, remis ulterior spre examinare Consiliului Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale și Guvernului. Ministerul, de asemenea, a elaborat planurile anuale de implementare a Strategiei, precum și rapoartele anuale privind implementarea acestora.

Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de dezvoltare regională în perioada 2010-2012 a pus pe seama Ministerului Dezvoltării Regionale și Construcțiilor așa acțiuni, precum: constituirea și dotarea cu echipament a agențiilor de dezvoltare regională (Nord, Centru și Sud); asistarea agențiilor de dezvoltare regională în elaborarea planurilor anuale de activitate și a bugetelor anuale; elaborarea Manualului operațional pentru agențiile de dezvoltare regională; instruirea angajaților agențiilor de dezvoltare regională; instruirea angajaților Direcției Generale Dezvoltare Regională a Ministerului Construcțiilor și Dezvoltării Regionale; consolidarea capacităților de finanțare a dezvoltării regionale; elaborarea și aprobarea Planurilor anuale de implementare a Strategiei Naționale de Dezvoltare Regională pentru anii 2010-2012; elaborarea Manualului operațional pentru Fondul național pentru dezvoltare regională; instruirea grupurilor de lucru privind elaborarea strategiilor de dezvoltare și a planurilor operaționale; elaborarea și aprobarea, împreună cu consiliile regionale pentru dezvoltare și agențiile de dezvoltare regională, a strategiilor de dezvoltare regională, a Documentului unic de program pentru 2010-2012; elaborarea și aprobarea procedurilor de monitorizare și evaluare a implementării Strategiei; elaborarea și aprobarea Planurilor anuale de implementare a Strategiei pentru anii 2011 și 2012; coordonarea asistenței donatorilor în domeniul dezvoltării regionale; elaborarea și aprobarea Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei Naționale de Dezvoltare Regională în perioada 2013-2015. Aceste acțiuni au fost cu succes realizate.

În acest scop, Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor a solicitat susținerea Consiliului Național, Ministerului Economiei, Ministerului Finanțelor, altor autorități administrative centrale, a consiliilor regionale pentru dezvoltare, agențiilor de dezvoltare regională, autorităților raionale, precum și a autorităților municipiilor Chișinău și Bălți și a Unității teritoriale autonome Găgăuzia. La rândul său, ministerul a acordat asistență

agențiilor de dezvoltare regională în colectarea și analiza eficientă a datelor și utilizarea corespunzătoare a acestora în elaborarea strategiilor, precum și monitorizarea și evaluarea lor.

Ministerul, fiind responsabil pentru raportarea pe marginea Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de dezvoltare regională în perioada 2010-2012, a prezentat rapoarte semestriale Consiliului Național și rapoarte anuale Cancelariei de Stat privind progresul în implementarea prezentei Strategii.

Întrucât dezvoltarea regională este o politică nouă pentru Republica Moldova, care necesită o abordare multisectorială, considerăm că delegarea responsabilității privind implementarea acesteia unui minister reprezintă o decizie justă. O autoritate la nivel central de implementare a politicii de dezvoltare teritorială este aptă să asigure o abordare unică în acest domeniu și să atragă fonduri suplimentare pentru proiectele și programele de dezvoltare regională.

Experiența europeană denotă că în vederea elaborării și promovării obiectivelor politicii de dezvoltare regională este necesar de a crea la nivel național o structură cu o largă reprezentare a administrației publice centrale și locale, precum și a organizațiilor (naționale, internaționale) preocupate de problemele în domeniu. În calitate de asemenea structură a fost creat *Consiliul Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale* – organ cu caracter deliberativ, menit să asigure promovarea și coordonarea politicii naționale de dezvoltare regională.

Conform art.5 al Legii privind dezvoltarea regională în Republica Moldova, nr.438-XVI, Consiliul Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale (CNCDR) este creat în scopul aprobării, promovării și coordonării la nivel național a obiectivelor politicii de dezvoltare regională. El nu are personalitate juridică și acționează în conformitate cu regulamentul său. Art.5 alin.(4) al legii respective prevede că CNCDR se instituie pe principiul parității, prin hotărâre de Guvern. În componența Consiliului intră: ministrul Economiei, ministrul Finanțelor, alți miniștri, președinții consiliilor regionale pentru dezvoltare și câte un reprezentant al sectorului privat, delegat din partea fiecărui consiliu regional pentru dezvoltare. În funcție de tematica proiectelor dezbătute, vor fi invitați și alți miniștri care vor activa din oficiu.

Asigurarea bunei funcționări a CNCDR a fost realizată prin elaborarea și adoptarea unui Regulament [6], conform căruia în calitate de membri permanenți ai acestuia sunt nominalizați:

- a) unul dintre viceprim-miniștri, președinte al Consiliului Național;
 - b) ministrul Administrației publice locale, vicepreședinte al Consiliului național;
 - c) ministrul Economiei și Comerțului;
 - d) ministrul Finanțelor;
 - e) ministrul Ecologiei și Resurselor naturale;
 - f) ministrul Industriei și Infrastructurii;
 - g) ministrul Agriculturii și Industriei Alimentare;
 - h) președintele Consiliului Regional pentru Dezvoltare Nord;
 - i) președintele Consiliului Regional pentru Dezvoltare Centru;
 - j) președintele Consiliului Regional pentru Dezvoltare Sud;
 - k) președintele Consiliului Regional pentru Dezvoltare Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia;
 - l) președintele Consiliului Regional pentru Dezvoltare Municipiul Chișinău;
 - m) președintele Consiliului Regional pentru Dezvoltare Transnistria;
 - n) reprezentantul sectorului privat delegat din partea Consiliului Regional pentru Dezvoltare Nord;
 - o) reprezentantul sectorului privat delegat din partea Consiliului Regional pentru Dezvoltare Centru;
 - p) reprezentantul sectorului privat delegat din partea Consiliului Regional pentru Dezvoltare Sud;
 - q) reprezentantul sectorului privat delegat din partea Consiliului Regional pentru Dezvoltare Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia;
 - r) reprezentantul sectorului privat delegat din partea Consiliului Regional pentru Dezvoltare Municipiul Chișinău;
 - s) reprezentantul sectorului privat delegat din partea Consiliului Regional pentru Dezvoltare Transnistria.
- Legea privind dezvoltarea regională în Republica Moldova, nr.438-XVI, prevede că Consiliul Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale are următoarele atribuții:
- a) avizează Strategia națională de dezvoltare regională;
 - b) aprobă Documentul unic de program;

- c) aprobă criteriile de evaluare a discrepanțelor în dezvoltarea regională și prioritățile naționale ale dezvoltării regionale;
- d) aprobă finanțarea din Fondul național pentru dezvoltare regională;
- e) aprobă planul anual de implementare, corespunzător mijloacelor financiare disponibile în Fondul național pentru dezvoltare regională;
- f) contribuie la atragerea de mijloace financiare suplimentare pentru implementarea Strategiei naționale de dezvoltare regională, a Documentului unic de program și a strategiilor de dezvoltare regională;
- g) acordă asistență în activitatea de cooperare interregională, transfrontalieră și de altă natură pentru dezvoltarea regională din Republica Moldova;
- h) exercită alte atribuții care au ca obiectiv susținerea politicii de dezvoltare regională.

Regulamentul CNCDR detaliază aceste atribuții, specificând și modul de funcționare a acestuia. Secretariatul Consiliului este asigurat de Ministerul Construcțiilor și Dezvoltării Regionale, ceea ce în practică înseamnă că acest minister elaborează toate documentele analitice și de planificare în domeniul dezvoltării regionale, rapoarte de monitorizare și evaluare, propuneri și alte documente necesare pentru activitatea efectivă a Consiliului.

Din cele expuse putem deduce că CNCDR a fost creat ca un mijloc de coordonare și găsim echilibrului între interesele sectoriale și necesitățile regionale. Componenta sa reflectă dorința de a construi un consens în procesul decizional de dezvoltare regională. Crearea unui astfel de Consiliu la nivel național constituie manifestarea caracterului prioritar atribuit politicii de dezvoltare regională, iar includerea în componenta sa a reprezentanților regiunilor denotă că la elaborarea politicilor de dezvoltare este luat în considerare interesul local. Totodată, se asigură mecanismul delegării coordonării politicii de dezvoltare regională unei structuri funcționale relativ independente, supuse unei minime influențe politice și de o mai mare stabilitate.

După cum am menționat, art. 5 alin.(4) al Legii privind dezvoltarea regională prevede că Consiliul Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale se instituie pe principiul parității, prin hotărâre de Guvern. Dar nici Legea, nici legislația secundară nu concretizează ce înseamnă „principiul parității”, dacă se subînțelege o paritate public-privată, având în vedere faptul că reprezentanții sectorului privat sunt, de asemenea, parte din Consiliu, sau legiuitorul a avut în vedere echilibrul dintre administrația centrală și regiuni. Articolul 4 alin.(5) din Legea privind dezvoltarea regională ar trebui să stabilească clar faptul că principiul parității înseamnă un echilibru între reprezentarea regiunilor și a administrației centrale în Consiliu.

Obiectivele dezvoltării regionale pot fi realizate în mod optim prin descentralizarea unor responsabilități către nivelul regional sau local. Experiența în domeniu a țărilor Uniunii Europene demonstrează că dezvoltarea regională este un proces care din start necesită un anumit grad de descentralizare, dat fiind faptul că actorii locali și regionali sunt cei mai potriviți pentru a aprecia problemele existente în propriile arii de acțiune și sunt direct interesați în implementarea măsurilor de dezvoltare regională. Din aceste considerente, la nivelul fiecărei regiuni de dezvoltare a fost constituit câte un *Consiliu regional pentru dezvoltare* (CDR) – structură cu caracter deliberativ, fără personalitate juridică, cu responsabilitatea principală de coordonare a activităților ce decurg din politicile de dezvoltare regională la nivelul fiecărei regiuni, și o *Agenție de dezvoltare regională*, structură cu personalitate juridică ce activează în conformitate cu un regulament, aprobat de Agenție în baza unui regulament-cadru, elaborat și aprobat de Guvern.

Consiliul regional pentru dezvoltare este responsabil de dezvoltarea generală din regiune și de aprobarea strategiei de dezvoltare regională și a planului de acțiuni. El are următoarele atribuții [4]:

- a) aprobă strategia de dezvoltare regională și planul operațional elaborat de Agenția de dezvoltare regională;
- b) aprobă și promovează proiectele de dezvoltare regională;
- c) reprezintă regiunea de dezvoltare și interesele ei în Consiliul Național;
- d) identifică, pe criteriile definite la nivel național, zonele defavorizate din regiunea de dezvoltare;
- e) monitorizează utilizarea mijloacelor financiare alocate din Fond pentru regiunea de dezvoltare;
- f) evaluează impactul implementării proiectelor și programelor regionale și al atingerii obiectivelor dezvoltării regionale;
- g) promovează cooperarea interregională și intraregională cu instituțiile publice și organizațiile private;
- h) exercită alte atribuții, în conformitate cu prezenta lege.

Conform Regulamentului-cadru al Consiliului regional pentru dezvoltare, Consiliul regional are următoarele atribuții de bază [7]:

- a) coordonează și monitorizează procesul de elaborare a Strategiei de dezvoltare regională și a planului operațional;
- b) mobilizează resursele regionale în scopul dezvoltării stabile și durabile a localităților din regiune, având drept obiectiv îmbunătățirea maximă a condițiilor de trai pe întreg teritoriul regiunii de dezvoltare;
- c) definește scopurile și prioritățile în domeniul dezvoltării social-economice a regiunii respective de dezvoltare;
- d) coordonează planificarea și implementarea obiectivelor de dezvoltare regională din cadrul regiunii de dezvoltare.

De asemenea, sunt specificate un număr impunător de atribuții speciale.

Crearea CRD-urilor pentru a favoriza implementarea politicii de dezvoltare regională în regiuni poate fi apreciată ca un pas pozitiv. Acestea au fost fondate în baza principiului parității între reprezentanții autorităților administrației publice, pe de o parte, și reprezentanții sectorului privat și ai societății civile, pe de altă parte, fiind alcătuite din președinții de raioane, primari din cadrul regiunilor respective de dezvoltare, delegați de către asociația primarilor, reprezentanții sectorului privat și ai societății civile, selectați conform procedurii stabilite de Ministerul Administrației Publice Locale.

Printre punctele forte ale acestor organe colegiale regionale sunt principiile public-privat și de consens care reies din compoziția și normele lor. Fiind organe decizionale la nivel regional, responsabilitățile CRD-urilor sunt concentrate pe aprobarea strategiilor de dezvoltare regională, a planurilor operaționale, pe monitorizarea și evaluarea implementării proiectelor de dezvoltare regională, pe monitorizarea activității ADR-urilor etc. Printre cele mai evidente deficiențe este structura lor greoaie, care periodic ridică probleme de adunare a cvorumului. Un alt punct slab al CRD-urilor este faptul că ele sunt în mare parte deconectate de activitățile ADR-urilor, deoarece se reunesc în ședințe ordinare trimestrial, iar în practică aceste întâlniri au loc și mai rar, astfel că îndeplinirea funcțiilor de monitorizare a activității ADR-urilor este limitată.

În fiecare regiune de dezvoltare, cu scopul de a promova dezvoltarea social-economică a regiunii în baza Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei Naționale de Dezvoltare Regională, se constituie câte o Agenție de dezvoltare regională. Aceasta îndeplinește următoarele atribuții:

- a) efectuează analiza dezvoltării social-economice din regiunea de dezvoltare, elaborează strategii, planuri, programe și proiecte de dezvoltare regională;
- b) coordonează procesul de implementare a strategiilor, planurilor, programelor și proiectelor de dezvoltare regională;
- c) monitorizează și evaluează implementarea strategiilor, planurilor, programelor și proiectelor de dezvoltare regională;
- d) prezintă rapoarte anuale despre implementarea strategiilor de dezvoltare regională Consiliului regional, autorității de implementare a politicii de dezvoltare regională și Consiliului Național;
- e) atrage mijloace nebugetare pentru implementarea strategiilor, programelor și proiectelor de dezvoltare regională;
- f) acordă suport informațional, metodologic și consultativ Consiliului regional și autorităților administrației publice locale în vederea dezvoltării echilibrate și durabile a regiunii;
- g) stimulează cooperarea societății civile în domeniul dezvoltării social-economice a regiunii;
- h) asigură lucrările de secretariat ale Consiliului regional.

Regulamentul-cadru al Agenției de dezvoltare regională [8] detaliază aceste atribuții. Fiecare agenție a avut sarcina de a elabora și a aproba la Ministerul Administrației Publice Locale propriul manual operațional, în calitate de document principal cu privire la organizarea, funcțiile și obligațiile de serviciu, gestionarea, administrarea și procedurile relevante. Manualul operațional al Agenției [5] trebuie să cuprindă cel puțin următoarele compartimente: proceduri de administrare; atribuții, drepturi și responsabilități ale angajaților; proceduri de încadrare în câmpul muncii; proceduri de lucru și de executare a sarcinilor; proceduri de prezentare a rapoartelor și de comunicări interne; reglementări și documente privind cheltuielile (călătoriile, diurnele etc.); reguli, operațiuni și proceduri financiare și contabile; reguli privind bugetul agenției, formarea și valorificarea acestuia; reglementări privind publicitatea și transparența în activitatea Agenției; reglementări privind confidențialitatea și conflictul de interese; reglementări privind documentația și arhiva Agenției.

Agențiile de dezvoltare regională au obligația de a raporta pe marginea proiectelor finanțate prin intermediul Fondului național pentru dezvoltare regională atât consiliilor regionale pentru dezvoltare, cât și Ministerului

Dezvoltării Regionale și Construcțiilor. Rapoartele trimestriale trebuie să conțină informații privind implementarea proiectelor. Rapoartele către minister se prezintă la fiecare șase luni, pentru a permite Direcției Generale Dezvoltare Regională să ofere informația privind politica de dezvoltare regională Direcției analiză, monitorizare și evaluare a politicilor pentru alcătuirea raportului semestrial privind implementarea Strategiei Naționale de Dezvoltare Regională. Un raport anual este pregătit de Agenția de dezvoltare regională la sfârșitul fiecărui an financiar.

Agențiile de dezvoltare regională urmăresc lunar progresul implementării proiectelor. Fiecare proiect re-mite rapoarte trimestriale Agenției de dezvoltare regională privind implementarea generală, rezultatele atinse și indicatorii de impact. Agregarea acestor rapoarte stă la baza rapoartelor bianuale atât către consiliile regionale, cât și către minister.

Pentru a evalua cum sunt apreciate de către populația locală activitățile Consiliului regional și acțiunile de implementare a Strategii Naționale de Dezvoltare Regională, agențiile de dezvoltare regională efectuează cercetări ale percepției. Rezultatele acestor cercetări trebuie să fie prezentate ca parte componentă a raportului trimestrial, precum și în calitate de raport individual către Consiliul regional pentru dezvoltare.

ADR sunt, deci, acele entități care se ocupă de proiectarea Strategiei, mobilizarea actorilor regionali în jurul acesteia, promovarea și facilitarea pregătirii de proiecte prin acordarea de asistență actorilor regionali și prin facilitarea comunicării dintre ei. Evident, aceste sarcini nu pot fi îndeplinite în mod eficient dacă Agenția nu este implicată în etapa de design al proiectelor și programelor de dezvoltare regională. Proiectul de dezvoltare regională, fiind o inițiativă care trebuie să mobilizeze eforturile a doi sau mai mulți actori regionali și care implică probleme juridice, instituționale și de comunicare, nu întotdeauna este ușor de abordat de către administrațiile publice locale slabe și fragmentate. În acest caz, ADR-urile acționează ca promotori ai parteneriatului, efectuând o activitate extrem de necesară, pentru care nu există tradiții în Republica Moldova. Astfel, scopul major al ADR-urilor este de a facilita dezvoltarea endogenă a regiunilor prin eforturile de colaborare a actorilor locali și regionali.

În plus, avantajul ADR-urilor create de către autoritățile centrale, cum este cazul Republicii Moldova, este disponibilitatea resurselor financiare pentru implementarea obiectivelor lor, ceea ce pentru agențiile nou-create, care încă urmează să atragă resurse suplimentare, este foarte important. Totuși, ADR-urile, fiind emanații ale autorităților centrale, sunt axate cu precădere pe realizarea proiectelor pe termen scurt, care aduc rezultate vizibile și rapide, nu însă pe proiecte de dezvoltare regională durabilă.

Din analiza efectuată se constată instituirea unui cadru instituțional adecvat al procesului de regionalizare, abilitat cu competențe și dotat cu împuternicirile corespunzătoare, care să asigure cu succes realizarea obiectivelor politicii de dezvoltare regională. Totodată, devine cert că responsabilitatea pentru realizarea politicii de dezvoltare regională este o prerogativă a Guvernului, realizată cu sprijinul autorităților locale și al societății civile, prin structurile decizionale și de implementare la nivel regional – Consiliile regionale pentru dezvoltare și Agențiile de dezvoltare regională.

Cercetarea sistemului instituțional al regionalizării denotă că în Republica Moldova avem o regionalizare administrativă – rezultat al creării de către stat a unor autorități dotate cu atribuții pe linia promovării dezvoltării economice regionale, care reprezintă instrumente de acțiune ale administrației centrale și care sunt plasate sub controlul acesteia.

Bibliografie:

1. GUȚUȚUI, V., PLESCA, V. Dezvoltarea regională în contextual acordului de asociere UE-RM: poziția Ministerului Dezvoltării Regionale și Construcțiilor, http://conventia.md/data/files/66_dr_acord_asociere_final.pdf
2. Hotărârea Guvernului nr.662 din 10.11.2009 pentru aprobarea Regulamentului, structurii și efectivului-limită ale Ministerului Dezvoltării Regionale și Construcțiilor. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.163-164. http://www.viitorul.org/public/files/dr/dr_acord_asociere_final.pdf
3. Hotărârea Guvernului nr.158 din 04.03.2010 cu privire la aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare Regională. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.34.
4. Legea nr.438-xvi privind dezvoltarea regională în Republica Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.21-24.
5. Manualul operațional privind modul de utilizare a mijloacelor Fondului Național pentru Dezvoltare Regională, aprobat prin decizia Consiliului Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale nr.4/12 din 23 februarie 2012. <http://mdrc.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=23&id=2310&t=/Dezvoltare-regionala/Cadrul-legal/Manualul-operational-privind-modul-de-utilizare-a-mijloacelor-Fondului-National-pentru-Dezvoltare-Regionala/>

6. Regulamentul Consiliului Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale, Hotărârea Guvernului nr.127 din 08.02.2008 cu privire la măsurile de realizare a Legii nr.438-xvi din 28 decembrie 2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.34-36.
7. Regulamentul-cadru al Consiliului regional pentru dezvoltare, Hotărârea Guvernului nr.127 din 08.02.2008 cu privire la măsurile de realizare a Legii nr.438-xvi din 28 decembrie 2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.34-36.
8. Regulamentul-cadru al Agenției de dezvoltare regională, Hotărârea Guvernului nr.127 din 08.02.2008 cu privire la măsurile de realizare a Legii nr.438-xvi din 28 decembrie 2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.34-36.
9. Studiu de fezabilitate privind dezvoltarea regionala, Disponibil: <http://www.docstoc.com/docs/121143590/studiu-de-fezabilitate-privind-dezvoltarea-regionala>

Prezentat la 18.06.2013

DIALOGUL CIVILIZAȚIONAL ÎN CONTEXTUL PROCESULUI DE GLOBALIZARE: TEORIA LUI S.P. HUNTINGTON LA 20 DE ANI

Aurelian LAVRIC

Universitatea de Stat din Moldova

Globalizarea este contextul internațional contemporan și vizează procese integraționiste ale economiei mondiale, interacțiuni culturale ș.a. În 1993 Samuel P. Huntington a publicat articolul „The Clash of Civilizations?”, în care a prezentat teoria lumii multipolare ce s-a instituit după sfârșitul Războiului Rece. La baza fiecăreia dintre cele 9 civilizații Huntington a pus o religie (confesiune). Cercetătorul a semnalat posibile conflicte între comunități aparținând diferitelor civilizații. Așadar, în noul context, de o importanță vitală este dialogul civilizațional, care trebuie purtat pentru asigurarea securității internaționale. Acesta poate îmbrăca diverse forme: întruniri ale liderilor bisericilor, festivaluri, programe mass-media și schimburi de experiență („people to people”) ș.a. La 20 de ani de la publicarea teoriei lui Huntington, prezentul ne arată că trendul în relațiile internaționale este de consolidare a organizațiilor internaționale, din care fac parte state din diferite civilizații. Republica Moldova, plasată de Huntington în civilizația Slavo-Ortodoxă, poate să se integreze în spațiul civilizațional occidental.

Cuvinte-cheie: *globalizare, lume multipolară, civilizații, religie, conflict, terorism internațional, dialog, UE, NATO, Republica Moldova.*

THE CIVILIZATION DIALOGUE WITHIN THE GLOBALIZATION PROCESS: S.P. HUNTINGTON THEORY AFTER 20 YEARS

The globalization is the contemporary international context and is aimed at integration processes of world economy, cultural interactions etc. In 1993 Samuel P. Huntington published the article “The Clash of Civilizations?”, in which he presented the theory of multi-polar world, which was established after the Cold War. Underlying each of the nine civilizations Huntington set a religion (confession). The researcher noted possible conflicts between communities belonging to different civilizations. Therefore, in the new context the civilizational dialogue is vitally important, to ensure the international security. It can take various forms: meetings of leaders of churches, festivals, programs and media exchanges (“people to people”) etc. Twenty years after the publication of Huntington’s theory, the present day trend in international relations is to strengthen the international organizations to which countries from different civilizations belong. The Republic of Moldova, located by Huntington in the Slavic-Orthodox civilization, can integrate into Western civilization space.

Keywords: *globalization, multipolar world, civilizations, religion, conflict, international terrorism, dialog, EU, NATO, Republic of Moldova.*

GLOBALIZAREA – CONTEXTUL INTERNAȚIONAL CONTEMPORAN

Globalizarea este un termen ce desemnează procese în plină desfășurare, care iau amploare și care, indiscutabil, afectează toate domeniile vieții umane și majoritatea covârșitoare a statelor lumii care au o cât de mică deschidere față de mediul internațional. După autorii germani Michael Kunczik și Astrid Zipfel, „*globalizarea* este un termen care de un timp încoace a devenit la modă când se discută despre procese ale economiei mondiale, despre suprapuneri culturale etc. Interrelațiile și interconectările pe plan mondial au devenit mult mai intense în ultimii ani. Globalizarea nu înseamnă doar extinderea comerțului între țări tot mai îndepărtate, dar și o mai intensă repartiție a muncii, factorii de producție devenind tot mai mobili (fluxul internațional de capital, mobilitatea crescândă a salariaților), în special însă capitalul mobil. Se dezvoltă o concurență a platformelor de producție ale unor țări, o concurență de amplasamente teritoriale. Globalizarea în domeniul economic înseamnă o evoluție care apropie economia mondială de idealul teoretic al pieței perfecte, plene, adică o piață, unde concurența a scăpat de cadrul îngust al statelor naționale” [3, p.212]. Autorii germani s-au referit și la globalizarea în domeniul culturii, stăruiind asupra evoluțiilor din sectorul mediilor de informare.

Există opinii conform cărora semne ale globalizării pot fi întrezărite cu sute de ani în urmă: imperii ca cele Persan, Macedonean și Roman sunt văzute ca și cadru al unor procese care au avut loc pe teritorii întinse și care au condus la impunerea unor norme și practici comune pentru diferite popoare, contactele (inclusiv economice) și schimburile culturale dintre care s-au intensificat. Diferența vizibilă ține de faptul că în acele

cazuri a fost vorba despre un cadru politic (al unui stat) comun, în timp ce în prezent globalizarea cuprinde teritoriul planetei fără să existe însă un stat (spațiu politic comun) planetar. Totuși, termenul a apărut la sfârșitul anilor '60 și a fost lansat de specialistul canadian în teoria mijloacelor de comunicare în masă Marshal McLuhan și de specialistul american în „problemele comunismului” Zbigniew Brzezinski. Marshal McLuhan a lansat tot atunci expresia „sat global”. După alți autori, globalizarea s-a accentuat în anii '70, când țările producătoare de petrol s-au unit în OPEC și au majorat prețul petrolului (de la 1,90 la 28,76 dolari).

Personal consider că procesul de globalizare a coincis cu apariția și utilizarea pe scară largă a tehnologiilor informaționale – a Internetului. Termenul World Wide Web, abreviat WWW sau și www, numit scurt și web (care în engleză înseamnă „rețea mondială”, respectiv „rețea”), a fost inventat în 1989 la Centrul European de Cercetări Nucleare (CERN) din Geneva, Elveția. Propunerea inițială de creare a unei colecții de documente având legături între ele a fost făcută de Tim Berners-Lee în martie 1989. Propunerea a apărut în urma problemelor de comunicare pe care le întâmpinau echipele de cercetători ce foloseau Centrul, chiar și folosind poșta electronică. Primul prototip al acestei colecții (mai întâi în format de text simplu) a apărut nu mult înainte de decembrie 1991, când s-a făcut prima lui demonstrație publică. Studiul a fost continuat prin apariția primei aplicații grafice *Mosaic*, în februarie 1993, realizată de cercetătorul Marc Andreessen de la *National Center for Supercomputing Applications* (NCSA) din orașul Urbana-Champaign din statul federal Illinois, SUA. Practic, apariția Internetului și a globalizării, între care există o legătură indisolubilă, a coincis cu sfârșitul Războiului Rece, respectiv cu colapsul URSS.

TEORIA LUMII MULTIPOLARE A LUI SAMUEL P.HUNTINGTON

Acest proces a fost vizat de cercetătorul american Samuel P. Huntington la elaborarea Teoriei lumii multipolare în domeniul Relațiilor Internaționale. În 2013 se împlinesc 20 de ani de la publicarea în revista „Foreign Affairs” a articolului „The Clash of Civilizations?” („Ciocnirea civilizațiilor?”), semnat de Samuel P. Huntington (1927-2008) [1, p.22-49]. În 1996 a apărut de sub tipar volumul lui Huntington „The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order” (în traducere în limba română a apărut în 1997: „Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale”) – de data aceasta fără semnul întrebării la sfârșitul titlului [2]. Articolul din 1993 a fost scris ca o reacție la cartea lui Francis Fukuyama, „Sfârșitul istoriei și ultimul om” (1992), dar, se pare, a fost elaborat și sub impresia războiului din fosta Iugoslavie: Croația (1991-1995) și Bosnia și Herțegovina (1992-1995). Huntington a propus o nouă viziune cu privire la relațiile internaționale în epoca post Război Rece: a prezentat trecerea de la lumea bipolară, împărțită **pe criteriul ideologico-politic** (două sisteme/blocuri de state – democratice/capitaliste și totalitare/comuniste sau socialiste) la o lume multipolară, împărțită în opt civilizații, **după criteriul religios**. Cele opt civilizații, după Huntington, sunt: Occidentală, Confucianistă, Japoneză, Islamică, Hindusă, Slavo-Ortodoxă, Latino-Americană și „posibil” Africană [1, p.25]. În volumul publicat ulterior, din expunerea lui Huntington rezultă că el ia în considerare existența celei de a noua civilizații: Budistă [2, p.67], chiar dacă susține că „(...) bidismul, deși o mare religie, nu a fost baza unei mari civilizații” [2, p.68].

Făcând referire la mai mulți cercetători de până la el, Huntington susține că „civilizație”, ca și „cultură”, „se referă deopotrivă la modul de viață”, la „valori, reguli, instituții, moduri de gândire” [2, p.58]. După Huntington, la temelia modului de gândire și a modului de viață a persoanelor care fac parte din diferitele civilizații stau religiile (confesiunile). „Milenii de istorie a umanității au arătat că religia nu este o «mică diferență», ci, probabil, cea mai profundă diferență care există între oameni” [2, p.378]. Drept pentru care savantul american a ajuns la concluzia că „dimensiunea culturală și cea mai periculoasă a politicii globale pe cale de apariție [în 1993, când era publicat articolul său în revista „Foreign Affairs”] va fi conflictul dintre grupuri ce aparțin de civilizații diferite” [2, p.11].

Teoria lui Huntington a stârnit controverse, unii cercetători aducându-i critici încă de la momentul publicării articolului în revistă („Foreign Affairs”, 1993). Totuși, viziunea sa a fost acceptată ca una dintre teorii de specialiști în Relații Internaționale. Esența viziunii cercetătorului american vizează faptul că în lumea multipolară, formată din 8-9 civilizații, pot apărea conflicte civilizaționale, care vor antrena comunități ce aparțin de diferite civilizații. Prăbușirea turnurilor World Trade Centre din New York, la 11 septembrie 2001, a confirmat într-o oarecare măsură prognozele alarmante ale lui Huntington. Cu toate că terorismul internațional a devenit din acel moment principala amenințare la adresa securității internaționale, până în prezent nu a avut loc totuși vreun conflict/război civilizațional, cu antrenarea unor comunități largi din diferite state ale diferitelor civilizații. Organizația teroristă Al-Qaeda, care și-a asumat răspunderea pentru atentatele din

11.09.2001, este un actor non-statal, clandestin, care nu reprezintă interesele comunităților umane largi din state aparținând civilizației islamice.

Un alt caz care a confirmat, într-o anumită măsură, previziunile din teoria lui Huntington a fost publicarea la 30 septembrie 2005, în calitate de ilustrații la un articol în ziarul danez „Jullands-Posten”, a celor 12 caricaturi care îl reprezentau pe prorocul Mohamed. Întrucât reprezentarea lui Mohamed este interzisă în Islam (faptul că prorocul a fost reprezentat în acele caricaturi în imagini hilare nici nu mai conta pe fundalul interdicției idolatriei la musulmani), mulți musulmani din Danemarca și din alte state au considerat publicarea caricaturilor ca o provocare conștientă. Ministerele de Externe din 11 state islamice au cerut guvernului danez să-și ceară scuze pentru publicare, iar unele chiar și-au închis ambasadetele în semn de protest pentru că nu au obținut scuzele scontate. După protestele diplomatice a urmat boicotul mărfurilor daneze. Autoritățile daneze, ca și direcția ziarului, au explicat că respectivele desene se înscriu în realizarea în practică a libertății cuvântului. Caricaturile însoțeau un articol despre autocenzură și libertatea cuvântului, în care se relata despre faptul că niciun pictor nu a dorit să deseneze ilustrații la o carte despre Islam pentru copii. În cadrul protestelor ce au urmat au avut loc atacuri asupra ambasadelor daneze din unele state musulmane (de exemplu, în Djakarta (Indonezia), Beirut (Liban) ș.a.).

DIALOGUL CIVILIZAȚIONAL ÎN CONTEXTUL INTERNAȚIONAL CONTEMPORAN

Preocuparea pentru pacea în lume, pentru asigurarea securității internaționale, pentru evitarea izbucnirii unor posibile conflicte civilizaționale a determinat pași concreți privind purtarea unui dialog civilizațional. El trebuie să aibă loc atât la nivel guvernamental (în condițiile în care civilizațiile nu sunt organizații politice, este vorba despre contacte interguvernamentale între state aparținând diferitelor civilizații), cât mai ales la nivelul societăților civile ale statelor lumii. Pot fi menționate câteva tipuri de dialog civilizațional:

1. Reuniuni ale liderilor religioși mondiali (după prototipul mișcării ecumenice, instituite în cadrul Creștinismului);
2. Conferințe științifice, ale comunității științifice internaționale, consacrate temei dialogului civilizațional;
3. Diverse festivaluri internaționale (de muzică, teatru, cinema ș.a.);
4. Programe mass-media, inclusiv online (pe Internet) despre culturile și religiile popoarelor lumii – atât programe ale unor popoare/state destinate altora, cât și programe prin care reprezentanți ai unei culturi/civilizații descoperă o altă cultură/civilizație;
5. Schimburi de experiență (după principiul „people to people”) ale diferitelor grupuri profesionale (de exemplu, jurnaliști, cercetători ș.a.) sau sociale (de exemplu, studenți);
7. Programe de genul „Work and Travel” (în cadrul acestora studenți din diferite state ale lumii pot pleca la muncă, de exemplu în SUA, pe perioada vacanțelor);
8. Turismul.

Toate acestea (și altele, pe care nu le-am menționat) pot fi considerate drept forme ale dialogului civilizațional. Fostul Suveran Pontif, Papa Benedict al XVI-lea, ca și predecesorul său Papa Ioan Paul al II-lea, a promovat ideea dialogului civilizațional [4]. Deși diverse activități privind dialogul civilizațional sunt desfășurate în lume, numărul lor și numărul persoanelor implicate în ele poate fi și trebuie să fie mai mare.

O REVIZUIRE A TEORIEI LUI S.P. HUNTINGTON LA 20 DE ANI DE LA PUBLICARE

Teoria lumii multipolare, a lui Samuel P. Huntington, a contribuit plenar la stimularea preocupărilor pentru intensificarea dialogului civilizațional. Totuși, în prezent, la 20 de ani de la publicarea articolului cercetătorului american, în revista „Foreign Affairs”, poate fi făcută o revizuire a teoriei sale, respectiv pot fi formulate câteva critici cu privire la ea:

1. Nu toate civilizațiile au un centru de putere („un stat nucleu”), așa cum există în civilizația Occidentală, despre care Huntington scrie: „Din punct de vedere istoric, Occidentul a avut, de obicei, mai multe state de nucleu; acum are două nuclele – cel al Statelor Unite și cel franco-german în Europa, Marea Britanie fiind un centru adițional de putere aflat la voia întâmplării între cele două” [2, p.195]. În civilizația Slavo-Ortodoxă: Federația Rusă, în cea Sinică: China. De exemplu, în cazul civilizației Africane (regiunea sub-Sahariană) un asemenea stat nucleu (influent) lipsește – chiar autorul se îndoia cu privire la civilizația respectivă, scriind: „civilizația Africană (posibilă)” [2, p.67]. Ca și în cazurile civilizațiilor Latino-Americană, Budistă sau Islamică, Huntington scrie despre „absența unui stat islamic de nucleu” [2, p.261]. În condițiile lipsei unui stat nucleu într-un spațiu civilizațional, este dificil a vorbi despre o civilizație care să conteze în raporturile de putere în politicul mondial.

2. În conformitate cu viziunea cercetătorului american, Grecia, Bulgaria și România, ca state cu populații majoritar ortodoxe, fac parte din civilizația Slavo-Ortodoxă. Totuși, încă în 1981 Grecia a aderat la Comunitățile Europene, iar în 2007 Bulgaria și România au aderat la UE, fapt ce a arătat că statele respective se identifică mai mult cu spațiul civilizațional Occidental (fără să înceteze, totuși, să mai fie state ortodoxe).

3. Huntington a fost subiectiv și selectiv în ceea ce privește componența unei civilizații – numărul statelor care o formează. În timp ce a acordat statutul de civilizație-stat Japoniei, niciun alt stat nu s-a mai învrednicit de o asemenea dublă ipostază (Japonia fiind, după autor, singurul *stat-civilizație*).

4. Pare subiectivă și împărțirea lumii creștine, după confesiuni, în două civilizații – Occidentală (Catholică și Protestantă) și Slavo-Ortodoxă, în acest din urmă caz fiind utilizat un nume generic al unui grup de popoare (popoarele slave). Totuși, în cazul civilizației Islamice Huntington nu face o diferențiere între suniți și šiiti, știut fiind faptul că între Iranul šiit și Arabia Saudită sau Indonezia sunită sunt diferențe substanțiale – atât confesionale, cât și etnice.

5. Divizarea statelor din emisfera vestică în civilizațiile Occidentală (SUE și Canada) și Latino-Americană pare să aibă la bază și ea mai degrabă criteriul de natură etnică (ca să nu spunem rasială).

După 20 de ani de la publicarea articolului lui Samuel P. Huntington, putem să apreciem că viziunea sa a avut o importanță deosebită în mediile academice din lume. În opinia noastră, teoria sa a reflectat starea de spirit de la sfârșitul Războiului Rece, când în urma prăbușirii sistemului de idei comunist, în spațiul ex-socialist popoarele din statele respective au recurs, în încercarea de a găsi noi repere valorice, la valorile religioase, respectiv civilizaționale: „În anii '90 a izbucnit o criză globală de identitate. Oriunde te uitați, oamenii întrebau «cine suntem?», «cui aparținem?» și «cine nu este ca noi?»” [2, p.180]. Considerăm că în acești 20 de ani, în procesul globalizării, lumea a evoluat spre un sistem mondial care, totuși, în prezent nu are la bază *religiosul*, ci *economicul* și preocuparea pentru *asigurarea securității*. Putem afirma că evoluția sistemului internațional, în ultima perioadă istorică, poate fi reprezentată astfel:

1815 – 1945: sistem multipolar, cu imperii ca actori internaționali (a avut la bază *economicul* și *asigurarea securității*, prin împărțirea zonelor de influență în lume) →

1945 – 1991: sistem bipolar (perioada Războiului Rece, a avut la bază criteriul *ideologico-politic*) →

1991 – prezent: sistem multipolar (după Huntington, are la bază *religia/confesiunea*).

Părerea noastră e că **la etapa contemporană, în secolul XXI**, se consolidează un **sistem** internațional **multipolar**, care are la bază *economicul* și preocuparea pentru *asigurarea securității*. Deci, observăm că în prezent se manifestă din nou unele caracteristici din perioada 1812-1945, cu deosebirea că acum nu acționează în calitate de actori internaționali notorii imperii, ci state naționale puternic dezvoltate (G7 ar fi o listă a acestora, la care se adaugă Rusia).

În prezent există exemple de integrare în spații economice și de securitate comune, din care fac parte state aparținând diferitelor religii/confesiuni. De exemplu: din Uniunea Vamală a viitoarei Uniuni Eurasiatice fac parte atât Rusia și Belarus cu populații majoritar ortodoxe, cât și Kazahstanul, cu populația titulară, în plin avânt demografic, musulmană. Grecia, România și Bulgaria ortodoxe s-au integrat în UE și NATO – alături de statele pe care Huntington le vedea ca făcând parte de drept din civilizația Occidentală. De altfel, din NATO fac parte până în prezent Turcia, pe care Huntington a inclus-o în civilizația Islamică, state ale civilizației Occidentale și cele trei state ortodoxe (Grecia, Bulgaria și România), pe care Huntington le vedea în civilizația Slavo-Ortodoxă. Procesele integraționiste avansate între SUA, Canada și Mexic în cadrul Acordului Nord-American de Comerț Liber (North American Free Trade Agreement – N.A.F.T.A.), semnat la 17 decembrie 1992, sunt un alt exemplu de cooperare economică ce prevalează asupra oricăror diferențe de ordin religios/civilizațional. Într-o lume tot mai secularizată, factorul economic și cel al asigurării securității devin precumpănitori în raport cu factorii religios (civilizațional) și ideologico-politic (ținând cont de faptul că din vechiul lagăr mondial socialist au mai rămas până în prezent patru state cu ideologia de stat comunistă: China, Coreea de Nord, Cuba și Vietnam). Datorită economiei sale în plin avânt, China comunistă este un partener economic, iar în consecință – și politic, important pentru SUA, Japonia sau Rusia.

Samuel P. Huntington a fost conștient de importanța factorilor economic și de securitate: „Vor coincide întotdeauna alinierea politică și economică cu cele care au la bază cultura și civilizația? Bineînțeles că nu. Considerațiile legate de echilibrul de putere vor duce uneori la alianțe civilizaționale încrucișate (...)” [2, p.183]. Totuși, Huntington considera: „Cu toate acestea, este posibil ca aceste modele să devină mai slabe și mai lipsite de semnificație și de adaptare pentru a servi scopurilor noii ere” [2, p.183]. Referindu-se la

organizații multicivilizaționale, Huntington nota: „Organizații internaționale multicivilizaționale, cum ar fi ASEAN, ar putea să facă față unei dificultăți crescânde de a-și menține coerența” [2, p.183]. Dânsul a arătat că din ASEAN, creată în 1967, fac parte „un stat sinic, unul budist, unul creștin și două state musulmane” [2, p.189]. În ce ne privește, considerăm că „alianțele civilizaționale încrucișate”, adică organizațiile din care fac parte state aparținând diferitelor civilizații (religii/confesiuni), se consolidează și reprezintă actorii internaționali principali în sistemul internațional multipolar contemporan, care, în fapt, nu este un sistem al civilizațiilor, ci unul al organizațiilor economice și de securitate. Cu toate că factorul civilizațional (religios/confesional) nu trebuie ignorat nici acum, nici pe viitor.

Un exemplu al tendințelor din lumea contemporană îl reprezintă statele ortodoxe din Balcani: Macedonia, Muntenegru și Serbia. Acestea, deși sunt state ortodoxe, sunt orientate clar către integrarea în UE și NATO, acolo unde își văd realizarea intereselor economice și a celor de asigurare a securității, fără să întrețină relații speciale cu Federația Rusă – popul civilizației Slavo-Ortodoxe.

Așadar, recunoscând valoarea teoriei lui Huntington, care a accentuat diversitatea culturală a popoarelor lumii, unite în civilizații printr-o religie (respectiv, prin confesiuni ale unei religii) și care a accentuat importanța identității civilizaționale, putem afirma că trendul lumii contemporane vizează instituirea unui sistem mondial format din uniuni de state care au la bază principiul economic (interese economice comune), dar și pe cel al asigurării securității (colective). Din acest punct de vedere, în pofida faptului că a fost plasată în civilizația Slavo-Ortodoxă, Republica Moldova poate deveni membru al UE și NATO, în măsura în care va putea contribui la consolidarea securității în zona frontierei sud-estice a UE și NATO și în măsura în care va fi interesantă din punct de vedere economic (al pieței interne și al produselor sale) pentru organizația comunitară europeană.

REPUBLICA MOLDOVA DIN PERSPECTIVĂ CIVILIZAȚIONALĂ

În lumina teoriei lui Huntington, Republica Moldova ar aparține spațiului civilizațional Slavo-Ortodox. Poate din această cauză Huntington s-a referit la Republica Moldova doar în trei locuri din cartea sa. Într-un alineat autorul a făcut referință la situația (conflictul) din estul RM: „După ce Moldova a devenit independentă, odată cu colapsul Uniunii Sovietice, mulți gândeau la o eventuală unificare a sa cu România. Teama că așa ceva ar putea să se întâmple a stimulat o mișcare secesionistă a estului unificat al republicii, care a avut sprijinul tacit al Moscovei și pe cel activ al Armatei a 14-a ruse, ceea ce a dus la crearea unei Republici Transnistrene. Totuși, sentimentul moldovenesc de unire cu România a intrat în declin, în replică la problemele economice ale ambelor țări și la presiunea economică rusă. Moldova s-a alăturat C.S.I. și legăturile comerciale cu Rusia s-au extins. În februarie 1994, partidele pro-ruse au avut un succes covârșitor în alegerile parlamentare” [2, p.241].

Astfel, războiul din 2 martie – 21 iulie 1992 din zona nistreană a Republicii Moldova a fost aproape trecut cu vederea de către cercetător, comparativ cu cel din Bosnia și Herțegovina, probabil pentru că el l-a văzut ca pe unul *intracivilizațional*. Huntington scria explicit: „În același timp, în fosta Uniune Sovietică, Belarusul ortodox, Moldova și Ucraina gravitează în jurul Rusiei (...)” [2, p.182]. Într-un alt loc cercetătorul american scria: „Succesorul imperiilor țarist și comunist este un bloc civilizațional, asemănător în multe privințe cu cel al Occidentului în Europa. În nucleu, Rusia, echivalentul Franței și Germaniei, este strâns legată de un cerc interior ce include două republici preponderent ortodoxe – Belarus și Moldova – , Kazahstan, a cărei populație este musulmană în proporție de 40%, și Armenia, un aliat istoric al Rusiei” [2, p.239-240].

Totuși, Republica Moldova se înscrie în conceptul huntingtonian de „stat sfâșiat”: „Țările sfâșiate pot fi identificate cu ajutorul a două fenomene. Liderii lor se referă la ele ca la o «punte» între două culturi și observatorii le descriu ca pe Ianus” [2, p.201]. Deși autorul invocă exemplele Turciei, Mexicului, Australiei, Ucrainei ș.a., cazul Republicii Moldova, pe care Huntington o vedea clar ca parte a civilizației Slavo-Ortodoxe, se potrivește destul de bine descrierii conceptului în cauză. În literatura de specialitate din Republica Moldova ce vizează domeniul Relațiilor Internaționale se vorbește despre o dilemă civilizațională Vest – Est (sau Occidentul – Rusia).

Considerăm totuși că unele detalii referitoare la faza fierbinte a aceluia conflict scot în evidență un lucru de o semnificație deosebită: apartenența Republicii Moldova la spațiul civilizațional Occidental. Este știut faptul că războiul din Bosnia și Herțegovina, ca și cel din Cecenia, au reprezentat într-o oarecare măsură și conflicte civilizaționale, ținând cont de faptul că acolo au venit luptători din alte state musulmane (unii dintre ei devenind comandanți ai comandourilor rebelilor – de exemplu, Hatab, originar din Iordania, care a luptat în

Cecenia). La fel s-a întâmplat și în Bosnia. Un conflict intercivilizațional antrenează luptători din mai multe state, uniți de aceeași religie, care luptă împotriva purtătorilor altei religii într-un conflict teritorial ș.a.

După cum se știe, în războiul din 1992 din zona nistreană a Republicii Moldova au participat grupuri de cazaci și mercenari din Rusia și Ucraina. Faptul că acest lucru a fost posibil demonstrează că Republica Moldova nu face parte din același spațiu civilizațional cu Rusia (în pofida religiei comune – Creștin-Ortodoxe). În contextul teoriei lui Huntington – fără a reduce din valoarea viziunii sale – putem afirma că exemplul Republicii Moldova (cu conflictul ruso-moldovenesc din 1992) constituie o excepție ce confirmă totuși valabilitatea respectivei teorii. Faptul că acel conflict a antrenat participarea cazacilor și mercenarilor din Rusia – alături de armata regulată (a 14-cea) rusă – arată clar că Republica Moldova nu se află în prezent în fața unei dileme geopolitice: Vest-Est. În lumina acestui fapt, putem afirma că Republica Moldova aparține de drept civilizației Occidentale. Și argumentele în acest sens sunt, desigur, mult mai numeroase.

Iată de ce războiul din Estul Republicii Moldova nu a fost unul intracivilizațional, ci se înscrie în conceptul de „războaie ale liniilor de falie” [2, p.337], adică a fost un război în zona unei rupturi, care a despărțit civilizațiile Occidentală și Slavo-Ortodoxă. Huntington considera că „frecvența, intensitatea și violența războaielor liniilor de falie sunt cu mult sporite de credințele în Dumnezeu diferiți” [2, p.378]. Paradoxul conflictului din zona nistreană a Republicii Moldova constă în faptul că populațiile majoritare ale celor două părți beligerante – Republica Moldova și Federația Rusă – aparțin nu doar aceleiași confesiuni religioase (Creștin-Ortodoxe), ci chiar și aceleiași Biserici – Ortodoxe a Rusiei. Cu toate acestea, conflictul ruso-moldovenesc de pe Nistru este o excepție care se înscrie totuși în conceptul de „războaie ale liniilor de falie”, așa încât dilema Est-Vest este, pentru Republica Moldova, una falsă. Statul moldovean nu are altă opțiune decât cea occidentală, participarea masivă a cazacilor ruși în războiul din 1992 demonstrând clar că atât factori politici, care au stimulat și susținut deplasarea formațiunilor paramilitare în Estul Republicii Moldova, cât și o parte a societății rusești, din care au fost recrutați acei paramilitari, vedeau poporul Republicii Moldova ca pe un dușman – aparținând altei civilizații, respectiv celei Occidentale.

Considerăm că sistemul de valori al civilizației Occidentale, concretizat în cei patru piloni – „apărarea și securitatea întruchipate de NATO; încrederea împărtășită în domnia legii și în democrația parlamentară; capitalismul liberal și comerțul liber”; „moștenirea culturală europeană comună, emanând de la Grecia și Roma prin Renaștere” [2, p.457] – reprezintă un ideal pe care și l-a asumat Republica Moldova, chiar dacă se mai confruntă cu probleme ce țin de *domnia legii* (atât la nivelul conducerii politice, cât și în ceea ce privește funcționarea sistemului de justiție), cazuri de corupție ș.a. Dar, în măsura în care valorile occidentale vor fi conștientizate de partidele politice și de societatea moldovenească, statul Republica Moldova se va consolida din punctele de vedere politic, economic și al asigurării securității. Singurul spațiu civilizațional care poate constitui un cadru benefic pentru realizarea acestor deziderate este cel Occidental. În același timp, poporul Republicii Moldova trebuie să-și păstreze valorile creștin-ortodoxe împărtășite de majoritatea cetățenilor țării.

Bibliografie:

1. HUNTINGTON, S.P. The Clash of Civilizations? In: *Foreign Affairs*, 1993, vol.72, no.3, p.22-49.
2. HUNTINGTON, S.P. *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*. București: Antet, 1997.
3. KUNCZIK, M., ZIPFEL, A. *Introducere în știința publicisticii și a comunicării*. Cluj: Presa universitară Clujeană, 1998.
4. STANILA, C. *Papa invocă necesitatea vitală a dialogului dintre creștini și musulmani*, 2006. [Accesat: 1.07.2013] Disponibil: <http://biserica.org/phpBB2/viewtopic.php?p=966&sid=327188b6538f0979db5da7652e95f832>

Prezentat la 03.07.2013

ETAPE ALE REFORMEI DE DESCENTRALIZARE ȘI PREMISE PENTRU ASIGURAREA AUTONOMIEI LOCALE

Victoria CUJBA

Academia de Administrare Publică de pe lângă Președintele RM

În articol sunt analizate opțiuni privind asigurarea unei bune guvernări locale, îmbunătățirea calității serviciilor publice prestate cetățenilor și eficientizarea activității în sectorul public – urmare a implementării cu succes a politicilor de descentralizare și modernizare a administrației publice.

Șansa istorică de a reuși schimbarea pozitivă a procesului decizional în administrația publică este oferită prin aprobarea Strategiei Naționale de Decentralizare, considerat principalul document de politică publică în domeniul administrației publice locale.

Implementarea prevederilor Strategiei și garantarea modificării sistemului finanțelor publice locale pentru o mai bună predictibilitate și echitate a veniturilor proprii va conduce spre o autonomie locală autentică, va transforma autoritățile publice în entități moderne, performante și eficiente.

În articol se examinează caracteristicile principale ale modificărilor propuse la Legea finanțelor publice locale, sunt analizate formulele naționale de consolidare a autonomiei financiare locale.

Cuvinte-cheie: *cadru instituțional, conceptualizare, platforme de comunicare, descentralizare, etapizare, descentralizare financiară, descentralizare patrimonială, servicii publice, capacități administrative, autonomie locală, autonomie financiară, democrație, etică, drepturile omului, egalitate de gen, responsabilizare, finanțe publice, bugete locale, primării, consilii locale, sistem de subvenționare, criterii de predictibilitate.*

REFORM STAGES OF DECENTRALIZATION AND PREMISES TO ENSURE LOCAL AUTONOMY

This article analyzes options regarding the ensuring good governance, improving the quality of public services provided to citizens and streamlining the activity in public sector following the successful implementation of the decentralization policies and modernization of public administration.

The historical opportunity to achieve positive change of the decision-making paradigm in the public administration is offered by approving the National Decentralization Strategy, considered the main public policy document in the area of local government.

Implementing the actions of the Strategy and ensuring the modification of the local public finance system for a better predictability and equity of own revenues will lead to a genuine local autonomy, and will transform the public authorities in modern, effective and efficient entities.

This article examines the main features of the proposed amendments to the law on Local Public Finance and the national formulas are analyzed to strengthen the local financial autonomy.

Keywords: *institutional framework, conceptualization, communication platforms, decentralization, staging, financial decentralization, patrimonial decentralization, public services, administrative capacity, local autonomy, financial autonomy, democracy, ethics, human rights, gender equality, accountability, public finance, local budgets, municipalities, local councils, subsidy system, predictable criteria.*

Practica internațională confirmă că reformele privind descentralizarea serviciilor publice și consolidarea sistemelor democratice de administrare locală sunt, de obicei, niște procese lente, caracterizate de numeroase conflicte și contradicții. Transformările preconizate în cadrul Reformei de Decentralizare din Republica Moldova sunt, de asemenea, complexe și pot fi considerate de lungă durată. Diferitele modele și oscilații ale reformelor sectorului public dintr-un șir de state europene explică logica și importanța unor schimbări structurale fundamentale în domeniul public administrativ contemporan.

O concluzie generală, care se impune ca urmare a studierii diverselor reforme ale administrației publice în Europa Centrală și de Est, este că, indiferent de similitudini, trăsături comune, nu există o cale unică și soluții identice care să funcționeze în toate statele.

Îndeosebi, aceste afirmații sunt valabile dacă facem referire la tehnicile și metodele de management aplicate în fiecare stat concret. Elementele principale ale unui sistem eficient de administrare publică pot fi concepute la fel în diferite state, însă nivelul diferit de dezvoltare a capacităților profesionale și administrative determină, în final, rezultatele obținute.

De asemenea, evoluțiile în domeniul descentralizării sunt influențate și de etapizarea corectă a acțiunilor din cadrul reformei, de suficienta sincronizare a multiplelor pachete de acțiuni în sectoarele pasibile descentralizării, de consecvența și coerența reformelor derulate la nivelul administrației publice centrale, de intercorelarea acțiunilor de reformare a administrației publice centrale cu acțiuni de modernizare a administrației publice locale.

Scopul final al Reformei de Descentralizare în Republica Moldova constă în îmbunătățirea calitativă a administrației publice și în constituirea unor mecanisme de dezvoltare continuă și durabilă la nivel local. Respectiv, este deosebit de important a aprecia corect fiecare etapă a procesului de descentralizare pentru a se reuși, la necesitate, de a interveni prompt cu corectările de rigoare și a redresa situația din perspectiva reformelor derulate.

Implementarea graduală, etapizată a Reformei de Descentralizare este un concept promovat intens cu începere din septembrie 2009, din momentul aprobării politicii de descentralizare și asigurare a autonomiei locale drept prioritate națională conform Programului de Activitate al Guvernului „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” [4].

Astfel, la prima etapă – etapa de constituire a cadrului instituțional pentru coordonarea și promovarea reformei – a avut loc instituționalizarea Comisiei paritate pentru descentralizare și a grupurilor de lucru pentru descentralizare; dezvoltarea subdiviziunilor Cancelariei de Stat cu atribuții de elaborare a politicilor în domeniul descentralizării și autonomiei locale; stabilirea platformelor de comunicare și consultare a opțiunilor de descentralizare cu toți partenerii interesați.

Etapa a doua – etapa de conceptualizare – este caracterizată prin definitivarea viziunii oficiale privind descentralizarea, modernizarea și asigurarea autonomiei locale; aprobarea Strategiei Naționale de Descentralizare și a Planului de Acțiuni pentru implementarea Strategiei [9].

Etapa următoare – descentralizarea sectorială – prevede elaborarea propriilor agende de lucru în cadrul ministerelor și autorităților publice centrale de specialitate, care gestionează diverse domenii pasibile descentralizării, în baza prevederilor Strategiei Naționale de Descentralizare: educație, sănătate, asistență socială, transport public, infrastructură, amenajare teritorială, mediu, ordine publică, dezvoltare economică, cultură etc.

Implementarea graduală a acțiunilor prevăzute în cadrul Reformei de Descentralizare va conduce la modernizarea administrației publice locale și, în general, poate avea o influență majoră asupra arhitecturii guvernării centrale, în dependență de dezvoltarea guvernării autonome locale.

Ratificarea de către Moldova a Cartei Europene a Autonomiei Locale [1], impune necesitatea de a aduce legislația și practica Republicii Moldova în conformitate cu prevederile Cartei. Însă, din momentul când descentralizarea și asigurarea autonomiei locale au devenit și o prioritate politică, aprobată prin Programul de guvernare, au fost identificate mai multe segmente de îmbunătățire și întreprinse acțiuni concrete pentru elaborarea politicii publice ce vizează astfel de domenii de intervenție: descentralizare servicii și competențe; descentralizare financiară și fiscală; descentralizare patrimonială; dezvoltare locală; consolidarea capacităților administrative și instituționale ale APL; democrație, etică, drepturile omului și egalitate de gen. Fiind înregistrate unele progrese, mai multe domenii în continuare necesită a fi explorate.

În cadrul principalelor cercuri profesionale și al instituțiilor internaționale, care monitorizează procesele de reformare politică a statelor din Europa Centrală și de Est, sunt promovate noi discursuri privind buna guvernare locală, inclusiv în Republica Moldova.

Grație cooperării dintre Republica Moldova și Consiliul Europei în domeniul autonomiei locale, Departamentul Instituției Democratice și Guvernare, Centrul de Expertiză pentru reforma administrației locale au răspuns favorabil la inițiativa guvernului instaurat după alegerile din 2009 de a juca un rol constructiv și dinamic în procesul de reformă, în baza acquis-ului său comunitar (convențiile Consiliului Europei, recomandările Comitetului de Miniștri, ghiduri de acțiune etc.), precum și know-how în domeniul democrației locale. În paralel cu consilierea juridică cu privire la proiectele legislative în vederea alinierii la Carta Europeană a Autonomiei Locale, Consiliul Europei a subliniat, de asemenea, importanța consolidării capacităților autorităților locale pentru dezvoltarea economică și furnizarea de servicii mai bune pentru populație. Aceste obiective implicite ale Cartei sunt deosebit de importante pentru Republica Moldova.

Reformele în domeniul descentralizării cuprind, de obicei, trei domenii politice diferite: a) de consolidare administrativ-teritorială; b) delimitarea responsabilităților și asigurarea autonomiei locale și c) finanțele publice. Toate aceste trei dimensiuni sunt de importanță majoră. În mod ideal, reforma trebuie organizată consecutiv,

în conformitate cu domeniile menționate, astfel ca intervențiile de consolidare teritorială să fie corelate cu reforma finanțelor publice locale. În practică, constatăm că acest lucru este determinat foarte puternic de factorul politic, fiind impuse a fi luate în considerare evoluțiile paralele politice.

Din această perspectivă și pentru a asigura succesul reformelor, este esențial a avea la baza acțiunilor preconizate o planificare bine concepută a etapelor reformei, fiind luate în calcul, evident, și riscurile politice.

Consolidarea administrativ-teritorială, fiind un subiect sensibil din punct de vedere politic, necesită a fi abordată cu prudență extremă. Oportun ar fi promovarea politicii de creare, dezvoltare a noilor stimulente în vederea consolidării voluntare a unităților administrativ-teritoriale. Stimulentele respective ar putea fi de natură financiară, dar și organizatorică, prin stabilirea unor standarde pentru administrare, preconizate pentru o implementare graduală, etapizată. Un pas important ar fi și promovarea cooperării intercomunitare – instrument de consolidare a capacităților pe larg aplicat în statele europene.

Într-un mediu politic complex, precum este caracteristic Republicii Moldova, deciziile strategice ale autorităților în domeniul descentralizării necesită a fi extrem de bine argumentate, având o abordare obiectivă asupra situației actuale și o analiză realistă a fezabilității agendei la zi a reformelor, pentru a evita un ritm prea lent sau înghețarea proceselor derulate.

Odată cu aprobarea, la 5 aprilie 2012, de către Parlamentul Republicii Moldova a Strategiei Naționale de Descentralizare, sunt necesare eforturi conjugate pentru strategiile operaționale sectoriale, este esențială o coeziune politică mai vizibilă pentru inițiativele de descentralizare și o susținere solidă pentru avansarea cu programele atât pe termen scurt, cât și pe termen lung.

Lista ambițioasă de activități stabilită prin Planul de acțiuni pentru implementarea Strategiei Naționale de Descentralizare poate fi realizată reușit în practică doar cu un personal cu experiență în cadrul ministerelor și în strânsă colaborare cu reprezentanții administrației publice locale, ai societății civile, ai asociațiilor reprezentative, ai mediului științific și academic, cu partenerii sociali și de dezvoltare.

În contextul Reformei de Descentralizare sunt propuse modificări substanțiale la capitolul finanțe publice locale, fiind așteptate influențe pozitive asupra autonomiei financiare și extinderii bazei de venituri proprii la nivel local, constituind o etapă crucială în implementarea reformei.

Acțiunile preconizate pe segmentul descentralizare financiară și fiscală au fost susținute de analize consistente, elaborate cu participarea specialiștilor în domeniu și cu reprezentanți ai Grupului de consultanță în domeniul Managementului Corporativ și Public, incluse în Raportul cu privire la propunerile de politică pentru îmbunătățirea sistemului financiar și autonomia locală în Moldova.

Pentru a face față deficiențelor identificate în sistemul actual al finanțelor publice locale, sunt prevăzute trei grupuri de acțiuni: a) consolidarea bazei fiscale și a autonomiei fiscale locale; b) reformarea partajării fiscale și a sistemului de subvenționare, în baza unor criterii obiective și previzibile, cu separarea bugetelor nivelurilor APL I și II; c) consolidarea managementului financiar public la nivel local pentru a încuraja disciplina fiscală, transparența și participarea cetățenilor.

Implementarea integrală a Strategiei Naționale de Descentralizare poate fi realizată pe parcursul unei perioade mai lungi de timp, având în vedere faptul că o parte de timp din perioada legislativă a fost epuizată fără a produce acțiuni nemijlocite, tangibile în domeniul descentralizării. Respectiv, se impun intervenții prompte pentru implementarea de urgență a unor pachete legislative, în special privind finanțele publice locale, care au fost adoptate în două lecturi de către Parlamentul Republicii Moldova, pentru a asigura continuarea cursului Reformei inițiate. Acțiunile imediate ale autorităților centrale trebuie să se concentreze pe intervențiile sectoriale privind descentralizarea, în corelare cu modificarea sistemului finanțelor publice locale.

Caracteristicile principale ale modificărilor propuse la Legea finanțelor publice locale pot fi rezumate în felul următor:

Bugetele autorităților locale și raionale vor fi separate. Nu vor exista relații financiare sau de subordonare între niveluri subnaționale de guvernare.

Autoritățile locale vor primi părți din impozitul pe venit, respectiv impozitul din plăți salariale. Mărimea părților din impozite va depinde de tipul autorității locale (nivelul 1 – 75%, nivelul 2 – (raion) 25%), cu prevederi speciale pentru municipiile Chișinău (50%), Bălți (45%) și pentru centrele raionale (20%). Se aplică principiul derivării, adică venitul din impozitul pe venit este atribuit unității administrative în care sunt colectate impozitele. Găgăuzia nu este o excepție de la această regulă, dar această unitate administrativă își rezervă suplimentar dreptul la TVA colectat pe teritoriul său (în conformitate cu Articolul 4 (2) al Legii finanțelor publice locale).

Cealaltă parte a impozitelor pe venit ale persoanelor fizice, care nu a fost alocată autorităților locale, este transferată într-un fond de egalizare. Acest fond va fi împărțit în 2 părți: 35% din fond vor fi direcționate pentru autoritățile locale de nivelul 1, iar 65% din fond vor merge la raioane de nivelul 2 [3].

Alocarea pe orizontală a subvențiilor de egalizare de deosebește pentru cele două fonduri, dar se bazează esențial pe aceleași criterii: capacitatea fiscală per capita (numai autoritățile locale de nivelul I), populație și dimensiunea regiunii. Dimensiunea fiscală este egalată cu venitul din impozitul pe venit al persoanelor fizice alocat administrației locale și invers, în legătură cu componenta respectivă a subvenției.

Anumite prevederi exclud dreptul unor entități de a obține subvenții de egalizare (în special mun. Chișinău și Bălți și autoritățile locale cu o capacitate fiscală sporită).

Este preconizat un fond de compensare pentru a proteja autoritățile locale care eventual sunt de așteptat să piardă resurse din cauza mecanismului curent de alocare, bazându-se în prezent pe costuri normative medii (cheltuieli).

Educația, care se atribuie autorităților locale de nivelul I și care consumă cea mai mare parte din bugetele acestora, trece la nivel de raion. Această funcție va fi finanțată printr-o subvenție specifică pentru educație, pentru care regulile de alocare au fost stabilite inițial de către Ministerul Educației, dar care urmează a fi transferate Ministerului Finanțelor nu doar pentru administrare.

Realocarea educației presupune că autoritățile locale de nivelul 1 vor fi lăsate cu bugete mici, în intervalul de 50.000-70.000 euro pe an, în medie. Aceste resurse limitate, alături de fragmentarea semnificativă a sectorului de administrație publică locală, determină ineficiența managementului finanțelor publice locale, făcând astfel incerte furnizarea de servicii locale adecvate și dezvoltarea infrastructurii locale descentralizate.

Conform estimărilor, propunerile de reformă sunt esențiale, fiind concentrate pe eliminarea mai multor distorsiuni și consolidând autonomia financiară locală. Analiza modificărilor propuse reconfirmă că alocațiile din partea statului constituie sursa principală pentru majoritatea comunelor. Felul în care acestea sunt calculate și distribuite, în baza legislației actuale, a fost considerat nesatisfăcător în trecut de către Consiliul European. Criticile majore se referă la procedura prin care raionului îi este atribuită responsabilitatea de a decide asupra sumei finale ce urmează a fi plătită fiecărei primării. Acesta este un factor de politicizare și distorsiune, care nu este compatibil cu principiile Cartei Europene a Autonomiei Locale. Modificările propuse la Legea finanțelor publice locale vor schimba acest lucru prin definirea unei formule naționale.

Noua formulă națională de alocare propusă de Ministerul de Finanțe este o formulă experimentală, care urmează a fi remodelată în doi sau trei ani, luându-se în considerare experiența și situațiile noi. Aceleași criterii și, astfel, aceeași formulă ar trebui să fie utilizate pentru toate comunele din țară.

Alt subiect de importanță majoră și complex este alocarea impozitului pe venit al persoanelor fizice. Prin acest mecanism se propune crearea unei legături dintre contribuția financiară a contribuabilului și furnizarea de bunuri publice locale.

Dacă acțiunile propuse sunt adecvate sau nu, acestea necesită a fi evaluate minuțios. Totodată, acestea sunt acceptate ca o alegere politică în speranța că ele reflectă caracterul adecvat al necesităților locale. Alocarea impozitului pe venit al persoanelor fizice pe puncte de colectare ar putea genera anumite polemici. Având în vedere că impozitul din salarii este colectat de la sursă la sediul angajatorilor (companii sau administrații publice), acest mecanism favorizează capitala și alte jurisdicții mai mari (chiar dacă ar avea loc o defalcare pe ramuri locale, ceea ce ar introduce puteri discreționare nejustificate ale angajatorului). Mai mult decât atât, există distorsiuni oriunde Impozitul pe Venit al Persoanei Fizice (IVPF) este sub forma unui impozit pe venit evaluat (nu impozit din salariu), colectat la punctul de reședință.

Bunele practici internaționale de asemenea recomandă alocarea IVPF (atât din salarii, cât și în baza venitului estimat) în conformitate cu principiul reședinței. Acest lucru poate fi realizat cu ușurință prin a i se permite contribuabilului să indice angajatorului codul unității sale de reședință (sau al oricărei alte unități administrativ-teritoriale căreia ar trebui să fie alocat, în opinia contribuabilului, impozitul). Punctul de colectare s-ar aplica numai în mod implicit. Acest lucru este fezabil din punct de vedere tehnic și ușor de administrat pe cale electronică, consolidând legătura dintre contribuabil/cetățean și unitate teritorial-administrativă în care își are reședința. Este deosebit de important ca eventuale cote din IVPF să fie alocate jurisdicției în care contribuabilii trăiesc și primesc serviciile publice (costisitoare) de educație și protecție socială. Serviciile de educație și cele sociale vor fi finanțate printr-un set de subvenții condiționate, separat de transferurile în bază de IVPF de uz general.

Mecanismul de debursare a IVPF nu este clar. Acesta ar putea fi bazat pe colectări recurente de impozite, care sunt transferate autorităților locale în timp util, cu intervale scurte. Sau acesta ar putea funcționa pe baza

unei estimări pentru anul bugetar cu compensare ex-post a diferenței dintre veniturile fiscale reale și cele estimate. În baza primului mecanism riscurile financiare ar putea fi transmise pe termen lung către bugetele locale, făcând planificarea bugetară întâmplătoare, pentru că nu ar putea fi asigurată amortizarea pentru volatilitate, pro-ciclicitate și șocuri exogene. Cea de-a doua abordare ar putea fi folosită pentru „nivelarea impozitelor” pe parcursul ciclului de afaceri și ar crea certitudine în planificarea bugetului.

Eventual, dacă se face o prognoză pentru IVPF pentru anul 2014 în baza datelor disponibile și proiecțiilor de indicatori macroeconomici, suma ar putea fi fixată ca avans și alocată bugetelor locale în tranșe de 1/12 pe lună. Acest lucru garantează certitudinea bugetului și permite planificarea corectă a bugetului. Având în vedere că prognoza se bazează pe evoluțiile istorice, aceasta ar putea fi mai puțin sensibilă la ciclul de afaceri decât la colectările reale de taxe.

După ce anul bugetar se scurge, colectările de impozite reale devin cunoscute. În cazul în care veniturile reale din IVPF depășesc estimările pentru anul bugetar, municipalitățile au acumulat o revendicare de la guvernul central, care poate fi realizată în următorul an după anul bugetar. Banii se adaugă la drepturile pentru anul corespunzător în baza prognozelor. Respectiv, dacă prognoza pentru anul bugetar a fost prea optimistă și există un deficit de venituri din IVPF, guvernul central dobândește pretenții împotriva autorităților locale care urmează a fi deduse din drepturile lor, în baza prognozelor pentru acel an. Din moment ce aceste revendicări sunt cunoscute cu doi ani înainte, atât guvernul central, cât și (mai important) autoritățile locale au timp suficient pentru a face ajustările necesare la bugetele lor, fără riscuri și tulburări.

Astfel de aranjamente procedurale, implementate, de exemplu, în Danemarca, stabilesc siguranța financiară, asigură un grad mai înalt de stabilitate a bugetului și în furnizarea de servicii publice locale. Desigur, aceasta necesită încredere în capacitatea, disponibilitatea și fiabilitatea guvernului în gestionarea conturilor pentru autoritățile locale.

În ceea ce privește fondul de egalizare, este absolut rezonabil să se instituie două sub-fonduri pentru părțile rămase din colectările de TVA pentru cele două grupe principale de entități locale. De asemenea, este acceptabil să se facă diferențierea, în baza unor criterii de capacitate fiscală, între jurisdicții centrale cu un potențial fiscal înalt, care nu au nevoie de plățile de egalizare, și unitățile administrativ-teritoriale mai sărace din punct de vedere fiscal. Dacă procentele propuse sunt adecvate, este din nou o problemă empirică. Dacă o parte din TVA ar fi adăugată la fond(-uri), aceasta ar trebui să fie neutră din punctul de vedere al veniturilor pentru bugetul central în anul de referință, și anume: o parte din veniturile din IVPF ar trebui să fie retrase în mod corespunzător.

Marele avantaj al fondului de egalizare propus rezidă în faptul că acesta este independent de bugetele sub-naționale, adică nu penalizează, ca și acum, acele autorități locale care cresc resursele proprii prin eforturi fiscale mai mari.

Formula propusă pentru alocare pe orizontală a fondului de egalizare este o schimbare majoră față de sistemul actual de alocare în baza cheltuielilor medii normalizate. Există exemple proeminente de scheme de egalizare în baza capacității fiscale (Canada și Germania pentru provinciile lor, respectiv state), dar la nivel local utilizarea de criterii care să reflecte diferențele de cost sau necesitățile de cheltuieli sunt aceleași. Incluziunea populației și a dimensiunii regiunii ar putea fi considerate substituenți pentru astfel de necesități, dar este probabil că alte criterii vor trebui să fie adăugate pe parcurs în baza analizelor viitoare. De aceea, este convenabil să se înceapă cu o abordare simplă propusă, deși ponderea acordată acestor doi substituenți pentru necesități ar putea fi revizuită. În special, se recomandă creșterea ponderii atașate la populație (care este acum de doar 10%). Populația ar putea fi, de asemenea, „ponderată” pentru a ține cont de necesitățile speciale, de exemplu pentru persoanele în vârstă sau minoritățile etnice, cum ar fi romii.

În ceea ce privește definiția impozitelor locale sau a capacității fiscale, este rațional ca acestea să fie legate de alocările IVPF per capita în raport cu media națională, lăsând la o parte veniturile locale pe care autoritățile locale le-ar putea exploata. Acest mecanism încurajează unitățile administrativ-teritoriale să folosească mai eficient bazele de impozitare (ceea ce ar fi penalizat în cadrul sistemului actual). Cu toate acestea, pe parcurs, acest lucru ar putea fi revizuit prin prisma distorsiunilor regionale, de exemplu, prin faptul că autoritățile locale pot exploata resursele naturale cu o distribuție geografică inegală. Aceste inegalități pot fi considerate nelocale, iar veniturile din aceste surse (de exemplu, concesiuni de exploatare a gropilor de gunoi, a rețelelor electrice, a antenelor etc.) ar putea fi incluse (cel puțin parțial) în măsurarea capacității fiscale.

Drept concluzii, reiterăm că pentru dezvoltarea și modernizarea autorităților publice locale din Moldova este importantă asigurarea condițiilor pentru respectarea disciplinei financiare prin elaborarea și impunerea unui set de reguli fiscale derivate din experiența internațională.

De asemenea, pentru a fi bine proiectată și promovată, descentralizarea financiară necesită existența unei baze informaționale extinse. Astfel, devine imperativă dezvoltarea statisticii naționale pentru ca aceasta să poată furniza indicatori, informații oportune și credibile legate de dezvoltarea unităților administrativ-teritoriale.

Din perspectiva perfecționării sistemului finanțelor publice locale, se impune: reconsiderarea concepției bugetelor locale, transformându-le în bugete independente ale autorităților locale la ambele niveluri; să se asigure trecerea treptată la relații interbugetare directe și stabile între bugetul de stat și bugetele APL de nivelul I; reconsiderarea raporturilor decizionale financiare între nivelurile întâi și doi ale APL în vederea consolidării autonomiei locale: relații financiare între APL de nivelul 2 și APL de nivelul 1 în bază de contracte, în calitate de alternativă ar putea fi examinată posibilitatea oferirii dreptului APL2 de a participa din cont propriu la echilibrarea suplimentară a APL1; promovarea în practica gestionării finanțelor publice locale a metodelor și tehnicilor moderne de bugetare, inclusiv a bugetării prin programe și a bugetării în bază de performanță; reducerea dezechilibrului fiscal vertical prin atribuirea pentru fiecare nivel din sistemul bugetar a unor surse corespunzătoare de venituri fiscale pe o bază permanentă; asigurarea unei diferențieri stricte între executarea (și finanțarea) competențelor proprii și delegate, interzicerea mandatelor fără acoperire financiară; reducerea dezechilibrelor fiscale orizontale prin proiectarea unui sistem de finanțe publice locale care să fie în același timp echitabil, dar și stimulativ pentru efortul financiar propriu al APL.

În corespundere cu Recomandările Consiliului de Miniștri al țărilor UE [5-8], veniturile fiscale ale autorităților locale ar trebui să vină de la persoanele fizice rezidente sau din proprietate, sau din afacerile de pe teritoriul respectivei autorități locale. Studiile realizate de CDLP (Comitetul permanent al CE pentru democrație locală și regională) arată că autoritățile locale și regionale au o autonomie financiară mai mare în țările în care primesc o cotă din încasările din impozitul pe venit și toate veniturile colectate din impozitul pe teren și clădiri. În acest context, pentru a crește autonomia financiară a APL din Republica Moldova, la colectarea impozitului pe venitul persoanelor fizice este rațional să fie utilizat principiul impunerii în conformitate cu locul de reședință a subiectului impozabil.

Analizând dificultățile întâmpinate în unele țări vecine, putem trage anumite învățăminte pentru Republica Moldova. Iar după cum se menționează în Declarația Conferinței despre descentralizare, „credem că reforma de descentralizare va aduce beneficii pentru toți cetățenii Republicii Moldova. Comunitățile locale vor fi gestionate mai bine. Oamenii vor beneficia de servicii mai bune și mai accesibile, vor fi implicați în administrația locală, vor deveni mai responsabili și vor prelua controlul asupra vieților lor” [2].

Bibliografie:

1. Carta Europeană „Exercițiul autonom al puterii locale” din 15.10.1985, ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1253 din 16.07.1997.
2. Declarația finală a Conferinței Internaționale Reforma de Descentralizare: de la Strategie la acțiuni. www.descentralizare.gov.md (Accesat la 2 iulie 2013).
3. Notă informativă la Proiectul de lege de modificare (Legea privind finanțele publice locale) și completarea unor acte legislative; www.descentralizare.gov.md (Accesat la 25 iulie 2013).
4. Programul de Activitate al Guvernului pentru anii 2013-2014 „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare”. <http://www.gov.md/> (Accesat la 25 iulie 2013)
5. Recomandarea Rec (2004) 1 privind gestiunea financiară și bugetară la nivel local și regional / 04 februarie 2009 <https://wcd.coe.int/ViewDoc.aspx?id=103899&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (Accesat la 1 iulie 2013)
6. Recomandarea Rec (2004) 12 cu privire la procesele de reformă a hotarelor și/sau structurii autorităților locale și regionale / 04 februarie 2009 <https://wcd.coe.int/ViewDoc.aspx?id=784351&BackColorInternet=B9BDEE&BackColorIntranet=FFCD4F&BackColorLogged=FFC679> (Accesat la 1 iulie 2013)
7. Recomandarea Rec (2005) 1 cu privire la resursele financiare ale autorităților locale și regionale / 04 februarie 2009 <https://wcd.coe.int/ViewDoc.aspx?id=812131&BackColorInternet=B9BDEE&BackColorIntranet=FFCD4F&BackColorLogged=FFC679> (Accesat la 1 iulie 2013)
8. Recomandarea Rec (2007) 4 privind serviciile publice locale și regionale / 04 februarie 2009 <https://wcd.coe.int/ViewDoc.aspx?id=1089843&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (Accesat la 1 iulie 2013)
9. Strategia Națională de Descentralizare și Planul de Acțiuni pentru implementarea Strategiei. www.descentralizare.gov.md (Accesat la 25 iulie 2013)

Prezentat la 17.08.2013

ÎNDRUMAR PENTRU AUTORI

Articolul (5-15 pagini) trebuie scris clar, succint, fără corectări și să conțină data prezentării. Materialul cules la calculator în editorul *Word* se prezintă în format electronic împreună cu un exemplar imprimat (cu contrast bun), semnat de toți autorii. Pentru relații suplimentare se indică adresa completă de contact a autorului corespondent (telefoanele de contact, e-mail).

La depunerea articolelor, autorii completează o declarație pe propria răspundere în privința autenticității lucrării.

Autorii acordă revistei *Studia Universitatis Moldaviae* dreptul de publicare în exclusivitate.

Structura articolului:

Elementele principale ale articolului științific includ:

- a) rezumatul;
- b) cuvintele-cheie;
- c) introducere;
- d) metode și materiale aplicate (pentru domeniile științelor exacte și ale naturii);
- e) rezultate obținute și discuții;
- f) concluzii;
- g) bibliografie.

TITLUL (se culege cu majuscule) în limba engleză și în limba de scriere a articolului.

Ex.: I.română – **DETERMINĂRI PSIHOPEDAGOGICE ALE ABORDĂRII COMUNICATIVE ÎN PREDAREA LIMBII ENGLEZE**

I.engleză – **THE PSYCHOPEDAGOGICAL BASIS OF COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING ENGLISH**

Prenumele și NUMELE autorilor (complet).

Afilierea (instituția(le) în care activează autorul(ii)).

Rezumatele (200-500 de semne) în limbile română și engleză.

Cuvinte-cheie în limbile română și engleză (7-10 cuvinte).

Textul articolului (la 1,5 interval, corp – 12, folosind formatul A4 cu margini de 2x2x2x2 cm).

Figurile, fotografiile și tabelele se plasează nemijlocit după referința respectivă în text sau, dacă autorii nu dispun de mijloace tehnice necesare, pe foi aparte, indicându-se locul plasării lor în text. În acest caz, desenele se execută în tuș, cu acuratețe, pe hârtie albă sau hârtie de calc; parametrii acestora nu vor depăși mai mult de două ori dimensiunile lor reale în text și nici nu vor fi mai mici decât acestea; fotografiile trebuie să fie de bună calitate.

Sub figură sau fotografie se indică numărul de ordine și legenda respectivă.

Tabelele se numerotează și trebuie să fie însoțite de titlu.

Bibliografie

În text referințele se numerotează prin cifre încadrate în paranteze pătrate (de exemplu: [2, p.7], [5-8]) și se prezintă la sfârșitul articolului într-o listă aparte în ordine alfabetică. Sursele bibliografice se prezintă în modul următor:

- a) **cărți tipărite și publicații monografice**
ROJCO, A. ș.a. *Prestațiile sociale și impactul lor asupra reducerii sărăciei în Republica Moldova*. Chișinău: IEFS, 2011. 156 p. ISBN 978-9975-4295-4-2
STARCIUC, N., elab. *Manual operațional privind măsurile de profilaxie și combatere a bursitei infecțioase aviare*. Chișinău: UASM, 2007. ISBN 978-9975-64-084-8
- b) **contribuții în publicații monografice tipărite**
SMITH, C. Problems of informatin studies in history. In: S.STONE, ed. *Humanities information reseearch*. Sheffield: CRUS, 1980, p.27-30.
- c) **articole în culegeri**
КВИЛИНKOBA, E. Календарные обычаи и обрядность. В: *Гагаузы*. Отв. ред. М.Н. ГУБОГЛО, Е.Н. КВИЛИНKOBA. Москва: Наука, 2011, с.352-367.
- d) **articole în reviste**

GUȚU, V., DANDARA, O., MURARU, E. Cadrul de referință al evaluării programelor de formare în învățământul superior. În: *Studia Universitatis. Seria „Științe ale educației”*, 2007, nr.5, p.21-26. ISSN 1857-2103.

- e) **materiale / teze ale comunicărilor la congrese, conferințe**
BOTNARENCO, T. Sistem computerizat pentru investigarea și dezvoltarea rapidității reacției motrice de start la înotători. În: *Sportul olimpic și sportul pentru toți: materialele congr. șt. intern.*, 12-15 sept. 2011. Chișinău: USEFS, 2011, vol.1, p.196-198.
- f) **hărți publicate separat**
CROWN LANDS AND SURVEY OFFICE; HONG KONG. [Hong Kong. 1 : 1,000. Series HP1C.] Hong Kong: CLSO, 1973. With contours and spot heights.
- g) **hărți publicate ca o contribuție în altă resursă de informare**
National topographic map series. [Queensland index map]. 1:100,000. In: Australia. Division of National Mapping. Stratagem of activities, 1 July 1984-30 June 1985. Annex A1. ISSN 0811-9600
- h) **documente de arhivă**
Act de danie al regelui maghiar Vladislav al II-lea în favoarea cnezilor locali pentru „...possessionis Rywsor predictam ac Syrel vocatas in districtu de Haczaak habitas...”. 01.09.1435. Text latin original. În: Arhiva Națională Maghiară, Fond Arhiva Diplomatică, Dl. 29882. Budapesta.
- i) **materialele electronice**
ЧИМПОЕШ, Д., ШУЛЬЦЕ, Э. *Экономическое состояние сельскохозяйственных предприятий Республики Молдова*. 2006. [Accesat 27.12.2011] Disponibil: <http://www.iamo.de/fleadmin/institute/pub/dp91.pdf> /
- j) **brevete de invenție**
UNIVERSITATEA AGRARĂ DE STAT DIN MOLDOVA. *Metoda de imunoprofilaxie a bursitei infecțioase aviare*: brevet MD nr. 2953, Inventatori: EREMIA, N., STARCIUC, N., DABIJA, T. CIB A61D 99/00. Publ. 31.01.2006, BOPI nr. 1/06.
- k) **tezele de doctorat**
KARSTEN K. *Influența instituțiilor statale asupra sistemelor de ocrotire a sănătății* / Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. Chișinău, 1998.
- l) **site-uri web**
Words Without Borders: The online magazine for international literature. PEN American Center, ©2005 [citat 12 July 2007]. Disponibil: <http://www.wordswithoutborders.org>

Lista referințelor trebuie să se încadreze în limite rezonabile, fiind incluse doar sursele citate în text.

Nu se acceptă referințe la lucrările care nu au ieșit încă de sub tipar.

Articolele se vor prezenta în blocul 2 Anexă al USM, biroul 21: Raisa Crețu, șef. secție, DCI (tel.57.74.42), sau Lilia Ceban, specialist coord., DCI (tel.57.74.40), e-mail: usm.revista.sum@gmail.com

Manuscrisele articolelor respinse de recenzenți nu se returnează autorilor.

Articolele prezentate fără respectarea stilului și a normelor gramaticale, a cerințelor expuse anterior vor fi respinse.